

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSİYALAR VAZIRLIGI

PROFESSIONAL TA'LIMNI
RIVOJLANТИРИШ
INSTITUTI

MAKTABGACHA TA'LIM
AGENTLIGI

**"PROFESSIONAL TA'LIMDA KADRLAR TAYYORLASHDA
DUAL TA'LIMNI JORIY QILISH UCHUN YANGI G'OYALAR VA
INNOVATSİYALAR: XALQARO TAJRIBA, MUAMMOLAR VA
ISTIQBOLLARI" MAVZUSIDAGI ILMIY – AMALIY KONFERENSIYA**

TOSHKENT, 2024-YIL 18 – MAY

100095, Toshkent sh, Olmazor
tumani, 2-Chimboy ko'chasi,
96-uy

+99871-246-90-37

pedagoginnovatsiyalar@edu.uz

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

PROFESSIONAL TA'LIMNI
RIVOJLANTIRISH
INSTITUTI

MAKTABGACHA
TA'LIM AGENTLIGI

**"PROFESSIONAL TA'LIMDA KADRLAR TAYYORLASHDA
DUAL TA'LIMNI JORIY QILISH UCHUN YANGI G'OYALAR
VA INNOVATSIYALAR: XALQARO TAJRIBA,
MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLARI" MAVZUSIDAGI**

Ilmiy – amaliy konferensiya

MA'RUZALAR TO'PLAMI

Toshkent 2024-yil 18– may

“Professional ta’limda kadrlar tayyorlashda dual ta’limni joriy qilish uchun yangi g‘oyalar va innovatsiyalar: xalqaro tajriba, muammolar va istiqbollari” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.

Ushbu to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Innovatsion rivojlanish agentligi hamda Professional ta’limni rivojlantirish institutining 2023-yil 23-iyunda tuzilgan №IL-5821081323-son shartnomasiga asosan Professional ta’limni rivojlantirish instituti tomonidan 2024-yil 18-may kuni o’tkazilgan **“Professional ta’limda kadrlar tayyorlashda dual ta’limni joriy qilish uchun yangi g‘oyalar va innovatsiyalar: xalqaro tajriba, muammolar va istiqbollari”** mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallaridan tashkil topgan.

To‘plam materiallaridan mutaxassislar, olimlar, pedagoglar, professor-o‘qituvchilar, doktorantlar, mustaqil izlanuvchilar, magistrantlar va talabalar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrirlar:

Z.Xudayberdiyev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor
D.Ro‘ziyev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktor o‘rinbosari, t.f.n., dotsent
S.Ashurova	Professional ta’limni rivojlantirish instituti bo‘lim boshlig‘i, p.f.d., professor

Taqrizchilar:

N.Karimova	Professional ta’limni rivojlantirish instituti o‘qituvchisi, p.f.d., dotsent
F.G‘affarov	Maktabgacha ta’lim agentligining pedagog kadrlar bo‘yicha boshqarma boshlig‘i o‘rinbosari, p.f.d., dotsent

Maqolalarni to‘plovchi va nashrga tayyorlovchilar:

I.Otabayev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti katta ilmiy xodimi
K.Umataliyeva	Professional ta’limni rivojlantirish instituti katta ilmiy xodimi
G.Kadirova	Professional ta’limni rivojlantirish instituti kafedra dotsenti(v.b)
M.Ubaydullayev	Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Texnik muharrir:

A.Umidov	Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassis
-----------------	--

Ma’ruzalarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar mas’uldir.

I-SHO'BA: DUAL TA'LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING

TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

DUAL TA'LIMDA MUTAXASSIS TAYYORLASH OMILLARI

Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich

Professional ta'limga rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor

Bugungi kunda mamlakatimiz iqtisodiy salohiyatini yuksaltirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlarini amaliyatga keng joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jamiyat taraqqiyotini ilm-fan rivojisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Chunki, ilm-fan ishlab chiqarish va uning moddiy asosini yaratish, texnologik rivojlantirish va eng asosiysi kadrlar bilan ta'minlash vazifalarini o'z zimmasiga oladi.

Xorijiy tajribalardan kelib chiqib aytish mumkinki, dual ta'limga joriy etishda avvalo ta'lim muassasasi zamonaviy ta'lim tendensiylariga javob berishi lozim. Bugungi kunda, respublikamizda 234 ta professional ta'lim muassasalarida 307 ta kasb va mutaxassislik bo'yicha 14 948 nafar o'quvchilar dual ta'lim shaklida ta'lim olmoqda. 4122 ta korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik shartnomalari tuzilgan bo'lib, O'quvchilarga korxona (tashkilot)larning 3 472 nafar malakali xodimlari "ustoz" sifatida biriktirilgan.

O'quvchilarning 4190 nafari kasb-hunar maktablariga, 6841 nafari kollejlarga hamda 3917 nafari texnikumlarga to'g'ri keladi.

Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlari asosida tashkil etilayotgan ish o'rinalarda o'rta bo'g'in kadrlariga bo'lgan ehtiyojning yanada oshishi natijasida professional ta'lim muassasalarida tashkilotlarning buyurtmalari asosida yil davomida dual ta'lim shaklida o'qitish tizimi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 7-dekabrdagi "Professional ta'lim muassasalariga yil davomida o'quvchilarni dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida" 647-sont qaroriga muvofiq yo'lga qo'yildi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev raisligida joriy yilning 5-fevral kuni o'tkazilgan 2024-yilda ta'lim, sog'liqni saqlash,

raqamlashtirish, madaniyat va sport sohalarida amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ustuvor vazifalar yuzasidan videoselektor yig‘ilishida professional ta’lim muassasalarida o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlashni tizimli yo‘lga qo‘yish, ta’lim muassasalari va ish beruvchilar o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, shuningdek, **dual ta’lim shakli bo‘yicha o‘quvchilar sonini 50 ming nafarga yetkazish** kabi vazifalar belgilab berildi

Professional ta’lim muassasasi – bu ta’lim bozorida doimiy imij va mavqega ega bo‘lgan, raqobatbardosh kadrlarni (mehnat bozorida talabgir bo‘lgan yosh mutaxassislarini) tayyorlashni ta’minlaydigan va o‘ziga o‘xhash ta’lim muassasalari bilan raqobat qila oladigan muassasaga aylanishi darkor.

Ochig‘ini aytganda, ijtimoiy hamkorlar, ayniqsa, ish beruvchining vakillari bilan o‘zaro hamkorlik qilish oson emas, lekin malakali kadrlar tayyorlash muammosini birgalikda hal etishda o‘zaro manfaatli hamkorlikni amalga oshirish lozim.

Dual ta’limni joriy qilish asosida mutaxassis tayyorlash quyidagi omillarga bog‘liq:

1. Ta’lim xizmatlari (muassasa) va mehnat (bitiruvchi) bozorida talabgir bo‘lish. Bunda ta’lim muassasasi ish beruvchi talablari va mehnat bozoridagi talabga asoslangan holda mutaxassis tayyorlashi nazarda tutiladi.

2. O‘zgara olish, faoliyatning o‘zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy va texnologik sharoitlariga moslashuvchanlikni rivojlantirish va qo‘llab-quvvatlash (muassasa, bitiruvchi – ishlayotgan yosh mutaxassis). Bitiruvchida doimiy o‘zgarib borayotgan texnologik jarayonlarga tezda moslashish qobiliyatini shakllantirishni taqozo etadi.

3. Kadrlarning o‘z kasbiy-malaka darajasini (muassasa) kasbiy mohirlilik va ko‘nikmalarini (bitiruvchi – ishlayotgan yosh mutaxassis) doimiy ravishda oshirishga tayyorligi, amalga oshira olishi. Bunda egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni amaliyotda qo‘llay olish hamda kompetensiyalarni doimiy takomillashtirib borish nazarda tutiladi.

4. O‘z ijtimoiy-kasbiy vazifalarini amalga oshirish imkoniyati, umumta’lim va maxsus tayyorgarlik jihatidan me’yoriy hujjatlar va davlat ta’lim standartlarida

keltirilgan davlat talablariga mos kelish. Bu omilda mutaxassisning Davlat ta’limi standartlarida belgilangan malaka talablarini egalaganligi nazarda tutiladi.

Xulosa qilib ta’kidlash mumkinki, dual ta’limni joriy etish muvaffaqiyati ko‘p jihatdan ta’lim muassasasining korxonalar - ijtimoiy sheriklar bilan o‘zaro hamkorligi samaradorligiga, bo‘lajak mutaxassis kadrlar va mutaxassislarni tayyorlashda hamkorlikdagi faoliyatning o‘zaro manfaatli yo‘nalishlarini aniqlashga bog‘liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи 163-sonli “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi qarori.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 7-dekabrdagi 647-sonli “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘sishimchalar kiritish to‘g‘risida” qarori.

3. Плешакова А.Ю. Условия и перспективы внедрения дуалной системы в российское профессиональное образование // Педагогический журнал. 2019. Т. 9. №5А. Ч. И. С. 56-66. ДОИ: 10.34670/AP.2020.45.5.114

4. Флек М.Б., Угнич Е.А. Взаимодействие вуза и предприятия: опыт базовой кафедры в подготовке инженерных кадров // Университетское управление: практика и анализ. 2020. Т. 24, №3. С. 122-136. ДОИ: 10.15826/умпа.2020.03.030.

ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA DUAL TA’LIM

SIFATINI OSHIRISH

Alijonov Utkirjon Maxamadaliyevich

Professional ta’lim tizimini rivojlantirish departamenti boshlig‘i, i.f.d., dotsent

Ashurova Sanobar Yuldashevna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti bo‘lim boshlig‘i, p.f.d., professor

Sifatli dual ta’lim bir kunlik hodisa emas, u muayyan vaqt va mehnat talab qiladigan jarayondir.

Professional ta’limda dual ta’limni joriy etilishidan asosiy maqsad mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalg qilishdir. Mamlakatimizda ta’lim jarayoniga bo‘lgan bunday e’tibor ertamiz egalari bo‘lgan yosh avlodning o‘z salohiyatini to‘la namoyon etishi, o‘zi tanlagan kasb bo‘yicha o‘qishi, ishlashi, hayotda o‘z o‘rnini topishi va jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo‘sadigan mutaxassislar bo‘lib yetishishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Dual ta’lim inson uchun, eng avvalo, o‘zining individual ehtiyojlari: birinchidan, uni ish joyi bilan ta’minlanishi, o‘z mehnatidan ichki qoniqishiga imkon yaratishi, moddiy ta’minoti va yetarli darajada ijtimoiy statusga ega bo‘lishi; ikkinchidan, kasb malakasini oshirishga imkon berishi uchun zarurdir. Qandaydir sabablarga ko‘ra mehnat bozorida talabgir bo‘lmagan shaxslar uchun dual ta’lim boshqa kasbni egallash va o‘xhash yoki yangi mutaxassislik, kasb bo‘yicha faol mehnat faoliyatiga qaytish imkonini beradi. Bu ta’lim oluvchilarga nafaqat asosiy bilim va ko‘nikmalarini egallash, balki o‘z ta’limini mehnat bozorining o‘zgaruvchan ehtiyojlariga moslashtirish imkonini ham beradi.

Dual ta’limda o‘qitishning innovasion usullari, virtual reallik, interaktiv kurslar va mobil ilovalar kabi zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ta’lim jarayonini sifati va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Turli tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, innovasion pedagogik yondashuvlar tahsil oluvchilarining motivatsiyasini oshirishga va ta’lim natijalarining yaxshilanishiga olib keladi. Mazkur usullar nafaqat ta’limni samaraliroq, balki tahsil oluvchilar uchun qulayroq va qiziqarli qiladi.

Kognitiv tafakkurni shakllantirishda aralash ta’lim va STEM yondashuvlari kabi vositalardan foydalanib, o‘qituvchilar 21- asr ta’lim oluvchilari uchun zarur bo‘lgan tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish, ijodkorlik va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantiradigan qiziqarli o‘quv muhitini yaratish imkonini beradi. O‘qitishning innovation usullarining integratsiyasi nafaqat tahsil oluvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshiradi, balki ularni zamonaviy ishlab chiqarish muammolariga tayyorlaydi, muvaffaqiyatli kasbiy va individual o‘sishni ta’minlaydi.

Albatta bunig uchun eng avvalo nimalarga e’tibor qaratishimiz zarur degan savol paydo bo‘ladi. Birinchi navbatda professional ta’limda maxsus fan o‘qituvchilaridan shunday sifatlari talab etiladiki, bunda, yuqori darajadagi bilim va kasbiy ko‘nikmalar asosida ular pedagogik faoliyatni va ishlab chiqarish jarayonini tahlil qila oladigan, yangi nostandard g‘oyalarni ilgari sura oladigan, ratsional, zamonaviy talablarga javob beradigan metod va vositalarni, kasbiy va ilmiy axborotlarni o‘zlashtirishning yangi usullarini amaliyotda qo‘llay oladigan bo‘lishlari lozim. Shuning bois, professional ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashning xarakterini sezilarli darajada o‘zgartirish kerak deb o‘ylaymiz. Shu bilan birga xar bir ta’lim muassasalarida sog‘lom ijodiy muhitni yaratish, ta’lim va tarbiya jarayoniga ilg‘or innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish orqali o‘qitish sifatini yangi bosqichga ko‘tarish, yoshlarning dunyoqarashi, tafakkuri, mustaqil mushohada qilish qobiliyatlarini rivojlantirish zarur deb uylaymiz bu albatta dual ta’limning eng kerakli talablaridan biri hisoblanadi.

Davlat dual ta’limdan birinchi navbatda jamiyatning dinamik ijtimoiy-iqtisodiy o‘sishini va jahon bozorida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni ta’minlaydigan milliy kadrlar tayyorlashni kutib qoladi. Buning uchun professional ta’lim tizimi nafaqat kadrlarni yetishtirish va bir avloddan keyingi avlodga kasbiy madaniyat tajribasini yetkazib berilishini ta’minlashi, balki ijodiy-intellektual, kasbiy-malaka salohiyatini to‘plashi va rivojlantirishi lozim.

Yuqoridagi keltirilgan fikrlarga asoslanib aytishimiz mumkinki, albatta, dual ta’limni joriy etishni asosiy mexanizmi o‘qitish sifati va ta’lim xizmatlari sifatiga bog‘lik. Bunda, pedagogik innovatsiyalarni joriy etish muhim sanaladi. O‘quv jarayoni

innovatsion yangi ilmiy g‘oyalar va konsepsiylar asosida ta’lim mazmunini yangilashga va uni takomillashtirishga xizmat qiladi. Bunda o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini boyitadi, u esa o‘z navbatida, o‘quvchilarning o‘quv faoliyatiga ta’sir qiladi. Ta’lim-tarbiyaga innovatsion yondashuv doimiy va mustaqil ravishda olib boriladi. O‘quvchilar borgan sari ko‘proq yangi ilmiy g‘oyalarning tadqiqotchisi va amalga oshiruvchisi bo‘lib yetishadi hamda unda hayotga, mehnatga, o‘z kasbiga nisbatan innovatsion yondashuvi shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurova S.Yu. Kollej o‘quvchilarini amaliy faoliyatga tayyorlashning pedagogik tizimi. Kasb-hunar ta’limi. Jurnal. Toshkent.: 2017. - № 4. – B. 4-8.
2. Karimov A.A. Raqobatbardosh kadrlar tayyorlash – ijtimoiy-pedagogik muammo. // “Zamonaviy uzlucksiz ta’lim muammolari: Innovatsiya va istiqbollar”. Xalqaro ilmiy konferensiya materiallari. Nizomiy nomidagi TDPU bosmaxonasi. – Toshkent, 2018. 335-336 b.
3. Choriev R.K. **Pedagogical technologies in dual training model** // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 1, 2020 ISSN 2056-5852/.3-66 pages.
4. Choriev R.K. Formation of professional competencies of high-tech industry specialists in dual education.// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). Volume 8 Number 4, 2020 Part II ISSN 2056-5852. 112-114. pages
5. Фаляхов И.И. Научно-методическое обеспечение подготовки наставников для дуального обучения студентов колледжей: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Фаляхов Ирек Илхамович. – Казан, 2018. – 26 с. 10.
6. Федотова Г.А. Развитие дуальной формы профессионального образования: опыт ФРГ и России: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Федотова Галина Анатольевна. – М., 2002. – 32 с. 11.
7. Шувалова М.А. Организация практического обучения техников высокотехнологичной отрасли в условиях дуального образования: методическое пособие / М.А. Шувалова. – Красноярск, 2015. – 112 с.

**BO‘LAJAK TARBIYACHILARNI TAYYORLASHDA DUAL TA’LIMNING
AFZALLIKLARI VA ULARNING KASBIY BILIM VA AMALIY
KO‘NIKMALARINI BAHOLASH PLATFORMASI**

G‘affarov Feruz Xasanovich

**O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi
Maktabgacha ta’lim agentligi boshqarma boshlig‘i o‘rnbosari, p.f.d, (DSc)**

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini yaxlit uzlucksiz ta’lim tizimining muhim bo‘g‘ini sifatida yanada takomillashtirish, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish hamda moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta’minalash, bolalarni har tomonlama intellektual, ma’naviy-estetik va jismoniy rivojlantiruvchi zamonaviy variativ ta’lim dasturlari va texnologiyalarini ta’lim-tarbiya jarayoniga joriy etish, ularning maktabga tayyorgarlik darajasini tubdan oshirish jadal amalga oshirilmoqda.

Davr taqozo qilgan bunday o‘ta murakkab vazifalarni muvaffaqiyat bilan bajarish uchun bizning avlod oldida-yangi bilimlarni egallash va uni amaliyatga tatbiq etish masalasi dolzARB bo‘lib turibdi. JAHON tajribasining ko‘rsatishicha bu bilimlarning eng muhim tarkibiy qismi boshqarish san’ati va fani ekanligi tushunib yetilmoqda.

Maktabgacha ta’lim agentligi tasarrufiga o‘tgan pedagogika kollejilarida pedagog kadrlar va mutaxassislar tayyorlash ko‘zda tutilgan bo‘lib, 2020-2021 o‘quv yildan boshlab 10ga yaqin ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha qabul amalga oshirilib kelinmoqda. Pedagogik kollejlari ta’lim yo‘nalishlari uchun kvalifikatsion ramkalar, malaka talablari va namunaviy o‘quv rejalarini ishlab chiqildi. O‘quv rejalar va fan dasturlarini ishlab chiqishda xorijiy ilg‘or tajribalar hamda dual ta’limi elementlaridan foydalanishga alohida e’tibor qaratildi.

O‘quvchilar o‘z tanlagan kasb ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘lishlari uchun professional ta’lim jarayoniga o‘ziga xos yondashish kerak bo‘ladi. Buning uchun o‘qituvchilar maxsus fanlarni o‘qitishning ilg‘or usullarini qo‘llash orqali ta’lim jarayonini tashkil etishlari muhim axamiyatga ega. Yangi sharoitda mutaxassislar tayyorlashga qo‘yiladigan talablar olimlarni ta’lim mazmunidagi qarama-qarshiliklarni bartaraf etishga qaratilgan vositalarni izlashga undaydi.

Zamonaviy pedagogik va interfaol texnologiyalarni qo'llash o'quv materialini o'zlashtirish sur'atlarini, texnologik vositalardan foydalanish, o'qitishdagi o'z shaxsiy texnologik usullarni tuzib chiqish, baholashning turli xildagi metodlari va vositalarini qo'llash imkoniyatini ta'minlaydi, bu eng kam vaqt sarfi bilan nazorat natijalarini qayta ishlash va tahlil qilishni amalga oshirishga imkoniyat yaratadi.

O'quvchilarning kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarini baholashda ularning kompetensiyasini shakllantirish samaradorligi nazariy va amaliy tayyorgarlikning o'zaro nisbati va aloqadorliklariga bog'liq bo'ladi. Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida o'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislarni tayyorlashda ularning kasbiy bilim va amaliy ko'nikmalarini baholashning asosiy omillar bo'lib quyidagilar o'rtaga chiqadi:

- shaxsiy-kasbiy faollikning namoyon bo'lishi, baholash faoliyati usullarini egallash, pedagogik amaliyotni o'tashda individual ta'lim marshrutini ishlab chiqish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ma'lum bir muhit sifatida ta'lim makonini yaratish;
- o'quvchilarning shaxsiy-kasbiy rivojlanishini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashga, amaliy ta'lim davomida yuzaga keladigan muammolarni hal qilishda malakali pedagogik yordam ko'rsatilishiga yo'naltiriladigan amaliy ta'limni o'tash vaqtida o'quvchilarni tyutorlik yordami bilan qo'llab-quvvatlash;
- baholash tajribasini (bilim, emotsiyal-hissiy kechinmalar, amaliy harakatlar) egallashga yordam beruvchi ta'limning asosiy bosqichlaridagi o'zaro aloqadorlikni ta'minlash.

Integratsiyalashgan ta'lim jarayonida faol o'qitish metodlarini qo'llash o'quvchilarning o'quv materiallarini mustahkam egallahsha motivatsiyasini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqotlarimiz davomida, aniqlangan pedagogik muammoni hal qilish uchun mактабгача ta'lim tashkilotlari mutaxassislari uchun "**Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy bilim va ko'nikmalarini baholash platformasi**"ni ishlab chiqilmoqda.

Ushbu platforma asosida pedagogika kollejlarda integratsiyalashgan ta'lim jarayonida mактабгача ta'lim tashkilotlari turli mutaxassislarini tayyorlashda

yuqorida keltirib o‘tilgan manbaalarga ko‘rsatilgan malaka talablari asosida professional ta’limning 4 darajasini beradigan kollejlarda (pedagogika kollejlar misolida) “Maktabgacha ta’lim yordamchi tarbiyachi” va «Maktabgacha ta’lim tashkilotlar maishiy masalalari menejeri» kasblari bo‘yicha kelgusida ish faoliyatida lavozimiga qo‘yilgan talablar asosida ularning kompetentligi shakllanganligini baholash platformasi bo‘lib, bunda tanlangan lavozim asosida interfaol formalar mavjud bo‘lib ushbu formalardagi bo‘lajak mutaxassislarni javoblari asosida ularda ma’lum bir kompetentlik shakllanganligi baholab beradi.

Mazkur platformaning asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- o‘qituvchining kasbiy faoliyatida uchraydigan muammolarni hal qilish uchun zarur bo‘ladigan baholash faoliyati sohasida sub’ekt tomonidan bilimlarning egallanishini ta’minlovchi gnostik funksiya;
- shaxsiy baholash faoliyatini rejalashtirishga, uning natijalarini bashorat qilishga va oldindan ko‘ra bilishga yo‘naltirilgan prognostik funksiya;
- belgilangan maqsadlar va vazifalarni amalga oshirish, faoliyatga tuzatishlar kiritish, o‘zini-o‘zi tartibga keltirishni amalga oshirish bo‘yicha harakatlarni o‘z ichiga oluvchi tashkiliy funksiya;
- o‘qituvchi va o‘quvchining o‘zaro harakatlarini, nazariy va amaliy ta’limga tayyorgarlik jarayonida zaruriy axborotli maydon yaratilishini ta’minlovchi kommunikativ funksiya;
- shaxsning o‘zini-o‘zi anglashiga, kasbiy etika me’yorlarini o‘zlashtirishiga, shaxsiy baholash faoliyatini anglab yetishiga yo‘naltirilganligini ta’minlovchi refleksiv funksiyalar kiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, dual ta’limda o‘quvchilarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini baholash orqali ularning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirilishining tuzilmaviy-funksional modelini metodologik asoslashga, ishlab chiqishga va nazariy jihatdan asoslashga imkon beradi, bu platforma hamda uning barcha tuzilmaviy komponentlar va funksional ahamiyati o‘zaro bog‘liqlik sharoiti orqali ta’lim jarayonida bo‘lajak o‘rta maxsus ma’lumotli mutaxassislarning kasbiy

kompetensiyasini samarali shakllantirishning harakatchan mexanizmiga aylanishiga xizmat qiladi.

TA’LIM NATIJALARINI ANIQLASHNING ZAMONAVIY

YONDASHUVLARI

N.K.Abduraxmonova

Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi

N.R.Sirojiddinova

Professional ta’limni rivojlantirish instituti kafedra mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada mualliflar kompetensiya, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim dasturlarini ishlab chiqish, kasbiy kompetensiya, kompetentlik, ta’lim natijalari, kasb va mutaxassisliklar malaka talablarini ishlab chiqishda kompetensiyaviy yondashuv hamda erishiladigan ta’lim natijalari haqida so’z yuritadi.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, kasb standarti, ta’lim dasturlari, kompetensiya, kompetensiyaga asoslangan ta’lim (competency based learning), umumiy kompetensiya, kasbiy kompetensiya, kompetentlik, ta’lim natijalari.

Professional ta’limda o‘quvchilar egallashi lozim bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishda o‘quv dasturlarini mazmuni va uning sifati muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun professional ta’lim tizimi o‘quv dasturlarini belgilangan talablar asosida ishlab chiqish va ularni takomillashtirish asosiy vazifa etib belgilangan.

Professional ta’lim tizimining sifat va samaradorligini ta’minlash maqsadida o‘quvchilar egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo‘llashga o‘rgatadigan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim dasturlari yaratilib amaliyotga tadbiq etilmoqda.

Ta’lim natijalarini aniqlashning kompetensiyaga asoslangan yondashuvini ishlab chiqish ta’lim standartlari va ta’lim dasturlarini shakllantirishning istiqbolli yondashuvlaridan biri hisoblanadi. Buyuk Britaniya, AQSH, Kanada, Avstraliya va boshqa mamlakatlarning qator yetakchi ta’lim muassasalari bu yo‘ldan ancha muvaffaqiyatli bormoqda. Uchlik vazifasini hal qilishga asoslangan yaxlit

yondashuvni izchil amalga oshirish: ta’lim natijalarini aniqlash, o‘quv jarayonining o‘zini modernizatsiya qilish va berilgan ta’lim natijalariga mos keladigan yutuqlarini baholash usullarini ishlab chiqish ta’lim standartlari va ta’lim dasturlarini loyihalashning asosiy tamoyilidir.

Xorijiy va mahalliy adabiyotlarda ushbu asosiy tushunchaning ko‘plab talqinlari mavjud:

Yakovlev ta’limni tizimlashtirilgan bilim, qobiliyat, ko‘nikmalarni o‘zlashtirish va shaxsning intellektual fazilatlarini rivojlantirish natijasi, shuningdek insonni hayotga va mehnatga tayyorlashning zaruriy sharti deb hisoblaydi.

Ta’lim natijalari - bu o‘quv jarayoni yoki uning bir qismi oxirida o‘quvchi o‘zlashtirgan bilim, tushunishlarni va yoki ko‘nikmalarini amalda ko‘rsata olishidir. Ta’lim dasturi bitiruvchisining o‘quv jarayonida olgan bilimlari, ko‘nikmalari, tajribasi, shaxsiy fazilatlari va munosabatlarini kasbiy faoliyatda samarali amalga oshirish qobiliyati ta’lim natijasini ifodalaydi.

Professional ta’limida kompetensiyaga asoslangan yondashuv joriy etildi. U ta’lim va kasbiy faoliyatni bir-biriga yaqinlashtirishga qaratilgan bo‘lib, bu yondashuvda o‘zlashtirish natijalari kasbiy kompetensiyalarni baholash orqali amalga oshiriladi.

Xo‘sh kompetensiya o‘zi nima? Komponentlikchi?

“O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da kompetensiya – u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba ekanligi talqin etilgan.

“Kompetensiya” tushunchasini egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni amalda qo‘llay olish qobiliyati deb ta’riflash mumkin.

Kompetensiya egallangan bilimlarini yanada boyitib borishni, yangi axborot va texnologiyalarni o‘rganishni, innovatsiyalarni izlab topish va uni o‘z amaliy faoliyatida qo‘llashni talab qiladi. Kompetensiya egasi bo‘lgan mutaxassis kasbiy faoliyati bo‘yicha muammolarni mustaqil yecha olish, sharoitga mos keladigan usullardan foydalana olish hamda qo‘llay olish, to‘g‘ri kelmaydiganlarini ajratib olish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak.

N.A.Muslimovning ta'kidlashicha, kompetentlilik nuqtai nazaridan yondashuv kasb ta'limini takomillashtirish asoslaridan biridir. Bugungi kunda faqat u yoki bu texnologik operatsiyani bajarish ko'nikmalaridan iborat bo'lgan kasbiy mahorat emas, balki kasbiy mahorat, ijtimoiy axloq, jamoada ishlash qobiliyati, tashabbuskorlik kabi kasbiy va shaxsiy sifatlar yig'indisidan iborat bo'lgan kompetentlilik talab etiladi¹

O.A.Qo'ysinovning ta'kidlashicha kompetentli yondashuv ta'lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki, ta'lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta'limiy natija – kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko'rsatkichlari esa, bir tomondan ta'lim standartlarining me'yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlariga mosligidir.².

Kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi.³

Biz "kompetentlik" tushunchasini batafsil ko'rib chiqdik, bu ish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va shaxsiy fazilatlar to'plamidir desak mubolag'a bo'lmaydi.

Yevropada kompetensiya tushunchasi ko'proq aniq shaxs - kompetensiya tashuvchisi bilan bog'liq bo'lib, u haqiqiy amaliyotda samarali foydalanishni namoyish eta oladi, "ta'lim natijalari" atamasi odatda ta'lim dasturiga nisbatan qo'llaniladi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim dasturlarining maqsadi o'quvchilarga zaruriy bilim, ko'nikmalarni va kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirishdan iborat.

¹Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Дис. ... педагогика фан. доктори - Тошкент, 2007. - 349 б.

²Қўйсинов О.А. Компетентли ёндашув асосида бўлажак ўқитувчиларининг касбий-педагогик ижодкорлигини ривожлантириш технологиялари. Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) дисс. – Т.: 2019. 218 б.

³ ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-7-140-143

Jahon amaliyotida kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan modulli dasturlarni yaratish uchun ko‘plab usullar va sxemalar taklif qilingan, ularning barchasi mehnat bozorining ehtiyojlarini qondiradigan natijalarga asoslangan va ish beruvchilar tomonidan taqdim etilgan talablar asosida ta’lim natijalariga bo‘lgan talablar shakllantiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagи “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” VMQ-466-son Qarorida ta’lim dasturi – professional ta’lim muassasasi bitiruvchisiga muayyan egallagan kasb yoki mutaxassislik bo‘yicha kasbiy faoliyatni malakali bajarish imkonini berishga qaratilgan professional ta’lim tayyorgarligining asosiy mazmunini aniqlovchi davlat ta’lim standartlari, o‘quv rejasি, o‘quv fanlari (modullar) dasturlari, amaliyot dasturlaridan iborat hujjatlar to‘plami ekanligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Har bir kasb yoki mutaxassislik malaka talabini ishlab chiqish asosi bu ish beruvchi tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan kasb standarti hisoblanadi. Kasb standartidagi mehnat funksiyalarini kasb va mutaxassislarning malaka talabida kompetensiyalar ko‘rinishida aks etadi. Shu bilan birga, malaka talabidagi mazkur kompetensiyalar qaysi fan kesimida qanday bilim va ko‘nikmalar hisobiga shakllantirilishi ham aks etgan. Malaka talabidagi kompetensiyalarini shakllantirish uchun o‘qitilishi kerak bo‘lgan fanlar kasb yoki mutaxassislik o‘quv rejasining shakllantirishga asos hisoblanadi.

Kasb yoki mutaxassislikning malaka talabida kompetensiyalar umumiy va kasbiy kompetensiyalarga ajratilgan.

Umumiy kompetensiya (UK) kasbiy va mehnat muammolarini hal qilishga qaratilgan va mehnat bozorida bitiruvchini ijtimoiy va mehnat munosabatlariga kirishishida shart bo‘lgan barcha kasb va mutaxassisliklar uchun umumiy faoliyatning universal usullari hisoblanadi.

Kasbiy kompetensiyalar (KK) ma’lum bir yo‘nalish va kasbiy faoliyat turi bo‘yicha mavjud ko‘nikmalar, bilimlar va amaliy tajribalar asosida harakat qilish yoki uni ish faoliyatida qo‘llash qobiliyati.

Kasbiy kompetensiyalar esa o‘z navbatida o‘qitiladigan kasb yoki mutaxassislik doirasidagi beriladigan har bir kvalifikatsiya kesimida alohida ko‘rsatiladi, ya’ni har bir kvalifikatsiya kesimida qaysi kompetensiyalar shakllantirilishi kerakligi va ular qaysi fan (modul) kesimida shakllanishini aniq ko‘rsatilgan. Bu esa o‘z navbatida kasb doirasidagi kvalifikatsilar bo‘yicha o‘tiladigan fanlarning takror o‘qitilmasligiga va aynan zarur kompetensiyalar shakllantirilishiga xizmat qiladi.

Biz yuqorida takidlagandek “o‘qitish natijalari” kasb standarti asosida ishlab chiqilgan malaka talabidagi bilim, ko‘nima va kompetensiyalar asosida shakllanadi. Demak o‘qitish natijalari to‘g‘i belgilanishi va baholanishi juda muhim. Chunki o‘qitish natijalari kasb standartlarida belgilangan mehnat funksiyalarini bajarish uchun zarur bo‘lgan bilim, malaka va kompetensiyalar asoslanadi. Ish beruvchi tomonidan ishlab chiqilgan kasb standartlari asosida ta’lim dasturlarining yaratilishi va kadrlar tayyorlashning mazkur mexanizmi orqali mehnat bozori va ta’lim xizmatlari integratsiyasi ta’minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘srimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5812 sonli Farmoni. // www.lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 15 maydag‘i “O‘zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to‘g‘risida”gi 287-sod qarori. www.lex.uz O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdag‘i “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sod qaror www.lex.uz

3. Отабаев И.А. Методы и формы производственного обучения. // Ж.: Найка, техника и образование. – Москва, 2016. №10(28). С.84-85.

4. Sirojiddinova N.R. Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida o‘quvchilarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish. // Diss.....p.f.f.d. (PhD). – Toshkent, 2023

TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI DUAL TA’LIM TIZIMIDA JORIY ETISHDA ELEKTRON DARSLIKLARNING O’RNI

Adizova D.G‘. Buxoro pedagogika kolleji direktori,

Haydarova Sh.H. Buxoro pedagogika kolleji maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola dual ta’lim jarayoni tashkil etishda innovatsion texnologiyalarining bir qismi bo‘lgan elektron darsliklarga bag‘ishlangan va ularning yutuq va kamchiliklari, darslik yaratish jarayonida e’tiborga olinishi kerak bo‘lgan jihatlarga to‘xtalib o‘tilgan. Elektron darsliklardan foydalanish dual ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali bo‘lishiga, o‘quvchilarni mustaqil ish bajarishlariga juda katta yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim shakli, elektron darslik, axborot texnologiyalari, multimedya texnologiyalari, yutuq va kamchiliklar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yil PF-5847 sonli farmonida “O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish” ning ustuvor vazifalari belgilangan. Bu borada o‘quvchilarni dual ta’lim tizimida o‘qitish muhim o‘rin tutadi. Bunda o‘quvchilarda haqiqiy, ma’lum bir ishlab chiqarish sohasidagi jarayonni tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni shakillantirishda elektron darsliklarning o‘rni beqiyosdir.

Dual ta’lim tizimi – ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, o‘quvchi nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni ishlab chiqarish korxonalarida olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limining asosiy maqsadi ta’lim muassasasida o‘qiyotgan o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat.

Dual ta’limi tizimi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlashga asoslanadi, bu esa o‘quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy mahoratini oshiradi.

Kasbiy munosabatlar tajribasi sifatida ikki tomonlama ta’limni tushunish, ishslash bo‘yicha ishlab chiqarish ko‘nikmalarini o‘tkazish, mavzu bo‘yicha o‘zaro munosabatlarning umumiyligi tamoyillari bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Elektron darsliklar maxsus qurilma yoki dasturiy ta’milot bo‘lib, ta’lim jarayonida an’anaviy qog‘oz kitob o‘rnini bosadi. Bugungi kunga kelib elektron kitob tushunchasiga turliha ta’riflar mavjud. Ayrim manbalarda ular an’anaviy qog‘oz kitoblarning elektron ko‘rinishi deyilsa, boshqalarda matnlardan tashqari, o‘quvchilarga taqdim qilish uchun ta’limiy multimedya materiallariga hamda markaziy manba tomonidan yangilanib turuvchi, bilimlarni nazorat qiluvchi interaktiv blokka ega elektron qurilmalardagi murakkab dasturlar yig‘indisi deya ta’riflanadi. Dual ta’lim jarayonida o‘quvchi olgan nazariy bilimlarini bir vaqtning o‘zida korxona yoki tashkilotda amalda qo‘llab, mutaxassislik bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini mustahkamlaydi. Elektron darsliklardan foydalanish Ilm jarayonida amaliy faoliyatni aniqlashning prinsipi, bilimlarning asosiy maqsadiga asoslanadi.

Dual ta’lim shakli ma’lum bir korxona ehtiyojlariga muvofiq ma’lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda o‘quv va ishlab chiqarish sohalarining kelishilgan o‘zaro ta’sirini o‘z ichiga olgan holda kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi. Dual ta’lim tizimi sharoitida ta’lim nafaqat o‘quv muassasalari, balki sanoat korxonalari, firmalar, tashkilotlarni o‘z ichiga oladi. O‘zgarishlarning mazmunli mazmuni shundan iboratki, o‘quvchilar bir vaqtning o‘zida ikkita tashkilotda: Kasb – hunar kollejlarida - nazariy qismni, korxona va tashkilotlarda esa - amaliy ta’lim olishadi. Ikkilik tizim an’anaviy tizimdan ajralib turuvchi xususiyat sifatida butun o‘quv davri davomida nazariya va amaliyotning uyg‘unlashuvida elektron darsliklardan foydalanishni taqozo etadi , bu esa olingan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash yuqori samaradorligiga olib keladi. Dual ta’lim tizimi an’anaviy tizimidan farqli o‘laroq, o‘quv haftasining ko‘p qismi korxonada amaliyotga, kichik qismi esa (1-2 kun) kasb – hunar kollejlarining o‘quv xonalarida bag‘ishlangan bo‘lib, qoida tariqasida, dual ta’lim tizimi texnik va ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda, qurilish, muhandislik sohalarida ham qo‘llaniladi. ko‘rsatmalar. Ikkilik tizim Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida, turizm menejmentida o‘zini yaxshi isbotladi.

Foyda So‘nggi o‘n yilliklarda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashni doimiy ravishda takomillashtirib borilishi tufayli ikki tomonlama ta’lim tizimi axborot texnologiyalari sohasida maqbul bo‘lib qoldi. Germaniyada dual ta’lim tizimini joriy etishning amaliy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashning ko‘p sohalari ijtimoiy sheriklar, mintaqalar va davlat o‘rtasidagi kelishuv bilan tartibga solinadi. Muayyan yo‘nalishdagi mutaxassislarni tayyorlash yoshlarga professional harakatchanlik va raqobatbardoshlikni ta’minalashga imkon beradigan kadrlar bozorining talablari va talablariga asoslangan. Korxonada amaliy mashg‘ulotlardan o‘tgan stajyorlar (shogirdlar) ish haqi olishadi. Tizim davlat va korxonalar tomonidan moliyalashtiriladi. Davlatning vakolati bu korxonada o‘qitish, mintaqaning vakolati esa professional ta’limda o‘qishni o‘z ichiga oladi. Korxona o‘quv jarayonini texnologiya talablariga javob beradigan zamonaviy uskunalar bilan to‘liq ta’minalaydi. Yirik korxona va tashkilotlar o‘zlarining laboratoriylarida va ustaxonalarida, kichik joylarda esa ish joylarida o‘qitish imkoniyatiga egalar. O‘qitishning boshlang‘ich bosqichi ishlab chiqarish amaliyotining o‘tishi bilan bevosita bog‘liq va natijada Professional ta’lim bitiruvchisi potensial ish beruvchiga tanlangan kasb yo‘nalishi bo‘yicha ko‘p yillik amaliy tajribani namoyish eta oladi. Ikkilik tizim bo‘yicha talaba moliyaviy jihatdan eng mustaqil hisoblanadi, chunki u o‘qish davrida kichik bo‘lsa ham maoshiga ega. Ammo shuni ta’kidlash kerakki, u an’naviy kasb ta’limi tizimida o‘qiganlarga qaraganda nazariyani o‘rganishga kamroq vaqt sarfladi. Bizning fikrimizcha, talaba nazariy olgan bilimini to‘liq tushunishi va amalda qo‘llashi uchun elektron darsliklardan foydalanishini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiqdir. Nodavlat moliyalashtirish manbalarining asosiy maqsadi o‘qitish uchun yuqori darajadagi texnik va resurs uskunalari bo‘lgan eng yangi o‘quv laboratoriylari, saytlar, elektron darsliklar ustaxonalar tashkil etilgan bo‘lishi kerak. Dual ta’lim tizimining jiddiy kamchiliklari o‘quv dasturida darslarni intensiv tashkil etilishi tufayli fanlarni chuqurlashtirish uchun etarli vaqt ajratilmaganligi o‘quvchilarda ta’til vaqt yo‘q, ammo ularga ta’til hisobiga ma’lum kunlar beriladi. Mutaxassislarni tayyorlashning ikkilik tizimida biz o‘rta ma’lumotli ta’limni tashkil etishning ma’lum bir innovatsion yo‘nalishlarini tushunamiz, bu ma’lum bir yo‘nalishdagi mutaxassislarni tayyorlashga

yo‘naltirilgan o‘quv muassasasi va sanoat korxonalari(tashkilotlari)ning ish beruvchidan talab qilinadigan malaka darajasiga aniq muvofiqlashtirilgan munosabatini o‘z ichiga oladi. Dual ta’lim tizimining asosiy printsiplari quyidagilardan iborat: insonparvarlik va qadriyat yo‘nalishlari tengligi, vakolatlarga asoslangan yondashuv, kasbiy faoliyat va ijtimoiy va kasbiy munosabatlarni shakllantirish va rivojlantirish. O‘quvchi o‘zining qobiliyati, fanga qiziqishi va uning tayyorgarlik darajasiga qarab ta’lim usulini tanlashi kerak. Elektron darslik o‘quvchini bilim olishini vaqt bo‘yicha chegaralamaydi. Shuning uchun ham o‘quv materialni o‘zlashtirish vaqt o‘quvchining hohishiga ko‘ra qisqarishi yoki uzayishi mumkin. Eng yaxshi elektron darsliklar o‘z ichiga trenajyorlar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari uchun vazifalar, testlarni, bir vaqtni o‘zida bilim berish va ularni o‘zlashtirish jarayonini nazorat qiluvchi dasturiy ta’midotga ega bo‘lishi kerak. Boshqacha aytganda unda kursning asosiy axborotli qismini bayon etuvchi taqdimot qilishni tashkil etuvchisi, olingan bilimlarni mustahkamlashga mo‘ljallangan mashqlar, o‘quvchilarining bilimlarini oqilona baholash imkoniyatini beradigan test va topshiriqlar bo‘lishi zarur.

Shunday qilib, yuqorida aytilganlarning barchasidan kelib chiqqan holda shuni ta’kidlash kerakki, kasb-hunar ta’limi tizimidagi ikkilik tizimning asosiy mohiyati ta’lim va ishlab chiqarish jarayonlarini sintez qilish orqali mutaxassislarni tayyorlashda elektron darsliklardan foydalanishni kuchaytirishga asoslangan bo‘lib, bu ta’lim muassasalari bitiruvchilarining kasbiy harakatchanligini oshirish imkoniyatini sezilarli darajada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni.
2. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи “Kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 163-sон qarori.

3. Tereshchenkova E.V. Dual ta’lim tizimi mutaxassislar tayyorlash uchun asos sifatida // “Konseptsiya” ilmiy-metodik elektron jurnali. - 2014. - 4-son (aprel). - 41-45-betlar.

4. Uzluksiz ta’lim tizimi uchun o‘quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratish konsepsiyasi //Karimov A.A., Imomov E.Z. va boshqalar.-T.: SHarq. 2002.- 15 b.

5. A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar korxonalarning roli” “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali .2018 y.76-85-b.

6. Yusupova A.R. “Dual ta’lim tizimida psixologik –pedagogik muammolarni hal qilish yo‘llari” “Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi” jurnali .2023-y.853-b.

7. Mutualipova M.J. “Xalq pedagogikasi”.-T.: “ Fan va texnologiya”,2015 y.160-b.

PROFESSIONAL TA’LIMDA “KREDIT-MODUL TIZIMI” JARAYONI

Adxamova Moxira Raxmatillayevna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada “Kredit-modul’ tizimi”, uning professional ta’lim tizimiga joriy etilishi sharxi keltirilgan.

Kalit so‘zlar: kredit-modul’ tizimi, professional ta’lim, kompetensiya.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimi bilan bog‘liq bo‘lgan o‘zgarishlar, xususan, professional ta’lim tizimida ijtimoiy talablarning yangiligi hamda jamiyatdagi iqtisodiy barqaror rivojlanish o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlashga qo‘yiladigan talablarning oshishi, shuningdek, mahalliy va xorijiy mehnat bozori talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdagi muammolar professional ta’limi tizimiga bo‘lgan yondashuvlarni jiddiy o‘zgartirish zarurligini taqazo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma’muriy islohotlar doirasida oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida» 2023 yil 3 iyuldagи PQ-200-son, «O‘zbekiston — 2030» strategiyasini 2023 yilda sifatli va o‘z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlari

to ‘g‘risida» 2023 yil 11 sentabrdagi PQ-300-son qarorlari ijrosini ta’minlash hamda professional ta’limda kredit-modul tizimini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi “Professional ta’limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to ‘g‘risida” 2023-yil 7-dekabrda 648-son qarori qabul qilindi.Ushbu qaror mazmunida quyidagilarni nazarda tutuvchi Texnikumlarda kredit-modul tizimida o‘quv jarayonini tashkil etish tartibi to ‘g‘risidagi Nizom tasdiqlandi va ushbu Nizomga muvofiq:

o‘rta bo‘g‘in kadrlar tayyorlashda kredit-modul tizimi bo‘yicha o‘quv jarayonini tashkil etish va ta’lim sifatini ta’minlash;

o‘quvchilar tomonidan o‘quv yili va semestr davomida to‘planadigan kreditlar miqdori va o‘zlashtirish lozim bo‘lgan fanlarni belgilash;

o‘rta bo‘g‘in kadrlarni tayyorlashda kredit-modul tizimini bosqichma-bosqich joriy etish hamda o‘quvchilar o‘zlashtirishini baholash;

o‘quvchilar akademik mobilligi hamda kreditlami tan olishni amalga oshirish, kredit-modul tizimida ro‘yxatga olish xizmatini tashkil etish, shuningdek, 2024/2025 o‘quv yili uchun professional ta’lim muassasalarida qabul parametrlar shakllantirilgan kasb va mutaxassisliklar ta’lim dasturlarini takomillashtirish maqsadida vazifalar belgilab berildi.

Professional ta’lim tizimida kredit-modul ta’lim tizimiga o‘tish kadrlar tayyorlashda ta’lim sifatini oshirish zarurati; mehnat bozori talablarini kuchaytirish, ta’limning yangi shaffof tizimining mazmunini shakllanishi, kabi zaruriy shartlari amalga oshirish bilan tavsiflanadi.

Ta’lim jarayonida kredit-modul tizimini tashkil etish modulli o‘qitish texnologiyalari va ta’lim kredit birliklarini uyg‘unlashtirishga asoslangan bo‘lib, kredit modul tizimi bo‘yicha o‘qitish har bir modulning tarkibiy mazmuniga ega bo‘lgan o‘quv materialining (modullarning) mantiqiy to‘ldirilgan qismlaridan iborat bo‘lgan modul dasturi bo‘yicha o‘quv materialini o‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirishni va o‘quvchi bilimini baholash tizimi tashkil yetishni nazarda tutadi.

O‘qitish va nazorat qilishning kredit-modul dasturi asosida ta’lim olish jarayonida bo‘lajak mutaxassisning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirishning

samarali natijasi sifatida qaraladi. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchi tomonidan yig‘ilgan kreditlar jamlamasi jahon, Yevropa va hozirda O‘zbekiston ta’lim tizimlarining eng muhim tarkibiy qismi bo‘lib hisoblanadi.

Kredit ta’lim texnologiyasi - bu o‘quv jarayonini tashkil etish usuli bo‘lib, unda o‘quvchilar o‘zlarining ta’lim trayektoriyasining ketma-ketligini individual ravishda rejalashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Kredit-modul ta’lim dasturlari asosida o‘qitishning mohiyati shundan iboratki, o‘qitiladigan materiallar hajmini kreditlar asosida tavsiflanadi. Har bir o‘quv yilining o‘zlashtirish majburiy bo‘lgan fanlari uchun "kredit ballar" baholash sifatida belgilanadi. O‘quvchi har bir fanni muvaffaqiyatli o‘zlashtirgan taqdirda, oldindan belgilangan miqdordagi kreditlarni olishi mumkin bo‘ladi, bu esa o‘z navbatida o‘quvchiga tanlagan kasbi bo‘yicha oliy ta’limga integratsiya qilingan turdosh mutaxassislik bo‘yicha ikkinchi bosqichdan o‘qishni davom ettirish imkonini beradi.

Kredit-modul tizimi har bir o‘quv moduli tarkibiga asoslanadi (modul alohida individual o‘quv predmeti hisoblanadi.) – bu o‘quv dasturini o‘zlashtirish jarayonini tashkil etish, kompetensiyalarni muntazam ravishda baholash tizimidir. Bu ta’lim tizimining asosiy jihatlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning mustaqil ishlashini ta’minlash, ularda o‘z ustida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, shuningdek, olgan bilim va ko‘nikmalarini reytinglar asosida baholashdan iboratdir.

Kredit-modul dasturi asosida ta’lim olish jarayonida o‘quvchining kasbga yo‘naltirilgan faoliyatida kasbiy kompetensiyasining rivojlantirish darajasini, bo‘lajak mutaxassisning ijodiy fikrlash usullarini qay darajada o‘zlashtirganligini obyektiv baholash imkonini beradi.

Kredit-modul tizimining asosiy vazifalari:

- o‘quv jarayonini modullar asosida tashkil etish;
- bitta fan, kurs (kredit) narxini aniqlash;
- reyting ball asosida talabalar bilimini baholash;
- talabalarga o‘z ta’lim rejalarini yakka tartibda shakllantirish imkoniyatini berish;
- ta’lim jarayonida mustaqil ta’lim ulushini oshirish;

- ta’lim dasturlarining qulayligi va ularni mehnat bozorida mutaxassisiga bo‘lgan talabga qarab o‘zgartirish imkoniyatini mavjudligi bilan e’tirof etishi bilan belgilanadi.

Professional ta’lim tizimida kredit-modul dasturlari asosida o‘quvchilarda kompetensiyalarni rivojlantirish quyidagilarni ta’minlashga qaratilgan:

- turli darajadagi qobiliyatga ega bo‘lgan o‘quvchilarning o‘quv jarayonining muvaffaqiyatini ta’minlash;

- o‘qituvchilarning subyektivligidan maksimal darajada himoyalangan sharoitda o‘quvchilarning tizimli ishini tashkil etish;

- o‘quvchining o‘qish davrida professional ta’lim muassasasida ijtimoiy va kasbiy moslashuviga sezilarli ta’sir ko‘rsatadigan barcha baholash jarayonlarining ochiqligi va shaffofligini ta’minlash;

- muayyan ta’lim darajasida o‘qitishning maqsad va vazifalarida belgilangan asosiy kompetensiyalarni o‘zlashtirish jarayoni sifatini nazorat qilishning ishonchliligi va tizimlilagini ta’minlash bilan asoslanadi.

Kredit-modul- tizimi modulli o‘qitish texnologiyalari va ECTS kreditlari birligiga asoslangan o‘quv jarayonini tashkil etish modeli bo‘lib, dastur modullarini o‘quvchining o‘zlashtirish uchun zarur bo‘lgan o‘quv yuklamasini o‘lchash birligi hisoblanadi.

Kredit-modul ta’lim tizimining asosiy vazifasi nafaqat zarur bilimlarni berish, balki o‘quvchini uzlucksiz kasbiy ta’lim va o‘zini mustaqil boshqarish tizimiga kiritish imkonini beradigan o‘qitishning yangi shakllari va usullarini tanlashidir.

Kredit-modul tizimiining maqsadlari:

- professional ta’lim dasturlari mazmunini yangilash;
- professional ta’lim mazmunini oliy ta’lim bilan integratsiyalash;
- baholash vositalari va ta’lim texnologiyalarini takomillashtirish, bilimlarni nazorat qilish;
- xalqaro tan olinadigan mutaxassislar tayyorlash sifatini ta’minlashga asoslangan professional ta’lim tizimini shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Kredit-modul- o‘qitish texnologiyasining xususiyatlari:

- o‘quv rejasining har bir fan/modul bo‘yicha o‘quvchilar va o‘qituvchilarning mehnat xarakatlarini baholashning kredit tizimini joriy etish;
- o‘quv rejani shakllantirishda o‘quv rejasiga kiritilgan tanlov komponentining fanlari/modullari orasidan fanlarni/modullarni tanlash erkinligi;
- o‘quvchilarning o‘qituvchini tanlash erkinligi;
- o‘quv jarayonini bosma va elektron shakldagi barcha zarur o‘quv-metodik materiallar bilan ta’minlash;
ta’lim natijalarini baholashning ball-reyting tizimidan foydalanish;
- talabalarning mustaqil ishlari ulushini oshirish bilan belgilanadi.

Hozirgi kunda professional ta’limni kredit-modul tizimini joriy etish bo‘yicha quyidagi ishlar, ya’ni:

- modulli o‘qitish texnologiyasiga muvofiq o‘quv rejalar va ta’lim dasturlari yangilash;
- umumkasbiy va professional modullar bo‘yicha ta’lim dasturlari ishlab chiqish va ish beruvchilar bilan kelishish;
- o‘quvchilarni bir nechta kvalifikatsiyalarga ega bo‘lishga asoslangan kredit – modul dasturlari bo‘yicha o‘quv rejalarini va dasturlari ishlab chiqish;
- joriy yilda ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan o‘quv dasturlari ishlab chiqish amalga oshirilishi kutilmoqda.

Kredit-modul ta’lim dasturlarni ishlab chiqishda professional ta’lim tizimining bo‘lajak mutaxassislarining mehnat harakatlariga qo‘yiladigan talablarni aks ettiruvchi kasbiy standartlar asos qilib olindi. Ushbu hujjatlar asosida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalari belgilandi. Komptensiyalarga asoslangan professional modularning o‘quv soatlarini taqsimlashda 60/40 printsipi, ya’ni o‘qitish vaqtining 60% nazariy mashg‘ulotlarga, 40% o‘quvchilarning amaliy mashg‘ulotlariga taqsimlanishi asoslandi. Kredit-modulli yondashuv asosida o‘quv rejalarini va ta’lim dasturlarini ishlab chiqishda zamonaviy mehnat bozori talablardan kelib chiqqan holda, tegishli kvalifikatsiyalar bo‘yicha professional ta’limdan keyingi ta’lim dasturlarini integratsiyalashuvini hisobga olindi.

XULOSA

Professional ta’limda kredit-modul tizimi yondashuvi juda ko‘p afzalliklarga ega, binobarin talabalar professional modulni o‘rgangandan so‘ng qanday natijaga erishish kerakligini aniq biladilar, o‘z vaqtlarini mustaqil ravishda, samarali rejalashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Biroq, o‘quvchilar o‘z maqsadlariga erishish, katta hajmdagi mustaqil ishlarni bajarish va mas’uliyatni o‘z zimmalariga olishlari uchun o‘zlarini mustaqil boshqarish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari muximdir.

Shuningdek, kredit-modul ta’lim tizimida o‘qituvchini faoliyati ta’lim jarayonida markaziy roldan voz kechgan holda ko‘zlangan maqsadlariga erishishda o‘quvchilarga mustaqil, maqsadli va samarali mehnat faolligini ta’minlashga qaratilgan faoliyatlarni belgilashlari kerak bo‘ladi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiysi”, 1-ilovasi, 9- bandi
2. Vazirlar Mahkamasi “Professional ta’limda kredit-modul tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2023-yil 7-dekabrda 648-son qarori, 1-ilovasi
3. <https://xs.uz/uzkr/post/kredit-modul-tizimiga-otish-nima-uchun-kerak-maqсад mohiyat-va-afzallik> 23:00/18.03.2021

4. Д.В.Афанасев, ректор В.С. Грызлов, профессор Череповецкий государственный университет “Компетентностный подход и кредитно-модулная система обучения” Высшее Образование В России • № 6, 2013

MUSTAQIL TA’LIMNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Alimnazarov Olim Mengliboy o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti

Annotatsiya. Mazkur maqola o‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish texnologik ijodiy tafakkurlarini rivojlantirish jarayonlarini muayyan darajada yoritib berdik.

Kalit so‘zlar: o‘quv-bilish kompetentligi, metodika, empirik tadqiqot.

O‘quvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quv-bilish kompetentligini shakllantirish, ularning ta’lim olish davrida egallab olishlari mumkin bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalari darajalari bilan belgilanadi [3].

O‘quvchilarda mustaqil ta’lim topshiriqlarini bajarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quv-bilish kompetentligini shakllantirish jarayoni, o‘qituvchi tomonidan belgilangan ta’limning shakllari, mazmun-mohiyati, metodlariga muvofiq tashkil etiladi [1].

Tadqiqot davomida o‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quv-bilish kompetentligini shakllantirish uchun tashkil etilgan o‘quv mashg‘uloti orqali ushbu jarayonning pedagogik imkoniyatlari tadqiq qilindi. Ushbu o‘quv mashg‘ulotida o‘quvchilarning raqamli texnologiyalardan foydalanish bilim, ko‘nikmalarini shakllantirish maqsad qilib belgilab oldik.

O‘quv mashg‘uloti hamkorlikdagi ijtimoiy munosabatlar asosida olib boriladi, ya’ni undan ko‘zlangan asosiy maqsad, o‘qituvchi o‘quvchilarning individual fikrlarini aniqlab olib, so‘ngra bilimlarini yanada boyitish va uni mustahkamlashga qaratiladi [4]. Ushbu o‘quv mashg‘uloti davomida o‘qituvchi bilan o‘quvchilarning hamkorlik munosabatlari yo‘lga qo‘yiladi. Bu orqali o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida erkin muloqot maydoni shakllanadiki, ushbu jarayon ijtimoiy hamkorlikdagi nazariy va amaliy faoliyat jarayoniga qaratilgan bo‘ladi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, bu jarayonda o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida erkin ijtimoiy munosabatlar asosida ularda ushbu jarayonlarga mos ravishda o‘quv-bilish kompetentligi shakllanadi. Demak, ushbu jarayonda o‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish o‘quv-bilish kompetentligi shakllantirish jarayonini olaylik.

Tadqiqotlarimizni olib borishda o‘quvchilar uchun mustaqil ta’lim doirasida berilgan vazifalarni bajarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasini takomillashtirish bo‘yicha o‘quv mashg‘uloti tashkil etildi. O‘quv mashg‘ulotini olib borishda tanlab olingan guruhi o‘quvchilarini nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi.

Nazorat guruhi o‘quvchilari uchun an’anaviy shaklda, tajriba guruhi o‘quvchilari uchun esa, o‘quv mashg‘uloti takomillashtirilgan metodikamiz asosida olib borildi.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarni amaliy faoliyatga tayyorlash jarayonlaridagi, ularning auditoriyadan tashqari ta’limini, ya’ni mustaqil ta’limini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanib, uning samaradorligini ta’minlashga atroflicha e’tibor berilmayotganligini kuzatishimiz mumkin.

O‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etish quyidagi ba’zi muammolar bog‘liq hisoblanadi.

Motivatsiya muammolari: o‘quvchilarning fan (modul)lariga oid bilimlarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish va o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholay olish tafakkurlariga qaratilgan motivatsiya. Mazkur muammolarni, o‘quvchilar uchun o‘qitiladigan fan (modul)laridan olib boriladigan o‘quv mashg‘ulotlarini pedagogik texnologiyalar va elektron ta’lim resurslaridan foydalanib samarali tashkil etish orqali hal etish mumkin.

O‘z amaliy faoliyatini boshqarish muammolari: o‘quvchilarning fan (modul)laridan mustaqil ta’limini tashkil etishda, o‘zlarining o‘z amaliy faoliyatini boshqarish ijodiy tafakkurlarini rivojlantirishlari zarur. Bu muammo, o‘quvchilarning o‘z vaqtini va resurslaridan samarali foydalanish yo‘llarini, belgilash va o‘zlarini tashkil etishga bo‘lgan amaliy faoliyatlarini rejali tizimlashtirish orqali hal qilinishi mumkin [2].

Hamkorlik muammolari: O‘quvchilar va o‘qituvchilar o‘rtasida hamkorlik, jamoatchilik va birgalikni rivojlantirish. Mazkur muammo, guruh vazifalarini bajarish jarayonlarini tashkil etish, guruhda o‘z vazifasini bajarish va boshqalarga yordam berish orqali hal etilishi mumkin.

Didaktik ta’minot muammolari, bu fan (modul)laridan mustaqil ta’limini tashkil etishning muhim ta’minoti hisoblanib, berilgan vazifa muammosiga oid ma’lumotlarni to‘plab, umumlashtirish, tahlil qilish va ulardan foydalanishdir. Bu muammo, o‘quvchilar uchun elektron ta’lim resurslaridan foydalanib, to‘plangan ma’lumotlarni umumlashtirish va uni tahlil qilish orqali hal qilinishi zarur bo‘ladi.

O‘quvchilar tomonidan o‘rganilayotgan fanlaridan mustaqil ta’limini tashkil etish shakllarini quyidagicha ifodalab ko‘rsatib o‘tamiz:

a) auditoriyada tashkil etiladigan mustaqil ta’lim shakllari:

1a-shakl-nazariy mashg‘ulotlarni tinglash va bayon etilganlarni daftarlariqa qayt etish;

O‘rganilayotgan fanlaridan nazariy mashg‘ulotlarni tinglash va uni daftarlariqa qayt etish jarayonida nazariy manbalarni daftar varag‘ining bir tarafiga, ikkinchi tarafiga joy qoldirilgan holda, qayt etishadi.

2a-shakl-amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida berilgan amaliy vazifalarni bajarish;

Amaliy mashg‘ulotlar o‘quvchida texnologik tafakkurini rivojlantirishga, ularni yangi vaziyatga ko‘chirib, amaliy faoliyat jarayonidagi vaziyatlarning yechimlarini aniqlash uchun umum-texnik tafakkurlarini rivojlantirishga qaratiladi.

Texnologik vazifalarning turlari: o‘qish, yozish, tinglash, fikrlash, amaliy vazifalarni bajarish, kompyuterdan foydalanish va hokazolar kabilarga bo‘linadi.

3a-shakl-grafik chizmalar va elektr zanjir sxemalarini o‘qish va uni chizishni o‘rganish;

Texnologik jarayonlar va ishlab chiqarishni avtomatlashtirish ta’lim yo‘nalishi o‘quvchilariga o‘rganilayotgan fanlari texnologik jarayonlarga bog‘liq bo‘lganligi sababli grafik chizmalarini o‘qish, grafik chizmalarni chizish va uni o‘qish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarga grafik chizmalarni o‘qish va uni chizishni o‘rgatishda avvalo, ularning grafik elementlari haqida bilimlarini shakllantirish, ularda grafik chizmalarni o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur.

Texnologik modellashtirish va uni loyihalashtirish metodlaridan ko‘pincha obyektlarni loyihalashga qaratilgan amaliy vazifalarni bajarishda foydalaniladi.

Texnologik modellashtirish jarayoni uchta: modelni yaratish uchun texnik hujjatlar (texnik shartlari, chizmalar, texnologiyalarini) tayyorlash, modelni yaratish va uni tajriba orqali sinovdan o‘tkazish zarur.

4a-shakl-texnologik modellashtirish va uni loyihalashtirish.

b) auditoriyadan tashqarida tashkil etiladigan mustaqil ta’lim shakllari:

1b-shakl-fan (modul)iga oid o‘quv adabiyotlaridan foydalanish;

2b-shakl-oraliq va joriy nazorat ishlariga tayyorlanish;

3b-shakl-o‘qituvchi tomonidan berilgan vazifalarni bajarish va uning taqdimotini tayyorlash;

4b-shakl-masofaviy ta’lim. Mazkur ta’lim, bu ta’lim jarayoniga raqamli texnologiyalarni tatbiq etish orqali yuzaga keladigan turli muammoli vaziyatlarni hal etish yoki ta’lim jarayonini ma’lum masofadan boshqarish shart-sharoitlarini ta’minlashga qaratilgan elektron ta’lim muhitini yaratish uchun foydalaniladi. Bunda, “Smart Collection”, ya’ni aqlli texnologiyalar to‘plamidan foydalanish mumkin. Ta’limning mazkur texnologiyasi zamirida elektron ta’lim (e-learning) tajribasi va yutuqlari yotadi.

Mazkur jarayonlarda avvalo shuni, etiborga olish zarurki, ta’limning yangi turini ya’ni, elektron ta’lim muhitidan samarali foydalanishni o‘quvchilarga aniq tushuntirib o‘tmasdan uni amaliyatga tatbiq etib bo‘lmaydi. Agar mazkur jarayonlardan maqsadli foydalanilsa, ta’lim jarayonining sifatini oshirish mumkin bo‘ladi [5].

O‘quv mashg‘uloti yordamida o‘quvchilarning o‘rganilayotgan fanlaridan mustaqil ta’limini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali yangi bilimlarni shakllantirish, berilgan vazifalarni bajarish texnologik tayyorgarligini rivojlantiruvchi o‘quv-bilish kompetentligini shakllantiriladi.

Natijada, guruh o‘quvchilari berilgan topshiriqlarni belgilangan talablarga muvofiq holda bajarilganligiga qarab baholanadi. Bunda e’tibor o‘quvchilarning mustaqil faoliyat olib borish o‘quv-bilish kompetentligining shakllanganlik darajalariga e’tibor qaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alimnazarov O. Innovatsion ta’lim jarayonida o‘quvchilarining mustaqil ta’limini tashkil etish metodikasi. “Ta’lim, fan va innovatsiya” jurnali. – T.: №3, 2022.
2. Alimnazarov O. O‘quvchilarning mustaqil ta’limini tashkil etishda mediakompetentligini rivojlantirish metodikasi. “Globalashuv sharoitida yoshlар innovatsion tafakkurini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari to‘plami, Jizzax davlat pedagogika universiteti., 2023-yil 7-iyun. 328-332 b.

3. Alimnazarov O. Методика организации самостоятельного образования студентов. “Среднее профессиональное образование”. СПО. №11(339) 2023.

4. Stefanie Findeisen and Stefen Wild. General digital competences of beginning trainees in commercial vocational education and training. <https://doi.org/10.1186/s40461-022-00130-w>.: Empirical Research Vocational Educational Training. Springer Open, 2022.

5. Stefen Wild and Lydia Schulze Heuling. How do the digital competences of students in vocational schools differ from those of students in cooperative higher education institutions in Germany?: Wild and Schulze Heuling Empirical Res Voc Ed Train, doi.org/10.1186/s40461-020-00091y. 2020.

**PROFESSIONAL TA’LIMDA AMALIYOTGA YO‘NALTIRILGAN
YONDASHUVNING MOHIYATI
Avliyaqulov Abdurashit Karimovich**

Professional ta’limni rivojlantirish instituti professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning mazmun - mohiyati, uning professional ta’limdagi tutgan o‘rni, amaliyotga yo‘naltirilgan professional ta’lim dasturlarini amalga oshirishdan kutilayotgan natijalar va muammolari oolib berilgan.

Kalit so‘zlar: Amaliyot, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, bilim, ko‘nikma, malaka, kompetensiya, nazariya, dual ta’lim, professional ta’lim.

So‘nggi yillarda “Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim” tushunchasiga katta e’tibor borilmoqda. Chunki, mehnat bozoridagi talabga mos yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash va ularni ishlab chiqarish sharoitida moslashuvini ta’minalash maqsadida o‘qitishning amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim shakli kiritilmoqda. Bu tushuncha professional ta’lim sohasidagi ilmiy adabiyotlarda ham, me’yoriy hujjatlarda ham keng tarqalgan. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son farmonida “2021/2022 o‘quv yilidan boshlab, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlarini joriy etish maqsadida

professional ta’lim muassasalarida dual ta’lim tizimi joriy etiladi” deb ko‘rsatilgan. Hozirgi vaqtda kasbiy ta’limning zamonaviy xalqaro talqinida amaliyotga ynaltirilgan ta’limni “Ishda o‘rganish” (dual) shakli keng tarqalgan. Shu bilan birga, har xil mualiflar o‘rtasida bu tushunchaning mohiyatini tushunish har doim ham bir-biriga to‘g‘ri kelmasligi aniq, bu kelajakda mutaxassislar o‘rtasida tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

Har qanday ta’limning aksiologik asosi uning mohiyatini uslubiy jihatdan belgilaydi. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim ham bundan mustasno emas va aynan uning asosiy farqlovchi xususiyati sifatida o‘quvchilarni ma’lum kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorlashga qaratilgan. Bosma manbalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim amaliyot va amaliy shakllar bilan to‘yingan ta’lim sifatida tushunishga boshqa asoslar ham bor.

Professional ta’lim yoki ta’lim dasturlari o‘z tarkibida katta miqdordagi amaliy mashg‘ulotlarga ega bo‘lgan, lekin shu bilan birga ularning maqsadi bo‘yicha aniq kasbiy faoliyat bilan bog‘liq bo‘lmagan holatlar mavjud. Shunday qilib, amaliyotga yo‘naltirilgan kasbiy ta’lim tushunchasini ta’lim turi sifatida belgilashda uni yetakchi deb hisoblash kerak.

Amaliyotga yo‘naltirilgan kasbiy ta’lim haqida gapirganda, u ayni paytda aniq maqsad, natija, mazmun, tashkiliy shakllar, didaktik usullar va o‘quv faoliyati subyektlari haqidagi vazifalar va g‘oyalar tizimi bilan cheklangan professional ta’lim sohalaridan biri ekanligini tushunish adolatli bo‘ladi. Bu xarakterli xususiyatlarning mavjudligi amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni professional ta’limning o‘ziga xos sohasi sifatida ham ta’riflash mumkinligini tasdiqlashga imkon beradi.

Bunday holda, ta’lim maqsadining mazmunli xususiyatlari muhim ahamiyatga ega. Amaliyotga yo‘naltirilgan professional ta’lim o‘quvchilarni fan va amaliyotning turli sohalaridan olgan amaliy ko‘nikmalari va bilimlaridan foydalanishga asoslangan holda, muayyan ish faoliyatiga tayyorlashga qaratilgan.

Amaliyotga yo‘naltirilgan professional ta’limni boshqa ta’lim paradigmalaridan ajratib turadigan asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

- 1) iqtisodiyotning talablariga yoki ma’lum bir mijoz-ish beruvchining

talablariga muvofiq o‘quvchini muayyan kasbiy faoliyatga tayyorlashga asoslangan maqsadni belgilanadi;

2) ijtimoiy sheriklik, iqtisodiy soha vakillarining kasbiy ta’lim tashkilotlari - bevosita mijozlar, iste’molchilar va ta’lim natijalarining foydalanuvchilari faoliyatiga jalb qilish deb tushuniladi;

3) ta’lim jarayonida aniq, standart va standartlashtirilgan ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan amaliy ta’lim shakllarining ustunligi e’tibor qaratiladi.

Shunday qilib, amaliyotga yo‘naltirilgan kasbiy ta’lim-bu kasbiy ta’limning bir turi bo‘lib, uning maqsadi o‘quvchilarni muayyan kasbiy faoliyatga tayyorlashdir, unda amaliy ta’lim shakllari asosiy hisoblanadi va ijtimoiy hamkorlar - ish beruvchilarning bevosita ishtirokida dasturlar ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlarining didaktik xususiyatlari haqida gapirganda, ularning asosiy elementi – amaliyot nafaqat miqdoriy ko‘rsatkichlar bo‘yicha, balki funksional jihatdan ham sezilarli farqlarga ega ekanligini ta’kidlash kerak. Fundamental ta’lim uchun amaliyot nazariya haqiqatining illyustratsiyasi, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim uchun nazariya amaliyotni o‘zlashtirish vositasidir. Barcha pedagogik yondashuvlarga xos bo‘lgan maqsadga bo‘ysunish amaliyotga yo‘naltirilgan dasturlarni ishlab chiquvchilarni kasbiy standartlarda tasvirlangan mehnat funksiyalari mazmunidan kelib chiqib, birinchi amaliyot dasturlarini boshlash, shundan keyingina nazariy fanlarni shakllantirishga majbur qiladi, ularning amaliy faoliyat uchun zarur bilim va ko‘nikmalarni tanlash odatiy klassik tuzilishini sezilarli darajada o‘zgartiradi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan professional ta’lim o‘z maqsadiga ko‘ra pragmatikdir, bu esa mazmunning ma’lum bir tanlanishiga olib keladi. Bu ham afzalliklarga, ham xavfga ega. Ushbu yondashuvni amalga oshirish amaliyotini tahlil qilish quyidagi ijobjiy taxminlarni aniqladi:

1. Ta’limining muvofiqlik darajasini yaxshilash bitiruvchilarning malaka darjasи va kompetensiyalar majmuiga ko‘ra, umuman zamonaviy iqtisodiyotning talablari va muayyan ish beruvchining talablariga bog‘liq;

2. Professional ta’lim tashkilotlari bitiruvchilarining ish joyiga moslashish davrini qisqartirish, yosh mutaxassislarni «qayta tayyorlash»ning resurs talab qiluvchi tizimiga ehtiyoj qolmasligi;

3. “Berilgan” sifatli mutaxassislarni olish imkoniyati, ya’ni ma’lum bir mutaxassislik yoki kasbning talablarini emas, balki muayyan korxonalarining talablarini ham qondirish imkoniyati;

4. Mehnat bozorida raqobatbardoshlik va bandlik samaradorligini oshirish;

5. Moslashuvchan ta’lim dasturi asosida qo’shimcha malakalarining (modullarning) ko’lamini individual o’zlashtirish imkoniyati;

6. Funksional tayyorgarlik bilan bevosita bog‘liq bo‘limgan barcha tarkib elementlarini bartaraf etish orqali o‘quv davrini qisqartirish;

7. Byudjetdan tashqari qo’shimcha investitsiyalarni jalg qilish, ijtimoiy sheriklarning qiziqishi natijasida moddiy-texnik bazani rivojlantirish.

Amaliyatga yo‘naltirilgan professional ta’lim dasturlarini amalga oshirishdan kutilayotgan xavotirlar:

1. Bitiruvchining kasb (mutaxassislik)dan tashqarida adaptiv qobiliyatini kamaytirish;

2. O‘quvchining ijodiy qobiliyatlari ish beruvchining haqiy qisqartirish darajasiga tushib qolishi sababli bitiruvchining shaxsiy turg‘unligi xavfi;

3. Bitiruvchilarining gorizontal harakatchanligini kamaytirish.

Xavotirlar orasida amaliyatga yo‘naltirilgan professional ta’lim sohasining rivojlanishi, ayniqla, oliy ta’limda, professional ta’limda o‘qitish bilan ta’limning o‘rnini bosishga asoslarning pasayishiga olib kelishi mumkin degan fikrlar tez-tez uchraydi. Ushbu bahs munozara va alohida tahlilga loyiqidir. Gipotetik jihatdan kasbiy ta’limdagi haqiqiy falokat amaliyatga yo‘naltirilgan emas, balki otistik- ta’limning taqlidiy, chuqur ildiz otgan va taqlid qiluvchi paradigmasi deb hisoblash mumkin.

Professional ta’limning zamonaviy tizimi nafaqat kelajakdagi bitiruvchilarini tayyorlashda nazariy bazani shakllantirishga, balki kelajak mutaxassisligi bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga ham qaratilgan. Agar biz o‘qitishning ama-

liyotga yo‘naltirilgan yondashuvini bevosita tahlil qilsak, bu yerda ikkita asosiy yo‘nalishni ajratib ko‘rsatishimiz mumkin.

Birinchi yo‘nalish o‘quvchilarni professional muhit, ushbu kasbga bo‘lgan haqiqiy biznes talablari bilan tanishtirish maqsadida ta’lim va amaliyot jarayonlarini umumlashtiradi.

Ikkinchi yo‘nalish o‘quvchilarning malakasini, shuningdek, tanlangan kasbi bo‘yicha funksional vazifalarni bajarilishini ta’minlaydigan shaxsiy fazilatlarni shakllantirish bilan bog‘liq. Ushbu yo‘nalishni amalga oshirish esa amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarini joriy etish orqali ta’minlanadi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning majburiy elementi – bu amaliy faoliyat tajribasini ishlab chiqish, uning darajasi kompetensiyaga asoslangan yondashuv usullari bilan yaqqol aniqlanadi.

Ta’lim tizimida amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvni qo‘llashning xususiyati shundaki, u o‘quvchilarga amaliy kompetensiyalarni olish bilan bir qatorda fundamental ilmiy bilimlar bazasini shakllantirishga imkon beradi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirishning mohiyati quyidagi bir qator shartlarga javob berishi kerak:

- ❖ yuqori intellektual material sifatidagi qadriyatları;
- ❖ keng omma uchun ochiqlik;
- ❖ iqtisodiy maqsadga muvofiqligi;
- ❖ jamiyat uchun foydaliligi;
- ❖ ilmiy mazmuni;
- ❖ tinglovchilarning kasbiy malakalarini shakllantirish;
- ❖ o‘qitishning innovatsion texnologiyalaridan foydalanish;
- ❖ bilim, ko‘nikma, malakani obyektiv baholash va o‘quvchilar amaliyotini sertifikatlash.

Xulosa sifatida shuni ta’kidlash kerakki, modulli kompetensiyaga asoslangan yondashuv tamoyillari faqat kasbiy ta’limning amaliyotga yo‘naltirilgan komponentini tashkil etish samarali bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoni.

2. Avliyaqulov A.K., Professional ta’lim tizimda dual o‘qitish.T.:”Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”-2024y.136 b.

3. . Северов В. Г. Тенденции и проблемы развития профессиональной подготовки практикоориентированных кадров для сферы малого бизнеса. Профессиональное образование. Столица. – 2010. – № 6. – С. 47-54.

KASB-HUNAR MAKTABLARIDA TA’LIM SIFATI VA

SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Bobojonov Dilmurod O‘rolovich

Samarqand viloyati oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasining ta’lim sifati nazorati bo‘yicha bosh mutaxassisi.

Annotatsiya: Maqlada boshlang‘ich professional ta’lim tizimida sifatni ta’minlash tizimi tahlil qilinib, ta’lim sifati va samaradorligini oshirishning o‘ziga xos xususiyatlari, ilg‘or tajribalar asosida ta’lim sifatini ta’minlash tizimini takomillashtirish, ta’lim muassasalarida ichki baholashning yangicha yondoshuvlarini shakllantirish, ta’lim natijalarini baholash ko‘rsatgichlariga e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich professional ta’lim, kasb-hunar maktabi, ta’lim sifati, sifatni ta’minlash, ta’lim sifatini nazorat qilish, ichki nazorat, monitoring, baholash, ichki baholash, ta’lim natijalari, kompetensiya, sifatni ta’minlash ramkalari, sifatni ta’minlash modellari.

Kirish

Ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida professional ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, malakali kadrlar tayyorlash uchun shart-sharoitlar yaratish, bitiruvchilar bandligini ta’minlash masalalari yangicha yondoshuvni talab etadi. Bunga muvaffaqiyatli ta’lim natijalari, sifatni ta’minlash orqali erishish mumkin.

Hozirgi paytda boshlang‘ich professional ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini nazorat qilish deganda o‘quvchilarning darslarga qatnashish davomati, o‘qituvchilarning malaka toifasi yuqoriligi, ta’lim muassasasining o‘quv texnika vositalari bilan ta’minkanganligi, dars mashg‘ulotlarida yangi pedagogik texnologiyalar qo‘llanilishi, o‘quvchilarning o‘zlashtirish va sifat ko‘rsatgichlari, olimpiadalar va tanlovlardan natijalari tushuniladi. Eng asosiy ko‘rsatgich hisoblangan o‘quvchilarning o‘zlashtirish va sifat ko‘rsatgichlari bevosita fan o‘qituvchilari tomonidan qo‘yilgan baholar tahlili asosida shakllantirilib kelingan.

Yuqoridagi kabi yondoshuv asosida ta’lim sifati va samaradorligini baholash usuli o‘zining dolzarbligini yo‘qotib bormoqda. Ta’lim sifatini baholash birinchi navbatda bitiruvchining o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalari hamda turkum kompetensiyalarining xalqaro va mahalliy mehnat bozori talablariga mos bo‘lishiga qaratilishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7-avgustdagagi 466-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Boshlang‘ich professional ta’lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan kasb-hunar mакtablarining namunaviy ustavi”da kasb-hunar maktablarining asosiy maqsadi o‘quvchilarni tanlagan kasb bo‘yicha zamonaviy talablarga javob beruvchi, puxta bilim, amaliy ko‘nikma va malakaga hamda yuksak ma’naviy-axloqiy sifatlarga ega bo‘lgan, intellektual jihatdan yetuk kadrlar etib tayyorlash ekanligi ko‘rsatilgan. Asosiy vazifa esa bitiruvchilar iqtisodiyot soha va tarmoqlaridagi zarur sohaviy kasb-hunar bo‘yicha bilim, malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llay oladigan, mehnat bozori talablariga mos o‘rta bo‘g‘in mututaxassislari bo‘lishi kerak.

Asosiy maqsadlarga erishish, belgilangan vazifalarni bajarishning yagona yo‘li - ta’lim-tarbiya jarayonlari samaradorligini oshirish, sifatni ta’minlash tizimini doimiy ravishda takomillashtirib borishdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi F-60-sonli Farmonida mehnat bozori talablariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ta’lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish orqali ta’lim tizimini isloh qilish kabi vazifalar belgilangan. Shuningdek,

O‘zbekiston Respublikasi milliy malakalar ramkasi joriy qilinishi orqali tarmoqlar malakalar ramkalari, kasb va ta’lim standartlari, milliy va xalqaro darajada malakalarni tan olishning kasbiy ta’limning barcha darajalari uchun yagona mexanizmlarni nazarda tutuvchi, malakalarni tarmoqlararo va xalqaro taqqoslashni ta’minlovchi kompetensiyani baholash tizimi Kasbiy malakalar, bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish milliy tizimining institusional komponenti va asosi yaratildi.

Tahlil va natijalar

Amaldagi huquqiy - me’yoriy hujjatlarda ta’lim sifati, sifatni ta’minlash tushunchalariga ta’riflar berilmagan. Ta’limning mazmuni va sifatiga quyilgan talablar davlat ta’lim standartlarida belgilab berilgan. Ta’lim sifati deganda **davlat ta’lim standartlari va davlat talablarida belgilab qo‘yilgan natijalarga erishishni ta’minlaydigan ta’lim faoliyati va ta’lim oluvchilar tayyorgarligining yuqori darjasini tushuniladi**. Bu yondoshuv aksariyat hollarda tashqi nazoratni amalga oshirish mezonlarini belgilaydi. Ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlash uchun o‘tkaziladigan tashqi va ichki nazorat bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir. Ta’lim muassasalarining samarali ishlashini ta’minlashda o‘z faoliyatini doimiy ravishda monitoring qilish va davriy baholab borish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqola ta’lim muassasalari tomonidan amalga oshirilishi lozim bo‘lgan sifatni ta’minlashning ichki nazorat turiga qaratilgan.

Boshlang‘ich professional ta’lim muassasalarida sifatni ta’minlashning pirovard maqsadi sifatli ta’limni ta’minlash va yanada yaxshilashdan iborat. Sifatni ta’minlash - ta’lim xizmatlari ko‘rsatishning ma’lum sifat standartlariga javob berishini ta’minlaydigan jarayonlar to‘plami hisoblanadi. Standartlar sifatning minimum darajasini belgilaydi. Sifat – bu maqsadga muvofiqlik, belgilangan miqdoriy va sifat ko‘rsatgichlarini bajarilishidir. Ta’lim sifatini nazorat qilish deganda ta’lim xizmatlari ko‘rsatishdagi kamchilik va nuqsonlar yoki nomuvofiqliklarni aniklash va tuzatish jarayoni tushuniladi.

Professional ta’limda sifatni ta’minlash tizimini ishlab chiqish bo‘yicha yagona qolip yoki andoza mavjud emas. Xar bir yondoshuv sohaning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ma’lum bir natijaga mo‘ljallangan sifatni

ta'minlash tizimini yaratadi.

Mamlakatimizdagi ta'lim sifatini ta'minlash tizimini yuqorida pastga nazorat qilish tizimidan zamonaviy-natijaga yo'naltirilgan tizimga o'tkazish zarurati mavjud. Ta'lim sifatini ta'minlash tizimini sifat nazorati va samaradorligini oshirish va natijaga yo'naltirilgan shaklga o'tish orqali takomillashtirish, yangilash bo'yicha keng ko'lamli ishrlar amalga oshirilmokda. Sifatni ta'minlash tizimini mustaqil va shaffof tizimga aylantirish, sifatni ta'minlash tizimi maqsadlari, uslubi va natijalari ta'lim oluvchilar, ta'lim xizmati ko'rsatuvchilar, boshqaruv organlari, ish beruvchilar bilan hamkorlikda ishlab chiqilishi kerak.

Ta'lim sohasini isloh qilish, ta'lim sifati va samaradorligini tahlil qilishda ta'lim natijalarini baholash muhim hisoblanadi.

Ta'lim sifatini ta'minlash va doimiy yaxshilash buyicha asosiy mas'uliyat professional ta'lim muassasalari zimmasida bo'ladi. Bu faoliyatni monitoring qilish, baholash orqali amalga oshirilishi mumkin.

Sifat monitoringi - sifat ko'rsatgichlarini tizimli ravishda yig'ish va tahlil etib borishdan iborat. Bunda moddiy texnika bazasi, o'qituvchilar sifat tarkibi, ta'lim-tarbiya jarayoni, ta'lim natijalariga oid materiallar tahlil qilinadi. Ta'lim natijalari tahlilida o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi, bitiruvchilarning bandligi, ta'lim oluvchilarning qoniqish darajasi o'r ganiladi.

Baholash – ta'lim muassasasi faoliyati samaradorligini baholashdir. Ichki baholash mexanizmi ta'lim muassasasi tomonidan ishlab chiqiladi va boshqariladi. Baholash natijasida ta'lim faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan xulosalar qilinishi lozim.

Ta'lim muassasasi ichki baholash jarayonida ko'zlangan maqsadlarga erishish darajasini tahlil qiladi. Bunda rejallashtirilgan sifat jarayonlarining belgilangan maqsadlarga muvofikligi, amalga oshirilgan sifat tadbirlarining rejalgarda muvofikligi, belgilangan maqsadlarga erishishda faoliyat samaradorligi o'r ganiladi.

Ta'lim natijalari o'quvchining nimani bilishi va qila olishi, qanday bilim, ko'nikma va mahoratga ega bo'lishini, o'quv fan yoki modul dasturlarini

muvaffaqiyatli o‘zlashtirganidan keyin qanday mehnat harakatlarini bajarishi mumkinligi to‘g‘risidagi amaliy kutilayotgan natijalar bilan belgilanadi.

Professional ta’limning asosiy vazifalaridan biri, xalqaro va mahalliy mehnat bozori talablariga javob bera oladigan mutaxasislarni zamonaviy ishlab chiqarish va mehnat bozori talablarini inobatga olgan xolda, mutaxasislarni tayyorlash hamda ularda turkum kompetensiyalarining shakllanganlik darajalari ma’lum mezonlar asosida baholanishini ta’minalash zaruriyatini keltirib chiqardi. Shuning uchun aynan ushbu jarayonni baholashda quyidagi prinsiplarga tayanamiz(5):

- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar hamda turkum kompetensiyalarning tizimligiga e’tibor qaratish;
- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar ob’yektivligini ta’minalash;
- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar hamda turkum kompetensiyalarni baholashning tezkorligi va muntazamligini ta’minalash;
- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar hamda turkum kompetensiyalarining shakllanganlik darajalarini baholashda ularning ruhiy holatini hisobga olish;
- amaliy ishni baholashda bitiruvchini kasbiy rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishini ta’minalash;
- bitiruvchining amaliy ish faoliyatini baholashning mustaqilligi;
- baholanayotgan turkum kompetensiyalar bitiruvchilarni ma’naviy intelektual rivojlantirish va tarbiyalash imkoniyatiga ega bo‘lishiga erishish;
- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar hamda turkum kompetensiyalarning sifatini ob’yektiv hisobga olish;
- bitiruvchilarda turkum kompetensiyalar baholash yordamida ularning mehnatini rag‘batlantirishga erishish;
- bitiruvchilar o‘zlashtirgan amaliy ko‘nikma va malakalar hamda turkum kompetensiyalarni baholashda oshkoraliq;
- bitiruvchilarda turkum kompetensiyalarining shakllanganlik darajalariga qo‘yilgan bahoning haqqoniyligi va puxtaligi;

-bitiruvchilarda turkum kompetensiyalarining shakllanganlik darajalariga qo‘ylgan bahoning variativligi;

-bitiruvchilarda turkum kompetensiyalarining shakllanganlik darajalarini baholashda tabaqalashtirilgan yondoshuvni qo‘llash prinsiplaridan iborat bo‘lishi kerak.

Bunday yondoshuv ishlab chiqarish ta’lim ustalaridan katta mas’uliyat va kasbiy mahoratni talab etadi.

Kompetensiya bu bilim va ko‘nikmalarni ish joyida talab qilinadigan standartlarga muvofiq qo‘llay olishdir. Turkum kompetensiyalar deganda umummadaniy, shaxsiy va umumkasbiy kompetensiyalar tushuniladi.

Dunyodagi ko‘plab davlatlar va professional ta’lim muassasalari ta’lim sifatini ta’minlash, takomillashtirish bo‘yicha ilg‘or tajriba sifatida turli sifatni ta’minlash ramkalari va modellaridan o‘zlarining sifatni tashqi va ichki baholash tizimlarini ishlab chiqish va takomillashtirishda keng foydalanishmoqda.

Xozirgi paytda professional ta’lim bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan, keng qo‘llanilib kelinayotgan ikkita mintaqaviy ramkalar mavjud:

-Yevropa kasbiy ta’lim va kasbga o‘qitishda sifatni ta’minlash ramkasi (EQAVET);

-Sharqiy Osiyo sammitining texnik va kasbiy ta’limda sifatni ta’minlash ramkasi (EAS TVET QAF).

Jumladan, EQAVET Yevropa bo‘ylab professional ta’lim sohasida ta’lim sifatini ta’minlashni rag‘batlantirish va yaxshilash maqsadida ishlab chiqilgan sifatni ta’minlash ramkasining namunasidir. EQAVET standartlashtirilgan va umume’tirof etilgan namunaviy ramka bo‘lib, davlatlar va professional ta’lim muassasalariga o‘zlarining professional ta’lim tizimlari va dasturlarini taqqoslash, monitoring qilish va sifatini doimiy ravishda yaxshilash imkonini beradi. EQAVET professional ta’lim tizimlarini yaxlit baholashni osonlashtirish va sifat menejmentiga bo‘lgan izchil va tizimli yondashuvni rivojlantirish uchun sifatni ta’minlash standartlari, jarayonlari va ko‘rsatkichlarining integratsiyalashuviga urg‘u beradi. U o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, o‘qitish va baholash amaliyoti, ish beruvchilarni jalb qilish, ta’lim oluvchilarni

qo'llab-qo'vvatlash xizmatlari, pedagoglar va trener-ustalar malakasi kabi professional ta'limning turli jihatlarini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, EQAVET ning ishlab chikarish bilan hamkorlikka alohida e'tibor qaratishi professional ta'lim dasturlarining dolzarbligini va kadrlarga bo'lgan talablarga mos kelishini ta'minlaydi, ta'lim va mehnat bozori o'rtasidagi aloqani mustaxkamlaydi.

Mazkur ramka asosida quyidagi g'oya yotadi: puxta ishlab chiqilgan sifatni ta'minlash tizimi professional ta'lim samaradorligini oshiradi va ta'lim oluvchilarda zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish orqali ularni tanlagan kasblarida muvaffaqiyatga erishishlarini qo'llab-qo'vvatlaydi.

Umuman olganda, EQAVET professional ta'lim tizimlari va muassasalariga professional ta'lim sifati va samaradorligini doimiy ravishda baxolash, takomillashtirish va qo'llab-quvvatlash imkonini beruvchi mustahkam sifatni ta'minlash ramkasini tavsiya qiladi.(6)

Sifatni ta'minlash ramkalari doirasida to'ldiruvchi element sifatida sifatni ta'minlash modellari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, yangicha ichki baholash yondoshuvini shakllantirish, sifat menejmentini rivojlantirish va faoliyatni doimiy takomillashtirishda EFQM (Yevropa sifat menejmenti jamg'armasi), CAF (Yevropa davlat boshqaruvi instituti) va ISO (Xalqaro standartlash tashkiloti) modellarini o'rghanish va amalga tadbiq maqsadga muvofiqdir.

Sifatni ta'minlash ramkalari va modellarini shakllantirishda texnik shartlarni belgilovchi sifat standartlari va ma'lumotlar standartlari hamda natijaga qaratilgan muvaffaqiyat standartlari bo'lishi kerak. O'z navbatida faoliyat samaradorligini sifatni ta'minlash standartlariga nisbatan baholashning sifat ko'rsatgichlari belgilangan. Bu ko'rsatgichlar faoliyat samaradorligi ko'rsatgichlari (KPI), moddiy va sifat ko'rsatgichlari kabi shakllarda bo'lishi mumkin. Ta'lim natijalarini baholash ham sifat ko'rsatgichlaridan biridir. Bu ko'rsatgich o'qitish va baholash jarayonlari samaradorligini ko'rsatib, ta'lim oluvchilarning o'zlashtirishi ta'lim dasturlarida belgilangan ta'lim natijalari va kompetensiyalarga mosligi darajasini bildiradi.

Buyuk Britaniya, AQSH, Germaniya kabi davlatlarida ta'lim sifatini baholashning "Ingliz" modeli keng qo'llanilib, bu model asosini ta'lim muassasasi

tomonidan ichki baholash, ya’ni, o‘zini o‘zi baholash tashkil qiladi. Ta’lim sifatini nazorat qilishda ichki baholash hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Hozirgi dolzarb vazifalardan biri rivojlangan mamlakatlar ilg‘or tajribalarini o‘rganish asosida sifatni ta’minlashning o‘ziga xos mexanizmini yaratish va shu asosda ta’lim natijalarini baholashni amalga tadbiq etishdan iborat. Bunda jarayonlarni takomillashtirish bo‘yicha o‘zgarishlarni taklif qilish, amalga tadbiq etish, natijalarni baholash va faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha hatti-harakatlarni amalga oshirishning yaxlit tizimi yaratiladi. Ushbu yondoshuvning maqsadlaridan biri ta’lim muassasasining zaif tomonlarini kuchli tomonlarga va muammolarni imkoniyatlarga aylantirishdan iboratdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23-sentyabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son qonuni.- QHMMB, 24.09.2020. 03/20/637/1313-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28-yanvardagi «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» F-60-son Farmoni. QHMMB, 29.01.2022. 06/22/60/0082-son.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 15-maydag‘i “O‘zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to‘g‘risi”gi 287-son qarori. QHMMB, 16.05.2020. 09/20/287/0595-son.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7-avgustdag‘i “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risi”gi 466-son qarori. QHMMB, 08.08.2020. 09/20/466/1164-son.
5. Xolmuxamedov M.M. Natijaga yo‘naltirilgan professional ta’lim mazmuni. //Monografiya. Toshkent, “Complex print” nashriyoti. 2023. -156b
6. OdilovA.A., Eshchanov B. Sifatni ta’minlash bo‘yicha qo‘llanma: professional ta’limda sifatni ta’minlashning ichki va tashqi tizimlarini rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash. // Toshkent, Baktria press, 2024. —118-120b.

7. Toshtemirova S.A., Muxammadiyev L.G‘. Ta’lim sifatini boshqaruvi va bu yo‘nalishdagi xalqaro modellarning o‘ziga xos xusiyatlari. Academic research education sciences, volume 2/ issue 3/2021. 769-777

VIRTUAL O‘QUV ILG‘OR TA’LIM KELAJAGI UCHUN ZAMIN

Burxonov Jasur Jahongir o‘g‘li

Toshkent shahridagi Puchon universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada, Virtual dunyo - bu o‘ziga xos fazoviy va jismoniy xususiyatlarga ega bo‘lgan dunyoning kompyuterda taqlid qilingan tasviri va virtual olam foydalanuvchilari "avatarlar" va uning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Virtual dunyo, avatar, zoom, virtual o‘yinlar, virtual ta’lim.

Virtual dunyo - bu kompyuterga asoslangan onlayn hamjamiyat muhiti bo‘lib, u odamlar tomonidan maxsus qurilgan, simulyatsiya qilingan dunyoda o‘zaro aloqada bo‘lishlari uchun ishlab chiqilgan va baham ko‘rilgan. Foydalanuvchilar avatar deb ataladigan matnga asoslangan, ikki o‘lchovli yoki uch o‘lchovli grafik modellar yordamida ushbu simulyatsiya dunyosida bir-birlari bilan o‘zaro aloqada bo‘lishadi. Avatarlar kompyuter grafik tasviri (CGI) yoki boshqa har qanday renderlash texnologiyasidan foydalangan holda grafik tasvirlangan. Klaviatura, sichqoncha va boshqa maxsus ishlab chiqilgan buyruq va simulyatsiya gadgetlari kabi kiritish qurilmalari yordamida shaxslar o‘z avatarlarini boshqaradi. Bugungi virtual olamlar ko‘ngilochar, ijtimoiy, ta’lim, o‘qitish va boshqa turli maqsadlar uchun yaratilgan.

Barcha virtual olamlar qat’iylik va interaktivlik fazilatlariga ega. Bu foydalanuvchilarga sotsializatsiyaning o‘ziga xos afzalliklarini o‘rganish imkonini beradi va ularga inson tabiatini va foydalanuvchilarning qobiliyatlarini o‘rganish imkonini beradi. Virtual dunyonи raqamli dunyo deb ham atash mumkin.

Bugungi kunda virtual olamlar haqiqatga juda o‘xshash, real dunyo qoidalari va real vaqtida harakatlar va aloqalar bilan dunyoni tasvirlaydi. Avatarlar - bu virtual dunyoda yashovchi odamlar, uy hayvonlari yoki boshqa xayoliy personajlar tasvirlangan real dunyo yoki xayoliy tarzda moslashtirilgan shaxsiylashtirilgan

personajlar. Bugungi avatarlar real virtual olamlarda mavjud bo‘lgan uch o‘lchamli interaktiv piktogrammalardir.

Virtual dunyoning ikki turi mavjud:

O‘yin-kulgiga asoslangan: 1990-yillarda ko‘p o‘yinchi 3-D o‘yinlarining ishga tushirilishi interaktiv virtual olamlarda yangi yutuqlarni tug‘dirdi. Virtual olamlarning ushbu toifasida foydalanuvchilar o‘z avatarlari orqali o‘yin o‘ynashadi. Ushbu virtual olamlarga fantastika, ilmiy fantastika va adabiyot va filmning anime janrlari kuchli ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin-kulgiga asoslangan virtual olamlar bugungi kunda mavjud bo‘lgan virtual olamlarning aksariyat qismini ifodalaydi.

Ijtimoiy o‘zaro ta’sirga asoslangan: foydalanuvchilarning o‘zaro ta’siri, simulyatsiya qilingan dunyolar orqali ta’lim va o‘qitishga qaratilgan. Bu olamlar landshaftlarni o‘rganish, sarguzashtli sport o‘ynash, jamoalar bilan muloqot qilish, siyosiy debatlar yoki eksperimentlarda qatnashish, o‘quv mashg‘ulotlarida qatnashish, simulyatsiya qilingan muhitda mashq qilish va boshqa sanoqsiz virtual imkoniyatlar kabi ochiqroq tajribani taklif etadi. Garchi o‘yin dunyosidan yoshroq bo‘lsa-da, bu ijtimoiy virtual olamlar, ayniqsa, ta’lim, siyosiy, tijorat va harbiy tashkilotlarda tezda mashhur bo‘lib bormoqda.

Virtual trening: ilg‘or ta’lim kelajagi uchun zamin yaratish. Bizning global pandemiyamiz butun dunyo bo‘ylab iqtisodiyot tarmoqlariga jiddiy zarba bergen bo‘lsa-da, u virtual ta’lim va elektron ta’limni osonlashtiradigan raqamli texnologiyalarga qarshi turg‘unlikni ham keltirib chiqardi.

Ko‘pgina oliy o‘quv yurtlari koronavirus tarqalishining oldini olishga qaratilgan ijtimoiy masofaviy qoidalar tufayli eshiklarini yopishga majbur bo‘ldi.

Ammo o‘sma maktablarning aksariyati onlayn kurslarni o‘tkazish uchun texnologiyaga murojaat qilishdi va ba’zi ilmiy muassasalar pandemiya inqirozi masofaviy o‘qitish zaruriyatiga aylanishidan oldin allaqachon onlayn dasturlarni taklif qilishgan.

Hech kim haqiqatan ham COVID-19 dan kelib chiqadigan notinchlik qancha davom etishini bilmasada, ehtimol oliy ta’limda virtual o‘qitish va elektron ta’limning yangi normasi saqlanib qolishi mumkin.

"Maktablar va korxonalar o‘quvchilarning faolligini oshirish va o‘rganish tajribasini yaxshilash uchun virtual o‘qituvchilar boshchiligidagi treninglar, video konferentsiya vositalari va onlayn ta’lim dasturlarini qo‘llashga e’tibor qaratmoqda", dedi Saloni Gankar, Selbyville, Delaver shtatida joylashgan Global Market Insights kompaniyasining katta tadqiqotchi tahlilchisi.

Moslashuvchan ish modellariga ega bo‘lgan tashkilotlar uchun - gibriddan to to‘liq masofaviygacha - masofaviy rolning rahbari tobora ommalashib bormoqda.

“Google Meet, Hangouts, Skype Meet Now, Cisco Webex va Microsoft Team kabi videokonferensaloqa dasturlari asosan maktablar va korporatsiyalar tomonidan qabul qilinadi. Bu provayderlar ham ta’lim sohasida o‘z xizmatlarini kengaytirib, imkoniyatlardan unumli foydalanmoqda”.

Gankar elektron ta’lim va virtual o‘qitish akademik va biznes olamida yanada kengroq qo‘llanilishiga ishonadigan ko‘plab tahlilchilardan biridir. Oldingi safdag'i o‘qituvchilar o‘z talabalariga ko‘rsatmalar berish uchun raqamli texnologiyalardan foydalanishning afzalliklarini ko‘rishiadi. Elektron ta’lim vositalarini taklif etuvchi kompaniyalar esa, hozirgi COVID-19 inqirozi maktablar endi elektron ta’lim va virtual o‘qitish uchun raqamli texnologiyalarni jiddiyroq qabul qilishlari kerakligini anglatadi.

Global Market Insights ma’lumotlariga ko‘ra, 2019 yilda global elektron ta’lim bozori hajmi 200 milliard dollardan oshgan va 2026 yilga kelib 375 milliard dollarlik chegaradan o‘tishga tayyor.

Internetga kirishning ortishi, smartfonlarning ko‘payishi va korporativlarning ish joyida o‘qitishga bo‘lgan talabi bozor o‘sishiga turtki bo‘lmoqda. Boshqa joylarda Statistaning ta’kidlashicha, 2022 yilga kelib butun dunyo bo‘ylab elektron ta’lim bozori 243 milliard dollardan oshadi.

O‘qituvchilarning aytishicha, raqamli texnologiyalar ularga talabalar va professor-o‘qituvchilar oldidagi majburiyatlarini bajarishda yordam bermoqda.

Zoom kabi raqamli texnologiyalarning akademiyada o‘z o‘rni borligini tan olgan holda. Bu yerda yangi me’yorlar sotib olishga qarab foydali bo‘lishi mumkin. Shunday qilib, menimcha, kelgusida ushbu masofaviy ta’lim tajribalari yoki masofaviy PhD himoyalari professorlarning jonli suhbati orqali savollar berishlari, dissertatsiyani

himoya qilish orqali odamga ping qo‘yishlari bilan onlayn bo‘ladi, bu himoya jarayonining katta qismidir.

Tizim, kompyuter texnologiyalarining resurslari o‘sib borishini, talabalar oxir-oqibat noutbuklar orqasida o‘tirishdan va kichik ekranlarga qarashdan chuqurroq va uzlusiz tajribaga ega bo‘lishlarini nazarda tutadi.

“Menimcha, kelajakda uyda, xonada, sinfda yoki shu kabi narsalarda birlashtirilgan ancha katta displeylar bo‘ladi. O‘rnatilgan kameralari bo‘lgan kattaroq displeyni ko‘rish tabiiy hol bo‘ladi, shunda siz odamlar bilan haqiqiy yuzma-yuz uchrashuvga o‘xshab ko‘rinadigan, his qiladigan va hidli uzlusiz integratsiyaga ega bo‘lasiz”.

Bu yerda va hozir oliy o‘quv yurtlari haqida gap ketganda, bir narsa aniq - ular e’tibordan chetda qololmaydilar, aylana olmaydilar yoki elektron ta’lim texnologiyalariga befarq qaray olmaydilar.

Talabalarning tajribasi blokirovka paytida juda katta zarar ko‘rdi, chunki ta’lim muassasalari o‘quvchilarga xuddi sinfda bo‘lgandek munosabatda bo‘lishdi. Onlayn ta’lim nazorat bilan muvaffaqiyat qozona olmaydi. U o‘quvchiga ishonishi va unga o‘rganish erkinligi va mas’uliyatini berishi kerak. Bu esa aqli o‘rganish dizaynnini talab qiladi”.

Screecastify yordam sizga juda oddiy videolar, juda oddiy ekran yoki veb-kamera videolaringizni yozishingiz, tahrirlash va almashishingiz mumkin.”

Global Market Insights’dan Gankar ta’kidlashicha, raqobatbardosh ta’lim maydonining tabiatи va onlayn ta’lim dasturlariga yozilayotgan talabalar sonining ko‘payishi oliy ta’lim muassasalari raqamli texnologiyalarni o‘zlashtirishda faol bo‘lishi kerakligini anglatadi.

Ta’lim sektori juda raqobatbardosh va tez sur’atlar bilan rivojlanmoqda, ko‘proq o‘quvchilar onlayn kurslarni tanlaydilar. Maktablar va korxonalar o‘quvchilarni jalb qilish va bozorda raqobatbardosh bo‘lib qolish uchun rivojlanayotgan texnologiyalarni o‘zlashtirishlari kerak. Shuningdek, hozirgi COVID-19 inqirozi ko‘plab maktablar va korxonalarini yopishga majbur qildi.

Virtual o‘yinlar ta’limdan qiziqarli va bosqichli. Har bir bosqich tugashibilan darajangiz ko‘tarilib yutuqqa erishiladi. Ta’limda ham darajani oshirdigan, yutuq ta’minlanadigan provaydlarni yaratishni kun zaruriyati taqozo qilmoqda.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hech bir vosita bugungi kunda virtual dunyochalik yoshlarmizni o‘ziga rom qilolmaydi. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida ijtimoiy taraqqiyotning ma’naviy ustunligiga ega bo‘lish, nigelizm, passivlik, konformizm va infantilizm ruhini engish, yoshlarning ongi va qalbida o‘zlarini to‘liq anglash istagini uyg‘otish juda muhim hisoblanadi. CHunki aynan yoshlar eng harakatchan, ichki va tashqi qarama-qarshiliklarga sezgir ijtimoiy qatlam hisoblanadi. SHu boisdan ham yoshlar qalbi va ongiga optimizm, kelajakka ishonch va qo‘shnilar, oila, Vatan farovonligi uchun yashash istagini uyg‘otadigan g‘oyalarni singdirib borish dolzarb ahamiyatga ega. Bu jarayon ma’naviy va g‘oyaviy-mafkuraviy tarbiyani yuksaltirish asosida amalga oshadi. Zero, ma’naviyat o‘zining ijtimoiy-falsafiy asosi va ijtimoiy-tarixiy ishonchlilik darjasini bilan har bir inson hayotining ma’nosini, dunyoqarash pozitsiyalarini tushunishga va qabul qilishga qaratilgan barcha axloqiy ideal-shakllantiruvchi va qiymat-maqsadli munosabatlarni qamrab oladi.

Prezidenti SH.Mirziyoevning quyidagi fikrlarini aytib o‘tish zarur: “Bugungi tez o‘zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. SHu bilan birga, ularni ilgari ko‘rilmagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G‘arazli kuchlar sodda, g‘o‘r bolalarni o‘z ota-onasiga, o‘z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo‘lmoqda. Bunday keskin, tahlikali sharoitda biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla ko‘y bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishimiz kerak. Bolalarimizni birovlarning qo‘liga berib qo‘ymasdan, ularni o‘zimiz tarbiyalashimiz lozim”

Bu borada olim Rahmon Qo‘chqor masalaga quyidagicha yondashadi: “O‘ziga “axborot dunyosi”, “axborotlashgan jamiyat” deb nom qo‘yib olgan bugungi jumla jahonda u yoki bu voqeа-hodisa haqida (u tarixda yuz bergenmi yoki kuni kecha sodir bo‘ldimi – farqi yo‘q) ommaviy axborot vositalari “topib” tarqatayotgan ma’lumot, “tezkor xabar” qancha ko‘paysa, o‘sha voqeа-hodisaga doir asl haqiqat shuncha mavhumlashib bormoqda”

Aynan mana shu ma'noda ma'naviyat butun ijtimoiy-tarixiy jarayonning, insoniyat madaniy hayotining asosiy, belgilovchi, tizimlashtiruvchi va yo'naltiruvchi printsipli sifatida namoyon bo'lishini inobatga olib yutuqli provaydrlarni ko'paytirish lozim. Ma'naviyat, oxir-oqibat, tashqi, obyektiv-amaliy faoliyatni, ijtimoiy munosabatlarning shakllari va institutlarini belgilaydi va vositachilik qiladi. Formal, Pozitsion, Kibernetik vositalardan unumli foydalangan holda vebinarlarni ma'naviy salohiyatni tashkil qilishda foydalanish amaliy natijalar beradi. Ma'naviyatli yoshlarga har qanday virtual borliq qarshisida, og'ishmay o'z pozitsiyasida tura oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <http://eco.uz/uz/kutubkhona/dasturij-uzhzhatlar/12-zbekiston-ekologik-harakati-dasturi>
2. UNEP, 2011, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication, (predvaritel'niy variant), <http://www.unep.org/greenconomy>
3. BMTning rasmiy sayti <http://www.un.org/ru>
4. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш, юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент.:Ўзбекистон, 2017. – Б.
5. Раҳмон Қўчқор. Дунё кураш майдонидир//. – Тафаккур-2016. 4-сон Б. 24.

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ МЕЖДУ СИСТЕМОЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПРОИЗВОДСТВЕННЫМИ ОРГАНИЗАЦИЯМИ В РАМКАХ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ

Гафурова Зебохон Орифжоновна

Институт развития профессионального образования

Кадровая политика является одним из ключевых приоритетов государственного управления каждой страны. Эффективность программ структурной перестройки экономики, расширения производства товаров и услуг,

обеспечения их конкурентоспособности на внутреннем и внешнем рынках определяется уровнем профессиональной подготовки кадров.

Потребности рынка социально-экономических систем и запросы общества разных стран в подготовке квалифицированных и профессиональных кадров требуют совершенствования механизмов взаимодействия рынка труда и рынка образовательных услуг. Мировая практика выработала разнообразные модели взаимодействия рынка труда и образовательных услуг. Модернизация профессионального образования определяет необходимость принципиального изменения традиционных подходов к системе подготовки специалистов.

В настоящее время в Республике Узбекистане посредством изучения зарубежного опыта для дальнейшего развития дуального обучения проводится соответствующая работа по внесению изменений и дополнений в национальное законодательство. В Республике система дуального образования введена в качестве одной из форм обучения согласно статье 15 Закона Республики Узбекистан «Об образовании». Так, в закон внесена отдельная статья (ст. 17) касательно дуального образования, в которой предусмотрено, что порядок организации дуального образования определяется Кабинетом Министров Республики Узбекистан.

На данном этапе развития экономики Узбекистана инновационные кадры определяют как кадры, имеющие инновационный потенциал, то есть совокупность взаимодействующих ресурсов, требующихся в ходе осуществления инновационной деятельности и формирующих направления достижения стратегических целей и задач. Эти специалисты обладают стимулами к реализации профессиональной деятельности в обстановке инновационной экономики, проявляют высокий уровень вариативности, обладают пониманием при выявлении проблем с возможностью отыскивать для них нестандартные решения, умением работать в сплоченной команде, владеют компетенциями, имеющими востребованность в инновационной экономике.

Важнейшей качественной характеристикой современного этапа развития системы профессионального образования выступают интеграционные процессы,

которые отражают процессы взаимодействия профессионального образования и производственной сферы, актуализируя, в частности, использование дуальной системы профессиональной подготовки. Эта система реализуется в условиях различных учебно-производственных сред – частного предприятия и государственной профессиональной школы, которые действуют сообща во имя общей цели – профессиональной подготовки обучающихся.

Дуальная система соответствует интересам всех сторон такого партнерства как предприятий, так и работников и государства в лице ПОУ. Преимущество для предприятия – это экономия на издержках по подбору и подготовке кадров для собственного бизнеса. Для обучающихся преимущества дуального обучения следующие: гарантированное место последующего трудоустройства, приобретение практических навыков и соответственно повышение своей конкурентоспособности на рынке труда. Преимущество государства состоит в том, что повышается качество системы образования, с помощью которого эффективно решается задача подготовки высококвалифицированных кадров для промышленности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Землянский В.В. Дуальная система подготовки специалистов как форма интеграции профессионального образования и производства // Интеграция образования. – 2010, № 3. С. 9...14.
2. Heikkinen A. Models, paradigms or cultures of vocational education // Vocational Training. 2004. May-August, No. 32. P. 40.

DIE DUALE AUSBILDUNG AM BEISPIEL DES AUSBILDUNGSBERUFES INDUSTRIEMECHANIKERIN

Kurt Gerard

CIM Experte im Institut fuer die Entwicklung der Berufsbildung

Die **duale Ausbildung** ist ein System der Berufsausbildung. Die Ausbildung im dualen System erfolgt an zwei Lernorten, dem Betrieb und der Berufsschule, und zeichnet sich durch lernortübergreifende Lernprozesse (**Duales Lernen**) aus. Personen in der dualen Ausbildung werden als Auszubildende bezeichnet.

Voraussetzung für eine Berufsausbildung im dualen System ist in Deutschland, Österreich, Schweiz und Südtirol (Italien ein Berufsausbildungsvertrag/ Lehrvertrag mit einem Betrieb. Die folglich zu besuchende Berufsschule ist abhängig vom Ort bzw. von der regionalen Zugehörigkeit des Betriebes. Der größte praktische Teil der Ausbildung wird den Auszubildenden in den Betrieben vermittelt, den theoretischen Teil übernimmt überwiegend die Berufsschule. Besondere Bedeutung für die Ausbildungsqualität kommt der Lernortkooperation zu und damit der Kooperation zwischen betrieblichen Ausbildenden und Lehrenden an beruflichen Schulen. Darüber hinaus ist es vielerorts an Berufsschulen auch möglich, Zusatzzqualifikationen zu erwerben.

Bei Besuch einer berufsbildenden Schule (Schule mit Berufsabschluss) ist die duale Ausbildung durch den allgemeinbildend/theoretischen Unterricht und den praktischen Werkstattunterricht sichergestellt.

Betriebliche Ausbildung

Grundlage für die betriebliche Ausbildung ist der von dem Ausbilder zu erstellende betriebliche Ausbildungsplan auf Basis des Ausbildungrahmenplanes der jeweiligen Ausbildungsordnung des Berufes.

Ausbildungsschwerpunkte sind:

Vermittlung von fachlichen Fähigkeiten, Kenntnissen und Fertigkeiten. Die sog., berufliche Handlungsfähigkeit“. Dieses ergibt sich inhaltlich aus der Ausbildungsordnung für jeden Beruf:

ermöglichen erster Berufserfahrung

charakterliche Förderung

Vermeidung von Gefährdungen (z.B. körperliche Gefahren vermeiden durch Einhalten der UVV=Unfallverhuetungsvorschriften)

Die Ausbildung in den Betrieben findet an drei bis vier Tagen pro Woche statt, an ein bis zwei Tagen (Länderrechtliche Regelungen: je nach Ausbildungsberuf und Ausbildungsjahr) werden Berufsschultage angeboten. Alternativ wird auch Blockunterricht durchgeführt. Das bedeutet, dass der Auszubildende bzw. Lehrling für bis zu acht Wochen am Stück vollständig nur in der Schule ist. Sie wird

oft ergänzt durch die überbetriebliche Ausbildung, die in eigenen Werkstätten der Handwerksinnungen und Kammern (Deutschland) stattfindet. Diese überbetrieblichen Lehrgänge sollen die Ausbildungsdefizite, die durch die Spezialisierung vieler Betriebe entstanden sind, ausgleichen. Die Dauer solcher Lehrgänge kann drei bis vier Wochen pro Jahr betragen. Einige Lehrgänge sind, je nach Ausbildungsberuf, in der jeweiligen Ausbildungsordnung vorgeschrieben (z. B. Schweißlehrgänge für Industrie-Mechaniker).

Schulische Ausbildung

Die Ausbildung in der Berufsschule unterliegt den Schulaufsichtsbehörden der Bundesländer und den jeweils geltenden Lehrplänen, die wiederum auf dem Rahmenlehrplan basieren. Die Rahmenlehrpläne sind nicht bundeseinheitlich im Gegensatz zu den Ausbildungsordnungen und den darin enthaltenen Ausbildungsrahmenplänen. Rahmenlehrpläne werden von der übergeordneten KMK (Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder) freigegeben, jedoch besteht das grundlegende Recht, dass die jeweiligen Bundesländer die Rahmenlehrpläne noch individuell auf die gegebenen Umstände anpassen können. Deshalb ist es für eine gute Abstimmung zwischen Berufsschule und betrieblicher Ausbildung wichtig, den jeweiligen Rahmenlehrplan des Bundeslandes respektive der entsprechenden Berufsschule anzufordern.

Generelle Aufgabenschwerpunkte der Berufsschulen sind:

die Vermittlung von theoretischen Fachkenntnissen

die Vertiefung der Allgemeinbildung

und die Verleihung von Laufbahnberechtigungen (Bildungsabschlüsse)

Der Besuch der Berufsschule umfasst in der Regel zwölf Unterrichtsstunden pro Woche, was zwei Schultagen entspräche. Da jedoch im Allgemeinen nicht der volle Unterricht erteilt werden kann, beschränkt sich der Unterricht oft auf acht Stunden, die an einem oder zwei Tagen unterrichtet werden. Die Ausbildung in der Berufsschule umfasst einen fachtheoretischen und einen allgemeinen Teil. Zum allgemeinen Teil gehören in allen Berufen die Fächer Deutsch (Kommunikation), Politik

(Gesellschaftslehre), Sport (Gesundheitsförderung) und vereinzelt auch Religion (Lebensfragen, Werte, Normen).

Der Berufsschulunterricht wird entweder in Teilzeitform (wöchentlich ein oder zwei Tage) oder in Blockform (zusammengefasst zu mehreren Wochen „am Stück“) organisiert.

Prüfungen

Während der Berufsausbildung ist eine Zwischenprüfung abzulegen, die den Erfolg der bisherigen Ausbildung aufzeigen soll. Diese findet in etwa in der Mitte der Ausbildung statt. Am Ende der Ausbildung steht die Abschlussprüfung, in der die zu Prüfenden ihre berufliche Handlungskompetenz nachweisen müssen. Im Handwerk heißt die Abschlussprüfung traditionell Gesellenprüfung. Die Prüfungen sind von den zuständigen Stellen, in der gewerblichen Wirtschaft z. B. von den Handwerkskammern und Industrie- und Handelskammern (IHKs), zu organisieren. Abgenommen werden sie von den durch die Kammern eingesetzten („berufenen“) Prüfungsausschüssen. Die Anmeldung zu den Prüfungen erfolgt entsprechend der jeweils geltenden Prüfungsordnung entweder durch den Ausbildungsbetrieb oder durch den Auszubildenden selbst. Die für die Anmeldung erforderlichen Unterlagen sind je nach Prüfungsordnung verschieden, müssen jedoch mindestens enthalten:

Kopie des Berufsausbildungsvertrages

Kopie des letzten Berufsschulzeugnisses

Ausbildungsnachweise bzw. Berichtshefte

Bescheinigung über die Teilnahme an weiteren Maßnahmen über- und außerbetrieblich.

Der Betrieb ist grundsätzlich verpflichtet, den Auszubildenden auf eine Prüfung vorzubereiten. Er entscheidet nach eigenem Ermessen.

Die schriftlichen IHK-Zwischen- und Abschlussprüfungen sind bundesweit einheitlich, d. h. sie werden gleichzeitig und mit für den jeweiligen Beruf identischen Aufgabensätzen durchgeführt. Die Aufgaben werden arbeitsteilig bei drei Aufgabenerstellungseinrichtungen der IHKs in einem aufwändigen Verfahren, bei dem

drittelparitätisch mit Arbeitgeber- und Arbeitnehmervertretern sowie Lehrern besetzte Fachausschüsse eine zentrale Rolle spielen, erstellt.

Für die gewerblich-technischen Ausbildungsberufe werden die Prüfungsaufgaben- und Lehrmittelentwicklungsstelle in der IHK (PAL). erstellt.

Wesentlicher Vorteil der einzigartigen zentralen IHK-Prüfungen ist, dass alle Auszubildenden eines Berufes bundesweit mit den gleichen Aufgaben geprüft werden. Damit ist gewährleistet, dass die Prüfungen objektiv sind und die jeweiligen Prüfungsergebnisse bundesweit vergleichbar sind. Die Durchschnittsergebnisse nach IHK-Bezirk, Bundesland und bundesweit können auf jeder IHK-Homepage eingesehen werden, so dass sich jeder Prüfling, aber auch jeder Ausbildungsbetrieb mit seinen Ergebnissen einordnen kann.

In den Jahren 2003 bis 2007 fand ein Umbruch im Prüfungsverfahren statt. In einigen neugeordneten bzw. neuen Ausbildungsberufen wurden im Rahmen eines Modellversuches Zwischen- und Abschlussprüfung durch eine „gestreckte“ Prüfung ersetzt. Das heißt im Detail, dass Prüfungsteil 1 (vormals die Zwischenprüfung) bis zu 40 % in das Gesamtergebnis eingeht und Prüfungsteil 2 (vormals die Abschlussprüfung) dementsprechend 60 oder mehr Prozent der Gesamtprüfung entspricht.

Mit bestandener Prüfung bekommt der „ehemalige“ Auszubildende drei Zeugnisse:

Zeugnis des Ausbildungsbetriebes

Berufsschulzeugnis

Abschlusszeugnis bzw. Gesellen- oder Facharbeiterbrief

Der Ausbildungsbetrieb ist verpflichtet, das betriebliche Zeugnis auszustellen.

Wird die Abschlussprüfung nicht bestanden, kann der Auszubildende die Prüfung zwei Mal wiederholen. Das Ausbildungsverhältnis kann auf Verlangen des Auszubildenden bis zur nächsten Wiederholungsprüfung verlängert werden, jedoch höchstens um ein Jahr.

Vorteile der dualen Ausbildung in Deutschland

Als Vorteil gilt, dass durch die Bildung im Betrieb eine Praxisnähe garantiert wird. Die Auszubildenden werden mit neuesten technischen Entwicklungen vertraut gemacht. Sie können sich in den Betrieben einen Ruf erarbeiten, was eine Übernahme nach der Ausbildung positiv beeinflusst. Den Lehrlingen wird durch die Ausbildungsvergütung ermöglicht, sich auf die Ausbildung zu konzentrieren.

Durch den Besuch der Berufsschule wird eine Grundlagenbildung sichergestellt und der theoretische Hintergrund zu den Tätigkeiten des Betriebes gelegt. Durch die Berufsschule ist es möglich, die Schulpflicht in der allgemeinbildenden Schule zu verringern, da durch die Fächer wie Deutsch, Sozialkunde, Religion und Sport die Schulbildung der Jugendlichen abgeschlossen wird. Es wird ein Mindestniveau der Ausbildung durch den Staat sichergestellt.

Durch die Prüfung vor der Industrie- und Handelskammer beziehungsweise der Handwerkskammer wird die Vergleichbarkeit der Abschlüsse sichergestellt.

Das Ifo Institut für Wirtschaftsforschung erklärte 2013 die anhaltend im europäischen Vergleich relativ niedrige Jugendarbeitslosigkeit in Deutschland damit, dass sich hier das duale Berufsbildungssystem seit Jahrzehnten etabliert habe. Dieses sei mithin ein „Erfolgsmodell“, das zu kopieren sich anderen Staaten empfehle. **Bei der Übernahme des Modells würden jedoch häufig gravierende Fehler gemacht.** Vor allem fehle häufig das Verständnis dafür, was ein duales System zum „Erfolgsmodell“ mache:

Das System der dualen Berufsausbildung ist der Hauptzweck die Ausbildung der Fachkräfte für morgen in zukunftsträchtigen Berufsbildern. Nur unter dieser Voraussetzung seien die Unternehmen bereit, auch ohne staatlichen Zwang in Berufsausbildung zu investieren.

Die Wirtschaft, in die junge Leute integriert werden sollen, sei oft nicht innovativ genug; ihre Arbeitsorganisation basiere nicht genügend auf qualifizierten Kräften.

Berufsausbildung genieße in der Bevölkerung von Staaten in der Transition zu selten ein hohes Prestige, so dass sich vor allem die schwächsten Schüler im Kontext des dualen Systems bewerben.

Unternehmen müssten langfristiger denken, als dies in Staaten in der Transitation oft der Fall sei, da sich die Investitionen in eine Berufsausbildung oft erst nach einigen Jahren amortisierten.

In Deutschland arbeiteten Arbeitgeberverbände, Gewerkschaften, Kammern und Betriebsräte eng mit dem Staat zusammen, so dass es eine enge Verzahnung zwischen betrieblicher und schulischer Ausbildung gebe. **Ohne solche Formen der Kooperation hätten es Systeme, die das deutsche Modell nur oberflächlich nachahmten, schwer, erfolgreich zu sein.**

Fuer den Arbeitgeber gibt es eine Sicherheit fuer die qualitative Besetzung von Stellen.

Die Arbeitgeber bilden ihre eignen kuenftigen Mitarbeiter/Fachkraefte aus

Er kennt den zukuenftigen qualifizierten Arbeitnehmer **fachlich und persoenlich**, wenn er den Absolventen uebernehmen moechte.

Der Absolvent kennt den Betrieb sehr gut und hat in **vielen Arbeitsprozessen** des Betriebes gelernt

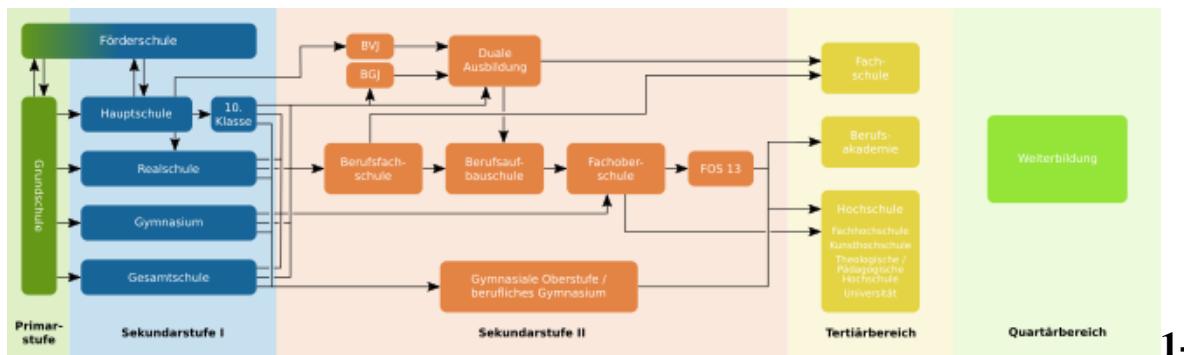
In vielen Faellen erwirtschaften Auszubildende **mehr Ertraege als sie Kosten verursachen**

Die jungen Nachwuchskraefte bringen **frische Ideen und Impulse** einer neuen Generation mit ins Unternehmen.

Nachteile der dualen Ausbildung in Deutschland

Die Beteiligung von drei Partnern macht einen erhöhten Abstimmungsaufwand notwendig. Dadurch, dass die Lehrpläne für die Berufsschulen vom jeweiligen Bundesland und die Ausbildungsrahmenpläne von Bund erlassen werden, ist deren Vereinbarkeit nicht immer gegeben. In einem Teil der Betriebe werden Auszubildende als billige Arbeitskräfte ohne Mindestlohn betrachtet und werden nicht umfassend ausgebildet, sondern es werden nur Teilbereiche vermittelt. Aufgrund von Spezialisierung des Betriebes können nicht alle Teilespekte des Berufes abgebildet werden. Dies muss mit Hilfe der überbetrieblichen Ausbildung oder durch Partnerschaften mit anderen Betrieben mit organisatorischen und finanziellen Aufwand abgedeckt werden. Dies ist aber für eine umfassende Ausbildung in diesem

Beruf Bestandteil. Neuere technische Entwicklungen werden in der Berufsschule nur mit Verzögerung berücksichtigt.

1-

Figur: Bildungsgänge im deutschen Bildungssystem

Probleme der dualen Ausbildung in Deutschland

Gleichzeitig Mangel und Überangebot von Ausbildungsplätzen

Das Angebot an betrieblichen Ausbildungsplätzen (siehe Ausbildungsquote) gestaltet sich regional und von Branche zu Branche sehr unterschiedlich, sodass einerseits offene Ausbildungsplätze nicht besetzt werden können, andererseits werden immer noch viele junge Menschen statt in Betrieben in schulischen und außerbetrieblichen Maßnahmen ausgebildet. Als zunehmend problematisch erweist sich, dass vielen Jugendlichen ein Mangel an Ausbildungsbereitschaft bescheinigt wird. Auch junge Menschen mit allgemeinbildendem Schulabschluss genügen oft nicht den hohen Anforderungen dualer Ausbildungsordnungen vieler drei- und dreieinhalbjähriger Berufsausbildungen.

Lösungsansätze

In der Vergangenheit ist in Deutschland schon mehrfach versucht worden, die genannten Defizite durch Veränderungen am dualen System zu überwinden. Diskutiert wurden insbesondere die „Auftragsausbildung“ und die „verstaatlichten Ausbildungsgänge“. Jedoch konnte dieser Ansatz nicht nachhaltig überzeugen.

Bei der „Auftragsausbildung“ stellen große Konzerne ihre Kapazitäten wie ihre Lehrwerkstätten (zur Ausbildung von industriellen Metallberufsbildern) zur Verfügung und bilden über ihren Eigenbedarf hinaus aus. Allerdings ist dadurch die Übernahme der Auszubildenden in ein festes Arbeitsverhältnis nicht gesichert. Damit

ist diese Variante nur sehr bedingt geeignet, die Schwächen des dualen Systems im Ergebnis zu reduzieren.

Bei den „verstaatlichten Ausbildungsgängen“ (den sogenannten „Assistenten“-Berufen) werden Jugendliche in Oberstufenkollegs und in Schulen freier Trägerschaft am dualen System „vorbei“ qualifiziert. Diese Ausbildungsgänge bieten neben theoretischem Unterricht auch betriebliche Praktika an. Allerdings kommt hier die betriebliche Praxis oft zu kurz. So wird der Übergang der Absolventen ins Arbeitsleben erschwert.

Für diejenigen, deren Problem darin besteht, dass sie mit großer Wahrscheinlichkeit am Anspruchsniveau der schriftlichen Berufsabschluss-Prüfung scheitern werden, wird eine Art „Lehre light“ angeboten. Insbesondere junge Menschen, die als „lernbehindert“ gelten, erhalten so die Chance *Fachpraktiker* (bzw. *Werker*) zu werden. Fast alle entsprechenden Ausbildungsgänge werden mangels Interesses der Privatwirtschaft von öffentlich-rechtlichen Institutionen organisiert.

Es wird – ausgehend von einem „Innovationskreis Berufliche Bildung“ des Bundesministeriums für Bildung und Forschung – über eine Modularisierung der Dualen Ausbildung diskutiert. Ähnlich wie bei modernen Hochschulstudiengängen soll die Ausbildung mit standardisierten Ausbildungsbausteinen gegliedert werden, die innerhalb einer Berufsgruppe kombinierbar sind und die die Anrechnung von Teilleistungen möglich machen. Anders als bei gestuften Modellen, die anerkannte Abschlüsse bescheinigen, würden Ausbildungsbausteine für sich zertifiziert, eine Berufsabschlussprüfung bliebe aber bestehen. Vom Bundesinstitut für Berufsbildung (BIBB) sind bis Ende 2007 Ausbildungsbausteine für 14 Berufe entwickelt worden. Befürworter erwarten durch eine Modularisierung der Dualen Ausbildung eine bessere Flexibilität und Durchlässigkeit vom Übergangssystem aus, Kritiker befürchten eine Absenkung des Qualitätsniveaus der Ausbildung.

Duale Berufsausbildung am Beispiel des Industriemechanikers/ins: Profil der beruflichen Handlungsfähigkeit

Organisieren und Kontrollieren von Fertigungs- oder Herstellungsabläufen, Herstellen von Bauteilen und Baugruppen und Montieren zu technischen Systemen, Feststellen und Dokumentieren von Fehlern und deren Ursachen in technischen Systemen, Instandsetzen von technischen Systemen, Umrüsten von Maschinen und Systemen, Durchführen von Wartungen und Inspektionen, Auswählen von Prüfverfahren und Prüfmitteln, Übergeben von technischen Systemen und Produkten an die Kunden und Einweisen in die Anlage, Sicherstellen der Betriebsfähigkeit von technischen Systemen, Überprüfen und Erweitern von elektrotechnischen Komponenten der Steuerungstechnik, Berücksichtigen von Geschäftsprozessen und Anwenden von Qualitätsmanagement, Selbständiges Ausüben der Tätigkeiten unter Beachtung der einschlägigen Vorschriften und Sicherheitsbestimmungen, Abstimmen der Arbeit mit vor- und nachgelagerten Bereichen, Einrichten von Arbeitsplätzen, situationsgerechtes Kommunizieren mit internen und externen Kunden, Arbeiten im Team, Kontrollieren und Dokumentieren von Instandhaltungs- und Montagearbeiten unter Berücksichtigung der betrieblichen Qualitätsmanagementsysteme, Nutzen von IT-Systemen auch in digitalisierten Prozessen, Anwenden von Vorschriften zu Datenschutz und Informationssicherheit.

Berufliche Tätigkeitsfelder

Industriemechaniker und Industriemechanikerinnen sind in der Herstellung, Instandhaltung und Überwachung von technischen Systemen eingesetzt. Sie sind tätig in der Einrichtung, Umrüstung und Inbetriebnahme von Produktionsanlagen. Typische Einsatzgebiete sind Instandhaltung, Maschinen- und Anlagenbau, Produktionstechnik und Feingerätebau.

Struktur der Ausbildung

Einsatzgebiete: Feingerätebau, Instandhaltung, Maschinen- und Anlagenbau, Produktionstechnik und Zusatzqualifikationen

R A H M E N L E H R P L A N

für den Ausbildungsberuf Industriemechaniker/Industriemechanikerin

Teil I Vorbemerkungen

Dieser Rahmenlehrplan für den berufsbezogenen Unterricht der Berufsschule ist durch die Ständige Konferenz der Kultusminister und -senatoren der Länder (KMK) beschlossen worden.

Der Rahmenlehrplan baut grundsätzlich auf dem Hauptschulabschluss auf und beschreibt Mindestanforderungen. Der Rahmenlehrplan ist bei zugeordneten Berufen in eine berufsfeldbreite Grundbildung und eine darauf aufbauende Fachbildung gegliedert. Auf der Grundlage der Ausbildungsordnung und des Rahmenlehrplans, die Ziele und Inhalte der Berufsausbildung regeln, werden die Abschlussqualifikation in einem anerkannten Ausbildungsberuf sowie - in Verbindung mit Unterricht in weiteren Fächern - der Abschluss der Berufsschule vermittelt. Damit werden wesentliche Voraussetzungen für eine qualifizierte Beschäftigung sowie für den Eintritt in schulische und berufliche Fort- und Weiterbildungsgänge geschaffen.

Der Rahmenlehrplan enthält keine methodischen Festlegungen für den Unterricht. Selbständiges und verantwortungsbewusstes Denken und Handeln als übergreifendes Ziel der Ausbildung wird vorzugsweise in solchen Unterrichtsformen vermittelt, in denen es Teil des methodischen Gesamtkonzeptes ist. Dabei kann grundsätzlich jedes **methodische Vorgehen zur Erreichung dieses Ziels** beitragen; **Methoden, welche die Handlungskompetenz unmittelbar fördern**, sind **besonders geeignet** und sollten deshalb in der Unterrichtsgestaltung angemessen berücksichtigt werden. Die Länder übernehmen den Rahmenlehrplan unmittelbar oder setzen ihn in eigene Lehrpläne um. Im zweiten Fall achten sie darauf, dass das im Rahmenlehrplan berücksichtigte Ergebnis der fachlichen und zeitlichen Abstimmung mit der jeweiligen Ausbildungsordnung erhalten bleibt.

Teil II Bildungsauftrag der Berufsschule

Die **Berufsschule und die Ausbildungsbetriebe** erfüllen in der dualen Berufsausbildung **einen gemeinsamen Bildungsauftrag**. Die Berufsschule ist dabei ein eigenständiger Lernort. Sie arbeitet als gleichberechtigter Partner mit den anderen an der Berufsausbildung Beteiligten zusammen. Sie hat die Aufgabe, den Schülerinnen und Schülern berufliche und allgemeine Lerninhalte unter besonderer Berücksichtigung der Anforderungen der Berufsausbildung zu vermitteln.

Die Berufsschule hat eine berufliche Grund- und Fachbildung zum Ziel und erweitert die vorher erworbene allgemeine Bildung. Damit will sie zur Erfüllung der Aufgaben im Beruf sowie zur Mitgestaltung der Arbeitswelt und Gesellschaft in sozialer und ökologischer Verantwortung befähigen.

Nach der Rahmenvereinbarung über die Berufsschule (Beschluss der KMK=Kultusministerkonferenz) hat die Berufsschule zum Ziel,

- eine Berufsfähigkeit zu vermitteln, die **Fachkompetenz** mit allgemeinen Fähigkeiten humaner und sozialer Art verbindet;
- berufliche Flexibilität zur Bewältigung der sich wandelnden Anforderungen in Arbeitswelt und Gesellschaft auch im Hinblick auf das Zusammenwachsen Europas zu entwickeln;
- die Bereitschaft zur beruflichen Fort- und Weiterbildung zu wecken;
- die Fähigkeit und Bereitschaft zu fördern, bei der individuellen Lebensgestaltung und im öffentlichen Leben verantwortungsbewusst zu handeln. Zur Erreichung dieser Ziele muss die Berufsschule
 - den **Unterricht an einer für ihre Aufgaben spezifischen Pädagogik ausrichten**, die **Handlungsorientierung** betont; • unter Berücksichtigung notwendiger beruflicher **Spezialisierung berufs- und berufsfeldübergreifende Qualifikationen** vermitteln;
 - ein **differenziertes und flexibles Bildungsangebot** gewährleisten, um unterschiedlichen Fähigkeiten und Begabungen sowie den jeweiligen Erfordernissen der Arbeitswelt und Gesellschaft gerecht zu werden;
 - im Rahmen ihrer Möglichkeiten **Behinderte und Benachteiligte** umfassend stützen und fördern;
 - auf die mit Berufsausübung und privater Lebensführung verbundenen **Umweltbedrohungen und Unfallgefahren** hinweisen und Möglichkeiten zu ihrer **Vermeidung bzw. Verminderung** aufzeigen.

Die Berufsschule soll darüber hinaus im allgemeinen Unterricht und soweit es im Rahmen berufsbezogenen Unterrichts möglich ist, auf Kernprobleme unserer Zeit wie z. B.:

- Arbeit und Arbeitslosigkeit

• friedliches Zusammenleben von Menschen, Völkern und Kulturen in einer Welt unter Wahrung kultureller Identität

- Erhaltung der natürlichen Lebensgrundlage, sowie

• Gewährleistung der Menschenrechte eingehen. Die aufgeführten Ziele sind auf die **Entwicklung von Handlungskompetenz** gerichtet. Diese wird hier verstanden als die Bereitschaft und Fähigkeit des einzelnen, sich in gesellschaftlichen, beruflichen und privaten Situationen sachgerecht, durchdacht sowie individuell und sozial verantwortlich zu verhalten.

Handlungskompetenz entfaltet sich in den Dimensionen von Fachkompetenz, Personalkompetenz und Sozialkompetenz.

Methoden- und Lernkompetenz erwachsen aus einer ausgewogenen Entwicklung dieser drei Dimensionen.

Kompetenz bezeichnet den Lernerfolg in Bezug auf den einzelnen Lernenden und seine Befähigung zu eigenverantwortlichem Handeln in privaten, beruflichen und gesellschaftlichen Situationen. Dem gegenüber wird unter Qualifikation der Lernerfolg in Bezug auf die Verwertbarkeit, d.h. aus der Sicht der Nachfrage in privaten, beruflichen und gesellschaftlichen Situationen, verstanden.

Teil III Didaktische Grundsätze

Die Zielsetzung der Berufsausbildung erfordert es, den Unterricht an einer auf die **Aufgaben der Berufsschule zugeschnittenen Pädagogik auszurichten**, die **Handlungsorientierung betont** und junge Menschen zu **selbstständigem Planen, Durchführen und Beurteilen** von Arbeitsaufgaben im Rahmen ihrer Berufstätigkeit befähigt.

Lernen in der Berufsschule vollzieht sich grundsätzlich in Beziehung auf konkretes berufliches Handeln sowie in vielfältigen gedanklichen Operationen, auch

gedanklichem Nachvollziehen von Handlungen anderer. Dieses Lernen ist vor allem an die Reflexion der Vollzüge des Handelns (des Handlungsplans, des Ablaufs, der Ergebnisse) gebunden. Mit dieser gedanklichen Durchdringung beruflicher Arbeit werden die Voraussetzungen geschaffen für das Lernen in und aus der Arbeit. Dies bedeutet für den Rahmenlehrplan, dass die Beschreibung der Ziele und die Auswahl der Inhalte berufsbezogen erfolgt.

Auf der Grundlage lerntheoretischer und didaktischer Erkenntnisse werden in einem pragmatischen Ansatz für die Gestaltung handlungsorientierten Unterrichts folgende Orientierungspunkte genannt:

- **Didaktische Bezugspunkte sind Situationen, die für die Berufsausübung bedeutsam sind (Lernen für Handeln).**

- Den Ausgangspunkt des Lernens bilden Handlungen, möglichst selbst ausgeführt oder aber gedanklich nachvollzogen (Lernen durch Handeln).
- Handlungen müssen von den Lernenden möglichst selbstständig geplant, durchgeführt, überprüft, ggf. korrigiert und schließlich bewertet werden.
- Handlungen sollten ein ganzheitliches Erfassen der beruflichen Wirklichkeit fördern, z. B. technische, sicherheitstechnische, ökonomische, rechtliche, ökologische, soziale Aspekte einbeziehen.
- Handlungen müssen in die Erfahrungen der Lernenden integriert und in Bezug auf ihre gesellschaftlichen Auswirkungen reflektiert werden.

• Handlungen sollen auch soziale Prozesse, z. B. der Interessenerklärung oder der Konflikt-bewältigung, einbeziehen. Handlungsorientierter Unterricht ist ein didaktisches Konzept, das fach- und handlungssystematische Strukturen miteinander verschränkt. Es lässt sich durch unterschiedliche Unterrichtsmethoden verwirklichen.

Das Unterrichtsangebot der Berufsschule richtet sich an Jugendliche und Erwachsene, die sich nach Vorbildung, kulturellem Hintergrund und Erfahrungen aus den Ausbildungsbetrieben unterscheiden. Die Berufsschule kann ihren Bildungsauftrag nur erfüllen, wenn sie diese Unterschiede beachtet und Schülerinnen

und Schüler- auch benachteiligte oder besonders begabte - ihren individuellen Möglichkeiten entsprechend fördert.

Teil IV Berufsbezogene Vorbemerkungen

Der vorliegende Rahmenlehrplan für die Berufsausbildung zum Industriemechaniker/zur Industriemechanikerin ist mit der Verordnung über die Berufsausbildung in den industriellen Metallberufen von 2004 aktualisiert.

Der für den Prüfungsbereich Wirtschafts- und Sozialkunde wesentliche Lehrstoff der Berufsschule wird auf der Grundlage der „Elemente für den Unterricht der Berufsschule im Bereich Wirtschafts- und Sozialkunde, gewerblich-technische Ausbildungsberufe“ vermittelt.

Industriemechanikerinnen/Industriemechaniker sind überwiegend in den beruflichen Handlungsfeldern Herstellen, Montieren, Instandhalten und Automatisieren von technischen Systemen eingesetzt. Die genannten Handlungsfelder werden durch die jeweiligen Lernfelder abgebildet. Innerhalb der Handlungsfelder bauen die Lernfelder der einzelnen Jahrgangsstufen aufeinander auf. Der Rahmenlehrplan geht von folgenden Zielen aus:

Industriemechanikerinnen/Industriemechaniker

arbeiten und kommunizieren im Rahmen der beruflichen Tätigkeit inner- und außerbetrieblich sowie interdisziplinär mit anderen Personen, auch aus anderen Kulturkreisen. Sie arbeiten teamorientiert und wenden aktuelle Kommunikationsmittel auch im virtuellen Raum an;

- wenden technische Regelwerke und Bestimmungen sowie audiovisuelle und virtuelle Hilfsmittel zur Beschaffung von Informationen und bei Arbeiten in technischen Systemen an;
- planen und organisieren Arbeitsabläufe, kontrollieren und bewerten Arbeitsergebnisse, auch unter Verwendung digitaler Werkzeuge. Sie wenden informationstechnische Systeme zur Auftragsplanung, Auftragsabwicklung und Terminverfolgung an;
- berücksichtigen die mit der Digitalisierung der Arbeit verbundene Daten- und Informationssicherheit;

- recherchieren und bewerten Informationsquellen und Informationen, auch in digitalen Netzen;
 - prüfen mechanische und physikalische Größen, auch mit Hilfe aktueller Applikationen;
 - stellen Bauelemente durch manuelle und maschinelle Fertigungsverfahren her;
 - erstellen und optimieren Programme und bedienen numerisch gesteuerte Maschinen, Geräte oder Anlagen;
 - arbeiten in vernetzten Fertigungssystemen;
 - montieren und demontieren Maschinen, Geräte, Vorrichtungen und Anlagen;
 - nehmen Systeme und Anlagen einschließlich der Steuerungs- und Regeleinrichtungen in Betrieb und weisen Kunden ein;
- führen Instandhaltungsarbeiten auch unter Verwendung digitaler Diagnosetools durch und stellen die Betriebsfähigkeit technischer Systeme sicher;
- beschreiben die Funktionsweise, Produktions- und Organisationsabläufe sowie die Einbindung von Cyber-Physischen-Systemen, auch unter Berücksichtigung logistischer Prozessschritte;
 - erstellen technische Dokumentationen, auch unter Verwendung digitaler Medien;
 - wenden Normen und Richtlinien zur Sicherung der Prozess- und Produktqualität an und tragen im Betrieb zur ständigen Verbesserung von Arbeitsabläufen bei;
 - wenden aktuelle Methoden der Qualitätssicherung an.

Ausgangspunkt der didaktisch-methodischen Gestaltung der Lernsituationen in den einzelnen Lernfeldern soll der Geschäfts- und Arbeitsprozess des beruflichen Handlungsfeldes sein. Dieser ist in den Zielformulierungen der einzelnen Lernfelder abgebildet. Die **Ziele der Lernfelder sind maßgeblich für die Unterrichtsgestaltung** und stellen zusammen mit den ergänzenden Inhalten den Mindestumfang dar. Die fachlichen Inhalte der einzelnen Lernfelder sind nur generell benannt und nicht differenziert aufgelistet. Die Schule

entscheidet im Rahmen ihrer Möglichkeiten in Kooperation mit den Ausbildungsbetrieben eigenständig über die inhaltliche Ausgestaltung der Lernfelder. Es besteht **ein enger sachlicher Zusammenhang** zwischen dem **Rahmenlehrplan und dem Ausbildungsrahmenplan für die betriebliche Ausbildung**. Es wird empfohlen, für die Gestaltung von exemplarischen Lernsituationen in den einzelnen Lernfeldern beide Pläne zugrunde zu legen. Die einzelnen Schulen erhalten somit mehr Gestaltungsaufgaben und eine erweiterte didaktische Verantwortung. Mathematische, naturwissenschaftliche, technische Inhalte sowie sicherheitstechnische, ökonomische bzw. betriebswirtschaftliche und ökologische Aspekte sind in den Lernfeldern integrativ zu vermitteln. Einschlägige Normen und Rechtsvorschriften sowie Unfallverhütungsvorschriften sind auch dort zugrunde zu legen, wo sie nicht explizit erwähnt werden. Die englischsprachigen Ziele und Inhalte sind mit 40 Stunden in die Lernfelder integriert. Die Lernfelder 1 bis 4 im ersten Ausbildungsjahr entsprechen inhaltlich den Lernfeldern 1 bis 4 der Rahmenlehrpläne für die handwerklichen und industriellen Metallberufe. Eine gemeinsame Beschulung ist im ersten Ausbildungsjahr möglich.³ Die Ziele und Inhalte der Lernfelder eins bis sechs sind mit den geforderten Qualifikationen der Ausbildungsordnung für den Teil 1 der Abschlussprüfung abgestimmt. Die Lernfelder des siebenten Ausbildungshalbjahres berücksichtigen insbesondere die beruflichen Einsatzgebiete in ihrer ganzheitlichen Aufgabenstellung. Diese komplexen Aufgabenstellungen ermöglichen es einerseits, bereits vermittelte Kompetenzen und Qualifikationen zusammenfassend und projektbezogen zu nutzen und zu vertiefen und andererseits zusätzliche einsatzgebietsspezifische Ziele und Inhalte in Abstimmung mit den Ausbildungsbetrieben zu erschließen.

Teil V Lernfelder

Tabelle – 1: Als Beispiel Übersicht über die Lernfelder für den Ausbildungsberuf Industriemechaniker/Industriemechanikerin

Lernfelder		Zeitrichtwerte in Stunden			
Nº		1. Jahr	2. Jahr	3. Jahr	4. Jahr
1	Fertigen von Bauelementen mit handgefuehrten Werkzeugen	80			
2	Fertigen von Bauelementen mit Maschinen	80			
3	Herstellen von einfachen Baugruppen	80			
4	Warten technischer Systeme	80			
5	Fertigen von Einzelteilen mit Werkzeugmaschinen		80		
6	Installieren und Inbetriebnehmen steuerungstechnischer Systeme		60		
7	Montieren von technischen Teilsystemen		40		
8	Fertigen auf numerisch gesteuerten Werkzeugmaschinen		60		
9	Instandsetzen von technischen Systemen		40		

10	Herstellen und Inbetriebnehmen von technischen Systemen			80	
11	Ueberwachen der Produkt- und Prozessqualitaet			60	
12	Instandhalten von technischen Systemen			60	
13	Sicherstellen der Betriebsfaehigkeit automatisierter Systeme			80	
14	Planen und Realisieren technischer Systeme				80
15	Optimieren von technischen Systemen				60
	Summe (insgesamt 1020 Std.)	320	280	280	140

Zielformulierung: Die Schülerinnen und Schüler bereiten das Fertigen von berufstypischen Bauelementen mit handgeführten Werkzeugen vor. Dazu werten sie Anordnungspläne und einfache technische Zeichnungen aus. Sie erstellen und ändern Teilzeichnungen sowie Skizzen für Bauelemente von Funktionseinheiten und einfachen Baugruppen. Stücklisten und Arbeitspläne werden auch mit Hilfe von Anwendungsprogrammen erarbeitet und ergänzt. Auf der Basis der theoretischen Grundlagen der anzuwendenden Technologien planen sie die Arbeitsschritte mit den erforderlichen Werkzeugen, Werkstoffen, Halbzeugen und Hilfsmitteln. Sie bestimmen die notwendigen technologischen Daten und führen die erforderlichen Berechnungen durch. Die Schülerinnen und Schüler wählen geeignete Prüfmittel aus, wenden diese an und erstellen die entsprechenden Prüfprotokolle. In Versuchen werden ausgewählte Arbeitsschritte erprobt, die Arbeitsergebnisse bewertet und die

Fertigungskosten überschlägig ermittelt. Die Schülerinnen und Schüler dokumentieren und präsentieren die Arbeitsergebnisse, insbesondere unter Verwendung digitaler Medien. Sie beachten die Bestimmungen des Arbeits- und des Umweltschutzes und berücksichtigen die Bestimmungen des Urheberrechts.

Inhalte

Teilzeichnungen Gruppen- oder Montagezeichnungen Technische Unterlagen und Informationsquellen Funktionsbeschreibungen Fertigungspläne Eisen- und Nichteisenmetalle Eigenschaften metallischer Werkstoffe Kunststoffe Allgemeintoleranzen Halbzeuge und Normteile Bankwerkzeuge, Elektrowerkzeuge Hilfsstoffe Grundlagen und Verfahren des Trennens und des Umformens Prüfen Material-, Lohn- und Werkzeugkosten Masse von Bauteilen, Stückzahlberechnung Präsentationstechniken Normen

PROFESSIONAL TA’LIM TIZIMI O‘QUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI EGALLASHLARIDA PEDAGOGIK STRATEGIYALAR

Ergashev Bobirjon Boxodirovich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti dekani, p.f.d., dotsent.

Annotasiya: Ushbu maqolaning maqsadi-professional ta’lim tizimi o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning asosi sifatida pedagogik strategiyaning asosiy jihatlarini ishlab chiqish va konseptual asoslash, shuningdek professional ta’lim o‘quvchilarining mehnat bozorida raqobatbardoshligini shakllantirish bo‘yicha pedagogik strategiyaning mohiyati va o‘ziga xosligining ochib berish, pedagogik strategiyani qurish va amalga oshirish tamoyillari tavsiflash, pedagogik strategiyaning tarkibiy qismlari va elementlarini aniqlashdan iborat.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, kasbiy ko‘nikma, kasbiy kompetensiya, pedagogik strategiya, ta’lim, raqobatbardoshlik, mehnat bozori, ko‘nikma, o‘quv jarayoni, mutaxassis, tahlil.

Аннотация: сюда данной статьи является разработка и концептуальное обоснование основных аспектов педагогической стратегии как основы

формирования конкурентоспособности выпускников системы профессионального образования, а также разъяснение сущности и специфики педагогической стратегии формирования профессионального образования, конкурентоспособности выпускников профессионального образования и выявление компонентов и элементов стратегии.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессиональный навык, профессиональная компетенция, педагогическая стратегия, образование, конкурентоспособность, рынок труда, квалификация, процесс образования, специалист, анализ.

Kirish qism. Jahon miqyosida professional ta’lim tizimi o‘quvchilarini kasbiy kompetensiyalarni egallahlarida kompetentli yondashuv asosida metodik faoliyatga tayyorlashni modellashtirish, malaka, faoliyat, kompetensiya va kompetentlikni o‘zaro bog‘liqligini aks ettiruvchi funksional-faollik va kompetentli yondashuvlar orqali metodik tayyorgarlik mazmunini loyihalash, amalga oshirish va tahliliy komponentlar uzviyligida ishlab chiqish, o‘quvchilarni kasbiy kompetensiyalarini va kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish metodikasini mobil ilova va dasturiy ishlanmalar ishlab chiqish asosida takomillashtirish, o‘quvchilarning metodik faoliyatga tayyorgarligini rivojlanganlik darajasini aniqlashning motivatsion, aksiologik, metodik faoliyatli, ijodiy mezonlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Asosiy qism. Kasbiy kompetensiya – bu bilim, ko‘nikma va amaliy tajriba asosida kasbiy faoliyatga tegishli vazifalarni bajarishda faoliyat yuritish qobiliyati hisoblanadi. Professional standart esa xodimga ma’lum bir kasbiy faoliyat turini, shu jumladan, ma’lum bir mehnat funksiyasini bajarish uchun zarur bo‘lgan malaka talablaridir.

O‘qitishning dual tizimi ham biz uchun yangi bo‘lgan jarayonni o‘z ichiga oladi. U ta’limning nazariy qismi ta’lim muassasasida, amaliy qismi ish joylarida tashkil etiladigan o‘qitish turi bo‘lib, bu tizim Yevropa davlatlarida o‘zining ijobiy natijasini bergenligi hammamizga ma’lum. O‘qitishning dual tizimida kasb-hunar o‘rganuvchini bir vaqtning o‘zida ham nazariy, ham amaliy bilimlarni mukammal egallashi, ish beruvchining talabiga mos kadr bo‘lib yetishishi uchun zamin yaratiladi.

Tabaqalashtirilgan ta’lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlashda xalqaro tajribani o’rgangan holda professional ta’lim jarayonlariga o‘qitishning kredit-modul tizimi bosqichma-bosqich joriy etiladi. Kredit-modul tizimi – har bir o‘quv moduli tarkibini tuzishga asoslangan modulning o‘quv natijalari va yakuniy nazoratni kuzatib borish orqali ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda baholab boruvchi o‘quv dasturini o‘zlashtirish jarayonini tashkil etish tizimi hisoblanadi.

Ish beruvchilarning talab va takliflariga asosan kadrlarga bo‘lgan real ehtiyojni inobatga olgan holda iqtisodiyot soha va tarmoqlari uchun zarur bo‘lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda jamiyatning kasblar va mutaxassisliklarga bo‘lgan talablarini qondirish, mehnat faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq qilish bo‘yicha amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lgan kadrlarni tayyorlash, mahalliy va xalqaro ta’lim muassasalari bilan hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy innovatsion o‘quv loyihalarini birgalikda amalga oshirish uchun malakali xorijiy mutaxassislarni jalg etish – professional ta’limning asosiy maqsadidir. Bu, mamlakatda ishsizlik darajasini kamaytirish, ish o‘rinlarining doimiyligini ta’minlash, mehnat bozorida tajribali kadrlarni yetishtirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, ushbu tadqiqotimizda biz "**Pedagogik strategiya**" tushunchasiga ta’rif beramiz. Buning uchun bиринчи navbatda biz boshlang‘ich, ya’ni "**Strategiya**" ga tushuncha berib o‘tamiz. Strategiya - bu batafsil harakatlarni bosqichma-bosqich amalga oshirish orqali maqsad yoki kerakli natijaga erishish uchun uzoq muddatli rejadir [1-3].

Tadqiqotlarimiz davomida pedagogik strategiya professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning konseptual asosidir. Shuning uchun biz professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning pedagogik strategiyasi professional ta’lim ilmiy-pedagogik xodimlarining rejalashtirilgan harakatlar kerakli natijaga erishishni belgilaydigan pedagogik maqsad va unga erishish vositalari to‘g‘risida ishlab chiqilgan g‘oyalar to‘plami ekanligini aniqladik [5-6].

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning pedagogik strategiyasi quyidagi konseptual qoidalar asosida samarali amalga oshirilishi mumkin:

1. Nazariy va uslubiy asosi vakolatga asoslangan yondashuv bo‘lgan professional ta’lim raqobatbardoshligini shakllantirishning ajralmas pedagogik konsepsiyasini ishlab chiqish va asoslash;
2. Professional ta’lim maydonini yaratish asosida professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning aniqlangan namunalari va tegishli prinsiplari bo‘lgan pedagogik strategiyaning **yadrosini** aniqlash;
3. Professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirish bo‘yicha pedagogik strategiyaning nazariy modelini loyihalash;
4. Professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirish uchun strategik rejalashtirishning tarkibiy va funksional tarkibiy qismlarini aniqlash (strategik tahlil, strategik qarash, strategik sheriklik va boshqalar);
5. Professional ta’lim o‘quvchisining zamonaviy mehnat bozoridagi samarali xulq-atvorining xususiyatlarini loyihalash [6-7].

Professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardosh fazilatlari va shaxsiy xususiyatlarini shakllantirish bo‘yicha pedagogik strategiyaning mohiyatini belgilab, uning asosiy nazariy jihatlariga murojaat qilaylik:

- professional ta’lim talabalari o‘rtasida **raqobatdoshlik** kabi rivojlanishning strategik maqsadlaridan xabardor bo‘lish – professional ta’lim o‘quvchilarini ish bilan ta’minlash sohasidagi vaziyatdan chiqish yo‘li sifatida;
- professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirishning strategik maqsadi u uchun raqobat muhitida kelajakdagi yosh mutaxassisning barqaror ishlashi va rivojlanishini ta’minlashga imkon beradigan noyob raqobatbardosh ustunliklarga ega bo‘lish;
- raqobatdosh professional ta’lim o‘quvchisini shakllantirish bo‘yicha pedagogik strategiyaning taktik vazifalari – bu imkoniyatni izchil rivojlantirish va professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligi tarkibiy qismlarining har birini shakllantirish uchun pedagogik qo‘llab-quvvatlash uchun sharoit yaratishdir. Bularni:

amalga oshirish mexanizmlari va pedagogik vositalari; professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirish uchun ta’lim texnologiyalari va tashkiliy-pedagogik shartlari.

Shunday qilib, bizning tadqiqotimizda professional ta’lim o‘quvchisining raqobatbardoshligini shakllantirish bo‘yicha pedagogik strategiyani ishlab chiqish uchun yo‘nalish, jalb qilish va yordam berish kabi strategiyalar alohida qiziqish uyg‘otmoqda. Ularning tarkibini batafsil ko‘rib chiqaylik. Yo‘naltirish pedagogik strategiyasi o‘quvchi shaxsining hissiy-motivatsion, bilim va faoliyat sohalariga ta’sir qiladi va muammoli vaziyatni tahlil qilishga, harakatlar rejasini tuzishga va uning faoliyatini tuzatishga qaratilgan harakatlar majmuini amalga oshirishni o‘z ichiga oladi. Bundan tashqari, yo‘nalish pedagogik strategiya sifatida o‘qituvchi tomonidan talaba shaxsida raqobatbardosh xususiyatlar va fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik tadbirlar majmuini amalga oshirishni ham o‘z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muslimov N., Usmonboeva M, Sayfurov D, To‘rae A. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari.- Toshkent, 2015.-120 b.
2. Исмаилова З.К., Эргашев Б.Б. Мониторинг качества образовательного протесесса в контексте управления Вузом // Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума, Том1, Наука инновации – современные концепции. – Москва, 2019. – С.57-68.
3. Барышева Т.А., Жигалов Ю.А. Психолого-педагогические основы развития креативности – СПб.: СПГУТД, 2006.
4. Башина Т.Ф., Илин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
5. Mavlonova R., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika (kasb-hunar kollejlari uchun darslik). Ikkinchи nashri. – Toshkent: “O‘qituvchi“ NM ijodiy uyi, 2008. – 496 b.
6. Ergashev B.B. Monitoring kak sredstvo upravleniya kachestvom obrazovaniya // Mejdunarodnaya nauchno – prakticheskaya konferensiya, «Nauchnye razrabotki: yevraziyskiy region». –Moskva, 2019. – S.85-89.

7. Ergashev B.B. Mehnat bozorida talabalarni ishga joylashtirishga ko‘maklashishning samarali yo‘llari // “Professionalnoe stanovlenie lichnosti XXI veka v sisteme nepreryvnogo obrazovaniya: teoriya, praktika i perspektivy”, Materialy nauchno – prakticheskogo seminara, TOM1 –Tashkent, 2019. – S.241-244.

**DUAL TA’LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING TA’LIM
TEXNOLOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR,
ISTIQBOLLARI**

Husenova S.S. Buxoro pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Bo‘ronova N.I. Buxoro pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Annotasiya: Professional ta’limda kasbiy tayyorlash jarayonida dual ta’limni amalga oshirishni taqdim etadi. Taklif etilayotgan model strukturaviy komponentni tavsiflaydi. Muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun pedagogik shart-sharoitlar yaratilgan.

Kalit so‘zlar: kasb-hunar ta’limi, dual ta’lim, amaliy mashg‘ulotlar, pedagogik model, funksional komponent.

Ayni paytda O‘zbekiston dunyoning eng rivojlangan o‘ttizta davlati qatoriga kirishi borasidagi strategik maqsadlari ham, raqobatbardosh malakali mutaxassislarini tayyorlashga qo‘yilayotgan talablar ham konseptual nuqtai nazardan ilg‘or xorijiy mamlakatlar tajribasidan samarali foydalanish zarurligini kuchaytirmoqda pedagogika ta’sirida mahalliy va xorijiy kasbiy institutlar asosidagi nazariy tadqiqotlarni ulardagi tarixiy va bashoratli shartlarni ishlab chiqish bilan ko‘rib chiqish zarurati tug‘ildi.

Bundan tashqari, ilg‘or davlatlarning ta’lim tajribasini o‘rganish o‘z mamlakating ta’lim va tarbiya tizimiga munosib pedagogik innovatsiyalarini joriy etish, jumladan, kasb-hunar ta’limi sifatini oshirish imkoniyatlarini ochib beradi. Bo‘lajak mutaxassislar, jumladan, zamonaviy o‘qituvchilarining raqobatbardosh, kasbiy jihatdan barkamol, amaliyotga yo‘naltirilgan, kelajakdagи kasbiy faoliyatiga jonkuyar, yetuk kasbiy mahoratga ega bilimli va malakali mutaxassislar bo‘lishi zarurligiga katta e’tibor qaratilmoqda.

Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasining “Pedagogik kadrlar tayyorlash” rejasiga muvofiq, yoshlarning kasb va mutaxassisliklarga bo‘lgan qiziqishini qo‘llab-quvvatlash, kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish uchun keng imkoniyatlar yaratilishi kutilmoqda, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи “Kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 163-son qarori.ta’limni rivojlantirish davlat dasturida inson daromatini shakllantirishda o‘qituvchilarning muhim o‘rni, ta’lim tizimidagi muammolarni hal etishning o‘lkan ahamiyati alohida ta’kidlanib, mamlakatimizda ta’lim sohasiga oid vazifalarni belgilab berdi. ilg‘or jahon tendensiyalari sharoitida ularni kasbiy tayyorlash mazmuni sifatini oshirish va raqobatbardoshligini oshirish nuqtai nazaridan professional ta’lim tizimini modernizatsiya qilish.

Bu esa amaliyotga yo‘naltirilgan kadrlar tayyorlashni, ya’ni bo‘lajak mutaxassislarni, jumladan, talabalar yoshlarni ta’lim olish jarayonida ularning keljakdagi kasbiy faoliyatiga amaliy tayyorgarligini kuchaytirish zaruratini oshiradi. Albatta, bo‘lajak o‘qituvchilarni kasbiy tayyorlashda pedagogika muassasalari hamisha o‘z talabalari amaliyot o‘tagan ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlikda bo‘lib kelgan. Biroq, faqat maktab va kollejlarda o‘qituvchilik amaliyoti davomida hamkorlik bilan cheklangan munosabatlar bo‘lajak o‘qituvchilarning zarur amaliy tayyorgarligining faqat bitta tarkibiy qismini qamrab oladi.

Shu nuqtai nazaridan, dual ta’lim o‘quv muassasasida va ishlab chiqarishda nazariy va amaliy mashg‘ulotlarni parallel ravishda amalga oshirish juda dolzarb bo‘lib chiqadi, bizning sharoitimizda bolalar bog‘chalari, maktablar va kollejlar ushbu o‘qitish usulini belgilaydilar:

1) amaliy mashg‘ulotlarni ishlab chiqarishdagi to‘liq bo‘lmagan ish va an’anaviy ta’lim tashkilotida o‘qitish bilan birlashtirgan o‘quv jarayoni

2) o‘qitishning ishlab chiqarish faoliyati davrlari bilan uyg‘unligi: bo‘lajak mutaxassis, bir tomondan, ta’lim tashkilotida (u nazariy bilimlarni beradi), boshqa tomondan, o‘qitish uchun zarur bo‘lgan vakolatlarga ega bo‘lgan o‘quv korxonasida ta’lim oladi. berilgan ishlab chiqarish rivojlangan. Ikkala tashkilot ham bir-biri bilan sherikdir

3) bo‘lajak kasbiy faoliyatning indikativ asoslarining asosiylar bilimlari va o‘rganilgan sxemalaridan (tavsiyalar, qoidalar, algoritmlar, ko‘rsatmalar, standartlar, harakatlar rejali) harakatlanishini ta’minlaydigan o‘zaro bog‘liq kasbiy tayyorgarlik jarayonlari majmui,tayyorlovchi mutaxassislarning rahbarligi va nazorati ostida ularni amaliy sharoitlarda o‘tkazish va amalga oshirish.Shu nuqtai nazardan qaraganda, Germaniyaning kasb-hunar ta’limi tizimida ishchi mutaxassisliklar bo‘yicha dual ta’limning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish dolzarbdir, chunki dual ta’lim manbalari ta’lim nuqtai nazaridan dastlabki tarixiy davrlarda keng tarqalganiga qaramay. Arab, Osiyo va Yevropa mamlakatlaridagi “ustoz-shogird” tizimida talabalar, kasb-hunar ta’limida dual ta’lim Germaniyada boshlangan.19—20-asrlarda xorijiy mamlakatlarda Yevropa pedagogik harakatlarining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan nemis olimi-o‘qituvchisi Georg Kershesheng yosh ishchilarni kasb-hunar ta’limining dual shakli kontseptsiyasida o‘qitish va o‘qitishning asosiylar metodologiyasi 2009 yilda qabul qilinganligini asoslab berdi. Germaniya urushdan oldingi davrda qonun shaklida.Kasb-hunar ta’limida dual ta’lim - ishlab chiqarishda individual ish bilan an’anaviy ta’lim tashkilotlarida nazariy tayyorgarlikni ta’minlash orqali amaliyot bilan uyg‘unlashtirish. Ikkilik "ikki birlik, ikkilik", "yagona tashkiliy butunlik" degan ma’noni anglatadi.Kasb-hunar ta’limining ushbu shakli davlat, ishchilar, kasaba uyushmalari va mehnat bozori ehtiyojlariga mos ravishda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash bo‘yicha turli jamoat birlashmalarining o‘zaro munosabatlari mexanizmi bo‘lgan ijtimoiy sheriklik mahsuli sifatida paydo bo‘ldi. Ayni paytda O‘zbekistonda dual ta’lim o‘rtalama ta’limdan keyingi texnik va kasb-hunar ta’limi muassasalarida shu jumladan 2021-2022 o‘quv yilidan Buxoro pedagogika kollejida dual ta’lim muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Ushbu tajriba shuni ko‘rsatdiki, dual ta’limning joriy etilishi nazariya va amaliyot o‘rtasidagi tafovutni yo‘qotadi, talabalarda bilim olish va amaliy ish ko‘nikmalarini egallashga bo‘lgan rag‘bat kuchayadi, korxona rahbarlari o‘z xodimlari uchun amaliy mashg‘ulotlardan manfaatdor va hokazo.Shunga qaramay, O‘zbekistonda dual o‘qituvchilar ta’limi bosqichma- bosqich amalga oshirilmoqda . Uni o‘zlashtirish turli darajadagi ta’lim tashkilotlari rahbarlari, olimlar va amaliyotchi o‘qituvchilarning mashaqqatli

mehnatini talab qiladigan keng ko‘lamli, o‘ta mas’uliyatli jamoaviy ish zarurligini kuchaytiradi. Loyihaga ko‘ra, dual ta’limni tashkil etishdan maqsad O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish, aholi, ayniqsa, yoshlar va xotin-qizlarning yirik va kichik biznesda bandligini ta’minlash, shuningdek, ta’limni uyg‘unlikda tashkil etish orqali kambag‘allikni kamaytirishdan iborat. mehnat faoliyati bilan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni.

2. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi “Kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 163-sun qarori.

3 Ta’limning dual modeli ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi o‘zarlo aloqa mexanizmining asosi sifatida //

4.Sirtqi elektron konferentsiyalar. Kirish rejimi:<http://econf.rae.ru/pdf/2014/09/3687.pdf> (kirish sanasi 21/01/2016).

5 Опыт дуального обучения в Германии, России // Аккредитация в образовании. Режим доступа: http://www.akvobr.ru/opyt_dualnogo_obuchenia.html (дата обращения 21.01.2016).

TEXNIKA OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TIZIMINING KONSEPTUAL MODELI

Ismailova Zuxra Karabayevna

**Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari
instituti-milliy tadqiqot universiteti professori**

Choriyev Ruzimurod Kungratovich

**Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari
instituti-milliy tadqiqot universiteti professori**

Annotatsiya. Maqolada maqolada dual ta’limda birdaniga bilim va kasb-hunar o‘rganadigan ta’lim ekanligi isbotlangan. Bu ta’limni nafaqat o‘rta maxsus yoki professional ta’limda, balki oliy ta’limda ham qo‘llash mumkinligi yoritilgan. Buning

uchun oliy ta’lim qoshida turli xo‘jalik yurituvchi subyektlarning bo‘lishi, ular talabalarning amaliyot o‘tashi uchun qulayligi, ta’lim, tarbiya va amaliyotning uyg‘unligini ta’minlash yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Shu bilan birga dual ta’lim tizimining halqaro miqiyosidagi mutaxassislarni ishlab chiqarish korxonalari xodimlari bilan uzviylik va o‘zaro aloqadorlik tamoyillarini inobatga olgan holda kasbiy faoliyatga tayyorlash natijalarini pedagogik diagnostik usullar bilan tekshirish va aniqlangan muammolar bo‘yicha tegishli natijalarga erishilgan natijalar bo‘yicha ma’lumotlar, shu bilan birga dual tizimining aniqlangan o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, hamda kasbiy ta’limni tizimli tashkil qilishning umumiyligi va xususiy metodologik tamoyillari, kasbiy ta’limni dual tizimini qurishning konseptual modeli, dual tizimda kasbiy ta’lim jarayonida muhandislik faoliyati tarkibiy tuzilishining o‘zgarishi va dual ta’lim tizimida kasbiy ta’lim faoliyati haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalitli so‘zlar: Dual ta’lim, kasbiy faoliyat, diagnostik usullar, kasbiy ta’lim, metodologik tamoyillar, konseptual model, muammmo, natija.

Kirish. Yevropa mamlakatlariga xos global ta’lim muhitini shakllantirishga ilmiy yondashuvlar kontekstidagi “Megatendence” shuni ko‘rsatadiki, ta’limning uzlucksizligi va amaliy yo‘nalganligini ta’minlash, mustaqil ta’lim olish va ijodiy rivojlanishga yo‘naltirish, professional ta’limni faol rivojlantirishda nazariya va amaliyot o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Xalqaro tajribalarga ko‘ra umumkasbiy va ixtisoslik fanlari bilan ishlab chiqarish tuzilmalarining uzviy aloqadorligini chuqurlashtirish ta’lim samaradorligiga ijobjiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, kasb ta’limi nazariyasi va amaliyoti tendensiyasini yanada rivojlantirishda innovatsion kasbiy salohiyat elementlarining uyg‘unligi va uzviyligini ta’minlash asosida ta’limning integrativ tashkiliy funksiyasini yanada kengaytirish, ta’lim shakllari va metodlarini modernizatsiyalash, shaxsiy va kasbiy sifatlarni shakllantirish kabi integratsion jarayonlar muhim o‘rin tutadi. Bu esa dual ta’lim tizimi asosida kasb ta’limi mutaxassislarini va ishlab chiqarish korxonalari xodimlarini uzviylik va o‘zaro aloqadorlik tamoyillarini inobatga olgan holda kasbiy faoliyatga tayyorlash natijalarini pedagogik diagnostik usullar bilan tekshirish va

aniqlangan muammolar bo‘yicha tegishli metodik tavsiyalarni ishlab chiqish va ta’lim integratsiyasining axboriy-didaktik imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo etmoqda.

Bu borada prezidentimiz tomonidan olib borilayotgan ishlar bugungi kunda o‘z samarasini berib kelmgoqda. Ulardan: 2020 yil 24 sentabrdagi “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunining yangi tahriri, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5812-sonli, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-sonli farmonlari, 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli, 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-sonli, 2017 yil 27 iyuldagagi “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3151-sonli Qarorlari, 2019 yil 10 iyundagi PQ-4356-sonli qaroriga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining “O‘zbekiston Respublikasi Professional ta’lim tizimida o‘qitishning dual tizimini tashkil etish to‘g‘risida”gi Qaror loyihasi hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

GIZ loyihasining O‘zbekistondagi rahbari Mattias Klingerberg bu sohadagi bir qancha savollarga o‘z fikrlarini bildirganligi bugungi kunda bu sohada ilmiy ishlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun asosdir. Bu fikrlar quyidagicha savollar bilan boshlanadi. Dual ta’lim nima? U standart o‘qitish tamoyillaridan qanday farq qiladi? Ushbu ta’lim jarayonining qanday ijobiyligi tomonlari bor va nega ko‘pchilik mamlakatlar uchun bu ta’lim namunali hisoblanadi? Uni Osiyo mamlakatlarida, xususan, O‘zbekistonda qo‘llashdan qanday natijalar kutish mumkin? Shunday va boshqa ko‘plab savollar, birinchi navbatda, bugungi kunda mamlakatimizda joriy etilayotgan professional ta’lim tizimidagi yangi o‘qitish standartlari haqida so‘z borganda yuzaga keladi. Bu sohadagi savollarga:

Germaniya dual ta’lim tizimining asoschisi hisoblanadi. Xozir bu davlat tajribasi nafaqat Yevropa Ittifoqi, balki boshqa davlatlar uchun ham namuna. Germaniya kasb-hunar ta’limi rivojlangan murabbiylik instituti, amaliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va kadrlar tayyorlashda biznesning faol ishtiroki bilan tavsiflanadi.

Kasbiy ta’limning dual tizimi sifatida ma’lum bo‘lgan Germaniya ko‘sh ta’lim tizimi noyob bo‘lib, boshqa mamlakatlar ta’lim tizimlaridan ustuvor jihatlari bilan farqlanadi. Mana bir necha asosiy farqlar: dual tizim Germaniya kasb-hunar ta’limining markaziy unsuri bo‘lib, «dual» deb nomlanadi, chunki o‘qitish ikki joyda – korxonada va kasb-hunar bilim yurtida olib boriladi.

Dual ta’limning muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biri ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikdir: ikki tomonlama tizimda kasb-hunar maktablari va xususiy kompaniyalar o‘rtasidagi yaqin hamkorlik muxim rol o‘ynaydi.

Muhandis-pedagogik kasbiy ta’limning dual tizimiga xos tizimli obyektlarni ko‘rgazmali tasvirlash uchun odatda modellashtirish uslubi qo‘llanilib, u tizimli yondashuvning muhim tarkibiy tuzilishi, tizimlarni o‘rganishning eng mahsuldor usullaridan biri hisoblanadi. Hozirda Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti-milliy tdqiqot universitetida 3 ta soha yo‘nalishlari bo‘yicha: 60112400 - Professional ta’lim (Yer kadastro va yer tuzish), 60112400-Professional ta’lim – (Suv xo‘jaligi melioratsiyasi) va 60112400-Professional ta’lim – Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash) bakalavriat ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha professional ta’lim muassasalariga kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yilgan.

Bizning tadqiqotimizda muhandis-pedagogik kasbiy ta’limning dual tizimi tarkibiy tuzilishi an’anaviy ta’lim tizimini qayta qurishda umumiylamoymillar va pedagogik shart-sharoitlarning barqarorligi va o‘zgarmasligini aks ettiradi.

Ko‘p saviyali tizimlarning tarkibiy tashkil topishining eng asosiy tamoyillarini ifodalovchi ierarxlik yuqoridaan quyiga qarab darajalarning muayyan tartibga bo‘ysungan holda o‘zaro aloqadorligini bildiradi. Ierarxik holda qurilgan tizimda tarkibiy va funksional differensiatsiya katta ahamiyatga ega. Quyi daraja, qoidaga ko‘ra muayyan doiradagi funksiyalarni bajarishga ixtisoslashgan bo‘lib, tizim amal

qilishining alohida tomonlari bo‘yicha har taraflama va aniq ma’lumot olish uchun foydalaniladi; yuqori daraja tizimning quyi darajasiga tegishli unsurlarning o‘zaro muvofiqligi va integratsiyalashuvi uchun muhim ahamiyatga ega. U butun boshli tizimning amal qilishi uchun shart-sharoitlarni belgilab beradi. Shunday qilib, E.G.Yudinining yozishicha, ierarxiklik tamoyili tizimning har biri unsuri mustaqil ekanligini shartlaydi: bu degani, u tizimni tashkil qiluvchi boshqa unsurlarga ierarxik nuqtai nazaridan bog‘liq bo‘lib, oxirgilar yanada quyi tartibdagi tizimlarni tashkil qiladi. Mazkur tizimlarda har bir unsurning o‘zi alohida tizim sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin, tadqiq qilinayotgan tizimning o‘zi esa yanada keng tizimning unsurlaridan biri hisoblanadi [6].

Tizimli tadqiqotlar nuqtai nazaridan tizimni ko‘pqirrali tasvirlash tamoyili e’tiborga molik bo‘lib, u o‘z navbatida har qanday obyekt xossalalar, taraflar, tavsiflarning bitmas-tuganmas ko‘pqirraliligi tamoyilidan kelib chiqadi. Mazkur obyektni nazariy tasvirlash uning ko‘p qirralilagini cheklagan holda uni qaysidir munosabatda, qaysidir aniq taraflardan ko‘rib chiqilishini talab qilib, ularni ajratish tadqiqotning maqsadiga bog‘liq bo‘ladi. Bundan tashqari, har bir tizimni ta’riflashda ko‘p qirralilik tizimni yaratishda ishtirok etuvchi ko‘pgina moddiy va nomoddiy obyektlardan foydalanishni nazarda tutib, bu ham o‘z navbatida ko‘pqirralilik jihatini ajratib ko‘rsatishga imkon beradi. Mazkur tamoyil modellashtirish usulini qo‘llashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Modellashtirish uslubi umumilmiy bo‘lib, turli tabiatga ega obyektlarni tadqiq etishda qo‘llaniladi. Bu tabiiy organizmlar, predmetlar, hodisalar, jarayonlar, real voqelikdagi ham fizik, ham ijtimoiy hodisalar bo‘lishi mumkin.

Tizimli tadqiqotlarda mazkur usulni qo‘llashning umumiyligi metodologik asoslari va tamoyillari V.G.Afanasev, M.Vartofskiy, V.A.Venikov, B.A.Glinskiy, A.I.Uemov, V.A.Shtoff kabi uslubiyotchi olimlarning ishlarida o‘z aksini topgan.

Mazkur olimlarning fikr-mulohazalariga ko‘ra, modellashtirish gap empirik yoki nazariy bilish haqida borayotganligidan qat’iy nazar mavhum-mantiqiy tafakkur asosida amalga oshiriladigan nazariy bilishga oid muolajani o‘z ichiga oladi. Uning mohiyati shundaki, ba’zi obyektlarning xususiyatlari model deb ataluvchi boshqa

turdagi maxsus yaratilgan obyektda qayta ishlab chiqariladi. Modelga bo‘lgan ehtiyoj bevosita obyektning o‘zini o‘rganishning imkoniyati bo‘lmagan, murakkab bo‘lgan yoki nihoyatda uzoq vaqt talab qilgan sharoitda yuzaga keladi.

Modellashtirish jarayonida eng muhim aqliy jarayonlardan biri mavhumlashtirish hisoblanadi. Inson o‘zining amaliy faoliyatida yuzma-yuz keladigan obyektiv dunyoning hodisalari sanoqsiz xususiyatlar va sifatlardan iborat. Mavhumlashtirish jarayoni ularning cheksiz barcha majmuini emas, aksincha bir qismini, u ham bo‘lsa arzimas qismini ko‘rib chiqish imkonini beradi. Bunda eng muhimi, model va obyekt o‘rtasida o‘ziga xos o‘xshashlik, tadqiqot uchun eng diqqatga sazovor xususiyatlarning bo‘lishi zarur. Har bir muayyan holatda model obyektga qat’iy muvofiqlik sharoitida o‘z rolini aniq bajara oladi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, model tadqiqot davomida mustaqil ravishda ahamiyatga ega bo‘lmaydi, biroq u doim boshqa obyektni bilishning vositasi hisoblanadi. Modelga nisbatan olingan bilimlar modellashtirilayotgan obyektga maxsus jarayonlar yordamida “ko‘chirilishi” va ushbu obyekt to‘g‘risidagi bilimlarga aylanishi zarur.

Shuningdek, ko‘p hollarda modellashtirish keng ma’noda – bilish va boshqarish faoliyatining uslubi sifatida tushunilib, tizimning mohiyati, eng muhim sifatlari va unsurlarini model ko‘rinishida maqsaga muvofiq tasvirlash, uning o‘tmishdagi va kelajakdagi holati, tuzilishi, amal qilishi va rivojlanishi to‘g‘risida ma’lumot olishga imkon beradi” [5].

Pedagogikada ham modellashtirish keng qo‘llaniladi. Uning pedagogik fan va amaliyotda qo‘llash xususiyatlari pedagogik bo‘yicha yetakchi metodologlar, shuningdek, A.N.Daxin [2], V.I.Mixeev [3], E.H.Stepanov [10] va boshqalarning asarlarida o‘z aksini topgan. Amaliy jihatdan u ko‘pgina ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda qo‘llaniladi. Bunda, V.V.Kraevskiyning ta’kidlashicha, pedagogik voqelik qanchalik xilma-xil va betakror bo‘lsa, pedagogik tadqiqotlarda uchrab turadigan modellar shunchalik turli-tuman va rang-barang bo‘ladi” [4]. Biroq, pedagogik voqelikning nihoyatda murakkabligi sababli hech bir model modellashtirilayotgan fenomenga mos kelmaydi va o‘rganilayotgan obyektni to‘liq tiklay olmaydi, shu bois modelni ishlab

chiqishda qanday unsurlar, xossalari va bog‘liqlikar unda o‘z aksini topishini aniqlab olish zarur.

Pedagogik tadqiqotlarda tasvirlovchi, tushuntiruvchi va bashorat qiluvchi xususiyatga ega modellar qo‘llaniladi, ular quyidagilarni amalga oshirishga imkon beradi: loyihalashtirilayotgan jarayonlarni formallashtirish; voqeа-hodisalarga ta’sir qiluvchi sabablar, aloqadorliklar haqidagi taxminlar; tavsiyalar ro‘yxatini kiritish; qisqacha ta’rif yoki mavhum matematik qurilmalarni keltirish.

Bunda tadqiqot o‘tkazish orqali biz uning qanchalik cheklanganligini ko‘rishimiz mumkin, zero, analiz va sintez cheksiz bo‘lganligi kabi bilish jarayonining o‘zi ham cheksiz bo‘lib, ayniqsa ta’lim-tarbiya kabi murakkab va ko‘p qirrali jarayon haqida so‘z borganda bu yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shu bilan bir vaqtning o‘zida biz tomonimizdan tanlab olingan metodologik konsepsiya olamni tizimli bilish jihatni bilan mos keladi, zero, biz obyektimizni cheklangan to‘plam sifatida o‘rganamiz, uning tarkibi va tuzilishi, tizim qismlarining tashkil topishini aniqlaymiz, tizim rivojlanishining yo‘nalishlari hamda uning ishlash mexanizmlarini boshqarishni tahlil qilamiz.

Modellashtirish jarayoni bir nechta bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- tadqiqot obyekti to‘g‘risida to‘plangan bilimlarning ahamiyatini oshirish;
- mayjud modellar orasidan o‘rganilayotgan obyektning mohiyatini iloji boricha to‘liq ifodalaydiganini tanlab olish;
- tadqiq etilayotgan obyekt to‘g‘risida yangi bilimlarga ega bo‘lish bilan yakunlanadigan modelni bevosita o‘rganish.

Kasbiy ta’lim dual tizimini qurishning asosiy jihatlari sifatida quyidagilar qabul qilinadi:

- biz tomonimizdan ilmiy manbalarni tahlil qilish asosida kasbiy ta’lim dual tizimining aniqlangan umumlashtirilgan tarkibiy tuzilishi:
- uni qurishning nazariy asoslarini ajratib ko‘rsatish.

Shuningdek, modellashtirish jarayonida har qanday tizim murakkab, ko‘p jihatli, ko‘p tarmoqli qurilishga egaligini anglab yetish tushuniladi, zero sifat jihatidan turicha, biroq o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan jihatlarda o‘z aksini topgan bo‘lib, ular dan eng

asosiysi, ham tizim, ham jarayon va ham shaxsga oid subyektlı natija hisoblanadi. Bunda tizimlilik ifodalangan har bir ta'lim darajasi va jihatı o'zining alohida xususiyatlariga ko'ra o'ziga xos model bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Shu bois biz tomonimizdan qabul qilinayotgan konseptual model muhandis-pedagogik kasbiy ta'lim dual tizimining asosi sifatida olindi.

Tizimning konseptual modeli uning yetakchi emasligi, qurilishi va amal qilishining asosiy tamoyillarini aks ettiruvchi tizimning analogi hisoblanadi. Tizimning amal qilishi deganda, tizimning muayyan maqsad yoki maqsadlar tizimiga erishishga yo'naltirilgan harakati tushuniladi. Bunda tizim harakati deganda, tizimning vaqt oralig'idagi ko'p sonli izchil qaytariluvchi holatlari nazarda tutiladi. O'z navbatida tizimning holati deganda, muayyan vaqt mobaynidagi tizim xususiyatlari mazmunining majmui nazarda tutilsa, tizimning xususiyatlari (sifatlari) deganda tizim tarkibiga kiruvchi barcha unsurlar hamda bir butun yaxlit holatda tizimning o'ziga xos muhim belgilari tushuniladi. Tizimga xos alohida xususiyatlarning mazmuni tizimning o'lchamlari (parametrlari) deyiladi.

Kasbiy ta'lim dual tizimining aniqlangan o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, hamda kasbiy ta'limni tizimli tashkil qilishning umumiy va xususiy metodologik tamoyillaridan kelib chiqib, biz tomonimizdan muhandis-pedagogik kasbiy ta'lim dual tizimining qurilishi va amal qilishining asosiy tamoyillari ajratildi:

- tarkibiy tizimlarning *paritetligi* (lotinchadan paritas – tenglik) tizimlarning amal qilishi jarayonida teng ahamiyatliligi, teng huquqliligi, biri boshqasining tizimi bo'lmanan holat;

- *o'zaro hamkorlikdagi aloqadorlik* – muayyan darajadagi tashkiliy va protsessual bog'liqlik saqlangan holda tarkibiy tizimlar amal qilishining avtonomligi (mustaqilligi)ni yagona ta'lim maqsadi – muayyan malakaga hamda ta'lim natijasi sifatida muayyan ijtimoiy-kasbiy tavsifga ega bo'lgan mutaxassisni tayyorlashga yo'naltirishni nazarda tutuvchi tamoyil;

- *metodologik asoslarning birligi* ta'lim jarayonidagi yagona maqsad – tarkibiy tizimlarning nisbatan avtonomligi sharoitida dual (ikkilamchi bir butun) tizimining

jaxlitligini aks ettiruvchi yagona metodologik asoslarga tayanish zarurligini shartlaydi;

- *didaktik asoslar va shartlarning variativligi* muayyan tizimning o‘ziga xosligini aks ettiruvchi tarkibiy tizimlar doirasida didaktik asoslar hamda kasbiy tayyorgarlik shartlarining alohidaligida o‘z aksini topadi;

- *ta’lim jarayonida shaxsiy-subyektiv sifatlarning universalligi* ta’lim jarayonini “natijasi”ga qarab qurish imkonini beradi, bunda ta’limning an’anaviy kognitiv yo‘naltirilganligini bartaraf etish nazarda tutiladi. Shu munosabat bilan dual ta’lim tizimi ishtirokchilar, ya’ni ishlab chiqarish xodimi va maxsus fan o‘qituvchilarining shaxsiy fazilatlari hamda kasbiy sifatlarini o‘rgandik.

Mazkur tamoyillarga tayangan holda, biz muhandis-pedagogik kasbiy ta’lim dual tizimini ifoda etishning uchta darajasini ajratdik:

- *metodologik daraja*, u muhandis - pedagogik kadrlarni tayyorlashni tizimli tashkil qilishning umumiy metodologik asoslarini, shuningdek, kasbiy ta’lim dual tizimini qurishning ularga mos konseptual - nazariy asoslarini qurishni o‘zida aks ettiradi;

- *faoliyatli - texnologik daraja*, unda kasbiy ta’lim jarayonida faoliyat tizimini dual tarzda o‘zgartirish texnologik tashkil topgan ta’lim jarayoni sifatida ifodalanadi;

- *shaxsiy natijali daraja*, u mutaxassisda bo‘lishi kerak bo‘lgan (shaxsiy kasbiy kompetentlik) ta’limning subyektiv natijasi sifatida kasbiy va shaxsiy sifatlar va tavsiflarning majmuini aks ettiradi.

Metodologik daraja tizimli yaxlitlik bilan tavsiflanadi, ya’ni dual tizimning tizimi sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin, zero u ikkala tarkibiy tizimlar uchun umumiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur daraja quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. *Umumiy metodologik asoslari*, aniqrog‘i, kasbiy ta’lim tizimini qurish va amal qilishining asosida o‘z aksini topgan metodologik tamoyillar va ularga mos metodologik qurollar:

- har qanday ta’lim tizimini shakllanish xususiyatlarini aks ettiruvchi, ularning tarkibiy va funksional yaxlitligi, ularni tashkil qiluvchi komponentlar orasidagi o‘zaro ta’sir va aloqadorlikni ta’minlovchi umummetodologik tamoyillar va vositalar;

- o‘ziga xos ta’lim sohasi sifatida muhandis-pedagogik kasbiy ta’limni tizimli tashkil qilishning mazmun mohiyatini aks ettiruvchi xususiy metodologik tamoyillar;
- alohida turga ega ta’lim sohasi sifatida muhandis-pedagogik kasbiy ta’limni qurish va amalga oshirish tamoyillari.

2. *Konseptual-nazariy asoslar* muayyan konseptual ahamiyatga ega g‘oyalar asosida ajratib ko‘rsatilgan bo‘lib, tizimni qurishning nazariy asoslarini aks ettiradi va quyidagilarning maqsadga muvofiqligini ta’minlaydi: ta’lim maqsadlarining ijtimoiy ehtiyojlariga mosligi; didaktik asoslarning muhandislik-pedagogik ta’limning metodologik o‘ziga xosligiga to‘g‘ri kelishi va h.k.

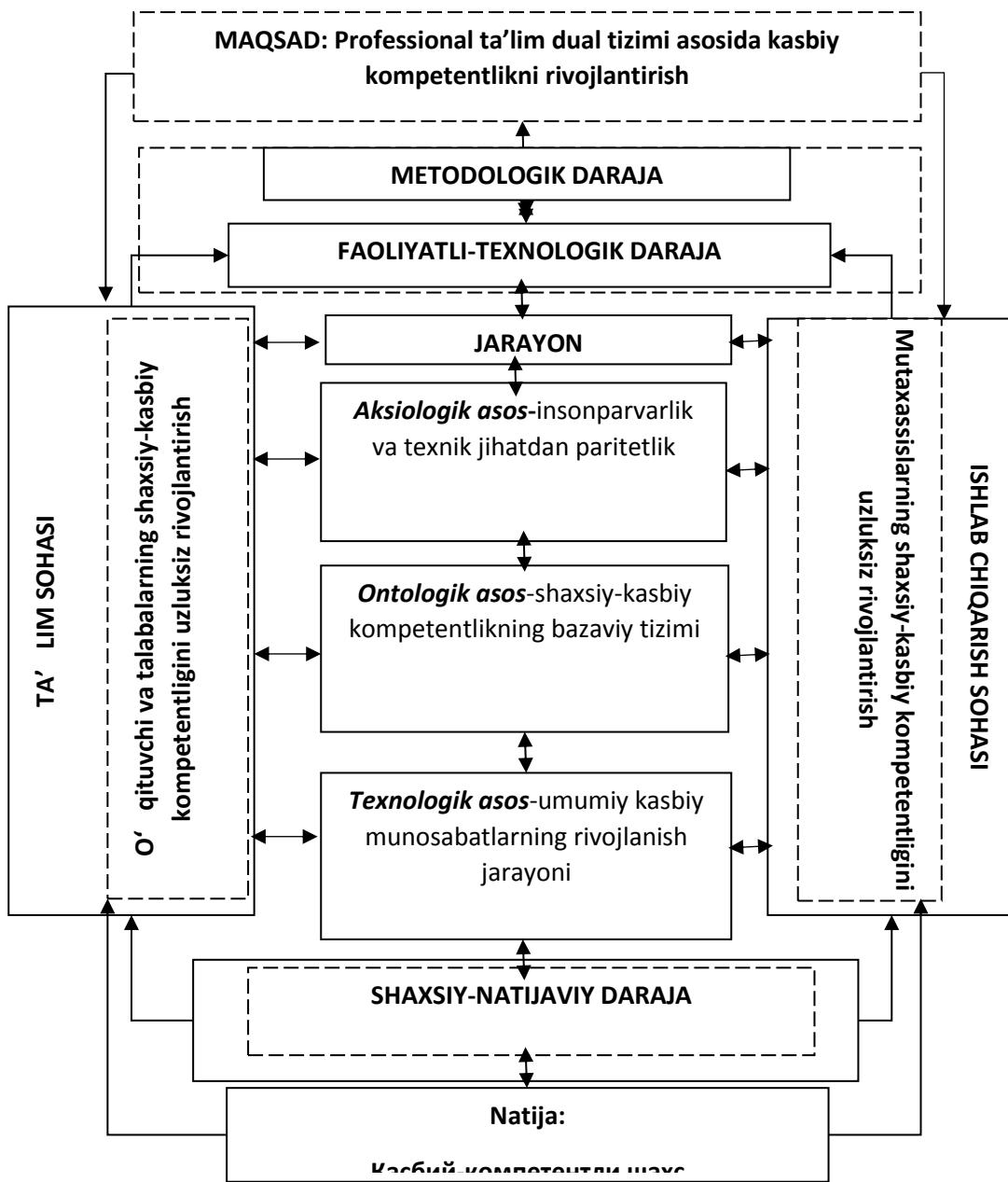
Bu kabi asoslar o‘zining majmuida muhandislik-pedagogik ta’lim dual tizimining yagonaligini va ularning rivojlanishini ta’minlagan bo‘lib, quyidagilar hisoblanadi.

3.Aksiologik asoslar – gumanistik-texnologik qadriyatlarning paritetligi;

- *ontologik asoslar* – bazaviy shaxsiy-kasbiy kompetensiyalar tizimi;
- *texnologik asoslar* – ijtimoiy kasbiy munosabatlar tizimi.Yuqoridagi pedagogik asoslar bevosita darajalar asosida dual o‘zgarishi amalga oshiriladi va o‘z aksini topadi.

Faoliyatli texnologik daraja, unda muhandislik-pedagogik ta’lim jarayonida muhandislik faoliyatining pedagogik faoliyatda dual o‘zgarishi amalga oshirilib, ta’limning *tizimli-protsessual jihatini* aks ettiradi. U ikkilamchi tarkibli qurilishga ega:

- ta’lim sohasida u o‘qituvchilar va talabalarning shaxsiy-kasbiy kompetentligini uzluksiz tarzda oshirib borish;

1-rasm. Professional ta'lismni dual tizimini qurishning konseptual modeli

- ishlab chiqarish sohasida – *mutaxassislarning shaxsiy-kasbiy kompetentligini uzluksiz tarzda rivojlantirish.*

Yuqoridagi fikrlardan dual tizimni tashkil qiluvchi tizimda kasbiy tayyorgarlik bo'yicha ta'lism jarayonining normativ-huquqiy asoslari, tashkiliy shakllari va didaktik shart-sharoitlari turlichadir.

Dual tizimni namoyish qilishning *shaxsiy natijaviy darajasi* ta'lismning subyektiv *natijaviy jihatini* aks ettirgan bo'lib, ikkala tarkibiy tizim uchun umumiyyat va

mutaxassisning ta’lim jarayonida shakllangan shaxsiy kasbiy kompetenligini aks ettiradi. Yuqoridagi barcha umumiy fikrlarni chizma shaklda aks ettirildi.

Kasbiy ta’limning dual tizimi konseptual modeli 1-rasmida ko‘rsatilgan.

Dual tizimni namoyish qilishning barcha ajratib ko‘rsatilgan darajalari turli xil tabiatga ega, zero sifat nuqtai nazaridan ta’limning turlicha ko‘rinishlari, xossalari, jihatlarini ifodalaydi. Bular: qadriyatli-maqsadli, tizimli protsessual, subyektiv natijali. Shu vaqtning o‘zida ularning har biri alohida tizim sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin.

Bizning tadqiqotimiz nuqtai nazaridan muhandis-pedagogik professional ta’limning tizimli jihatni avvalambor, uni kasbiy ta’limning kasbga yo‘naltirilgan tizim sifatida ko‘rib chiqilishini talab qiladiki, u o‘z navbatida, mamlakat ta’lim tizimlaridan biri bo‘lib hisoblanadi.

Ta’lim tizim tushunchasi ta’limning ichki tuzilishi, uning qurilishi, xususiyati hamda ko‘p sonli turli tabiatga ega obyektlarni bir yaxlit butunlik – tizimga aylantirishga imkon beruvchi o‘zaro aloqalar va o‘zaro munosabatlarni o‘z ichiga oladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoyishi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”. 07.02.2017 y., PF-4947, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017 y., 6сон, 70-modda, 20-сон, 354-modda, 23-сон, 448-modda.
2. Даҳин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. - 2003. - № 2. - С. 21-26.
3. Михеев В.И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике. - М.: Высш. шк., 1987. - 200 с
4. Краевский В.В. Методология педагогического исследования / В.В. Краевский. - Самара: СамГПИ, 1994. – 165 с.
5. Olimov K.T., Avliyakulov N.X., Rustamov R. Kasbiy fanlarni o‘qitishning modul tizimi // Kasb-hunar ta’limi. - 2003. - № 2. - 18 b.
6. McGregor D. The human side of enterprise. - N . Y . , 1960. - 267 p.

7. Choriev Ruzimurot Kungratovich, Ismailova Zuxra Karabaevna. Gulzoda Ibragimova, Shokhida Abdurakhmanova, Navruz Abdie. Competent model of practice-oriented education of students of the construction profile. // Journal of Critical Reviews Vol 7, Issue 4, 2020.437-441 paGES.

8. Ruzimurot Choriev, Zukhra Ismailova, Ra'no Salomova, Zuhrakhon Jumanazarova. USE OF ECONOMIC AND GEOGRAPHICAL METHODS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT. // Journal of Critical Reviews Vol 7, Issue 5, 2020.ISSN- 2394-5125 409- 412 paGES.

9. Ruzimurot Choriev, Zukhra Ismailova, Aynisa Musurmanova, Mahfuza Aripjanova. Methods of training of teachers of university on advanced training courses. // Journal of Critical Reviews Vol 7, Issue 5, 2020.ISSN- 2394-5125 413-416 paGES.

10. Stepanov E . H . Metodologiya modelirovaniya vospitatelnoy sistemy obrazovatelnogo uchrejdeniya // Pedagogika. - 2001. - № 4. - S. 14-19.

**O‘QUVCHILARNI MUTAXASSISLIGI BO‘YICHA KO‘NIKMA VA
MALAKALARINI MUSTAHKAMLASHDA DUAL TA’LIMINING
AHAMIYATI**

Isroilova Mahbuba Axmatovna

Andijon shahar pedagogika kolleji maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya. Dual ta’lim jarayonida o‘quvchi olgan nazariy bilimlarini bir vaqtning o‘zida korxona yoki tashkilotda amalda qo‘llab, mutaxassislik bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini mustahkamlaydi. Bunda o‘quvchilarda haqiqiy, ma’lum bir ishlab chiqarish jarayonini tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni tarqalish qobiliyatini rivojlantiradi. Maqolada muallif tomonidan o‘quvchilarni mutaxassisligi bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini mustahkamlashda dual ta’limining ahamiyati to‘g‘risida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim, malaka va ko‘nikmalar, kasb-hunar ta’limi, duallik, pedagogika, dual o‘qitish tizimi.

Dual ta’lim ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy

qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi” deb ta’kidlangan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-son Qarorining qabul qilinishi Respublikamizda dual ta’limni tashkil qilish bo‘yicha amaliy ishlar boshlanganligidan dalolat beradi.

Dual ta’lim – bu mutaxassislarni o‘quvchilarning ta’lim infratuzilmasini va o‘quv jarayonida ish beruvchiga jalb qilgan holda, o‘zaro ta’lim doirasidagi mutaxassislar tayyorlash uchun asosdir. Kasbiy munosabatlar tajribasi sifatida ikki tomonlama ta’limni tushunish, ishslash bo‘yicha ishlab chiqarish ko‘nikmalarini o‘tkazish, mavzu bo‘yicha o‘zaro munosabatlarning umumiyligi tamoyillari bilan uzviy bog‘liq hisoblanadi. Dual ta’lim jarayonida o‘quvchi olgan nazariy bilimlarini bir vaqtning o‘zida korxona yoki tashkilotda amalda qo‘llab, mutaxassislik bo‘yicha ko‘nikma va malakalarini mustahkamlaydi. Bunda talabalarda haqiqiy, ma’lum bir ishlab chiqarish jarayonini tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni tarqalish qobiliyatini rivojlantiradi. Ilm jarayonida amaliy faoliyatni aniqlashning prinsipi bilimlarning asosiy maqsadiga asoslanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bir davrlar sovet sanoat maktabi dunyodagi eng yaxshi maktablardan biri hisoblangan. Ya’ni o‘sha davrlarda o‘rta kasb-hunar maktablari bo‘lib, birinchi marta 1954-yilda ochilgan. Mutaxassislarni kasbiy tayyorlashda maxsus rejalar asosida amalga oshirilgan.

YYevropa ta’lim tizimi amaliyotida esa, dual ta’limni kelajakdagi mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun ta’lim tashkiloti va ish beruvchilar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirining samarasi bo‘lib hisoblangan.

Adam Smit o‘zining taniqli asarida ta’kidlaganidek: “Dual ta’limda - ish joyida ustoz shogirdga kasb-hunarning an’anaviy usullarini o‘rgatish deb hisoblash kerak, chunki usta bilan birga ish olib borish, yosh ishchilarni kasbga bo‘lgan qiziqishlarini ortirib boradi”.

Talabalar uchun dual ta’lim kasb-hunarni o‘rganishda mustaqil o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘lish hamda ustozlarning tanbeh va izohlariga moslashish uchun ajoyib imkoniyatdir.

350-yil avval Yan Amos Komenskiy tomonidan ixtiro qilingan “hammaga hamma narsani o‘rgatish” tamoyiliga asoslanib o‘qitilgan an’anaviy dars shakli o‘tgan asrda inqiroz bosqichiga o‘tgan edi. Kadrlar tayyorlash va xalqaro mehnat bozoriga yetuk mutaxassislarini chiqarish samaradorligi va sifatini oshirishning aniq ifodalangan usuli - bu kasbiy ta’lim maktablariga dual ta’lim tizimini joriy etish hisoblanadi.

Dual o‘qitish tizimi - bu kasbiy ta’limning tarixan yig‘ilib kelingan shakli bo‘lib, Yevropaning siyosiy, iqtisodiy, diniy va texnologik tarixiga kirib kelgan. Bugungi kunda ushbu o‘quv tizimi Germaniya, Avstriya, Daniya, Gollandiya, Shveysariyada muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. “dual”, “duallik” atamasi (lot. “dualis” so‘zidan olingan) “ikkilangan, ikkilangan birlik” degan ma’noni anglatadi.

Dual o‘qitish ta’limning turli sohalarida keng qo‘llanilish imkoniyati mavjud. Pedagogikada “dual”, “dual tizim” tushunchalari birinchi marta Germaniyada 1960-yillarning o‘rtalarida ta’limning yangi shakli sifatida qo‘llanila boshlangan. Keyinchalik ta’limning ushbu turi dunyo bo‘yicha tan olindi va dunyo miqyosida shuhrat qozondi. Bugungi kunda Germaniyada dual o‘qitish tizimi ta’limda o‘z o‘rniga ega bo‘lib kelmoqda.

Ushbu turdagи kasb-hunar ta’limi bir necha asrlar davomida mavjud bo‘lib kelgan. Uzoq vaqt davomida nafaqat Germaniyada, balki butun Yevropada, shuningdek Osiyoda faqat yigitlar turli xil hunarmandchilikka o‘rgatib kelingan.

Usta shogirdga ma’lum bir kasbning kerakli bilim va ko‘nikmalarini singdirib, texnikasini namoyish etadi, shu bilan birga talabalar ustozining bilim va ko‘nikmalariga erishishga intildilar.

Nemis olimi J.Myunx bunday o‘qitish tizimini ikki xil o‘quv va ishlab chiqarish muhitiga ajratadi, umumiyl maqsad - tinglovchilarning kasbiy tayyorgarligi yo‘lida bir-birini to‘ldirib ishlaydi. Korxonaning o‘quv va ishlab chiqarish muhitiga quyidagilar kiradi:

- 1) qisman ish haqi to‘lanadigan talaba uchun ish joyi;

2) o‘quv ustaxonasi yoki laboratoriya;

3) ichki mashg‘ulotlar.

Dual ta’lim konsepsiyasini taqdim etish uchun quyidagi maqsad va vazifalarni belgilab oldik:

Maqsad:

- mutaxassislarni tayyorlash orqali kasb-hunar ta’limi tizimini takomillashtirish;

- kasb-hunar maktablarining o‘quv rejalariga zamonaviy o‘qitish usullari va vositalarini joriy etish;

- uzluksiz kasb-hunar ta’limi maktablari tizimini modernizatsiya qilish;

- mutaxassislarning kasbiy standartlarini takomillashtirish.

Vazifalar:

- mutaxassis tayyorlash tizimi va xalqaro mehnat bozori talabi o‘rtasidagi nomuvofiqlikni bartaraf etish;

- jamiyatimizning barcha sohalari va mehnat bozori talabiga javob beradigan bir qator kasb-hunar ta’limi muassasalarini tashkil etish;

- bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi, yetuk kadr, shuningdek, ularni professional bo‘lib yetishishini ta’minlaydigan o‘quv dasturlarining mazmuni va tuzilishini o‘zgartirish, sifat jihatidan takomillashtirish;

- bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy tayèrgarligini tashkil etishda, tegishli darajada ishlab chiqilgan, ilmiy, uslubiy va moddiy-texnik ta’minotni joriy etish.

Talabalar uchun dual ta’lim barqarorlik va kelajakda ishonchni qozonish uchun ajoyib imkoniyatdir. Ushbu tizim keraksiz qiyinchiliklarsiz, kasbiy va mehnat faoliyatiga muammosiz va teng ravishda qo‘shilishga imkon beradi.

Dual ta’lim tizimi ko‘p narsalarga imkon beradi.

Masalan: Korxonalar bilan birgalikda ta’lim olishni tashkil etish kelajakda korxonani malakali kadrlar bilan ta’minalash, o‘z iqtisodini rivojlantirish uchun vaqt va xarajatlarni tejaydigan, ishlab chiqarish muhitiga moslashib olgan xodimlarni tanlab oladi.

Dual ta’lim nafaqat ma’lum bir professional vazifalarni bajarishga o‘rgatadi, balki mehnat jamoasida muvaffaqiyatli moslashishga imkon beradi, kerakli vakolat va mas’uliyatni shakllantiradi. Dual ta’lim tizimining afzalliklarini ta’kidlab o‘tsak:

1. Mutaxassislarni amaliy tayyorlash nafaqat korxonalarda, balki ta’lim tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va o‘quv maydonchalarida ham amalga oshiriladi;
2. Ta’lim dasturlarining mazmuni va tarkibi ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida kelishilgan bo‘lib, barcha tomonlarning talablarini qondirishga imkon beradi.
3. Ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida yaqin munosabatlar, o‘zaro hamkorlik rivojlanishi mumkin.
4. Ishga joylashganda, mehnat jarayoniga tez moslashish ehtimoli katta.
5. Korxonada amaliy ishlarni bajarish uchun o‘quv muassasasidagi nazariy faoliyatning doimiy o‘zgarishini o‘rganish uchun eng yaxshi turtki bo‘lib xizmat qiladi;
6. Kasbni aniqroq tushunishni ta’minlaydi.

Dual ta’lim tizimining ijobiy tomonlari bilan birga, uning kamchiliklarini ham ko‘rib chiqamiz :

1. Ta’lim tashkilotlarining o‘quv dasturlari har doim ham korxonada bajariladigan ishlarning mavsumiy ketma-ketligini qo‘llab-quvvatlamaydi;
2. Ta’lim tashkiloti ba’zan korxona tomonidan talab qilinadigan o‘quv materialini taqdim etishga ulgurmasligi mumkin;
3. Korxonalarni yangi (yosh) mutaxassislarni qabul qilishni istamasligi;
4. Moliyaviy imkoniyatlarning yetishmasligi sababli korxonalar o‘z mahsulotlarining narxini oshirish orqali ta’lim olish uchun pul ishslashga majbur bo‘lmoqdalar.

XULOSA

Shunday qilib, dual ta’lim-korxona (muassasa), talaba hamda davlatning manfaatlari va talablariga javob berish muhim ekan. Albatta, bo‘lajak bitiruvchilarni o‘z mutaxassisliklari bo‘yicha muvaffaqiyatli ish bilan ta’minlash masalasi qiziqtiradi. Shuning uchun davlat butun iqtisodiyot uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini

samarali hal qilib kelmoqda. Yuqori va zamonaviy darajaga ega bo‘lgan mutaxassislarini tayyorlashda dual ta’lim tizimining elementlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir, chunki aynan mana shunday mashg‘ulotlar talabaga motivatsiya beradi, o‘z bilimlarini ko‘rsatish, ijodiy rivojlanish imkoniyatlarini beradi, shu bilan birga fikrash, o‘z faoliyatini rejalashtirish va kutilgan natijalarga erishishni o‘rgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vibornov V.Yu.Yaroslavl viloyatida dual ta’lim: Tashkiliy bosqich: Uslubiy qo‘llanma , 2014. 135 b.
2. Imomov, A., Eshnazarova, M. Yu., Toshboev, S. M. (2020). “Chiziqli algebraik tenglamalar sistemasi” mavzusini “Muammoli texnologiya” asosida o‘qitish. Modern informatics and its teaching methods, 1(1), 197-202.
3. A.A.Frolova "Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarning roli", "Ta’limdagi innovatsiyalar" jurnali, 2018[1,50-b.];
4. Muslimov N.A. va bosh. Innovatsion ta’lim texnologiyalari– T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015[2,76-b.];
5. Qoraev, S.B. (2018). Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quv-ishlab chiqarish majmularini tashkil etishning dolzarbliji. Ta’lim, fan va innovatsiya 4, 28-31.

DUAL TA’LIMDA O‘QUVCHILARNING AMALIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHDA MAXSUS FANLARINING O‘RNI

Karimova Nozima Nurmuxamadovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti o‘qituvchisi p.f.d., professori

Ta’lim muassasalarida yoshlarning shaxsiy rivojlanishi ularning mustaqil fikrash, ijodkorlik, faollik, munosabatlarining chuqurlashib hamda boyib borishi, xarakter hamda dunyoqarashlarining turg‘unligi, o‘z-o‘zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflanadi. Bo‘lajak kasb egalari uchun ta’lim muassasalarida ta’lim olish jarayoni – bu insonda mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ahamiyatli sanalgan kasbiy bilim,

sifat, kompetentlik va mezonlar asosida rivojlantirish hamda o‘z-o‘zini takomillashtirishning eng maqbul davridir. Ta’lim oluvchilar ushbu jarayonda bilimlarni jamlash, saqlash, uzatish, ularning mantiqiy tuzilmasini yaratish va istiqbolda kasbiy faoliyatini tashkil etishda ulardan samarali foydalanish kabi holatlarni o‘zida mujassam ettiradi.

Dual ta’limda o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ularning amaliy va kasbiy kompetentligini rivojlantirishga katta e’tibor qaratiladi. Shuningdek, avvallari mutaxassisning bilim, ko‘nikma va malakasi darajasiga qarab baho berilgan bo‘lsa, hozirda uning kompetentlik darajasi muhim o‘rin tutadi va bu Davlat ta’lim standartlarida ham o‘z aksini topmoqda. Dual ta’lim o‘quvchilarga kompetensiyalarni va o‘z bilimlarini tinmay boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, shu kun va davr talablarini his etishni, yangi bilimlarni izlab topish mahoratini, ularni qayta ishlashni hamda o‘z amaliy faoliyatida qo‘llash imkoniyatlarini beradi. Kompetensiya egasi bo‘lgan mutaxassis muammolarni yechishda o‘zi o‘zlashtirib olgan, aynan shu sharoitga mos metod va yo‘llardan foydalanishni yaxshi bilishi, hozirgi vaziyatga munosib bo‘lgan metodlarni tanlab olib qo‘llashi, to‘g‘ri kelmaydiganlarini rad etishi, masalaga tanqidiy ko‘z bilan qarashi kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi.

Dual ta’limda bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda maxsus fanlarining o‘ziga xos salmoqli hissasi bor. Ular egallanishi lozim bo‘lgan kasbni o‘rganishning asosini tashkil etadi va turli ko‘nikma hamda malakalarni o‘z ichiga oladi.

Maxsus fanlari blokining asosiy vazifalaridan biri aniq bir kasb bo‘yicha texnikalar yoki texnologik jarayonlar bo‘yicha o‘quvchilarda kasbiy jihatdan shakllanishi kerak bo‘lgan ko‘nikma va asosini tashkil etuvchi bilimlar majmuasini hosil qilishdan iborat. Mazkur fan blokining asosiy maqsadi tayyorlanadigan mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning yadrosini tashkil etib, ular bo‘lajak mutaxassislarning amaliy faoliyatga bemalol kirib borishiga sharoit yaratishdan iboratdir. Bunda ushbu blokka kiruvchi fanlar mazmuni, o‘qitish maqsadi va vazifalari, metodlari, shakllari, vositalari, tashkillashtirilishi, o‘tkazilish joyi, jihozlanishi, ajratilgan vaqt bilan boshqa fanlar bloklaridan va umumta’lim fanlaridan farqi bo‘ladi,

chunki bu blok bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhimdir. Shu sababli bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda doimo ushbu sohaga tegishli moddiy – texnika baza, o‘quv – axborotli ta’minot va kasbiy yetuk o‘qituvchilar bilan ta’minlash dual ta’limda ustivor vazifadir.

Maxsus fanlar blokiga kiruvchi fanlarni o‘qitishda nazariy va amaliyot birligi muhim ahamiyat kasb etadi. Dual ta’limda amaliy bilimlar, ko‘nikmalar va malakalar nazariy bilimlardan kam emas va albatta ulardan ko‘zlangan maqsad bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning samarali yo‘llarini yaratish va joriy etishdan iboratdir. Bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatida ularning amaliy kompetentligi juda qo‘l keladi.

Amaliy kompetentlik — bu shunday darajaki, u asosan kasbiy, ma’lum bir kasbkorga yo‘naltirilgan ta’limni aks ettiradi. Insonning individual qobiliyatlari va tajribasini umumlashtirib, beto‘xtov bilim olishga, o‘z-o‘zini takomillashtirishga, malaka oshirishga, nazariy va amaliy bilimlarni bevosita amaliyotda qo‘llay olishga, yangi texnika va texnologiyalardan boxabar bo‘lish bilan birga ularni amaliyotga tadbiq eta olishga, ishga ijodiy va mas’uliyatli yondashishga safarbar qiladi va amaliy kompetentligini rivojlantirib boradi. Shu nuqtai nazardan, maxsus fanlarini o‘qitishda ta’lim oluvchilarni bilim olishga, o‘z-o‘zini takomillashtirishga, malaka oshirishga, nazariy va amaliy bilimlarni bevosita amaliyotda qo‘llay olishga undash muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ashurova S.Yu. Kollej o‘quvchilarini amaliy faoliyatga tayyorlashning pedagogik tizimi. Kasb-hunar ta’limi. Jurnal. Toshkent.: 2017. - № 4. – B. 4-8.
2. Choriev R.K. Pedagogical technologies in dual training model // European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 1, 2020 ISSN 2056-5852/.3-66 pages.
3. Choriev R.K. Formation of professional competencies of high-tech industry specialists in dual education.// European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences (EJRRES). Volume 8 Number 4, 2020 Part II ISSN 2056-5852. 112-114. pages

**DUAL TA'LIM YO'NALISHIDA MAK TABGACHA YOSHDAGI
BOLALAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH**

Kodirova Gulmira Baxtiyorovna

Bulung‘ur pedagogika kolleji maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ilmiy maqolada dual ta'lif yo'nalishida maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik tasavvurlarini shakllantirish va rivojlanish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Dual ta'lif, maktabgacha ta'lif, elementar matematika, rivojlanish, ta'lif tarbiya, aqliy chiniqish.

Hozirgi kunda dual ta'lif yo'nalishida o'qiyotgan talabalar bevosita maktabgacha ta'lif tashkilotlarida ishlashlari va shu bilan bir qatorda ishdan ajralmagan holda bilim olishlari mungkin. Bu jarayon albatta o'zining samarasini beradi. Talabalar yil davomida ishlash orqari amaliy tajribalarga ega bo'ishlari va shu bilan bir qatorda o'quv mashg'ulotlarida bilim olishlari samarali jarayon hisoblanadi, chunki ishlagan talaba dars jarayonida ko'z oldiga bolalarni gavdalantirgan holda qatnasha oladi lekin ishlagan talaba esa faqat dars jarayonini tinglaydi. Dual ta'lif yo'nalishida matematik tasavvurlarni shakllantirish darsi 40 soatga mo'ljallangan bo'lib kunduzgi ta'lif shaklidan 40 soat kam dars soatiga ega. Shunga ko'ra 80 soatlik darsni 40 soatga mo'ljallab barcha mavzularni qamrab olgan holda ishchi o'quv reja tuzib olish zarur hisoblanadi. Maktabgacha ta'lif tashkilotida bolalarni matematik tasavvurlarini shakllantirish mashg'ulotining o'rni nihoyatda kattadir bu mashg'ulot davomida bolada bilish jarayoni rivojlanadi hamda aqliy jihatdan har tomonlama yetuk shaxs bo'lib kamol topadi, Bu mashg'ulot boshqa mashg'ulotlardan qiziqarliligi bilan farq qiladi. Kichik guruhdan boshlab bu mashg'ulot tashkil etiladi. Kichik guruhlarda 1 dan 5 gacha bo'lgan sonlar tanishtiladi hamda ular ustida amallar bajartiriladi. O'rta guruhlarda 1 dan 10 gacha bo'lgan sonlar tanishtiladi hamda ular ustida amallar bajartiriladi. Katta guruhlarda 1 dan 15 gacha bo'lgan sonlar tanishtiladi hamda ular ustida amallar bajartiriladi. Tayyorlov guruhlarda 1 dan 20 gacha bo'lgan sonlar tanishtiladi hamda ular ustida amallar bajartiriladi. Bundan tashqari geometrik shakllar hamda tevarak atrofda mo'ljal olish, vaqtini chamalash, kattaliklar, son-sanoq mavzulari asosida bilimlar berib boriladi. Shu narsani takidlab o'tish joizki hozirgi

kunda maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ko‘rsatmali va ko‘rgazmali usuldan foydalangan holda mashg‘ulotlar tashkil etilyapdi bu usul qanchalik samara beriyapdi. Biz sonlarni doskaga yozib yoki rasmini ko‘rsatish bilan kifoyalanyapmiz lekin bilamizki bolalar diqqati tarqoq ular diqqatini jamlash hamda ularga sonlar va geometrik shakllarni tanishtiranimizda yuqoridagi usullar samarasи kam ammo tarbiyachi mehnati og‘ir bir marta tanishtirgan sonini qayta-qayta tanishtirishi eslab qolishlari uchun ko‘p energiya hamda mehnat talab qiladigan faoliyat turiga aylanyapdi. Ko‘zi ojiz bolalar qo‘l sezgisi kuchli rivojlangan bo‘ladi ular atrofni qo‘llari bilan o‘rganishadi va juda tez eslab qolishadi ko‘zi ochiq bolalarda ham qo‘l sezgisi kuchli rivojlanadi ammo ularga faqat ko‘rsatish orqali qo‘l sezgisini rivojlantirmayapmiz oqibatda ularda qo‘l sezgilarini emas faqat ko‘rishga tayanib qolinayapdi . Ko‘rish ham qo‘l sezgisini birqalikda olib borilsa ko‘proq samara beradi. 1,2 ,3 ,4, 5, 6, 7, 8, 9 sonlarini kesma son shaklda tarqatma material tayyorlangan holda bolalarga tarqatilganda bolalar qo‘llari bilan ushlab hamda ko‘zları bilan ko‘rish natijasida esda saqlab qolishlari osonroq kichadi hamda samara beradi. Dual ta’lim yo‘nalishida o‘qiyotgan talabalarga qay tarzda mashg‘ulot tashkil etayotgani va nimalar o‘rgatayotgani haqida so‘rash orqali ulardagi yutiq hamda kamchiliklar har bir dars jarayonida tahlil qilib boriladi, kunduzgi ta’lim shaklida esa bu jarayonni tashkil qilib bo‘lmaydi. Dual ta’lim yo‘nalishi talabalariga har bir dars jarayonida berilgan bilimlar samarasи seziladi, chunki ular olgan bilimini amaliyotda qo‘llaydi va qo‘llash jarayonida qilgan ishlarini qolganlar bilan muhokama qiladi bu jarayonda kamchiliklarini his qila oladi va bu kamchiliklar darhol bartaraf qilinadi. Xulosa qilib shuni aytish lozimki Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolajonlarda aqliy chaqqonlikni rivojlantirishda berilgan bilimlar samarali tarzda takrorlanib o‘yinlar asosida mustahkamlanib borish va arifmetik masalalar tuzish va bu masalarni bolalar bilan birqalikda ishlash va asta sekinlik bilan tezligini oshirib borish bolalarda aqliy chaqqonlikni rivojlanishiga turtki bo‘lishi bilan birqalikda matematik tasavvurlarni shakllantirish fani boshqa mashg‘ulotlarga ham zamin bo‘lib xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni. 2020 yil 23 sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya” to‘g‘risidagi Qonuni. 2019 yil 16 dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PQ-4312-son qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 19 maydagi “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi 391-son qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802-sonli qarori
- 6.“Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari” O‘RMTV Toshkent-2020 (802-qaror)
- 7.“Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi O‘RMTV Toshkent-2022

MUNOSIB INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISH AMALIYOTI: DUAL TA’LIMNING TA’LIM SIFATIGA TA’SIRINI BELGILOVCHI OMILLAR

Mamarasulov Fazliddin Umarovich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti kafedra mudiri, i.f.n., dotsent

Munosib inson kapitali tushunchasi – inson kapitalini standart tushuncha sifatida joriy etishning mamlakatlar bo‘yicha differensiyatsiyalash xususiyatlarini e’tiborga olish zarurati borligini taqozo etadi.

Dunyoning barqaror rivojlangan davlatlarida inson kapitalining shakllanishi ko‘p jihatdan iqtisodiy-ijtimoiy muhitga bog‘liq. Xususan, iqtisodiyotning, qishloq xo‘jaligining, boshqa tarmoqlarning sanoatlashuvi va texnologik taraqqiylashuvi darajasi yuqori, kasblarning standartlashuvi, bilim, malaka va ko‘nikmalarning kompetentlik darajalariga ko‘ra toifalanishi, yanada chuqurroq ixtisoslashish, ish

joylarining yuqori darajada taqsimoti va kooperatsiyasi, kasbiy bilim-mahorat-malakaning konkretlashishi, aniqlashishi, ratsionalizatorlik, ixtirochilik va iqtisodiy-sanoat ijodkorlik darajasining yuksakligi(yoki yuksak emasligi) muhit xususiyatlarini ifodalaydi.

Muhit xususiyatlari inson kapitali, uning hozirgi paytdagi professionallashuv darajasining yuksalishini xorij tajribasidan olib O‘zbekstonga joriy qilinishiga keskin to‘sinq hisoblanadi. Iqtisodiy tilda aytadigan bo‘lsak, kasblarni o‘rganish (ta’lim) sifatini oshirishda dual ta’lim imkoniyatlaridan to‘laroq foydalanishga turli omillar to‘sinq bo‘ladi.

Ular jumlasiga:

- ish joylari miqdorining ko‘p emasligi, ish joylari ko‘lamni o‘sish sur’atlarining mehnat resurslari ko‘lamni o‘sishidan orqada qolayotgani qonuniyatining mavjudligi;
- ish joylari bilan ishslash muammolarining mamlakatda hanuzgacha hal qilinmaganligi (huquqiy va metodologik masalalar);
- ish joylariga xos bo‘lgan obyektiv kasb standartlarini ish beruvchilar tomonidan ishlab chiqilishining yo‘lga qo‘yilmaganligi (vaholanki, rasman mamlakatda malakani rivojlantirish milliy tizimini ishga tushirish huquqiy mexanizmi mavjud, biroq bu boradagi ishlar qoniqarli emas);
- ish haqining pastligi kabi muammolar kiradi.

Munosib inson kapitali uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60 qarorida muhitni rivojlantirishning o‘ziga xos omillari sanab o‘tilgan desak ham xato bo‘maydi. Ular:

inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, davlat idoralarining inklyuzivligini ta’minalash;

mamlakatimizdaadolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish,adolatga asoslangan huquqiy munosabatlarni jamiyatning ustivor ijtimoiy munosabatlari jumlasiga organik qo‘shish;

milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori haqqoniy o‘sish sur’atlarini ta’minalash;

adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, inson kapitalini munosib mo‘ljallar (parametrlar) bo‘yicha shakllantirish;

ma’naviy taraqqiyotni ta’minalash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, ma’naviy taraqqiyotni munosib inson kapitali taraqqiyoti bilan uyg‘unlashtirish;

umumbashariy jarayonlarga qo‘shilishda milliy manfaatlar “elagi”dan o‘tkazib yondoshish;

mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish.

Shu bilan birga, inson kapitaliga ta’sir etuvchi omillar va unga nisbatan ekzogen muhitning tarkibiy elementlarini turkuslash va tasniflash zarurati mavjudligin e’tirof etishimiz zarur. Faqat shu holdagina inson kapitali, uning tarkibiy unsurlari bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikmalar sifatini ta’minalash uchun tashqi sabablar, tashqi muhit parametrlarini, sifat jihatlarini tahlil qilish va dual ta’lim kabi kompetensiyalikni shakllantirish elementlarini joriy qilish masalalarini samarali tashkiliy-huquqiy implementatsiya qilish masalalarini to‘g‘ridan to‘g‘ri qo‘ysa bo‘ladi.

Dual ta’lim bo‘yicha xulosa qilishni talab etadigan yana bir tarkibiy unsur – talabalarning ishlab chiqarish amaliyoti davomida oylik maosh olishi hisoblanadi. Bizning fikrimizcha, buning uchun shunday ish joylarini oldindan aniqlash, ularning professional-malaka tarkibini, miqdor ko‘rsatkichlarini, hududlar tarkibini aniqlash, kerak bo‘lsa, muvozanat (balans) parametrlarini aniqlash-belgilash, zarur metodologik-amaliy vazifalarini oldindan hal qilish zarur. Dastlabki yondoshuv, moddiy-moliyaviy vazifalarni hal qilish, tarmoqlar, korxonalar uchun dual-ishlab chiqarish ta’limining iqtisodiy yuki ko‘lmlarini aniqlashni talab etadi.

Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи 163-son qarorini ham muayyan darajada takomillashtirishga muhtojligi sezilmoqda. Xususan, qarorning ilova qismiga dual ta’lim tizimiga ish joylarini tanlab olish va kiritish, bu ish joylarida o‘quvchilarga ish haqi belgilash va to‘lash tartibi, shu ish joylarida keyinchalik bitiruvchilarni ishga rasmiylashtirish, dual ta’lim uchun hududlar, tarmoqlar va korxonalarini tanlab olish qoidalarini kiritish maqsadga muvofiq.

Albatta, dual ta’lim tizimining ishlash sur’atlari, sifati va samaradorligi doimiy monitoring tizim mavjud bo‘lishini talab qiladi. Buning uchun qarorda monitoring mexanizmi, dual ta’lim natijalarini baholash ko‘rsatkichlari aks ettirilsa, inson kapitalini jamg‘arishning, uni yuksaltirishning yana bir yo‘nalishi yuzaga kelgan bo‘lardi.

Shu bilan birga, dual ta’lim kabi o‘qitish jarayonining sifatini oshiruvchi, inson kapitaliga ta’sir etuvchi tizimli omillarni turkumlash va tartibga solish, ulardan samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish professional ta’limning obro‘sini, natijadorligini ham oshiradi, ta’limning uzluksizlini va izchilligini yana ham barqarorlashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish va qurilish tarmog‘i uchun ishchi kadrlarni ijtimoiy sheriklik asosida tayyorlash masalalari// Tezis: O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi qabul qilinganligining 30 yilligi munosabati bilan Andijon davlat pedagogika institutida tashkil etilgan “O‘zbekiston Konstitutsiyasi-inson qadrini ulug‘lashning huquqiy kafolatidir” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami. Andijon 2022.

2. Konstitutsiyaviy huquqlar va inson kapitalining takror bunyod etilishi zarurat // Tezis: O‘zbekiston Respublikasi konstitutsiyasi qabul qilinganligining 30 yilligi munosabati bilan Andijon davlat pedagogika institutida tashkil etilgan “O‘zbekiston Konstitutsiyasi-inson qadrini ulug‘lashning huquqiy kafolatidir” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami. Andijon 2022.

KASB-HUNAR MAK TABI O‘QUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING AHAMIYATI

Mirjanova Nargiza Norkulovna

Professional ta’linmi rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotasiya. Bugungi kunda Professional ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar natijasida, mehnat bozorida raqobatbardosh, tashabbuskor, har qanday vaziyatda mustaqil ravishda qaror qabul qila oladigan, hamkorlik qilishga qodir, ijtimoiy moslashuvchan shuningdek, mamlakat iqtisodiyoti uchun mas’uliyat hissi

bilan yashaydigan kadrlarga bo‘lgan talab, kundan-kunga oshub bormoqda, bu esa professional ta’lim tizimini zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil etish va amalga oshirish vazifasini qo‘ymoqda.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, kasb, kasb-hunar maktabi, integrasiya, kasbiy faoliyat, o‘quvchi, ishlab chiqarish, korxona, yondashuv, mehnat bozori.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlar hamda ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida professional ta’lim mutaxassislarini tayyorlash sifatiga qo‘yiladigan talablar sezilarli darajada oshib bormoqda.

Rivojlanayotgan jamiyatga zamonaviy bilimlarga ega, tarbiyali, tashabbuskor, har qanday vaziyatda mustaqil ravishda qaror qabul qilishi, kasbiy faoliyatda oldindan proqnoz qila oladigan, hamkorlik qilishga qodir bo‘ladigan, harakatchan, dinamik, konstruktiv qobiliyati bilan ajralib turadigan shuningdek, mamlakat taqdiri uchun mas’uliyat hissi bilan yashaydigan kadrlar kerak.

Professional ta’limning asosiy maqsadi - tegishli darajadagi va profildagi, mehnat bozorida raqobatbardosh, o‘z kasbini biladigan va turdosh faoliyat sohalariga yo‘naltirilgan, mutaxassisligi bo‘yicha jahon standartlari darajasida samarali ishlashga qodir, doimiy kasbiy o‘sishga, ijtimoiy va kasbiy harakatchanlikka tayyor malakali mutaxassis tayyorlash kabi konsepsiyalarni o‘z ichiga oladi. Bugungi ishlab chiqarish sohasi mustaqil, ijodiy yondashgan, tashabbuskor, tadbirkor mutaxassislarga muhtoj, ular korxonaga foyda keltirishi, g‘oyalarni taklif qilishi, ularni ishlab chiqishi, an’anaviy bo‘limgan yechimlarni topishi va iqtisodiy jihatdan foydali loyihalarni amalga oshirishi zarur.

Shu munosabat bilan Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” (PF-5812-6.09.2019) Farmonini [2], Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” (PQ-466-7.08.2020) qarorlari asosida “O‘zbekiston Respublikasida professional ta’lim – iqtisodiyotning rivojlanish istiqbollari va ustuvor vazifalarini, zamonaviy texnika va texnologik tendensiyalarni hisobga olib, mehnat bozoridagi

kadrlarga bo‘lgan real ehtiyoj, ish beruvchilarning takliflari hamda "Hayot davomida ta’lim olish" prinsipi asosida shaxslarning ta’lim olishiga mo‘ljallangan". Shuningdek qarorda belgilangan “Professional ta’lim muassasalari hududlarning demografik, ijtimoiy-iqtisodiy va geografik sharoitlarini mehnat bozorining tegishli soha mutaxassislariga bo‘lgan talabini, manfaatdor Vazirliklar va idoralarning kadrlarga bo‘lgan ehtiyoji hamda oliy ta’lim tizimi bilan integratsiyalashgan ta’lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlashni hisobga olgan holda tashkil etish” vazifalardan kelib chiqib, ilmiy tadqiqotimizni kasb-hunar maktabi o‘quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda integrativ-differensial yondashuvni amalga oshirish masalasiga qaratdik [3].

O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi (O‘RQ- 637, **23.09.2020**) **qonuni 10- moddasiga ko‘ra**, “Boshlang‘ich professional ta’lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta’lim shakli bo‘yicha umumta’lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi. [1]. Kasb-hunar maktabi-Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta’lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilarini ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan boshlangich professional ta’lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta’lim muassasasi hisoblanadi [3].

Kasb-hunar maktablarining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- iqtisodiyot soha va tarmoqlaridagi zarur sohaviy kasb-hunar bo‘yicha bilim, malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan hamda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llay oladigan mutaxassislar tayyorlash; egallagan kasb-hunar bo‘yicha mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish huquqini beradigan, sifatli bilim olishni va kasbiy tayyorgarlikni ta’minlaydigan ta’lim dasturi asosida o‘qitish;

- tanlab olingan kasb-hunarni egallahash jarayonida o‘quvchilarning kasbiy layoqat, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish;

- ta’lim standartlari talablariga ko‘ra o‘quvchilarda malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish;

- ta’lim jarayoni uchun zarur moddiy-texnika, o‘quv-metodik bazani yaratish va o‘quv jarayoniga yuqori ish tajribasiga ega bo‘lgan amaliyotchi mutaxassislarni jalb etib borish;

- kasb-hunarga tayyorlash tizimi va mazmunini jamiyat ehtiyojlaridan fan, madaniyat va zamonaviy innovatsion texnika yutuqlaridan kelib chiqqan holda takomillashtirish;

- o‘quvchilarla vatanparvarlik, milliy o‘zlikni anglash, xalqning milliy, madaniy, tarixiy an’analariga hurmat, Vatan bilan g‘ururlanish va iftixonor tuyg‘usini shakllantirish;

- o‘quvchilarni ma’naviy - axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va usullaridan foydalangan holda kamol toptirish;

- o‘qituvchi, ta’lim oluvchilarning sog‘ligini mudofaa qilish, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etish, ularning bilim olishi, turmushi va dam olishi uchun yetarli shart-sharoitlar yaratish [3].

Ushbu vazifalarni amalga oshirish maqsadida respublikada 337 ta kasb-hunar maktablari 128 ta kasblar bo‘yicha 4271 nafar o‘quvchilar tabaqalashtirilgan ta’lim dasturlari asosida ta’lim jarayoni tashkil etib kelinmoqda [5].

“Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi Hukumat qaroriga (163-sod, 29.03.2021 y.) muvofiq, kasb-hunar maktablari o‘quvchilari ta’lim jarayoning amaliy qismini ishlab chiqarish korxonalarida o‘tashi ularning kasbiy kompetensiyalarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ilmiy tadqiqotimizni kasb-hunar maktabining 30720707 “Tikuvchi” kasbi bo‘yicha olib borishni maqsad qildik va kasb-hunar maktabi- texnikum –ishlab chiqarish integratsiyasi masalasiga e’tibor qaratdik, bu bilan hozirda yurtimizdagи bir qator yengil sanoat ishlab chiqarish korxonalari (Namangan viloyatidagi «Tekstil libos», «Art soft textile», «Namangan to‘qimachi», Andijon viloyatidagi «Khantex», «Nil granit», «Milana textile», Farg‘ona viloyatidagi «Indorama Kokand textile», «A.AKBARALI», «NARIMTEKS», Xorazm viloyatidagi «Khorezmtex», «Kobotex») kasb-hunar maktablari bilan hamkorlikni muvaffaqiyatli tashkil etib, olib borishi

o‘quvchilarning malakasi va kasb mahoratini, ham mehnatni samarali tashkil qilish ishlarini amalga oshirib kelyapti [4].

Tadqiqotimiz yuqorida keltirilgan kasb-hunar maktabi ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, professional ta’limni rivojlantirishga oid qaror va farmonlarda belgilangan vazifalarni ijrosini ta’minlashga imkon qadar xizmat qiladi va professional ta’lim mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda integrativ yondashgan holda mavjud muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ- 637, 23.09.2020 qonuni.

2. O‘zbekiston Respublikasi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-5812 6.09.2019 Farmoni.

3. Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-466-7.08.2020 qarori.

4. “Dual ta’lim- ta’lim yo‘lida sifatli islohot” O‘zto‘qimachilik sanoat uyushmasi, 13.03.2024 y. <https://uzts.uz/dual-talim-talim-yolidagi-sifatli-islohot/>

5. N.Mirjanova (2023) *Leading modern trends in vocational education in the training of specialists*. Science and innovation international scientific journal volume 2, issue 2 february, 529-532 pp.

PROFESSIONAL TA’LIM O‘QUVCHILARINING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PDCA TSIKLIDAN FOYDALANISH. (Dual ta’lim tizimida)

Mirsaidov Ibroximbek Tolib O‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

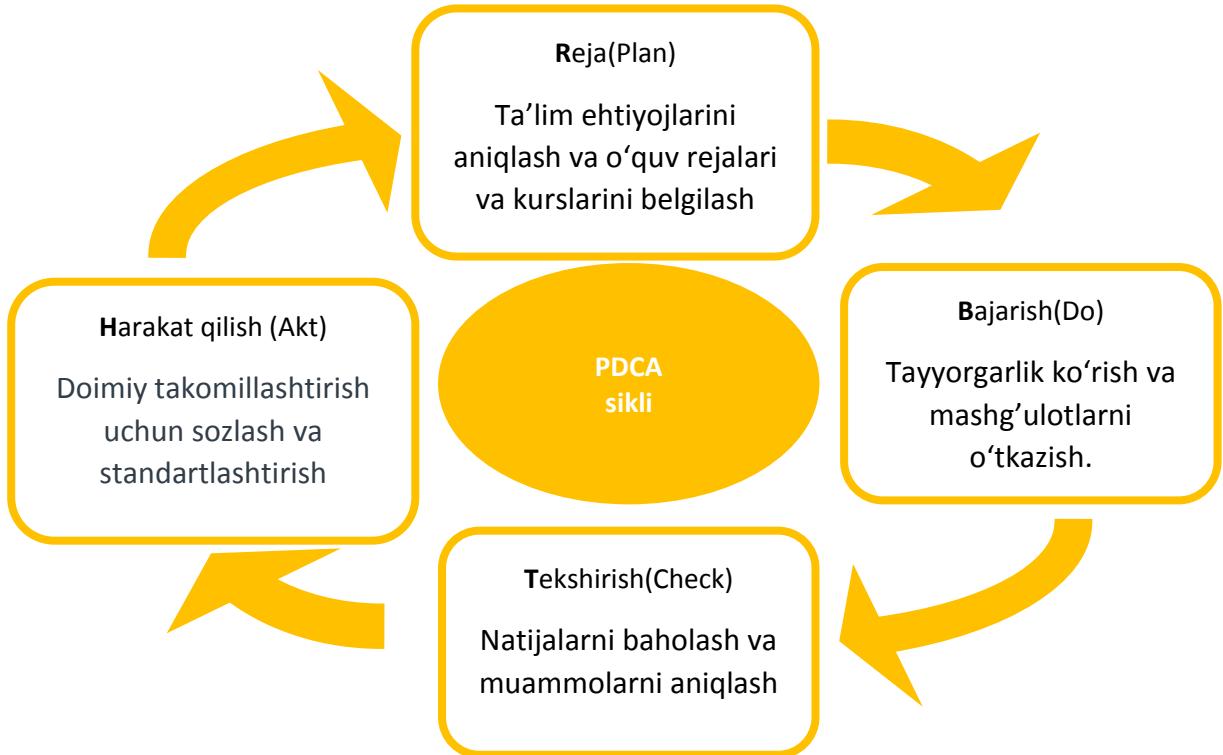
Annotatsiya. Ushbu maqola dual ta’lim tizimida o‘quvchilarning axborot bilan ishslash kompetensiyasini rivojlantirishda PDCA tsiklidan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatmalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim, PDCA tsikli, professional ta’lim, Axborot bilan ishslash.

Bilimga asoslangan jamiyatda bilimning iqtisodiy qiyomat sifatida roli oshmoqda. O‘n yil davomida iqtisodiyot va ta’lim sohasidagi mutaxassislar kelajak jamiyatida qanday bilim va qanday malakalar kerakligini aniqlashga harakat qilishdi. Mamlakatimizda ta’lim sohasidagi tadqiqotlarning asosiy masalalaridan biri bu ta’limni qanday qilib yanada samarali qilish va shu bilan birga o‘qituvchilarning yangi rolini belgilashdan iboratdir. Professional ta’lim iqtisodiy va ijtimoiy talablarning o‘zgarishiga eng tez va eng samarali moslashishi kerakligi ma’lum. Yuqori sifatli professional ta’lim, ayniqsa, ish joyida o‘rganishga katta e’tibor qaratish, o‘quvchilarning ta’limdan mehnat bozoriga o‘tishini osonlashtirishi va yoshlarning ishsizlik darajasini kamaytirishi mumkin [1]. Shuning uchun ta’limni isloh qilish va o‘qituvchilarning dunyoqarashini hamda mehnat samaradorligini oshirishga qaratilgan dasturlarni isloh qilish eng muhimdir [2]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki Germaniya, Buyuk Britaniyada dual ta’lim tizimi to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilishi tufayli tizim hozirgi davrgacha yuqori samaradorlikka erishib kelmoqda.

1960-yillarda Germaniyaning g‘arbiy qismida yaxshi tayyorlangan muhandislarga ehtiyojlarning ortishi, 1970-yillarning o‘rtalarida esa ta’lim siyosatini ishlab chiqaruvchilar va sanoat kompaniyalarining hamkorligi natijasida dual ta’limning birinchi shakli yaratildi. 1990-yillarda dual ta’lim nafaqat kasb-hunar ta’limi, balki oliy ta’limda ham qo‘llanila boshladi. Keyinchalik ba’zi boshqa Evropa mamlakatlari Germaniya namunasiga ergashdilar, masalan Avstriya, Shveytsariya, Daniya, Gollandiya va boshqalar. Dual ta’lim tizimi Xitoyda va Osiyodagi ba’zi boshqa mamlakatlarda bir necha yillardan beri amal qilmoqda. Germaniyada, ayniqsa janubiy mintaqalarda, ushbu model Dual Hochschule deb nomlangan maxsus kollej tizimi uchun ham qo‘llaniladi. Fransiyada dual ta’lim (formation en alternance) 1990-yillardan beri keng tarqaldi, bunda axborot texnologiyalariga katta e’tiborni qaratilgan.

Dual ta’limning samaradorligi faqatgina barcha ishtirokchilar bir xil ko‘rsatmalarga amal qilishsa, bir xil maqsadlarni belgilashsa va tizim doimiy axborot almashinuvi bilan PDCA tsikliga asoslangan bo‘lsa, rivojlanishi mumkin.

PDCA tsikli, shuningdek, Deming Cycle yoki Plan-Do-Check-Act tsikli sifatida ham tanilgan, doimiy takomillashtirishning oddiy va kuchli usulidir. Bu jarayonlarni yaxshilash va vaqt o’tishi bilan yaxshi natijalarga erishish uchun mo’ljallangan tizimli yondashuvlardan biri hisoblanadi.

PDCA tsikli to’rtta iterativ bosqichni o‘z ichiga oladi - Rejalashtirish, Bajarish, Tekshirish va Harakat qilish - bu tsikl tashkilotlar, jarayonlar, mahsulotlar yoki xizmatlarni yaxshilash uchun foydalanadigan tizimli asosni ta’minlaydi. Har bir bosqich doimiy takomillashtirish va moslashish madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

1-Bosqich Reja: bu bosqichda tashkilotlar muammolarni aniqlash, maqsadlarni belgilash va maqsadlarni umumiylashtirish orqali takomillashtirishning aniq yo’nalishini belgilaydi. Jamoalar asosiy sabablarni tahlil qiladi, takomillashtirish uchun doimiy maqsadni yaratish uchun aniq harakatlar, resurslar va vaqt jadvallari bilan batafsil rejalar ishlab chiqadi.

2-Bosqich Bajarish: bu bosqichda tashkilotlar tavsiya etilgan o’zgarishlarni nazorat ostidagi muhitda ularning samaradorligini tekshirish uchun amalga oshiradilar.

Ular tashabbuskor, innovatsion bo‘lishga, amalga oshirilishini diqqat bilan kuzatishga va har qanday muammolarni tahlil qilish uchun hujjatlashtirishga da’vat etiladi.

3-Bosqich Tekshirish: bu bosqichda o‘zgarishlardan so‘ng, natijalarini rejalashtirish maqsadlariga muvofiq baholaydi. Tasdiqlash bosqichi kiritilgan o‘zgarishlarning samaradorligini baholash uchun ma’lumotlarni to‘plash va tahlil qilishni o‘z ichiga oladi.

4-Bosqich Harakat qilish: baholashdan so‘ng, tashkilot baholash natijalari asosida qarorlar va harakatlar qabul qilinadigan harakat qilish bosqichiga o‘tadi. Muvaffaqiyatli o‘zgarishlar standartlashtiriladi va muntazam operatsiyalarga birlashtiriladi, aniqlangan muammolar rejani tuzatishni va PDCA tsiklini qayta boshlashni tezlashtiradi. Harakat qilish bosqichi jarayonni takomillashtirish va moslashtirish bo‘yicha doimiy majburiyatni bildiradi. PDCA siklining afzalliklari shundaki u orqali tashkilotlarga takomillashtirilishi kerak bo‘lgan yo‘nalishlarni aniqlash va bosqichma-bosqich taraqqiyotga erishish imkonini beradi. Ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish tsikl davomida dalillarga asoslangan tanlov va muvaffaqiyatli o‘zgarishlarni ta’minalash uchun juda muhimdir. “Do” bosqichida kichik miqyosdagi o‘zgarishlarni sinovdan o‘tkazish xavflarni kamaytirishga va muammolarni erta hal qilishga yordam beradi, potentsial salbiy ta’sirlarni kamaytiradi. Barcha darajadagi hamkorlik va ishtirok etish taraqqiyotga umumiylashtirish sadoqat va qo‘llab-quvvatlovchi jamoa muhitini rivojlantiradi. Jarayonlarni doimiy ravishda takomillashtirish, asosli qarorlar qabul qilish va qarorlar qabul qilishda jamoa a’zolarini jalgan qilish orqali tashkilotlar barqaror muvaffaqiyatga erishishi va uzluksiz o‘sishni ta’minalashi mumkin. Bizning tadqiqotimiz professional ta’limda o‘quvchilarining axbrot bilan ishslash kompetensiyasini rivojlantirish deb nomlangan bo‘lib, tadqiqotimizni PDCA tsikili asosida shakllantirib ko‘rib tavsiyalar berishga xarakat qildik. Bunga biz quyidagicha yondashdik:

Reja(Plan):

Ushbu bosqichda muammoni yoki yaxshilash imkoniyatini aniqlang:
O‘quvchilarining axborotlar bilan ishslash kompetensiyasini rivojlantirishda

o‘quvchilarning manbalarni baholash yoki o‘quv materiallarini tartibga solishda qiynalayotganini aniqladik.

Aniq maqsadlar qo‘ying: Masalan, o‘quvchilarning axborot savodxonligi bilan bog‘liq tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini oshirish.

Rejani ishlab chiqing: Aniqlangan muammoni hal qiladigan o‘quv dasturi yoki o‘quv faoliyatini yarating. Masalan, onlayn manbalarni baholash bo‘yicha seminarni loyihalashtiring.

Bajarish(Do):

Rejangizni amalgा oshiring: Onlayn manbalardan olingan axborotlarni baholash bo‘yicha seminar o‘tkazing. O‘quvchilarga ma’lumotni tekshirish, noto‘g‘rilikni tanolish va ishonchlilikni baholashni o‘rgating. O‘quvchilar ushbu ko‘nikmalarni qo‘llaydigan amaliy mashg‘ulotlarni taqdim eting.

Tekshirish(Check):

O‘zingizning harakatlaringiz samaradorligini baholang: O‘quvchilar seminarda faol ishtirok etdilarmi? Ular yaxshilangan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini namoyish etdilarmi? O‘quvchilarning fikr-mulohazalarini to‘plang va ularning muvaffaqiyatini baholang.

Harakat qilish(Akt):

Baholash asosida: Agar seminar muvaffaqiyatli o‘tgan bo‘lsa, shunga o‘xhash mashg‘ulotlarni oddiy o‘quv dasturiga kiritish haqida o‘ylab ko‘ring. *Agar yaxshilanishlar kerak bo‘lsa, yondashuvningizni o‘zgartiring:* Seminar mazmunini o‘zgartirish. Qo‘srimcha resurslar yoki amaliyot imkoniyatlarini taqdim eting. Vaqt o‘tishi bilan taraqqiyotni kuzatib boring.

Bu jarayonlarni amalgा oshirgandan so‘ng, o‘quvchilarning axborotlar bilan ishslash kompitensiyasini yaxshilash uchun yana tsikldan foydalanish kerak bo‘ladi chunki bu uzluksiz rivojlantirish bilan bog‘liq jarayon hisoblanadi.

Xulosa:

Tadqiqotimiz talabalarning PDCA siklidan foydalangan holda professional ta’limda axborot bilan ishslash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan. Jarayon muammolarni aniqlash, maqsadlarni belgilash, rejani ishlab chiqish, rejani amalgা

oshirish, samaradorlikni tekshirish va fikr-mulohazalar asosida yondashuvni tuzatishni o‘z ichiga oladi. Maqsad – o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini va axborot savodxonligini oshirish. Tadqiqot doimiy rivojlanish va barqaror muvaffaqiyat va o‘sishni ta’minlash uchun qarorlar qabul qilishda jamoa a’zolarini jalb qilish muhimligini ta’kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Summary of the peer review on “The dual training system - Integration of young people into the labour market „Berlin, 24-25 September 2012. Mutual Learning Programme 2012, Autumn Peer Reviews (<http://www.mutual-learning-employment.net/>) downloaded: 26.09.2014.

2. Hercz Mária (2002): A szakképzésben dolgozó tanárok gondolkodása tanítványaik kognitív fejlődéséről. Társadalom és Gazdaság, 24. 2. 251-269. Akadémiai Kiadó, Budapest.

3. Ailer Piroska, Belina Károly, Palkovics László, Szemereiné Pataki Klaudia (2012): Gyakorlatorientált (duális) képzés a Kecskeméti Főiskola járműmérnöki alapszakon. A jövő járműve 2012. 3-4. szám, 7-9. o. http://jovojarmuve.hu/content/imageup/cikk_pdf/8aa7b8fd342f55ff3afb0dccb31e4dbd.pdf downloaded: 26.09.2014

4. Wiki: Dual education system. http://en.wikipedia.org/wiki/Dual_education_system (2014) downloaded: 26.09.2014

5. Ailer Piroska (2013): A duális felsőoktatás kiterjesztésével kapcsolatos koncepció. <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/97> downloaded: 26.09.2014

6. Sántha Kálmán (2007): A kvalitatív metodológiai követelmények problémái. Iskolakultúra 6-7. 168-177.

7. Mária Hercz , Kálmán Sántha (2010): How pedagogy and Architecture Meet in Pedagogical Places. In: ERUDITIO – EDUCATIO Research Journal of the Faculty of Education of J. Selye University, 3-4./2010, Volume 5., 111-124.

**PEDAGOGIK QOBILIYATLAR VA UNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK
TAVSIFI.**
D.I.Muqumova

TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti dotsenti

Annotasiya Ilmiy maqolada qobiliyatlar faoliyatining muhim komponentlari bo‘lishi bilim, malaka, ko‘nikmalar bilan aynan bir narsa bo‘lmasa-da, ular bir-birlari bilan bog‘liqligi haqida ilmiy tushunchalar berilgan. Qobiliyatlar bilim, malaka, ko‘nikmalarning o‘zida ko‘rinmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo‘ladi, ya’ni boshqacha aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez va chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishingizda namoyon bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Pedagogik qobiliyatlar, pertseptiv qobiliyatlar, bilim, malaka, ko‘nikmalar, bilish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, obro‘ orttira olish qobiliyati.

Pedagogik qobiliyatlar tarbiyasi birinchi bo‘lib, XIX asr o‘rtalarida paydo bo‘ldi. Desterverg 1-chi bo‘lib pedagogik qobiliyat, pertseptiv qobiliyatlar haqida aytib, bu masalaga e’tiborini qaratdi.U pedagogik qobiliyatning kuchiga, pedagogik taktga va qat’iy erkinlikka e’tibor berdi. O‘qituvchining bilim orttirishlik qobiliyati tushunchasini ilgari surdi. So‘ngra XIV asrning 2-chi yarmida P.G.Redkin “axloqiy qobiliyat” tushunchasini ilgari surdi. Bu fikrni K.D.Ushinskiy davom ettirdi. U “Odamni tarbiyalashning eng asosiy yo‘li ishontirishdir, odamning e’tiqodiga esa faqat ishontirish bilan ta’sir qilish mumkin”deydi.

L.N.Tolstoy:”Tarbiyalashning muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun tarbiyalovchi kishilar sira to‘xtamay o‘zlarini tarbiyalay bilishlari kerak”,degandi. A.S.Makarenko o‘z tajribasiga asoslanib, “agar har bir kishi qunt bilan mehnat qilsa,u o‘ziga nisbatan talabchan bo‘lsa,u yaxshi pedagog bo‘lishi mumkin”, deydi.

Qobiliyat hamma insonlarda mavjud bo‘lib, bir tekisda bo‘lmay, biri yuqori,biri o‘rta quyi darajadan iboratdir.

Muvaffaqiyatli ishslash uchun har bir o'qituvchi pedagogik mahoratga ega bo'lishi zarur. Pedagogik mahorat egasi o'z mehnat sarf qilib, katta natijaga erishadi. Qobiliyat faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi.

Qobiliyatlar - odamning shunday psixologik xususiyatlardirki, bilim, malaka, ko'nikma, ortirish shu xususiyatlarga bog'liq bo'ladi, lekin bu xususiyatlarning o'zi bu bilim, malaka va ko'nikmalarga taalluqli bo'lmaydi. Masalan, ikkita bola institutga kirmoqda deylik. Ulardan biri test sinovlaridan muvaffaqiyatli o'tdi, ikkinchisi o'tolmadi. Bunda ulardan birining qobiliyati ortiq degan xulosaga kelib bo'lmaydi. Bilim orttirishdagi muvaffaqiyatning faqat bir o'zi bilan qobiliyatni aniqlab bo'lmaydi. Qobiliyatlar bilim, malaka, va ko'nikmalarini egallashda namoyon bo'lsa ham ular bilim, ko'nikmalarga taalluqli bo'lmaydilar.

Odamning qobiliyatlari bilim va ko'nikmalarni egallash uchun faqat imkoniyat hisoblanadi. Bu bilim va ko'nikmalar egallanadimi yoki yo'qmi, bularning hammasi, juda ko'p sharoitlarga bog'liqdir. Bolada namoyon bo'lgan musiqa qobiliyati uning musiqachi bo'lishiga kafil bo'la olmaydi. Bolaning musiqachi bo'lishi uning unga maxsus ta'lim berilishi, qat'iylik, salomatligining yaxshi bo'lishi, musiqa asbobi, notalar va boshqa sharoitlar bo'lishi kerak. Bularsiz qobiliyat taraqqiy etmay, so'nib ketishi ham mumkin. O'quvchida hali zaruriy ko'nikma va malakalar sistemasi hamda mustahkam bilimlar va tarkib topgan ish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirmay shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy xatosi bo'ladi. Bolalik paytida ma'lum qobiliyatlarning atrofdagilar tomonidan tan olinmaganligi, keyinchalik shu qobiliyat tufayli shon shuhrat topgan odamlar ko'p.

Qobiliyatlar faoliyatining muhim komponentlari bo'lishi bilim, malaka, ko'nikmalar bilan aynan bir narsa bo'lmasa-da, ular bir-birlari bilan bog'liqdir. Qobiliyatlar bilim, malaka, ko'nikmalarning o'zida ko'rilmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'ladi, ya'ni boshqacha aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni turli sharoitlarda qanchalik tez va chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishingizda namoyon

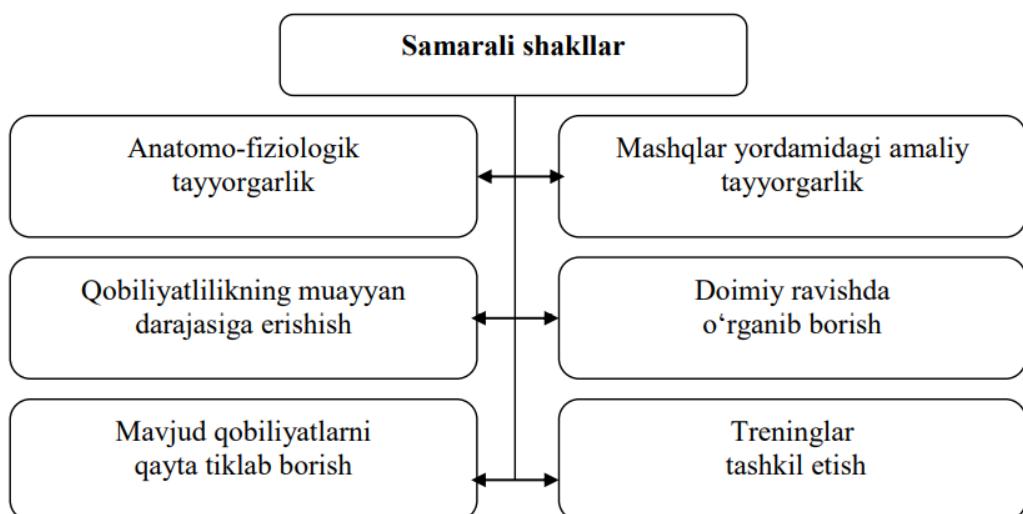
bo‘ladi. Huddi shu yerda yuzaga chiqadigan fikrlar bizga qobiliyatlar haqida gapirish huquqini beradi.

Demak, qobiliyatlar shaxsning (qobiliyatini) faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan bilim, ko‘nikma hamda malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo‘ladigan individual-psixologik xususiyatdir.

Agar boshqa bir odat bo‘lgan shunday holatlarda faoliyat talablariga javob bera olmasa, unday paytda bu unga tegishli psixologik sifatlar boshqacha aytganda qobiliyatlar yo‘q deb faraz qilishga asos bo‘ladi. Bunday odam kerakli ko‘nikma va bilimlarni umumiy egallab olmaydi degan xulosaga borilmaydi. Bularni egallash jarayoni cho‘zilib ketadi, pedagogdan ko‘p kuch va vaqt sarflashni talab qiladi.

Mohir usta bo‘lmoq uchun juda ko‘p ishlash kerak. Iste’dod mehnatdan ozod qilmaydi, balki katta, ijodiy va zo‘r mehnatni taqozo qiladi. Iste’dodli kishilar shubhasiz mehnat orqali olamga mashhur bo‘lgan mahorat darajasiga erishganlar. Haqiqiy mahorat inson iste’dodining faoliyatida nomayon bo‘lishidir.

Qobiliyatlar murakkab strukturaga ega bo‘lgan psixik sifatlar yig‘indisidan iboratdir. Qobiliyat sifatida namoyon bo‘ladigan psixik sifatlar yig‘indisining strukturasi oqibat natijasida konkret faoliyat talabi bilan belgilanadi va har hil turdagи faoliyatlar uchun turlicha bo‘ladi, endi shulardan pedagogik qobiliyat va uning tuzilishini ko‘rib chiqamiz.

1-rasm. Pedagogik qobiliyatni rivojlantirish shakllari.

Pedagogik faoliyatning samarali bo‘lishi pedagogik mahoratga erishish uchun o‘qituvchida quyidagi qobiliyat turlari mavjud bo‘lmog‘i va tarbiyalab yetishtirilmog‘i lozim. Bilish qobiliyati, kuzatuvchanlik qobiliyati, nutq qobiliyati, tashkilotchilik qobiliyati, obro‘ orttira olish qobiliyati, to‘g‘ri muomala qilish qobiliyati, kelajakni ko‘ra bilish qobiliyati, diqqatni taqsimlay olish qobiliyati. Bu pedagogik qobiliyatlar shaxsning aqliy tomonini ham, emotSIONAL - irodaviy tomonini ham xarakterlab beradi. Bu sifatlarning hammasi bir-biri bilan o‘zaro bog‘langan bo‘lib, bir-biriga ta’sir etadi va bir bugunlikni hosil qiladi.

Pedagogik qobiliyatning asosiy turlari:

1. Bilish qobiliyati-fanning tegishli sohalariga oid qobiliyatdir. Bunday qobiliyatga ega bo‘lgan o‘qituvchi fanni o‘quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng chuqurroq biladi, o‘z fani sohasidagi kashfiyotlarni hamisha kuzatib boradi. Unga nihoyatda qiziqishadi, tadqiqot ishlarini ham bajaradi. Ba’zan o‘quvchilar orasida: "H ni professor deyaber" ko‘pincha biz u o‘z sohasida bilmaydigan biror narsa bormikin deb o‘ylab qolamiz", "U darsni butun vujudi, jonjahdi bilan o‘tadi", yoki "vajohati katta-yu, bilimining mazasi yo‘q", kabi iboralar uchrab turadi.

2. Tushuntira olish qobiliyati-o‘qituvchining o‘quv materialini o‘quvchilarga tushunarli qilib bayon etishi, material yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berish, o‘quvchilarda mustaqil ravishda faol qiziqish uyg‘otish qobiliyatidir.

O‘qituvchi zarur hollarda o‘quv materialini o‘zgartira olishi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, noaniq narsani tushunarli qilib o‘quvchilarga etkaza olishi darkor.

O‘qituvchi o‘quvchining mustaqil fikrlashini rag‘batlantira oladi. Lekin, ayrim hollarda shunday fikrlarni uchratamiz: "o‘qituvchi opamiz hech narsaga yaramas edilar, yo‘l-yo‘lakay biror narsani mo‘tlaqo tushuntirib bera olmasdilar."

O‘quvchilar ruhiyatini hisobga olib borish bu qobiliyatlarga asos qilib olinadi. qobiliyatli pedagog o‘quvchilarning bilim va -kamolot darajasini hisobga oladi, ularning nimani bilishlari va hali nimani bilmasliklarini, nimani unutib qo‘yanliklarini tasavvur etadi. Ko‘pchilik o‘qituvchilarga, ayniqsa tajribasi katta

o‘qituvchilarga, o‘quv materiali oddiy tushunarli va qandaydir alohida izohni talab etmaydigandek tuyulmaydi.

Qobiliyatli, tajribali o‘qituvchi o‘zini o‘quvchining o‘rniga quya oladi, u kattalarga aniq va tushunarli bo‘lgan narsaning o‘quvchilarga tushunarsiz va mavhum bir narsa bo‘lishi mumkin ekanligiga asoslanib ish tutadi. Shuning uchun u bayon etishni xarakter va shaklini alohida o‘ylab chiqadi hamda rejalashtiradi.

darsning haddan tashqari zo‘riqish bilan va kuchli boshlanishi o‘quvchilarda muhofaza qiluvchi tormozlanish deb atalmish holatiga sabab bo‘ladi, miya faoliyati tormozlanadi va o‘qituvchining so‘zлari yetarli darajada idrok qilinmaydi.

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati o‘quvchining tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati o‘quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog‘liq bo‘lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. qobiliyatli o‘qituvchi uncha katta bo‘lmagan tashqi ko‘rinishlar asosida o‘quvchining ichki holatidagi juda arzimagan o‘zgarishlarini ham fahmlab oladi. o‘quvchilarning ba’zan shunday fikrlarini eshitamiz: "qaramayotganga o‘xshaydi-yu, hamma narsani ko‘rib turadi", "o‘qituvchimiz biror o‘quvchining hafa bo‘lganini yoki dars tayyoramaganligini ko‘zidan biladi".

4. Nutq qobiliyati - nutq yordamida shuningdek imo-ishora vositasida o‘z fikr va tuyg‘ularini aniq va ravshan ifodalash qobiliyatidir. Bu o‘qituvchilik kasbi uchun juda muhimdir. o‘qituvchining nutqi darsda hamisha o‘quvchilarga qaratilgan bo‘ladi. o‘qituvchi yangi mavzuni tushuntirayotgan, o‘quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma’qullayotgan yoki qoralayotgan bo‘lsa ham uning nutqi hamisha o‘zining ichki kuchi, ishonchi, o‘zi gapiRAYOTGAN narsaga qiziqayotganligi bilan ajralib turadi.

5. Tashkilotchilik qobiliyati - birinchidan o‘quvchilar jamoasini uyushtirish muhim vazifalarini hal etishga ruhlantirishni, ikkinchidan o‘z ishini to‘g‘ri uyushganligini nazarda tutadi. O‘z ishini tashkil etish deganda ishni to‘g‘ri rejalashtira olish va uni nazorat qila bilish nazarda tutiladi. Tajribali o‘qituvchilarda vaqtini o‘ziga xos his etish ishlanmasini vaqtga qarab to‘g‘ri taqsimlay olish, belgilangan muddatda bajarish xususiyati hosil bo‘ladi.

Dars davomida, ko‘tilmaganda ortiqcha vaqt sarflash hollari uchrab turadi. Ammo tajribali o‘qituvchi zarur hollarda darsning rejasini o‘zgartira oladi.

6. Obro‘ orttira olish qobiliyati - o‘quvchilarga bevosita emotsional irodaviy ta’sir ko‘rsatish va shu asosda obro‘ orttira olishdir. Obro‘ faqat shu asosdagina emas, balki o‘qituvchining fanni yaxshi bilishi, mehribonligi, nazokatligi va hakozolar asosida ham qozoniladi.

Avtoritar qobiliyatlar o‘qituvchi shaxsiy sifatlarining butun bir irodaviy sifatlariga (dadilligi, chidamligi, qat’iyligi, talabchanligi va hakozolar) shuningdek o‘quvchilarga ta’lim - tarbiya berish mas’uliyatini his etishga o‘zini haq ekanligiga ishonishga, bu ishonchni o‘quvchilarga yetkaza olish kabilarga ham bog‘liq. O‘quvchilar qo‘pollik qilmaydigan, qo‘rquitmaydigan, to‘g‘ri talab qo‘ya oladigan o‘qituvchini hurmat qiladilar.

7. Kommunikativ - to‘g‘ri muomala qila bilish qobiliyati. Bolalarga yaqinlasha olish, ular bilan pedagogik nuqtai nazaridan juda samarali o‘zaro munosabat o‘rnata bilish pedagogik nazokatning mavjudligini bildiradi.

8. Keljakni ko‘ra bilish qobiliyati - o‘z harakatlarining oqibatlarini oldindan ko‘rishda, o‘quvchining kelgusida qanday odam bo‘lishi haqidagi tasavvur bilan bog‘liq bo‘lgan shaxsni tarbiyalab yetishtirishda, tarbiyanuvchining qanday fazilatlarini taraqqiy etishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan maxsus qobiliyat. By qobiliyat pedagogik optimizmga, tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bilan bog‘liq bo‘ladi.

9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati - o‘qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari hajmi, kuchi, idora qilina olishi ham taraqqiy etgan bo‘lishi muhimdir.

Diqqat ayni bir vaqtda faoliyatning bir qancha turlari o‘rtasida taqsimlanish qobiliyati o‘qituvchining ishi uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Qobiliyat tajribali o‘qituvchi mavzuni bayon qilish mazmunini o‘z fikri yoki o‘quvchi fikrini diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o‘quvchilarni o‘z diqqat e’tiborida tutadi, toliqish, e’tiborsizlik tushkunlik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzish hollarini e’tibordan qochirmaydi, nihoyat shaxsiy hatti harakatlarini kuzatib

boradi. Tajribasiz o‘qituvchi ko‘pincha materialni bayon qilishga berilib ketib o‘quvchilarni e’tibordan chetda qoldiradi.

Xulosa o‘rinda shuni ta’kidlash lozimki, falsafa tarixida qobiliyat uzoq davrgacha “o‘zgarmas irsiyat”, nasldan-naslga o‘tuvchi alohida kuch sifatida talqin etilgan. Bunday qarashlar dastlab ingliz faylasufi J.Lokk va fransuz materialistlari tomonidan tanqid qilingan.Qobiliyatni rivojlantiruvchi anatomik-fiziologik xususiyatlari tug‘ma bo‘ladi.

Empatiya - boshqa odamlarning psixik holatlarini tushunish va ularga hamhardlik qilish qobiliyatidir.(Birgalikda dardlashmoq.)

Pertseptiv - idrok jarayonining asosiy tuzilishi 1-chi bo‘lib, bu idrok obyektlarini bilib olish va uni xotira obrazlari bilan solishtirishdan iboratdir.

Didaktik qobiliyat - o‘quvchilar bilan muloqot qilishda, pedagogikaning ta’lim qonuniyatlarini ham metodlarini o‘rgangan holda,kishining ta’lim bera olish qobiliyatidir shu bilan birga ibratli dars berishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ниязова Н.А. Таълимни ахборотлаштиришда инновациялар // “Замонавий ишлаб чиқаришнинг иш самарадорлигини ва энерго-ресурс тежамкорлигини ошириш муаммолари” Халқаро илмий-амалий анжуман. - Андижон, 2018. – Б. 347-354.

2. D.Himmataliyev,S.Turayev, M.A.Sattorova,S.X.Xakimova/ Pedagogik mahorat/ o‘quv qo‘llanma, Qarshi Davlat universiteti.2021 y.166bet.

3. Хайтова Ю.С. Ижодий-коммуникатив қобилиятларни ривожлантиришда инновацион педагогик технологиялар //Услубий қўлланма. – Тошкент, 2020.

4. Хайтова Ю.С. “Педагогик маҳорат”фанидан электрон-ўкув методик қўлланма //Ўзбекистон Республикаси интеллектуал мулк агентлигигувоҳномаси –Тошкент, 2020.-№ DGU 10055.

5. Хуторской А.В. Педагогическая инновация: Учеб. пособие для студентов вузов, обучающийся по пед. спец. - М.: Академия-2008.-255 с.

DUAL TA’LIM TIZIMINING O‘ZIGA XOS TEXNOLOGIYALARI

Mustafoyeva Durdona

“Toshkent irrgatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti dotsenti, PhD

Baratov Ma’rufjon

“Toshkent irrgatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti” Milliy tadqiqot universiteti tayanch doktoranti, “ISFT” instituti o‘quv-uslubiy boshqarma mutaxassisi

Annotatsiya. Mualliflar ushbu maqolada Dual ta’lim tizimi haqida, qolaversa ushbu ta’limning imkoniyatlar va korxona, talaba hamda ta’lim muassasasi o‘rtasidagi integratsiya, o‘zaro aloqa va hamkorlik aloqalari haqida atroflicha so‘z yuritganlar.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim, hamkorlik, muammolar, imkoniyatlar, kasbiy tayyorgarlik, mutaxassislar, innovation ta’lim

An’anaviy ta’lim shaklida o‘quvchi/talaba oliy yoki professional ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni ko‘proq egallab, amaliyat qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o‘taydi.

Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimi o‘rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o‘qish bilan bir vaqtida korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta’lim shakli O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritildi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, “Dual ta’lim” ta’lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi. Qonunga dual ta’lim bo‘yicha alohida modda (17-modda) ham kiritilib, dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko‘rsatib o‘tildi.

Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi qarori bilan Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi. Bugungi kunda dual ta’limni yanada rivojlantirish bo‘yicha xorij tajribasini o‘rgangan holda, qonunchilik hujjatlariga o‘zgartirish va qo‘srimchalar kiritish bo‘yicha tegishli ishlar olib borilmoqda.

“Dual” so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma’nolarni bildiradi.

Dual ta’lim tizimi bu maqsadli kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovasion turi bo‘lib, u mutaxassislarni tayyorlash uchun ta’lim va ishlab chiqarish sohalarining muvofiqlashtirilgan hamkorligini o‘z ichiga oladi. Ta’limning biznes va mehnat bozori sub’yektlari bilan o‘zaro ta’siri jamiyat tomonidan talab qilinadigan zamonaviy qismlaridan biridir.

Dual ta’lim tizimining imkoniyatlarini quyidagilarda ko‘rishimizi mumkin:

- dual ta’lim nazariya va amaliyot o‘rtasidagi farqni bartaraf etadi;
- mutaxassis shaxsiga ta’siri, xodimning yangi psixologiyasini yaratish belgilanadi;
- bilim olish va ko‘nikmalarga ega bo‘lish uchun yuqori motivatsiya yaratadi;
- rahbarlarning “o‘z” xodimini tayyorlashga qiziqishi;
- bo‘lajak mutaxassis uchun ishlab chiqarish talablarini hisobga oladi

Dual ta’limni amalga oshirishda quyidagi bosqichlarga e’tibor qaratish lozim:

1. *Maqsadni belgilash*: Ikki tomonlama ta’lim asosida yuqori texnologiyali sanoat, ishlab chiqarish talablariga javob beradigan ishchilarni tayyorlash.

2. *Rejalashtirish*: Shartnomalar tuzish, Ikki tomonlama ta’limga o‘tish uchun dastur va materiallarni ishlab chiqish, Ishchi guruh ishini tashkil etish, yo‘l xaritasini ishlab chiqish;

3. *Tashkillashtirish*: Modernizatsiya, o‘zaro hamkorlik modelini amalga oshirish, ishchilar malakasini doimiy oshirish;

4. *Motivatsiya*: xorijiy mamlakatlarga stajirovkalarni uyushtirish, myehnat sharoitlarini yaxshilash, karra, moddiy ta’milot;

5. *Kommunikatsiya*: soxa mutaxassislari bilan uchrashuvlar, ota-onalar majlislarida ishtirok etish, kasb tanlovlarni birgalikda o‘tkazish va hokazo.

6. *Prognozlash (bashorat qilish)*: Shartnomalar tuzish darajasini oshirish, bitiruvchilarning 100% bandligi, kasbiy tayyorgarlik, Innovation shakllantirish o‘zaro ta’sir mexanizmini takomillashtirish

Dual ta’limning natijalari sifatida ijtimoiy sheriklikning innovasion mexanizmini shakllantirish natijasida ish beruvchilarning o‘zaro manfaatli resurs almashinuvi, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish uchun ishchilar va mutaxassislarni tayyorlashning yagona o‘quv va ishlab chiqarish bazasini yaratish hamda professional ta’limning yangi funksiyasini amalga oshirish, korxonalar uchun ishchilarni malakasini oshirish, ularning kasbiy vakolatlarini rivojlantirishdan iboratdir.

Dual ta’limningimkonyatlari hamda uni amalga oshirishdagi ijobiy tomonlari bilan birga ta’limni pealizatsiya qilish, dual ta’lim tizimini takomillashtirishda bir qancha xavf-xatarlar ham kuzatilishi mumkin. Jumladan:

- belgilangan ta’lim talablarining ish beruvchilarning talablariga miqdoriy va kasbiy jixatdan mos kelmasligi;
- ahamiyatsiz natijalar xavfi: ish bilan band bo‘lganlar soni yetarli emasligi va natijalarni olish uchun uzoq muddatlarning talab etilishi;
- dual ta’lim tizimi uchun qonunchilik bazasini rivojlantirish yo‘qligi.

Shunday qilib, uzoq muddatli istiqbolda bu malakali kadrlar sonining ko‘payishiga, korxonalarning raqobatbardoshligi va milliy iqtisodiyot darajasining oshishiga imkon beradi. Yana bir muhim jihat shundaki, dual ta’limning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan tizimida tadbirkorlik sub’yektlari vakillari professional ta’limi tizimini shakllantirishda faol ishtirok etishi va ta’lim sifatini ta’minlashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining 23.09.2020 yildagi 637-sonli "Ta’lim to‘g‘risida" gi qonuni <https://lex.uz/ru/docs/5013009> O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 29.03.2021 yildagi 163-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqidagi nizomi " <https://lex.uz/docs/5346217>

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 11.11.2020 yildagi 715-sonli qarori bilan tasdiqlangan " Professional ta’lim muassasalariga o‘qishga qabul qilish tartibi to‘g‘risidagi nizom" ning 5-bandiga qarang. <https://lex.uz/docs/5096886#5103642>

3. T.V.Goncharova “Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi”, “Ta’lim va fan xabarnomasi” jurnali, 2017 y 34-42 b. 2. A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali, 2018 y. 76-85-b

4. Sidakova L.V. Sizqnost i osnovnyye priznaki dualnoy modeli obucheniya // Jurnal «Obrazovaniye i vospitaniye». № 2 (7). 2016. 5. Yusupova A.P. “dual ta’lim tizimida psixologik-pedagogik muammolarini hal qilish yo‘llari”. “Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi” jurnal, 2023-y 853-b

PROFESSIONAL TA’LIM TIZIMIDA DUAL TA’LIMNI JORIY ETILISHI MALAKALI MUTAXASSISLAR YETISHTIRISHDAGI MUHIM OMIL

Muminov Bobirbek Xabibulloevich

Marg‘ilon Pedagogika kolleji direktori

Annotatsiya.Maqolada dual ta’limning kelib chiqishi, shuningdek ta’limning ushbu turining maqsad va vazifalari, afzalliklari va pedagogika kollejlarida olib borilayotgan samarali ishlar haqida batafsil bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, an’anaviy ta’lim, dual ta’lim.

Mamlakatimizda tinch, osuda, ijtimoiy-ma’naviy barqarorlik hukm surayotgan bir davrda ilm-fan, madaniyat va ta’lim jadal sur’atlarda taraqqiy etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kelajagimiz yaratuvchilari bo‘lgan bolajonlarga ta’lim-tarbiya berish sohasida olib borilayotgan islohotlar o‘z samarasini bermoqda. O‘sib kelayotgan yosh avlodning har tomonlama kamol topishi, yurtimizga xorijiy davlatlarida olib borilayotgan ilg‘or ta’lim texnologiyalari tizimini olib kirish, ta’limning boshlang‘ich bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va uning tarmog‘ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta’minlash, bolalarni umumta’lim maktablariga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, shu bilan birga tarbiya berishni xalqaro talablarga mos ravishda tashkil etish zarurligi islohotlar negizining maqsadidir.

Hozirgi kunda an’anaviy ta’lim olgan bitiruvchilarni raqobatga bardosh bera olmasligi, ta’lim natijalari va ish beruvchilarning talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlikka

duch kelanayotganligi bitiruvchilarni esa ishga joylashishida qiyinchiliklar vujudga kelayotganligini ko‘rshimiz mumkin.

Shu o‘rinda O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-son qaroriga asosan ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish to‘g‘risida nizom tasdiqlandi. Dual ta’lim tizimi korxonalar, ishchilar, davlat manfaatlariga javob beradi. Tashkilot uchun bu xodimlarni «buyurtma berish» uchun o‘qitish, ularning barcha talablariga maksimal darajada muvofiqligini ta’minlash, xodimlarni topish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish harajatlarini tejash imkoniyatidir. Yoshlar uchun dual ta’lim erta mustaqil bo‘lish va katta hayotga moslashish uchun imkoniyatdir. Dual ta’lim tizimining samarali natija berishi va hozirgi kunda bozor iqtisodiyotidan kelib chiqib mehnat bozoriga sifatli kadrlarni yetkazib berish oxirgi yillarda yurtimizda muhim vazifalardan biri bo‘lib kelmoqda.

Dual ta’lim dasturi esa ta’lim muassasasi va tashkilotda bitiruvchiga muayyan kasb yoki mutaxassislik bo‘yicha kasbiy faoliyatni malakali bajarishga qaratilgan professional ta’lim tayyorgarligining asosiy mazmunini belgilovchi ta’lim standartlari, malaka talablari, o‘quv reja, o‘quv dasturlari, o‘quv va ishlab chiqarish amaliyoti dasturlaridan iborat hujjatlar to‘plamidir.

Dual ta’limning afzalliklari:

- Mutaxassislarni amaliy tayyorlash nafaqat korxonalarda, balki ta’lim tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va o‘quv maydonchalarida ham amalga oshiriladi;
- Ta’lim dasturlarining mazmuni va tarkibi ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida kelishilgan bo‘lib, barcha tomonlarning talablarini qondirishga imkon beradi;
- Ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida yaqin munosabatlar, o‘zarо hamkorlik rivojlanishi mumkin;
- Ishga joylashganda, mehnat jarayoniga tez moslashish ehtimoli katta.

- Korxonada amaliy ishlarni bajarish uchun o‘quv muassasasidagi nazariy faoliyatning doimiy o‘zgarishini o‘rganish uchun eng yaxshi turtki bo‘lib xizmat qiladi;
- Kasbni aniqroq tushunishni ta’minlaydi.

Natijada, dual ta’lim davomida o‘quvchilar nazariy ta’lim bilan birga ish joylarida kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi, dual ta’lim o‘quvchilari ish beruvchilar tomonidan mehnatiga munosib moddiy (ish haqi bilan) ta’minlanadi, ish beruvchilar dual ta’lim davomida eng yaxshi mutaxassislarni tanlab olishlari va ishga qabul qilishlari mumkin bo‘ladi. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida ish beruvchilarning ishtiroki kengayadi va ular tayyorlanayotgan mutaxassislarning kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirishda bevosita hissa qo‘sadi hamda dual ta’limni tashkil etishning normativ-huquqiy asoslari yaratiladi va ilg‘or tajribalarga muvofiq metodik ta’minoti amaliyotga joriy etiladi.

Pedagogika kollejlarida maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi, maktabgacha ta’lim tashkiloti musiqa rahbari, maktabgacha ta’lim tashkiloti yordamchi tarbiyachisi yo‘nalishlarida dual ta’lim shakli tashkil etilgan. Pedagogika kollejlarida dual ta’limning tashkil etilishi maktabgacha ta’lim tizimida kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni qondirishda muhim o‘rin tutadi.

Pedagogika kollejlarida kunduzgi, sirtqi, kechki ta’lim shakllari bilan birga dual ta’lim shakliga 2021-2022 o‘quv yilidan boshlab o‘quvchilar qabul qilinib, hozirgi kunda o‘quvchilar ikki kun pedagogika kollejlarida ta’lim olib, to‘rt kun maktabgacha ta’lim tashkilotlarida amaliyot o‘tab, amaliyot davomida tashkilotda ish staji yuritilib, ish haqi olib faoliyat olib bormoqdalar. Dual ta’limni olib borish maqsadida pedagogika kollejlari hamda tashkilotlar o‘rtasida hamkorlik shartnomalari imzolangan.

Xulosa qilib aytish mumkinki, kollej o‘quvchilari, ayniqsa, pedagogika kollejlarida ta’lim olayotgan xotin-qizlar uchun dual ta’lim - bu bilim olish uchun ajoyib imkoniyat yaratib, bu esa kelajakka ishonchni oshiradi. Ushbu tizim ta’lim oluvchilarning kasbiy va mehnat faoliyatiga moslashishlarida muhim o‘rin tutadi. Shuningdek, o‘quvchilarda kasbiy mas’uliyat va javobgarlik hissini oshirib, mehnat

jamoasiga oson moslashish imkonini beradi. Kollejlarda o‘quvchilar ishlab chiqarish to‘g‘risida faqat nazariy tushunchalarga ega bo‘lib, keyinchalik mehnat faoliyatiga amaliy moslashishlari qiyin kechardi. Hozirda hamkorlikdagi ikki tomonlama ta’lim o‘quvchilarni kelgusidagi muvaffaqiyatlari uchun tayanch nuqtasi bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘srimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni. 06.09.2019-yil. PF-5812-son
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 23.09.2020 yil. O‘RQ-637-son
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. 08.10.2019-yil. PF-5847-son.

INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O‘RTA BO‘G‘IN KADRLARNI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH KO‘NIKMALRINI RIVOJLANTIRISH

F.H.G‘affarov, Maktabgacha va mifikta ta’limi vazirligi huzuridagi

Maktabgacha ta’lim agentligi p.f.d.,(DSc)

Z.F.Ne’matova, Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqola ilm va ilmni rivojlantirishda, o‘zgartirishda axborot kommunikatsiya integratsiyalashni tadqiq qiladi va u kelgusidagi oliy ta’limlarda bir qator rejalarini taqdim qilish va taklif etish yo’llariga qay darajada ta’sir etishini o‘rganishga, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Axborot, axborot texnologiyalari, axborot kompetentlik, kommunikatsiya, integratsiyalashgan ta’lim, integrativ yondashuv, axborot tizimi, kompetensiya, pedagogik texnologiya.

Hozirgi kunda Axborot va aloqa texnologiyalari hayotimizning barcha sohalarida odatiy holga aylandi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish tadbirkorlik, ta’lim va

boshqa deyarli barcha turdag'i amaliyotlar va nizomlarni ummuman o'zgartirib yubordi. Ta'lif jarayonida axborot texnologiyalari qo'llanila boshlandi, biroq uning samarasi boshqa yo'naliishlardagi kabi jadal bo'lmadi. Ta'lif jarayonida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish, axborotli, ijtimoiy, kasbiy axborotlar bilan ishslash va boshqa turdag'i texnologiyalardan faol qo'llash va foydalanish ta'lif jarayoni sifatining oshishiga, talabalarining kasbiy axborotlar bilan ishslash kometensiylarini bosqichma-bosqich rivojlantirishiga, o'qitishning qulayligiga erishilishiga olib keladi. Axborot bilan ishslash tizimi shiddat bilan shakillanibkelayotgan bir paytda bo'lajak pedgoglarni bunga mutanosib jalb qilish zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-oktabrdagi "Axborot texnologiyalari sohasida ta'lif tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4851-son qarorida "umumta'lif muassasalarida informatika va axborot texnologiyalari fanlarini o'qitish sifatini oshirish" dolzarb vazifa etib belgilandi. Mazkur vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish informatika fani o'qituvchilarining kasbiy va pedagogik mahorati, ularning kasbiy kompetentlik sifatlari bilan bevosita bog'liqdir.

Biz maqolani yozishda birinchi navbatda "Integratsiya" so'ziga ta'rif berish bilan boshlamoqchimiz.

Integratsiya (lot. integratio — tiklash, to'ldirish, integer — butun so'zi-dan)

1) sistema yoki organizmning ayrim qismlari va funksiyalarining o'zaro bog'liqlik holatini hamda shunday holatga olib boruvchi jarayonni ifodalaydigan tushuncha;

2) fanlarning yaqinlashishi va o'zaro aloqa jarayoni; differensiatsiya bilan birga kechadi;

3) ikki va undan ortiq davlatlarning iqtisodiyotini o'zaro muvofiqlashtirish va birlashtirish.

Shuningdek, integratsiyalash muammosining hal qiluvchi misollari mavjud; ya'ni professor o'qituvchilar talabalarga axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali

va mazmunli foydalanish imkoniyatlarini beradi. Natijalar amaliy ishtirokchilar o‘rtasida bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi va ularni quyidagicha ta’riflash maqsadga muvofiq bo‘ladi:

shaxsiy tashvish darajasi o‘z-o‘zidan tashvishlanishdan "so‘rash va ta’sir qilish tashvishlariga" o‘tadi, shaxsiy qabul qilish darajasi ham kirishdan ixtiroga o‘tishi mumkin. Garchi natija professor o‘qituvchi va talabalarning o‘qish va o‘qishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishiga to‘sinqilik qilgan ba’zi dolzarb omillarni ko‘rsatsada, ular o‘rtasida axborot texnologiyalari manbalaridan samarali foydalana olishni bilmaslik, barcha sinf xonalari, texnik va pedagogik yordamning mavjud emasligi kabi institutsional muammoli omillar ko‘proq ta’sir qiladi.

Integral munosabatlar yaxlit tashkilotni yaratishda muhim ahamiyatga ega va ular ichki ilmiy munosabatlar, deb ham ataladi.

Umumlashtirishning asosiy maqsadi ichki ilmiy aloqalar yordamida yaxlitlikni shakllantirishdir. Bu jarayonda yaratilgan birlik yangi sifat ko‘rstikichlariga ega bo‘ladi. Integratsiyaning ma’nosи nazariy vosita sifatida bilishning yangi ko‘rsatkichiga erishishdir.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘qitishning boshqa texnik vositalariga nisbatan turli ta’lim modellari va algoritmlariga moslashish, shuningdek, har bir o‘quvchining xatti-harakatiga individual javob berish imkoniyatiga ega. Bunday vositalardan foydalanish o‘quv jarayonini yanada faollashtirish va unga izlanish va tergov xarakterini berish imkonini beradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari talabaning xatti-harakatiga darhol javob beradi, o‘quvchilarning turli toifalari uchun materialni takrorlaydi va tushuntiradi va puxta tayyorgarlik ko‘rgan talabalar uchun yanada murakkab va o‘ta murakkab materialga o‘tadi. Shu bilan birga, ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, individual sur’atda o‘rganish oson va tabiiy ravishda amalga oshiriladi.

Integrativ yondashuv asosida o‘rta bo‘g‘in kadrlarining axborot texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha kompetentsiyalarini rivojlantirish ko‘nikmalarining har tomonlama rivojlanishini ta’minalash uchun turli strategiya va metodologiyalarni o‘z ichiga oladi.

Bunga quyidagicha erishish mumkin:

Joriy vakolatlarni baholash;

Ta’lim ehtiyojlarini aniqlang;

Integratsiyalashgan o‘quv dasturlari;

Amaliy o‘rganish;

Multimodal o‘quv resurslari;

Doimiy fikr-mulohazalar va takomillashtirish;

Hamkorlik va bilim almashishni rag‘batlantirish;

Texnologiya tendentsiyalaridan xabardor bo‘ling;

Etakchilikni qo‘llab-quvvatlash va e’tirof etish;

IT kompetensiyalarini rivojlantirishga integratsiyalashgan yondashuvni qo‘llash orqali tashkilotlar o‘rta darajadagi xodimlarga innovatsiyalar, samaradorlik va o‘sishni rag‘batlantirish uchun texnologiyadan samarali foydalanish imkoniyatini berishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, professor o‘qituvchilar axborot kommunikatsiya texnologiyalarini o‘qish va o‘qishga integratsiyalashuvining ta’lim jihatdan asosli bo‘lishini ta’minlashda hal qiluvchi muhim ro‘lni o‘ynaydi. Ular mavjud texnologiyalarning maqsadga muvofiqligi va samaradorligini baholaydilar, ulardan qachon va qanday foydalanishni o‘z tinglovchilari bilan hal qiladilar. Axborot texnologiyalarini o‘z pedagogikasiga integratsiyalashgan professor o‘qituvchilar tegishli ta’lim faoliyati, vositalari va resurslarini tanlaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT-industriya bilan integratsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4851-sun qarori. –Toshkent, 2020-yil 6-oktabr, PQ-4851-sun (Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.10.2020-y., 07/20/4851/1352-sun).

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xalq ta’limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi qarori. – Toshkent, 2022-yil 17-yanvar, 25-sun (Qonunchilik

ma'lumotlari milliy bazasi, 18.01.2022-y., 09/22/25/0033-son; 03.08.2022-y., 09/22/425/0712-son).

3. G'afforov F.H. Integratsiya – professional ta'limni muvaffaqiyatli tashkil etilishining muhim shartlaridan biri. “O'zbeistoda ilmiy-amliy tadqiqotlar” mavzusidagi Respublika ko‘p tarmoqli ilmiy-amliy konferensiya materiallari. – 2020, 15-son 51-52b.

5. N.Sh.Mavlonov, F.H. G'afforov, Z.F.Ne'matov va M.M.Rabbimova. Kasbiy faoliyatda axborot texnologiyalari// O'quv qullanma. Toshkent-2023-yil

4. Cabanatan, P. (2003). Pedagogika va texnologiyani integratsiyalash: Pedagogika integratsiyasi, Bangkok, Tailand. 18- 20 iyun. Milton Keyns.

O'ZBEKISTONDA PEDAGOGLAR MALAKA OSHIRISH TIZIMI TARIXI VA TARAQQIYOTI

Nosirov Bunyodjon G'offorali-o'g'li

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Malaka oshirish ta'limni muntazam rivojlanishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri bo'lib, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan tanishtirib borish bu orqali kadrlarning kasbiy rivojlanishiga erishish malaka oshirishning asosiy maqsadidir. Ushbu maqolada malaka oshirish tushunchasi, mamlakatimizda rivojlanishi, tarixi, turlari, maqsad vazifalari hamda professional ta'limda malaka oshirish holati qisqacha yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: malaka oshirish, malaka talabi, kasbiy rivojlanish, seminar, qayta tayyorlash, masofaviy ta'lim, kasb-hunar maktabi, texnikum, offline va online ta'lim.

Raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash, kasbiy tayyorgarlikni xalqaro mehnat bozoriga moslashtirish zamon talabiga aylanib borayotgan davrda professional ta'lim pedagoglarini muntazam malakalarini oshirib borish, ularni yangi innovatsion metodikalarga o'rgatish har qachongidan ham dolzarbroqdir. Malaka oshirish esa qonunlarda nazarda tutilgan talablarga javob beruvchi maxsus vazirliklar tasarrufidagi ta'lim muassasalarida, OTM larda, xususiy tashkilotlarda yoki xorijiy mamlakatlarda amalga oshirilishi mumkin. Kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash

institutlari – mavjud tarmoqlarning turli sohalarida ishlovchi mutaxassislar va rahbar xodimlarning malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tizimidagi tashkiliy metodik va o‘quv markazi.[1, 165-bet]

Respublikamizda dastlabki malaka oshirish shakliga o‘xshash ta’lim turi 1930-1940-yillarda tashkil etilgan bo‘lib, yillar davomida ilmiy-metodik va moddiy-texnik jihatdan taraqqiy etib, rivojlanib bordi. Malaka oshirish markazlari odatda tinglovchilarga fan va texnikada mavjud yangi yutuqlar, innovatsiyalar, faoliyatni loyihalash va iqtisodiy samaradorlikka erishish yo‘llari, shuningdek, kompyuter texnologiyalari, ishlab chiqarish jarayonini mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish vositalaridan foydalanib ishlab chiqarish, mehnat va boshqarishni ilmiy tashkil etish kabi masalalarni o‘rgatadi. Shu bilan birga ta’lim tizimiga oid normativ huquqiy hujjatlar - o‘quv dasturlari, rejalarini ishlab chiqish, ta’lim jarayonlari uchun o‘quv va metodik adabiyotlarni tayyorlash, respublika va xalqaro miqyosida o‘z faoliyatini tezis, maqolalar, uslubiy qo‘llanma yoki o‘quv qo‘llanmalar bilan ommalashtirib borishga oid yo‘l-yo‘riqlarni o‘rgatib boradi. Malaka oshirish institutlarida o‘quv mashg‘ulotlari ma’ruza, seminar, laboratoriya ishlari, amaliyot, ilg‘or ish tajribalarini o‘rganish, konsultatsiya va boshqalardan iborat.

Mamlakatimizda kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlovdan o‘tkazish mustaqillikning dastlabki yillaridan davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan, buni 1992-yil 2-iyulda keyinchalik 1997-yil 29-avgustda qabul qilingan “Ta’lim to‘g“risida”gi eski tahrirdagi qonunning 15-moddasida ham ko‘rishimiz mumkin. Unga binoan kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ijtimoiy rivojlanish va fan-texnika yutuqlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqarishdagi, mehnat bozoridagi o‘zgarishalrga moslashib va shaxsiy talab va extiyojlarni qondirilishini inobatga olgan holda kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini chuqurlashtirish va boyitish hamda zamonaviy ixtisosliklarga o‘rgatishni nazarda tutadi.[2, 11-bet]

Mazkur qonun hamda malakali kadrlar tayyorlash, uzluksiz ta’lim tamoyili ijrosini ta’minlash maqsadida 1997-yil 27-avgust kuni qabul qilingan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ham malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimi haqida alohida bo‘lim ajratilgan. Unda keltirilganidek kadrlar malakasini oshirish va ularni

qayta tayyorlash ularda mavjud kasb bilimlari va ko‘nikmalarini yangilash hamda chuqurlashtirishga qaratilgan. Dasturga muvofiq belgilangan ta’lim muassasalarida malaka oshirish kurslarini tamomlagan mutaxassislar nizomda belgilangan guvohnoma yoki sertifikatga ega bo‘ladilar. O‘sha davr ta’lim shart-sharoiti, ijtimoiy buyurtma va jahon mehnat bozori talablaridan kelib chiqib malaka oshirish jarayoniga quyidagi talablar qo‘yilgan:

- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tizimi faoliyatida yangicha tarkib, mazmun hamda bu tizimni boshqarishni shakllantirish;
- yuqori malakali o‘qituvchi-mutaxassis kadrlar tayyorlash va sohani ular bilan to‘ldirib borishni ta’minlash;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash tizimining bu sohada raqobatga asoslangan muhitni shakllantirishni va samarali faoliyat olib borishni ta’minlovchi normativ bazasini yaratish;
- kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ta’lim muassasalarini davlat attestatsiyasi va akkreditatsiyasidan o‘tkazish tizimini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;
- iqtisodiyotning davlat va nodavlat sektorlari, mulkchilikning turli shaklidagi tashkilot va muassasalarning talab-ehtiyojlariga muvofiq kadrlar va mutaxassislarni ildam qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni ta’minlovchi davlat va nodavlat ta’lim muassasalarini tashkil etish va rivojlantirishga ko‘maklashish;
- professional treningning ilg‘or texnologiya va uskunalarini, shuningdek murakkab, fan yantuqlarini talab qiluvchi texnologiya jarayonlari imitatorlarini ishlab chiqish, yaratish va amaliy o‘zlashtirib olish.[3, 14-bet]

Kadrlar tayyorlash davlat dasturidan ko‘zlangan maqsad pedagog kadrlar malakasini muntazam oshirish va ularni qayta tayyorlash orqali zamon talablariga moslashuvchan, yangicha dunyoqarashga ega, mustaqil fikrlay oladigan kadrlar tayyorlash va bu orqali yuqori sifatli va barqaror rivojlanish yo‘liga ega tizimni vujudga keltirish edi. Bu tizim pedagoglarning ilmiy, kasbiy, metodik qayta tayyorlash, malakasini oshirish bir jihatdan ularni kasbiy o‘sishi, moliyaviy manfaatlarini

yuksalishiga sabab bo'lsa, bir tarafdan jamiyatda o'z mavqeyini yanada mustahkamlash uchun ma'lum darajada qo'llab-quvvatlashni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan edi. Shundan kelib chiqib oliy ta'lim muassasalari qoshida maxsus fakultetlar, viloyatlarda umumiy-o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi pedagoglari malakasini oshirishi uchun maxsus mintaqaviy markazlar ish faoliyatini boshladi.

Ta'lim doimiy rivojlanishda va yangilanib turadigan tizim bo'lib, ishlab chiqarish texnologiyalarini takomillashib, yangilanib borishi, nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash zaruriy kompetensiyaga aylanishi o'z navbatida ta'limiy islohotlarni yana bir bor ko'rib chiqishga, zamon talablariga mos holda qayta qabul qilishga sabab bo'ldi. Shu kabi ijtimoiy masalalarni yechish maqsadida 2020-yil 19-may kuni qayta to'ldirilgan va tahrir qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi yangi qonun qabul qilindi. U ta'limni zamon talablariga moslashuvchanligini oshirishni, kompetensiyaviy yondashuv asosida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni, xalqaro reytinglarga mos strukturani yaratishni asosiy maqsad qilib olgan edi. Shu bilan birga mazkur qonunning 13-moddasida malaka oshirish va qayta tayyorlash tizimiga alohida to'xtalib o'tilgan bo'lib, unda kadrlar malakasini oshirish mutxassislarining kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarini yanada chuqurlashtirilishi hamda yangilanib borilishini ta'minlaydi.[4, 6-bet] Zamonaviy talablar asosida o'z malakasi va kasbiy kompetentligini oshirgan mutaxassislar maxsus Sertifikat bilan taqdirlanadilar, bu Sertifikat esa toifasi, darajasi, razryadi va lavozimi oshishiga, kasbiy qoniqish va samarali mehnat faoliyatiga ega bo'lishiga xizmat qiladi.

Ta'lim to'g'risidagi qonun ijrosini ta'minlash, XXI asr ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi, mehnat bozoridagi tub o'zgarishlarni inobatga olgan holda Vazirlar mahkamasi tomonidan 2020-yilda "O'zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim to'g'risida"gi 466-sonli qarori qabul qilindi. Unga ko'ra shu vaqtgacha faoliyat yuritayotgan kasb-hunar kollejlari o'rnida xalqaro tajribada o'z samarasini berib kelayotgan Kasb-hunar maktablari, Kollejlар va Texnikumlar tashkil etildi.[6, 148-bet]

"Hayot davomida ta'lim olish" tamoyiliga tayangan holda hamda Professional ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini

tubdan isloh qilish maqsadida 2021-yil 26-fevral kuni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim muassasalarining boshqaruvi hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 106-sonli qarori qabul qilindi. Unda “Hayot davomida ta’lim olish” tamoyiliga tayangan holda malaka oshirish tushunchasi mazmun mohiyati, shakli, vositalari, undan ko‘zlangan maqsad va bajaralishi zarur bo‘lgan talablar belgilab berildi. Ayniqsa qaror zamonaviy ta’lim shakllariga asoslangan masofaviy malaka oshirish va qayta tayyorlashga alohida urg‘u bergen bo‘lib “Masofaviy qayta tayyorlash va malaka oshirish — qayta tayyorlash va malaka oshirishning onlayn (videoma’ruzalar, maslahatlar, nazorat shakl-turlarini masofadan turib real vaqt rejimida o‘tkazish) va offlayn (masofaviy ta’lim tizimidagi tegishli o‘quv-metodik resurslarni mustaqil ravishda o‘zlashtirish) shakli” sifatida e’tirof etiladi.[5, 4-bet]

Hozirgi kunda maktabgacha va maktab ta’limi hodimlari malakasi oshirish Respublika markazi ya’ni A.Avloniy nomidagi ilmiy tadqiqot instituti hamda BIMM – Bosh ilmiy metodik markaz ya’ni oliy ta’lim muassasalari pedagoglari malakasini oshirish markazi bilan hamkorlikda professional ta’lim pedagog hodimlari malaka oshirishini masofaviy tashkil etish maqsadida <https://my.moqt.uz/> platformasi tashkil etildi va har yili minglab pedagoglar masofaviy malaka oshirish kurslarini o‘qib, sertifikatlarni qo‘lga kiritmoqdalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.O‘zbekiston milliy Ensiklopediyasi
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni, 29.08.1997 yildagi O‘RQ-464-I son.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to‘g‘risida” gi qonuni 29.08.1997 yildagi, 463-I son.
- 4 O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son.

5.O‘zbekiston respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 26-fevraldag‘i “Professional ta’lim muassasalarining boshqaruv hamda pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 106-sonli qarori.

6.Nosirov.B.G‘., “Masofaviy ta’lim sharoitida pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini takomillashtirish tuzilmasi” – “Innovations in technology and science education” jurnali 2-son, 2023-yil. 146-152-betlar.

RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASHDA DUAL TA’LIMNING AHAMIYATI

Otayarov Javohir Odiljon o‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya.Ushbu maqola zamonaviy ta’limning dual ta’lim shaklining ahamiyati, uning zamonaviy mehnat bozori va jamiyat talablariga mosligini ta’kidlaydi. Shuningdek, dual ta’lim shakli zamonaviy ta’limda alohida o‘rin egallashi, rivojlangan mamlakatlarda sinovdan o‘tgan, isbotlangan ta’lim shakllaridan biri ekanligi haqida so‘z yuritilgan. Dual ta’lim shakli o‘quvchilarga nazariyani amaliyot bilan bog‘lash imkoniyatini beradi va ularni asosiy ta’lim muassasalaridan hamkorlikda ish bilan tanishishga yo‘l qo‘yadi.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, dual ta’lim shakli, o‘quv jarayoni, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, integratsiya, korxona, nazariy ta’lim, amaliy ta’lim, pedagogik texnologiyalar, ish beruvchilar, ishlab chiqarish korxonaları.

Yuqori sifatli professional ta’limni ta’minlash nafaqat asosiy bilim va ko‘nikmalarni o‘tkazish, balki kadrlarni zamonaviy mehnat bozorining real talablariga tayyorlashni ham o‘z ichiga oladi. Bu shuni anglatadiki, ta’lim dasturlari zamonaviy standartlar va ehtiyojlarga moslashtirilishi, shuningdek, ilg‘or pedagogik texnologiyalarni o‘z ichiga olishi kerak.

Haqiqiy professional muhitda nazariy tayyorgarlikni amaliy tajriba bilan uyg‘unlashtirgan dual ta’lim shaklini professional ta’lim tizimiga joriy etish bu jarayonning asosiy elementlaridan biridir. Bunday yondashuv ta’lim oluvchilarga

nafaqat nazariy bilimlarni, balki bevosita ish tajribasini ham olish imkonini beradi. Bu esa ularning malakasi va mehnat bozorida raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Biroq, bunday yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun nafaqat tegishli dastur va kurslarni yaratish, balki uslubiy ta'minotni doimiy ravishda takomillashtirish va ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish lozimligini anglatadi. Bu o'qitishning yangi uslublarini ishlab chiqish, interaktiv texnologiyalar va onlayn resurslardan foydalanish, shuningdek, mehnat bozori va texnologik taraqqiyotning o'zgaruvchan talablarini hisobga olgan holda ta'lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishni o'z ichiga oladi.

Shunday qilib, dual ta'lim professional ta'lim sifatini oshirish va uni zamonaviy voqelikka moslashtirishda yuqori malakali kadrlar tayyorlash va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda asosiy o'rinni tutadi. Umuman olganda, bu jihatlar professional ta'lim tizimini zamonaviy dunyo talablariga javob beradigan malakali mutaxassislar tayyorlashni muttasil takomillashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Ta'kidlash joizki, dual ta'lim shakli haqiqatan ham professional kadrlar tayyorlashning samarali usuli hisoblanadi. Shuning uchun ham bugungi kunda ko'pgina rivojlangan davlatlar professional kadr tayyorlashda ta'lim tizimlariga dual ta'lim shaklini joriy etmoqda. Ushbu yondashuvning bir nechta asosiy afzalliklari mavjud:

1. Nazariya va amaliyotning integratsiyasi: Ta'lim oluvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki korxonada ishlashning bevosita tajribasini ham oladilar va bu ularga materialni yaxshiroq tushunish va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

2. Korxonalar bilan hamkorlik: Ta'lim muassasalarining korxonalar bilan o'zaro hamkorligi ta'limning dolzarbligini ta'minlash va mehnat bozori talab (ehtiyoj) lariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi.

3. Moliyaviy ta'minot: Ta'lim oluvchilarni o'qitish xarajatlarining korxona tomonidan qoplanishi ta'limning qulayligiga hissa qo'shadi va ta'lim oluvchilarga moliyaviy yukni kamaytiradi.

4. Amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuv: Ish joyida o‘qitish ta’lim oluvchilarga o‘z bilim va ko‘nikmalarini bevosita hayot sharoitida qo‘llash imkonini beradi, bu esa ularni o‘qishni tugatgandan so‘ng to‘gridan-to‘g‘ri kasbiy faoliyatga kirishib ketish imkoniyatini beradi.

5. Paritet hamkorlik: Ta’lim muassasalari va korxonalarining paritet asosda hamkorligi o‘zaro manfaatlil bo‘lish va sifatli ta’limni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bu omillar ta’limning dual shaklini ta’lim oluvchilar uchun ham, korxonalar uchun ham jozibador qiladi va professional kadrlarni muvaffaqiyatli tayyorlashning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi.

Dual ta’lim – ta’lim muassasalaridagi nazariy tayyorgarlikni korxona yoki kasbiy tashkilotlardagi amaliy tajriba bilan birlashtirgan ta’lim modeli. Bu tizimning asosiy xususiyatlari:

1. Nazariya va amaliyot uyg‘unligi: Ta’lim oluvchilar nafaqat nazariy bilimlarni oladilar, balki ularni haqiqiy ish sharoitida amaliyotda bevosita qo‘llashlari mumkin.

2. Korxonalar bilan hamkorlik qilish: Ta’lim muassasalari korxona va tashkilotlar bilan faol hamkorlik qiladi, bu esa o‘quvchilarning hayotiy ish tajribasiga ega bo‘lishlari va muayyan kasb talablari bilan yaqindan tanishishlariga imkon beradi.

3. Kompetensiyalarni rivojlantirish: Dual ta’lim mehnat bozorida talab qilinadigan aniq kasbiy ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan.

4. Kasbiy martaba uchun asos: Ushbu ta’lim shakli ta’lim oluvchilarga o‘qish davomida amaliy ish tajribasiga ega bo‘lish imkonini beradi, bu esa ularni kelajakdagagi kasbiy martaba uchun yaxshiroq tayyorlash imkonini beradi.

5. O‘zaro almashish tamoyili: Ta’lim muassasalari va korxonalar o‘zaro bilim, tajriba va resurslar almashadi, bu esa o‘quvchilarning bilim olishi va rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi.

Bu xususiyatlar dual ta’limni professional kadrlar tayyorlashning samarali vositasiga aylantiradi, ularning mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuviga yordam beradi.

Dual ta’lim tizimi Yevropada qadimiy ildizlarga va boy tarixiy merosga ega. U jamiyatning ham nazariy bilimga, ham amaliy tajribaga ega bo‘lgan malakali ishchi va

mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda vujudga keldi. Germaniya dual ta’lim tizimini muvaffaqiyatli joriy etishning yorqin misollaridan biridir. Bu davlat dual ta’lim tizimining asoschisi hisoblanadi. Bu mamlakat tajribasi butun Yevropa Ittifoqi uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. Germaniya kasb-hunar ta’limi tizimi rivojlangan murabbiylik instituti, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim va xodimlarni tayyorlashda biznesning faol ishtiroki bilan ajralib turadi. Germaniyada dual ta’lim qat’iy qonunchilik bazasiga kiritilgan va savdo, sanoat va hunarmandchilik palatalari yordamida amalga oshiriladi. Bu yerda ta’lim tizimining ajralmas qismiga aylanib, yoshlarga ta’lim muassasalaridagi o‘qishni korxonalardagi amaliy mashg‘ulotlar bilan uyg‘unlashtirib, sifatli kasb-hunar ta’limi olish imkonini bermoqda.

Shuningdek, dual ta’lim tizimi Avstriya, Daniya, Gollandiya va Shveysariya kabi boshqa mamlakatlarda ham muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Bu ularning ta’lim tizimining asosiy elementiga aylanib, mehnat bozori talablariga mos malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qilmoqda.

Ta’limga bunday yondashuv nafaqat yoshlarni kasb-hunarga o‘rgatish, balki ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi, ta’lim jarayonini yanada samarali va dolzarb qiladi.

Dual ta’limga Germaniya davlat universiteti (THWS) xodimi Nataliya Kudelya “Germaniyada dual ta’lim: afzalliklari va kamchiliklari” nomli maqolasida shunday deb ta’rif bergan. “Dual ta’lim - bu ta’lim oluvchilar nazariy bilimlarni ta’lim tashkilotida, amaliy bilimlarni esa korxonada ish joyida o‘zlashtiradigan o‘qitish turidir” .

Xususan, A.Aranjiev dual ta’limga quyidagicha ta’rif beradi: “Dual ta’lim, bu – mashg‘ulotning amaliy qismi ish joyida, nazariy qismi esa ta’lim muassasasida olib boriladigan ta’lim shakli hisoblanadi” .

A.Yusupovning “Dual ta’limning asosiy xususiyatlari” nomli maqolasida “O‘qitishning dual shakli nazariy va ishlab chiqarish, amaliy mashg‘ulotlar bir vaqtning o‘zida amalga oshiriladigan dunyodagi professional va texnik kadrlar tayyorlashning eng samarali shakllaridan biridir. Bu o‘quvchilarning kasbiy ta’limida korxonalarning bevosita ishtirokini o‘z ichiga oladi. Korxonada amaliy mashg‘ulotlar

o‘tkazish uchun sharoitlar aratilgan va o‘quvchilar uchun har oylik to‘lovlarni hisobga olgan holda barcha xarajatlar qoplanadi. Ta’lim muassasalari korxonalar bilan teng asosda hamkorlik qiladi deb ta’kidlagan.

Yetuk mutaxassisning yetukligi zamon talabiga to‘liq javob berishida namoyon bo‘ladi. Ammo zamon shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Bugungi yetuk mutaxassis ertangi jamiyat talabiga javob beraolmasligi mumkin. Demak mutaxassislar ham o‘z malakasini muttasil oshirib borishlari lozim ekan. Shundagina mutaxassislar zamondan orqada qolmaydi va bunday davlat dunyo taraqqiyotidan orqada qolmaydi, balki oldinlab, ilgarilab borish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu tufayli zamonaviy kadrlarni tayyorlash bugungi Yangi O‘zbekiston uchun o‘ta muhimdir. Zamonaviy kadrlarni tayyorlashning bir yo‘nalishi mamlakatimizda dual ta’limni joriy qilish orqali bir vaqtda ham nazariy bilim va amaliy mutaxassisni tayyorlab berishilishi mumkin bo‘lmoqda .

Dual ta’lim tizimi ko‘p narsalarga imkon beradi. Masalan: Korxonalar bilan birgalikda ta’lim olishni tashkil etish kelajakda korxonani malakali kadrlar bilan ta’minalash, o‘z iqtisodini rivojlantirish uchun vaqt va xarajatlarni tejaydigan, ishlab chiqarish muhitiga moslashib olgan xodimlarni tanlab oladi.

Dual ta’lim nafaqat ma’lum bir professional vazifalarni bajarishga o‘rgatadi, balki mehnat jamoasida muvaffaqiyatli moslashishga imkon beradi. Shu bilan birga lozim bo‘lgan mas’uliyatni shakllantiradi .

Tadqiqot va izlanishlardan kelib chiqib aytish joizki, dual ta’limni nazariy ta’lim va ish joyidagi amaliyotni uyg‘unlashtirish orqali o‘quvchilarning kasbiy ko‘nikmalarga ega bo‘lish imkoniyati, bu jarayonga samarali rahbarlik qilish uchun pedagog kadrlarni tayyorlash usuli sifatida tushunish muhim ahamiyatga ega. Dual ta’lim haqiqatan ham o‘quvchilar uchun nafaqat nazariy asoslarni, balki muvaffaqiyatli martaba uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarini ham ta’minlagan holda, ularni muayyan sanoatda ishslashga tayyorlaydigan ta’lim olish uchun noyob imkoniyatdir.

Aytish joizki, ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi faol hamkorlik dual ta’lim tizimining asosiy xususiyatlaridan biridir. O‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularga ta’lim muassasalarida olgan bilim va

ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llash imkoniyatlarini yaratishda korxonalar muhim o‘rin tutadi.

Tajribalar shuni ko‘rsatdiki, mehnat bozori va ta’limning o‘zgaruvchan sharoitlarida uning samaradorligi va dolzarbligini ta’minlash uchun dual ta’lim tizimini yanada o‘rganish va takomillashtirish zarur. Bunda kadrlar tayyorlash dasturlarini korxonalar talablariga moslashtirish, ta’lim sifati va dual tizim samaradorligini baholashning yangi usullarini ishlab chiqish, shuningdek, ta’lim muassasalari va biznes hamjamiyatlari o‘rtasidagi hamkorlikning yangi shakllarini izlash kiradi.

Shunday qilib, dual ta’lim tizimini tadqiq etish va rivojlantirishni yanada chuqurlashtirish zamonaviy talablar va mehnat bozori talablariga tayyor bo‘lgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashni ta’minlashga xizmat qiladi.

Yevropa ta’lim tizimidagi dual ta’lim haqiqatan ham ta’lim tashkilotlari va ish beruvchilar o‘rtasidagi bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy va ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashtirishga qaratilgan hamkorlik natijasi ekanligini tasdiqlaydi. Ushbu tizimda o‘quv jarayonining dastlabki bosqichida bo‘lgan ta’lim oluvchilar ta’lim oluvchi korxonalarida yoki hamkor korxonalarda ishslash orqali ishlab chiqarish jarayoniga jalg qilinadi.

Ishlab chiqarish korxonalari o‘qitish uchun katta xarajatlarga ega bo‘lsa-da, ular bu xarajatlarni o‘z kompaniyasining kelajagiga sarmoya sifatida ko‘rishadi. Ular nafaqat ta’lim natijalari, balki ta’lim mazmunining mosligi, uning zamonaviy mehnat bozori talablariga muvofiqligi va o‘quv jarayonini tashkil etish samaradorligi haqida ham g‘amxo‘rlik qiladi.

Shunday qilib, dual ta’lim tizimi ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikning muhim mexanizmi bo‘lib, yuqori malakali mutaxassislarni shakllantirish va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Dual ta’lim o‘quvchilarga kasb yoki mutaxassislikni o‘zlashtirish uchun noyob imkoniyatlar ochadi. U ta’lim muassasalaridagi o‘qituvchilardan nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki bu bilimlarni haqiqiy ish sharoitida amaliyotda bevosita qo‘llashni ham o‘zida mujassam etgan.

Dual ta'limning yana bir muhim jihatni o'quvchilarning bir vaqtning o'zida ishslash va o'qish qobiliyatidir. Bu ularga o'zlari tanlagan ish sohasiga bevosita taalluqli bo'lgan qimmatli tajriba va ko'nikmalarga ega bo'lish imkonini beradi. Buning yordamida ta'lim oluvchilar mehnat bozoriga yaxshi tayyorgarlik va kasbiy faoliyatga tayyor holda kirishadi.

Bundan tashqari, dual ta'lim ta'lim muassasalarini va korxonalar o'rtasidagi o'zaro yaqin hamkorlikni ta'minlaydi, bu esa o'quv jarayonini dolzarblashtirish va uning mehnat bozori talablariga mos kelishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, dual ta'lim haqiqatan ham ta'lim oluvchilar uchun nafaqat sifatli ta'lim olish, balki kelajakdagi kasbiy sohasida qimmatli ish tajribasiga ega bo'lish uchun ajoyib imkoniyatdir.

Dual ta'lim, xodimlarni aniq "buyurtma asosida" o'qitish, haqiqatan ham ularning talablariga maksimal darajada rioya qilishni ta'minlaydi. Ta'lim oluvchilar ta'limni korxonalar bilan yaqin hamkorlikda olayotganligi sababli ular o'quv jarayonida muayyan korxona yoki tarmoqda ishslashning o'ziga xos talablari, jarayonlari va xususiyatlari bilan tanishadilar. Bu xodimlarni qidirish, tanlash, qayta tayyorlash va moslashtirish xarajatlarini sezilarli darajada tejaydi, chunki bitiruvchilar allaqachon zarur ko'nikma va bilimlarga ega.

Bundan tashqari, dual ta'lim tizimi kompaniyalarga o'quv bosqichida ta'lim oluvchilarning salohiyatini baholash imkonini beradi. Ta'lim oluvchilarning amaliy ishlari davomida ularning kuchli va zaif tomonlari ko'zga tashlanadi, bu esa korxonalarga eng munosib mutaxassislarini tanlash imkonini beradi. Shunday qilib, kompaniyalar allaqachon o'qitilgan va talablarga moslashtirilgan mutaxassislarini jalb qilish orqali o'z xodimlarini kuchaytirishlari mumkin, bu esa o'z navbatida yangi xodimlarni o'qitish va moslashtirish xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Ta'lim oluvchilar uchun dual ta'lim ham muhim afzalliklarni taqdim etadi. Ular nafaqat nazariy bilimlarni olish, balki uni amalda qo'llash imkoniyatiga ega. Bu esa materialni yaxshiroq o'zlashtirish va kompaniyaning haqiqiy faoliyatida qanday qo'llanilishini aniq tushunish imkonini beradi. Bunday amaliy tajriba ularning malakasi va mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi va unga mos ravishda mehnatni tashkil etish kasbiy faoliyatga ta'sir qilish bugungi kunda barchaga ayon. Haqiqatan ham, zamonaviy texnologiyalar va ishni tashkil etish usullari ko'pincha ishlab chiqarish davrlarining an'anaviy modellarini qo'llab-quvvatlamaydi, bu esa ishchilardan moslashuvchan bo'lishni talab qiladi.

Mehnatni kompleks tashkil etish va yuqori texnologiyalar mutaxassislardan nafaqat o'zlarining asosiy vazifalarini bajara olishlarini, balki tsiklning barcha bosqichlarida ishlab chiqarish jarayonlarida faol ishtirok etishlarini ham talab qiladi. Bu shuni anglatadiki, xodimlar doimiy o'rganish va rivojlanishga, shuningdek, atrof-muhit va mehnat bozoridagi o'zgarishlarni tahlil qilish va moslashishga tayyor bo'lishi kerak.

Zamonaviy ishchilar iqtisodiy jarayonlarning yuqori dinamikasiga va mehnat bozori talablarining tez o'zgarishiga tayyor bo'lishi kerak. Bunga katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishslash, ma'lumotlarni tahlil qilish, noaniqlik sharoitida qaror qabul qilish va o'zgarishlarga tez javob berish qobiliyati kiradi.

Shu bois ta'lim dasturlari va kasbiy ta'lim tizimlarida ana shu talablar hisobga olinishi va mutaxassislarni nafaqat ma'lum bir kasbga tayyorlash, balki ularning moslashish ko'nikmalarini, moslashuvchanligi va o'zgaruvchan sharoitlarga tez o'rganish va moslashish ko'nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

O'quv jarayonini bevosita kadrlar tayyorlash amaliyoti bilan uyg'unlikda tashkil etish ish beruvchilar ehtiyojlarini qondirish va mehnat bozorini malakali mutaxassislar bilan ta'minlashning samarali usuli hisoblanadi. Dual ta'lim deb nomlanuvchi bu yondashuv ta'lim muassasalaridagi nazariy tayyorgarlikni korxonalardagi amaliy ishlar bilan uyg'unlashtiradi.

Ushbu yondashuvning afzalliklari aniq. Ta'lim oluvchilar nafaqat nazariy bilimlarni, balki bevosita ish tajribasini ham oladilar, bu esa ularni mehnat bozori talablariga yaxshiroq tayyorlaydi. Ish beruvchilar, o'z navbatida, ta'lim mazmuniga ta'sir qilish, uni o'z ehtiyojlari va talablariga moslashtirish imkoniyatiga ega. Bu korxonalarga ishlab chiqarish jarayoniga zudlik bilan kirishga tayyor bo'lgan malakali

mutaxassislarni olish imkonini beradi va bu tez o‘zgarib borayotgan iqtisodiyot va texnologiya sharoitida muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, dual ta’lim ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi hamkorlikni yaxshilashga yordam beradi, bu esa bilim va tajriba almashish uchun qulay muhit yaratadi. Bu, o‘z navbatida, innovatsiyalarning rivojlanishiga va alohida kompaniyalarning ham, butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Наталия Куделя (Гейдельберг)// Дуальное образование в Германии: плюсы и минусы//Партнёр. №9 (240) 2017г.
2. Aranjiev. “O‘qitishning yangi tizimi o‘quvchiga ham bilim beradi, ham daromad keltiradi” – “Xalq so‘zi” gazetasi 2022 yil 16 iyun 125-son. 1-bet.
3. A.P.Yusupova. “Dual ta’limning asosiy xususiyatlari”//“Raqobatbardosh kadrlar tayyorlashda fan – ta’ lim – ishlab chiqarish integratsiyasini takomillashtirish istiqbollari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya 2023-yil, 96-b.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10156264>
4. M.Q.Pardayev, H.N.Ochilova. Dual ta’limda – birdaniga bilim va kasb-hunar o‘rganadi// Journal of marketing, business and management (JMBM)
5. M.Yu.Eshnazarova, B.X.Nurmatov//Dual ta’limning nazariy asoslari//Academic research in educational sciences//DOI: 10.24412/2181-1385-2021-6-1462-1467

ISHLAB CHIQARISHDAN AJRALMAGAN DUAL TA’LIMNING SAMARADORLIGI

Qosimov Shavkat Urolovich

**Termiz davlat pedagogika instituti, maktabgacha ta’lim fakulteti dekani,
dotsent**

Annotatsiya. Bugungi kunda dars sifatini oshirish va uni jahon standartlariga asoslangan holda tashkillashtirish va yetuk sifatli bilimga ega kadrlarni tarbiyalash masalasi asosiy masala sifatida ko‘tarilmoqda. Maqlolada jahon tajribasi, oily

ta’limning yutuq va kamchiliklari ishlab chiqarishdan ajralmagan dual ta’limning samaradorligi keng yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, dual ta’lim, sifat, jahon tajribasi, amaliyot, nazariya, mutaxassis, innovapsiya, binar dars.

Hozirgi kunda ishlab chiqarishdan ajralmagan holda oliy ma’lumot olish imkoniyati yanada kengaytirilmoqda. Bosqichma – bosqich masofaviy ta’lim shaklida kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yilishi rejalashtirilgan. Ayni paytda o‘z sohasidagi chuqr bilim va malakaga ega bo‘lgan zamonaviy mutaxassislar milliy iqtisodiyotimiz uchun nihoyatda zarur. Shu bilan birga, oliy ta’lim tizimining vazifasi faqat talabalarga dars berishdan iborat bo‘lib qolmasligi, balki universitet va institutlarimiz ilm-fan sohasida ham faol ishlashi, yoshlarni ilmiy ishlarga, katta-katta loyihalarga jalb etishi kerak.

Dual ta’lim - ta’lim tashkilotida o‘qitishni korxonada (tashkilotda) ishlab chiqarish ta’limi va kasbiy amaliyotning majburiy davrlari bilan o‘quvchilarni ish bilan ta’minlash va korxona (tashkilot) ning teng javobgarligi bilan kompensatsiya to‘lash bilan birlashtirgan o‘qitish shakli[3].

Dual ta’lim tizimi quyidagi bosqichlardan iborat:

- ta’lim muassasai va korxonalar o‘rtasida shartnomalar imzolash;
- kadrlar borasida ehtiyojlarni aniqlash;
- kadrlar tayyorlash yo‘nalishini tashkil etish;
- mehnat bozoridagi talabga muvofiq o‘quv dasturlarini yaratish va ularni doimiy ravishda yangilash;
- dual ta’limda tahsil olgan tayyor kadrlarning malakasini baholash.

Turli mamlakatlar tajribasi qiyosiy tahlil qilinib, ta’lim sifatini oshirish sohasida eng samarali usul va texnologiyalar belgilab olindi. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Interfaol darslar, onlayn kurslar, kompyuter dasturlaridan foydalanish va boshqalar kabi innovatsion uslub va texnologiyalarni qo‘llash.
2. Talabalarning tanqidiy fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratish.
3. Har bir talabaga individual yondashish, uning talab va qiziqishlarini hisobga olish.

4. Ta’lim sifatini monitoring qilish va baholash tizimini ishlab chiqish.

Davlat uchun dual ta’lim, birinchidan, yuqori samarali malakali kadrlar tayyorlash va ularni to‘siqsiz ishga joylashtirish bo‘lsa, ikkinchidan, iqtisodiy nuqtai nazardan bu ta’lim o‘zini o‘zi moliyalashtiradi. Yuqoridagi matnga asoslanib, dual ta’lim tizimining aniq afzalliklarini ta’kidlash kerak:

Birinchidan, mutaxassislarning amaliy mashg‘ulotlari nafaqat ta’lim tashkilotlarining ustaxonalari, laboratoriyalari va poligonlarida emas, balki korxonalarda amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, ta’lim dasturlarining mazmuni va tuzilishi ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida kelishib olinadi, bu barcha tomonlarning talablarini qondirish imkonini beradi.

Uchinchidan, ta’lim muassasasi va korxona o‘rtasida yaqin aloqalar rivojlanishi mumkin va rivojlanadi.

To‘rtinchidan, mehnat jarayonida mehnat jarayoniga tez moslashish ehtimoli bor.

Beshinchidan, Ta’lim muassasasidagi nazariy faoliyatdan korxonadagi amaliy ishlarga doimiy o‘zgarish ishlab chiqarish jarayoni katta darajada zarar ko‘rmasa, o‘rganish uchun eng yaxshi motivatsiya bo‘lib xizmat qiladi.

Oltinchidan, kasb-hunarni aniqroq tushunishni, shuningdek, standartlashtirilgan tayyorgarlik darajasini kafolatlaydi.[6]

Bir qator iqtisodiy erkinliklar berilgan korxonalar talablari zamonaviy bozor iqtisodiyotining asosiy tamoyillari bilan belgilanadi, bu esadual ta’lim modelini yaratishda e’tiborga olinishi kerak.

Faoliyat turlari va shakllarini erkin tanlash bu- bozorning asosiy tamoyilidir. U har qanday tadbirkorlik subyektining o‘zi xohlaganini tanlash huquqini beradi,iqtisodiy faoliyatning hayotiy, foydali yoki afzal turi vaushbu faoliyatni qonun tomonidan ruxsat etilgan har qanday shaklda amalga oshirishni taminlaydi. Dual sheriklik barcha ishtirokchilarning moliyaviy qiziqisgi asosiga qurilishi kerak.

Dual ta’lim tizimi o‘ziga xos kamchiliklari.

1. Korxonada motivatsiya bilan bir qatorda ta’lim darajasi ham yomonlashishi mumkin.

2. Ta’lim tashkilotlarining o‘quv dasturlari korxonada bajariladigan ishlarning mavsumiy ketma-ketligi tufayli har doim ham qo‘llab-quvvatlanmaydi.

3. Ta’lim tashkiloti ba’zan talab qilinadigan korxona o‘quv materiallarini taqdim etishga ulgurmaydi.

4. Korxonalarning ish o‘rinlari yetishmasligi sababli yangi mutaxassislarni qabul qilishni istamasligi.

5. Ta’lim uchun moliyaviy resurslarning yetishmasligi tufayli korxonalar o‘zlarini ishlab chiqarayotgan mahsulot narxini oshirish orqali daromad olishga majbur bo‘lmoqda.

Modulli o‘qitish texnologiyasini qo‘llashning yana bir xususiyati shundan iboratki, talaba bir modulni o‘zlashtirmasdan ikkinchisiga o‘ta olmaydi. Bu esa ta’lim dasturining kafolatli o‘zlashtirilishini ta’minlaydi. O‘quv modullarini tuzishda ko‘p hollarda ish beruvchilar ham jalb qilinadilar. Ular modulli ta’lim dasturlariga tanlov fanlarini kiritish bo‘yicha o‘z takliflarini beradi.

Shuni alohida ta’kidlash kerakki, kredit-modul tizimi modul ko‘rinishida shakllantirgan fan bloklarini to‘liq o‘zlashtirish orqali kreditlar yig‘ib borishga asoslangan tizim.

Kredit-modul tizimida o‘qituvchining yagona bilim manbasi sifatidagi roli kamayadi, talaba o‘quv jarayoni markaziga ko‘chadi. Ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilarda yangi ko‘nikmalarini shakllantirishga e’tibor qaratiladi. Ta’lim muassasalarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, talabalarining mustaqil ravishda bilim olish madaniyatini shakllantirish masalalari dolzarb bo‘ladi. Darslar sifatini oshirish talabi zamonaviy uslublardan foydalanishga ehtiyojni oshiradi.

Bolonya kelishuvi ta’lim tizimining ijobiy xususiyatlaridan biri undagi binar va Vebinar darslarning mavjudligidir.

Binar dars deganda muayyan mavzuning ikki o‘qituvchi yoki o‘qituvchi va bir amaliy soha vakili tomonidan hamkorlikda o‘tilishi tushuniladi. Bunda dars beruvchilar nafaqat o‘zaro, balki auditoriya bilan ham muloqatda bo‘lib, mavzuning

har tomonlama ko'rib chiqilishiga imkon yaratiladi. Binar darslar muqobil fikrlarning bayon etilishi, baxs-munozara yuritishning odobi shakllanishi, ma'lumotni faolroq qabul qilishga yo'l ochishi nuqtai nazaridan samarali pedagogik uslubdir.

Vebinar esa dars, maslahat, suhbat, taqdimot jarayonlarining internet orqali onlayn ravishda o'tkazilishidir. Uning asosiy xususiyati interfaollik bo'lib real vaqt rejimida o'zaro ma'lumot almashish, uni tahlil qilish va qayta ishlash mumkin.

Ma'lumki, vebinarlar jaxon ta'lim tizimida jumladan O'zbekistonda ham keng tarqalgan bo'lib, masalan hozirgi paytda Buxoro davlat universitetida xorijlik hamkorlar bilan ko'pgina onlayn darslar aynan vebinar shaklida o'tkazilmoqda. Juhon reytinglarida yuqori o'rnlarda turuvchi Paduya universiteti (Italiya), Valensiya politexnika universiteti (Ispaniya), Xalt biznes maktabi (Buyuk Britaniya), Vatel mehmonxona va turizm biznes maktabi (Fransiya) hamda boshqa ko'plab oliy ta'lim muassasalari, shuningdek, Yaponiya Turizm kengashi, "Content Capital" (Malaziya) kabi tashkilotlar bilan vebinarlar doimiy ravishda yo'lga qo'yilgan".

Xulosa qilib shuni aytish mumkunki, bugungi kundagi bozor iqtisodiyoti jadal suratlarda rivojlanib bormoqda va talab hamda taklif ning turli tumanligi bilan bir qatorda sifat darajasi ham o'zgarib bormoqda,dual ta'lim tizimi nafaqat o'rta maxsus ta'lim tizimi balki, oliy o'quv yurtlarida ham yo'lga qo'yilishi bugungi kundagi ta'lim jarayonidagi innovatsion yondoshuv hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Поташник М.М., Лазарев В.С. Управление развитием школы. – М.: Новая школа, 1995.– С.15-29.

2. Ne'matjonova Y.O'.Prospects of the dual education system in the process of international pedagogical teaching//EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal. Volume:8|Issue:2|February 2022|| Journal DOI: 10.36713/epra2013||SJIF Impact Factor 2021: 8.047||ISI Value: 1.188/B.120-122.

3. Ne'matjonova Y.O'. Dual ta'lim tizimining germaniya ta'limi rivojidagi tutgan o'rni. Yutuq va kamchiliklari. "Muhandislik-texnologiya fan sohasidagi muammolar: Yechim va takliflar" mavzusidagi professor-o'qituvchilarini va

talabalarining ilmiy izlanishlari natijalariga bag‘ishlangan I-ilmiy-texnik anjuman materiallar. Termiz.2022. B. 226-227.

PROFESSIONAL TA’LIMGA DUAL TA’LIM TIZIMINI TADBIQ

ETISHNING ILMIY ASOSLARI

Qurbanova Dilafruz Komiljonovna

Andijon shahar pedagogika kolleji direktori.

Annotatsiya. Maqolada bugungi kunda ta’lim tizimida tubdan o‘zgarish va yangi

islohotlar joriy etilmoqda, muallif tomonidan professional ta’limga dual ta’lim tizimini tadbiq etishning ilmiy-nazariy asoslari o‘rganildi va tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, dualistik nazariya, AKT, dual ta’lim, dualizm amaliyot, qo‘llash, tizim, modernizatsiya.

KIRISH

Hozirgi globallashuv sharoitida, dunyo shu darajada tez rivojlanmoqdaki, bugungi yaratilgan yangiliklar qisqa vaqtida o‘z mohiyatini yo‘qotmoqda, chunki aynan shu yangilik takomillashgan holda boshqa davlatlarda, boshqa kishilar tomonidan yaratilmoqda. Bunday sharoitda kutishga vaqt yo‘q, shoshib ish qilishga imkoniyat yo‘l bermaydi. Faqat orqada qolmaslik yo‘llarini izlashimiz kerak bo‘lmoqda. Zero, hozirgi ta’lim tizimi ham biroz eskirdi. Nazariyani ta’lim muassasalarida o‘rganish keyin amaliyotga borib tajriba orttirib ishslash. Bu tegishli samara berguncha ancha davrni o‘z ichiga oladi. Shu tufayli hozirgi paytda nazariya bilan amaliyotning uyg‘unligini ta’minlagan holda ta’lim tizimini tashkil qilishni taqozo qilmoqda. Bunday ta’lim odatda dual ta’lim, deb yuritiladi. Mamlakatimizda dual ta’limni joriy qilish borasidagi ko‘rsatmalar bundan bir necha yil oldin boshlangan edi. Xususan, 2019-yil 1-fevralda mamlakatimiz Prezidenti “O‘zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o‘rtasida ko‘p qirrali hamkorlikni yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga imzo chekdi. Keyinchalik ushbu hujjat takomillashtirilib, dual ta’limni tashkil etish vazifasi ham belgilab berilgan edi. Dual ta’lim yangi tahrirda qabul qilingan “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunning alohida

moddasida qayd etildi. Shuningdek, 2020-yil 6-noyabrda qabul qilingan “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohasini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni ham qabul qilindi. Mazkur hujjatda ham dual ta’lim o‘z aksini topgan. Ko‘rinib turibdiki, dual ta’lim tizimini joriy qilish va takomillashtirish masalasiga alohida ahamiyat berilib kelinmoqda. Bu ham ko‘rsatadiki, bugungi kunda dual ta’lim to‘g‘risida tadqiqotlar olib borish obyektiv zaruriyatga aylanmoqda. Demak, ushbu mavzu o‘ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimiz rahbarining ta’lim tizimini davlat xususiy sheriklik asosida rivojlantirish g‘oyasi zamirida ana shu maqsad yotibdi. Ta’limdagi hamkorlik tamoyili mamlakatimiz professional ta’lim tizimida amaliyotga tadbiq etilmoqda. Bu borada yaqin hamkor sifatida “Mutaxasislarni maqsadli tayyorlash, o‘quv-ilmiy va marketing sohalari bo‘yicha o‘zaro hamkorlik” to‘g‘risidagi shartnomalar shakllantirilib, shu asosida nazariya egallangani bilimlarni amaliyotda q’ollashda xizmat qiladi. Shu tariqa tomonlarning sheriklik asosidagi hamkorligiga mustahkam zamin yaratiladi.

Mamlakatimizda ta’lim sohasi qadimdan o‘rganilib kelinmoqda. Xususan, oxirgi paytlarda ta’lim xizmatlari sifati va samaradorligini oshirishga oid masalalari bilan bir qator iqtisodchi olimlar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Bular jumlasiga S.S.G‘ulomov, M.M.Muxammedov, M.E.Po‘latov, A.V.Vaxabov, M.Q.Pardayev, A.O‘lmasov, B.N.NavruzZoda, Yo.A.Abdullayev, M.X.Saidov, B.A.Abdukarimov, Sh.Qurbanov, Sh.Sh.Shodmonov, E.T.Odilov, Q.J.Mirzayev, K.B.Urazov, A.O.Ochilov, G.N.Axunova, N.U.Arabov, O.T.Qahharov, S.A.Isxakova, G.S.Sa’dullayeva, X.X.Rejapov kabilarni kiritish mumkin. Ammo ushbu olimlar asarlarida dual ta’lim masalasi deyarli o‘rganilmagan. Faqat oxirgi paytlarda bu borada ayrim fikrlar A.Aranjiyev, A.Avliyakulov, N.A.Muslimov, D.Ro‘ziyeva, L.Abduaazimova kabilar tomonidan turli gazeta maqolalarida, uslubiy ishlarda ayttilmoqda. Ammo yirik tadqiqot ishlari olib borilmagan va ular ilmiy jihatdan yoritilmagan. Bundan ham ko‘rinib turibdiki, mazkur masala bo‘yicha tegishli o‘rganishlarni o‘tkazish va tavsiyalar ishlab chiqish o‘ta dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Dual ta’lim tizimi – ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni tashkilotda olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limining asosiy maqsadi ta’lim muassasasi va ish beruvchilarning sa’y-y-harakatlari amaliy mashg‘ulotlarning asosiy omili sifatida birlashtirib, o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat.

Dualism haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, dualizm (lot. dualis — ikki yoqlama) — bir-biri bilan birlashtirib bo‘lmaydigan holatlar, tamoyillar, fikrlash tarzi, dunyoqarash, intilish va gnoseologik tamoyillar yonma-yon mavjudligini targ‘ib qiluvchi ta’limot. Dualizm plyuralizm ko‘rinishlaridan biri. Dualizm terminini nemis faylasufi X.Volf (1679— 1754) kiritgan. Dualizm quyidagi juft tushunchalarni ifodalaydi: g‘oyalar dunyosi va voqeiy dunyo. Dualizm falsafiy, diniy, antropologik, etik shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Qadimgi davrda diniy-etik dualism Avestoda uchraydi. Dualizm falsafada ikki mustaqil narsa — ruh va materiya mavjud deb bilishida ko‘rinadi. Bu ayniqsa, R.Dekart va I.Kant qarashlarida ko‘zga yaqqol tashlanib turadi.

O‘zbekiston Respublikasi "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuniga muvofiq, shuningdek yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallahsga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish maqsadida 2021/2022 o‘quv yilidan professional ta’lim tizimida dual ta’lim tashkil etiladi. "Ta’lim to‘g‘risida"gi qonunning 17-moddasida dual ta’lim to‘g‘risida "Dual ta’lim o‘quvchilarga zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallahsga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti, amaliy qismi esa ta’lim muassasasi asosida amalga oshiriladi. Ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ta’kidlandi. Vazirlar Mahkamasining 163-sod qarori qabul qilinishi. O‘zbekistonning 2021-yil 29-martdagagi "Kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarorida respublikamizda dual ta’limni tashkil etish bo‘yicha amaliy ishlar boshlanganligi ko‘rsatilgan.

Dual ta’lim o‘quvchilar va ish beruvchining ta’lim infratuzilmasini ta’lim jarayoniga jalb qilgan holda o‘zaro ta’lim doirasida mutaxassislar tayyorlashning

asosidir. Dual ta’limni kasbiy munosabatlar tajribasi, ishlab chiqarish ko‘nikmalarini ish joyiga o‘tkazish sifatida tushunish mavzu bo‘yicha o‘zaro munosabatlarning umumiylari bilan uzviy bog‘liqdir. Dual ta’lim jarayonida talaba bir vaqtning o‘zida korxona yoki tashkilotda olgan nazariy bilimlarini amalda qo‘llaydi hamda o‘z mutaxassisligi bo‘yicha ko‘nikma va malakasini mustahkamlaydi. Bunda talabalar real, aniq ishlab chiqarish jarayonini tushunishga qaratilgan nazariy bilim va tushunchalarni tarqatish qobiliyatini rivojlantiradilar. Ilmiy jarayonda amaliy faoliyatni aniqlash tamoyili bilishning asosiy maqsadiga asoslanadi. Dual ta’lim jarayoni bilimning obyektivligini o‘rganish kuchi bo‘lgan amaliy faoliyat bilan oqlaydi va uning haqiqatligini tekshirish vositasidir. Bu nazariya va amaliyot o‘rtasidagi dialektik munosabatda namoyon bo‘ladi.

Ta’lim muassasasi va korxonaning bu hamkorligi bilan oliy ta’lim tizimining yuqori sifat va miqdor jihatni uchun ijtimoiy buyurtma belgilanadi. Imkoniyat metodik tamoyiliga asoslangan kasb-hunar ta’limi tizimini o‘rgangan olimlarning fikricha, dual ta’limning asosiy shakli ijtimoiy sheriklik institutidir. U har bir sherikning manfaatlari va majburiyatlarini aniq ajratib ko‘rsatish bilan ish beruvchiga beriladi. Ikki tomonlama o‘quv mashg‘ulotlari nafaqat mutaxassislarni tayyorlash natijalari, balki o‘quv jarayoni va uni tashkil etish mazmunidan ham manfaatdor bo‘lgan muayyan korxonalarini o‘quv jarayoniga jalb qilishni ta’minlaydi. Bu ikki tomonlama ta’limning ahamiyati bilan belgilanadi, bu esa mutaxassis tayyorlashdagi bo‘shliq va ta’lim sohalarini to‘ldirish imkonini beradi. Nazariy-uslubiy, psixologik va falsafiy asoslarni hisobga olgan holda ikki tomonlama ta’lim sharoitida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi ko‘rib chiqiladi. To‘rtta asosiy komponentga e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Motivatsion (muvaffaqiyatga erishish; o‘qishga motivatsiya; ishdan qoniqish darjasи; ratsionalizatorlik takliflari orqali ilmiy faoliyatga qiziqish).
2. Tashkiliy-boshqaruв komponenti (etakchilik salohiyatining namoyon bo‘lishi; kommunikativ sifatlar; tashkiliy xususiyatlar).
3. Kognitiv (kasbiy faoliyatda bilim olish; bilim olishda mustaqillik).

4. Ilmiy komponent (ilmiy maqsadlarda ishtirok etish darajasi; korxona muammolarini hal qilish uchun amaliy innovatsion loyihibar yo‘nalishi).

XULOSA

Dual ta’lim deganda ma’lum bir korxona ehtiyojlariga muvofiq ma’lum darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda ta’lim va ishlab chiqarish sohalarining muvofiqlashtirilgan o‘zaro ta’sirini o‘z ichiga olgan kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi. Bunda ta’lim muassasasi va ishlab chiqarish korxonalarining umumiyligi maqsadi ijtimoiy tuzilmaviy xususiyatlarga ega ma’lum malakali, malakali mutaxassislarni tayyorlash jarayonini birlashtirishdan iborat.

Ushbu integratsiyaning asosi ikki tomonlama o‘qitish sharoitida amalga oshiriladigan maqsadlar, qadriyatlar mazmuni, faoliyatlar jamiyatini aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jonmatova O. Yusuf Xos Hojibning ta’lim – tarbiya to‘g‘risida. T.: “O‘qituvchi”, 1980. 14-bet.
2. Niyozev G , Axmedova.M Pedagogika tarixidan seminar. “Noshir”, Toshkent, 2011, 142 bet.
3. Mutualipova M.J. Xalq pedagogikasi. – T.: “ Fan va texnologiya”, 2015.
4. Mullaboyeva N. Kasbiy pedagogika. Namangan, 2019, 364 bet.

GLOBALLASHUV JARAYONLARI VA MA’NAVIY TAHIDIDLAR

Rahimov Jurabek Qadamovich

Nordik Xalqaro Universiteti magistri

Globalashuv – bu ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy jarayondir. Shuningdek, xalqlarning madaniyatiga kuchli ta’sir etuvchi hodisa sifatida o‘rganiladi. U dunyoda iqtisodiy integratsiyaning ijobjiy omili va milliy iqtisodiyotning natijali o‘zgarishga ko‘makchi sifatida qabul qilingan.

Ammo, dunyoda axborot almashinuvining o‘sishi bilan u madaniyat, ilm-fan sohasiga ham kirib keldi. Natijada millat madaniyatiga ta’sir etuvchi ma’naviy

tahdidlar insoniyat oldiga yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Chetdan kirib kelayotgan, mamlakatimiz fuqarolari, ayniqsa, yoshlardan ongini individualizm, egotsentrizm g‘oyalari bilan zaharovchi ushbu ma’naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi turishimiz zarur. Beba boyligimiz milliy ma’naviyatimiz va qadriyatlarimizga hurmat ruhini shakllantirgan holda ma’naviy tahdidlarni oldini olishga erishishimiz mumkin.[1]

Ma’naviyat haqida gap ketganda, shuni alohida ta’kidlash lozimki, u eng avvalo, millatni, milliy madaniyatni, milliy turmush tarzini muhofaza qiladi. Shunday ekan globallashuv jarayonida mamlakat milliy madaniyatiga rahna soluvchi ma’naviy-mafkuraviy tahdidlarni oldini olishda insonlarni yuksak ma’naviyatli bo‘lishi muhim omil hisoblanadi. Buning uchun jamiyatda ma’naviy-mafkuraviy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish zarur. Ya’ni, birinchidan, mamlakat kelajagi bo‘lmish yoshlarni turli mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish; ikkinchidan, manaviy tahdidlarni aynan nimaga qaratilganligini har tomonlama anglab yetish; uchinchidan, atrofimizda yuz berayotgan voqeа-hodisalarga befarq bo‘lmasdan, dahldorlik hissini oshirish lozim.

Bugungi kunda inson ma’naviyatiga qarshi yo‘naltirilgan, bir qarashda arzimas bo‘lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, ko‘zga ko‘rinmaydigan lekin zararini hech narsa bilan o‘lchab bo‘lmaydigan ziyan yetkazishi mumkin. Jumladan, ma’naviy tahdidlarning bir ko‘rinishi bo‘lgan «**ommaviy madaniyat**» niqobidagi tazyiqlarning yoshlardan ongiga ta’siri mamlakat taraqqiyoti uchun xavf soladi. Ayniqsa, voyaga yetmagan bolalarning turli internet klublarida o‘tirishlari va pornografik saytlarga kirishlari, mobil telefonlardan noto‘g‘ri foydalanib, behayo film va suratlar olib yurishlari, bularning barchasi inson ma’naviy kamolotiga ulkan zarar keltiradi. Bugungi kunda jamiyatimizda kechayotgan bunday jarayonlarda e’tiborli bo‘lish, yoshlarni to‘g‘ri yo‘lga boshlash lozim.[2] Bunda:

- **ularda, turli xildagi ma’naviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish;**
- **yoshlarni ma’naviy merosimiz namunalari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish;**

– yoshlarga mobil telefonlar va kompyuter o‘yinlarining inson sog‘ligi, ma’naviyati, ongiga yetkazadigan salbiy ta’sirlari haqida tushuntirish ishlari olib borish lozim.

Shundagina biz yoshlаримизни, шу билан бирга халқимизни гарандай ювуз кучлар ва ма’навиј таҳдидлар тоғондан омон саqlaymиз, улар қалбидага ўртга садоqат, ватанга муhabbat tuyg‘ularини шакllantира оламиз.

Bugun биз тез сур’атлар билан о‘згариб борайотган, инсоният ҳозирга қадар бoshidan kechir-gan davrlardan tubdan farq qiladigan o‘ta shid-datli va murakkab bir zamonda yashamoqdamiz. Davlat va siyosat arboblari, faylasuflar va jamiyatshunos olimlar, sharhlovchi va jurnalistlar bu davrni turlicha ta’riflab, har xil nomlar bilan atamoqda. Kimdir uni yuksak texnologiyalar zamoni desa, kimdir tafakkur asri, yana birov yalpi axborotlashuv davri sifatida izohlamoqda. Albatta, bu fikrlarning barchasida ham ma’-lum ma’noda haqiqat, ratsional mag‘iz bor. Chunki ularning har biri o‘zida bugungi serqirra va rang-barang hayotning qaysidir belgi-alomatini aks ettirishi tabiiy. Ammo ko‘pchilikning ongida bu davr globallashuv davri tariqasida taassurot uyg‘otmoqda. Nega deganda, ҳозирги paytda yer yuzining qaysi chekkasida qanday bir voqeа yuz bermasin, bu haqda dunyoning boshqa chekkasida zudlik bilan xabar topishi hech kimga sir emas.

Ana shunday globallashuv fenomeni haqida gapirganda, bu atama bugungi kunda-ilmiy-falsafiy, hayotiy tushuncha sifatida juda keng ma’no-ni anglatishini ta’kidlash lozim. Umumiy nuqtai nazardan qaraganda, bu jarayon mutlaqo yangicha ma’no-mazmundagi xo‘jalik, ijtimoiy-siyo-siy, tabiiy-biologik global muhitning shakl-lanishini va shu bilan birga, mavjud milliy va mintaqaviy muammolarning jahon miqyosidagi muammolarga aylanib borishini ifoda etmoqda.

Globallashuv jarayoni hayotimizga tobora tez va chuqur kirib kelayotganining asosiy omili va sababi xususida gapirganda shuni obyektiv tan olish kerak - bugungi kunda har qaysi davlat-ning taraqqiyoti va ravnaqi nafaqat yaqin va uzoq qo‘shnilar, balki jahon miqyosida boshqa mintaqa va hududlar bilan shunday chambarchas bog‘lanib boryaptiki, biron mamlakatning bu jarayondan chetda turishi ijobiy natijalarga olib kelmasligini tushunish, anglash qiyin emas.[3]

Shu ma'noda, globallashuv — bu avvalo hayot sur'atlarining beqiyos darajada tezlashuvi demakdir.

Ayniqsa, davlatlar va xalqlar o'rta-sidagi integratsiya va hamkorlik aloqalarining kuchayishi, xorijiy investitsiyalar, kapital va tovarlar, ishchi kuchining erkin harakati uchun qulayliklar vujudga kelishi, ko'plab yangi ish o'rinnarining yaratilishi, zamonaviy kommuni-katsiya va axborot texnologiyalarining, ilm-fan yutuqlarining tezlik bilan tarqalishi, turli qadriyatlarning umuminsoniy negizda uyg'unlashuvi, ekologik ofatlar paytida o'zaro yordam ko'rsatish imkoniyatlarining ortishi — tabiiyki, bularning barchasiga globallashuv tufayli erishilmoqda.

Bugungi kunda zamonaviy axborot maydonidagi harakatlar shu qadar tig'iz, shu qadar tezkorki, endi ilgarigidek, ha, bu voqealr bizdan juda olisda yuz beribdi, uning bizga aloqasi yo'q, deb beparvo qarab bo'lmaydi. Globallashuv jarayonining yana bir o'ziga xos jihat shundan iboratki, hozirgi sharoitda u mafkuraviy ta'sir o'tkazishning nihoyatda o'tkir quroliga aylanib, har xil siyosiy kuchlar va markazlarning manfaatlariga xizmat qilayotganini kuzatishi muqarrar.

Ta'bir joiz bo'lsa, aytish mumkinki, bugungi zamonda mafkura poligonlari yadro poligonlaridan ham ko'proq kuchga ega. Bu masalaning kishini doimo ogoh bo'lishga undovchi tomoni shundaki, agar harbiy, iqtisodiy, siyosiy tazyiq bo'lsa, buni sezish, qo'rish, oldini olish mumkin, ammo mafkuraviy tazyiqni, uning ta'siri va oqibat-larini tezda ilg'ab etish nihoyatda qiyin. Mana shunday vaziyatda odam o'z mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan o'tgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sog'lom negizda shakllangan dunyo-qarash va mustahkam irodaga ega bo'lmasa, har turli ma'naviy taxdidlarga, ularning goh oshkora, goh pinhona ko'rinishdagi ta'siriga bardosh berishi amrimahol. Buni kundalik hayotda uchrab tu-radigan ko'plab voqealar misolida yaqqol kuza-tish mumkin va ularning qanday og'ir oqibat-larga olib kelishini uzoq tushuntirib o'tirish-ning hojati yo'q, deb o'ylayman. O'tgan yillar davomida dunyoda va mintaqamizda ro'y bergan, biz bevosita o'z boshimizdan kechirgan voqealar, mafkuraviy jarayonlarning rivoji bu xulosaning to'g'ri ekanini qayta-qayta isbotlamoqda.

Binobarin, biz davlatimiz kelajagini o‘z qobig‘imizga o‘ralib qolgan holda emas, balki umumbashariy va demokratik qadriyatlarni chu-qur o‘zlashtirgan holda tasavvur etamiz. Biz istiqbolimizni taraqqiy topgan mamlakatlar tajribasidan foydalanib, davlat va jamiyat boshqa-ruvini erkinlashtirish, inson huquq va erkin-liklarini, fikrlar rang-barangligini o‘z hayotimizga yanada kengroq joriy qilishda ko‘ramiz. Biz butun ma’rifatli dunyo, xalqaro hamjamiyat bilan tinch-totuv, erkin va farovon hayot kechirish, o‘zaro manfaatli hamkorlik qilish tarafomiz. Biz uchun shunday yo‘l ma’qul, uning boshqa muqobili yo‘q.

Muxtasar qilib aytganda, yoshlarimizning ma’naviy olamida bo‘shliq vujudga kelmasligi uchun ularning qalbi va ongida sog‘lom hayot tarzi, milliy va umummilliy qadriyatlarga hurmat-ehtirom tuyg‘usini bolalik paytidan boshlab shakllantirishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev.Yangi O‘zbekiston Strategiyasi.Toshkent, —O‘zbekiston, 2021.B-457.
2. Markaziy Osiyo: kecha, bugun, ertaga. Ishonch. 2001 yil 29-dekabr.
3. Алимов Р. М. Центральная Азия: общность интересов. – Т.:Шарқ , 2005.
– 148 бет

PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA AMALIYOTGA

YO‘NALTIRILGAN TA’LIM

Raxmatullayeva Durdon Ravshanovna

PTRI “Ta’limda boshqaruv” kafedrasi professori p.f.d.(DSc)

Agaliyeva Xabiba Narmaxmad qizi

PTRI tayanch doktoranti

Annotatsiya: Hozirgi zamon ta’lim jarayonidan katta o‘zgarishlarni talab etmoqda. Professional ta’lim muassasalarini amaliyotga yo‘naltirish, kasbiy faoliyat bilan bog‘liq vaziyatlarni to‘laqonli o‘rganish, o‘quvchilarni ijtimoiy moslashishiga ko‘mak berish maqsadida professional ta’lim muassasalarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni joriy etilgan.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, amaliyot, tizim, respublika, texnologiya, axborot, didaktik, o‘qitish, zamonaviy, mexanizmlar, metodlar, jarayon, optimallashtirish, ta’midot, pedagogik shart-sharoit.

Jahonda fan va texnika jadal sur’atlar bilan rivojlanayotgan, zamonaviy axborotlar kengayib borayotgan jamiyatda professional ta’lim tizimidagi o‘quv jarayonini qayta ko‘rib chiqish va uning sifatini oshirishga ehtiyoj ortib bormoqda. Respublikamizda professional ta’lim tizimini tubdan isloh qilish bilan birga kadrlar tayyorlashning yangi tizimi yaratildi. O‘qitish metodikasini takomillashtirish va optimallashtirish, ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, o‘qitishning zamonaviy, axborot va didaktik vositalarini integrativ qo‘llash bo‘yicha salmoqli izlanishlar olib borilmoqda. Professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarni malaka talablari asosida kasbiy faoliyatga tayyorlashda uslubiy ta’midotini takomillashtirish orqali amaliyotga yo‘naltirib o‘qitish pedagogik shart sharoitlari, mexanizmlari, metodlari hamda texnologiyalari orqali didaktik ta’midotini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining shaxsiy rivojlanishi ularning ijodiy fikrashi, mustaqillik, faollik munosabatlarining boyib borishi, dunyoqarashlarining o‘sib borishi, o‘z-o‘zini nazorat qilish va tarbiyalashga bo‘lgan ehtiyojlarning shakllanishi kabi holatlar bilan tavsiflandi. Professional ta’lim muassasalari o‘quvchilarining ta’lim olish jarayonida – bu insonda mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishda ahamiyatli hisoblangan kasbiy bilim, ta’lim sifati, kompetentlik va darajali mezonlar asosida rivojlanirish, asosiysi, amaliyotga yo‘naltirish hamda o‘z-o‘zini takomillashtirishning eng maqbul davridir[4]. Professional ta’lim muassasasi ushbu jarayonda bilimlarni jamlash, saqlash, uzatish, ularning istiqbolda amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etishda ulardan samarali foydalanish kabi holatlarni o‘zida mujassam ettiradi. Bu esa o‘quvchilarni amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limda innovatsion texnika va texnologiyalarni qo‘llash orqali yetuk mutaxassis, o‘quvchilarni amaliyotga yo‘naltirishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va uning uslubiy ta’midotini yaratish muammosini tizimli tadqiq qilishni nazarda tutadi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim-bu haqiqiy amaliy vazifalarni bajarish orqali o‘quvchilarining kasbiy kompetensiyasini shakllantirish maqsadida o‘quvchilarining ta’lim dasturini o‘zlashtirish jarayoni.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- ✓ nazariy bilimlarni mukammal o‘zlashtirish
- ✓ bitiruvchilarining amaliy ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ✓ ish beruvchilar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni kengaytirish
- ✓ o‘quvchilar uchun ish tajribasi va kasbiy faoliyat bilan ta’minlanishiga ko‘mak;
- ✓ o‘quv jarayonida o‘quvchilar tomonidan olib borilayotgan amaliyot samaradorligini oshirish[3, 6].

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7-avgustdagи “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sonli Qaror qabul qilinib, ushbu qarorda ta’lim muassasalarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni yo‘lga qo‘yish hamda mavjud jihozlardan ta’lim muassasasi bazasidan samarali foydalangan holda yoshlarni amaliyotga jalb etish va ta’lim muassasasidan tashqari kasbiy faoliyatni tashkil etish, mustaqil ravishda kasbiy faoliyatini yuritish, ta’lim muassasasini o‘quvchilarini amaliyotga yo‘naltirishda va ularni ijtimoiy himoya qilishni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyat kasb etilishi belgilab berilgan[2]. Professional ta’lim muassasalarda amaliyotga yo‘naltirilgan holda kasbiy faoliyatini tashkil etishda uning me’yoriy huquqiy asoslarini bilish va ushbu hujjatlar asosida tashkil etish lozim. Professional ta’lim muassasalarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limni tashkil etishda yoshlarni ko‘proq mustaqil o‘sishiga hamda ularni ijtimoiylashuvida katta turtki bo‘ladi. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim davomida o‘quvchilarining mashg‘ulot davomida to‘plangan bilim va ko‘nikmalarni qo‘llash qobiliyati ohib beriladi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning quyidagi yondashuvlari mavjud:

- ta’lim jarayonida o‘quvchilar tomonidan kasbiy kompetensiyalarni amalda egallash uchun barcha turdagи amaliyotlarni tashkil etish [5];

- amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim texnologiyalarni mashg‘ulotlarga faol joriy yetish,

Bu o‘z navbatida o‘quvchiga kelajakda o‘z kasbiy vazifalarini munosib darajada bajarish uchun zarur bo‘lgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, bu yondashuvlar o‘zaro bog‘liq bo‘lishi kerak va bir-birini to‘ldirishi lozim.

Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limdan foydalanishning yakuniy natijasi, bitiruvchining umumiy va kasbiy kompetensiyasi hamda xulq-atvorining yakuniy modeli bo‘lib, professional ta’lim muassasasida shakllangan kasbiy kompetensiyasini kasbiy faoliyatni amalgalash jarayonida mukammal qo‘llay oladi.

Xulosa qilib aytganda amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning mohiyati o‘quvchilar uchun mustaqil ravishda kasbiy sohaga faoliyatga, o‘zlarini ijodiy anglashlari va o‘zlarini ifoda yetishlari uchun shunday sharoit yaratish maqsadga muvofiq ekanligini ta’kidlab o‘tdik. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari nazariy bilimlar bilan parallel ravishda amaliyotga yo‘naltirish o‘quvchilarda yaxshiroq natija beradi. Professional ta’lim muassasalarida amaliyotga yo‘naltirilgan ta’limdan foydalanish, kelajakda malakali hamda raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda samarali ekanligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagи “O‘zbekiston Respublikasida uzlusiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sonli Qaror.

2.Raxmatullayeva.D.R. “Professional ta’lim muassasalari o‘qituvchilarida tadbirkorlik kompetensiyalarini shakllantirish”// PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TA’LIMNI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA RIVOJLANISH OMILLARI. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.: B-2021.,b:298-301

3.Luneva.Y.B. “PRAKTIKO-ORIYENTIROVANNIY PODXOD V PROFESSIONALNOM OBRAZOVANII” Innovatsion iqtisodiyot: Rivojlanish va takomillashtirish istiqbollari, 6 (32), 2018 y.

4.Ilyashenko.L.K., Vaganova O.I., Smirnova Z.V., Sedykh E.P., Shagalova O.G. Implementation of heurist training technology in the formation of future engineers // International Journal of Mechanical Engineering and Technology. 2018. T. 9. № 4. S. 1029-1035.

5.Kutepov.M.M., Vaganova O.I., Trutanova A.V. Vozmojnosti zdorovyesberegayushix texnologiy v formirovani zdrovogo obraza jizni // Baltiyskiy gumanitarniy jurnal. 2017. T. 6. № 3 (20). S. 210-213.

6.Kutepov.M.M., Kutepova L.I., Nikishina O.A. Korporativnaya kultura studencheskogo sporta // Sovremennye naukoyemkiye texnologii. 2016. № 1-1.

7.Lapshova.A.V., Koldina M.I., Peskova N.V. Prognosticheskaya deyatelnost pedagoga professionalnogo obucheniya // Problemi sovremenno pedagogicheskogo obrazovaniya. 2018. № 59-4. S. 44-4

8.Smirnova.J.V., Muxina M.V. Rol vebinarov v podgotovke spetsialistov v sfere jkx: efektivniy opit obucheniya spetsialistov v sfere JKX//Vestnik Mininskogo universiteta. -2015. -№ 4 (12). -S. 23.

DUAL TA’LIM TIZIMI ASOSIDA RAQOBATBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASH

**D.R. Raxmatullayeva.– Professional ta’limni rivojlantirish instituti professori
(v.b.), p.f.d. (DSc)**

**O. Baqoev– Vobkent tuman 2-son kasb-hunar maktabi direktori, mustaqil
izlanuvchi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta’lim muassasalarida dual ta’limini joriy etish masalalari, uning o‘ziga xos xususiyatlar yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, professional ta’lim, muassasa, o‘quvchi, ta’lim, raqobatbardosh, mutaxassis.

Mamlakatimizda yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni jamiyatda, iqtisodiyotda, ilm-fan va ta’lim mazmunidagi o‘zgarishlarni anglashni hisobga olgan holda amalga oshirish zarur.

Mamlakat iqtisodiyotini innovation rivojlantirish, ishlab chiqarishni modernizasiyalash va tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishda o‘rta bo‘g‘in mutaxassislarini tayyorlash sifati muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mehnat bozoriga kirib kelayotgan yoshlarni kompetentli va raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlash maqsadida professional ta’lim tizimida dual ta’limini joriy etish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev boshchiligidagi o‘tkazilgan 2022 yilning iyun oyidagi videoselektorda professional ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish va Germaniya tajribasi asosida dual ta’limni amaliyotga samarali joriy etish bo‘yicha bir qator vazifalar belgilab berildi. Ushbu vazifalarni amalga oshirishda professional ta’lim tizimi o‘quv jarayonlariga dual ta’lim shakli joriy etilib, yuqori samara ko‘rsatmoqda.

Pedagogikada “dual tizimi” tushunchasi ilk bor Germaniyada 1960 yillarda keyinchalik nemis tilida so‘zlashuvchi bir qator mamlakatlar (Avstriya, Shveysariya)da keng tarqalgan kasbiy ta’limni tashkil qilishning yangi shaklini ifodalash uchun qo‘llangan.

Germaniyada kasbiy ta’limning dual tizimi o‘z ichiga kasbiy ta’lim, kasbiy o‘qitish to‘g‘risidagi qonunchilikka muvofiq rasmiy tan olingan ta’limning ikkita mustaqil tashkilotlariga tegishli tashkiliy va huquqiy munosabatlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur tizim bitta maqsad – ta’lim oluvchilarni kasbiy tayyorlashni amalga oshiruvchi ikkita turli muhitni, ya’ni, xususiy muassasa va davlat ta’lim maktablarini o‘z ichiga oladi.

Dual ta’lim jarayonlarining o‘ziga xos xususiyatlaridan biri o‘quv jarayoni grafigi asosida o‘quvchilar bir haftada, qoida tariqasida, kamida ikki kun professional ta’lim muassasasida ta’lim dasturining nazariy, o‘quv va amaliy qismini, qolgan kunlari ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismlarini tashkilotda o‘tkazishlarini nazarda tutadi.

Shuningdek, dual ta’lim shaklida kasblarning (mutaxassislik) murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda, ta’lim olayotgan har 12 — 15 nafar o‘quvchiga qoidaga ko‘ra tashkilot tomonidan kamida bir nafar ustoz biriktiriladi. Hunarmandchilikka oid kasblar bo‘yicha har 15 nafar o‘quvchiga bir nafar ustoz biriktirilishiga ruxsat etilgan.

Tashkilot tomonidan o‘quvchilarga biriktiriladigan har bir ustozga to‘g‘ri keladigan o‘quvchilar va ish o‘rinnari soni texnologik jarayonlarning murakkablik darajasidan kelib chiqqan holda professional ta’lim muassasasi bilan kelishiladi.

Professional ta’lim muassasasi o‘quvchisiga dual ta’lim jarayonida tashkilotdagi mehnat faoliyati uchun tashkilot tomonidan qonunchilik hujjatlariga muvofiq ish haqi to‘lanilishi belgilab qo‘yilgan.

Dual ta’limning nazariy, o‘quv va amaliy qismi amaldagi qonunchilik hujjatlariga muvofiq, professional ta’lim muassasasida tashkil etilishiga ruxsat berilgan.

Dual ta’lim jarayoni professional ta’lim muassasasi tomonidan tashkilot bilan kelishgan holda tasdiqlanadigan o‘quv rejasi va o‘quv jarayoni grafigi asosida tashkil etiladi.

O‘quvchilarning ta’lim jarayonining nazariy, o‘quv va amaliy qismidagi ishtiroki professional ta’lim muassasasida guruh журнallarida, ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismidagi ishtiroki tashkilotdagi o‘quvchilar kundaligida qayd etib boriladi.

Tashkilot o‘quvchilarning ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismidagi ishtiroki yuzasidan qo‘srimcha qayd etish hujjatlarini yuritishi mumkin.

Demak, dual ta’lim tizimi o‘quvchilarning kasbiy va mehnat faoliyatlariga moslashishlariga yordam berish bilan birlashtiriladi, o‘quvchilarda kasbiy faoliyatdagagi kasbiy mas’uliyat va kasbiy javobgarlik hissini oshirib, mehnat jamoasiga oson moslashish imkonini beradi. Shuningdek, professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilar kasbiy faoliyat to‘g‘risida faqatgina nazariy tushunchalarga ega bo‘libgina qolmay, keyinchalik kasbiy faoliyat jarayonidan olgan nazariy bilimlarini darhol qo‘llay olish imkoniyatiga ham ega bo‘ladilar. Shunday qilib, hamkorlikdagi ikki

tomonlama ta’lim o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatlari uchun tayanch nuqta bo‘lib xizmat qiladi.

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib aytganda, professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etishdan maqsad – mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish, aholi, ayniqsa yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta’minlash hamda kambag‘allikni qisqartirish uchun mehnat faoliyati bilan ta’limni uyg‘unlashgan holda tashkil etish orqali malakali kadrlar tayyorlash hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev boshchiligidagi o‘tkazilgan 2022 yilning iyun oyidagi videoselektor.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 mart “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari xaqida” gi №163 sonli qarori.

3. D.Raxmatullaeva, A.Xodjabaev, Z.Ismailova. Professional ta’lim muassasalarida “dual” ta’lim tizimining joriy etilishi// “Professional ta’lim muassasalarida dual ta’limni tashkil etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari”.-Buxoro viloyati Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 2021. 44-46 -b.

DUAL TA’LIMNING PROFESSIONAL VA OLIY TA’LIM

UZVIYLIGINI TA’MINLASHDAGI O’RNI

V. Q. Raxmonova, NamMQI katta o‘qituvchi

M.M. Sotvoldiyev, Uchqo‘rg‘on sanoat-texnologiyalari texnikumi

Ayni paytda ta’lim va tarbiya tizimi mamlakat taraqqiyotini ta’minlashda belgilovchi, ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida tan olinib, ta’lim islohotlarining maqsadi ham aynan shu yo‘nalishga, ya’ni jamiyatning intelektual va ma’naviy kamol topishi, iqtisodiyotning barqaror o‘sishi va respublikada aholi turmush darajasini yaxshilashga qodir kadrlarni shakllantirish maqsadida rivojlanuvchi uzluksiz ta’lim tizimi yaratildi. Yangi O‘zbekiston davlatining hozirgi davrdagi rivojlanishi, yangilanishi, kelajakda qanday bo‘lishi, kelajak avlodning har tomonlama yetukligi,

ya’ni ularning qay darajada barkamol shaxs sifatida tarkib topishlariga, o‘zlarida ijodiy fazilatlarga hamda ta’lim jarayonida olgan hard skills(kasbiy, texnik ko‘nikma)lari va o‘zaro soft skills (o‘rtoqlari bilan shaxslararo munosabat ya’ni shaxsiy ko‘nikma)larini mujassamlashtirgan shaxs bo‘lib yetishganligiga bog‘liqdir.

Mamlakatimiz iqtisodiyotidagi tub o‘zgarishlar chet el investisiyalari bilan birga eng zamonaviy texnologiyalarning kirib kelishi, fan-texnika sohasi va yo‘nalishlarining kengayishi, murakkablashishi, tadbirkorlikning yanada rivojlanishi bilan bog‘liq mashinasozlik texnologiyasi, texnologik mashina jihozlari hamda qishloq xo‘jaligini mexanizasiyalash yo‘nalishlariga oid professional va oliy ta’lim tizimi bo‘yicha kadrlar tayyorlashni dolzarb vazifa qilib qo‘ymoqda. Bo‘lajak mutaxassislar o‘z layoqati va qiziqishlariga qarab taxsil oladilar va shu yo‘nalishning yetuk mutaxassis bo‘lib faoliyat yurita boshlaydilar.

Jumladan, mamlakat xududidagi mavjud texnologik mashinalari ish unumdarligi yuqori bo‘lgan Germaniya va Shvesiya mashinasozlik sanoatidagi eng zamonaviy texnologik mashinalari bilan almashtirilmoqda. Shu sababli bu yo‘nalishlardagi dual ta’lim shakli joriy etildi.

Dual ta’lim- ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi.[1]

Professional ta’lim texnikumlarida hamda oliy ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan bo‘lajak mutaxassislar oldida xorijiy texnikalar bilan ishslash uchun hard skills (kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalar)ni shakllantirish muammosi vujudga keladi. Ushbu muammoni ijobiy hal etish uchun nazariy ta’lim bilan birga amaliy ta’limni ham rivojlantirish lozim. Amaliy ta’limning vazifasi, mazmuni, metodlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bitta maqsadga, ya’ni yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan.

Dual ta’limni tashkil etishda nazariy va ishlab chiqarish ta’limini professional va oliy ta’lim muassasalaridagi o‘quv jarayonining mustaqil va o‘zaro bir-biri bilan chambarchas uzviy bog‘liq holda tashkil etilishi ta’milanishi lozim, biroq, bu vazifa hozirgi kundagi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Bu jarayonni yuqori saviyada

o‘tkazish uchun ish beruvchi korxona va ta’lim muassasalari o‘rtasida muntazam hamkorlik o‘rnatilishi kerak. Barcha amaliyotlarning korxona va ta’lim muassasalari bilan bevosita bog‘liq holda tashkil etish bo‘lajak mutaxassislarda barcha pedagogik jarayonlar va mehnat jarayonlari hamda mehnatni tashkil etishni ishlab chiqarish jarayonida o‘rganish imkonini yaratadi. Aynan mana shu boradagi ta’lim va ishlab chiqarish korxonalar o‘rtasidagi kadrlar tayyorlash borasidagi muntazam hamkorlik, sohalardagi malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj: professional ta’lim texnikumlari va oliy ta’lim muassasalarida ana shu ehtiyojga muvofiq mutaxassislar tayyorlanishi o‘sha xududlarda barcha sohalarning istiqbolli rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, bu boradagi quyidagi muammolarni alohida qayd etish mumkin:

1. Professional hamda oliy ta’lim tizimi bog‘liq mashinasozlik texnologiyasi, texnologik mashina jihozlari hamda qishloq xo‘jaligini mexanizasiyalash ta’lim yo‘nalishida o‘qitiladigan umumkasbiy va mutaxassislik fanlari uzviyligini ta’minlash mexanizmlarini asoslanmaganligi;
2. O‘quv rejalaridagi o‘quv fanlari turli bloklari o‘rtasidagi fanlar uzviyligini ta’minlash mexanizmlarining yaratilmaganligi;
3. Uzviylashgan fan dasturini yaratish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqilmaganligi;
4. Zamonaviy o‘quv adabiyotlarining yangi avlodini yaratilmaganligi;
5. Professional ta’lim texnikumlarida moddiy texnik bazasi va ta’lim muassasalarining zamonaviy axborot va kommunikasiya texnologiyalari bilan ta’minlanganlik holatini yetarli darajada emasligi;

Yuqoridagilardan kelib chiqib, professional va oliy ta’lim tizimi uzviyligini ta’minlashning quyidagi talablarni ishlab chiqdik:

- uzviylik va uzlusizlik fan, ta’lim va ishlab chiqarishning o‘zaro uzviyligi;
- ta’lim mazmuni uzviyligi;
- bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishdagi uzviyligi;
- bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini oshirishdagi uzviylik;
- ta’lim metodlari hamda shakllarini qo‘llashdagi uzviylik;

□ bo‘lajak mutaxassislar o‘zlashtirishini baholashni tashkil qilishdagi uzviylik.

Ushbu talablardan kelib chiqib, professional va oliy ta’lim tizimi o‘rtasidagi ta’lim–tarbiya jarayoni Davlat ta’lim standartlari, malaka talablari, o‘quv rejalarini hamda fan dasturlarni ishlab chiqishda o‘zaro uzviylikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratilsa ta’lim sifatini yanada yuksaltirilishiga erishiladi. Bu maqsadda variativ o‘quv fan dasturlari, darslik va o‘quv hamda metodik qo‘llanmalarni yaratishda professional hamda oliy ta’lim tizimi pedagoglarining hamkorligini takomillashtirish muhim masala bo‘lib hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni 2020-yil 23-sentyabrdagi O‘RQ-637-sonli.
2. “Uzluksiz ta’lim tizimida hamkorlik pedagogikasi” mavzusidagi Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –T. Toshkent Davlat pedagogika universiteti, 2014 yil. 236-237 betlar

TA’LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA

TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR.

Ro‘ziyev Dilshod Ubaydullayevich

**Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktor o‘rinbosari texnika
fanlari nomzodi, dotsent.**

Sharipov Begzod Dilmurodovich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqola ta’limda innovatsion va axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda mutaxassislarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda ilg‘or pedagogik va axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish samaradorliklari, o‘qitishning noan’anaviy usullari, axborot kommunikatsion texnologiyalari asosida ta’limni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Tayanch iboralar: axborot texnologiyalari, kompyuter, operatsion tizimlar,

tarmoqlar, pedagogik dasturiy vositalar, virtual borliq.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan so‘ng o‘z rivojlanish yo‘lini tanlab rivojlanib bormoqda. Bu yo‘l demokratik huquqiy davlat, ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyoti va kuchli fuqarolik jamiyat qurishga yo‘naltirilgan keng ko‘lamli islohotlar yo‘lidir. Axborot inqilobi va axborotlashgan jamiyatning shakllanishi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishda bilimlarning rolini tubdan o‘zgartirib yubordi. Zamonaviy sharoitlarda asosiy iqtisodiy faoliyat turi bo‘lib, axborotlarni ishlab chiqish va iqtisodiyotni samarali amal qilishi uchun undan foydalanish hisoblanadi. Bunda asosiy ishlab chiqarish omili bo‘lib bilimlar hisoblanadi va bu bilimlar ta’lim tizimi orqali yetkazib beriladi. Zamonaviy o‘quv-tarbiyaviy jarayoni asosida ta’lim oluvchi shaxsini barkamol rivojlantirish konsepsiysi yotadi.

Texnologiyaning rivojlanishi bilan texnik vositalardan foydalanib o‘qitish uchun birgina kompyuterning mavjudligi kifoya bo‘lib koldi. Avvallari televizor, videomagnitofon, kinoproyektor, diaproyektor va boshqalar bajargan funksiyalarni kompyuter muvaffakiyat bilan o‘z zimmasiga oldi. Qolaversa, axborotni uzatish, saqlash, tasvirlash sifati sezilarli darajada ortdi.

Xozirgi kunga kelib, kompyuter savodxonligi madaniyatning muhim belgisiga aylanib ulgurdi, keljakda esa u har bir insonga qayerda, qaysi uchastkada ishlamasin zaruratga aylanadi. Demak, kompyuter ishi, kompyuterdan foydalanishga o‘rgatish eng yaqin vakt ichida umumiy ishga aylanishi shubhasiz.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining *vositalari* qatoriga: kompyuter, skaner, videokuz, videokamera, LCD proyektor, interaktiv elektron doska, faks modem, telefon, elektron pochta, multimedia vositalari, Internet va Intranet tarmoqlari, mobil aloqa tizimlari, ma’lumotlar omborini boshqarish tizimlari, sun’iy intelekt tizimlarini kiritish mumkin.

Axborot texnologiyasi vositalari muayyan amallarni ongli va rejali amalgalashirishda uzashtiriladi. Bu jarayon quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- kompyuter, shuningdek, printer, modem, mikrofon va ovoz eshittirish qurilmasi, skaner, raqamli videokamera, multimedia proyektori, chizish plansheti, musikal klaviatura kabilar hamda ularning dasturiy ta’mnoti;

- *uskunaviy dasturiy ta'minot;*
- *virtual matn konstruktorlari, multiplikatsiyalar, musiqalar, fizik modellar, geografik xaritalar, ekran protsessorlari va x.k.;*
- *axborotlar majmui — ma'lumotnomalar, ensiklopediyalar, virtual muzeylar va x.k.;*
- *texnik ko'nikmalar trenajyorlari (tugmachalar majmuidan tugmachalarga qaramasdan ma'lumot kiritish, dasturiy vositalarni dastlabki uzlashtirish va x..k.).*

Axborot texnologiyalari vositalarining markazida turuvchisi kompyuterdir.

Xozirgi kunda **kompyuterlar** ta'lim tizimida asosan to'rt yo'nalishda:

- o'rghanish obyekti sifatida;
- o'qitishning texnik vositalari sifatida;
- ta'limni boshqarishda;
- ilmiy-pedagogik izlanishlarda foydalanilmoqda.

O'quv-tarbiya jarayonida kompyuterlar asosan to'rt tartibda:

- *passiv qo'llash* - kompyuter oddiy hisoblagich kabi;
- *reakтив muloqat* - kompyuter imtihon oluvchi sifatida;
- *faol muloqat* - kompyuter talabaga yul - yo'riq berish va imtihon olishda;
- *interfaol muloqat* - kompyuter sun'iy intellekt sifatida, ya'ni talaba bilan mulokat qilishda foydalaniadi.

Таълимда замонавий ахборот ва коммуникация технологияларини кенг жорий этилиши:

- fan sohalarini axborotlashtirishni;
- o'quv faoliyatni intellektuallashtirishni;
- integrasiya jarayonlarini chuqurlashtirishni;
- ta'lim tizimi infratuzilmasi va uni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishga olib keladi.

Pedagogik ta'lim jarayonlarini zamonaviy axborot texnologiyalari asosida samarali tashkil etish:

- masofaviy o‘quv kurslarini va elektron adabiyotlarni yaratuvchi jamoaga pedagoglar, kompyuter dasturchilar, tegishli mutaxassislarining birlashuvini;
- pedagoglar o‘rtasida vazifalarning takqsimlanishini;
- ta’lim jarayonini tashkil kilishni takomillashtirish va pedagogik faoliyatning samaradorligini monitoring etishni takozo etadi.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta’lim jarayonlariga joriy etilishi:

- ta’lim oluvchiga kasbiy bilimlarni egallashiga;
- o‘rganilayotgan hodisa va jarayonlarni modellashtirish orqali fan sohasini chuqur o‘zlashtirilishiga;
- o‘quv faoliyatining xilma-xil tashkil etilishi hisobiga talabaning mustaqil faoliyati sohasining kengayishiga;
- interaktiv muloqot imkoniyatlarining joriy etilishi asosida o‘qitish jarayonini individuallashtirish va differensiyalashtirishga;
- sun’iy intellekt tizimi imkoniyatlaridan foydalanish orqali talabaning o‘quv materiallarini o‘zlashtirish strategiyasini egallashiga;
- axborot jamiyati a’zosi sifatida unda axborot madaniyatining shakllanishiga;
- o‘rganilayotgan jarayon va hodisalarni kompyuter texnologiyalari vositasida takdim etish, talabalarda fan asoslariga qiziqishni va faollikni oshirishga olib kelishi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Portal - bu foydalanuvchiga axborotlarni oddiy navigasiya va keng ko‘lamli qulay interfeys orqali yetkazish uchun turli axborot resurslarini birlashtiruvchi telekommunikasiya tarmohi tuguni bo‘lib, u:

- ko‘p sonli foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishi;
- axborotlar ko‘laming kengligi;
- asosiy tarmok formatlarini ko‘llashi;
- oson va samarali qidirish tizimining joriy etilishi;
- axborot resurslari integrasiyasi;
- axborot xavfsizligini ta’minlashi;
- axborotlarni tabaqlashtirishi;

- bilimlarni boshqarish-tahlil etishi bilan tavsiflanadi.

PEDDGOGIK DASTURIY VOSITALAR TUSHUNCHASI

Elektron pedagogika axborot kommunikasiya texnologiyalar bilan tuyingan (uyg‘unlashgan) axborot ta’lim muhitida o‘quv jarayonlarni o‘rganish, bashoratlash va tafsirlash bilan shug‘ullanadigan ilmiy yo‘nalish.

Elektron pedagogika - bu yuqori texnologiyali axborot ta’lim muxitida ta’lim va tarbiyaning usul va shakllarini ochib berish, o‘quv jarayonlarini o‘rganish, tavsiflash va bashoratlash bilan shug‘ullanidigan pedagogikaning yangi bir yo‘nalishi.

Pedagogik dasturiy vositalar - kompyuter texnologiyalari yordamida o‘quv jarayonini qisman yoki to‘liq avtomatlashtirish uchun muljallangan didaktik vosita hisoblanadi. Ular ta’lim jarayonini samaradorligini oshirishning istiqbolli shakllaridan biri hisoblanib, zamonaviy texnologiyalarning o‘qitish vositasi sifatida ishlataladi. Pedagogik dasturiy vositalar tarkibiga: o‘quv fani buyicha aniq didaktik maqsadlarga erishishga yunaltirilgan dasturiy maxsulot (dasturlar majmuasi), texnik va metodik ta’minot, qo‘sishmcha yordamchi vositalar kiradi.

Pedagogik dasturiy vositalarni quyidagilarga ajratish mumkin:

o‘rgatuvchi dasturlar - o‘quvchilarning bilim darajasi va qiziqishlaridan kelib chikib yangi **bilimlarni o‘zlashtirishga yo‘naltiradi**;

test dasturlari - egallangan bilim, malaka va ko‘nikmalarni tekshirish yoki baholash maqsadlarida qo‘llaniladi;

mashq qildirgichlar - avval o‘zlashtirilgan o‘quv materialini takrorlash va mustahkamlashga xizmat kiladi;

o‘qituvchi ishtirokidagi virtual o‘quv muhitini shakllantiruvchi dasturlar (Virtual borliq tizimlari).

*Virtual borliq (Виртуальная реальность) tushunchasini Jaron Lanier (Ланье) taklif etgan. Virtual borliq **immersivlik** va **interfaollik** tushunchalari bilan bog‘liq.*

Immersivlik deganda odamning virtual borliqda o‘zini faraz kilishini tushunish lozim.

Interfaollik foydalanuvchi real vaqtda virtual borliqdagi obyektlar bilan o‘zaro muloqotda bo‘lib ularga ta’sir ko‘rsatishga ega buladi.

Virtual borliq tizimi deganda - biz imitasion dasturiy va texnik vositalarni kabul kilamiz. Interfaollikni ta’minlash uchun, virtual tizim boshqaruvchi amallarni qabul kilishi kerak. Bu amallar kupmodallikga, ya’ni ko‘z bilan ko‘radigan, tovush orqali kabul kiladigan bo‘lishi kerak. Bu amallarni amaliyotda bajarish uchun zamonaviy tizimlarda turli tovush va videotexnologiyalardan foydalaniлади. Masalan, katta hajmli tovush va videotizimlari, shuningdek odamning bosh qismiga o‘rnataladigan shlem va kuzoynak displeylar, "xid sezadigan" sichkonchalar, boshqaruvchi qo‘lkoplar, kibernetik nimchalar simsiz interfeys birgaligida ishlataladi. Yuqoridagilar ekzotik kurilmalarga tegishli.

PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALARNI YARATISHGA KUYILADIGAN TALABLAR

Pedagogik dasturiy vositalarni yaratish texnologiyasini amalga oshirish maqsadida ularning an’anaviy vositalardan ustunligini tasdiqlovchi kator ijobjiy omillar mavjud. Mazkur omillar didaktik, psixologik, iqtisodiy, fiziologik guruxlarga ajratildi.

Pedagogik dasturiy vositalarga kuyiladigan **didaktik talablarga quyidagilar**

kiradi: ilmiylik, tushunarli, qat'iy va tizimli bayon etilishi bilan birgalikda (pedagogika, psixologiya, informatika, ergonomikaning asosiy tamoyillarini, zamonaviy fanning fundamental asoslarini hisobga olib, o'quv faoliyati mazmunini kurish imkoniyatini ta'minlash), uzlusizlik va yaxlitlik (ilgari o'rganilgan bilimlarning mantikiy okibati xamda tuldiruvchisi hisoblanadi), izchillik, muammolilik, kurgazmalilik, faollashtirish (o'qitish mustaqilligi xamda faollilik xususiyatining mavjudligi), o'qitish natijalarini o'zlashtirish mustaxkamliligi, mulokotning interfaolliligi, o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish va amaliyotning yaxlit birligi.

Metodik talablarga quyidagilar kiradi: aniq o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, ma'lum bir fanning o'ziga xosligini hisobga olish, axborotni zamonaviy metodlari o'zaro bog'likliligi, o'zaro alokadorliligi, turlitumanligi, amalga oshirilishi.

Psixologik talablarga idrok etish (verbal-mantiqiy, sensor-perseptiv), tafakkur (tushunchaviy-nazariy, kurgazmali-amaliy), dikkati (kat'iylligi, boshqaga kuchishi), motivasiya (ishlashda faol shakllari, yuqori darajada ko'rgazmalilik, o'z vaktida kayta aloqa yordamida o'quvchilarning yuqori darajadagi motivasiyalarini doimiy ravishda rag'batlantirish), xotira, tasavvuri, yoshi va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olish (egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini hisobga olib, o'quv fani mazmuni xamda o'quv masalalari murakkablik darjasini o'quvchilarning yosh imkoniyatlari va individual xususiyatlariga mos kelishi, o'quv materialini o'zlashtirishda ortiqcha his-hayajonli, asabiy, aqliy yuklamalardan ta'sirlanishdan himoyalash) kiradi.

Texnik talablarga zamonaviy universal shaxsiy kompyuterlar, tashqi qurilmalari, test o'tkaziladigan manbalar kiradi.

Tarmoq talablariga «mijoz-server» arxitekturasi, Internet- navigatorlar, tarmoq operasion tizimlari, telekommunikasiya, boshqaruv vositalari (o'qitish jarayonini individual va jamoaviy ishlari, tashqi qayta aloqa) kiradi.

Estetik talablarga quyidagilar kiradi: tartiblilik va ifodalilik (elementlari, joylashishi, o'lchami, rangi), bezashning funksional vazifasi va ergonomik talablarga

mosligi.

Maxsus talablarga quyidagilar kiradi: interfaollik, maqsadga yunalganlik, mustaqillik va moslashuvchanlik, audiolashtirish, ko'rgazmalilik, kirish nazorati, intellektual rivojlanish, differensiasiyalash (tabaqlashtirish), kreativlik, ochiqlik, qayta aloqa, funksionalilik, ishonchhlilik.

Ergonomik talablarga quyidagilar kiradi: dustonalik, foydalanuvchiga moslashish, ekran shakllarini tashkil etish.

Metodik talablar pedagogik dasturiy vositalar asosida o'qitishga muljallangan o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlarini, uning konuniyatlarini, izlanish metodlari, axborotga ishlov berishning zamonaviy usullarini joriy qilish imkoniyatlarini hisobga olish.

Fanlardan yaratiladigan pedagogik dasturiy vositalar quyidagi metodik talablarga javob berishi kerak:

1. Pedagogik dasturiy vositalar - o'quv materialini takdim etishning tushunchali, obrazli va harakatli komponentlarining uzaro bog'likligiga tayangan holda kurilishi.

2. Pedagogik dasturiy vositalar o'quv materialini yuqori tartibli tuzilma kurinishida ta'minlashi. Fanlararo mantiqiy uzaro bog'liklikning hisobga olinishi.

3. Pedagogik dasturiy vositalarda ta'lim oluvchiga o'quv materialini boskichma-boskich o'zlashtirganligini turli xildagi nazoratlarni amalga oshirish asosida aniqlash imkoniyatlarining yaratilishi.

Jamiyatning zamonaviy axborot texnologiyalarini egallagan yuqori malakali mutahassislariga bo'lgan ehtiyoji ta'lim siyosatining yetakchi omiliga aylanib bormoqda. O'qituvchining faoliyati uning axborotlardan xabardorligi va axborotlardan samarali foydalanish qobiliyatiga ko'p jihatdan bog'liq bo'lmoqda.

Demak, birinchidan, Zamonaviy mutaxassis axborot oqimlarida erkin yo'nalish olishi uchun kompyuterlar, telekommunikatsiya va axborotning boshqa vositalari yordamida axborotlarni olishni, qayta ishslashni va ulardan foydalanishni bilishi lozim.

Ikkinchidan, Mutaxassisning zarur bo'lgan axborot madaniyat darajasini

ta'minlash, faqatgina bitta o'quv fanining maqsadi bo'lib qolmasligi lozim.

Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalarini barcha o'quv fanlariga tatbiq etish lozim va bu holat o'qituvchilarning ma'lum bir kasbiy tayyorgarligini, axborot texnologiyalarining imkoniyati bilan tanishganligini, ushbu imkoniyatlardan o'zining ilmiy va amaliy faoliyatida foydalana olishini talab qiladi. Ushbu holat juda dolzarb va pedagogik jihatdan ahamiyatli hisoblanadi, chunki o'quvchilar o'quv mashg'ulotlari jarayonida, ilmiy tadqiqotlarni o'tkazishda zamonaviy axborot texnologiyalarining imkoniyatlari va ustunliklarini o'zlarida sinab ko'rishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Begimqulov U.SH. Pedagogik ta'lilda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. MonografiY. -T.: Fan, 2007.
2. Kodirov B.F. Begimqulov U.SH.Abdukodirov A.A. "Axborot texnologiyalari". Elektron darslik. 2012 y.
- 3.Ishmuxammedov R.J. "Innovasion texnologiyalar yordamida ukitish samaradorligini oshirish yullari". Toshkent: 2010 y
4. D. Tojiboyeva "Iqtisodiy pedagogika" T. "Fan va texnologiyalar" 2008 yil.
5. M. Hakimova, D. Fayzullayeva. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. O'UM. T.: Iqtisodiyot., 2016.
6. D. Fayzullayeva, I. Mamajonov. Kasbiy ta'lim uslubiyoti. O'qituvchining nutq madaniyati. O'UM, T. Iqtisodiyot., 2017.
7. S. Xasanov, J. Yo'ldoshev. Pedagogik texnologiyalar. T. Iqtisodiyot – moliY. 2009.
8. J. Safarov. Iqtisodiy ta'lilda innovatsion va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb masalalari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2016 yil.
9. Жуков Г.Н., Матросов П.П., Каплан С.Л. Основы общей и профессиональной педагогики: Учебное пособие / Под общей ред. проф. Г.П. Скомницкой. – М.: Гардарики, 2015. – 382 с.
10. Педагогика. Учебное пособие /под ред. П.И.Пидкастого. - М.:

Высшее образование 2016. – 432 с.

11. Aripov M., Kobiljanova F.A., Yuldashev Z.X. Informatika. Informatsionniye texnologii. Tashkent: Universitet, 2015. -351 s.

TA'LIM VA TARBIYA, DUAL TA'LIM SHAKLI, TA'LIMDA INNOVATSIYANING SHAKLLANISHI.

Saydaliyeva Tursinay Mamadasimovna
Olmaliq kon-metallurgiya kolleji uslubchisi

“Taraqqiyotning ta'mal toshi ham, mamlakatni qudratli,millatni buyuk qiladigan kuch ham bu- ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir” Sh.Mirziyoyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kuhda davlatimiz tomonidan ta'limga berilayotgan imkoniyatlar,yoshlarda tarbiyaning oilada va jamiyatda ma'naviy va jismoniy shakllanishi,professional ta'lim tizimida dual ta'lim shaklining tashkil etilishi,dual ta'limning imkoniyatlari,ta'limda innovatsiyaning shakllanishi,kreativlik,fikr-mulohazalarning mustaqil bildirishligi xususida so'z yuritilgan.

Tayanch so‘zlar:bilim,ko‘nikma,ustuvor yo‘nalish,moddiy-texnik baza,dual ta'lim, innovatsiya,kreativlik.

O‘zbekiston Respublikasining ta’lim to‘g‘risidagi qonunida ko‘rsatilgan “ta’lim-ta’lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim,malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga,shuningdek ularning umumta’lim va kasbiy bilim,malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga,qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon”(O‘z.Res.Ta’lim to‘g‘risida qonun.) deyilgani, davlatimizda ta’lim-tarbiyaga ustuvor yo‘nalish sifatida qaralayotganining yaqqol timsolidir. Ta’lim – insoniyatning bilim va ko‘nikmalarini o‘rgangan,rivojlanishini ta’minlovchi tizimdir.Bu,shaxsning ma’naviy,intellektual va jismoniy rivojlanishiga asosiy omildir.Ta’limning asosiy maqsadi insonni ma’rifatga yetkazish,uning g‘oyaviy va amaliy qobiliyatlarini rivojlantirish,fikr sohasini kengaytirish va ijtimoiy hayotda muvofiqlashishni ta’minlashdir.Ta’lim o‘quv-uslubiy jarayonlar,darsliklar,fanlar va ko‘nikmalar orqali amalga oshiriladi. Ta’limning mazmuni va shakli mamlakatdan mamlakatga,davrdan davrga farqli bo‘lishi mumkin.Ta’lim tizimi insonlarning mustaqil fikr-mulohazalarini

shakllantirishga yordam beradi va ularni ijtimoiy hayotda foydali a'zolarga aylanishga tayyorlaydi.

Tarbiya – insoniyatning ma'naviy,aqliy va jismoniy tarbiyasini o‘z ichiga olgan tizim va jarayonlardir.Bu insonning ma'naviy,jismoniy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash uchun olib boriladigan barcha faoliyatlar va fazilatlar to‘plamini ifodalovchi umumiy tushunchadir.Tarbiya shaxsning insoniy xususiyatlari,bilim,san’at va madaniyatga oid bilimlarini o‘rganish orqali shaxsning shakllanishi va rivojlanishiga yo‘l ochmoqda.Tarbiya insonning o‘zini tanish,o‘zini mustahkam qilish,ijtimoiy hayotga muvofiqlashish va yaxshi inson bo‘lishga intiladigan jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Bugungi kunda yurtimizda ta’lim sohasida katta ishlar amalga oshirilib,ta’lim maskanlarining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanmoqda.Ta’lim sifati va samaradorligini oshirishda o‘qitishning zamonaviy usullari,shakl va vositalari, o‘yin texnologiyalari,muammoli o‘qitish,xususan, mustaqil ta’limning noa’nanaviy metodlari muhim o‘rin tutishini inobatga olish zarur. Bu esa malaka oshirish jarayonida o‘qituvchilarning mustaqil ta’lim mazmunini ishlab chiqarish va tashkil etish hamda amalga oshirish usullarini takomillashtirishni,bu borada qator izlanishlar olib borishni talab etadi.Ta’lim va tarbiya sohasidagi islohotlar birinchi navbatda o‘qituvchining shaxsi bilan bog‘liq. O‘qituvchi – bu eng avvalo, dars boshqaruvchisidir. O‘quvchining darsda nimadir yangilik olishi va shu yangilik orqali nimadir qila olishi uning mahorati,bilimi va saviyasiga bog‘liq. O‘qituvchi har bir darsida dolzarb masalalarini qo‘ya olishi,o‘quvchilarni bahs-munozaraga chorlay bilishi,darsni oxirigacha qiziqarli tarzda olib borishi fanini o‘qitish jarayonini tashkil etishi va uning samaradorligini oshirishi zarur.Ta’lim sifatini ta’minlovchi yana bir omil – bu faol o‘quvchidir. O‘quvchilarni faollashtirish uchun esa o‘qituvchi darslarda faol ta’lim metodlari va elementlaridan foydalanishi yuqori samaradorlikni ta’minlaydi. O‘qituvchi shaxsini shakllantirish,uni ta’lim va tarbiyaning samarali shakl va metodlari,vositalari asosida har tomonlama puxta bilimli,yuksak madaniyatli inson qilib kamol toptirish lozim.Bular o‘qituvchining kasbiy yetuklikka erishishi,o‘z ishiga ijodiy yondashishida katta rol o‘ynaydi. O‘qituvchi ta’lim-tarbiya jarayonida, o‘z fani bo‘yicha

chuqur,turdosh fanlar bo‘yicha keng bilimga ega bo‘lishi talab etiladi. O‘qituvchi o‘z bilimini o‘quvchiga bera olishi,o‘quvchini o‘zi bilan birga fikrlashga o‘rgatishi,o‘z kasbining ustasi bo‘lishi uchun dars davomida ilg‘or innovatsion texnologiyalardan samarali foydalana bilishi,pedagogik muammolarning yechimini topishi uchun zamon talablari bilan uyg‘unlashtira olishiga katta ahamiyat berish talab qilinadi.

Ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi bugungi kunning talabiga mos ravishda mustahkamlanib,yoshlarga so‘nggi zamonaviy yangi texnologiyalar asosida ta’lim berilmoxda.Har tomonlama ta’lim o‘rgatish bilan birga o‘quvchilarga korxonalarda amaliyat ko‘nikmalarini chuqur o‘zlashtirishiga ham e’tibor berilmoxda.Bu borada ta’lim muassasamizda hozirgi zamon talablariga mos,xalqaro tajribadan kelib chiqib, dual ta’lim shakli ham yo‘lga qo‘yilgan. Xamkor korxona OKMK AJ bilan shartnoma asosida elektr texnikasi,elektr mexanikasi va elektr texnologiyalari yo‘nalishi,elektr uskunalarini ta’mirlash va ularga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha elektromontyor kasbi bo‘yicha o‘rta bo‘g‘in mutaxassislarini tayyorlab,ushbu o‘quvchilar xozirda korxonada faoliyat yuritmoqda. Ta’limning bu shakli, o‘quvchi uchun katta imkoniyatlar eshigini ochdi desam mubolag‘a bo‘lmaydi,chunki o‘quvchi o‘qish bilan birga ish joyiga ham ega bo‘ladi.

Dual ta’lim -bu ta’lim tizimi,jamiyatda kasb olish va amaliyotni bir xil vaqt ichida o‘rganish imkoniyatini beradi. Bu tizimda o‘quvchilar nazariy bilimlarni o‘rganishlari bilan birga,amaliyotni ham o‘rganishlari mumkun bo‘ladi.Bunday ta’lim uslubi o‘quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘liq qilish,nazariy bilimlarni amaliyotda ishlatish va o‘rganish imkoniyatini beradi. Dual ta’limda o‘quvchilar nazariy bilimlarni o‘rganish orqali amaliyotda ishlay oladilar va kasb olishlari davlat standartlariga mos keladi. Dual ta’limning maqsadi o‘quvchilarni ish bilan tanishtirish,ularni kasb olish jarayonida ish tajribasini oshirish va sifatli kadr bo‘lib yetishishi,jamiyatda o‘z o‘rnini topishidir.Inson ijtimoiy-iqtisodiy mazmunga ega bo‘lgan faoliyat bilan mashg‘ul bo‘lishi natijasida band kishiga aylanadi.

Dual ta’limni joriy etish bo‘yicha tashkilot va professional ta’lim muassasasi o‘rtasida,o‘quvchi va tashkilot o‘rtasida shartnomalar rasmiylashtiriladi. Dual ta’lim dasturi vazirlik tomonidan tasdiqlangan o‘quv-metodik hujjatlar asosida professional

ta’lim muassasasi tomonidan tashkilot bilan hamkorlikda ishlab chiqiladi. Dual ta’lim tizimi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlaydi va bitiruvchilarning kasbiy mahoratini oshiradi. Dual ta’lim ma’lum bir korxona ehtiyojlariga asosan, ma’lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda,nazariy va amaliy bilimlarni birlashtirishda,kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishda innovatsion shakl tushiniladi. Dual ta’lim asosan ta’lim muassasalari bilan korxonalar xamkorligini mustahkamlaydi.So‘nggi yillarda yurtimizda minglab yangi ish o‘rinlarini yaratishga e’tibor qaratilgani bois aholining bandlik darajasi yil sayin ortib bormoqda.

Bozor munosabatlari sharoitida ishsiz shaxslarni kasbga tayyorlash va qayta tayyorlash ularning malakasini oshirish to‘la va samarali ish bilan ta’minalashga ko‘maklashadigan eng muhim omillardan biri bo‘lib,unga aholining ijtimoiy himoya qilish choralarining bir turi sifatida qaraladi.Yangi iqtisodiy ijtimoiy sharoitda kadrlardan yuksak saviya, ijodiy tashabbus,zamonaviy iqtisodiy fikrlar,ishning yangi uslub va ko‘nikmalarini egallash talab etiladi. Ayni paytda, mamlakatimizda barcha sohalar kabi metallurgiya sohasida ham ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish,ularning eng zamonaviy,ilg‘or texnika va texnologiyalar bilan jihozlash borasida amalga oshirilayotgan ishlarning ko‘لامи kundan-kunga kengayib borayotganligi innovatsiya jarayonlarini takomillashtirishni, ilm-fan,texnika sohalarida yangi ishlanmalarni yaratish va joriy qilishning huquqiy va iqtisodiy mexanizmlarni zamon talablari asosida tashkil qilishni talab etmoqda.

Innovatsiya – bu yangiliklar,yangi yoki o‘zgarmayotgan narsalar yaratish va ularni qo‘llab-quvvatlash jarayoni.Bu yaratish,o‘zgartirish va rivojlantirishning asosiy qismlaridan biridir. Innovatsiya yangi ideyalar,mahsulotlar yoki xizmatlarni ishlab chiqish va ular bo‘yicha yangiliklar kiritishni o‘z ichiga oladi.Bu jarayon, yangi xalqaro bozorlarni o‘rganish,yangi texnologiyalarni yaratish,ijtimoiy muammolarga yechim topish va boshqa sohalar ustida ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi. Innovatsion jarayon,alohida bosqichlar yig‘indisidan iborat bo‘lib, texnologiya, texnik g‘oyani ilmiy ishlab chiqish,uni sanoatda foydalanish darajasiga olib chiqish,yangi mahsulotni yaratish, uni bozorga olib chiqishga va umumiy jarayonning samaradorligini hamma

bosqichlar bir butun holda mujassamlashganligiga bog‘liq.Innovatsion jarayonlar ishlab chiqaruvchilarning jami ilmiy-texnika,ishlab chiqarish,marketing faoliyatiga singib ketadigan jarayon bo‘lishi, so‘ngida iste’molchilar talabini qondirishga qaratilishi lozim.

Ta’lim jarayonida innovatsiya – bu yangiliklar va o‘zgarishlarni ta’lim jarayonlarida,metodlarda, texnologiyalarda yoki darsliklarda qo‘llashdir.Bu ta’limning samaradorligini oshirish, o‘quvchilarga yangi bilim va ko‘nikmalar o‘rgatish, ularning ma’lumotlari va tajribalari bilan bog‘liq muammolarni hal qilishni maqsad qiladi. Innovatsiyalar ta’lim sohasida quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi mumkin:texnologiyalar;individual ta’lim;amaliy mashg‘ulotlar; kreativlik va fikr-mulohazalar. Innovatsiyalar ta’lim tizimini yanada samarali va oqibatli qilishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonlar o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularni ma’lumotlarini yaxshilash va rivojlantirish, shuningdek, ularni mustaqil fikr-mulohazalarga erishishiga yordam beradi.

Bugun xalqimizning tinch va farovon hayotini ta’minlash,iqtisodiyotimizni izchil rivojlantirish, O‘zbekistonning xalqaro maydondagi obro‘-e’tibori va pozitsiyasini yanada mustahkamlash borasida tizimli davom ettirilayotgan islohotlarni dunyo hamjamiyati e’tirof etmoqda.Ta’lim-tarbiya jarayonining zamon bilan hamnafasligi o‘quvchilarda vatanga muhabbat hissini tarbiyalab, o‘quvchilarning ilmu-fanga nisbatan paydo bo‘lgan yangicha qarash va munosabatlari davlatimiz va jamiyatimizga qay darajada zarur ekanligiga ishonch hosil qilishlariga erishgan bo‘lamiz. Hozirgi yoshlarimiz mustaqil ozod ona vatanimizda o‘sib ulga’yib kamol topmoqdalar. Mamlakatimizda yoshlarning ta’lim tarbiya olishi uchun barcha shart-sharoitlar mavjud. Barcha ta’lim muasasasalari zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta’minlangan. Bizning vazifamiz mana shu sharoitlardan unumli foydalangan holda keljakda jamiyatimizga foyda keltiruvchi komil insonlarni ya’ni nafaqat bilimli balki har tomonlama rivojlangan ma’naviy jihatdan ham boy bo‘lgan insonlarni yetishtirishga harakat qilishimiz kerak.

Xulosa qilib aytganda,dual ta’limning an’anaviy ta’limdan afzallikkari ta’lim dasturi davlat ta’lim standartiga,kasbiy standatrlarga muvofiq va haqiqiy ish

beruvchining ehtiyojlarini hisobga olgan holda tuzilgan,o‘quvchi haqiqiy ishlab chiqarish jarayonida ishtirok etib, ta’lim muassasasida nazariy asoslarni o‘tashini va ish joyida ya’ni muayyan tashkilot(korxona)da haqiqiy muammolarni hal qilishda amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘lishini nazarda tutadi.

Dual ta’lim jamiyatga quyidagi imkoniyatlari bilan kirib kelmoqda:

- Nazariy bilimlarning amaliyot bilan chambarchas bog‘langanligi;
- Ishlab chiqarish amaliyoti o‘quv vaqtining 75%ni egallashi;
- Bitiruvchining kafolatli bandligini ta’minalash;
- Korxonaga malakali mutaxassis tayyorlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim to‘g‘risidagi qonuni,3-modda asosiy tushunchalar.2020yil 7-avgust;

2.”Oliy va o‘rta maxsus,kasb-hunar ta’limining o‘zaro hamkorlik aloqalari:yutuq va muammolar”,Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami,2017yil 28-yanvar.

PROFESSIONAL TA’LIMDA DUAL TA’LIM: AFZALLIK VA

MUAMMOLAR

N.R.Sirojiddinova

Professional ta’limni rivojlantirish instituti kafedra mudiri

N.K.Abduraxmonova

Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassis

D.D.Yosinov

Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali boshqarmasi boshlig‘i

Annotatsiya. Ushbu maqolada mualliflar professional ta’limda dual ta’limni tashkil etishning huquqiy asoslari, dual ta’lim shaklini tashkil etishning mohiyati, ahamiyati, dual ta’limning professional ta’lim uchun afzallikkabi, dual ta’limni tashkil etish jarayonida aniqlangan muammolar, ish beruvchi tashkilotlar manfaatlari, dual ta’limni mehnat bozorini rivojlantirishdagi o‘rnini, xorijiy mamlakatlarda dual ta’lim

shakli, dual ta’lim shaklini tashkil etishda Germaniya tajribasi, o ‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda dual ta’lim o ‘rni haqida so ‘z yuritadi.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, dual ta’lim, Davlat, mehnat bozori, ish beruvchi, ish beruvchilar uyushmalari, Savdo sanoat palatalari, ijtimoiy sheriklar, ustoz, shogird, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье авторы рассматривают правовые основы организации дуального образования в сфере профессионального образования, сущность и значение организации формы дуального образования, преимущества дуального образования для профессионального образования, проблемы, выявленные в процессе организации дуального образования, об интересах работодателей, роли дуального образования в развитии рынка труда, дуальное образование в зарубежных странах, о немецком опыте организации формы дуального образования, роли дуального образования в формировании профессиональные компетенции студентов.

Ключевые слова: профессиональное образование, дуальное образование, государство, рынок труда, работодатель, объединения работодателей, Торгово-промышленные палаты, социальные партнеры, педагог, ученик, профессиональная компетентность.

Abstract. In this article, the authors consider the legal basis for organizing dual education in the field of vocational education, the essence and significance of organizing the form of dual education, the advantages of dual education for vocational education, problems identified in the process of organizing dual education, the interests of employers, the role of dual education in the development of the labor market , dual education in foreign countries, about the German experience in organizing the form of dual education, the role of dual education in the formation of professional competencies of students.

Key words: vocational education, dual education, state, labor market, employer, employers’ associations, Chambers of Commerce and Industry, social partners, teacher, student, professional competence.

O‘zbekistonda ro‘y berayotgan ma‘naviy yuksalish, insonning axloqiy, g‘oyaviy, siyosiy kamoloti mamlakatimizda amalga oshirilayotgan milliy uyg‘onish jarayonlari bilan uzviy aloqadorlikda amalga oshirilmoqda. Insonning ma‘naviy-axloqiy kamoloti nihoyatda keng, ko‘p qirrali, mazmun jihatdan chuqur bo‘lib, o‘z ichiga turli sohalarni qamrab oladi. Shular ichida talim-tarbiyaning alohida o‘rni bor.

Hozirgi kunda yangicha tafakkur, ijodiy fikrlash, yuksak madaniyatli kishilarni tayyorlash jamiyatimiz oldida turgan eng dolzarb muammolar turkumiga kiradi. Tarixiy rivojlanishning hozirgi tub burilish bosqichi, respublikamiz siyosiy tizimini mustahkamlash va yanada takomillashtirish vazifasini hal qilish, fuqarolarimizni barkamol inson bo‘lib yetishlari uchun ta‘lim-tarbiya jarayonidagi islohotlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Iqtisodiyotni rivojlanishida o‘rta bo‘g‘in kadrlari alohida o‘rin tutadi. ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo‘lgan ehtiyoj juda yuqori ko‘rsatkichlarni tashkil etadi.

Integratsion jarayonlarning tez sur’atlarda o‘sib borishi, mehnat bozori hamda ish beruvchilarning tez o‘zgaruvchan talablariga mos ko‘nikma va kompetensiyalarga ega raqobatbardosh o‘rta bo‘g‘in mutaxassislarini tayyorlashni, professional ta’lim sohasida xalqaro andozalarga mos tizimni talab qilmoqda. Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimi o‘rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o‘qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta’lim shakli O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritildi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni 15-moddasiga muvofiq, “Dual ta’lim” ta’lim olish shakllaridan biri sifatida kiritildi. Qonunga dual ta’lim bo‘yicha alohida modda (17-modda) ham kiritilib, dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ko‘rsatib o‘tildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi “Professional ta’limi tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5812-son farmoni, 2020-yil 7-avgustdagи “O‘zbekiston Respublikasi uzlyuksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga

soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi VM-466сон qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 1 fevraldagи “O‘zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o‘rtasidagi ko‘p qirrali hamkorlikni yanada kengaytirish chora - tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4145-son qaroriga qo‘sishchalar kiritish to‘g‘risida”gi 2019 yil 10 iyundagi PQ-4356-sonli,O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida” 2021-yil 29-martdagи 163-son qarori, 2023-yil 7-dekabrdagi “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Xukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘sishchalar kiritish to‘g‘risida” gi 647-sonli qarorlari asosida dual ta’lim tashkil etiladi.

“Dual” so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, biror narsaning ikki qismga taalluqliligi, ikkita narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma’nolarni bildiradi. Dual ta’lim o‘quvchilarga ta’limni o‘z yo‘nalishiga mos tashkilotda ta’limni mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi ta’lim shakli hisoblanadi. Bunda o‘quvchilar ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni, korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko‘nikmalarni egallaydilar. Dual ta’lim shaklida tahsil olayotgan o‘quvchi korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinadi, ularga korxona tomonidan ustoz biriktiriladi va oylik maoshi to‘lanadi. Dual ta’lim jarayoni professional ta’lim muassasasi tomonidan tashkilot bilan kelishgan holda tasdiqlanadigan o‘quv rejasi va o‘quv jarayoni grafigi asosida tashkil etiladi. O‘quvchilarning ta’lim jarayonining nazariy, o‘quv va amaliy qismidagi ishtiroki professional ta’lim muassasasida guruh jurnallarida, ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismidagi ishtiroki tashkilotdagi o‘quvchilar kundaligida qayd etib boriladi.

Dual ta’lim-bu bo‘lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun ta’lim tashkiloti va ish beruvchilarning o‘zaro hamkorligi samarasidir. O‘quvchi o‘quv jarayonining dastlabki bosqichlarida tahsil oluvchi korxona xodimi sifatida ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi tasarrufidagi professional ta’lim muassasalarida 2021-22 o‘quv yilidan boshlab ilk bor professional ta’lim tizimi (kollej va texnikumilari)da dual ta’limni tashkil etildi. 2022-23 o‘quv yilida boshlab kasb-hunar maktablarida ham joriy etildi.

Biroq ushbu ta’lim shaklini tashkil etish va samaradorlikka erishish uchun hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolalar mavjud.

Dual ta’limni tashkil etish bo‘yicha ta’lim jarayonlarini tahlil qilishga harakat qilib ko‘ramiz.

Dual ta’limning professional ta’lim uchun afzalliklari	Dual ta’limni tashkil etish jarayonida aniqlangan muammolar
<p>Ta’limning amaliyotga yo‘naltirilganligi, ya’ni ish joyida amaliy bajarib kasbiy ko‘nikmalarni shakllantirilishi;</p> <p>Ishlab chiqarishda, ya’ni haqiqiy ish sharoitida(mashinalar, qurilmalar, ish jarayonlari) kasb o‘rganadi;</p> <p>O‘zi tanlagan kasbi bo‘yicha ishlab chiqarish muhitini o‘rganadi;</p> <p>Ta’lim muassasasi va ish beruvchi korxonalar o‘rtasidagi hamkorlik rivojlanishi;</p> <p>Korxonalarda faoliyat ko‘rsatayotgan mutaxassislarni kasbiy rivojlanishi;</p> <p>Ish beruvchi korxonada ta’limning amaliy qismi uchun ustoz va ta’lim muassasasida ta’limning nazariy qismi</p>	<p>Ish beruvchilar dual ta’lim shaklini tashkil etish bo‘yicha qonuniy mas’ul qilinmaganligi (savdo sanoat palatasi, kasaba uyushmalarini dual ta’lim bilan aloqasi mavjud emas);</p> <p>Ish beruvchilar voyaga yetmaganlarni ishga olishni xohlamasligi (ularga kasbiy kompetensiyaga ega, voyaga yetgan tayyor ishchi kerak);</p> <p>Ish beruvchi talablari va professional ta’lim dasturlaridagi nomuvofiqlik;</p> <p>Ish beruvchilar ta’lim uchun ortiqcha xarajatni xohlamasliklari;</p> <p>Ish beruvchilar o‘quvchilarni arzon ishchi kuchi sifatida ko‘rishi;</p> <p>Shartnomalarini (kollej va texnikumlar o‘quvchilari uchun) ish beruvchi to‘lab bermasligi;</p>

<p>uchun maxsus fan o‘qituvchilarini biriktirilishi;</p> <p>O‘quvchilarni o‘quv davri davomida oylik ish haqi olishi va aniq ish o‘rniga ega bo‘lishi;</p> <p>Texnikum va kollejlar uchun qabulni yil davomida tashkil etilishi;</p> <p>Ish beruvchilarga o‘quvchilarning o‘zini namoyish etish imkoniyati;</p> <p>Ish beruvchilar o‘quv davri davomida malakali ishchiga ega bo‘lishi.</p>	<p>Ish beruvchilar uchun hej qanday rag‘bat (masalan soliqdan imtiyozlar)ning mavjud emasligi;</p> <p>Ota-onalar voyaga yetmagan farzandlarini kun davomida ishlashini xohlamasligi;</p> <p>Dual ta’lim bo‘yicha qabul qilingan qarorlarning faqatgina ta’lim tizimi uchun qabul qilinganligi, ya’ni bir tomonlama ishlashi.</p>
---	--

Professional ta’limda dual ta’limni rivojlantirish uchun, yuqorida tahlilda ko‘rsatib o‘tganimizdek, yuzaga kelayotgan muammolarga ham yechim topish talab etiladi. Ish beruvchi tashkilotlar xarajatlardan ko‘ra dual ta’limdan keladigan manfaatlarni nazarda tutishlari kerak bo‘ladi, ya’ni:

Korxona o‘zining malakali mutaxassisini tajribasidan foydalanib, talablariga to‘liq javob beradigan malakali mutaxassisiga ega bo‘ladi;

Xizmatlar va mahsulotlarning unumдорligi va sifatini oshiradi;

Ta’limga kiritilgan kapital natijasida o‘quv davri davomida daromadga erishadi;

Xodimlarni o‘qitish va adaptatsiya (moslashish) jarayoni xarajatlarini tejaydi;

Ijtimoiy mas’uliyatiga o‘z hissasini qo‘shadi.

Dual ta’limni joriy etish orqali mehnat bozoriga yangi texnologiyalardan foydalana oladigan malakali yosh kadrlarni tayyorlashga hamda ta’lim va ishlab chiqarish, korxona va professional ta’lim muassasasi hamkorligi asosida o‘quvchilarni kasbga tayyorlashga erishiladi.

Professional ta’lim tizimini rivojlantirishda dual ta’lim shakli xorijiy mamlakatlardan Germaniya, Rossiya, Fransiya, Koreya va boshqalarda bu tizim muvaffaqiyatli qo‘llanilib kelinmoqda, chunki u ta’lim tizimini ishlab chiqarish sohasi bilan o‘zaro uzviy aloqasini ta’minlaydi.

Jumladan Germaniyada dual ta’lim tizimi Germaniyaning strategik maqsadi-iqtisodiyotning raqobatbardoshligi, diversifikatsiyasi-korxona, tashkilotlarning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlarining yuqori sifati bo‘yicha davlatchilik, barqarorlik asosi sifatida o‘rta sinfni, malakali va tashabbuskor ishchilarni rivojlantirishning tarixan shakllangan g‘oyasini ishlab chiqdi va qo‘llab-quvvatladi.

Germaniyada tizim korxonalar tashabbusi va mas’uliyati asosida qurilgan. Shuningdek, ta’lim korxona tomonidan, agar kerak bo‘lsa, vakolat markazlari va kasb-hunar mакtablarini jalb qilgan holda tashkil etiladi.

Korxona ta’lim muassasasi o‘quvchisi bilan shartnomaga tuzadi, korxona o‘quvchiga kasb o‘rgatadigan instruktor – Ustozlarni tayyorlaydi. Ustoz Germaniya tizimida bu eng yuqori darajadagi mutaxassis bo‘lib, kamida 5 yillik kasbiy tajriba, 90 soatlik malaka oshirish kurslari va Savdo-sanoat palatasi yoki Hunarmandchilik palatasida imtihondan muvaffaqiyatli o‘tishni talab qiladi.

Germaniya federal darajada “Kasbiy ta’lim to‘g‘risida”gi qonun, “Hunarmandchilik kodeksi”, “O‘qituvchilarining munosibligi to‘g‘risida”gi direktiva qabul qilingan bo‘lib, ular o‘quvchining korxona va ta’lim muassasasi bilan munosabatlarini tartibga soladi. Ushbu qonun qaysi korxonalar dasturda ishtirok etishi mumkinligini ham belgilaydi (Germaniyadagi 3,6 million korxonadan 500 mingtasi kasbiy ta’lim dasturiga jalb qilingan).

Germaniya dual ta’lim tizimi davlat, xususiy sektor va ijtimoiy sheriklar o‘rtasidagi hamkorlik asosida tashkil etilgan, ular dual kasb-hunar ta’limi va tayyorgarligi uchun asosiy sharoitlarni ta’minlaydilar:

Davlat - maktab ta’limi uchun huquqiy asosni shakllantiradi va resurslarni taqdim qiladi, ya’ni ta’lim tizimini moliyalashtiradi, tashkil qiladi va ko‘rib chiqadi;

Palatalar – tegishli (bilim-malakaga ega) organlar: o‘qitishni tashkil qilgan korxonalarini tekshiradilar va ro‘yxatdan o‘tkazadilar, korxonadagi o‘qitishni nazorat qiladilar va ko‘rib chiqadilar, o‘qituvchi xodimlarning malakasini tasdiqlaydilar, imtihonlarni tashkil qiladilar axborot tadbirlarini o‘tkazadilar va maslahat beradilar;

Ijtimoiy sheriklar - kasaba uyushmalari va ish beruvchilarining uyushmalari bir-birlari bilan hamda davlat bilan kasbiy tayyorgarlikning korxonada bo‘lib o‘tadigan

qismi uchun tegishli standartlarni kelishib oladilar, o‘qitish mazmuni, stipendiyasi, korxonada bo‘ladigan o‘qitishni nazorat qilish, audit qo‘mitasida ishtirok etish kabi vazifalarni bajaradi.

Shuningdek alohida institute, ya’ni (BIBB) kasb-hunar ta’limi va tayyorgarligi sohasidagi tadqiqotlarni amalga oshiradi.

Germaniya dual ta’lim tizimini o‘rganishdan maqsadimiz shundan iboratki, O‘zbekiston dual ta’lim tizimida yuzaga kelayotgam muammolarni bartaraf etishda mazkur tizimda natijaga erishgan rivojlangan mamlakatlar tajribasi o‘rganilib, amalga tatbiq etish orqali amaliy natijalarga erishish nazarda tutiladi.

Dual ta’lim O‘zbekistonda yaqin davrlardan boshlab kirib kelgan bo‘lsada, u professional ta’limda mehnat bozoriga kasbiy kompetensiyaga ega kadrlar tayyorlashning zamonaviy shakllaridan biri hisoblanadi. Dual ta’limning o‘ziga xos xususiyati amaliy tajriba va nazariy mashg‘ulotlarning birlashuvindir. Aynan professional ta’lim tizimidagi ana shunday yangicha yondashuv kelajakdagi yuqori malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2021 yil 29 martdagи “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi, VMQ-163-sonli qarori.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 1 fevraldagи “O‘zbekiston Respublikasi va Germaniya Federativ Respublikasi o‘rtasidagi ko‘p qirrali hamkorlikni yanada kengaytirish chora - tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4145-son qaroriga qo‘srimchalar kiritish to‘g‘risida”gi 2019 yil 10 iyundagi PQ-4356-son qarori.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2023 yil 7 dekabrdagi “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘srimchalar kiritish to‘g‘risida”gi VMQ-647-sonli qarori.

4. Avliyaqulov A.K., Xodjayev N.S., "Professional ta'lim tizimida dual ta'limning modeli" Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Pedagogik innovatsiyalar, kasb-hunar ta'lifi boshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularni malakasini oshirish instituti, 2020 yil, 48-52 b.

5. Сидакова Л.В. Сущность и основные признаки дуалной модели обучения // Образование и воспитание. 2016. №2. С. 62-64.

6. Отабаев И.А. Методы и формы производственного обучения. // Ж.: Найка, техника и образование. – Москва, 2016. №10(28). С.84-85.

7. Sirojiddinova N.R. Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish. // Diss.....p.f.f.d. (PhD). – Toshkent, 2023

DUAL TA'LIMNING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI AFZALLIKLARI

Tangrakulova Muhabbat Kenjayevna

Denov pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya. Dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi deb ta'kidlangan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi —Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora tadbirlari haqidagi 163-sun Qarorining qabul qilinishi Respublikamizda dual ta'limni tashkil qilish bo'yicha amaliy ishlar boshlanganligidan dalolat beradi.Ushbu maqolada, dual ta'limni amaliyotda qo'llash haqida fikr va mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, amaliyot, qo'llash, tizim, modernizatsiya, motivatsion, kognitiv.

Benefits of Dual education in preschool organizations.

Annotation. It is argued that the procedure for the organization of Dual education is determined by the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan. The adoption of Resolution No. 163 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated March 29, 2021 —on measures for the organization of dual education in the professional education system-indicates the beginning of practical work on the

organization of dual education in our Republic. This article provides feedback and insights into the application of dual education in practice.

Keywords: dual education, practice, Application, System, Modernization, motivational, cognitive.

Преимущества двойного обучения в дошкольных организациях.

Аннотация. Было отмечено, что порядок организации двойного образования определяется Кабинетом Министров Республики Узбекистан. Принятие постановления Кабинета Министров Республики Узбекистан № 163 от 29 марта 2021 года О мерах по организации двойного образования в системе профессионального образования свидетельствует о начале практической работы по организации двойного образования в республике. В этой статье будут рассмотрены идеи и соображения по применению двойного обучения на практике.

Ключевые слова: двойное обучение, практика, применение, система, модернизация, мотивация, познавательная.

O‘zbekiston Respublikasi "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonuniga muvofiq, shuningdek yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish maqsadida 2021/2022 o‘quv yilidan professional ta’lim tizimida dual ta’lim tashkil etiladi. Ta’lim to‘g‘risidagi Qonunning 17-moddasida dual ta’lim to‘g‘risida fikr yuritilib, —Dual ta’lim ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi. Dual ta’limni tashkil etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi deb ta’kidlangan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi —Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish choratadbirlari haqidagi 163-son Qarorining qabul qilinishi Respublikamizda dual ta’limni tashkil qilish bo‘yicha amaliy ishlar boshlanganligidan dalolat beradi.

Dual ta’lim shaklining ta’rifi va asosiy xususiyatlari. Dual ta’lim tizimi professional ta’limini o‘zida mujassam etgan o‘ziga xos yondashuv bo‘lib, ayniqsa,

kasb-hunar ta’limida keng tarqalgan. Bu model nazariya va amaliyotni o‘zaro almashish, ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi faol o‘zaro hamkorlik, shuningdek, muayyan kasb uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirish tamoyillariga asoslanadi. Imkoniyatning uslubiy tamoyili asosida kasb hunar ta’limi tizimini o‘rgangan olimlarning fikriga ko‘ra, ikki tomonlama ta’limning asosiy shakllari Ijtimoiy sheriklik instituti hisoblanadi. Har bir sherikning manfaatlari va majburiyatlarini aniq farqlash bilan ish beruvchiga beriladi. Ikki tomonlama o‘quv mashg‘ulotlari, nafaqat mutaxassislar tayyorlash natijalariga, balki o‘quv jarayoni va uni tashkil etish mazmuniga ham qiziqadigan muayyan korxonalar o‘quv jarayoniga jalg qilinganligini ta’minlaydi. Bu dual ta’limning ahamiyati bilan belgilanadi, bu esa mutaxassisni tayyorlashda bo‘sqliqni va ta’lim sohalarini toldirishga imkon beradi. Nazariy va uslubiy, psixologik va falsafiy poydevorni hisobga olgan holda, ikki tomonlama o‘qitish sharoitida mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligi ko‘rib chiqiladi. Unda to‘rt asosiy komponentga e’tiborni qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Motivatsion (muvaqqiyatga erishish; o‘qishni o‘rganishning motivatsiyasi; kasbni qondirish darajasi, ilmiy faoliyatga ratsionalizatorlik takliflari orqali qiziqtirish).
2. Tashkiliy va boshqaruv komponenti (etakchilik salohiyatining namoyon bo‘lishi; kommunikativ fazilatlar; tashkiliy xususiyatlar).
3. Kognitiv (professional faoliyatda bilimlarni o‘zlashtirishi; bilim olishda mustaqillik berish).
4. Ilmiy komponent (ilmiy maqsadlarda ishtirok etish darajasi; korxona muammolarini hal qilish bo‘yicha amaliy innovatsion loyihalari yo‘nalishi).

Professional ta’lim muassasalarida jahon andozalariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ko‘p jihatdan professional ta’limida zamonaviy ta’lim tendensiylarini joriy etilishiga bog‘liqdir. O‘z navbatida bu o‘quv jarayonini ilg‘or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini taqozo qiladi. Bu esa ta’lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli o‘qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta’lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta’minotni takomillashtirish

zaruratini keltirib chiqaradi. Mutlaqo professional ta’limning asosiy missiyalarini amalga oshirish professional ta’lim tizimiga dual ta’limni joriy etish hamda mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o‘qitish texnologiyalari bilan uzviylikda kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqish texnologiyalari va metodikalarini yaratish talabini qo‘yadi.

XULOSA

Dual ta’lim ma’lum bir korxona ehtiyojlariga muvofiq ma’lum bir darajadagi mutaxassislarni tayyorlashda o‘quv va ishlab chiqarish sohalarining kelishilgan o‘zaro ta’sirini o‘z ichiga olgan kasbiy tayyorgarlikni tashkil etishning innovatsion shakli tushuniladi. Bunda o‘quv muassasasi va ishlab chiqarish korxonalari maqsadlarining umumiyligi ijtimoiy tarkibiy xususiyatlarga ega bo‘lgan muayyan malakalarning vakolatli mutaxassislarini tayyorlash jarayoni integratsiyasi hisoblanadi. Ushbu integratsiya asoslari ikki tomonlama tayyorgarlik sharoitida amalga oshirilayotgan maqsadlar, qadriyatlar mazmuni, tadbirlar hamjamiyatini aks ettiradi. Bizning fikrimizcha o‘quvchilar o‘qitishning dual ta’lim shaklida biror bir kasb yoki mutaxassislikni o‘rganishda mustaqil o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘lish hamda ustozlarning ta’lim va tarbiyalarini olish uchun ajoyib imkoniyatdir. Dual ta’lim tizimi - bu professional ta’limning tarixan yig‘ilib kelingan shakli bo‘lib, Evropaning siyosiy, iqtisodiy, diniy va texnologik tarixiga kirib kelgan. Bugungi kunda ushbu ta’lim tizimi Germaniya, Avstriya, Daniya, Gollandiya, Shveysariyada muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda. Ikkilamchi ta’lim-bu xodimlarni aniq “buyurtma asosida” tayyorlash, ularning barcha talablariga maksimal darajada muvofiqligini ta’minlash, ishchi-xodimlarni topish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish xarajatlarini tejashga olib keladi. Bundan tashqari, eng yaxshi bitiruvchilarni tanlash imkoniyati mavjud. O‘z navbatida, ushbu yondashuv talabalarni tekshirish uchun emas, balki o‘rganishga imkon beradi. Yosh mutaxassislarga korxona faoliyatini yaxshi o‘rganish imkoniyati ega bo‘ladi. Bularning barchasi birgalikda xodimlarni mustahkamlash va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori 29.03.2021 yildagi 163-son.

2. T.V.Goncharova “Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi”, “Ta’lim va fan xabarnomasi” jurnali, 2017 y 34-42 b.

3. A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali, 2018 y. 76-85-b.

4. Yusupova A.P. “dual ta’lim tizimida psixologik-pedagogik muammolarini hal qilish yo‘llari”. “Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi” jurnal, 2023 y 853-b

5. Сидакова Л.В. Сущность и основные признаки дуальной модели обучения // Журнал «Образование и воспитание». № 2 (7). 2016.

DUAL TA’LIM TIZIMIDA O‘QUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA "TAYM MENEGMENT" TEXNOLOGIYASINING O‘RNI VA AHAMIYATI.

Tolipova Malika Salohiddinovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Dual ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda "Taym menegment" (vaqt boshqaruvi) texnologiyasining o‘rni va ahamiyati haqida yoritilgan ushbu maqola, nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni integratsiyalash orqali ta’limning samaradorligini oshirishga qaratilgan. Maqola, Germaniya kabi rivojlangan mamlakatlarda keng qo‘llanilayotgan dual ta’lim tizimining afzalliklari va ushbu tizimda vaqt boshqaruvi texnologiyasining qanday qo‘llanilishi, o‘quvchilarning ta’lim va kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyatiga qanday ta’sir qilishi haqida batafsil ma’lumot beradi.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim tizimi, vaqt boshqaruvi, kasbiy faoliyatga tayyorgarlik, samaradorligi, kasbiy mahorat, ta’lim sifati, muvaffaqiyat.

Kirish Hozirgi kunda ta’lim tizimining samaradorligini oshirish va o‘quvchilarni amaliy kasbiy faoliyatga tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb

etmoqda. Xususan, dual ta’lim tizimi, bu borada muhim rol o‘ynaydi. Dual ta’lim tizimi — bu nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirgan holda ta’lim berish usulidir, bu usul Germaniya kabi rivojlangan mamlakatlarda keng qo‘llaniladi va yuqori natijalarni beradi. Ushbu tizimda o‘quvchilarining vaqtini samarali boshqarish (time management) mahoratlari ularning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. [1,113-b]

Dual ta’lim tizimi o‘quvchilarini kasbiy hayotga tayyorlashda "time management" texnologiyasining ahamiyati katta. Vaqt boshqaruvi texnologiyalari o‘quvchilarga vaqt resurslarini oqilona taqsimlash, muhim vazifalarni ustuvor belgilash va muddatlar ichida sifatli natijalarga erishishda yordam beradi. [5,406-b] Bunday yondashuv ta’lim jarayonini yanada samarali qilishga imkon beradi va o‘quvchilarini real kasbiy faoliyat sharoitlariga moslashuvchanlik va stressga chidamlilikni oshirish orqali tayyorlaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar Dual ta’lim tizimi, o‘quvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim omil sifatida ko‘riladi, chunki bu tizim nazariy bilimlarni amaliyot bilan birlashtiradi va talabalarga real ish muhitida o‘z bilimlarini qo‘llash imkoniyatini beradi. Bu tizim haqida keng miqqosda yoritilgan adabiyotlar, jumladan Rauner va Smith tomonidan yozilgan “The German dual system of vocational education” va Münknning “Dual system in Germany: Prospects and challenges” asarlari mavjud. Ushbu asarlar, dual ta’limning foydalarini va duch keladigan muammolarni chuqurroq tushunish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. [2,40-b]

Vaqt boshqaruvining ahamiyati ham dual ta’lim tizimida alohida e’tiborga molikdir. Covey tomonidan yozilgan “First things first” va B. Tracyning “Time management” asarlari vaqt boshqaruvi texnikalari va usullarini, shuningdek, ulardan samarali foydalanish yo‘llarini ta’riflaydi. [2,41-b] Ushbu asarlar, ta’lim oluvchilarining vaqtini qanday qilib samarali taqsimlash va boshqarish kerakligi haqida tushuncha beradi, bu esa ularning umumiyligi muvaffaqiyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. [3,378-b]

Zamonaviy ta’lim muassasalari vaqt boshqaruvi texnologiyalarini tobora ko‘proq qo‘llamoqda. Britton B. K., va Tesser A tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vaqt boshqaruvi talabalarning akademik natijalariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir qiladi. [5,409-b] Shu bilan birga, T. H. Macanning ishi vaqt boshqaruvi ko‘nikmalari va ish unumdarligi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’kidlaydi. Bu tadqiqotlar, vaqt boshqaruvi texnologiyalarining talabalar uchun qanchalik muhim ekanligini namoyish etadi. [6,674-b]

O‘rganilgan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, dual ta’lim tizimi va vaqt boshqaruvi texnologiyalari o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Ushbu tizim va texnologiyalar o‘quvchilarga bilimlarni amaliyatga qo‘llash, ish muhitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish va vaqt resurslarini samarali boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Natijada, dual ta’lim tizimi vaqt boshqaruvi texnologiyalarini qo‘llagan holda o‘quvchilarni kasbiy hayotga yanada yaxshi tayyorlaydi. Bu borada kelajak tadqiqotlar ushbu jarayonlarni yanada takomillashtirish va ularning samaradorligini oshirish yo‘llarini izlashi lozim.

Dual ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda "Taym Menegment" (vaqt boshqaruvi) texnologiyasining o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelish mumkin:

O‘quv vaqtini samarali taqsimlash: Dual ta’lim tizimida o‘quvchilar nazariy bilimlarni o‘rganish bilan birga, amaliy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. "Taym Menegment" texnologiyasi o‘quvchilarga o‘z vaqtini maqsadli va samarali taqsimlashga yordam beradi, bu esa ularga nazariy bilimlarni mustahkamlash hamda amaliyotda qo‘llash imkonini beradi.

Stressni kamaytirish va motivatsiyani oshirish: Vaqt boshqaruvi texnikalari orqali o‘quvchilar o‘z vazifalari va majburiyatlarini aniq rejalashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar, bu esa o‘qish jarayonida stress darajasini kamaytiradi va o‘quv materiallarini chuqurroq o‘zlashtirishga undaydi.

Kasbiy mahoratni oshirish: Amaliy mashg‘ulotlar va ishlab chiqarish ta’limotiga vaqt ajratish orqali o‘quvchilar kasbga oid muhim ko‘nikma va mahoratlarni rivojlantirishadi. Bu jarayon "Taym Menegment" texnologiyasidan

foydalanimda yanada samarali bo‘ladi, chunki o‘quvchilar har bir faoliyat uchun ajratilgan vaqtini maksimal darajada foydalanishga harakat qiladilar.

Mas’uliyatni oshirish: Dual ta’lim tizimi vaqt boshqaruvi texnikalarini o‘z ichiga olgan holda, o‘quvchilarni mas’uliyatli va mustaqil qarorlar qabul qilishga o‘rgatadi. O‘quvchilar o‘z vaqtini boshqarish orqali o‘z majburiyatlarini anglash va ularni bajarishda ko‘proq mas’uliyatni his qiladilar.

O‘quv natijalarini yaxshilash: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vaqt boshqaruvi ko‘nikmalari yaxshi rivojlangan o‘quvchilar o‘quv materiallarini yanada samarali o‘zlashtirishadi va umumiyligi o‘quv natijalari yuqori bo‘ladi. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorligini oshiradi va ularning kelajakdagi ish joylarida muvaffaqiyatli ishlashlarini ta’minlaydi. [4,112-b]

Shu tarzda, "Taym menegment" texnologiyasi dual ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida muhim o‘rinni egallaydi va ularga o‘z vaqtini samarali boshqarish orqali bilim va ko‘nikmalarni mukammal o‘zlashtirish imkonini beradi. Bu esa kelajakda ularning ish beruvchilar oldidagi raqobatbardoshligini oshiradi va kasbiy faoliyatlarini muvaffaqiyatli boshlashlariga zamin yaratadi.

Muxokama: Vaqt boshqaruvi, o‘quvchilarga bir vaqtning o‘zida nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni o‘zlashtirishda yordam beradi. Bu, o‘quvchilarning vaqtini samarali boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali, ularga o‘zlarining ta’limiy va kasbiy faoliyatları orasidagi muvozanatni topishda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, bu texnologiya o‘quvchilarga ko‘proq mustaqillik beradi va ularning o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlarini oshiradi. [4,115-b]

Dual ta’lim tizimida vaqt boshqaruvi texnologiyasining qo‘llanilishi, o‘quvchilarni tezkor muhitda ishslashga tayyorlashda juda muhimdir. Bu texnologiya, o‘quvchilarga berilgan vazifalarni muddatida bajarish, dars jadvallarini tuzish va imtihonlarga tayyorgarlik ko‘rish kabi turli jarayonlarda yordam beradi. O‘quvchilarning vaqtini to‘g‘ri boshqarishi, ularning umumiyligi o‘qish samaradorligini oshiradi va stress darjasini kamaytiradi.

Biroq, dual ta’lim tizimida vaqt boshqaruvi texnologiyasining samarali qo‘llanilishiga qaramay, ba’zi muammolar ham mavjud. Masalan, ba’zi o‘quvchilar

uchun vaqt boshqaruvi texnikalarini o‘zlashtirish qiyin bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ba’zi ta’lim muassasalari ushbu texnologiyani to‘liq joriy etishga tayyor emas yoki kerakli resurslarga ega emas.

Bu kabi muammolarni hal etish uchun, ta’lim muassasalari o‘qituvchilarni vaqt boshqaruvi bo‘yicha maxsus tayyorgarlikdan o‘tkazishi, o‘quv materiallarini va metodik yordamni taqdim etishi zarur. Bundan tashqari, o‘quvchilarga vaqt boshqaruvi bo‘yicha seminarlar va amaliy mashg‘ulotlar tashkil etish, ularning ushbu ko‘nikmalarini amaliyotda qo‘llay olishlarini ta’minlaydi.

Xulosa: Dual ta’lim tizimi vaqt boshqaruvi texnologiyasining samarali qo‘llanilishi, o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda juda muhimdir. Bu texnologiya o‘quvchilarga o‘z vaqtini to‘g‘ri boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va ularga kelajakdagi faoliyatлари uchun zarur bo‘lgan mustaqillik va mas’uliyatni o‘rgatadi. Shunday qilib, dual ta’lim tizimida vaqt boshqaruvi texnologiyasining to‘liq integratsiyasi, ta’lim sifatini yaxshilash va o‘quvchilarni yanada raqobatbardosh qilishda muhim o‘rinni egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rauner, F., & Smith, E. – "The German dual system of vocational education: a model of effectiveness" maqolasi 1998 yilda "the pros and cons of vocational education" to‘plamida nashr etilgan. 111-128 b
2. Münk, D. – "Dual system in Germany: Prospects and challenges" maqolasi 2006 yilda "Vocational training: International perspectives" to‘plamida chop etilgan. 39-41b
3. Covey, S. R., Merrill, A. R., & Merrill, R. R. – "First things first" kitobi 1994 yilda Simon & Schuster nashriyotida chop etilgan. 378 b
4. Tracy, B. – "Time management" (The Brian Tracy Success Library). AMACOM. January 30, 2014. 112-116 b
5. Britton, B. K., & Tesser, A. – "Effects of time-management practices on college grades" maqolasi 1991 yilda "Journal of educational psychology" jurnalida chop etilgan. Sahifalar: 405-410 b

6. Macan, T. H. – "Time management: Its relation to productivity and stress" maqolasi 1994 yilda "Journal of applied psychology" jurnalida nashr etilgan. Sahifalar: 673-675 b.

PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI (KREDIT-MODUL TIZIMIDA)

Ubaydullayev Mirjalol Baxodir o'g'li

Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada kredit-modul tizimi modulli o'qitish sharoitida o'quvchilarining o'quv-bilish kompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari ko'rsatilgan. Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan ta'limga sohasidagi qonunchilikdagi o'zgarishlarga muvofiq, professional ta'limga yangi tizimi tegishli bilimlarni o'z ichiga oladi. Bu esa professional ta'limga uchun kompetentlikka yo'naltirilgan modulli ta'limga dasturlarini ishlab chiqish zarurligini belgilaydi

Kalit so'zlar. Kredit-modul tizimi, kompetensiya, kompetentlik, modulli ta'limga dasturlari, professional ta'limga, mustaqil ta'limga

Oxirgi yillarda bir qator Yevropa davlatlari va bizning mamlakatimizda ham professional ta'limga tizimi tubdan isloh qilina boshlandi. Bunda asosiy e'tibor, o'quvchilarda egallayotgan mutaxassisligi bo'yicha kompetensiyasi shakllanishi va takomillashuviga qaratilmoqda. Bugungi kunda jamiyat uchun butunlay yangi qiyofadagi mutaxassis talab qilinayapti. U faol ijodiy fikrlovchi, izlanuvchan, ilmiy axborotlarni mustaqil ravishda izlab topuvchi va ularni o'z amaliy faoliyatida qo'llay oladigan mutaxassis bo'lib yetishishi lozim.

Bilim va ilmning shakllanishi esa bevosita ta'limga tizimiga borib taqaladi. Ta'limga tizimi samaradorligini o'qituvchi saviyasi, o'quvchi ehtiyoji, o'quv adabiyotlari mazmuni hamda mustaqil ta'limga shakllantirishga qaratilgan infratuzilma bevosita ta'minlab beradi. Demak, ilg'or kadrlarni tayyorlash, ularni mehnat bozori talablariga muvofiq raqobatdoshligini oshirish, ijodiy fikrlaydigan mutaxassislarni yetishtirish, o'quv dargohlarida yo'lga qo'yilgan ta'limga berish jarayoni bilan chambarchas bog'liq.

Olimlarning fikriga ko‘ra, professional ta’limni isloh qilish, yangilash, takomillashtirishda mehnat bozori talablariga umuman olganda zamon talablariga javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashning asosiy yo‘llaridan biri kompetensiya nuqtai nazaridan yondashuv hisoblanadi. Professional ta’limda o‘qish va tarbiyaning bunday uslubini joriy qilish o‘z-o‘zidan an’anaviy qarashlarni tubdan o‘zgartirishni talab qiladi. Bilim, ko‘nikma va tajribalar bu borada endi kamlik qilishi ko‘zga tashlanmoqda.

Chuqur islohotlarni, modernizatsiyalashni talab qiladigan zamonaviy ta’lim o‘z-o‘zidan kompetensiya nuqtai nazaridan yondashuv masalasini ko‘ndalang qilib qo‘yadi. Bu albatta, kasb jihatdan kompetentligi yuqori bo‘lgan bo‘lajak o‘quvchini tayyorlashni talab qiladi. Ta’limning asosiy maqsadi o‘quvchida ijtimoiy zarur sifatlarni va kompetensiyani, shaxs sifatida o‘z-o‘zini anglash, o‘z bilimlarini doimiy oshirib borish, o‘z-o‘zini boshqarib borish va faollashib borishni shakllantiradi.

Yuqoridagilar dars mashg‘ulotlarini nafaqat o‘qitishni innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida olib borish, balki o‘quvchidan mustaqil o‘qib-o‘rganish, ta’limga yangicha munosabatda bo‘lish, mehnat bozori talabidan kelib chiqib, zaruriy va chuqur nazariy bilimlarni egallah, amaliy ko‘nikmalarini shakllantirishga o‘rgatishdan iboratdir. “Mamlakatimizda kredit-modul tizimining joriy etilishi o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikda ishlashida muhim omil hisoblanadi. Modulli ta’limda pedagog o‘quvchining o‘zlashtirish jarayonini tashkil etadi, boshqaradi, maslahat beradi, tekshiradi. O‘quvchi esa yo‘naltirilgan obyekt tomon mustaqil harakat qiladi. Eng katta urg‘u ham o‘quvchilarning mustaqil ta’lim olishiga qaratiladi. O‘quv jarayonida mustaqil ta’lim olishning ahamiyati ortadi va bu kelajakda mutaxassislarning mustaqilligi, ijodiy tashabbuskorligi hamda faolligini oshirishga olib keladi”[1]. Muxtasar aytganda, mazkur tizim o‘quvchining kasbiy rivojlanishi va kamolotiga yo‘naltirilgan. Ilm sohibining butun hayoti davomida bilim olishini ta’minlashga hamda mehnat bozori va zamonaviy talablarga javob bera oladigan inson kapitalini shakllantirishga qaratilgandir.

Professional ta’lim tizimi holatining tahlili shundan dalolat beradiki, bugun hech kimni - ta’lim tizimini ham, ta’limiy xizmat iste’molchilarini ham kasbiy faoliyatga

tayyorgarlik darajasi va professional ta’lim muassasalari bitiruvchilarining ijtimoiylashuvi to’laqonli qanoatlantirmaydi. Bu tayyorgarlik sifatini yaxshilashga oid ko‘plab tavsiyalarni uzida aks ettirgan yuzlab tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Hozirgi kunda amalga oshirilayotgan ta’lim sohasidagi qonunchilikdagi o‘zgarishlarga muvofiq, professional ta’limning yangi tizimi tegishli bilimlarni o‘z ichiga oladi. Bu esa professional ta’lim uchun kompetentlikka yo‘naltirilgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqish zarurligini belgilaydi, uning natijalari o‘quvchilar o‘rtasida talab qilinadigan kompetensiyalarni shakllantirish bo‘lishi kerak. Yuqoridagilarga bog‘liq holda professional ta’limda o‘quvchilarni o‘qitishda kompetentlikka asoslangan yondashuvga o‘tish ularning ish beruvchilar va shaxsiy ta’lim ehtiyojlari talablariga javob beradigan kasbiy tayyorgarlik darajasini ta’minalash zaruratidan kelib chiqadi.

Kompetentlikka ega bo‘lish ta’lim maqsadlarini aniqlash, ta’lim mazmunini tanlash, ta’lim jarayonini tashkil etish va ta’lim natijalarini baholashning umumiy tamoyillaridan foydalanishni taqozo qiladi. Respublikamizda kompetentlik, kompetensiyalar, ta’limni tashkil etishda kompetentlikka asoslangan yondashuv, o‘quv-bilish kompetentligi faoliyat turlari va masalalari bo‘yicha A.R.Xodjaboev [2], N.A.Muslimov [3], O.A.Qo‘ysinov [4], B.A.Nazarova [5], X.Sh.Kadirov [6] kabi bir qator olimlar izlanishlar olib borgan.

A.R.Xodjaboyev [2] maqsadlarni modellashtirish sifatida, ta’lim natijalari, ta’lim natijalarini aks ettirish, muayyan faoliyat uchun bitiruvchining tayyorligini rivojlantirishini ta’kidlaydi.

N.A.Muslimov [3] yondashuv ma’lum bir g‘oya, konsepsiya bilan belgilanadi va buning uchun bir yoki ikki yoki uch asosiy toifaga asoslanadi, deb yozadi. U ikki pozitsiyadan yondashuvni, ta’lim subyektlarining ijtimoiy munosabatlarini jamoatchilik ongingin tashuvchilari va ta’lim jarayonining global, tizimli tashkil etilishi va o‘z-o‘zini tashkil etishi, shu jumladan, uning barcha tarkibiy qismlari sifatida aks ettiruvchi dunyoqarash kategoriyasi deb hisoblaydi. Tanlangan yondashuv, shuning uchun ta’lim jarayonini maqsad qo‘yish, tadqiq etish, loyihalashtirish va tashkil etish xususiyatlarini belgilaydi.

O.A.Qo‘ysinovning [4] fikriga ko‘ra, malakaga asoslangan yondashuv ta’lim uchun yangi samarali va maqsadli asos bo‘lib xizmat qiladi. Aslida, bu klassik ta’limdan yangi ta’lim turiga, turli xil qadriyatlar, maqsadlar, mazmun, shakllar, usullar, vositalar va o‘qitish va nazorat natijalarini ilmiy asoslangan ishlab chiqish va amalga oshirishni talab qiladigan yangi ta’lim paradigmasiiga o‘tish, o‘qituvchilar va o‘quvchilar faoliyatida o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi.

X.Sh.Kadirov [6] kompetentlikka ega bo‘lish ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida va shuning o‘zida bir butun holda muhim o‘zgarishlarni talab qiladi.

B.A.Nazarova [5] O‘zgarishlar ta’lim va tarbiyaning qadriyatlari, maqsad va natijalarida, ta’lim mazmunida, o‘qituvchining pedagogik faoliyatida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijodiy hamkorlik va muloqot pedagogikasiga; o‘quvchi faoliyatida, ta’lim jarayonining texnologik qo‘llab-quvvatlash, ta’lim muassasasining ijtimoiy va fazoviy-mavzu muhitda mavjud shaxsini shakllantirish va rivojlantirish uchun ta’sir va sharoitlar tizimi sifatida ta’lim muhitida, tashqi muhit bilan munosabatlarda; ta’lim tizimi faoliyati uchun moliyaviy, moddiy, texnik, tashkiliy va kadrlar qo‘llab-quvvatlash amalga oshiriladi.

Bizning fikrimizcha: kompetentlikni rivojlantirishning asosiy g‘oyalari quyidagicha shakllantirilishi mumkin:

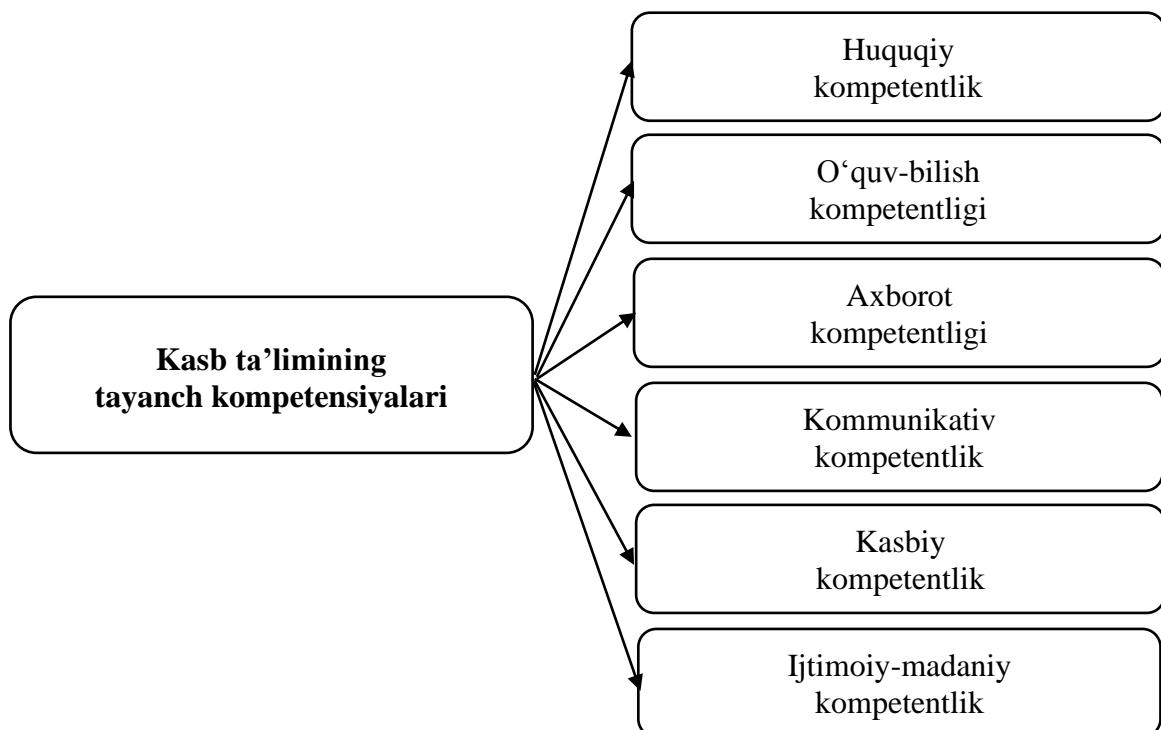
- kompetentlik ta’limning intellektual va mahorat komponentlarini birlashtiradi;
- kompetentlik tushunchasi nafaqat bilim va operatsion-texnologik komponentlarni, balki motivatsion, axloqiy, ijtimoiy va xulq-atvorni ham o‘z ichiga oladi;
- o‘quv natijalarini (bilim va ko‘nikmalar) belgilaydi;
- kompetentlik-muayyan vaziyatda, muayyan faoliyatda olingan bilim, ko‘nikma, tajriba va xulq-atvor yo‘llarini safarbar qilish qobiliyatini anglatadi;
- kompetentlik tushunchasi ta’lim mazmunini talqin qilish mafkurasiga asoslangan;
- kompetentlik yondashuvi asosiy ko‘nikmalarni identifikatsiyalashni o‘z ichiga oladi;

- kompetentlik nafaqat o‘quv jarayonida, balki atrof-muhit ta’siri ostida ham shakllanadi.;

- “kompetentlik” tushunchasi protsessual tushuncha, ya’ni turlicha faoliyatda ham namoyon bo‘ladi va shakllanadi;

- kompetentlik yondashuvi ishlab chiqarishda tez-tez o‘zgarib turadigan texnologiyalarga insonning moslashishi zaruratidan kelib chiqdi [7].

Kompetentlik tushunchasiga bir qator mahalliy va xorijiy olimlar o‘z ta’riflarini bergenlar. Bizning fikrimizcha: *Kompetentlik – bu nazariy bilimlar va kasbiy ko‘nikmalarни, shaxsiy sifatlarnи faoliyatda samarali qo‘llay olishidir*

Huquqiy kompetentlik - ta’limning normativ-huquqiy hujjatlarini amaldagi qonun normalarini faol bilish ka o‘z kasbiy faoliyatida to‘g‘ri foydalana olish, normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish malakasiga ega, qonunchilik normalari asosida qarorlar qabul qilish tajribasiga egalik.

O‘quv-bilish kompetentligi - o‘quvchilarning mustaqil bilim olish faoliyatiga tayyorligi va ushbu kompetentlikkaga ega bo‘lish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, kasbiy rivojlanish maqsadiga erishish [7].

Axborot kompetentligi - barcha sohalarda atrof-olamdagি ma'lumotlarga nisbatan faoliyat ko'nikmaları, zamonaviy axborot vositalariga ega bo'lish (televizor, magnitafon, telefon, faks, kompyuter, printer, modem, fotoapparat va boshqalar.) va axborot texnologiyalari (audio-video yozish, e-mail, ommaviy axborot vositalari, internet). Kerakli axborotni qidirish, tahlil qilish va tanlash, uni o'zgartirish, saqlash va uzatish.

Kommunikativ kompetentlik - tillarni bilish, atrofdagi kishilar va hodisalar bilan o'zaro aloqa qilish yo'llari, guruh, jamoada ishslash ko'nikmaları, turli ijtimoiy rollarni bilish. Ta'lim jarayonida ushbu kompetensiyalarni o'zlashtirish uchun o'rganilayotgan har bir fan yoki ta'lim sohasi doirasida o'qitishning har bir bosqichi o'quvchisi uchun zarur va yetarli miqdordagi real aloqa obyektlari va ular bilan ishslash yo'llari belgilanadi.

Kasbiy kompetentlik – kasbiy faoliyatda zarur bo'lgan kasbiy bilimlar, kasbiy ko'nikmalar va kasbiy malakalarni o'zlashtirish hamda amaliyotda mahorat bilan samarali qo'llay olish.

Ijtimoiy-madaniy kompetentlik - milliy va umuminsoniy madaniyat sohasidagi bilim va faoliyat tajribasi, inson hayoti va insoniyatning ma'naviy-axloqiy qarashlari, ijtimoiy hodisalar va an'analar, ilm-fanning inson hayotidagi o'rni, kundalik va madaniy va dam olish sohalari, bo'sh vaqtni tashkil etishning samarali usullarini egallash. Bunga dunyoning ilmiy manzarasini o'zlashtirish, dunyoni madaniy va umumbashariy tushunishni kengaytirish tajribasi ham kiradi.

Xulosa: O'quvchilarning o'quv-bilish kompetentligining rivojlanishida o'quvchilarni mustaqil bilish faoliyatiga jalb etish, mustaqil o'quv-bilish faoliyati jarayonida mustaqillik, o'z-o'zini tashkil etish va o'z-o'zini nazorat qilish, tashabbuskorlik, o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati kabi kasbiy jihatdan ahamiyatli shaxs sifatlarini shakllantirish muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sherzod Mustafaqulov, TDIU "Universitet 3.0" xalqaro o'quv, ilmiy-innovatsion tadqiqotlar markazi direktori, i.f.d., dotsent, Mansur Sultonov, TDIU Ta'limning kredit tizimini boshqarish bo'limi boshlig'i, PhD

2. Xodjaboyev A.R., Xusanov I. Kasbiy ta’lim metodologiyasi.- T.: “Fan va texnologiya”, 2007.-192 b
3. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. —T.: «Fan va texnologiya», 2013, 60-bet
4. Qo‘ysinov O.A. Kompetentli yondashuv asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik ijodkorligini rivojlantirish texnologiyalari. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2019. – 218 bet
5. Nazarova B.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ yondashuv asosida tadqiqotchilik layoqatini tarbiyalash Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2018. – 56 bet
6. Kadirov X.Sh. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarida mediakompetentlikni rivojlantirish texnologiyasi. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 79 bet.
7. Raximov Z.T. Innovatsion yondashuv asosida bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarining o‘quv-bilish kompetentligini rivojlantirish texnologiyasi. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2020. – 30-37 bet

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ ДУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Уматалиева Камила Тахировна

(PhD) Институт развития профессионального образования

Дуальное образование в системе профессионального образования в Узбекистане внедряется с 2021, траектория дуального образования направлена на получение обучающимися необходимых знаний, умений и навыков, часть которых осуществляется на базе образовательной организации, а другая часть – на рабочем месте обучающегося на предприятии. При этом задачи и обязанности по реализации дуального образования на двух учебных площадках регулируемые нормативно правовыми документами.

Минимальная продолжительность программ дуальной формы обучения для учащихся профессиональных школ составляет 2 года. Продолжительность обучения в колледжах и техникумах определяется уровнем сложности специальностей и количеством часов, отведенных на получение этих квалификаций в учебном плане. Выпускники 11-х классов общеобразовательной школы, профессиональной школы и академического лицея имеют право на зачисление на программы дуальной формы обучения с продолжительностью от 6 месяцев до 2-х лет в колледжах и до 3-х лет в техникумах, которые указаны в учебной программе. Зачисление связано с наличием места на предприятии для прохождения практического обучения по профессии согласно программе форме дуального обучения. Молодые люди, успешно окончившие не менее 9 классов общего образования, имеют право подать заявление на прохождение обучения по программам дуального ПО, предоставив все документы, указанные в Положении о порядке приема в учреждения профессионального образования². Минимальный возраст обучающихся – 16 лет.

Дуальная система обучения – это исторически сложившаяся форма профессионального образования. Она глубоко вошла в политическую, экономическую, религиозную и технологическую историю Европы. Сегодня данная система обучения успешно используется в Германии, Австрии, Дании, Нидерландах, Швейцарии.

Термин «дуальный», «дуальность» (от лат. *dualis*) означает «двойственный, двуединство». Он широко применяется в различных областях знаний. В педагогике понятия «дуальный», «дуальная система» впервые были использованы в Германии в середине 1960-х для обозначения новой формы профессионального образования, которая в дальнейшем получила признание и мировую известность. Сегодня дуальная система обучения является отличительной чертой педагогики Германии. Обращаясь к истории становления дуальной системы обучения, нужно отметить, что (по мнению немецкого исследователя К.В. Штратмана), «даты рождения» у данной системы нет, так как она уходит своими корнями в цеховую организацию труда, имеющую в

Германии вековые традиции. Очень долгое время не только в Германии, но и во всей Европе, а также в Азии, различным ремеслам обучались только юноши. Мастер прививал необходимые знания и навыки той или иной профессии, показывал технические приемы, а ученики стремились достичь уровня знаний и умений своего мастера. Такой вид профессионального обучения просуществовал несколько столетий [1, с. 22].

Немецкий ученый Й. Мюнх делит дуальную форму обучения на две различные учебно-производственные среды, которые действуют сообща во имя общей цели – профессиональной подготовки обучаемых. Он предложил следующую схему структуры дуальной системы профессионального обучения в Германии Учебно-производственную среду предприятия включающую в себя рабочее место для обучающегося с частичной оплатой труда, учебную мастерскую или лабораторию а также внутрипроизводственное обучение.

Учебные программы дуальной формы обучения предусматривают теоретические занятия и учебно-практическое обучение в профессиональных образовательных учреждениях, а также практическое обучение и подготовку на рабочем месте с учетом взаимозависимости между различными теоретическими областями и областями навыков. Таким образом, знание теоретических основ и умение выполнять определенные базовые задачи отличают обучающихся от необученных сотрудников и позволяют компании-партнеру, с одной стороны, быстро интегрировать их в определенные виды деятельности производственного процесса, а с другой стороны, углубить их профессиональные знания, понимание и навыки.

В рамках внедрения дуальной формы обучения в систему профессионального образования различных специалистов следует учитывать специфику их подготовки, которая подразумевает высокую индивидуализацию процесса обучения (высокий удельный вес индивидуальных занятий) и значительную долю практических занятий.

Кроме того, «производственную» базу в зависимости от направлений подготовки, реализуемых образовательным учреждением профессионального

образования, могут составлять различные производства которые в большинстве своем являются частными организациями или государственными организациями. Таким образом, мы видим, что дуальная система отвечает интересам и требованиям сразу трех заинтересованных сторон: предприятий (учреждений), учащихся и государства. Предприятиям нужны «готовые» специалисты, которые, придя на работу, сразу приступают к осуществлению профессиональной деятельности без долгой адаптации и «доучивания» на рабочем месте. Выпускники учебных заведений заинтересованы в вопросе успешного трудоустройства по специальности. Государство, таким образом, эффективно решает задачу подготовки квалифицированных кадров для всей экономики. Использование дуальной формы обучения в образовательном процессе способствует становлению профессионалов с более высоким и современным уровнем образования, так как именно такой вид подготовки позволяет учащимся раскрыться, проявить свои знания, развить в себе креативное мышление, научиться планировать свою деятельность и добиваться ожидаемых результатов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

1. Мутиева Т.А. Дуальная система профессионального обучения: опыт Германии и реалии России // Science Time. - №12 (24). – 2015. - с. 560-564.
2. Рахимжанова М.Т.Дуальное обучение – преимущества и проблемы // <https://infourok.ru/statya-dualnoe-obuchenie-preimushchestva-problemi1530221.html>
3. Greinert W.-D. European vocational training “systems” – some thoughts on the historical context of their historical development // Vocational Training. 2004. May-August, No. 32. P. 18-20.

DUAL TA'LIMDA KORXONALARDAN BIRIKTIRILGAN USTOZNING PEDAGOGIK FAOLIYATI TARKIBLARI

Umidov Aziz

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Uralov Sirojiddin,

Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Muratov Umirzak

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada dual ta'lim shaklida ta'lim olayotgan professional ta'lim muassasalari o'quvchilariga ish beruvchilar tomonidan biriktirilgan ustozlarga qo'yiladigan talab, shuningdek uning pedagog sifatidagi faoliyati tarkibiy qismlari yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *dual ta'lim, ustoz, kasbiy-pedagogik faoliyat, kognitiv faoliyat, tashkilotchilik faoliyati, uslubiy faoliyat, texnologik faoliyat, ijtimoiy - psixologik faoliyat, kreativ faoliyat.*

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish maqsadida o'quvchilarni haftada kamida ikki kun professional ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayonlarida ishtirok etishlarini va qolgan ish kunlarida tegishli tashkilotlarda amaliy mashg'ulotlar bilan birga mehnat faoliyati olib borishlarini ta'minlash; dual ta'limni tashkil etish, o'quvchilarni tashkilotga yuborish, o'quvchilarning har bir guruhiga ishlab chiqarish ta'limi ustasi yoki o'qituvchilarni buyruq asosida biriktirish hamda tashkilotlar professional ta'lim muassasalari ishlab chiqarish ta'limi ustalarining malaka oshirishlarini tashkil etishda ishtirok etishi belgilangan[1].

Dual ta'limni amalga oshirish doirasida professional ta'lim muassasalarining mutaxassislariga xam ushbu korxonalarda o'zlarining kasbiy darajalarini oshirish, ushbu sohada sodir bo'layotgan yangiliklarni doimiy ravishda kuzatib borish, ta'lim sifatini oshirishda talab qilinadigan darajani hisobga olgan holda o'rgatishni tashkil

qilish muayyan sohadagi mutaxassislarga shaxsiy javobgarlikni ko'rsatish uchun motivatsiyaga ega bo'lishadi.

Dual ta'limga tashkil etish talablariga ko'ra, ta'lim jarayonining ishlab chiqarish bilan bog'liq amaliy qismini o'tkazish uchun tashkilot tomonidan o'quvchilarga mas'ul shaxs – ustoz biriktiriladi. Shu munosabat bilan ustoz kasbiy ta'lim doirasida qo'shimcha shakllanishi mumkin bo'lgan pedagogik faoliyatga xos bo'lgan talablarga bo'y sunadi. Dual ta'limga tashkil qilishda korxonalarda ta'lim muassasalari bilan o'zaro munosabatlar nuqtai nazaridan stajirovka o'tash orqali ustozlarga pedagogik kompetensiya berish imkoniyati paydo bo'ladi.

Dual ta'lim sharoitida professional ta'lim muassasalari o'quvchilarining ishlab chiqarish korxona va tashkilotlarida amaliyot o'tashi va ish faoliyatini yo'lga qo'yishini tashkil qilish va o'quvchilarga murabbiylilik qilish va nazoratini amalgalashirish jarayonida, ustozlarning pedagogik faoliyati kuzatiladi. Bu kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan nafaqat kasbiy malakalarining oshirishi, balki kasbiy faoliyatiga doir kasbiy-pedagogik faoliyati xamdir. Ustozlar faoliyati va professional ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan ishlab chiqarish ta'limi ustalari faoliyatini o'zaro qiyosiy tahlil qilganda, ustalarning bizga ma'lum bo'lgan kasbiy standarti va lavozim vazifalariga asoslanib, dual ta'lim sharoitida ustozning kasbiy-pedagogik faoliyatini quyidagi turlarga ajratish mumkin: Kognitiv, tashkilotchilik, uslubiy, texnologik, ijtimoiy - psixologik, kreativ[2].

Ustozning kasbiy-pedagogik faoliyati turlariga xos bo'lgan ushbu maxsus vazifalarini aniqlashtirib olamiz:

1. **Kognitiv faoliyat** – ustozning kasbiy mehnat faoliyati jarayonida o'zlashtirgan malakaviy bilimlarini pedagogik faoliyati davomida o'z ifodasini ko'rish orqali nazariy bilimlarni boyitishi;

2. **Tashkilotchilik faoliyati** – o'quvchilar bilan targ'ibot – tashviqot ishlari olib borgan holda, o'quvchilarni tashkilotdagi ish o'rinlariga joylashishini ta'minlash va unga moslashtirishni tashkil qilish, shuningdek o'quvchilarning kundaligini muntazam nazorat qilib borishi;

3. ***Uslubiy faoliyat*** – tashkilot va ta’lim muassasasi integratsiyasini hisobga olgan holda, bo‘lajak mutaxassislarga qo‘yilayotgan talablar va mehnat operatsiyalaridan kelib chiqib, amaldagi ta’lim dasturlarini takomillashtirish: o‘quv dasturlariga o‘zgartirishlar kiritishi, o‘quvchilarni ish o‘rinlariga moslashishi yuzasidan uslubiy tavsiyalar berishi, o‘quv-metodik va normativ-huquqiy hujjatlarni mustahkamlab borishi;

4. ***Texnologik faoliyat*** – o‘quvchilarning texnologik jarayonlardagi o‘z o‘rnini topa bilishi, dastgohlar, asbob-uskuna va jihozlar bilan ishlash malakasini oshirishi, texnika va mehnat xavfsizligi bilan bog‘liq yo‘riqnomalar berish hamda ushbu sohadagi mahoratini takomillashtirishi;

5. ***Ijtimoiy - psixologik faoliyat*** – turli xil ijtimoiy toifadagi va lavozim darajasidagi mutaxassislardan tashkil topgan tashkilot jamoasi va hodimlari, shuningdek muloqot jarayonlariga kirishishga o‘quvchi va ularning ota-onalarini tayyorlash uchun ijtimoiy hamkorlikdagi shaxslarni o‘ziga xos individual psixologik jihatlarini hisobga olgan holda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish;

6. ***Kreativ faoliyat*** – ustozning ta’lim muassasasi va tashkilot o‘rtasida o‘quvchilarning muayyan kasb bo‘yicha ish o‘rniga ega bo‘lgan holda, ish faoliyati jarayonini samarali tashkil etish va takomillashtirish bilan bog‘liq xulosa va takliflar tayyorlashga ilmiy-ijodiy yondashishi;

Hulosa qilib shuni aytish mumkinki, dual ta’lim shaklida korxonalardan biriktirilgan ustozlarning pedagogik bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, ularning o‘quvchilarga murabbiylik qilish jarayonida nazariy, uslubiy va amaliy tayyorgarlik darajasini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi, umuman olganda, dual ta’limni tashkil qilish sharoitida, kasbiy ta’limning sifat va samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmiga aylanadi deb ta’kidlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida” 2021 yil 29 martdagи 163-sonli qorori.

2. S.A.Uralov. Stajirovka – dual ta’lim tizimida ishlab chiqarish ta’limi

ustalarining malakasini oshirish omili sifatida. Ta’lim tizimida ijtimoiy gumanitar fanlar. Ilmiy jurnal № 2/ Toshkent 2023. 63-69 – betlar.

DUAL TA’LIMDA USTOZLARNI PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHNING MAZMUNI

Uralov Sirojiddin

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Muratov Umirzak

Mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada dual ta’lim shaklida ta’lim olayotgan professional ta’lim muassasalari o‘quvchilariga ish beruvchilar tomonidan biriktirilgan ustozlarning pedagogik mahoratini oshirishga qo‘yiladigan talablarni o‘rganish, ularni pedagogic mahoratini shakllantirishning metodik asoslari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *dual ta’lim, ustoz, kasbiy-pedagogik faoliyat, kognitiv faoliyat, tashkilotchilik faoliyati, uslubiy faoliyat, texnologik faoliyat, ijtimoiy - psixologik faoliyat, kreativ faoliyat.*

Mamlakatimizda ta’lim tizimida, hususan professional ta’lim tizimida kasbiy tayyorgarlikning sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan islohatlarni amalga oshirilishi - zamonaviy, raqobatbardosh va jahon mehnat bozorida munosib o‘rin egallay oladigan bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Jumladan, professional ta’lim tizimida tadbiq etilayotgan, yoshlarga berilayotgan imkoniyatlardan kasb-hunar egallahning jahon tajribalaridan biri sifatida o‘quv mashg‘ulotlarining nazariy qismi ta’lim muassasasida, amaliy qismi ish joyida o‘zlashtirishga qaratilgan dual ta’lim shaklini keltirishimiz mumkin.

Ushbu ta’lim shakli o‘quvchilarga bir davrning o‘zida tanlagan kasbi bo‘yicha ham o‘qib, ham ishslash imkoniyatini yaratadi.

Yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallahsga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish hamda professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish maqsadida o‘quvchilarni haftada kamida ikki kun professional ta’lim muassasalaridagi o‘quv jarayonlarida ishtiroy etishlarini va qolgan

ish kunlarida tegishli tashkilotlarda amaliy mashg‘ulotlar bilan birga mehnat faoliyati olib borishlarini ta’minlash, dual ta’limni tashkil etish, o‘quvchilarni tashkilotga yuborish, tashkilotlardan o‘quvchilarga murabbiy sifatida ustoz biriktirish masalalari yuzasidan tegishli me’yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan[1].

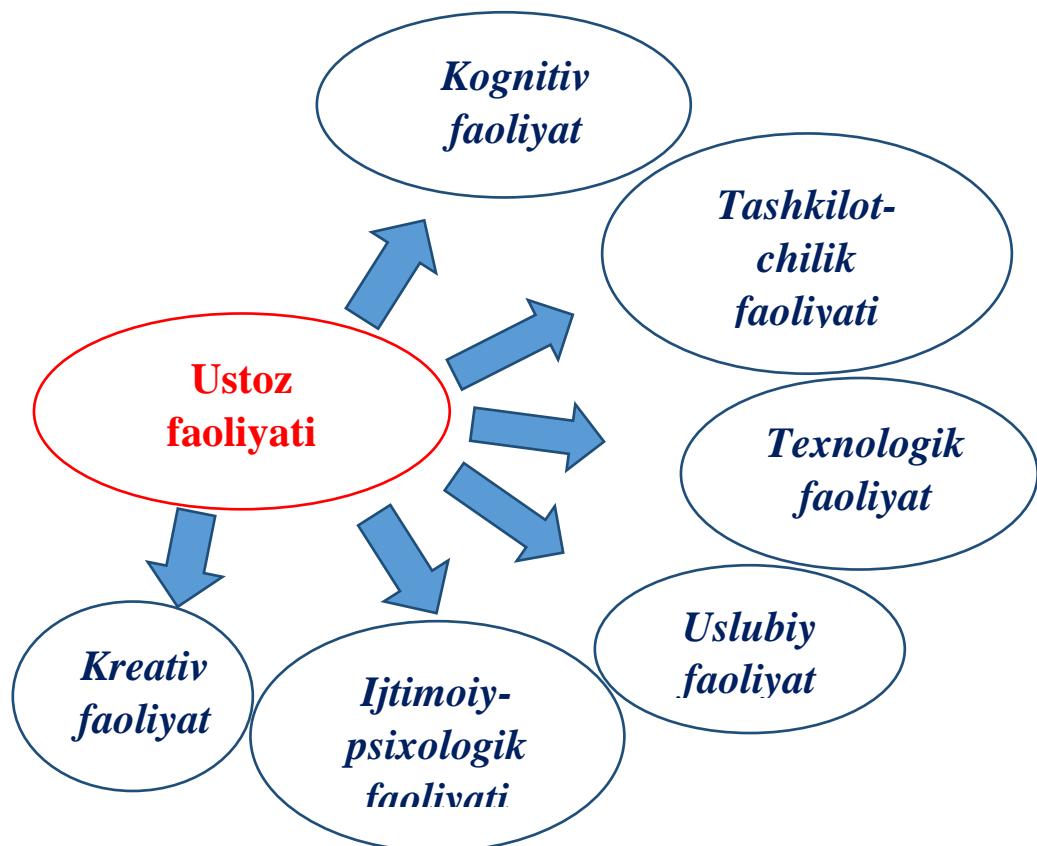
Qarorga muvofiq, ustoz — ta’lim jarayonining ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismini o‘tkazish uchun tashkilot tomonidan o‘quvchilarga biriktirilgan mas’ul shaxs bo‘lib, ushbu mutaxassis ko‘p hollarda o‘rta yoki o‘rta mahsus kasbiy ma’lumotli bo‘lishiga qaramay, kasbi bo‘yicha yuqori malakali, tajribali va hayot sinovlarida o‘tgan kasb egalari hisoblanishadi.

O‘quvchilarning o‘spirinlik yoshida ekanligi, ularga murabbiylik qilish jarayonida ustozlarga birmuncha pedagogik mahorat sirlarini egallashlarini taqozo etadi. Hususan, ustoz - pedagog sifatida ularning hulq-atvori, qiziqishlari, muomala madaniyati, ularga kasb sirlarini o‘rgata olishi, tushuntira bilishi, ularni baholay olishni bilishi kerak.

Dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi yuzasida qabul qilingan hujjatlarda, tashkilotlardan biriktirilgan ustozlarning pedagogik mahoratini ixtiyoriy ravishda oshirish uchun har yili dual ta’lim shakli bo‘yicha bepul qisqa muddatli malaka oshirish kurslarini tashkil etish vazifasi belgilangan[2].

Ustozlarning pedagogik mahoratini oshirish – ushbu jarayonning metodikasini ishlab chiqishni taqozo etadi, yani ularni o‘qitish tamoyillari, mazmuni, metodlari, shakl va vositalari.

Biz, dastlab o‘qitish mazmuniga qo‘yiladigan talablarni olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari va ishlab chiqarish ta’limi ustalarining kasbiy-pedagogik mahoratini tahlil qilgan holda aniqlashtirib olish mumkin va ustoz pedagogik faoliyati tarkibini quyidagi 1-chizmada ko‘rishimiz mumkin. Dual ta’lim sharoitida ustozning kasbiy-pedagogik faoliyatini quyidagi turlarga ajratish mumkin: Kognitiv, tashkilotchilik, uslubiy, texnologik, ijtimoiy - psixologik, kreativ[3].

1-chizma. Ustoz pedagogik faoliyatining tarkibi

Ustozning kasbiy-pedagogik faoliyati turlariga xos bo‘lgan ushbu maxsus vazifalarini aniqlashtirib olamiz:

Kognitiv faoliyat – ustozning kasbiy mehnat faoliyati jarayonida o‘zlashtirgan malakaviy bilimlarini pedagogik faoliyati davomida o‘z ifodasini ko‘rish orqali nazariy bilimlarni boyitishi;

Tashkilotchilik faoliyati – o‘quvchilar bilan targ‘ibot – tashviqot ishlari olib borgan holda, o‘quvchilarni tashkilotdagi ish o‘rinlariga joylashishini ta’minlash va unga moslashtirishni tashkil qilish, shuningdek o‘quvchilarning kundaligini muntazam nazorat qilib borishi;

Uslubiy faoliyat – tashkilot va ta’lim muassasasi integratsiyasini hisobga olgan holda, bo‘lajak mutaxassislarga qo‘yilayotgan talablar va mehnat operatsiyalaridan kelib chiqib, amaldagi ta’lim dasturlarini takomillashtirish: o‘quv dasturlariga o‘zgartirishlar kiritishi, o‘quvchilarni ish o‘rinlariga moslashishi yuzasidan uslubiy tavsiyalar berishi, o‘quv-metodik va normativ-huquqiy hujjatlarni mustahkamlab borishi;

Texnologik faoliyat – o‘quvchilarning texnologik jarayonlardagi o‘z o‘rnini topa bilishi, dastgohlar, asbob-uskuna va jihozlar bilan ishslash malakasini oshirishi, texnika va mehnat xavfsizligi bilan bog‘liq yo‘riqnomalar berish hamda ushbu sohadagi mahoratini takomillashtirishi;

Ijtimoiy - psixologik faoliyat – turli xil ijtimoiy toifadagi va lavozim darajasidagi mutaxassislardan tashkil topgan tashkilot jamoasi va hodimlari, shuningdek muloqot jarayonlariga kirishishga o‘quvchi va ularning ota-onalarini tayyorlash uchun ijtimoiy hamkorlikdagi shaxslarni o‘ziga xos individual psixologik jihatlarini hisobga olgan holda kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish;

Kreativ faoliyat – ustozning ta’lim muassasasi va tashkilot o‘rtasida o‘quvchilarning muayyan kasb bo‘yicha ish o‘rniga ega bo‘lgan holda, ish faoliyati jarayonini samarali tashkil etish va takomillashtirish bilan bog‘liq xulosa va takliflar tayyorlashga ilmiy-ijodiy yondashishi;

Ustozning yuqorida keltirilgan faoliyat turlaridan kelib chiqib, ta’lim mazmunini belgilashimiz va ularni o‘qitish mazmuniga dual ta’lim shakli bo‘yicha tashkilotlardan biriktirilgan ustozning pedagogik mahorati” bo‘yicha 36 soatlik qisqa muddatli kursning o‘quv rejasini 2-chizmada ko‘rsatilganidek keltirishimiz mumkin.

№	Modullar nomi	Tinglovchining o‘quv yuklamasi (soatlarda)					Mustaqil ta’lim	
		Umumiy yuklama-ning hajmi	Auditoriya mashg‘ulotlari (soatlarda)			Amaliy mashg‘ ulot		
			Jami	Maruza	Amaliy mashg‘ ulot			
I	2	3	4	5	6	7		
1	Dual ta’limning mohiyati, uning o‘ziga xosligi va xorijiy tajribalar	6	2	2			4	

	Dual ta'limning me'yoriy – huquqiy asoslari. Dual ta'limda tomonlarning huquq va majburiyatlari.	8	4	2	2	4
3	Pedagogik mahorat va kreativlik.	6	2	2		4
4	O'quvchi psixologiyasi, qobiliyatlari va motivatsiyasi	4	2	2		2
5	Dual ta'limda davlat attestatsiyalarini tashkil etish	4	2	2		2
6	O'quvchilarning kasbiy ko'nikmalarini baholash	4	2		2	2
7	Tinglovchilar bilimini baholash	2	2			2
	Jami:	36	16	10	4	22

*2-chizma. Dual ta'lim shakli bo'yicha tashkilotlardan biriktirilgan ustozning
pedagogik mahorati” bo'yicha qisqa muddatli kursning o'quv rejasi*

Hulosa qilib shuni aytish mumkinki, dual ta'lim shaklida korxonalardan
biriktirilgan ustozlarning pedagogik bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning
o'quvchilarga murabbiylit qilish jarayonida nazariy, uslubiy va amaliy tayyorgarlik
darajasini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi, umuman olganda, dual ta'limni

tashkil qilish sharoitida, kasbiy ta’limning sifat va samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmiga aylanadi deb ta’kidlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida” 2021-yil 29-martdagি 163-sonli qorori.
2. O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O’zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘sishimchalar kiritish to‘g‘risida” 2023-yil 7-dekabrdagi 647-sonli qorori.
3. S.A.Uralov. Stajirovka – dual ta’lim tizimida ishlab chiqarish ta’limi ustalarining malakasini oshirish omili sifatida. Ta’lim tizimida ijtimoiy gumanitar fanlar. Ilmiy jurnal № 2/ Toshkent 2023. 63-69 – betlar.

DUAL TA’LIM TIZIMIDA TALABALARNI AMALIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA “PROBLEM BASED LEARNING” TEXNOLOGIYASINI QO’LLASHNING AFZALIKLARI

Xasanova Nargiza Athamovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya Dual ta’lim tizimida talabalarni amaliy faoliyatga tayyorlashda "Problem Based Learning" (PBL) texnologiyasini qo’llashning afzaliklari mavzusiga oid ushbu maqolada, PBL metodologiyasining dual ta’lim tizimida qo’llanilishi va talabalar ustida chuqur o‘rganish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoaviy ishslash kabi muhim ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi ta’sirini o‘rganadi.

Kalit so‘zlar: Dual ta’lim tizimi, talabalar tayyorgarligi, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, rivojlantirish.

Dual ta’lim tizimi, talabalarni nazariya va amaliyotni birlashtirgan holda ta’lim olishiga imkon beradi, bu esa ularni kelajakdagи kasbiy faoliyatga yanada yaxshi

tayyorlaydi. Bunday ta’lim tizimida, "Problem Based Learning" (PBL) yoki muammo asosidagi o‘qitish texnologiyasining qo‘llanilishi talabalar uchun qator muhim afzaliklarni taqdim etadi. PBL texnologiyasi talabalarni haqiqiy dunyo muammolarini hal qilishga yo‘naltiradi, bu esa ularning chuqurroq tushunishini va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ushbu yondashuv, talabalarga nazariy bilimlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri amaliy vaziyatlarga qo‘llash orqali o‘zlashtirish imkonini beradi. Natijada, bu jarayon ularning muammolarni aniqlash, tahlil qilish va yechimlar ishlab chiqish bo‘yicha ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. PBL texnologiyasini qo‘llash orqali, talabalar o‘z bilimlarini sinovdan o‘tkazish va bu bilimlarni amaliyotda qanday qo‘llash mumkinligini ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

PBL texnologiyasi, 1960-yillarda McMaster Universitetida tibbiy ta’lim sohasida joriy etilgan va shundan beri ko‘plab sohalarda qo‘llanila boshlagan. Bu metod ta’limni talabaning o‘zi tomonidan boshqariladigan, muammolarni hal qilishga asoslangan jarayon sifatida belgilaydi. Mavjud adabiyotlar, PBLning o‘quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga o‘rgatishdagi samaradorligini ta’kidlaydi. Masalan, Hmelo-Silver o‘z tadqiqotida PBLning talabalar ustida ijobjiy ta’sir ko‘rsatganini va ularning chuqur o‘rganishiga yordam bergenini qayd etadi. [1,235-b]

Dual ta’lim tizimi, o‘quv jarayonini amaliyot bilan integratsiyalash orqali talabalarga real ish muhitida zarur bo‘ladigan ko‘nikmalarni egallash imkonini beradi. PBL ushbu tizimda qo‘llanganda, talabalar nazariy bilimlarni amaliy muhitda qo‘llash orqali ularni mustahkamlashadi. L. Bridgestock ishida dual ta’lim tizimida PBLning qo‘llanilishi haqida batafsil yoritilgan bo‘lib, bu yondashuvning talabalar kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada yaxshilashini ko‘rsatadi. [2, 18-b]

PBL texnologiyasi, talabalar o‘rtasida hamkorlik, muammolarni hal qilish va liderlik kabi ko‘nikmalarni rivojlantiradi. Bu ko‘nikmalar, ish beruvchilar tomonidan eng ko‘p talab qilinadigan xususiyatlardan hisoblanadi. J. R. Savery o‘z tadqiqotida PBLning talabalar o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlarini oshirishdagi rolini ta’kidlaydi. Ushbu metod shuningdek, o‘quvchilarning o‘zlashtirish qobiliyatlarini ham yaxshilaydi, chunki ular o‘z bilimlarini amaliyotda sinab ko‘rishadi. [3, 10-b]

Dunyo bo‘ylab ko‘plab universitetlar PBLni o‘z ta’lim dasturlariga integratsiya qilishgan. Masalan, Singapurda Nanyang Texnologiya Universiteti va Shveysariyada ETH Zurich kabi nufuzli ta’lim muassasalari PBLni keng qo‘llashadi. Ular, talabalarni ish muhitiga tayyorlashda PBL texnologiyasining afzaliklarini namoyish etishgan. Ushbu misollar, PBLning global miqyosda qo‘llanilishi va uning muvaffaqiyatini tasdiqlaydi. [4, 481-b]

Dual ta’lim tizimida talabalarni amaliy faoliyatga tayyorlashda "Problem Based Learning" (PBL) texnologiyasining qo‘llanishi, ta’lim sifatini oshirish va talabalarni ish muhitiga tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. PBLning integratsiyasi talabalarga nazariy bilimlarni amaliyatda qo‘llash imkonini beradi, bu esa ularning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish va jamoa bilan ishlash kabi zarur ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Adabiyotlardan ko‘rinib turibdiki, PBL texnologiyasi talabalar ustida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, ularning o‘z-o‘zini boshqarish qobiliyatlarini oshiradi va kasbiy tayyorgarligini yaxshilaydi.

Shuningdek, dunyo bo‘ylab ko‘plab nufuzli ta’lim muassasalari PBLni o‘z dasturlariga muvaffaqiyatli tarzda integratsiya qilishgan, bu esa ushbu metodning samaradorligini yanada tasdiqlaydi. PBLning talabalarga taqdim etadigan afzaliklari, shu jumladan ularning chuqur o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantirish va amaliy muhitda bilimlarni qo‘llay olishlarini yaxshilash, dual ta’lim tizimining samaradorligini oshiradi.

Natijada, dual ta’lim tizimida PBL texnologiyasining qo‘llanilishi talabalarni kasbiy hayotga tayyorlashda juda muhim hisoblanadi va ularning keljakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi.

PBL texnologiyasini yanada samarali qilish uchun aralash o‘quv yondashuvi (blended learning) taklif etiladi. Bu yondashuv an’anaviy darslarni va onlayn o‘quv resurslarini birlashtiradi, bu orqali talabalar o‘z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirishlari va dars jadvalidan tashqari vaqtida ham o‘zlarini o‘rganishlarini davom ettirishlari mumkin. Aralash o‘quv modeli PBL texnologiyasini qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi, chunki talabalar nazariy materiallarni onlayn ko‘rib chiqishlari va keyin darsda muammolarni amaliy echimlarini ishlab chiqishlari

mumkin. Aralash o‘quv yondashuvi, ta’lim jarayonida an’anaviy sinf xonasi faoliyatlarini va onlayn o‘quv materiallarini o‘z ichiga oladi. Bu texnologiya talabalarga vaqt va joy cheklovleri bo‘lmagan holda o‘z bilimlarini oshirish imkonini beradi. Masalan, talabalar dars materiallarini onlayn ko‘rib chiqishlari, videodarslarni tomosha qilishlari, interaktiv mashqlarni bajara olishlari va keyin darsda muhokama qilishlari mumkin.

Aralash o‘quvning asosiy afzalliklari:

- Moslashuvchanlik: Talabalar o‘z o‘qish vaqtini va sur’atini boshqara olishadi, bu ularning turli shaxsiy va kasbiy majburiyatları bilan ta’limni muvofiqlashtirishga yordam beradi.
- O‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish: Talabalar o‘z vaqtini va o‘qish resurslarini qanday boshqarishni o‘rganishadi, bu esa ularning kelajakdagi kasbiy faoliyatlarida muhim ahamiyat kasb etadi.
- Interaktiv o‘qitish: Onlayn modullar orqali talabalar turli interaktiv elementlar, masalan, o‘yinlar, videolar, real-vaqtida baholashlar kabi resurslardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lishadi.
- Individual yondashuv: Har bir talaba o‘z qobiliyati va qiziqishlariga mos keladigan o‘quv materiallarini tanlashi va chuqurroq o‘rganishi mumkin.

PBL texnologiyasi talabalarning bilim o‘zlashtirishini an’anaviy ta’lim usullariga qaraganda ancha chuqur va samarali qiladi. Bu usul talabalar muammolarni o‘zlarining bilim va tajribalari orqali hal qilishga majbur etadi, bu esa nazariy bilimlarning amaliyotda qo‘llanilishini ta’minlaydi. Ushbu metodning asosiy afzalligi shundaki, u talabalarga real hayot vaziyatlarida duch keladigan murakkab muammolarni yechishda mustaqil fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi.

PBL texnologiyasining talabalarning o‘z-o‘zini boshqarish, jamoaviy ishslash, va tanqidiy fikrlash kabi muhim ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi roli beqiyosdir. Bu ko‘nikmalar nafaqat akademik muvaffaqiyatlari uchun, balki kelajakdagi kasbiy faoliyatlar uchun ham zarur bo‘lgan asosiy qobiliyatlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hmelo-Silver, C.E. "Problem-based learning: What and how do students learn?" *Educational Psychology Review*, 2004, 16 (3), 235-236.
2. Bridgestock, L. "The role of problem-based learning in the integration of theory and practice in the dual education system." *Journal of Vocational Education & Training*, 2000, 61(1), 18-19.
3. Savery, J.R. "Overview of problem-based learning: Definitions and distinctions." *Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning*, 2006, 1 (1), 9-10.
4. Barrows, H. S. "A taxonomy of problem-based learning methods." *Medical Education*, 1986, 20(6), 481-482.

DUAL TA'LIM PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASA VA KORXONALAR O'RTASIDAGI INNOVATSION HAMKORLIK TIZIMINI TASHKIL QILISH OMILI SIFATIDA

Xushmatova Nilufar Axatovna

Professional ta'lini rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada professional ta'lismuassasalari va korxonalar o'rtasida innovatsion hamkorlikni yo'lga qo'yishda dual ta'lining roli, uning afzalligi, dual ta'limga tashkil etish tarafdarlari - korxonalar, ishchilar, davlat manfaatlariga javob berishi hamda dual ta'limga rivojlantirishdan manfaatdor bo'lgan ijtimoiy sheriklar bilan yaqin hamkorlik to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Amaliyat, nazariya, dual ta'lismu, innovatsiya, kompetensiya, innovatsion muhit, hamkorlik, innovatsion hamkorlik, ijtimoiy hamkorlik. ta'lismu, professional ta'lismu.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasi shundan dalolat bermoqdaki, innovatsion rivojlanish insonlarda, xususan, turli korxona va tashkilot xodimlari, mutaxassislarida innovatsion bilimlarga asoslangan faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatini, kompetensiyani hamda muayyan amaliy tajribani shakllantirishni taqozo etadi.

O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Xalqimiz dunyoqarashida innovatsiya muhitini yaratish eng muhim vazifamizdir. Innovatsiya bo‘lmash ekan, hech bir sohada raqobat, rivojlanish bo‘lmaydi. Bu sohadagi o‘zgarishlarni xalqimizga keng targ‘ib qilmasak, odamlarda ko‘nikma paydo qilmasak, bugungi davr shiddati, fan-texnikaning mislsiz yutuqlari bilan hamqadam bo‘lilmaymiz”, degan gaplari zamirida yuksak taraqqiyotni ko‘zlagan maqsadlar mujassam.

Boshqacha aytganda, innovatsion rivojlanish “innovatsion inson”ni shakllantirishni talab etadi. Innovatsion inson keng ma’nodagi ibora bo‘lib, u mamlakat har bir fuqarosining ijtimoiy hayotda, iqtisodiy taraqqiyotda, fan va texnologiyalar rivojlanishida ro‘y berayotgan o‘zgarishlarning faol tashabbuskori, yaratuvchisi bo‘lishini va bu o‘zgarishlar uning hayotiy prinsiplarining ajralmas qismi bo‘lib qolishini anglatadi. Bu har bir inson innovatsion muhitda o‘zining qobiliyati, qiziqishi, salohiyatidan kelib chiqqan holda zimmasiga yuklatilgan vazifalarni samarali bajara olishi talab qilinadi deganidir.

Bugungi kunda professional ta’limning katta muammosi o‘quvchilarning ta’lim muassasasida oladigan nazariy bilimi bilan ish beruvchilar va mehnat bozori ulardan kutayotgan amaliy ko‘nikmalar o‘rtasidagi farqdir. Ta’lim jarayonida ham nazariy, ham amaliy mashg‘ulotlarni birlashtirgan dual ta’limda bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlashda bunday kamchiliklar mayjud emas, dual o‘qitishning afzalligi - bitiruvchilarning yuqori foizli ish bilan ta’milanishidir, chunki ular ish beruvchilarning talablariga to‘liq javob berishadi. Ta’lim ishlab chiqarish ehtiyojlariga imkon qadar yaqin. Shunisi e’tiborga loyiqliki, dual ta’limning ishtirokchisi uchun bilim olishga yuqori motivatsiya paydo bo‘ladi. Korxona va takshkilotlar talablariga muvofiq tayyorlangan mutaxassislar, ta’lim muassasalari bilan o‘zaro manfaatli sheriklik asosida tayyor bo‘ladilar. Buning uchun professional ta’lim muassasa uchun dual o‘quv dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bunday dasturlar nazariya va amaliy houxaularni birlashtiradi. O‘zgarishlarning mohiyati shundan kelib chiqadiki, o‘quvchilar ikki xil tashkilotlarda dual bilim olishadi: mashg‘ulotning amaliy bosqichlari korxonada, nazariy bilimlar ta’lim muassasalarida amalga oshiriladi. Amaliyot va nazariyaning o‘zgarishi butun o‘quv jarayonida davom etadi. Ushbu algoritm bo‘yicha

dual tizim klassikadan, ya’ni amaliy bilim va ko‘nikmalarning yuqori mazmuni bilan ajralib turadi.

Xalqaro mehnat sifatini monitoring qilish instituti (Shveysariya) ma’lumotlariga ko‘ra Germaniyadagi professional ta’limi tizimi bu borada yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Kadrlar malakasi va uning dual ta’lim tizimi asosan butun Yevropa Ittifoqi uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi, bugungi kunda dual ta’lim tizimi dunyodagi eng samarali o‘qitish shakllaridan biri bo‘lib, sanoat rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan va asosiy kadrlar tayyorlash hisoblanadi. Dual tizim uning taraflari - korxonalar, ishchilar, davlat manfaatlariga javob beradi.

Korxona uchun bu xodimlarni qidirish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish xarajatlarini tejab, o‘zi uchun kadrlar tayyorlash imkoniyatni yaratadi.

Yoshlar uchun dual ta’lim erta mustaqillikka erishish va katta yoshdagilar faoliyatiga osonroq moslashish uchun ajoyib imkoniyatdir. O‘qish davomida ular korxonadagi ishi uchun pul mukofotini olishlari mumkin va bitirgandan so‘ng - ular yaxshi tayyorlangan ish o‘rni bilan ta’milnadanilar.

O‘z iqtisodiyoti uchun malakali kadrlar tayyorlash masalasini samarali hal qiladigan davlat so‘zsiz foydada bo‘lib qolmoqda.

Respublikamizning iqtisodiyotining jadal innovatsion rivojlanishi uchun respublika professional ta’lim muassasalarining eng yirik va eng muvaffaqiyatli korxonalari bilan innovatsion hamkorlik va ijtimoiy sheriklik to‘g‘risidagi bitim (bitim) shaklini ishlab chiqish va unda chora-tadbirlar ro‘yxatini aks ettirish zarur, bu ish beruvchining ehtiyojlarini malakali mutaxassislar tomonidan maksimal darajada qondirilishiga yordam beradi.

Professional ta’limi qo‘shma faoliyat to‘g‘risidagi shartnomalar, ijtimoiy sheriklik shartnomalari orqali amalga oshiriladigan korxonalar bo‘lib, unda o‘quvchilar uchun amaliy mashg‘ulotlar o‘tkaziladi:

- ish beruvchilarning ishlab chiqarish amaliyotini tashkil qilish, bitiruvchilarni ish bilan ta’minalash bilan bevosita shug‘ullanadigan mutaxassislarini tayyorlash jarayonida faol ishtirok etishi;

- o‘quvchilar amaliyotining barcha turlarini o‘tkazish uchun tegishli sharoitlarni yaratish (ma’ruza zallari, korxonalarda ixtisoslashtirilgan laboratoriylar mavjudligi);
- ba’zi ixtisoslashtirilgan fanlarni va professional modullarni o‘qitishga korxonalarning yetakchi mutaxassislarini jalg qilish;
- ta’lim muassasa negizida korxonalarning yetakchi mutaxassislari tomonidan mahorat darslarini o‘tkazish;
- ta’lim muassasa o‘qituvchilari va bazaviy korxonalar mutaxassislari ishtirokida davra suhbatlari, qo‘shma o‘quv seminarlarini o‘tkazish nazarda tutiladi.

Bitiruvchilarni ish bilan ta’minalashga alohida e’tibor qaratilishi zarur.

Ta’lim muassasada bitiruvchilarni ish bilan ta’minalash bo‘yicha komissiya tuzilishi, uning tarkibiga ijtimoiy sheriklar, ish beruvchilar, o‘quvchilar uyushmasi vakillari, va boshqa tegishli bo‘limlari rahbarlari kiradi.

Kasb-hunarga yo‘naltirish tizimini yaratish bo‘yicha ishlarni o‘z ichiga olgan, o‘quvchilar, professional ta’lim muassasa bitiruvchilari va ish beruvchilarni mehnat bozori to‘g‘risida xabardor qilishga imkon beradigan tadbirlar majmuasi amalgalashirilishi kerak. Komissiya faoliyati mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyoj va ta’lim xizmatlari bozori o‘rtasidagi munosabatlarni ta’minalash, ta’lim dasturlarini doimiy ravishda kasbiy malakasining eng yuqori mezonlariga yo‘naltirish orqali ishchilar, o‘quvchilar va ish beruvchilarni mutaxassislar va ta’lim xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojlar, ish bilan ta’minalash masalalari bo‘yicha bitiruvchilarga maslahat va psixologik yordamni tashkil qilish va o‘tkazish bo‘yicha ma’lumotlar bilan tanishtirish tizimini yaratish bitiruvchilarning raqobatbardoshligini shakllantirishga imkon beradi.

Shunday qilib, dual ta’lim tizimi - bu mutaxassislarni tayyorlash uchun o‘quv va ishlab chiqarish sohalari o‘rtasida muvofiqlashtirilgan o‘zaro aloqani nazarda tutadigan maqsadli professional ta’limi tashkilotining innovatsion turidir. Dual ta’lim g‘oyasi o‘zining haqiqiy amaliy konturlarini oladi. Hozirgi kunning ta’lim tizimi oldiga qo‘yan eng dolzarb masalalaridan biri bu ta’limning tadbirkorlikka yo‘naltirish bilan bog‘liq bo‘lgan ta’lim jarayonini tashkil etish amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish modelini joriy etish va pirovard maqsad professional ta’lim muassasa bitiruvchisi

kelajakda nafaqat kompetentli o‘z kasbining mutaxassisini bo‘lishi, u tadbirkor, u menejer, u marketing asoslarini bilgan va hayotga o‘z sohasida tatbiq qila oladigan ishbilarmon tadbirkor mutaxassisini bo‘lishi kerak.

Shu sababli, hozirda dual ta’lim dasturini har tomonlama qo‘llab- quvvatlash zarur va uni amalga oshirish bo‘yicha ish beruvchilar va dual ta’limni rivojlantirishdan manfaatdor bo‘lgan ijtimoiy sheriklar bilan yaqin hamkorlikda davom etish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Toshkentdagagi Talabalar shaharchasida Innovatsiyalarni tatbiq etish ilmiy-amaliy markazi barpo etilishi haqida e’lon qilgan prezident nutqidan 2.12.2017 y.
2. Avliyaqulov A.K., Professional ta’lim tizimda dual o‘qitish.T.:”Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi”-2024y.136 b.
3. Кравец, В.Н., Организация и контроль самостоятельной работы студентов / В.Н. Кравец. – Нижний Новгород : НГТУ, 2016. – 35 с.

DUAL TA’LIMDA USTOZ VA O‘QITUVCHILARNING ROLI

Yusupova Adolat Primqulovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda professional ta’lim tizimida dual ta’lim asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni ishtirokchilarining asosiy rollari tahlil qilinib ko‘rib chiqilgan. Ustoz va o‘qituvchilarning ta’lim jarayonidagi o‘rni va vazifalarini haqida fikr mulohazalarga to‘xtalib o‘tilgan. Ta’lim muhiti ishtirokchilari o‘quv va ishlab chiqarish tizimini birlashtirishga imkon beradi, bu esa mehnat bozorida xalq xo‘jaligining o‘rta bo‘g‘iniga talab qilinadigan raqobatbardosh yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash muhim natijaga olib boradi.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, ustoz, o‘qituvchi, mehnat bozori ehtiyojlari, amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiya, kasbiy kompetensiya, amaliyot, integrasiya, yo‘naltiruvchi, fan, ta’lim va ishlab chiqarish.

Jamiyat, texnologiya va iqtisodiyot rivojlanishining zamonaviy tendentsiyalari mutaxassislarning malakasi va kasbiy mahoratiga qo‘yiladigan talablarning doimiy o‘zgarishiga olib keladi. Bu kasb-hunar ta’limi tizimiga yangi talablarni qo‘yadi, ular imkon qadar moslashuvchan bo‘lishi, jamiyat va iqtisodiyotdagি o‘zgarishlarga tez javob berishi kerak. Bu talablarni amalga oshirish usullaridan biri dual ta’lim tizimidan foydalanish bo‘lib, u ta’lim muassasasidagi nazariy mashg‘ulotlar bilan ish joyidagi amaliy mashg‘ulotlar o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlikni ta’minlaydi.

Dual ta’lim tizimida ustoz va o‘qituvchilar asosiy rol o‘ynaydi, chunki ular nazariy ta’lim va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlaydi.

Smirnova N.P. ta’kidlashicha, ustozlar o‘quvchilarni amaliyotga o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi va nazariy bilimlarni ish joyida qo‘llashda yordam beradi. Muallif, shuningdek, ustozning samaradorligi ko‘p jihatdan uning kasbiy malakasi va o‘qitish ko‘nikmalariga bog‘liqligini ta’kidlaydi. [1]

Boshqa tomondan, Makarova E.A. ta’kidlashicha, o‘qituvchilar nafaqat nazariy bilimlarni o‘tkazishi, balki o‘quvchilarga bu bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashda yordam berishi kerak. Buning uchun o‘qituvchilar kasbiy sohani chuqur tushunishlari va o‘quvchilarni o‘qitish uchun ustozlarni jalb qilish qobiliyatiga ega bo‘lishlari kerak. [2]

Ushbu tadqiqotlar dual ta’lim tizimida ustoz va o‘qituvchilarning ahamiyati, shuningdek, ularning o‘z vazifalarini bajarishi uchun qo‘srimcha malaka oshirish zarurligini ta’kidlaydi. Shuningdek, ular dualda ta’lim sifatini oshirish uchun ushbu masalalarni yanada chuqurroq o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

Koroleva A.S. ta’kidlaganidek, ustozlar nafaqat o‘quvchilarga amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatibgina qolmay, balki o‘quvchilarning kasbiy shaxsini shakllantirishda muhim o‘rnak bo‘lib xizmat qiladi.[3]

Petrov D.A. Muallif dual ta’lim tizimida o‘qituvchi ega bo‘lishi kerak bo‘lgan kompetensiyalarni tahlil qilib, o‘qituvchilar nazariya va amaliyot o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlashi, shuningdek, o‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga hissa qo‘sishi lozimligini ta’kidlaydi.[4]

Dual ta’limda ustozlar va o‘qituvchilar asosiy rol o‘ynaydi. Nazariy ta’lim va amaliy ishlarni o‘zida mujassamlashtirgan ushbu ta’lim tizimida ustoz va o‘qituvchilar har xil, lekin o‘zaro bog‘liq bo‘lgan vazifalarni bajaradilar.

Ustozlar odatda o‘quvchining ish yoki amaliyat joyida ishlaydi va amaliy mashg‘ulotlarni olib borishda ustozlik qiladi. Ularning roli maxsus ko‘nikmalarni o‘rgatish, fikr-mulohazalarni bildirish, kasbiy xatti-harakatlarni modellashtirish va o‘quvchilar faoliyatini baholashni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, ular o‘quvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi va yo‘naltiruvchi sifatida qatnashishi mumkin.

O‘qituvchilar esa odatda dual tizimda o‘qitishning nazariy qismiga mas’uldirlar. Ular keyinchalik amaliyotda qo‘llanilishi mumkin bo‘lgan bilim va tushunchalarni o‘z ichiga olgan akademik ta’lim beradi. O‘qituvchilar, shuningdek, amaliy ta’limning akademik ta’limga mos kelishini ta’minalash va o‘quvchilarga nazariyani amaliyot bilan bog‘lashda yordam berish uchun ustozylar bilan yaqindan hamkorlik qilishlari mumkin.

Ular nafaqat bilimlarni yetkazish, balki o‘quvchilarga o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlarini birlashtirishga yordam beradi. Bu o‘qituvchilardan yangi kompetensiyalarni, jumladan, pedagogika sohasidagi ko‘nikmalarni, shuningdek, ish beruvchilar bilan hamkorlikda o‘quv jarayonini rejalashtirish va muvofiqlashtirish qobiliyatini talab qiladi.

Bugungi kunda dual ta’limda amaliy mashg‘ulotlarning realligini ta’minalash uchun ish beruvchilarning faol ishtiroki zarur. Birinchidan, amaliy mashg‘ulotlarning realligini ta’minalashda ish beruvchilarning o‘quv jarayonida faol ishtirok etishi muhim ahamiyatga ega. Bu talabalarga haqiqiy ish muhitida kasbiy ko‘nikmalarni egallash imkonini beradi, shuningdek, ish beruvchilarga bo‘lajak xodimlarda zarur kompetensiyalarni shakllantirish imkonini beradi. Ikkinchidan, dual ta’limda ta’lim muassasalari va ishlab chiqarish o‘rtasidagi yaqin hamkorlikni rag‘batlantiradi. Korxonalar malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etadi va talabalarning amaliyot o‘tash joylari bilan ta’minalaydi.

Aynan ana shu o‘rinda professional ta’lim muassasalarining o‘rni va ishlab chiqarish hamda muassasalar qaysi professional ta’lim muassasalarida tayyorlangan mutaxassis kadrlarga ehtiyoj sezishi aniq bo‘ladi. Demak, korxona va muassasaning iqtisodiy barqaror rivojlanishi professional ta’lim muassasalarida tayyorlanadigan yuqori malakali kasb va mutaxassisliklar kadrlarga va ularning tayyorlanish holatiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. Shunga asosan professional ta’lim muassasalarining moddiy texnik bazasini zamonaviy texnologiyalar asosida ta’lim oluvchi darajasida shakllantirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning mexanizmini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb masalalaridandir. Yuqori malakali kadrlar tayyorlashda professional ta’lim muassasalarida sifat o‘zgarishiga olib keladigan turli tizimlarning, (ta’lim, fan va ishlab chiqarish) o‘rtasida uyg‘unlikni ta’minlovchi tizim yaratilishiga alohida e’tibor berish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Smirnova N.P. "Dual ta’lim tizimida murabbiyning roli", Kasb-hunar ta’limi va mehnat bozori, 2020 y. 47-52-betlar.
2. Makarova E.A. "Dual ta’lim tizimidagi o‘qituvchi: yangi rollar va vazifalar", "Rossiyada oliy ta’lim" jurnali, 2021 y. 29-34-betlar.
3. Koroleva A.S. "Dual ta’lim tizimida murabbiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari", "Psixologik fan va ta’lim" jurnali, 2021y. 56-62-betlar
4. Petrov D.A. "Dual ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy-pedagogik kompetentsiyasiga qo‘yiladigan talablar", "Rossiyadagi pedagogik ta’lim" jurnali, 2020 y. 35-40-betlar

PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TA’LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI

Yusupov Nodir Baxriddinovich

**Professional ta’limni rivojlantirish instituti direktori o‘rinbosari,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa dokori (PhD)**

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada dual ta’lim tizimining mazmun-mohiyati, professional ta’lim muassasalarida ushbu ta’lim shaklini joriy etilishi va uning huquqiy

asoslari, shuningdek, an'anaviy ta'limdan farqi ravishda dual ta'limning imkoniyatlari haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: dual ta'lim, kasb-hunarga tayyorlash, amaliyat, an'anaviy ta'lim, malaka va ko'nikmalar va mehnat bozori.

Аннотация. В данной научной статье представлена информация о сущности системы дуального образования, внедрении этой формы обучения в профессиональных образовательных учреждениях и ее правовой основе, а также о возможностях дуального образования в отличие от традиционного образования.

Ключевые слова: дуальное образование, профессиональная подготовка, стажировка, традиционное образование, квалификации и навыки, рынок труда.

Annotation. This scientific article provides information about the essence of the dual education system, the introduction of this form of education in professional educational institutions and its legal basis, as well as the possibilities of dual education in contrast to traditional education.

Key words: dual education, vocational training, internship, traditional education, qualifications and skills, labor market.

Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda yetakchi xorijiy mamlakatlar tajribasiga tayanish, ta'limning noa'anaviy shakllarini, xususun, dual ta'lim, masofaviy ta'lim, aralash ta'lim shakllarini bosqichma-bosqich amalga oshirish katta ahamiyat kasb etadi.

Professional ta'lim sohasidagi rivojlanish tendensiyalari o'qitishning zamонавија yondashuvlarini kengroq joriy etish va ularning samaradorligini yanada oshirishning dolzarbligini ko'rsatmoqda. Professional ta'limda avvallari mutaxassisning bilim, ko'nikma va malakasi darajasiga qarab baho berilgan bo'lsa, hozirda uning kompetentlik darajasi muhim o'rinn tutadi va bu davlat ta'lim standartlarida, malaka talablarida ham o'z aksini topmoqda.

Mehnat bozorida mutaxassisiga qo'yiladigan talablar mazmuni yangi kompetensiyalar va sifatga yangi talablar bilan boyib boradi. Professional ta'limni kompetensiyalarga asoslangan amaliy ta'limga ya'ni dual ta'limga yo'naltirish

masalasi yanada dolzarb bo‘lib bormoqda. Dual ta’limni amalga oshirish, yaqin kelajakda, professional ta’lim mazmunida innovatsion jarayonlarning joriy etilishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu munosabat bilan zamonaviy mutaxassis kasbiy ta’limining sifat xususiyatlarini aniqlash zarurati tug‘ildi. Afsuski, har doim ham professional ta’lim muassasalari bitiruvchilarining amaliy va nazariy tayyorgarligi, ushbu soha mutaxassisiga qo‘yiladigan talablarga javob bera olmaydi. Bo‘lajak mutaxassisning kasbiy kompetentliliqi to‘plangan nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni qo‘llash va yetkazib berish ko‘nikmasidan iborat bo‘libgina qolmay, o‘z kasbiy faoliyatini mustaqil ravishda rejalashtirish, tushunish, aks ettirishni amalga oshirish qobiliyatidan tashkil topadi.

Dual ta’lim — bu o‘qitishning nazariy qismi ta’lim tashkiloti asosida, amaliy qismi esa ish joyida o‘tkaziladigan mashg‘ulot turi. Bunda ishlab chiqarish korxonalari mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojlarini kadrlar tayyorlash orqali amalga oshiradi va bu borada ta’lim muassasalariga murojaat qilishadi. Aynan korxonalarning mutaxassislar tayyorlovchi ta’lim muassasalari bilan bunday aloqasi dual ta’limni rivojlantirishga hamda iqtisodiyotni malakali mutaxassislar bilan ta’minalashga ulkan hissa qo‘sadi. Ushbu jarayonda ishlab chiqarish hamda xizmat ko‘rsatish korxonalarining mutaxassislar tayyorlashdagi bevosita ishtiroki bu – ta’lim muassasalarining o‘quv dasturlarini yaratilishidadir⁴. Bu esa korxona va ta’lim muassasasi hamkorlikda ta’lim jarayonini samarali tashkil etishini ta’minalaydi. Ish beruvchilarning ta’lim jarayonidagi ishtiroki iqtisodiyot tarmoqlarining mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojni qondirish va ularga qo‘yilgan malaka talablariga javob berish imkoniyatlari oshiradi. Dual ta’lim tizimining yana bir muhim xususiyati ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi faol hamkorlikdir. A.A.Frolova ta’kidlaganidek, korxonalar talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida, ularga bilim va ko‘nikmalarni amaliy qo‘llash imkoniyatlarini taqdim etishda asosiy rol o‘ynaydi⁵. Yana shuni ta’kidlash lozimki, dual ta’limni joriy etish mutaxassislar tayyorlaydigan ta’lim

⁴ Internet ma’lumotlari: <https://ru.wikipedia.org/>

⁵ A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarning roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali, 2018 y. 76-85-b.

muassasasi hamda ish beruvchilarning kadrlar tayyorlashning sifat ko'rsatkichidagi teng javobgarligidir. Bu esa kadrlar tayyorlashda konseptual va kollegial boshqaruv tizimini shakllantiradi. Natijada tomonlar talablariga mos kadrlar yetishib chiqadi.

Dual ta'lism Shaklini joriy etishning muhim komponentlaridan biri bu korxonada malakali ustoz (usta, murabbiy) borligidir. Korxonadigi ustoz – bu korxonadagi ishlab chiqarish texnologiyalarini mukammal biladigan hamda uni o'quvchilarga yetkazib ularda kerakli malakalarni shakllantiradigan shaxs.

Respublikamizda 2021/2022 o'quv yildan boshlab, Germaniya ta'lism tizimida o'z samarasini berib kelayotgan ta'limga dual shakli joriy qilinib, yoshlarni kasb-hunarlargaga o'qitish borasida ta'lism muassasasida olingan nazariy bilimlarni bir vaqtning o'zida amaliyotda qo'llash imkonini beradigan yangi ta'lism Shakli joriy qilindi. Ushbu ta'lism Shaklini O'zbekistonda joriy etish va uni takomillashtirish bo'yicha huquqiy asos yaratilgan. Xususan, "Ta'lism to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonunining 15-moddasida dual ta'lism alohida ta'lism Shakli sifatida belgilangan bo'lsa, ushbu Qonunning 17-moddasida esa dual ta'lism Shakliga "dual ta'lism ta'lism oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lism tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lism oluvchining ish joyida amalga oshiriladi" deya ta'rif berilgan⁶.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lism-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmonida 2021/2022 o'quv yildan boshlab, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lism dasturlarini joriy etish maqsadida professional ta'lism muassasalarida dual ta'lism tizimini joriy etish belgilandi.

Bu orqali O'zbekiston mehnat bozoridagi real ehtiyojlar, korxona (tashkilot)lar, iqtisodiyot tarmoqlaridagi aniq ish o'rinnari bo'yicha mehnat faoliyati bilan ta'lismni uyg'unlashgan holda tashkil etish orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning yangi mexanizmlari joriy qilina boshlandi.

⁶ O'zbekiston Respublikasi "Ta'lism to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. Qonunchilik hujjatlari milliy bazasi: <https://lex.uz/docs/-5013007>

Shu bois, Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida” 2021-yil 29-martdagি 163-son qarori qabul qilindi.

Shu bilan birga, Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida” 2023-yil 7-dekabrdagi 647-son qarori bilan professional ta’lim muassasalarida o‘quvchilarni yil davomida tashkilotlarning buyurtmalari asosida dual ta’lim shaklida o‘qitishni tashkil etish imkoniyati yaratildi.

2021/2022 o‘quv yilida dual ta’lim shakli bo‘yicha kollej va texnikumlarga maktabgacha ta’lim, temir yo‘l va qurilish kabi sohalarga 2 mingdan ortiq o‘quvchilar o‘qishga qabul qilingan bo‘lsa, keyinchalik korxonalarning ushbu ta’lim shaklida o‘zları uchun o‘rta bo‘g‘in kadrlar tayyorlashga ehtiyojining oshib borishi natiasi dual ta’lim shakli kengayib bordi.

2022/2023 o‘quv yilida professional ta’lim muassasalariga 4,5 mingga yaqin yoshlar dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilindi hamda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish kabi sohalarda ham ushbu ta’lim shaklida o‘rta bo‘g‘in kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi.

Bugungi kunda 234 ta professional ta’lim muassasalaridagi 15 ming nafarga yaqin o‘quvchilar korxona va tashkilotlarda dual ta’lim shaklida ta’lim olmoqda. O‘quvchilarga korxona (tashkilot)larning 3472 nafar malakali xodimlari “ustoz” sifatida biriktirilgan bo‘lib, ular tomonidan o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalari bevosita ish joylarida shakllantirilmoqda.

Shuningdek, ayni vaqtida avtomobillarga texnik xizmat ko‘rsatish, qishloq xo‘jaligi, maktabgacha ta’lim, yengil sanoat va xizmat ko‘rsatish kabi yo‘nalishlarda dual ta’limning ulushi boshqa sohalarga qaraganda ko‘pligini ko‘rishimiz mumkin.

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish, yirik va kichik biznes sub’yektlarida aholi, ayniqsa yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta’minlash hamda kambag‘allikni

qisqartirish uchun mehnat faoliyati bilan ta’limni uyg‘unlashgan holda tashkil etish orqali malakali kadrlar tayyorlash - dual ta’limning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Dual ta’limni tashkil etishning vazifalari quyidagilardan iborat:

- korxona (tashkilot)dagi ishlab chiqarish sharoitlari bilan ta’lim muassasalari o‘quv jarayonlarini o‘zaro bog‘lash;
- o‘quvchilarni mehnat faoliyati ishtirokchisiga aylantirish orqali ta’limning ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qismini korxona (tashkilot)larda hamda nazariy va o‘quv-amaliy qismini ta’lim muassasalarida tashkil etish;
- hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish hamda iqtisodiyotning real ehtiyojlarini hisobga olgan holda o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlashni takomillashtirish;
- korxona (tashkilot)lar hamda ta’lim muassasalarining o‘zaro hamkorlik formatlari va modellarini ishlab chiqish;
- ta’lim dasturlarini mehnat faoliyati bilan uyg‘unlashgan holda amalga oshirgan holda kompetensiyalarni shakllantirish;
- ta’lim dasturlarini ish beruvchilarning talablari va ulardagi texnologik yangilanishlar asosida takomillashtirib borish;
- kadrlarni tayyorlash va ta’lim dasturlarini amalga oshirishni moliyalashtirish;
- korxona (tashkilot)lar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi o‘zaro tarmoq hamkorligining shakl va uslublarini takomillashtirish;
- bitiruvchilarni baholashda korxona (tashkilot)lar ishtirokini yanada kengaytirish;
- turli yoshdagi aholi qatlamini tegishli kasb (mutaxassisliklar) bo‘yicha kvalifikatsiyalarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirish.

Dual ta’limni amalga oshirish quyidagi asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

- Dual ta’lim tashkil etiladigan korxona (tashkilot)larni Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimligi, vazirliklar va idoralar taklifi asosida aniqlash;

- korxona (tashkilot) va ta'lim muassasasi hamda korxona (tashkilot) va o'quvchi o'rtasida shartnoma tuzish;
- o'rta bo'g'in kadrlariga bo'lgan ehtiyojni aniqlash;
- kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etish;
- ta'lim dasturlarni ishlab chiqish hamda yangilab borish;
- mehnat bozorida kadrlarga bo'lgan talab va takliflarni inobatga olgan holda dual ta'lim jarayonini tashkil etish;
- dual ta'lim dasturlari asosida tayyorlanayotgan kadrlarni baholash.

An'anaviy ta'lim o'qitish mazmunini ta'lim oluvchilar tomonidan kelgusida qo'llash uchun puxta o'zlashtirilishi zarur bo'lgan tayyor bilimlar hajmi sifatida ifodalaydi. Yangi ta'lim mazmuni bilimlarni ijodiy tarzda qo'lga kiritish va ularni ishlab chiqarishdan tashqari amaliy qo'llashni nazarda tutadi. Yangi ta'lim tayyor bilimlarni o'zlashtirishni inkor qilgan holda u hayotning u yoki bu davrida zarur bo'lgan metodologik bilimlarni mustaqil ravishda olishga yo'naltiradi.

Quyidagi jadvalda an'anaviy ta'lim tizimi va dual ta'lim tizimiga yo'naltirilgan yondashuvlarning qiyosiy tavsifi keltirilgan (1-jadval).

1-jadval

An'anaviy va dual ta'lim tizimiga xos yondashuvlarning qiyosiy tavsifi⁷

№	Ta'lim jarayoni elementlari	An'anaviy ta'lim tizimi	Dual ta'lim tizimi
1	Maqsadlar	Bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan	Dual ta'limi bo'yicha kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan
2	Ta'lim dasturlari (ta'lim mazmuni)	Davlat ta'lim standartini amalga oshiradi	Kasbiy - ta'limiy- amaliy va ishlab chiqarish-dasturlarni o'zlashtirishga qaratilgan hamkorlik yo'nalish
3	Ta'limni tashkil etish shakllari	O'quv soatlari hajmining auditoriyada 60 %, auditoriyadan tashqari 40% miqdorda tashkil etilishi	Ishlab chiqarish va amaliyat jarayonida ishlashni tashkil etish, juftlikda, kichik

⁷ S.Y.Ashurova, T.Sh.Mamatmusayev "O'zbekistonda professional ta'lim" jurnali 2023-yil 3-sont, 18-21 b

			guruhlarda (7+2) va katta guruhlarda (25) ishslash
4	Pedagogik jarayonni tashkil etish va amalga oshirish metodlari	O‘qitishning sinf-dars tizimi doirasidagi an’anaviy metodlar	Hamkorlik, ishlab chiqarish, dual ta’lim tizimi bo‘yicha kompetentli yonda-shuviga yo‘naltirilgan noan’anaviy metodlar
5	Pedagoglarning faoliyat jarayonidagi o‘rni	“Nasihatgo‘y”, “axborot beruvchi”, “baholovchi”	“Hamkor”, “rahbar”, “maslahatchi”, “yordamchi”, “vositachi”
6	Ta’lim oluvchi-larning faoliyat jarayonidagi o‘rni	“Tinglovchi”, “qabul qiluvchi”, “xotirasida saqlovchi”	“Hamkor”, “tajriba o‘tkazuvchi”, “tadqiqotchi”, “konstruktor-yaratuvchi”
7	Ta’lim muassasasini boshqarish tuzilmasi	Tuzilma ta’lim muassasasi faoliyatini yuritishga yo‘naltirilgan	Tuzilma ta’lim muassasasini innovatsion hamkorlikda rivojlantirishga yo‘naltirilgan
8	Ta’limni rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llash	Ta’lim texnologiyalari bilim, ko‘nikma va malakalarni rivojlantirishga xizmat qiladi	Amaliy faoliyatda layoqatlilik va bir vaziyatdan boshqa vaziyatga o‘tishda ijodiy yondasha olish, xamkor tashkilotlar bilan ishslash kompetentligi rivojlanadi
9	Ta’lim natijalarini nazorat qilish va baholash	Bilim, ko‘nikma va malakalarning shakllanganligini tekshirishga yo‘naltirilgan	Mutaxassis va ishlab chiqarish xodimlarining kasbiy va shaxsiy sifatlari rivojlanish darajasini aniqlashga yo‘naltirilgan

Xulosa qilib aytish mumkinki, mavjud ta’lim tizimida o‘qitish bo‘g‘inlari bir-biridan mustaqil ravishda amal qilinadi. Uzluksiz ta’lim tizimning barcha tarkibiy unsurlari izchilligi, o‘qitishdagi turli shakl va turlarining o‘zaro bir birini to‘ldirishini nazarda tutadi. Dual ta’limni amalga oshirishda yuqorida keltirilgan ta’lim turlarining barchasida bevosita yoki bilvosita qo‘llash imkoniyatlari nazarda tutilgan. Bu ta’lim imkoniyatlaridan foydalani olish, muqobil foydalanish bo‘lajak mutaxasislarni hayot davomida ta’lim olishini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘RQ-637-son Qonuni. Qonunchilik hujjatlari milliy bazasi: <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim muassasalariga yil davomida o‘quvchilarni dual ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish tizimi joriy etilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining ayrim qarorlariga o‘zgartirish va qo‘sishchalar kiritish to‘g‘risida” 2023-yil 7-dekabrdagi 647-son qarori;
3. T.V.Goncharova “Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi”, “Ta’lim va fan xabarnomasi” jurnali, 2017 y 34-42 b
4. A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarning roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali, 2018 y. 76-85-b.
5. S.Y.Ashurova, T.Sh.Mamatmusayev “O‘zbekistonda professional ta’lim” jurnali 2023-yil 3-soni, 18-21 b

O‘QITUVCHILARNING KOMPETENTLIGINI OSHIRISHNING YO‘LLARI HAMDA TA’LIM SIFATIGA TA’SIRI

Yo‘ldasheva Muhayyo Saparbayevna

UrDU huzuridagi Urganch tumani ko‘p tarmoqli texnikumida

O‘quv-tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘rinbosari

Annotatsiya: Ushbu maqoladi byudjetdan tashqari mablag‘lar topish bo‘yicha xorijiy tajribalar va mablag‘ topish faoliyati yo‘nalishlari keltirilgan.

Kalit so‘zlar: pedagog, bitiruvchi, qonunlar, qarorlar, byudjetdan tashqari mablag‘lar, xorijiy tajribalar, realizatsiya, kreditorlik, moddiy-texnika bazasi, Yosh onalar maktabi, maxalla.

Mamlakatda iqtisodiy islohotlar o‘tkazish davrida ta’lim tizimini moliyaviy sog‘lomlashtirishning strategik yo‘nalishi, byudjetdan tashqari mablag‘, ya’ni tadbirkorlik faoliyatidan mablag‘larni jalb etish hisobiga moliyalashtirishning yangi manbaidan foydalanish hisoblanadi. Bu chora ta’limni jahon miqyosida rivojlantirishning ob’yekтив qonuniyatidir.

Shunday ekan, O‘zbekistonda ta’lim tizimining moliyaviy boshqaruvini takomillashtirish orqali malakali kadrlar tayyorlashning yangicha boshqaruv tuzilmalarini tashkil etish va boshqaruvning zamonaviy shakl va usullaridan foydalanish dolzARB muammolardan biri deb aytish mumkin.

Buning uchun, avvalo, ta’lim tizimini davlat tomondan moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, mavjud mablag‘lardan samarali foydalanish hamda ta’lim muassasalariga byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb etishni takomillashtirish muhim o‘rin tutadi. Negaki, ta’lim muassasalarini yetarlicha mablag‘ bilan ta’minlamay turib, sifatli ta’lim tizimini talab etish oxir-oqibatda ushbu soha samaradorligiga o‘zining salbiy ta’sirini ko‘rsatishi mumkin. Byudjetdan tashqari mablag‘larni jalb qilish yo‘nalishlari va usullarini qo‘llashda ta’lim sohasi rivojlangan mamlakatlar ta’lim tizimini o‘rganish va mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoldidan kelib chiqqan holda, o‘zimizga moslashtirib, xorij tajribasidan foydalanish maqsadga muvofiq deb o‘ylayman.

Ta’lim tizimi rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasidan bizga ma’lumki, AQSH va Yevropa mamlakatlarida aksariyat ta’lim muassasalari xususiy tarzda ochilgan yoki bo‘lmasa mamlakatdagi birorta yirik korporatsiyalari vasiyligida ochilgan. Bu esa ta’lim muassasalarini bir nechta manbalar hisobiga moliyalashtirilishiga olib keladi. Qolaversa, turli xil grantlar, turli xil ta’lim va konsalting xizmatlari hamda homiylik asosida qo‘srimcha mablag‘larni jalb qilish lozim. Bu jarayonlarga bevosita ta’lim muassasalarining professor-o‘qituvchilar va ishchi-xodimlarini ham jalb qilish mumkin.

Hozir ko‘plab davlatlarda natijaga qarab moliyalashtirish tartibi ta’lim tizimiga keng joriy etilmoqda. Bunda byudjet mablag‘larini ajratish ma’lum bir maqsadga erishishga qaratiladi. Odatda, byudjet mablag‘lari bitiruvchilar sonidan kelib chiqqan holda ajratiladi. Daniya, Finlyandiya, Isroil, Gollandiya kabi bir qator davlatlarda shunday moliyalashtirish tartibi joriy qilingan .

Mamlakatimizdagi ta’lim muassasalariga mablag‘larning eng katta qismi to‘lov shartnomasi asosida o‘qishga kirgan talabalarning shartnomasi asosida o‘tkazgan mablag‘lari hisoblanadi. Bu esa ta’lim muassasalarining ushbu mablag‘larga qisman qaram bo‘lib qolishiga sabab bo‘lmoqda. Barchamizga ma’lumki, 2010 yillardan

boshlab mamlakatimizda asosiy e'tibor xorijiy tillar va texnika-texnologiyalarni mukammal biladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Buning natijasida chet tillar va texnika yo'naliishlari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlovchi ta'lim muassasalariga qabul kvotalari soni ko'paytirildi. Bu esa ushbu ta'lim muassasalariga talabalarning to'lov shartnomasi asosida tushadigan mablag'lari miqdorini oshishiga olib keldi. Aksincha, iqtisodchi mutaxassis kadrlarni tarbiyalovchi ta'lim muassasalarida esa qabul kvotalari kamayishi natijasida mazkur manba hisobidan oliv ta'lim muassasasiga kelib tushadigan mablag'lar kamaydi. Bu esa birinchidan, mazkur ta'lim muassasalarida ishlayotgan professor-o'qituvchilarning sonini qisqarishiga olib kelsa, ikkinchidan turli xil bayramlarda ishchi-xodimlar va professor-xodimlarning rag'batlantirilishining kamayib ketishiga olib keladi. Bu esa o'qituvchi va xodimlarning ishsiz qolishiga, ayrimlarining stavkalari kamayishiga, oxir-oqibatda ularning qo'shimcha ish qidirishiga yoki bo'lmasa o'z lavozimidan shaxsiy manfaatlarni ko'zlab foydalanishiga to'g'ri kelmoqda. Bu esa bevosita ta'lim sifatiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Bunday holatlarning oldini olish uchun, ta'lim tizimi rivojlangan xorijiy mamlakatlardan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Jumladan, Yevropaning ko'pchilik mamlakatlarida ta'lim muassasalariga kirish oson sanalib, talabalar ta'lim muassasasini bitkazishlari uchun aniq talab qo'yilgan, ya'ni talabalarni baholash va imtihonlar topshirish aniq belgilangan talablar asosida amalga oshiriladi. Guruhdagi boshqa talabalarga nisbatan nisbiy baholash amalga oshirilmaydi. Shu boisdan ham ushbu ta'lim muassasalariga kirgan talabalarning deyarli 20-30 foizi ta'lim muassasasini 1-2 yil kechikib bitkazishadi. Bu esa ta'lim muassasasiga bitta talabandan tushadigan mablag'ning ko'proq to'lanishiga olib keladi.

Mamlakatimiz ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilarning fanni o'z vaqtida o'zlashtira olmagan talabalarning qayta topshirishlari uchun ular bilan qo'shimcha shug'ullanishiga qo'shimcha mablag' ajratilmaydi. Bu esa talabalarning o'qituvchilar tomonidan nisbiy baholanishiga, buning natijasida talabalar fan bo'yicha yetarlicha bilimga ega bo'lmasligi mumkin.

Aksariyat ta’lim tizimi rivojlangan Yevropa mamlakatlari tajribasiga nazar soladigan bo‘lsak, u yerda talaba o‘z vaqtida o‘zlashtirilmagan har bir fandan qo‘sishimcha imtihon topshirishi uchun ta’lim muassasasi hisob raqamiga belgilangan mablag‘ni o‘tkazgandan so‘ngina ruxsat beriladi. Ushbu mablag‘ning asosiy qismi professor-o‘qituvchilarni qo‘sishimcha rag‘batlantirishga ajratiladi. Qolgan qismi esa muassasaning moddiy-texnika bazasini rivojlantirishga hamda turli xil boshqa loyihalarni amalga oshirishga sarflanadi.

Byudjet tashkilotlari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 3 sentyabrdagi 414-sonli “Byudjet tashkilotlarini mablag‘ bilan ta’minalash tartibini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qaroriga asosan byudjetdan tashqari mablag‘lar byudjet mablag‘lari bo‘yicha tejab qolningan mablag‘lar, faoliyat turiga muvofiq tovarlar (ishlar, xizmatlar) ishlab chiqarish va sotishdan olingan daromadlar, balansida bo‘lgan davlat mulkini ijaraga berishdan qonun hujjatlariga muvofiq olingan mablag‘larning bir qismi, yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan beriladigan homiylik yordami (beg‘araz yordam) hisobidan shakllantirilishi belgilangan.

Shuningdek, ushbu qarorning 5 bandida byudjet tashkilotlariga Byudjet tashkilotini rivojlantirish jamg‘armasini shakllantirish huquqi berilgan va jamg‘arma:

faoliyat ixtisosligi bo‘yicha tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) realizatsiya qilishdan olingan daromadlar;

byudjet tashkiloti balansida turgan mol-mulkni ijaraga berishdan olingan mablag‘larning bir qismi;

belgilangan tartibda byudjet tashkilotlari tasarrufida qoldiriladigan mablag‘lar;

homiylidkan olingan mablag‘lar hisobidan shakllantiriladi deb belgilab qo‘yilgan.

Bu yerda byudjet tashkilotlari tomonidan xodimlarning mehnat intizomini buzganligi uchun O‘zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi 181-moddasining birinchi qismi 2-bandiga muvofiq qo‘llanilgan jarimalar byudjet tashkilotlarining rivojlantirish jamg‘armasini shakllantirish manbai bo‘lib hisoblanmaydi hamda jarimalar summasi tegishli byudjet daromadiga o‘tkaziladi. Bu ish haqi xarajatlari O‘zbekiston

Respublikasining Davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan moliyalashtiriladigan byudjetdan mablag‘ oluvchilarga ham tatbiq etilishi ko‘rsatib o‘tilgan.

Ushbu qarorning 6 bandida esa byudjet tashkilotini rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘larining qanday tartibda sarflanishi ham belgilab qo‘yilgan, ular:

1. Avvalo vaqtincha mehnatga layoqatsizlik bo‘yicha nafaqalarni va mavjud kreditorlik qarzlarni to‘lashga;

2. Byudjet tashkilotining moddiy-texnika bazasini mustahkamlash tadbirlariga;

3. ijtimoiy rivojlantirish va xodimlarni moddiy rag‘batlantirish tadbirlariga.

**2024- yilda UrDU huzuridagi Urganch tumani ko‘p tarmoqli texnikumida
rejalashtirilgan byudjetdan tashqari faoliyat turlari:**

1. Mahalliy aholiga xizmat qiladigan, tarkibida fitobar bo‘lgan dorixona tashkil etish.

2. “Oilada birinchi tibbiy yordam ko‘rsatish va bemorlarni uyda parvarish qilish” o‘quv kurslarini tashkil qilish.

3. MFY lar bilan hamkorlikda sayyor “Yosh onalar maktabi” faoliyatini yo‘lga qo‘yish.

4.“Oilalarda tibbiy madaniyat va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish ” targ‘ibot guruhlarini tashkil etish.

5. Ta’lim muassasada mavjud trenajyorlardan foydalanib fitnes-klub faoliyatini yo‘lga qo‘yish.

6. Tashqi sport maydonlarini sun’iy qoplamlar bilan qayta jihozlab sport to‘garaklari faoliyatini yo‘lga qo‘yish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. “O‘zbekiston” 2016y.

2. Mirziyoyev Sh.M. “Taqnidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak” T. “O‘zbekiston” 2016 y.

3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent. O‘zbekiston nashriyoti. 2017 yil.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida” qonuni. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T - 1997 y.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-sonli Farmoni.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 25 yanvardagi «Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va kasb-hunar ta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5313-sonli Farmoni.

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 fevraldagagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi markazi faoliyatini takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-3504-sonli qarori.

8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 25 maydagagi “O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining Kasb-hunar ta’limi markazi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlash haqida”gi 391-sonli qarori.

PROFESSIONAL TA’LIMDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISHDA

XALQARO TAJRIBALAR

Yo‘ldasheva Muhayyo Saparbayevna

**UrDU huzuridagi Urganch tumani ko‘p tarmoqli texnikumi O‘quv-
tarbiyaviy ishlar bo‘yicha direktor o‘ribbosari**

Annotatsiya. Ushbu maqolada professional ta’lim tizimidagi ta’lim dasturlari (o‘quv me’yoriy hujjatlar tarkibi) ning xususiyatlari ko‘rib chiqiladi. Ya’ni, ta’lim dasturining umumiy tuzilishi va bu dasturni tashkil qiluvchi malaka talabi, o‘quv reja hamda o‘quv dasturlar (modul) tushunchalarining mazmun va mohiyati olib berilgan. Undan tashqari hozirgi professional ta’lim dasturlariga bugungi zamon talablariga mos tarzda o‘zgartirishlar kiritilishi, umuman olganda yaxlitlash (umumiy bitta hujjat ko‘rinishiga keltirish) va buning afzalliklari xususida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Germaniya, professional ta’lim, xalqaro tajriba, integratsiya, transformatsiya, dual ta’lim,

Ma’lumki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentyabrdagi “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5812-sonli Farmonida O‘zbekiston Milliy kvalifikasiyasi tizimi to‘laqonli joriy etilmaganligi, tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o‘rin egallashlariga to‘sinqlik qilayotganligi qayd qilingan. Mazkur farmon bilan respublikamizda Ta’limning xalqaro standart tasniflagichi darajalari bilan uyg‘unlashgan yangi boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimi hamda tabaqlashtirilgan ta’lim dasturlari joriy etiladigan ta’lim muassasalari tarmog‘i tashkil etildi. Shuning uchun ham bugungi kunda Xalqaro standartlar asosida qabul qilingan milliy malaka tizimining joriy etilishi professional ta’lim dasturlarining mazmunini aynan bugungi xorijiy ta’lim standartlari kabi tubdan isloh qilinishni talab qiladi. Shu munosabat bilan har yili professional ta’lim dasturlarini takomillashtirib borish maqsadida Respublikaning yetakchi soha mutaxassislari va ish beruvchi tashkilot xodimlari bilan hamkorlikda o‘quv-me’ yoriy hujjatlar tobora takomillashtirib borilmoqda.

Professional ta’lim dasturlar rivojlangan mamlakatlarda sinovdan o‘tgan, kasbga o‘rgatish va umuman o‘qitish tizimini uyg‘unlashtirishda muvaffaqqiyat qozongan bo‘lishi lozim. Shu bois, O‘zbekistonda ham milliy va tarmoq ixtisoslashuvi tizimi kasb va lavozimlar bo‘yicha kasbiy standartlar hamda tabaqlashtirilgan professional ta’lim dasturlari ishlab chiqilmoqda. Bu esa o‘z navbatida mehnat bozori bilan ta’lim sohasi integratsiyasini ta’minlashga xizmat qiladi. Ya’ni tabaqlashtirilgan professional ta’lim dasturlarining takomillashtirilishi professional ta’lim muassasalari bitiruvchilarining nafaqat mahalliy mehnat bozorda balki, xorijda mehnat qilayotgan yurtdoshlarimizning mutaxassis sifatida mavqeい, xalqaro talablarga mosligi, xorijda ham nufuzli joylarda mehnat qila olishi va munosib ish haqiga ega bo‘lishini o‘z ichiga qamrab olgan. Professional ta’lim dasturlari haqida so‘z borganda, alohida e’tirof etib o‘tish joizki, yangi qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi ta’lim to‘g‘risidagi qonunda ham ta’lim dasturiga ta’rif berilmagan. Ta’lim dasturining ta’rifi Vazirlar

Mahkamasining “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sonli qarorida aniq va ravshan ifodalangan. Unga ko‘ra, ta’lim dasturi — professional ta’lim muassasasi bitiruvchisiga muayyan egallagan kasb yoki mutaxassislik bo‘yicha kasbiy faoliyatni malakali bajarish imkonini berishga qaratilgan professional ta’lim tayyorgarligining asosiy mazmunini aniqlovchi davlat ta’lim standartlari, o‘quv rejasi, o‘quv fanlari (modullar) dasturlari, malaka amaliyot dasturlaridan iborat hujjatlar to‘plami;

Shuningdek, tabaqalashtirilgan ta’lim dasturi — Xalqaro tasniflagichning tegishli darajalariga muvofiq boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’limda kadrlar tayyorlash uchun kasb yoki mutaxassisliklarning murakkablik darajalari, o‘qitish muddatlari bir-biridan farq qiladigan ta’lim dasturi deb aniq ifodalangan.

Bugungi kunda ta’lim dasturi, ya’ni malaka talabi, o‘quv reja va o‘quv dasturlari kasbiy standartlar asosida ishlab chiqilmoqda va yildan yilga takomillashtirilib amalga joriy qilib borilmoqda. Jumladan joriy o‘quv yili uchun 3-darajada 108 ta, 4-darajada 136 ta va 5-daraja 81 ta kasb va mutaxassisliklarning o‘quv reja, malaka talabi va fan (modul) dasturlari ishlab chiqilgan. Albatta hozirga qadar kasbiy standartlar asosida ishlab chiqilgan o‘quv-me’yoriy hujjatlar bitiruvchilarning egallagan kasbiy kompetensiyalarini va malakalarini ish beruvchi tashkilotlarning talablariga mos kelishini ta’minlashga va bitiruvchilar uchun zarur bo‘lgan bilimlarni o‘zlashtirishga qaratilgan.

Mehnat bozori talablariga mos kadrlarni tayyorlashda ta’lim jarayonini bevosita amaliyot bilan uyg‘unlashtirilgan holda tashkil etish ish beruvchilarning ehtiyojlarini qondirishda eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Bu borada Germaniyaning Duali ta’limi modeli bugungi kunda dunyoning ko‘plab mamlakatlarida foydalanish bo‘yicha izlanishlar olib borilmoqda. Xususan, Germaniyada “dual ta’lim” modeli joriy qilingan. Unga muvofiq o‘quvchi o‘qishga kirishidan oldin ish beruvchi bilan shartnomaga tuzadi. Shartnomaga muvofiq o‘quvchi haftada 2 kun ta’lim muassasada o‘qiysi 3 kun korxonada ishlaydi. Ishlagan davri uchun unga ish haqi to‘lanadi. O‘qish tugaganidan so‘ng o‘quvchi ishini shu korxonada davom ettirishi mumkin.

Ushbu model asosida O‘zbekiston professional ta’lim tizimida dual ta’lim prinsiplarini joriy etish ikkita asosiy masalalarni hal etishga xizmat qiladi. Bu borada Koreya Respublikasida ham yaxshi tajribalar joriy etilgan bo‘lib, 9-sinf yakuniga ko‘ra yirik ish beruvchilar tanlov e’lon qilib, stipendiya ajratish evaziga qobiliyatli o‘quvchilarni kasbiy ta’lim olishlarini rag‘batlantiradi. O‘qish yakuni bo‘yicha ular mazkur korxonalarda ishni davom ettirishlari mumkin. O‘quvchilarning bilimini baholash Mustaqil baholash (sertifikatlash) organlari tomonidan (Buyuk Britaniya), “dual ta’lim” modelida kasbiy ta’limning nazariy qismi kollejlar, amaliy qismi esa maxsus komissiya tomonidan (Germaniya), ta’lim muassasasi qoshidagi komissiya tomonidan (Yaponiya) baholanadi. Shu jumladan ham O‘zbekistonda mutlaqo yangi professional ta’lim tizimi yaratildi hamda uch toifadagi Ta’limning xalqaro standart tasniflagichi (keyingi o‘rinlarda — Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg‘unlashgan yangi boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta’lim dasturlari joriy etiladigan ta’lim muassasalari tarmog‘i tashkil etilsin. Unga ko‘ra, 2020-2021 o‘quv yilida professional ta’lim tizimida respublika bo‘yicha jami 725 ta ta’lim muassasasi, ya’ni 339 ta kasb-hunar maktabi, 201 ta kollej va 185 ta texnikum faoliyati tashkil etildi.

Professional ta’lim tizimi o‘qitish shakli, prinsiplariga ko‘ra dunyodagi eng taraqqiy etgan davlatlarning muvaffaqiyat qozongan ta’lim dasturlari asosida tashkil etilmoqda.

Professional ta’limda xalqaro tajriba asosida ta’lim sifatini ta’minlash, yoshlarda tadbirkorlik ko‘nikmalarini, shaxsiy kompetensiyalarni shakllantirish, amaliyotga alohida urg‘u berish, daromad olishga yo‘naltirish ustuvor o‘rin tutadi. Buning uchun yangi standartlar, yangi o‘qitish metodologiyasi, yangi darslik va adabiyotlar, zamonaviy innovasion ta’lim texnologiyalari va baholash tizimini joriy etiladi.

Ta’lim tizimining transformatsiyasi jarayonida professional ta’limni har tomonlama rivojlantirish mehnat bozori talablari asosida malakali o‘rta bo‘g‘in mutaxassislarini tayyorlash imkoniyatini oshiradi. Ushbu jarayon davlat va jamiyat manfaatlariga mos kelgan holda shaxslarning bilim olish bo‘yicha huquqlarini amalda ta’minlash bilan ham ajralib turadi.

Hozirgi professional ta’lim dasturlari tarkibidagi malaka talabi, o‘quv reja va o‘quv dasturlaring bir-biriga nomutanosibligi va rivojlangan mamlakatlarda sinovdan o‘tgan professional ta’lim dasturlarining ijobiy natijalarini hisobga olib, O‘zbekistonidagi professional ta’lim dasturlarini yangicha qiyofada unifikasiya qilingan, yaxlit bitta hujjat shaklida ishlab chiqishni taklif qilamiz. Professional ta’lim dasturlari strukturasini ishlab chiqishdagi bunday yangicha yondashuv mamlakatimiz professional ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirishda o‘z samarasini ko‘rsatadi deb hisoblaymiz. Bundan ko‘zlangan asosiy maqsad shuki, birinchidan qog‘oz hajmini qisqartirish va o‘qituvchilar vaqtini ortiqcha qog‘ozbozlikka emas balki, butun e’tiborini o‘quvchilarga ta’lim berishga qaratishdir. Ikkinchidan, bu yondashuv ish beruvchi tashkilot xodimlarining ta’limga oid bo‘lgan hujjatlardagi tushunmovchiliklarini bartaraf etadi va pedagog xodimlar bilan hamkorlikda mahalliy va tashqi mehnat bozori talablariga mos bo‘lgan malakalarni o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan professional ta’lim dasturlarini yaratishda eng maqbul yo‘l hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Yo‘ldoshev J.F. Xorijda ta’lim (metodik qo‘llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta’lim, ilm-fan (metodik qo‘llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil. 2 son.
3. G.Anorqulkova, A. Karimov.Xorijiy mamlakatlar ta’lim tizimining o‘ziga xos yo‘nalishi uslub va tahlili. Xalq ta’limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil. 3-son.
<http://www.lex.uz> – O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining qonunchilik hujjatlari sayti.
6. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyat. Darslik. Qayta ishlangan va to‘ldirilgan 3-nashri. – T.: O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi “FAN” nashriyot davlat korxonasi, 2019. – 140-b.
7. Abdurahmonov Q.X. Inson taraqqiyoti. Darslik. – T.: «Fan va texnologiya», 2013 yil. - 476 b.
8. Mejdunarodnaya standartnaya klassifikasiya obrazovaniya (MSKO-2011) // <http://www UIS.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-ru.pdf>

XORIJIY TAJRIBALAR ASOSIDA YURTIMIZDA DUAL TA'LIM

TIZIMINING JORIY ETILISHI

Sharifov Muxriddin Kamoladdin o‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, xorijiy mamlakatlarda dual ta’limning rivojlanishi va tashkil etish usullari haqida ma’lumotlar berilgan. Maqolada shuningdek, yurtimizdagi professional ta’lim muassasalarida dual ta’lim tashkil etilishi va rivojlanishi haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: dual ta’lim, VET sertifikati, VET diplomi, o‘quv dasturlari, malakali ishchilar, mehnat bozori.

Dual ta’lim tizimi – ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni ishlab chiqarish korxonalarida olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limning asosiy maqsadi ta’lim muassasasida o‘qiyotgan talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat. Dual ta’limi tizimi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlashda kuchaytirishga asoslanadi, bu esa o‘quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy mahoratini oshiradi.

Dual ta’lim tizimi dunyoning rivojlangan Germaniya, Avstriya, Shvetsariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarida iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o‘ringa ega hisoblanadi.

Germaniyadagi dual ta’lim tizimiga to‘xtaladigan bo‘lsak, maktab bitiruvchilarining ko‘pchilik qismi universitetga qaraganda dual ta’lim shaklida tahsil olish afzal ko‘rishadi. Bunday shaklda tahsil oluvchilar o‘zlarining vaqtini 70% qismini ish joyida va 30% qismini ta’lim muassasasida o‘tkazishadi. Dual ta’lim davomitligi esa 2-3 yilni tashkil etadi. Germanyaning dual ta’lim tizimi shu qadar yaxshi qabul qilinganki, ko‘plab yoshlar keyinchalik boshqa mamlakatlarda ham oson ish topishlari mumkin. Hozirda nemis tilida rasmiy tayyorgarlikni talab qiluvchi 330 ta kasb mavjud bo‘lib, o‘zining standartlashtirilgan tayyorgarligi va malakasi bilan ushbu tizim ko‘plab talabalarga tanlagen kasbini boshlashdan oldin to‘g‘ri tayyorgarlikdan o‘tish imkonini beradi. Maktab bitiruvchilarining qariyb yarmi dual

ta’lim tizimiga o’tadi, bu o‘z navbatida Germaniyada yoshlar o‘rtasidagi ishsizlik darajasi past ekanligini anglatadi. 400000 nemis kompaniyalari kasbiy ta’lim lavozimlarini taklif qiladi. Dual ta’lim tizimida tahsil olayotgan talabalar o‘z kurslari uchun hech qanday ta’lim to‘lovini to‘lamaydilar. Ularga shartnomaning bir qismi sifatida oyiga taxminan 400-600 yevroga teng maosh to‘lanadi. Dual ta’lim yo‘nalishini tanlashning ko‘plab afzalliklari bor, ayniqsa nemis bo‘lmaganlar uchun bu ularga Germaniya mehnat bozoriga kirish uchun ajoyib imkoniyat beradi va shuningdek, haqiqiy amaliy ish tajribasini olish uchun juda mos keladi[2].

Shvetsariyada ham dual ta’lim tizimi juda yaxshi joriy qilingan. O‘qish muddati 3-4 yil davom etib, tahsil oluvchilar nazariy bilimlarni kasb-hunar kollejlarida, amaliyotlarni esa kompaniyalarda o‘tkazishadi. Dual ta’lim majburiy ta’limdan keyin eng keng tarqalgan ta’lim shaklidir. Yoshlarning qariyb uchdan ikki qismi o‘qishni shunday shaklda davom ettirishadi. Ular Ta’lim, tadqiqot va innovatsiyalar bo‘yicha davlat kotibiyati(SERI) tomonidan e’tirof etilgan 200ta kasblarini tanlashlari va ma’lum bir kasb bo‘yicha zarur bo‘lgan bilimlarni olishlari mumkin. Talabalar o‘qishni tugatib, yakuniy imtihonlardan o‘tgandan so‘ng Federal VET diplomiga ega bo‘lishadi va o‘zlarining kasbiy faoliyatini boshlashadi[3].

Shveytsariya dunyodagi eng yuqori malakali ishchilarga ega . Kasbiy ta’lim va malaka oshirish tufayli o‘rta maktab o‘quvchilarining katta qismi ularning “oltin standart” deb nomlanadigan VET(Vocational Education & Training) tizimida qatnashadi. Talabalar 230ga yaqin kasblar bo‘yicha VET dasturlari orasidan tanlashlari mumkin, ular ularni ikki turdagि VET malakasiga erishish uchun tayyorlaydi: VET sertifikati va VET diplomi. Ushbu dasturlar Shveytsariya iqtisodiyotining barcha tarmoqlarini, jumladan, qurilish, muhandislik, sog‘liqni saqlash va bank faoliyatini qamrab oladi. Shveytsariyadagi barcha VET dasturlari kuchli malakaga yo‘naltirilgan[4].

2014-yilda Koreyada dual ta’lim tizimi o‘zlarining jamiyatiga mos ravishda Germaniya va Shvetsariya davlatlaridagi dual ta’lim shaklining ayrim elemetlarini olgan holda tashkil etildi. Bu yerda dual ta’lim dasturi boshqaruв organi va ta’lim dasturlarida qatnashayotgan ishchilar maqomiga qarab tasniflanadi. Boshqaruв

organiga muvofiq tizim yagona kompaniya va qo'shma o'quv markazi turlariga bo'linadi. Yagona kompaniya turi o'zlarini ishlab chiqqan dastur asosida korxonada va ishdan tashqari o'qitishni amalga oshiradigan tashkilotlar ega. Qo'shma o'quv markazi turi korporativ sharoitlar tufayli o'z o'quv dasturlarini o'tkaza olmaydigan kompaniyalar uchun mo'ljallangan bo'lib, kompaniyalar o'quv jarayonlarini shartnoma asosida qo'shma o'quv markazlarida tashkil qilishadi. Ishchilar maqomiga ko'ra esa, mактабда o'qiyotgan va o'qishni tugatganlar uchun ishab chiqilgan alohida dual ta'lim dasturlari mavjud. Kengroq nuqtai nazardan qarasak, dual ta'lim dasturlari Milliy kompetensiya standartlari(NCS)ga asoslanib ishlab chiqilgan va ishtirokchi kompaniyaning xususiyatlarini hisobga olish kerak[5].

Bir qator rivojlangan mamlakatlar qatori yurtimizda ham dual ta'lim tizimi joriy etildi va dual ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan amalga oshirilishi belgilandi.

Ta'lim to'g'risidagi Qonunning 17-moddasida dual ta'lim to'g'risida quyidagilar bayon etilgan: "Dual ta'lim ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni olishga qaratilgan bo'lib, ularning nazariy qismi ta'lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta'lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi".

Mamlakatimizda dual ta'lim shaklini joriy qilish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagи "Professional ta'lim tizimida dual ta'limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida"gi 163-sonli qarori qabul qilingan.

Hozirgi paytda mamlakatimizda dual ta'lim shakli professional ta'lim muassasalariga joriy etilgan bo'lib, kasb va mutaxassisliklar bo'yicha ta'lim dasturlarini takomillashtirish Germaniya tajribasi asosida amalga oshirilmoqda.

2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temiryo'l va qurilish kabi sohalarda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi. 2022-2023 o'quv yilida professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytib o'tilgan sohalarga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi

va xizmat ko‘rsatish kabi sohalarda ham dual ta’lim shaklida kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yildi[2].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O‘RQ-637-sonli “Ta’lim to‘g‘risidagi” Qonuni.

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-sonli qarori.

3.<https://www.expatrio.com/about-germany/german-dual-apprenticeship-system>.

4.<https://www.swisscommunity.org/en/news-media/swiss-review/article/dual-education-an-apprenticeship-in-switzerland>.

5.<https://www.helvetas.org/en/switzerland/how-you-can-help/follow-us/blog/inclusive-systems/Swiss-dual-vocational-education-training>.

6.Korean Work-Learning Dual System.

7.A.A.Jalilov, Sh.T.Qodirova “Dual ta’lim nima? Dual ta’lim haqida tushuncha”. Uzbek Scholar Journal 2024.

ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANILGAN HOLDA AMALIYOTINI TASHKIL ETISH TENDENSIYALARI

Sharipov Abror Anvar o‘g‘li

Professional ta’limni rivojlantirish instituti 2- bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqola professional ta’lim tizimida o‘quvchilarni amaliyotini tashkil qilish bo‘yicha mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarga bag‘ishlangan. Ushbu maqolada so‘ngi uch yilda amalga oshirilgan islohotlar doirasida ta’limni rivojlantirish bo‘yicha erishilgan natijalar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, amaliyot, shartnoma, korxona (tashkilot muassasa, xususiy tadbirkorlik subyekt), korxona va tashkilotlar, yangi ish o‘rinlari.

Аннотация. Данная статья посвящена работе по организации практики студентов в системе профессионального образования. За три года в статье проанализированы результаты, достигнутые в развитии развитого образования.

Ключевые слова: профессиональное образование, стажировка, контракт, предприятие (организация, учреждение, субъект частного предпринимательства), предприятия и организаций, новые рабочие места.

Abstract. This article is devoted to the reforms carried out in our country on the organization of students' practice in the professional education system. This article analyzes the results achieved in the development of education within the framework of the reforms implemented in the last three years.

Key words: professional education, internship, contract, enterprise (organization, institution, private business entity), enterprises and organizations, new jobs.

Ta'lism sohasida islohotlar samaradorligini oshirish O'zbekistondagi islohotlarning kun tartibida turgan asosiy vazifalardan biriga aylandi. Ta'lism tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Soha rivojiga qaratilgan shu kabi e'tibor ta'lism muassasalari o'quv-tarbiya jarayonlarini sifat jihatidan o'zgartirishga, pedagogik kadrlar tarkibini yaxshilashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ishlab chiqarish texnologiyalaridagi, ijtimoiy va iqtisodiy tuzilmalardagi o'zgarishlar dinamikasi inson avlodlari almashinushi dinamikasidan sezilarli darajada ilgarilab keta boshladi. Bu shuni anglatadiki, aksariyat aholi mehnat hayoti mobaynida bir necha marta faoliyatning yangi turlarini o'zlashtirishiga to'g'ri keladi. Aynan shuning uchun axborot jamiyatini ko'pincha "uzluksiz o'rgatuvchi jamiyat" deb atashadi. Uzluksiz ta'lism, shu tariqa, har bir inson turmushining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Jamiyat axborotlashuvining ta'lism tizimiga ta'siri ana shundan iborat. Jamiyatning axborotlashuvi umumiy va professional ta'limga nisbatan sifat jihatdan yangi talablarni qo'yadi. Buning natijasi faoliyatning yangi turlarini va ularga mos keluvchi yangi bilimlar, mahorat, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirish,

kengaytirish va takomillashtirish qobiliyatlarining rivojlanishida namoyon bo‘lishi kerak. Bugungi kunda professional ta’lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifalardan biri mustaqil qaror qabul qilishga qodir bo‘lgan, doimiy ravishda o‘zgarib turuvchi sharoitda aniq, samarali va oqilona harakat qila oladigan kadrlarni tayyorlashga yo‘naltirishdan iborat. Bu mutaxassislarni tayyorlash sifatini ta’minlashdagi jiddiy o‘zgarishlarni talab etadi, bu professional ta’lim tizimida malakali kadrlar tayyorlashning sifatini oshirish jarayonining yo‘nalishini belgilab beradi

Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning eng asosiy omillaridan biri zamonaviy texnologiyalardan foydalana oladigan va o‘z sohasi bo‘yicha so‘ngi kasbiy ko‘nikmalarni egallagan malakali kadrlarni tayyorlash hisoblanadi.

Professional ta’lim tizimini xalqaro tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim bosqichlarini joriy qilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish maqsadida Prezidentimiz tomonidan 2019-yilning 6-sentabrida «Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Farmon, ushbu muhim hujjat ijrosini ta’minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi Qarori qabul qilinib, professional ta’limni tashkil etish va amalga oshirish tartiblari belgilab berilgan.

Kasb-hunarga o‘qitishni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, mehnat bozorida ehtiyoj bo‘lgan va yangi istiqbolli kasblar bo‘yicha zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan malakali kadrlarni kasb-hunarga o‘qitish jarayonini yangi bosqichga ko‘tarish hamda zamonaviy ta’lim texnologiyalari asosida o‘quv jarayonlarini tashkil qilish maqsadida mamlakatimizda keng qamrovli ishlar amalga oshirilmoqda. Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasida umumta’lim maktablari kasb o‘rganish istagidagi bitiruvchilarining davlat tomonidan kamida bir kasbni egallahiga ko‘maklashuvchi tizimni joriy etish vazifasi belgilangan[5]. Ana shu topshiriq ijrosini

ta'minlash maqsadida ko'rileyotgan chora-tadbirlar o'quvchilarning muayyan kasb o'rganib, maxsus malakaga ega, raqobatbardosh kadr bo'lib yetishishiga xizmat qiladi. Zero, iqtisodiyot barqarorligi, barcha sohalarda rivojlangan davlatlar bilan bellasha olish ham mehnat bozoridagi kadrlarning salohiyatiga bog'liq.

Avvalo, ta'kidlab o'tish kerakki, o'tgan yillar mobaynida mamlakatimizdagi professional ta'lim dasturlari YuNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashmaganligi, O'zbekistonning Milliy kvalifikatsiya tizimi to'laqonli joriy etilmaganligi sababli tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o'rin egallashlariga to'sqinlik qilayotgan edi. Shu kabi muammolarni bartaraf etish maqsadida uzlusiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimiga asos solindi.

Islohotlar natijasida bugungi kunda respublikada 332 ta yangi boshlang'ich professional ta'lim tizimida kadrlar tayyorlaydigan kasb-hunar maktabi, 124 ta o'rta professional ta'lim tizimidagi kollej, 233 ta o'rta maxsus professional ta'lim tizimidagi texnikum tashkil etildi.

Kasb-hunar maktablarida Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilari hisobidan shakllantirilgan guruhlarda ikki yillik umumta'lim va mutaxassislik fanlarning integratsiyalashgan dasturlari asosida kunduzgi ta'lim amalga oshiriladi va bitiruvchilarga egallagan mutaxassisligi bo'yicha faoliyat yuritish hamda kelgusida oliy ta'lim muassasalarida o'qishni davom ettirish huquqini beruvchi diplom beriladi.

Kasb-hunar maktablarida 193 801 nafar o'quvchilar uchun 20.050 taga korxona va tashkilotlar hamda xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan amaliyotlarni o'tash uchun shartnomalar imzolangan. Shundan, 3410 ta korxona va davlat tashkilotlari, 16 344 ta xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan shartnomalar imzolangan.

Kollejlarda Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida Xalqaro tasniflagichning kamida 3-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, «Hayot davomida ta'lim olish» prinsipi asosida kamida umumiyl o'rta

ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda ikki yilgacha muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida to'lov kontrakt yoki davlat buyurtmasi bo'yicha davlat granti asosida ta'lim olishlari mumkin. Kollejlarda 49 962 nafar o'quvchilar uchun 10 927 ta korxona va tashkilotlar hamda xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan shartnomalar imzolangan. Shundan, 7077 ta korxona va davlat tashkilotlari, 3850 ta xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan shartnomalar imzolanib **amaliyotlarni tashkil qilingan.**

Texnikumlarda Xalqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi va oliy ta'lim tizimi bilan integratsiya-lashgan ta'lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlanadi. O'quvchilarning o'qishlari kasblar va mutaxassislik-larning murakkabligidan kelib chiqqan holda kamida ikki yil muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida to'lov kontrakt yoki davlat buyurt-masi bo'yicha davlat granti asosida amalgalashiriladi. O'rta maxsus ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilar o'z sohasiga bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kirish imtihonlarisiz yakka tartibdagi suhbat orqali oliy ta'lim muassasalarida 2-kursdan o'qishni davom ettirish huquqiga ega bo'ladilar. Texnikumlarda 123 530 nafar o'quvchilar taxshil olmoqdalar 6617 ta korxona va tashkilotlar hamda xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan shartnomalar imzolangan. Shundan, 3224 ta korxona va davlat tashkilotlari, 3393 ta xususiy sektordagi tadbirkorlik subyektlari bilan shartnomalar imzolangan.

Xulosa.

Ish beruvchilarning talab va takliflariga asosan kadrlarga bo'lgan real ehtiyojni inobatga olgan holda iqtisodiyot soha va tarmoqlari uchun zarur bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash hamda jamiyatning kasblar va mutaxassisliklarga bo'lgan talablarini qondirish, mehnat faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tatbiq qilish bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lgan kadrlarni tayyorlash, mahalliy va xalqaro ta'lim muassasalari bilan hamkorlikni rivojlantirish, zamonaviy innovatsion o'quv loyihibalarini birgalikda amalgalashirish uchun malakali xorijiy mutaxassislarni jalgan etish – professional ta'limning asosiy maqsadidir. Bu,

mamlakatda ishsizlik darajasini kamaytirish, ish o‘rinlarining doimiyligini ta’minlash, mehnat bozorida tajribali kadrlarni yetishtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovastyalar vazirligi rasmiy veb-sahifasi, ochiq ma’lumotlar bazasi.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812 son “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘sishimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Farmoni
3. Mirziyoev Sh. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021 yil.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Sh.M.Mirziyoevning “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga Murojaatnomasi”. – Toshkent, 2022 yil 20 dekabr

PROFESSIONAL TA’LIM TIZIMIDA TA’LIM JARAYONINI RAQAMLI AVLODGA MOSLASHTIRISH

Sharipov Begzod Dilmurodovich

Professional ta’limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi

begzodsharipov8686@bk.ru

(+998974230661, +998909178675)

Annotatsiya: Pedagoglarning kasbiy faoliyatida AKTni qo‘llash mamlakatimiz professional ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Maqolada axborot-kommunikatsiya ko‘nikmasi va bu ko‘nikmani maxsus fan o‘qituvchilarida rivojlantirish mexanizmi va usullari haqida so‘z ketadi.

Kalit so‘zlar: axborot-kommunikatsiya ko‘nikmasi, malaka oshirish, yangi ta’lim standartlari, AKT ning o‘quv jarayoniga integratsiyasi.

«Kelajakning raqamli sanoatini yaratish» - inson kapitalini rivojlantirish darajasini oshirish orqali mamlakatni raqamli transformatsiyasini ishga tushirishni, ta’limda tezkor sur’atlarda raqamli o‘zgartirishni talab qiladi.

Bugungi kun auditoriyalari o‘n yil avvalgilaridan juda katta farq qiladi va sinf

xonalari kompyuterlar, iPad, planshetlar, smart-doskalar va boshqa turdagি ta’lim texnologiyalari bilan jihozlangan. Dunyoning boshqa joylarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda ham raqamli avlodning yetti ekranli avlodi - televizor, kompyuter, planshet, tablet, fablet, smartfon va smart- soatlari paydo bo‘ldi. Bunday zich raqamli muhitga ega bo‘lish va u bilan doimiy o‘zaro munosabat natijasida bugungi kun talabalarining fikrlashi va axborotlarga ishlov berish jarayonlari oldingi fikr yuritish va axborot jarayonlaridan tubdan farq kiladi. Raqamli avlod ota-onalarimiz o‘rgangan uslubda o‘qitilishi mumkin emas va bo‘lmasligi ham kerak. Bu avlodni o‘qitishda qora doska va oq bo‘rdan foydalanish mumkin emas. Qora doskani oqiga va bo‘rni markerga o‘zgartirish hech narsani o‘zgartirmaydi, ya’ni zamonaviy talabalarni bilim olishga va mehnat bozorida muvaffaqiyatga erishish ko‘nikmalarini rivojlantirishga undash usuli bo‘la olmaydi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan innovatsion ta’lim texnologiyalari va didaktik modellarni ommaviy va samarali qo‘llash orqali ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish zarur. Shu bilan birga, ta’lim jarayonida tadqiqotga asoslangan yondashuvdan faol foydalanish lozim va bu bilan ilmiy tadqiqotda o‘quvchilarning ko‘nikmalarini rivojlantirish va IT- kompetensiyaga asoslangan ijodiy qobiliyatlarini va ijodiy fikrlashlarini shakllantirish mumkin.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari - ta’lim tizimidagi barcha muammolarga yechim emas, balki raqamli avlod uchun ma’ruzalar va seminarlarni ma’lumotlarga boy va interaktiv qilib amalga oshirish vositasidir. Shuni ham ta’kidlab o‘tish lozimki, o‘qituvchilar talabalarning ehtiyojlariga yo‘naltirilgan interfaol o‘quv jarayonida asosiy rolni saqlab qoladi.

O‘qituvchining obro‘sni va uning faoliyatining samaradorligi faqatgina kurs mazmunidagi bilimlar darajasi va uning pedagogik qobiliyatiga emas, balki muayyan o‘quv materialini to‘plash, qayta ishslash va o‘qitishda o‘qituvchining qanchalik zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo‘llash darajasiga bog‘liq bo‘ladi.

Boshqacha qilib aytganda, raqamli asrda ta’lim qayta qo‘rib chiqilishi va ta’lim paradigmasi o‘zgartirilishi shart, ***chunki ta’lim oluvchilar ortiq an’anaviy uslubda***

o‘qishni xohlamaydilar va o‘qituvchilar ham bu kabi odatiy usulda o‘qitishni davom ettirishlari kerak emas.

Quyidagilar orqali o‘qituvchilarning yetakchi rolini saqlab qolish va uni kafolatlash mumkin

1.Innovasion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish bo‘yicha ko‘rsatma ishlab chiqish;

2.Ko‘rsatmani nashr etish va uni barcha o‘qituvchilarga yetkazish:

- *qog‘oz nusxasi ko‘rinishida;*
- *Internetda interfaol multimediali ko‘rinishda;*

3.Umumiy innovasion ta’lim texnologiyalari orqali ko‘rsatmaning asosiy mavzulari bo‘yicha video ma’ruzalar uchun ommaviy virtual kutubxona ishlab chiqish;

4.Innovasion ta’lim texnologiyalari markazlarining milliy tarmog‘ini yaratish;

5.Moslashuvchan vositalardan foydalangan holda ta’lim muassasada ichida o‘zaro raqamli aloqalar uchun yagona axborot markazini ishlab chiqish maqsadida “SMART-EDUCATION” strategik rejasini yaratish va joriy qilish;

6.O‘quv jarayonini tashkil etishda raqamli texnologiyalardan foydalanish ko‘lамини kengaytirish va axborot resurslari, o‘qitish vositalari va masofaviy o‘qitish texnologiyalarini rivojlantirish, ijodkor ta’lim oluvchilarni ta’lim muassasasini raqamlashtirish loyihalariga jalb qilish bilan professional ta’lim muassasalari faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga o‘zgartirish kiritish bo‘yicha vakolatli organlarga takliflar berish;

7.Yuqori samaradorlikka ega raqamli qurilmalar bilan jihozlangan tuzilmalar, o‘quv xonalari, laboratoriylar, mediastudiylar va boshqalarni o‘z ichiga olgan “Raqamli kompetensiyalar markazlari”ni tashkil etish hamda unda orttirilgan tajribani O‘zbekistonning barcha professional ta’lim muassasalarida qo‘llash;

8.Zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalari va ta’lim texnologiyalarining mustahkam integrasiyasini ta’minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini uzlucksiz rivojlantirib borish uchun qo‘srimcha sharoitlar yaratish, quyidagi mavzular bo‘yicha o‘qituvchilarning malakasini oshirish uchun kurslarni tashkil qilish va o‘tkazish:

- interfaol taqdimot tizimlaridan foydalanish;
- ma’ruza va seminar darslari uchun internet bilan bog‘liq holda interfaol va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish;

11.Real vaqt rejimida quyidagilardan foydalanib masofaviy o‘qitish jarayonini amalga oshirish:

- interfaol taqdimot tizimlari;
- video-konferens aloqa tizimlari;
- virtual zallar;

12.Elektron resurslardan foydalangan holda istalgan vaqtida masofaviy o‘qitish jarayonini amalga oshirish:

- matnli / grafik formatda;
- video formatda;

13.Bulutli texnologiyalardan foydalanish;

14.Virtual voqelikdan foydalanish;

15.Kengaytirilgan voqelikdan foydalanish;

16.Didaktik materiallar va tajriba dizaynlarini ishlab chiqishda 3D printerini qo‘llash;

17.Raqamli didaktika va raqamli ta’lim modellarini qo‘llash;

18.O‘qituvchilar va ta’lim oluvchilar uchun loyihalar, diplom ishlari, ilmiy izlanishlar va boshqalarini muhokama qilish uchun ilmiy veb-sayt ishlab chiqish.

An’anaviy ta’limni takomillashtirish:

I. Barcha professional ta’lim muassasalarida ishonchli va tezkor keng polosali simsiz Internet infratuzilmasini yaratish.

II.Barcha o‘quv xonalarini interfaol taqdimot tizimlari, shu jumladan noutbuqlar bilan jihozlash.

III.Ehtiyojga ko‘ra o‘quv xonalarini interfaol stollar bilan jihozlash.

IV.Turli xil fanlar bo‘yicha o‘quv dasturiy ta’motni taqdim etish.

V.O‘qish va o‘qitish jarayonida umumiy bulutli texnologiyaga asoslangan resurslarni ishlab chiqish va foydalanish uchun o‘qituvchilarning malakasini oshirish.

VI.Barcha o‘quv xonalarini oson o‘zgartirishga imkon beruvchi mebellardan

foydanib, jamoada va loyihalar bilan ishlashda o‘quv muhitini yaxshiroq va qulay bo‘lishini inobatga olib jihozlash.

VII. Ma’ruzalar davomida ikki tomonlama muloqotni ta’minlovchi tizimlardan samarali foydalanish.

VIII. Ta’lim muassasalarning umumiyligi maydonlarini ijtimoiy, madaniy, sport va boshqa tadbirlari haqidagi dolzarb axborotlarni taqdim etuvchi interfaol axborot ekranlari (kioskalar) bilan jihozlash.

IX O‘quv xonalarida «ma’ruzani yozib oluvchi» dasturlardan foydalanish. Ushbu dastur slaydlar, audio, video, kamera, o‘qituvchining yozuvlari va interfaol doska orqali taqdim etilgan ma’ruza materiallarini yozib olishni ta’minlaydi. O‘quvchilar ushbu yozuvlardan keyinchalik Internet, iPod va iPhone orqali foydalanishlari mumkin.

X. Elektron intellektual vositalar yordamida qurilgan tarmoqlarda foydalanuvchilarni autentifikasiya qilish va ularning faoliyatini xususiylashtirish uchun xavfsizlik tizimlaridan foydalanish.

Boshqa innovasion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish:

- ✓ Ta’limda smartfonlardan foydalanish va smartfonlarni ta’lim oluvchilarning shaxsiy virtual yordamchisiga aylantirish.
- ✓ Ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish.
- ✓ Zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalari asosida masofaviy ta’lim dasturlarini tashkil etish.
- ✓ Ma’ruza va amaliy mashg‘ulotlar, seminarlarni onlayn kuzatish va o‘zlashtirish imkonini beruvchi, shuningdek ularni elektron axborot saqlovchilarga yuklovchi «YE-MINBAR» platformasini amaliyotga joriy etish, ta’lim jarayonlarida «bulutli texnologiyalar»dan foydalanish.
- ✓ O‘yin (geymifikasiya) asosida o‘quv jarayonlarini tashkil etish.
- ✓ Ta’lim berish va o‘rganish jarayonlarida «IoT» va «IoYE» lardan foydalanish.
- ✓ O‘quv jarayonlarida robotlardan:
boshqarish obyekti;

o‘qituvchining yordamchisi sifatida foydalanish.

- ✓ Ta’lim jarayonida sun’iy intellektdan foydalanish.
- ✓ Virtual ta’lim muhitida virtual ta’lim muassasa modelini yaratish, ya’ni ta’lim xizmatlarining barcha turlarini taqdim etadigan multiservisli krossplatformali dasturini ishlab chiqish.
- ✓ Pedagog-instruktor-talaba munosabatlari orqali elektron ta’lim va mobil ta’limning bir qismi bo‘lgan o‘quv jarayoni uchun muhit yaratish va bu orqali an’anaviy o‘qitish shaklida, ham ta’lim oluvchilar o‘rtasidagi faol tarmok orqali ma’lumot almashish hamda jamoada ishlashni ta’minlash.

Ta’limning raqamlı transformasiyasini boshlash uchun nima qilishimiz kerak?

1. An’anaviy ta’lim sohasida:

- Interfaol doska, interfaol monitordan foydalanish;
- Har bir ma’ruza uchun interfaol, internet bilan bog‘langan va multimediali taqdimotlarni ishlab chiqish.

2. Sinxron masofaviy o‘qitish sohasida (real vaqtda):

- Videokonferens aloqa tizimidan foydalanish;
- Virtual o‘quv xonasidan foydalanish.

3. Asinxron masofaviy o‘qitish sohasida (istalgan vaqtda):

- Onlayn o‘quv kurslarni yaratish va nashr etish.
- Videoma’ruzalarini yozib olish va nashr etish;
- Bulutli texnologiyalardan foydalanish.

4. Aralash ta’lim sohasida - eng yuqori samaradorlikka erishish uchun an’anaviy va elektron o‘qitish shakllarini maqbul ravishda birlashtirish.

XULOSA

Axborot texnologiyalari yordamida o‘qitishning rivojlanish tarixida ikki tizim: an’anaviy va intellektual o‘qitishni ajratish mumkin. Intellektual o‘qitish tizimining asosiy xususiyati shundaki, u o‘quv masalalarini hal etishda barcha bosqichlar xususiyatlarini inobatga olgan holda o‘quv faoliyatini boshqarishni nazarda tutadi. Intellektual o‘qitish tizimida individuallashtirilgan o‘qitish o‘quvchining dinamik

modeli asosida amalga oshiriladi. Bunday tizimlar o‘quvchi va axborot texnologiyalari o‘rtasida boshqaruv vazifalarini taqsimlash imkoniyatini berish orqali o‘quvchining o‘quv faoliyatini shakllanib borishida barqarorlik, muntazamlikni beradi, ya’ni mustaqil o‘qishga o‘rgatishga optimal tarzda o‘tish amalga oshiriladi.

Ta’limni axborotlashtirish va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish jarayoni o‘qitishdagi tashkiliy shakllar va metodlarning o‘zgarishigagina emas, balki undagi yangi metodlarning shakllanishiga ham olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rasulova Z. Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o‘quv jarayonlarini rivojlantirishning muhim omili sifatida. - "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842. - October 2021 / Volume 2 Issue 10.
2. Jumanov A.Yigitaliyeva.M. Ta’lim tizimida innovatsion texnologiyalardan integrativ maqsadlarda foydalanish // ZAMONAVIY TA’LIM / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2014
3. Oybekova X.ChoriyevY. Ta’limda kompyuterlashtirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish samaradorligi. // ZAMONAVIY TA’LIM / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2015
4. Muhamadiyev.A.SH. Ta’lim tizimining axborot ta’motini shakllantirishda audiovizual texnologiyalar. // ZAMONAVIY TA’LIM / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2015
5. Donayeva J.X. Elektron darslik ta’lim jarayoni unumdorligini oshirish vositasi. // ZAMONAVIY TA’LIM / СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2015
6. Tursunov R.B. Ta’limda axborot kommunikatsion texnologiyalarni qo‘llash tendensiyasi. // Academic Research in Educational Sciences.- Vol. 1 No. 1, 2020 ISSN –Б. 2181-1385.
7. Choriyev R.K. Integratsiyalashgan axborot ta’lim muhitida rahbar va pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini rivojlantirish texnologiyalari. // Zamonaviy ta’lim / Современное образование 2020
8. Farmonova, M. A. (2021). TA’LIM UMUNDORLIGINI OSHIRISHDA

9. Farmonova, M. A. (2022). Oliy ta'lim muassasasi talabalari uchun botanika fanidan yaratilgan mobil ilovaning dasturiy imkoniyatlari: Farmonova Madina A'zamovna, tayanch doktorant. Buxoro davlat universiteti. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (7), 122-130.

10. Azamovna, F. M. (2021). Possibilities of Mobile Applications to Improve the Quality of Education. International Journal on Orange Technologies, 3(10), 19 21.

KASBIY MAHORAT SIFATLI TA'LIM NEGIZIDIR

Shodmonova Marhabo O'ktamovna

Qiziltepa tuman 1- son kasb-hunar maktabi ishlab chiqarish ta'lism ustasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kasbiy mahoratning ahamiyati, kasb-hunar maktablarida ta'lim sifati va o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishda o'tkaziladigan "Mahorat darslari"ning ahamiyati to'g'risidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ta'lim sifati, mahorat darslari, yondoshuv, samaradorlik, axborot resurs, usul, pedagogik texnologiya, ta'lim-tarbiya, pedagogik faoliyat, bilim, ko'nikma, malaka, intellektual qiziqish.

O'zbekiston Respublikasida o'qituvchi kadrlarning ma'nnaviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahoratiga nisbatan jiddiy talablar qo'yilgan. Bugungi kun o'qituvchisiga nisbatan qo'yilayotgan talablar mazmuni yil sayin yangilanib, zamon talablariga moslashib bormoqda. Pedagogik va axborot texnologiyalari hamda o'quvchilar o'quv faoliyatini faollashtiruvchi metodlarni qo'llashi, darslarda pedagogik va axborot texnologiyalarining so'nggi yutuqlarini uyg'unlashtirish malakasiga ega bo'lishi va uni rivojlantirish istiqbollarini ochib berishi kerak.[2]

O'zbekistonning 2022-2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida to'rtinchi ustuvor yo'naliш aynan ta'lim sohasini, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoev endilikda yuqori malakali, o‘z ustida doimiy ishlaydigan muallimlar faoliyatini yangi yondashuvlar asosida qo‘llab-quvvatlash, mahoratli pedagoglar tajribasidan samarali foydalanib, ularning o‘qitish metodikasini ommalashtirish kabi vazifalarni ilgari surdi.

Bunda o‘qituvchi bilimli bo‘lmasa, kelajak avlodga hech narsa bera olmasligi qayd etilar ekan, bugun ayrim pedagoglar sifatli dars o‘tishga emas, ko‘proq soat olishga intilishi alohida ta’kidlandi [1].

O‘zbekiston Respublikasida o‘qituvchi kadrlarning ma’naviy qiyofasi, aqliy salohiyati hamda kasbiy mahoratiga nisbatan jiddiy talablar qo‘yilgan. Bugungi kun o‘qituvchisiga nisbatan qo‘yilayotgan talablar mazmuni yil sayin yangilanib, zamon talablariga moslashib bormoqda.

Zamonaviy o‘qituvchi qanday bo‘lishi zarur? Avvalo u o‘z mutaxassisligi bo‘yicha ta’lim beradigan fanlardan pedagogik texnologiyalarga asoslangan darslarni ta’minlashi, pedagogik va axborot texnologiyalari hamda o‘quvchilar o‘quv faoliyatini faollashtiruvchi metodlarni qo‘llashi, o‘quv mashg‘ulotlarida pedagogik va axborot texnologiyalarining so‘nggi yutuqlarini uyg‘unlashtirish malakasiga ega bo‘lishi, ta’lim muassasalarida fanlarni o‘qitish mazmuniga mos ravishda pedagogik tizimni loyihalay olishi, ta’lim beradigan fanlar turkumini rivojlantirish istiqbollarini ohib berishga qaratilgan ilmiy izlanishlarni muntazam amalga oshira olishi zarur [6].

O‘qituvchi avvalo o‘quv-tarbiyaviy jarayoni va uning tashkil etuvchilarini samarador texnologiyalardan foydalanishi uchun har bir konkret holat uchun ularni to‘g‘ri tanlab olishni, diagnostikalashni, oldindan bilishni va berilgan daraja va sifat jarayonini loyihalashni juda yaxshi bilishi zarur. Ana shunday talablarga javob beradigan malakali mutaxassisning mahoratli pedagoglar tomonidan “Mahorat darslari” ni o‘tkazilishi ham ta’lim sifati va o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishini omil hisoblanadi.

Mahorat darslari qo‘llanish sohalari va ko‘lamiga ko‘ra qamrovi keng tushuncha hisoblanadi. Ta’lim tizimida “Master klass” yoki “Mahorat darslari” haqida so‘z borar ekan, qadim Xitoy sivilizatsiyasini quyidagi hikmatli so‘zlarini keltirib o‘tish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz: “Menga aytинг va men unutaman”, “Menga

ko‘rsating va men eslab qolaman” va “O‘zimni harakatqilishga ijozat bering va men o‘rganaman” (Qadim Xitoy donishmandligi:

hikmatlitoy donish Bizningcha, barcha ta’lim tizimlarida mavjud fanlarni o‘qitishda yuqorida keltirilgan xitoy hikmatlariga asoslanishi kerak [5-6].

Har bir “Mahorat darslari” zamonaviy bilim berish usullari yuzasidan tajriba almashish, kasb-hunar maktablari o‘qituvchilarining fan nazariyasi va metodikasiga oid bilimlarini mustahkamlash, amaliyatda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga o‘rgatishga oid yangi usullar bilan tanishtirish, fanlar bo‘yicha yangi yaratilgan metodik qo‘llanmalar, testlar, axborot resurslaridan o‘quv jarayonida samarali foydalanishlariga yordam berish, shuningdek, doimiy tarzda o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini uzlusiz ravishda oshirib borish maqsadida o‘tkaziladi.

“Mahorat darsi” o‘tkazadigan har bir pedagog o‘zi o‘qitadigan fan va bu fan bilan chambarchas bog‘liq fanlarni a’lo darajada bilishi, raqobatbardosh kadrlar sifatida faoliyat olib borishi, yuqori kompetentlik va kreativlikka (ijodkorlik) ega kadrlarni tayyorlash orqali aholining turmush darajasining yaxshilanishini ko‘rish mumkin. Buning uchun ta’lim muassasalarida olib boriladigan mahorat darslari (master-klass) ning o‘rni alohida ahamiyatga ega.

“Mahorat darslari” da o‘qituvchilarning bo‘sh vaqtini to‘g‘ri va oqilona tashkil etish maqsadida ilg‘or pedagogik texnologiyalarning elementlari bo‘lgan ”Aqliy hujum”, ”Klaster”, ”Zinama-zina”, ”Zanjir”, ”Kichik guruhrar ishi”, ”Venn diagrammasi”, ”Taqdimot”, ”Tushunchalar bilan ishslash”, ”Rasm bilan ishslash”, ”Baliq skeleti”, ”Blis so‘rov” va shu kabi bir qancha pedagogik texnologiyalaridan samarali foydalanib, interfaol metodlardan dars jarayonida foydalanish o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish bo‘yicha dolzarb bo‘lgan mavzular asosida nazariy va amaliy mashg‘ulotlar olib boriladi va fanga oid kompetensiyalar shakllantiriladi. Bu esa fan o‘qituvchisining kelgusidagi pedagogik faoliyatiga yordam berib, ta’lim sifatini oshirishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

O‘qituvchilar tomonidan o‘tkazilgan har bir mahorat darslarida fan o‘qituvchilarning, pedagogik mahorat almashinuvi, pedagogik texnologiyalarning qo‘llanilishi uslublari, ularning faolligi, bilimi, kreativligi, kasbiy mahorati oshib boradi, shular asosida o‘tiladigan fan o‘qituvchilarining darslarni yuqori saviyada o‘tishiga, o‘quvchilarning esa bilim darajasini yuqori bo‘lishiga, dars samaradorligini oshirilishiga olib keladi.

Dars jaryonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishda o‘quvchilar faolligini oshirish, berilgan vazifaga mas’uliyat bilan yondashish, o‘z iqtidorini ko‘rsatishda o‘qituvchilar katta yordam beradi. O‘qituvchilar mahorat darslarini o‘tishda qiziqarli o‘qitish usullarini izlab topishga, ijod qilishga to‘g‘ri keladi, hamda ta’lim mazmunini bayon etish uchun bor kuchini, mahoratini ishga solib, dalil, ko‘rgazmali qurol, didaktik tarqatma materiallar yordamida tushuntirishga harakat qiladi. O‘qituvchilar o‘zaro mavzu, metodlar, ijodiy ishlar, amaliy topshiriqlar, uy ishlarini, mustaqil ishslash, takrorlashlar yuzasidan fikr, tajriba almashadi, laboratoriya ishlari bajaradilar.

Pedagogning kasbiy mahorati - pedagogik jarayonda tarkib topadi. Pedagogik jarayon esa kasbiy va shaxsiy tayyorgarlikni yo‘lga qo‘yib, bo‘lajak mutaxassisni mehnatga, hayotga tayyorlash uchun davlat, jamiyat, millat va kelajak avlod oldida javob beradigan mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shuning uchun, mutaxassis shaxsiy va kasbiy fazilatlar egasi bo‘lishi lozim. Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, pedagoglarni darsga tayyorlanish jarayonida ta’limning “Mahorat darsi” shaklidan foydalanishda darslarni noan’anaviy tarzda tashkil qilinishi, o‘quvchilarni darslarga katta qiziqish bilan qatnashishlarini ta’minlaydi, o‘quvchilar darslarga avvaldan tayyorlanib keladilar, kelgusi dars qaysi mavzu bo‘lishiga e’tibor qaratadilarydalanishda darslarni noan’anaviy tarzda tashkil qilinishi, o‘quvchilarni darslarga katta qiziqish bilan qatnashishlarini ta’minlaydi, o‘quvchilar darslarga avvaldan tayyorlanib keladil ega bo‘lgan, muvaffaqiyatlarga erishgan o‘qituvchilar tomonidan o‘tilishi ta’lim sifati va o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshishiga sabab bo‘ladi. O‘z kasbining mohir ustalari yetuk shogirdlarni yetishtirib, davlat ravnaqiga o‘z hissalarini qo‘shadi. Ya’ni, aytish mumkinki, kasbiy mahorat sifatli ta’limni belgilab beruvchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev. Sh //Maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi. Maktabdagi ta'lim sifati bo'yicha yig'ilish. //Yangi O'zbekiston gazetasi 28 yanvar 2022.

2. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonun//O'zbekistonning yangi qonunlari.-Toshkent: Adolat, 1998.- 18-tom. -3-36-b.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022yildagi PF-134-soni.

4. Maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi.

5. A'zam Xoliqov //Pedagogik mahorat. O'kuv qo'llanma. Toshkent 2010,-312 bet.

6. A.A'zamov, A.Yusupov //O'quvchilarga bilim berishda innovatsion usullardan foydalanish T. Darslik 2016 y.

7. Babanskiy Yu.K. //Hozirgi zamon umumta'lim mакtabida o'qitish metodlari usullaridan foydalanish. T.:O'qituvchi, 2016.- 229 b.

8. Dilovar Najmiddinovich Rashidov, Sharofat Amonovna Kadirova, & Ziyoda Abduvositovna Karimova (2022). MEHNAT BOZORIDA TENG SHARTLARDA RAQOBATLASHA OLMAYDIGANLAR, AYNIQSA NOGIROLARNI ZAXIRALANGAN ISH O'RINLARIGA ISHGA JOYLASHTIRISH MUAMMOLARI. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 2), 281-285.

9. Nishanov.M.S., Tumanov.U.F. //O'qituvchi mexnatini ilmiy asosda tashkil etish malakasini rivojlantirish. Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar 1 son | 4 jild | 2021. 4-8 bet.

10. Рашидов, Д. (2022). TRANSPORT KORXONALARI UCHUN NOGIROLNAR TOMONIDAN ISHLAB CHIQARILAYOGAN MAXSUS KIYIMLAR VA BOSHQA MAHSULOTLAR XARIDINI KO 'PAYTIRISH ORQALI NOGIROLNAR MEHNATINI RAG'BATLANTIRISH. Scienceweb academic papers collection.

**DUAL TA’LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING TA’LIM
TEXNOLOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR
MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI.**

Shukurova Gulnoz Muhammadovna

Buxoro Pedagogika kolleji o‘qituvchisi .

Buxoro Psixologiya va xorijiy tillar instituti II-bosqich magistranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda dual ta’lim tizimida kadrlar tayyorlashning ta’lim texnologiyalarini joriy etishda xalqaro tajribalari. muammolari va istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar : O‘quv jarayoni, tamoyillar, professional ta’lim, zamonaviy texnologiya,dual ta’lim, ta’lim-tarbiya , korxona, sanoat, an’anaviy ta’lim .

Аннотация: В данной статье рассмотрен международный опыт внедрения образовательных технологий подготовки кадров в системе дуального образования в Узбекистане. обсуждаются проблемы и перспективы.

Ключевые слова: Образовательный процесс, принципы, профессиональное образование, современные технологии, дуальное образование, образование, предприятие, отрасль, традиционное образование .

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagi qarori bilan Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi. Nizom asosida bugun joylarda ushbu ta’lim tajribasi qo‘llanilib kelinmoqda. Xo‘sh, aslida dual ta’lim qanday tizim? Hammamizga ma’lum, iqtisodiyotni rivojlanishida o‘rta bo‘g‘in kadrlarining o‘rni alohida hisoblanadi. Ishlab chiqarish, sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarida ishchi kasb va mutaxassisliklarga bo‘lgan ehtiyoj juda yuqori ko‘rsatkichlarni tashkil etadi. An’anaviy ta’lim shaklida o‘quvchi-talaba oliy yoki professional ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni ko‘proq egallab, amaliyot qismini juda oz soatlarda korxona va tashkilotlarda o‘taydi. Shuning uchun, rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimi o‘rganilib, zamonaviy texnologiyalar va dastgohlarda o‘qish bilan bir vaqtda korxona, tashkilotlarda ish faoliyatini olib borish imkoniyatini beruvchi dual ta’lim shakli O‘zbekiston ta’lim tizimiga kiritildi, “Dual” so‘zi lotin tilidan olingan bo‘lib, biror narsaning ikki qismiga taalluqliligi, ikkita

narsani ifodalovchi, ikki qismdan iborat, degan ma'nolarni bildiradi.Dual ta'lim – o'quvchi-talabaga ta'limni o'z yo'nalishiga mos tashkilotda mehnat qilish bilan birga olib borish imkoniyatini beruvchi tizimdir. Bunda yoshlar 2-3 kun ta'lim muassasasida nazariy bilimlarni va 3-4 kun korxona va tashkilotlarda haqiqiy ish jarayonlarida amaliy ko'nikmalarini egallaydi. Dual ta'lim shaklida tahsil olayotgan o'quvchi/talaba korxona va tashkilotlarda ishga qabul qilinganda ularga korxona tomonidan ustoz biriktiriladi va oylik maoshi to'lanadi. bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveysariya va Koreya Respublikasi kabi mamlakatlarda iqtisodiyotni rivojlantirishda juda katta o'ringa ega. Maqsad iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallahsga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat.Aytib o'tganimdek, yoshlar ta'lim olish bilan birga haqiqiy ish joyida o'z kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Dual ta'lim shakli professional ta'lim tizimida yo'lga qo'yildi. 2021-2022 o'quv yilidan boshlab, maktabgacha ta'lim, temir yo'l va qurilish kabi sohalarda o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash maqsadida professional ta'lim muassasalariga dual ta'lim shakli bo'yicha 3 mingdan ortiq yoshlar o'qishga qabul qilindi.2022-2023 o'quv yilda professional ta'lim muassasalariga 4,5 mingdan ortiq yoshlar dual ta'lim shaklida o'qishga qabul qilindi hamda yuqorida aytib o'tilgan sohalarga qo'shimcha ravishda axborot texnologiyalari, yengil sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish kabi sohalarda ham dual ta'lim shaklida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.Bugungi kunda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidan kelib chiqib, 7,5 mingdan ortiq yoshlar respublikamizdagi professional ta'lim muassasalarida dual ta'lim shaklida ta'lim olib, 1,5 mingga yaqin korxona va tashkilotlarda ish faoliyatini olib bormoqda.Oliy ta'lim tizimida esa faqat Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat institutida dual ta'lim asosida o'qitish yo'lga qo'yilgan (3- va 4-bosqich talabalari uchun). Kelgusi o'quv yilidan boshlab, bosqichma-bosqich boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham dual ta'lim shakli asosida kadrlar tayyorlashni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan. Dual ta'lim tizimi — ixtisoslashgan ta'lim turi bo'lib, talaba nazariy bilimlarni ta'lim muassasasida, amaliy ko'nikmalarini esa ish joyida, ya'ni tashkilotda

olish imkoniyati yaratiladi.Unga ko‘ra, bu tizim “O‘zbekistonda professional ta’lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlash” loyihasi doirasida joriy etilishi ta’kidlangan.Loyiha qiymati 7 mln yevroni tashkil etib, 2024-yilgacha amalga oshiriladi. Bu bo‘yicha Germaniyada bo‘lib turgan O‘zbekiston delegatsiyasi mamlakat vakillari bilan dual ta’limni joriy etilishning huquqiy asoslari, tamoyillari, dual ta’lim tizimi ishtirokchilarining majburiyatları, o‘quv me’yoriy hujjatlarni ishlab chiqish, xususiy sektorni jalg qilish hamda yoshlarini dual ta’limga qiziqtirish bo‘yicha muzokaralar olib borgan.Muzokaralar davomida quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha hamkorlik qilishga kelishildi:

O‘zbekistonda dual ta’limni rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish;professional ta’lim dasturlarini transformatsiya qilish; yoshlarni kasbga yo‘naltirish; professional ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining malakasini oshirish; bitiruvchilarni baholash va sertifikatlash.“Germaniyada dual ta’limni rivojlantirish istiqbollari, o‘quv jarayonlari, shuningdek, ushbu tizimda ish beruvchi korxonalarning o‘rni, vazifalari va eng asosiysi majburiyatları to‘g‘risida ma’lumotlarga ega bo‘ldik. Muhimi O‘zbekistonda ham dual ta’lim tizimini Germaniya tajribasi asosida rivojlantirish bo‘yicha bir qator kelishuvlarga erishildi”, — dedi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi, Dual ta’limni rivojlantirish bo‘limi boshlig‘i Nodir Ergashev.Loyiha doirasida 650 nafar o‘zbekistonlik mutaxasislarning Germaniya va O‘zbekistonda turli yo‘nalishlar bo‘yicha malaka oshirishi belgilangan.

XULOSA

Malakali kadrlar tayyoralsh tizimini takomillashtirishda, agar mas’uliyatning bir qismini biznes hamjamiyati vakillari zimmasiga olgan bo‘lsa, erishish mumkin. Shu bilan birga, davlat, ish beruvchilar va o‘quv yurtlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikning qo‘shma zo‘nasini yaratish kerak. Ta’lim muassasalarida o‘rnatilgan intizom ta’lim muassasalari jamoasini jipslashtirish, ta’lim muassasasi ichki hayoti va faoliyatining mo‘tadil kechishini ta’minlaydi. Intizom o‘quvchilardan hamjihatlik asosida faoliyat olib borish, o‘quv yurti manfaati uchun birgalikda kurashish, rahbariyat hamda vakolatli o‘quvchilar organlari, uning a’zolari talabalarni to‘g‘ri talqin etish va ularning bajarilishini talab etadi. Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlab o‘tishimiz joizki yoshlarimizni

to‘g‘ri kasbga yo‘naltirish , bu eng muhim vazifalardan biri ekanligini yana bir bor ta’kidlab o‘tmoqchiman. Inson to‘g‘ri kasb tanlash orqali o‘z oilasiga, jamiyatga juda katta naf keltirishi isbot talab qilmaydigan qonuniyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zimnyaya I.A. Shaxsning kompetentsiyasi – ta’lim natijasini yangi sifati // Ta’lim sifati muammolari. -2 kitob XII Butunrossiya materiallari- Uchrashuv. –M.; Ufa: Mutaxassislarni tayyorlashda sifat muammolari tadqiqot markazi, 2003.-B.
2. Novikov A.M. Ta’lim metodikasi.M.: EGVES, 2006.-492 b.3. Maxmutov M. I. Ta’limning kasbiy yo‘nalishi printsiplari / Zamonaviy pedagogik nazariya va amaliyotda ta’lim tamoillari // Universitetlararo ilmiy ishlar to‘plami.- Chelyabinsk, 1985.—S .52-564. Kasb-hunar ta’limi ensiklopediyasi: 3 jildda/ ED. S. Ya. Batishева.-M., 1999- yil5. G‘oziyev E. Mamedov K. Kasb psixologiyasi.-T.: O‘zMU ,2003. 156-b.

PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TA’LIMNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

**Shukrullayeva Zulfiya Nasrullayevna,
Buxoro pedagogika kolleji o‘qituvchisi.**

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda o‘quv jarayonini ilg‘or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini, iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko‘nikmalarga ega o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab- quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratilayotganligi, yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta’minalash, kambag‘allikni qisqartirish uchun ta’limning dual shaklini joriy etish, ta’lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘quv jarayoni, dual ta’lim, tamoyillar, ta’lim sifati, amaliy ko‘nikma, kasbiy mahorat, maktabgacha ta’lim

Abstract: In the article, the organization of the educational process based on the requirements of advanced pedagogical technologies, the training of middle-level

personal with qualified and modern professional skills in all areas of the economy, and the training of young people in professions and to support their interest in studying specialities wide opportunities are being created, employment of young people and women to provide, to reduce poverty, to introduce a dual form of education, to constantly update the content of education.

Keywords: educational process, dual education, educational resources, quality of education, practical, vocational skill, pre-school education

Ta’lim islohotining asosiy maqsadlaridan biri uning sifatini oshirishdir. Bu ta’limning barcha darajalariga, shu jumladan maktabgacha ta’lim muassasalariga ham tegishli. Modernizatsiya maktabgacha ta’limning yangi mazmuniga erishish, kelajakda o‘z-o‘zini anglay oladigan bolaning shaxsiyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratish vazifasini qo‘yadi. Hozirgi bosqichda maktabgacha ta’limdagi tarbiyaviy ishlarning maqsadi o‘zgarmoqda. Bolaning ijodkorlik, tasavvur, ijtimoiy va kommunikativ kompetensiya kabi shaxsiy fazilatlarini shakllantirish shuningdek bu yoshda uni mustaqil ravishda kerakli bilimlarni olishga o‘rgatish kerak, bu oxir-oqibat maktabga va keyingi hayotga yuqori sifatlari tayyorgarlikni ta’minlaydi. Endi vazifa yanada qiyinlashdi. Bilimlarni kengroq qo‘llash doirasi bo‘lajak mutaxassisni tayyorlash mazmunini ham o‘zgartirishni talab qiladi, ta’lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta’minotni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Professional ta’limning asosiy missiyalarini amalga oshirish professional ta’lim tizimiga dual ta’limni joriy etish hamda mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o‘qitish texnologiyalari bilan uzviylikda kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish talabini qo‘yadi.

Hozirgi davrda o‘qitishning dual shakli nazariy va ishlab chiqarish, amaliy mashg‘ulotlar bir vaqtning o‘zida amalga oshiriladigan dunyodagi professional va texnik kadrlar tayyorlashning eng samarali shakllaridan biridir. Bu o‘quvchilarning kasbiy ta’limida korxonalarining bevosita ishtirokini o‘z ichiga oladi. Korxonalar talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida ularga bilim va ko‘nikmalarini amaliy qo‘llash imkoniyatlarini taqdim etishda asosiy rol o‘ynaydi.

Mamlakatimizda zamonaviy ta’lim tendensiyalari asosida kasbiy ta’lim tizimini isloh qilish bo‘yicha keng qamrovli ishlar olib borilib, uning samaradorligini oshirish orqali malakala kadrlar tayyorlashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Dual ta’lim tizimini rivojlantirish bo‘yicha bir qancha ishlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahbarligida 2024-yilning 5-fevral kuni “Ta’lim, sog‘liqni saqlash, raqamlashtirish, madaniyat va sport yo‘nalishlari bo‘yicha 2024-yildagi ustuvor vazifalar to‘g‘risida” kengaytirilgan tarzda o‘tkazilgan videoselektor yig‘ilishi 9-son bayonida professional ta’lim muassasalarida o‘rta bo‘g‘in kadrlar tayyorlashni va ish beruvchilar o‘rtasida hamkorlikni yo‘lga qo‘yish shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasining 2024-yil 12-martdagি 14-436-son topshirig‘ida mahallalardagi hokim yordamchilari yoshlar yetakchilari bilan hamkorlikda mahalladagi ishsiz fuqarolarni kollej va texnikumlarga duai ta’lim shaklida o‘qishga qabul qilish bo‘yicha targ‘ibot va tashviqot ishlarini tashkil qilish topshiriqlari berilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora- tadbirlari haqida” 2021-yil 29-martdagи 163-son qarorining 28¹-bandida kollej va texnikumlarga o‘quvchilar dual ta’lim shakli bo‘yicha o‘qishga Qoraqalpog‘iston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar oily ta’lim, fan va innovatsiyalar boshqarmalarining takliflari asosida o‘quv yili davomida qabul qilinishi belgilangan.

Dual ta’lim tizimi-ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni ishlab chiqarish korxonalarida olish imkoniyatini yaratib beradi.Dual ta’limning asosiy maqsadi ta’lim muassasasida o‘qiyotgan talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat. Dual ta’lim tizimi o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxasislarni tayyorlashda kuchaytirishga asoslanadi, bu esa o‘quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy mahoratini oshiradi.

“Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 17-moddasida dual ta’lim to‘g‘risida fikr yuritilgan. Dual ta’lim ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va

ko‘nikmalarni olishga qaratilgan bo‘lib, ularning nazariy qismi ta’lim tashkiloti negizida, amaliy qismi esa ta’lim oluvchining ish joyida amalga oshiriladi.

Ma’lumki, iqtisodiyotni rivojlantirishda o‘rta bo‘g‘in kadrlari alohida o‘rin tutadi.

Pedagogika yo‘nalishidagi kollejimizda ,asosan, maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi mutaxassislari tahsil oladi. Kunduzgi hamda sirtqi ta’lim shakllaridan tashqari o‘qishga o‘quv yili davomida shahar va tumanlardagi maktabgacha ta’lim tashkilotlari bilan dual ta’lim shaklini tashkil etish bo‘yicha tuzilgan hamkorlik shartnomalari asosida bir neshta dual guruhlari tashkil etildi.Maktabgacha ta’lim sohasi uzluksiz ta’lim tizimining birlamchi bo‘g‘ini hisoblanib, u har tomonlama so‘g‘lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va ularni maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi.Maktabgacha ta’lim tashkilotlari matab yoshigacha bo‘lgan bolalarning savodini chiqarish, ularda Vatanni sevish, u bilan g‘ururlanish hissini uyg‘otish,dunyoqarashini kengaytirish imkonini beradi. Jajji o‘g‘il- qizlar jamiyatga munosib inson bo‘lib ulg‘ayishida tarbiyachilarning o‘rni katta.

Dual ta’lim shaklida tahsil olishni tanlagan bo‘lajak tarbiyachi,avvalo , bolajon bo‘lishi,o‘z ustida tinimsiz ishlashi,olgan bilimlarini amaliyotda qo‘llay olishi, kasbini sevishi darkor.

Ushbu ta’lim shaklini joriy etishdan ko‘zlangan maqsad iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko‘nikmalarga ega o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni egallahga bo‘lgan qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratish, O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirish, yirik va kichik biznes sub’yektlarida aholi, ayniqsa yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta’minalash hamda kambag‘allikni qisqartirish uchun mehnat faoliyati bilan ta’limni uyg‘unlashgan holda tashkil etish orqali malakali kadrlar tayyorlash hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.”Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyanob xalqimiz bilan quramiz”.

3.Ozbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora- tadbirlari haqida.

4.T.V.Goncharova “Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi”, “Ta’lim va fan xabarnomasi” jurnali.

5.A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali.

II-SHO'VA: QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIDA

KADRLAR TAYYORLASH

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Базовый докторант Азизова А.Р

Институт развития профессионального образования

Динамические изменения, происходящие в обществе, рост его материально-технических потребностей опережают процессы социокультурного становления личности и соответственно влекут за собой необходимость функциональных преобразований в системе профессионального образования.

В контексте приоритетных направлений Постановление Президента Республики Узбекистан, от 10.11.2020 г. № ПП-4887, «О дополнительных мерах по обеспечению здорового питания населения». [1].

Валеология - это научное изучение знаний о здоровье человека, это межнаучная ориентация знаний о способах обеспечения, формирования и поддержания жизнедеятельности в конкретных условиях.

Это совокупность знаний о здоровье человека и здоровом образе жизни.

Термин "валеология" (от лат. valeo-здоровье, быть здоровым; от греч. logos - учение, наука) - общий термин для обозначения знаний о здоровье и здоровом образе жизни человека, logos- учение, наука) был впервые предложен русским ученым И.И. Брехманом.

В 1980 году его предложил И.И. Блехман. С тех пор термин получил всеобщее признание, а валеология утвердилась как наука и как учебная дисциплина.

Валеология как наука и как учебная дисциплина получила широкое признание не только в Узбекистане, но и далеко за рубежом.

Основным вопросом, который занимает центральное место в валеологии, является отношение к индивидуальному здоровью и формирование культуры

здорового образа жизни в процессе развития личности. Валеология изучает индивидуальное здоровье человека, его запасы здоровья и способы поддержания здорового образа жизни. Это отличает ее от других медицинских дисциплин, которые сконцентрированы на предотвращении болезней.

Объектом валеологии является практически здоровый человек, а также тот, кто находится в состоянии предболезни, включая все аспекты его существования: физические, психологические, социокультурные и другие. Такие люди часто находятся за пределами внимания системы здравоохранения, пока не станут больными. Валеология использует функциональные резервы организма человека для поддержания его здоровья, основываясь преимущественно на приобщении к здоровому образу жизни.

Методология валеологии включает изучение способов увеличения запасов здоровья человека, включая поиск средств, методов и технологий для мотивации к заботе о здоровье и формирования здорового образа жизни. Особую роль играют качественная и количественная оценка здоровья и его запасов, а также изучение способов их увеличения. В то время как медицина традиционно занимается качественной оценкой здоровья, количественная оценка здоровья каждого индивида является уникальной для валеологии и дополняет качественный анализ. Это позволяет как специалистам, так и самим людям динамически оценивать уровень своего здоровья и вносить корректизы в свой образ жизни. [2].

Валеологическая компетентность специалистов сельского хозяйства подготавливает почву для повышения эффективности его деятельности. Валеологическая компетентность, входящая в состав общей культуры специалистов сельского хозяйства, как феномен сочетает в своей основе следующие альтернативы: владение информацией о оздоровительных технологиях, цивилизованность; обладание общечеловеческими ценностями; умение вести здоровый образ жизни, характерный для национальной культуры, и формировать его у студентов; активное участие в общественной жизни страны; уважение к культуре других народов и воспитание этих качеств у учащихся и

другие. Валеологическая компетентность специалистов сельского хозяйства служит реализации глобальных целей образовательного процесса: обучения, воспитания и, главное, служит развитию знаний и умений, приобретаемых учащимися. Валеологическая компетентность, служащая повышению профессионального потенциала специалистов сельского хозяйства, способствует повышению здорового интеллектуального потенциала учащихся. В связи с этим, в частности, в научной разработке узбекского исследователя Д.Ж.Шариповой под названием «Становление эколого-валеологического образования в средней общеобразовательной школе» осмыслились вопросы развития valeологического сознания в охране здоровья учащихся, в исследованиях Ж.Г.Юлдашева, М.А.Юлдашева, М.Т.Мирсолиевой подчеркивалось, что образовательные задачи должны решаться на основе компетентностных подходов. Согласно этому подходу Вселенная состоит из множества процессов, явлений и объектов, находящихся в определенной взаимосвязи и взаимодействии. Системный подход нашел отражение в работах М.М.Поташника и П.И.Третьякова, в которых социально-педагогические комплексы имеют системное описание, то есть изучаются как объекты, компоненты которых взаимодействуют и образуют единое целое. Зарубежные ученые также уделяли большое внимание вопросам привития граждан здоровому образу жизни и физической культуры. Ученые античности, такие как Аристотель, Платон и Сократ пытались разработать теоретические основы физического воспитания для детей рабовладельцев. Они считали, что каждый воспитанный человек должен быть физически сильным, обладать такими физическими качествами, как владение мечом, метание копья, верховая езда, плавание, выносливость. В романе Франсуа Рабле «Гаргантюа и Пантагрюэль» описывается, что наряду с умственным воспитанием физическое воспитание определяет зрелость человека. Итальянец Томаццо Кампанелла, великий чешский педагог Ян Амос Коменский, швейцарец Иоганн Генрих Песталоцци, шотландец Роберт Оуэн, немецкий ученый Иоганн Герберт, американец Джон Дьюи и другие уделяли особое внимание в своих педагогических учениях о важности ведения здорового образа жизни и занятий

физической культурой. Петр Францевич Лесгафт дал научное обоснование аспектам физического воспитания и здорового образа жизни в здоровье человека. В работах ученого «Связь анатомии с физическим воспитанием и основные задачи физического воспитания в школе», «Руководство по физическому воспитанию детей школьного возраста», «Основы теоретической анатомии», «Семейное воспитание» наряду с научно-теоретическими основами физического воспитания, здоровыми идеями и их воздействием на психику человека разрабатывались также методы практического применения. [3].

Сегодня в развитии валеологической компетентности через специалистов, сельского хозяйства, актуальны следующие задачи:

Подчеркнуть возможности использования антропометрических данных в процессе спортивного воспитания для развития валеологической компетентности учащихся. Это включает как дидактические аспекты, так и теоретико-методологические основы процесса формирования валеологических навыков и знаний.

Интегрировать валеологию в образовательный процесс сельского хозяйства. Это важно для того, чтобы специалисты получили систематические знания о здоровье и здоровом образе жизни, которые могут применять как в собственной практике, так и при работе с другими.

Обосновать и опробовать на практике педагогические условия, способствующие развитию валеологической компетентности. Это включает разработку и апробацию педагогической модели преподавания, а также создание технологий, направленных на эффективное формирование здорового образа жизни у специалистов сельского хозяйства.

Такой подход позволит не только расширить знания студентов о валеологии, но и поможет им осознанно применять эти знания в своей профессиональной и личной жизни, способствуя созданию более здорового общества.

Таким образом валеологическая компетентность, повышению профессионального потенциала будущих учителей специалистов сельского

хозяйства, способствует наращиванию потенциала, развитию профессиональных компетенций. [4].

Литература:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 10 ноябрдаги “Аҳолининг соғлом овқатланишини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-4887-сон Фармони. Конун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. 11.11.2020 й., <https://lex.uz/ru/docs/5090241>
2. Теоретико-методические аспекты повышения валеологической компетентности студентов курса «Спортивная деятельность» посредством антропометрических показателей. Жамият ва инновациялар–Общество и инновации – Society and innovations Special Issue –11(2023) / ISSN 2181-1415
3. Сирожов Отажон Орифжонович. Технологии развития валеологических компетентностей будущих учителей физического воспитания 13.00.01 – Теория педагогики. История педагогических учений 2023 г
4. Комилов Н. Тиббий таълим жараёнида хорижий талабалар эксклюзив компетентлигини ривожлантириш технологиялари (Тиббиёт тарихи фанини ўқитиш мисолида). Пед.фан. доктори (DSc) дисс... -Фарғона, 2023. –216.б.

“PEDIATRIYADA HAMSHIRALIK ISHI” FANINI O‘QITISHDA “XIM”

USULIDAN FOYDALANISH TAJRIBASIDAN

Bayanova Saodat Giyazovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti

**N. Uraqova, Samarqand Abu Ali ibn Sino Jamoat salomatlik texnikumi maxsus
fan o‘qituvchisi**

Mavzuning dolzarbliji: Asosiy ma’no-mohiyati mutlaqo yangicha, mustaqil fikrlay digan, zamonaviy yangilik va texnologiyalarni o‘zlashtirishga qurbi qudrati yetadigan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida kamol topayotgan, ma’naviy va jismoniy yetuk yoshlarni tarbiyalashdek ezgu ishlarni amalga oshirish maqsadida yangi

“Ta’lim to‘g‘risidagi qonun” va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” qabul qilinishi Respublikamizdagi ta’lim tizimini tubdan isloh qilib, ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarini qo‘llashni taqozo etdi.

O‘z oldiga ta’lim shakllarini muqobillashtirish vazifasini qo‘yuvchi, texnik hamda shaxs resurslari va ularning o‘zaro faoliyatini hisobga olib, ta’lim berish va tahsil olish jarayonini yaratish, qo‘llash va belgilashning tizimli metodini yaratish, shu bilan birga ta’lim maqsadini aniqlashtirish, shakllar, usullar, o‘qitish yo‘llari, tarbiyaviy vositalarning, ta’limning yangi, samarali usullari, o‘tilayotgan mavzularning qiziqarli, ta’sirchan bo‘lish maqsadida doimo yangilanib turish hususiyatiga ega bo‘lgan yangi pedagogik texnologiyalarni keng ko‘lamda tadbiq etililayotganligi hech kimga sir emas.

Maqsad va vazifalari: “XIM” usuli zamonaviy ilm-fan va texnika vositalaridan unumli foydalangan holda, o‘quvchilarga rejadagi mavzularni aniq va mukammal singdirish yo‘li bilan, mavzu mazmuni va imkoniyatlardan kelib chiqqan holda, ulardan unumli foydalanishning samarali natijalarni kafolatlaydi va boshqa interfaol usullardan quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- faqatgina “Qanday o‘rgatish?” savoliga javob bermay, balki u muhim qo‘sishimchalar qiladi, ya’ni “Samarali natija olish uchun qanday o‘rgatish va qanday optimal o‘quv jarayonini tashkillashtirish kerak?;
- taxminiy natijalarga emas, balki aniq vazifalar, aniq talablarga tayangan holda, aniq pedagogik g‘oya asosida loyihalashtirilgan;
- bilim olishda, ta’lim beruvchiga yo‘naltirilgan, darsning metodik ishlanmalaridan farqli o‘larоq, shaxsiy faoliyatlarini hisobga olgan holda yutuqlarni ta’minlaydi va ta’lim oluvchilarga yo‘naltiradi.
- tajriba o‘tkazmaydi: u aniq belgilangan natijalar bilan ish olib boradi;
- ma’lum muddatda va talab bo‘yicha qo‘yilgan maqsadni amalga oshirishda shubha tug‘dirmaydigan, faqatgina asoslangan bilimlarga tayanadi;

- o‘quv maqsadi qo‘yilgandan so‘ng, mavzular aniq belgilangandan so‘ng, taxmin qilingan o‘quv natijalari shakllangandan so‘ng va o‘quv jarayonining ketishi bo‘yicha qo‘yilgan talablardan so‘nggina ushbu usulni boshlashi mumkin.

Shu bilan birga, ushbu zamonaviy metod yoki interfaol usul, o‘qitishning samarasini oshirishga yordam beruvchi texnologik trenning usuli bo‘lib, o‘quvchilarda mantiqiy, ijodiy, tanqidiy, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, qobiliyatlarini rivojlantirishga, raqobatbardor, yetuk mutaxasis bo‘lishlariga hamda mutaxassisiga kerakli bo‘lgan kasbiy fazilatlarni tarbiyalashga yordam beradi.

“XIM” usulining qo‘llanilishi.

Bu o‘yinda 2 ta o‘quvchi yoki 2 ta guruh (2 ta komanda) ishtirok etishi mumkin. O‘yinda ishtirok etayotganlarning biri “**Izquvar**”, ikkinchisi esa “**Mutaxasis**”, masalan: fizik, ximik, biolog, geograf, astronom, tarixchi, yurist, xirurg, terapevt, pediatr, anatom, infekcionist va hokazo rolini o‘ynaydi.

Bu usul bilan dars o‘tishni deyarli barcha fanlarga, ham umuta’lim, ham kasbiy fanlarga tadbiq etsa bo‘ladi. Ayniqsa, kasbiy fanlarga tadbiq etilganda samarasi yuqoriq bo‘ladi.

Masalan: Bolalarda hamshiralik ishi faniga tadbiq etilganda “**Mutaxasis**” (Pediatr) bir nechta sistema kasalliklari orasidan 1 ta kasallikni tanlab qog‘ozga yozadi. “**Izquvar**” iloji boricha kamroq savollar yordamida bu qaysi kasallik ekanini topishi kerak. Izquvarning savollariga mutaxasis faqat “**Ha**” yoki “**Yo‘q**” deb javob berishi lozim. O‘z navbatida izquvar ham faqatgina “**Ha**” yoki “**Yo‘q**” javoblarini talab qiladigan savollarni berishi kerak. Bu izquvar va mutaxassisdan har bir sistema kasalliklari uchun xarakterli bo‘lgan umumiylilik va xususiylikka doir chuqr va mustaqil bilimga ega bo‘lishni taqozo etadi.

Izquvarning savoliga “**Ha**” yoki “**Yo‘q**” deb javob berib bo‘lmasa va bu savol konkret javobni talab etsa izquvarga jarima bali beriladi. Mutaxassis ham “**Bilmayman**” degan javobi uchun jarima bali bilan jazolanadi. Izquvar o‘ylamasdan, shoshilib chiqargan xulosasi uchun “1” ball bilan jazolanadi. Bir nechta noto‘g‘ri

javoblar berib izquvarni chalg‘itishga sababchi bo‘lgan mutaxassis mag‘lubiyatga uchradi deb hisoblanadi. Qaysi taraf 2,4,6,8 va hokazo tur davomida ko‘proq ball yig‘sa, ***o‘sha g‘olib hisoblanadi***. O‘yin davomida taraflar bir marta izquvar bir marta mutaxassis rolini o‘ynaydilar. Yarim tur va har bir taraf, ya’ni izquvar va mutaxassis ajratilgan vaqt oldindan kelishib olinadi. Kelishilgan vaqt tez tugasa u mag‘lub hisoblanadi.

O‘yin shartlari amalda qanday tadbiq etilishini misol keltiramiz. Qur’a tashlanib, o‘yinda birinchi bo‘lib kim “**Izquvar**” va kim “**Mutaxassis**” (Pediatr) rolini o‘ynashi lozimligi aniqlab olinadi.

Izquvar va pediatr oldida 4 ta sistema: “Nafas olish a’zolari kasalliklari” ga doir 8 ta, “Yurak qon-tomir tizimi kasalliklari”ga xos 15 ta kasallik, “Ovqat hazm qilish a’zolari kasalliklari”ga doir 9 ta kasallik, “Buyraklar va siydik ajratish tizimi kasalliklari” ga doir 5 ta kasallik, jami 37 ta kasallikning nomi yozilgan ro‘yxat osig‘liq turadi (kasalliklar ro‘yxati ilova qilinmoqda).

1-tur.

Pediatr shu kasalliklar orasidan “Nafas olish a’zolari kasalliklari”ga doir kasallliklardan “Bronxial astma”ni tanlab, oq qog‘ozga yozsin deb faraz qilaylik. Pediatrning bu tanlagan kasalligini Izquvar quyidagi savollar yordamida aniqlaydi.

1-savol: Bu kasallik tug‘ma kasalliklar guruhiga kiradimi? **Javob:** yo‘q.

Bu javobdan Izquvar, Pediatr tanlagan kasallik yurak tug‘ma yurak nuqsonlari emasligini aniqlaydi. Demak, Izquvar kasallikni qolgan orttirilgan kasalliklar orasidan axtarishi lozim.

2-savol: Bu kasallikda qorinda og‘riq bo‘lishi asosiy diagnostik mezon bo‘lib hisoblanadimi? **Javob:** Yo‘q.

Bu javobdan Izquvar, Pediatr tanlagan kasallik ovqat hazm qilish a’zolari kasalliklari emasligini aniqlaydi. Demak, Izquvar kasallikni “Nafas oilsh a’zolari

kasalliklari”, Yurak qon-tomir kasalliklaridan revmatizm va “Buyraklar va siylik ajratish a’zolari kasalliklari” orasidan izlashi lozim.

3-savol: Bu kasallik infeksiyon-allergik xarakterga egami? **Javob:** Ha.

Ushbu javobdan so‘ng Izquvar “Revmatizm”, “Glomerulonefrit”, “Bronzial astma” dan boshqa barcha kasalliklarni chiqarib tashlaydi, hamda Pediatr tanlangan kasallikni faqat shu uchta kasallik orasidan izlash kerakligini o‘ylab savol beradi.

4-savol: Bu kasallikda xurujlar kuzatiladimi? **Javob:** Ha

Bu javob Izquvarga tanlangan kasallik “Bronzial astma” ekanligi to‘g‘risida xulosa chiqarishiga imkon beradi. Shunday qilib, Pediatr tomonidan tanlangan kasallik, Izquvar tomonidan 4 ta savol bilan topildi..

2-tur.

2-turda Izquvar va Pediatr o‘z rollarini almashtiradilar, ya’ni Izquvar Pediatr rolini, Pediatr esa, Izquvar rolini bajaradi. Endi yangi Pediatr 37 ta kasallik ichidan “Ovqat hazm qilish a’zolari kasalliklari”ga doir “Gipotrofiya” ni tanlab, oq qog‘ozga yozdi deb faraz qilaylik. Izquvar taxminan quyidagi savollar orqali kam savollar yordamida Pediatr tanlangan kasallikni topishi mumkin.

1-savol: Bu kasallikda siylikda o‘zgarishlar kuzatiladimi? **Javob:** yo‘q.

Ushbu javobdan so‘ng “Buyraklar va siylik ajratish tizimi kasalliklari” ga doir 5 ta kasallik emasligi aniqlanadi. Qolgan 3 ta sitstema kasalliklari orasidan qidirishi lozim. Shu maqsadda Izquvar yana savol beradi:

2-savol: Bu kasallikda tana harorati oshadimi? **Javob:** yo‘q.

Ma’lumki, yallig‘lanish kasalliklarida tana harorati ko‘tarilishi asosiy simptom hisoblanadi, shuning uchun tanlangan kasallik barcha yallig‘lanish kasalliklaridan biri emasligi aniqlanadi. Endi Izquvar bu kasalliklardan faqatgina tug‘ma yurak nuqsonlari va “Ovqat hazm qilish a’olari kasalliklari”ning 6 tasi orasidan izlashi lozim.

3-savol: Bu kasallikda ovqatlanish muhim o‘rin tutadimi? **Javob:** Ha

Demak, bu javobdan so‘ng Izquvar kasallikni “Ovqat hazm qilish a’olari kasalliklari” orasidan izlash kerak degan xulosa qiladi.

4-savol: Ushbu kasallikda tana vazni kamayishi darajalarga bo‘linadimi?

Javob: Ha

Ushbu javobdan Pediatr tanlagan kasallik “Gipotrofiya” ekanligi ma’lum bo‘ladi. Shunday qilib, Pediatr tanlagan kasallikni Izquvar 4 ta savol bilan topdi.

O‘yin durang natija bilan tugadi. Agar 2 turda Izquvar kasallikni 5 ta yoki undan ortiq savollar yordamida topsa, u yutqazgan hisoblanadi.

3-tur

Pediatr bilan Izquvar yana o‘rin almashadilar. Pediatr kasalliklar orasidan “Revmatizm”ni tanlab, oq qog‘ozga yozadi. Pediatr tanlagan kasallikni Izquvar quyidagi savollar yordamida aniqlaydi.

1-savol: Bu kasallikni mikroorganizmlar chaqiradimi?

Javob: Ha

Ushbu javobdan so‘ng, barcha tug‘ma yurak nuqsonlari, “Ovqat hazm qilish a’zolari kasalliklari”ning ayrimlari emasligi aniq bo‘ladi. Izquvar yallig‘lanish bilan kechuvchi kasalliklar orasidan bu kasallikni topish maqsadida savol beradi.

2-savol: Bu kasallikda nafas olishning qiyinlashuvi kuzatiladimi?

Javob: yo‘q.

Demak bu “Nafas olish a’zolari kasalliklari” emas, Izquvar ushbu tizmiga xos 8 ta kasallikni miyasidan chiqarib shlaydi. Pediatr tanlagan kasallikni orttirilgan tug‘ma nuqsonlari, revmatizm, “Buyraklar va siydir ajratish tizimi kasalliklari” orasidan izlash lozimligi to‘g‘risida xulosa qilgan Izquvar yana savol beradi.

3-savol: Yurakda organik o‘zgarishlar kuzatiladimi? **Javob:** Ha.

Demak bu kasallik yoki revmatizm, yoki orttirilgan yurak nuqsonlari bo‘lishi mumkin. Maqsadga erishishga ozgina qolganini his qilgan Izquvar bitta savol bilan pediatr tanlagan kasallikni topishi mumkin.

4-savol: Qon bioximiyaviy analizida C reaktiv oqsil miqdori o‘zgaradimi?

Javob: Ha.

Demak bu faqat revmatizmga xos belgi bo‘lganligi sababli, Pediatr tanlagan kasallik “Revmatizm” ekanligi aytildi.

4-tur.

Pediatr kasalliklar orasidan “Piyelonefrit” ni tanlab, oq qog‘ozga yozadi. Pediatr tanlagan kasallikni Izquvar quyidagi savollar bilan topishga harakat qiladi.

1-savol: Bu kasallikda ovqat hazm qilish tizimida o‘zgarishlar kuzatiladimi?

Javob: yo‘q.

Demak bu kasallik “Ovqat hazm qilish a’zolari kasalliklari” emas. Ushbu tizimga xos 8 ta kasallik chiqib ketadi. Izquvar savol berishda davom etadi.

2-savol: Bu kasallikda nafas olishning qiyinlashuvi, hansirash kuzatiladimi?

Javob: Yo‘q.

Bu javobdan so‘ng Pediatr tanlagan bu kasallik “Nafas olish a’zolari kasalliklari” va tug‘ma yurak nuqsonlari orasida emasligi aniq bo‘ladi. Endi kasallikni “Buyraklar va siydik ajratish a’zolari” kasalliklari orasidan topish maqsadida Izquvar savol beradi.

3-savol: Siydikda eritrositlarning bo‘lishi, ya’ni qon bo‘lishi kuzatiladimi?

Javob: yo‘q.

Bu javobdan so‘ng Pediatr tanlagan kasallik “Glomerulonefrit”, “Irsiy nefrit” emasligi aniq bo‘ladi. Bu kasallikni “Siydik-tosh kasalligi”, “Sistit”, “Piyelonefrit” orasidan izlash kerak degan xulosaga kelgan Izquvar savol beradi.

4-savol: Bu kasallikda buyrak jomlari va oraliq to‘qimasi yallig‘lanadimi?

Javob: Ha

Nihoyat 4 ta savol yordamida Izquvar bu kasallik “Piyelonefrit” ekanligini topdi. O‘yin durang natija bilan tugadi.

Bu usul bilan dars o‘tish dinamik xarakterga ega bo‘lishi lozim. Avval bitta sistema kasalliklari, masalan “Nafas olish a’zolari kasalliklari”, so‘ngra, “Yurak qontomir tizimi kasalliklari” misolida mashg‘ulot o‘tkaziladi, keyin esa boshqa sistema kasalliklari asta-sekin qo‘sila boradi.

“XIM” usulining pediatriyada hamshiralik ishi fanida tadbiq etilishidan xulosalar.

Kuchli tomoni	<ul style="list-style-type: none"> mazkur texnologiya, ayni paytda, turli g‘oyalarni ifodalash hamda ular orasidagi bog‘liqliklarni aniqlashga imkon yaratadi o‘quvchilarning qisqa, lo‘nda, ilmiy savol berish, savolga qisqa, lo‘nda, ilmiy asoslangan, to‘g‘ri va aniq javob berish qibiliyatini rivojlantiradi mavzuning mohiyatini chuqur tushunishga yordam beradi izlanuvchanlik, topqirlik qobiliyatlarini rivojlantiradi o‘quvchilarni tizimlashtirish (sistemaga solish), ijodiy, tahliliy mushohada qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi
Ojiz tomoni	<ul style="list-style-type: none"> ko‘p vaqt talab etadi alohida tayyorgarlik talab etadi
Imkoniyatlari	<ul style="list-style-type: none"> o‘quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini holis baholash, o‘rganilayotgan mavzu haqidagi tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi o‘quvchilarlar soni cheklanmagan bo‘lishi barcha mavzularni o‘rganish imkonini bor pedagogdan maxsus tayyorgarlik va ilmiy salohiyatni talab etadi, shu bilan birga o‘quvchi faol ishtirot etadi.

	• о‘quvchilarning fanni о‘zlashtirish ko‘rsatkichlarini oshirishlariga imkoniyat yaratadi

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕЗУРСОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Директор ООО "Mechanics Parts" Бурибаев О.Р

Ташкентский институт ирригации и мелиорации.

Примерно 70% всей пресной воды в мире используется в сельском хозяйстве, но эффективность её использования во многих странах не превышает 50%. Использование ядерных и изотопных методов позволяет получать информацию о водопользовании, включая потери воды через испарение из почвы, что в свою очередь способствует оптимизации планирования орошения и повышению эффективности использования водных ресурсов.

В контексте приоритетных направлений Постановление Президента Указ Президента Республики Узбекистан, от 10.07.2020 г. № УП-6024, «Об утверждении концепции развития водного хозяйства республики узбекистан на 2020 — 2030 годы». [1].

Сельское хозяйство является крупнейшим потребителем пресноводных ресурсов, при этом около 70% всей потребляемой воды используется для орошения. Однако орошаемые угодья занимают менее четверти от общего объема воды, используемого для выращивания сельскохозяйственных культур в мире. Богатые культуры в основном зависят от атмосферных осадков, что подчеркивает их значимость в мировом производстве продовольствия. Большая часть сельскохозяйственных угодий в развивающихся странах, особенно в Африке, Латинской Америке и регионе Ближнего Востока и Северной Африки, не обладает системами искусственного орошения. Однако, орошаемые угодья обеспечивают высокую урожайность и значительный объем продукции растениеводства, хотя занимают небольшую часть от всей земледельческой площади. Зеленая революция, которая сосредоточилась на увеличении

производства сельскохозяйственных культур, в значительной степени зависела от орошения, что помогло предотвратить голод и снизить зависимость от импорта продовольствия в развивающихся странах. [2].

Необходимо последовательно развивать Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства, сделав его современным и престижным учреждением высшего образования мирового уровня. Улучшение условий обучения и подготовки кадров в области водного хозяйства поможет привлечь талантливых студентов и сохранить высококвалифицированных специалистов.

Также важно повышение уровня оплаты труда работников водохозяйственных организаций, чтобы обеспечить социальное признание и привлекательность данной профессии. Уровень оплаты труда должен быть соразмерен средней оплате труда по стране, чтобы сохранить высококвалифицированных специалистов и привлечь новых кадров.

Необходимо улучшить координацию научно-исследовательских и проектно-конструкторских работ в области водного хозяйства, а также обеспечить достаточное финансирование научно-инновационной деятельности. Это позволит более эффективно внедрять результаты исследований в производство и соответствовать современным требованиям. [4].

Для улучшения водного баланса в сельском хозяйстве важно внедрить ряд дисциплин, которые помогут оптимизировать использование водных ресурсов и снизить негативное воздействие на окружающую среду. Вот несколько предложений:

Управление водными ресурсами: Эта дисциплина будет охватывать стратегии и методы управления водными ресурсами, включая оценку, распределение и регулирование воды для сельскохозяйственных нужд. Студенты будут изучать современные подходы к управлению водными ресурсами, включая принципы устойчивого развития и защиты водных экосистем.

Технологии водоснабжения и орошения: Эта дисциплина будет

посвящена изучению современных технологий и методов водоснабжения и орошения в сельском хозяйстве. Студенты будут изучать эффективные системы орошения, методы управления потреблением воды и технологии повышения её использования.

Агроэкология и устойчивое земледелие: Эта дисциплина будет объединять аспекты сельского хозяйства и экологии, чтобы студенты понимали влияние сельскохозяйственной практики на водные ресурсы и окружающую среду. Они будут изучать методы устойчивого земледелия, которые способствуют сохранению водных ресурсов и биоразнообразия.

Гидрология и гидротехника: Эта дисциплина будет предоставлять студентам знания о гидрологических процессах, циклах воды и инженерных методах управления водными системами. Студенты будут изучать проектирование и строительство гидротехнических сооружений, а также методы оценки водных ресурсов.

Экономика водных ресурсов: Эта дисциплина будет фокусироваться на экономических аспектах использования и управления водными ресурсами в сельском хозяйстве. Студенты будут изучать методы экономической оценки водных проектов, механизмы финансирования и стимулирования эффективного использования воды.

Внедрение этих дисциплин поможет развить у студентов комплексное понимание проблем водного баланса в сельском хозяйстве и подготовить кадры, способные принимать обоснованные решения для улучшения управления водными ресурсами и повышения устойчивости сельскохозяйственного производства. [4].

Наш анализ водных ресурсов сельского хозяйства позволил нам получить важную информацию о потреблении и использовании воды в этом секторе. Однако доля орошаемых угодий в общем объеме водопотребления для сельского хозяйства относительно невелика - менее четверти. Это указывает на неэффективное использование водных ресурсов в некоторых случаях. Также стоит отметить, что богатые культуры, которые зависят от атмосферных осадков,

играют значительную роль в производстве продовольствия, особенно в регионах, где отсутствуют системы искусственного орошения. Однако, несмотря на то, что орошаемые угодья занимают меньшую часть земледельческой площади, они обеспечивают более высокую урожайность и значительный объем продукции.

В целом, наш анализ позволил нам лучше понять динамику использования водных ресурсов в сельском хозяйстве и выявить потенциальные направления для повышения их эффективности и устойчивости, а также внедрить дисциплину «Иновации в водном хозяйстве», где студенты будут ознакомлены с последними достижениями и инновационными технологиями в области водного хозяйства, включая использование дистанционного зондирования, геоинформационных систем и агроэкологических моделей. Внедрение этих дисциплин в образовательные программы поможет подготовить кадры сельского хозяйства, обладающие глубокими знаниями и навыками в области управления водными ресурсами, способные эффективно решать проблемы водного хозяйства и содействовать устойчивому развитию сельского хозяйства.

Литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан, от 10.07.2020 г. № УП-6024 Об утверждении концепции развития водного хозяйства Республики Узбекистан на 2020 — 2030 годы <https://lex.uz/ru/docs/4892946>

2. Дискуссионный документ. Вода и питание Согласование мероприятий в рамках Десятилетия действий Организации Объединенных Наций по проблемам питания и Десятилетия действий Организации Объединенных Наций “Вода для устойчивого развития” Февраль 2020 года.

3. Международный Фонд Спасения Арака Межгосударственная Координационная Водохозяйственная Комиссия Научно-Информационный Центр ЮРИДИЧЕСКИЙ СБОРНИК № 53 2021 г.

4. "Управление водными ресурсами в Узбекистане" - А. Абдуллаев 5-й Международный конгресс "Вода: экология и технология" - ЭКВАТЭК-2002 (Россия, Москва, 4-7 июня 2002 года).

PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK

MADANIYATINING INNOVATSION XUSUSIYATLARI

Dustov Baxodir Toshpo'latovich,

Professional ta'limdi rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Maqolada yoshlar tadbirkorlik va ishbilarmonlik tafakkurini rivojlantirish iqtisodiy madaniyatga bevosita bog'liq bo'lib, unda aholining iqtisodiy madaniyati yaxlit tizim sifatida samarali yoritilib o'tilgan. Iqtisodiy madaniyat, tadbirkorlik madaniyati, bir butun ijtimoiy tizim bo'lib, undan foydalanish kompleks tarzda amalga oshirilsagina samara berishi nazariyalari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Raqobatbardosh kadrlar, tadbirkorlik, iqtisodiy xulq-atvor, xulq, mehnat, odob-axloq, tadbirkorlik madaniyati.

Bugungi globallashuv davrida yoshlarning iqtisodiy tafakkurini yuksaltirish va sifat jihatdan yangi bilimlar bilan o'qitish dolzarb masaladir. Mavjud imkoniyatlar hozirgi yoshlardan bilim, ishtiyoq, yuqori iqtisodiy tafakkurni va faollikni talab qiladi. Mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish, tadbirkorlarni ko'paytirish, ayniqsa, yosh avlodni bu sohaga jalb qilish davri kelganidan dalolat beradi. Yoshlarimizdan yurtimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishdayuksak iqtisodiy siyosiy faollik talab etiladi.

Davlatimizda yoshlar xar tomonlama: siyosiy, huquqiy va iqtisodiy madaniyatini oshirish, tadbirkorlikni rivojlantirish bugungi kunning dolzarb masalasidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev aytganidek: "Biz yoshlarmizda tadbirkorlik tashabbusini rivojlantira olsak, ularga mablag'lardan to'g'ri foydalanishni o'rgatsak, nafaqat iqtisodiy, balki ko'plab ijtimoiy muammolarni ham xal etgan bo'lamiz"⁸ – degan fikrni ilgari suradi. Shu o'rinda iqtisodiy madaniyat insonning tadbirkor va uy-xo'jalik yuritish qadriyatlari va orzu-umidlarining bir qismidir. Ushbu mezoniy tushuncha kishilik jamiyatida doimo iqtisodiy munosabatlar mahsuli sifatida vujudga kelgan. Jamiyatda kishilar hayotiy manfaat va ehtiyojlarini

⁸Мирзиёев Ш.М. Билимли авлод – буюк келажакни, тадбиркор халқ – фаравон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараккиётнинг кафолатидир. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганинг 26 йиллигига бағишиланган тантанали маросимидағи маъруzasи. 2018 йил 7 декабрь. Тошкент – “Ўзбекистон” -2019. -Б. 23.

qondirish uchun iqtisodiy munosabatlarga qanday kirishishida iqtisodiy xulq-atvor yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Umuman olganda iqtisodiy madaniyat iqtisodiyot sub'yektlari ya’ni insonlarning bir-biriga bo‘ladigan munosabatida o‘zini tutishining milliy, umuminsoniy, ahloqiy, huquqiy, iqtisodiy qoidalariga amal qilishning me’yor darajasini belgilaydi. Bu hatti-harakatlar albatta mazkur iqtisodiy hayotningtabiat, xarakteri va qarama-qarshiliklari qonuniyatlariga ko‘ra aniqlanadi. Iqtisodiy madaniyat aslida bozor tamoyillari qonunlariga amal qilishdir. Demak, har bir insonni o‘z kasbiga nisbatan layoqat, bilimdonlik, omilkorlik, mas’uliyat va halollik yotadi.

Iqtisodiy dunyoqarash bilish, fikrlash, insoniyatni qurshab turgan dunyoni anglashi, o‘zgarishlarni oldindan xis eta olishi, ijodiy fikrlar yaratish va ularni amalga oshirish yo‘llarini topish kabi ma’naviy rivojlanish shakllaridan biridir. Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev “Oldimizda turgan eng muhimmasalalar shuki – ma’naviyatli, bilimli va kasb-hunarlarli, o‘z fikriga ega bo‘lgan yoshlarimizni zamonaviy qadriyatlar ruhida tarbiyalashni yaxshi tushunamiz”⁹. Axloqiy tafakkur milliy urf-odat va an’analarning subordinatsiyasi bo‘lsa, iqtisodiy tafakkur esa insonlarni yashash tarzida uy-xo‘jalik yuritish, moddiy va ma’naviy ehtiyojlarni qondirish bilan birga, tadbirkorlik madaniyatining vujudga kelishining asosi hisoblanadi.

Iqtisodiy tafakkurning o‘ziga xos mezonlaridan biri yangi turdag'i yondashuvlarni belgilashni nazarda tutadi. Birinchisi, ijtimoiy xarakterdagi yangi, o‘zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning ilmiy-nazariyxususiyati va uning aks etishini bildiradi. Bundan kelib chiqadiki, yig‘ilgan bilimlardan boshqa, ishbilarmon iqtisodiy tafakkuri va obyektiv qonunlarni bilishi hamda iqtisodiy tizimga tegishli bo‘lgan qarorlarni mazmun-mohiyatini anglab yetishi kerak. Ikkinci yondashuvga ko‘ra iqtisodiy faoliyatni takomillashtirishning sifat jihatdan yangi yutuqlarga erishish, uning obe’ktiv shart-sharoitlari, ishlab chiqarishning intensivlashtirish jarayoni

⁹Мирзиёев Ш.М. Демократик ислоҳотларни изчил давом эттириш, ҳалқимиз учун тинч ва осойишта, муносиб ҳаёт даражасини яратиш – барқарор тараккиёт кафолатидир. / Тадбиркорлар ва ишбилармонлар ҳаракати – Ўзбекистон Либерал-демократик партиясининг VIII съездидаги маъruzasi. // «XXI ASR», 2016 йил 21 октябрь, 44-сон.

mohiyatini belgilaydi. Bu jarayonni idrok etish, miqdoriy jihatdan emas, balki sifat va samaradorlikning yakuniy natijaga erishiladi.

Hozirgi kunda kishilarning iqtisodiy tafakkuri dunyo tajribasi yutuqlarini, muvaffaqiyatlarini o‘rganib va ulardan yuqori natijalarga erisha olishni nazarda tutadi. Milliy iqtisodiyot jahon global iqtisodiyotning bir qismi bo‘lib hisoblanadi. Xalqaro integratsiyaning asosiy maqsadi dunyo bozorini rivojlantirish va chuqurlashtirish orqalihamda hamkorlikda ishlab chiqarish korxonalarini tashkil etishdan iborat. Bu esa nafaqat keng iqtisodiy dunyoqarashni, balki faoliyat sohalarining kengayishiga olib keladi. Boshqa xorijiy davlatlarning tajribasi ijobiy natijalar berishi uchun quyidagilar zarur:

- birinchidan, mamlakatning milliy iqtisodi tajribasidan muhimligini ajrata olishi lozim;
- ikkinchidan, xalqaro iqtisodiy tajribani qabul qilayotgan davlatlarning o‘ziga xos sharoitlariga aniq va har yoqlama tahlil qilish asosida qo‘llanilishi zarur.

Tadbirkor yangi ruhiy munosabatlarni rivojlantirishi, nostandard yondashuvlarni topishi, qarshiliklarni oldindan ko‘ra bilish va ularni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak. Iqtisodiy tafakkur ilmiy-nazariy faoliyatiga ko‘ra keng va tor bo‘lishi mumkin. Bu esa tadbirkorlik faoliyatini turli sohalariga nisbatan kengroq izlanishlarni hamda muvaffaqiyat darajasini namoyon qiladi. Iqtisodiy tafakkurning shakllanishi va faoliyatini quyidagilar orqaliko‘rsatib o‘tishimiz mumkin: 1) kelajakdagi qilmoqchi bo‘lgan rejalarни belgilash qobiliyati; 2) harakatlaringizni boshqara olish qobiliyati; 3) o‘z xatti-harakatlari to‘g‘risida hisobot berish.

Iqtisodiy tafakkur L.S.Blyaxmanning fikricha: “iqtisodiy munosabatlarning inson ongida aks etishi, ular tomonidan iqtisodiy bilimlarni o‘zlashtirish va ular ongida iqtisodiy faoliyatda namoyon bo‘lishi jarayoni”¹⁰ dir. L.S.Blyaxman iqtisodiy tafakkurning tuzilmasini uch komponent asosida ko‘rsatib o‘tgan: birinchidan, iqtisodiy faoliyat mazmun-mohiyatini tushunish; ikkinchidan, ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarishning turlari va qonuniyatları haqidagi ma’lumotlarni tahlil qilish;

¹⁰ Бляхман Л.С. Перестройка экономического мышления. – М.: Политиздат, 1990. -С. 42.

uchunchidan, nazariy bilimlardan foydalanish orqali amaliy natijalarga aylantirish va ishlab chiqarishga tadbiq qilish.

Iqtisodiy tafakkur insoniyatning ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan o‘zini qurshab turgan moddiy olam hodisalarga munosabatining shakllanishi. Bu o‘zgarish va jarayonlarga o‘zaro baho berishi va aniq qarorlar qabul qilishi lozim. Iqtisodiy ong, qarashlar, faoliyat, bilim va tasavvurlar tadbirkor inson madaniyatini shakllanishidan iborat bo‘lib, unda iqtisodiy madaniyat shakllanishi uchun zamin tayyorlaydi. Iqtisodiy tafakkur kishilik jamiyatining boshlang‘ich davrida primitiv (sodda) tarzda shakllangan. Natijada, ehtiyojlarni qondirish uchun mehnat qurollari, ishlatish, ov va termachilik elementlari paydo bo‘lgan. Iqtisodiy tafakkurning rivojlanishi va takomillashuvi turli davrlarda turlicha kasb etgan. Hozirgi davrda esa yoshlarda iqtisodiy tafakkurining rivojlanganligini tadbirkorlik madaniyati va ishbilarmonlik madaniyatini o‘sishida kuzatilmoqda.

Hozirgi davr yoshlarining iqtisodiy tafakkurida tadbirkorlik madaniyati quyidagi substansional asosga ega: 1) akkumulyativ -iqtisodiy madaniyat tarkibidagi qismlarning o‘zgaruvchanligiga moyilligi, ob’yektlarni tezroq idrok va tasavvur etish uchun tadbirkorlik jamiyatida madaniylashgan jamiyat sifatida vujudga keladi; 2) inson ishlab chiqarishini modernizatsiya qilish orqali ishbilarmonlik faoliyatini boyitadi va yangilanish imkoniyatlarini o‘stirish bilan birga, tashqi va ichki imkoniyatlarini tarmoqlashtirish orqali madaniy an’analarni rivojlantirish; 3) mehnatdagi sifat va samaradorlik – ya’ni madaniy aloqalarning ko‘pligi va ularning quvvati tufayli samarali ishlash qobiliyatining o‘sishi; 4) invariantlilik - tadbirkorlar madaniyati xarakatga keltiruvchi va tajribalarining ikki xilligini keltirib chiqaruvchi qobiliyatdir. Kishilarning erkin tanlash tamoyillari asosida iqtisodiy madaniyat me’yorlari va qadriyatlaridan foydalanishga imkon beradi. Tadbirkorlik - bu kishilarning yuksak madaniyatidir. Bizning fikrimizcha, yoshlarning tadbirkorlik madaniyati – an’anaviy va hozirgi zamонавиy ishlab chiqarish imkoniyatlarini o‘zida mujassam qilgan va birlashtirgan. Moddiy va ma’naviy ehtiyojlarning o‘zaro hamohangligini o‘zida jamlagan inson yaratuvchanlik faoliyatining mohiyati bajargan aqliy mexnat yig‘indisidir. Tadbirkorlik madaniyati kishilik madaniy taraqqiyotning

xar bir tarixiy bosqichida odamlar hayoti, faoliyati, xulq-atvori, ularning birlashmalari, umuman, jamiyatning turli iqtisodiy qirralarini o‘zida mujassam etgan kategoriya sifatida rivojlanib kelgan.

Yoshlar tadbirkorligining kuchli jixatlari shundaki ularda yuqori ijodkorlikfaoliyati, yangicha fikrlash yaratish, yuqori darajadagi harakatchanlik; yondashuvlarning moslashuvchanligi, yangi o‘sib borayotgan ehtiyojlar bozorlarining rivojlanishiga tezlik bilanmoslashish; o‘zgaruvchan moddiy va ma’naviy ishlab chiqarishga tayyorgarlik va o‘sib borayotgan bozor iqtisodiyoti talablariga mos ravishda zomanaviy bilim va ilg‘or tajribalari orqali bosqichma-bosqich takomillashtiriib borish. Yosh tadbirkorlarni iqtisodiy faoliyat bilan ayniqla, uning dastlabki bosqichida kuzatiladigan ortib borayotgan bosim va ruhiy xolatlariga doimo ijobiy qobiliyatlarining mavjudligi, hamda ruhiy holatining barqarorligiga erishish.

Mamlakatimizda yoshlar iqtisodiy dunyoqarashdagi tadbirkorlik madaniyatini yuksaltirish uning metodologiyasini o‘rganish orqali quyidagi xulosalarga kelindi:

1) iqtisodiy dunyoqarashxosilasi bo‘lgan ishbilarmonlar doimyangilikga intiluvchilar bo‘lib, yangi g‘oyalarni amaliy hayotda qo‘llashda va ishlab chiqishga tadbiq etishda iqtisodiy, huquqiy imkoniyatlardan keng foydalanishi lozim. Iqtisodiy dunyoqarashkishilarning mehnat faoliyati, ishbilarmonlik darajasi va tadbirkorlik madaniyati, ma’naviyati orqali yoshlarda yangicha tadbirkorlikni shakllantirishda ijtimoiy-iqtisodiy makon yaratadi;

2) tovar va mahsulotlarning yangi bozorini shakllantirish, oldin mavjud bo‘lgan yoki ma’lum bir mamlakatda sanoat hali muomalaga chiqarilmagan va tashkil qilinmagan yangi bozor munosabatlarini yaratish bu jamiyat kelajagi uchun iqtisodiy tafakkur belgisidir;

3) O‘zbekistonning bozor munosabatlariga o‘tishining o‘zi, ijtimoiy falsafiy, ekzistensial nuqtai nazardan innovasion voqelikdir. Bular o‘tish davri – jahon iqtisodiyotiga moslashish – innovasion jamiyatga o‘tish tarzida transformatsiyaga uchramoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Mirziyoyev Sh.M. Bilimli avlod – buyuk kelajakni, tadbirkor xalq – faravon hayotning, do’stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganligining 26 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimidagi ma’ruzasi. 2018 yil 7 dekabr. Toshkent – “O‘zbekiston” -2019. -B. 23.

2.Mirziyoyev Sh.M. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish, xalqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish – barqaror taraqqiyot kafolatidir. /Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O‘zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII s’yezdidagi ma’ruzasi. // «XXI ASR», 2016 yil 21 oktyabr, 44-son.

3.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent, O‘zbekiston, 2021 yil.

4.Бляхман Л.С. Перестройка экономического мышления. – М.: Политиздат, 1990. -С. 42.

РОЛЬ БИОЛОГИИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Гафурова Мадинахон Фарход кизи

Студентка 3- курса Национального Университета имени Мирзо Улугбека

Биология играет важную роль в сельском хозяйстве, так как она изучает живые организмы, их функции, взаимодействие и окружающую среду. В сельском хозяйстве биологические знания используются для улучшения урожайности, борьбы с вредителями и болезнями растений, повышения качества почвы, разведения и генетической селекции сельскохозяйственных животных и растений.

Биотехнология лучше всего определяется как использование научных методов для улучшения и изменения ценности растений, животных и микроорганизмов. На протяжении многих лет биотехнология нашла свое применение в ряде областей, включая медицину, сельское хозяйство, генную инженерию и т.д.

В этой статье вы познакомитесь с применением биотехнологии в сельском хозяйстве и ее ролью вкратце.

Биологические методы также применяются для разработки устойчивых сельскохозяйственных систем, которые могут снизить негативное воздействие на окружающую среду. Например, биологическое земледелие и интегрированная защита растений основаны на использовании биологических агентов для контроля вредителей и болезней, минимизируя при этом использование химических пестицидов.

Таким образом, биология играет ключевую роль в повышении эффективности сельского хозяйства, устойчивости производства и обеспечении продовольственной безопасности.

Биология критически важна для сельского хозяйства несколькими способами. Понимание биологических процессов растений, животных и микроорганизмов имеет важное значение для максимизации продуктивности и устойчивости сельского хозяйства.

В растениеводстве знание биологии растений помогает развивать болезнеустойчивые сорта, повышать урожайность и оптимизировать условия роста. Понимание биологии вредителей и полезных организмов также позволяет разрабатывать эффективные стратегии борьбы с вредителями.

В животноводстве биология имеет решающее значение для животноводства, питания, профилактики заболеваний и общего благосостояния. Кроме того, биология играет ключевую роль в развитии устойчивых методов ведения сельского хозяйства, таких как сохранение почв и органическое земледелие. Наиболее перспективным подходом к решению мировых продовольственных проблем является выведение сортов, которые не только повышают урожайность существующих культурных растений, но и содержат больше белка и других питательных веществ.

Помимо увеличения содержания белка и других питательных веществ, для этого необходимо вывести сорта, более устойчивые к болезням и вредителям.

В животноводстве важно высокопродуктивный скот с высоким уровнем производства молока, мяса, яиц и шерсти. Мировое продовольственное обеспечение. Продовольственные запасы улучшаются не только за счет

традиционной селекции. Одним из важнейших способов улучшения культурных растений и домашнего скота является генная инженерия. Возможности использования растений, в частности, безграничны. Генная инженерия растений — это новое направление человеческой деятельности, позволяющее изменять генетический дизайн организмов.

Организмы, созданные методами генной инженерии, принято называть трансгенными организмами. Они называются трансгенными организмами. Производство трансгенных организмов является альтернативой традиционным методам разведения животных и растений. Ответственные ученые, фермеры, производители продуктов питания и политики признают, что использование трансгенных организмов следует рассматривать очень тщательно, чтобы гарантировать, что они не представляют никаких рисков для окружающей среды и здоровья или, по крайней мере, не превышают рисков, связанных с использованием существующих культур и методов. Современная биотехнология представляет собой уникальное применение науки, которое можно использовать для улучшения жизни общества путем создания сельскохозяйственных культур с улучшенными питательными качествами, устойчивостью к вредителям и болезням и снижением себестоимости производства. Биотехнология в форме генной инженерии — это аспект науки, который может принести важные выгоды, если его использовать осторожно и этично. Обществу необходимо предоставить сбалансированное представление об основах биотехнологии и генной инженерии, процессах, используемых при разработке трансгенных организмов, типах используемого генетического материала, а также преимуществах и рисках новых технологий.

Это новое и перспективное направление для сельского хозяйства. Таким образом, основной целью селекции животных и растений в сельском хозяйстве является повышение продуктивности, улучшение качества продукции и увеличение производительности сельскохозяйственной продукции.

Биологические основы сельского хозяйства

К ним относятся повышение устойчивости к вредителям и болезням, повышение устойчивости к стрессам окружающей среды (засуха, холод, жара и т. д.), увеличение скорости роста и повышение устойчивости к гербицидам. Результаты генной инженерии могут быть использованы для создания и внедрения новых высокоурожайных сортов и гибридов сельскохозяйственных культур.

Сельское хозяйство - одна из важнейших отраслей производства. Среди них особое место занимает растениеводство, которое не только удовлетворяет потребности человечества в продуктах питания, но и производит продукцию, служащую сырьем для многих отраслей промышленности. Особое значение на этом этапе приобретает растениеводство.

Растениеводство приобретает особое значение на современном этапе, когда человечество стоит на пороге истощения углеводородного сырья. Развитие биотехнологий позволило использовать растительное сырье в качестве энергетического ресурса.

В будущем потребность в растительном сырье будет постоянно возрастать, а значение растениеводства как отрасли сырьевого производства - увеличиваться. Поэтому исследование биологических основ сельского хозяйства, особенно современных технологий выращивания культурных растений, является одним из приоритетных направлений в биологии. Биологические основы сельского хозяйства в Узбекистане опираются на уникальные климатические условия, разнообразие почв и растительный мир региона. Вот несколько ключевых аспектов биологических основ сельского хозяйства в Узбекистане:

1. *Климатические условия*: Узбекистан имеет разнообразный климат, от пустынного до умеренного. Это влияет на выбор сельскохозяйственных культур и методов их выращивания.

2. *Почвы*: Разнообразие почв в Узбекистане требует различных методов обработки и удобрения для оптимального роста растений. Использование

биологических методов улучшения почвы, таких как компостирование и зеленое удобрение, играет важную роль.

3. *Сельскохозяйственные культуры*: Хлопок является одним из основных сельскохозяйственных культур в Узбекистане. Изучение генетики хлопчатника и других культур помогает создавать сорта, устойчивые к болезням и сухости.

4. *Иrrигация*: Важным аспектом сельского хозяйства в Узбекистане является система ирригации. Благодаря биологическим знаниям об управлении водными ресурсами можно эффективно использовать воду для орошения полей.

5. *Борьба с болезнями и вредителями*: Изучение биологии болезней и вредителей помогает разрабатывать методы контроля, которые могут снизить потери урожая и минимизировать применение пестицидов.

6. *Экологическая устойчивость*: Применение биологических методов, таких как органическое земледелие, помогает сохранить экосистему и уменьшить негативное воздействие сельского хозяйства на окружающую среду.

Таким образом, биологические основы сельского хозяйства в Узбекистане играют важную роль в обеспечении продовольственной безопасности, устойчивого использования природных ресурсов и развитии сельскохозяйственного сектора страны.

Современное сельское хозяйство - одна из важнейших отраслей материального производства. Его основными задачами являются выращивание сельскохозяйственных культур и разведение скота для производства сельскохозяйственной и животноводческой продукции.

Сельское хозяйство — это не только одна из отраслей экономики, имеющая особое значение. Оно способствует формированию особого образа жизни десятков миллионов людей, позволяет сохранять культурные и этнические традиции, гарантирует социальный и административный контроль над территорией.

Сельское хозяйство гарантирует социальный и административный контроль над территорией.

Основными отраслями сельского хозяйства являются растениеводство, земледелие и животноводство.

Растениеводство подразделяется на самостоятельные отрасли: полеводство, овощеводство и животноводство.

Полеводство, овощеводство, садоводство, цветоводство, пастбищеводство, лесное хозяйство и другие. Это полевые культуры, овощи, фрукты и ягоды, а также луговые культуры. Это деление определяется тем, какие культуры выращивает сектор.

За 500 лет важнейшие сельскохозяйственные культуры были распространены и выращивались по всему миру. Современное сельское хозяйство в умеренных и некоторых тропических регионах специализируется на шести культурах. Это пшеница, рис, кукуруза, картофель, батат и маниока. В заключении можно сказать, что исследование биологических основ сельского хозяйства в Узбекистане позволяет выделить ряд ключевых аспектов, определяющих устойчивость и эффективность аграрного сектора страны. Важным направлением развития является внедрение современных биотехнологий, адаптированных к климатическим условиям региона, что способствует повышению урожайности и качества сельскохозяйственной продукции. Кроме того, активное использование органических методов возделывания земли способствует сохранению почвенного плодородия и экологической устойчивости аграрного сектора. Внедрение инновационных подходов в сельское хозяйство позволяет не только увеличить производство, но и снизить негативное воздействие на окружающую среду. Таким образом, развитие биологических основ сельского хозяйства играет ключевую роль в обеспечении продовольственной безопасности страны и улучшении жизни сельских жителей.

Литература:

1. Ania Wieczorek, Use of Biotechnology in Agriculture— Benefits and Risks. СТАНР—May 2003

2. Anderson, R., & Anderson, S. (2012). Emerging themes in integrating mathematics into agricultural education: A qualitative study of star teachers in Virginia. *Journal of Career and Technical Education*, 27(2), 8-19. Retrieved from <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/JCTE>
3. Wilson, E. B., & Curry, K. W. (2011). Outcomes of integrated agriscience processes: A synthesis of research. *Journal of Agricultural Education*. 52(3), 136-147.doi:10.5032/jae.2011.03136
- 4.<http://kun.uz/ru/68783350>
- 5.<http://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/agriculture>
6. Сайдов М.Х., Ашурметова Н. А., Хамдамова Г. Т., Теоретические основы органического сельского хозяйства в Республике Узбекистан, 2021.
7. Пехов А.П. Биология с основами экологии. Санкт-Петербург – Москва – Краснодар, 2006.

**O'QITUVCHNNING KASBIY MAHORATINI RIVOJLANTIRNSHDA
PEDAGOGIK REFLEKSIYANING AHAMIYATI**
Ubaydullaeva Sayyora Xasanovna

Professional ta'limdi rivojlantirish instituti tayanch doktaranti

Annotatsiya: O'qituvchining «o'z-o'zini kasbiy jihatdan har tomonlama mukammal takomillashtirishi», hamisha amalga oshadigan faoliyat emas. SHunga qaramay, o'qituvchining o'zi haqidagi deyarli har qanday fikr-mulohazasi, kasbiy refleksiyaning deyarli har bir jarayoni, kasbiy faoliyatni qiziqarli qilish uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi to'g'risida maqolada fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: refleksiya, pedagogika, o'qituvchi, kompetentsiya.

Maqola mavzusi yuzasidan YU.N.Kulyutkina, YA.S.Turbovskiy, P.V.Xudominskiy kabi tadqiqotchilarning fikricha, o'qituvchining pedagogik faoliyati, mazmunan refleksiv xususiyatga ega bo'lib, u barcha refleksiv jarayonlarni qamrab oladi. Qayd etish joizki, hozirgi kungacha pedagogik refleksiya tushunchasining mukammal tasnifi mavjud emas. Ehtimol mazkur hodisani o'rganish psixologiya, pedagogika, pedagogik psixologiya, falsafa kabi fanlarning o'zaro aloqadorligida

amalga oshirilipsh bilan bog‘liq holda hal qilinar. B.Z. Vulfov, V.N.Xarkin kabi olimlar refleksiyani - insonning o‘zini anglashi..., kasbiy refleksiyani esa - o‘zini kasbiy faoliyati davomida anglashi, o‘qituvchi mahoratida pedagogik refleksiyani - pedagogik kasbiy omilkorliqsqa o‘zini anglashi deb ta’riflaydilar.

G.M.Kodjaspirova o‘qituvchining pedagogik faoliyati barcha qirralari bilan refleksiv hodisa bo‘lsa, demak bu pedagogik refleksiya, degan nuqqai nazarni ilgari suradi.

Shu munosabat bilan ta’kidlash joizki, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida refleksiya muhim rol o‘ynaydi. B.Z.Vulfovning fikriga ko‘ra, kasbiy refleksiya jarayonida o‘qituvchi o‘zi tanlagan pedagogik kasbi talab qiladigan darajada o‘z imkoniyatlarini, u haqdagi mavjud tasavvurlarini pedagogik tajribasining muhim jihatlari bilan nisbatlaydi, va «ixtiyoriy ravishda shaxsiy pedagogik mahorat zanjiri»ni hosil qiladi. Uning fikr mulohazasi L.S.Rubinshteynning pedagogik faoliyatdagi tashqi sabablarning ichki shart-sharoitlar asosida bilvosita harakati haqidagi mashhur qoidasini tasdiqlaydi.

O‘qituvchi pedagogik mahoratning asosiy xususiyatlaridan biri uning rivojlanishida uzluksizlikning mavjudligidir. Demak, refleksiv jarayonda o‘qituvchining kasbiy mahorati, kasbiy sifatlari mavjudmi yoki yo‘qmi deb qayd etish kerak emas, balki ularning rivojlaniishni, boyib borishini, kuchayishini ragbatpantirish inobatga olinishi lozim. Ta’lim jarayoni aynan shunga xizmat qilishi kerak, qachonki bilimlar, ko‘nikma va malakalar ongli ravishda o‘z-o‘zini takomillashtirishga ichki undov bilan qabul qilinsagina u ishlanadi.

O‘qituvchining «o‘z-o‘zini kasbiy jihatdan har tomonlama mukammal takomillashtirishi», hamisha amalga oshadigan faoliyat emas. SHunga qaramay, o‘qituvchining o‘zi haqidagi deyarli har qanday fikr-mulohazasi, kasbiy refleksiyaning deyarli har bir jarayoni, kasbiy faoliyatni qiziqarli qilish uchun muhim ahamiyatga ega: chin ko‘ngildan bajariladigan og‘ir mehnat ham kasbiy faoliyatni osonlapggiradi, bu esa refleksiyaning mazmun mohiyati asoslaridan biridir.

Pedagog olimlar G.A.Golitsin va G.P.SHedrovitskiyning ishlarida refleksiyaga o‘qituvchi pedagogik faoliyati rivojlanishining asosiy omili va tabiiy mexanizmi

sifatida katga ahamiyat berilgan. G.P.SHedrovitskiy refleksiyani insonning «ijobiy faoliyatlari majmuasi» nuqtai nazaridan o‘rganishni taklif qiladi. U qandaydir pedagogik faoliyatni amalga oshirish mumkin bo‘lmasa, bu g‘oya asosida ushbu faoliyat doirasidan tashqariga «refleksiv chiqish» tizimi kuriladi, deb hisoblaydi. Bunda inson amalga oshirilmagan faoliyatdan, yangi faoliyat pozitsiyasiga o‘tadi va «fikran ma’nolar kurish» vositalariga ega bo‘ladi, ulardan kelib chiqib, birlamchi faoliyatni tushunadi va tavsiflaydi, bunda ikkinchi yangi faoliyatda birinchisidan muhim «material» sifatida foydalanadi

Olimlarning bu kabi xulosalari kasbiy refpeksiya o‘qituvchining o‘z-o‘zini rivojlantirishda (bu uning o‘z ijodiy mehnati natijasidan qoniqmasligi aslo mumkin emasligi bilan belgilanadi) shijoati, kasbiy faoliyatiga oid yangiliklarni muntazam izlanishida, ijodkorligida namoyon bo‘lishi bilan asoslanadi, demak refleksiya o‘qituvchining o‘zo‘zini kasbiy takomillashtirishiga ham asos bo‘ladi, deb aytish mumkin.

Kasbiy pedagogik faoliyatda refleksiv jarayonlarni o‘rganib ta’kidlash mumkinki, refleksiya nafaqat pedagogik faoliyatni rejalashtirish bilan bog‘liq hodisa, balki refleksiya mohiyatini kasbiy faoliyatni optimallashtirish maqsadida ham qo‘llanadi. Ba’zi olimlarning fikricha, refleksiya - asrlar davomida o‘qituvchining kasbiy faoliyatida to‘planib kelingan tajribalarida, uning xulq-atvori, muloqot madaniyati, tafakkurida yig‘ilgan eski andozalarni, kamchiliklarni bartaraf etish imkoniyatini beradi (G.F.Pojmelkina, E.YU.Koloshina, E.V.Frolova)

O‘qituvchining kasbiy refleksiyasiga pedagogik fikrlashning zarur tarkibiy hismi sifatida sarash mumkin, u o‘qituvchiga o‘z kasbiy faoliyatiga tahliliy yondashishni, o‘zining pedagogik faoliyatdagi o‘rnini anitslash va rejalashtirilayotgan ishlarda ijobiy natijalarga erishish uchun pedagogik faoliyatni matssadli o‘zgartirishning optimal yo‘lpari va konstruktiv vositalarini topish imkoniyatini beradi.

Refleksianing kasbiy qiyinchiliklarni engishdagi rolini o‘rgangan V.A.Metaevaning ishlari hozirgi kunning eng dolzarb tadqiqotlaridan biri sanaladi. Olima refleksianing rivojlanganlik darjasini «o‘qituvchining kasbiy faoliyatidagi qiyinchiliklarni samarali hal qilishning asosi bo‘lmish» pedagogik mahorat natijasida

muvaffaqiyatlarga erishishiga bog‘liq, degan xulosaga keladi. Biroq, www.ziyouz.com kutubxonasi bizniig fikrimizcha, o‘qituvchi pedagogik faolshtida muvaffaqiyatlarga erishishi unda refleksianing mukammal rivojlanganlik darajasini belgilamaydi, aksincha ta’lim-tarbiyada o‘qituvchining muvaffaqiyatga erishishi, o‘z faoliyati natijalaridan qoniqishi, o‘qituvchining shakllangan kasbiy pedagogik refleksiyasiga bogliq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Современная философия. Словарь и хрестоматия. - Ростов - дон. Феникс. 1996. - 67 б. 3 Краткий
2. Психологический словарь. / Ред. - сост. Л.А.Каринко.1998. -3 1 8 б.
3. Refleksyalash - ongi o‘z -o‘ziga karatish, o‘zining psixik holati hahida fikrlash.

CHET TILINI PROFESSIONAL MAQSADLARDA O‘RGANISH BO‘YICHA CHET OLIMLARNING YONDASHUVLARI

Xolxodjaeva Dilfuza Shoakrom qizi

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mamlakatimizda professional ta’lim muassasalarida CLIL (Stand for Content and Language Integrated Learning), STEM (Science, Technology, Engineering, Math), EGP (English for General Purposes), EAP (English for Academic Purposes), ESP (English for Specific Purposes) maqsadlarida ingliz tilini o‘qitish bo‘yicha turli xildagi ilmiy ishlar olib borilmoqda. Buning uchun xorijiy tajribalarni o‘rganish va hamkorlik tadqiqotlarini olib borish zaruriyatga aylanganini alohida e’tirof etish zarur. Ushbu maqolada professional ta’lim muassasalarida chet tilini professional maqsadlarda o‘rganish bo‘yicha xorij olimlarning yondashuvlari haqida ma’lumotlar keltirib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Xorijiy tili, kasbga yo‘naltirilgan ingliz tili, til kompetensiyasi.

Chet tilini bilish ilm-fan va texnikaning ko‘plab sohalari mutaxassislari uchun kelajakdagi muvaffaqiyatli martaba garovidir. Shu sababli, doimiy kasbiy o‘sishga intiladigan va chet tillarini biladigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash

professional ta’lim muassasasining asosiy vazifasidir. Natijada, professional ta’lim muassasada ta’lim umumiy bo‘lishi va bilimning ko‘plab sohalarini, jumladan, chet tillarini o‘rganishni ham qamrab olishi kerak. Chet tillarini o‘rganish professional ta’lim muassasasining o‘quvchisining imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi, uning dunyoqarashi va ijtimoiy ahamiyatini oshiradi.

Zamonaviy dunyoda bo‘lajak mutaxassislarga qo‘yiladigan talablar ularni tayyorlashga yangicha yondashuvlarni talab qiladi. Xorijiy tilni yoki yaxshiroq, bir necha tilni bilish ishga joylashish uchun zaruriy shartdir. So‘nggi paytlarda sodir bo‘lgan axborot portlashi xalqaro ilmiy va jamoat tashkilotlari ishiga jalb etilgan mutaxassislar sonining ko‘payishiga olib keldi, bu madaniy va ishbilarmonlik aloqalarining sezilarli darajada kengayishiga yordam berdi. Haqiqiy axborot olamini chet tillarida so‘zlashuvchi, xorijiy manbalardan tarjimonsiz tezkorlik bilan ma’lumotlarni chiqarib, o‘z ona tilida taqdim eta oladigan va ilmiy ishlarda foydalana oladigan mutaxassislarsiz tasavvur etib bo‘lmaydi. O‘tgan zamonlardan beri chet tillarini o‘rganish insoniyat taraqqiyotining eng muhim shartlaridan biri ekanligiga ishonishgan. Chet tillarini bilish ma’lum bir sohada kerakli ma’lumotlarni olish va undan professional darajada muloqot qilishda foydalana olish uchun zarurdir. Shu sababli, N. V. Chumakovning ta’kidlashicha, "tizimli tahlilni yaxshi biladigan va ilmiy texnikaviy axborotning tez oqimini boshqara oladigan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash - bozor iqtisodiyotining jadal rivojlanayotgan munosabatlari tomonidan qo‘yilgan oliy kasbiy ta’limning asosiy vazifasidir. Professional ta’lim muassasasida chet tilini o‘rganish "har qanday profildagi zamonaviy mutaxassisni kasbiy tayyorlashning ajralmas qismi" deb hisoblanadi. Kasbiy yo‘naltirilgan ta’lim - bu o‘quvchilarning kelajakdagi kasbida foydalanish uchun chet tilini o‘rganishga qaratilgan ta’limdir. Professional ta’lim muassasalarining uchun xorijiy tillar bo‘yicha malaka talabida chet tili kursining maqsadi "talabalar tomonidan zarur bo‘lgan kommunikativ kompetentsiyani egallash" ekanligini ko‘rsatadi. Yana shuni ta’kidlash joizki, "Kasbiy yo‘naltirilgan tilni bilish o‘quvchilarning shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish, o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyatini bilish, kasbiy va lingvistik bilimlarga asoslangan maxsus ko‘nikmalarni

egallash bilan chambarchas bog‘liqdir.” Hozirgi vaqtda chet tilida muloqot har qanday profildagi mutaxassislarni kasbiy tayyorlashning muhim tarkibiy qismiga aylanib bormoqda, chunki o‘quvchilarning asosiy vazifasi nafaqat chet tilida muloqot qilish ko‘nikmalarini egallash, balki o‘z mutaxassisligi bo‘yicha terminologiya bo‘yicha maxsus bilimlarni olishdir. A. B. Platkovaning fikricha, chet tilini o‘rganish “o‘z asosiy mutaxassisligini chuqurroq o‘zlashtirish vositasidir va ular o‘z vaqtlarini uni chuqurroq o‘rganishga bemalol bag‘ishlaydilar”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1) Денисова, Е. В. Профессионально-ориентированный подход при обучении иностранному языку (педагогическая концепция)/ Е.В. Денисова // Педагогическое мастерство: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, февраль 2014 г.). – М.: Буки-Веди, 2014. – С. 198-203. – URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/100/5061/>
- 2) Локтюшина, Е. А. Иностранный язык в профессиональной деятельности современного специалиста: проблемы языкового образования/ Е.А. Локтюшина/ Монография. – Волгоград, 2012. – 214 с.
- 3) Овчинникова, О.И. Профессионально-ориентированный подход в обучении иностранному (английскому) языку в свете современных требований к выпускнику среднего профессионального образования// Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2018. – №

XORIJIY TIL (INGLIZ TILI) NI O‘RGANISHDA O‘YIN METODLARDAN FOYDALANISH.

Xolxodjaeva Dilfuza Shoakrom qizi

Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada xorijiy til ya’ni ingliz tilini o‘rganishda o‘yin metodlardan foydalanish bo‘yicha fikrlar berilib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Xorijiy tili, board race, the mime miming, taboo words o‘yinli metodlar.

Hozirgi davrda xorijiy tillarni o‘rganish va bilishning ahamiyati tobora oshib bormoqda. Har bir soha vakili yetuk mutaxassis bo‘lishi uchun o‘z ona tilidan tashqari, dunyo tillaridan kamida ikki-uchtasini bilishi shart. Mamlakatimizda xorijiy tillarni o‘rgatishni ta’lim siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida rivojlantirish, ushbu yo‘nalishda ta’lim sifatini tubdan oshirish, sohaga malakali pedagoglarni jalg etish hamda aholining xorijiy tillarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshirish borasida tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu borada Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev xorijiy tillarni o‘rgatish va o‘qitish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari yuzasidan kelajak uchun mustahkam poydevor bo‘ladigan yangi tizimni yo‘lga qo‘yishni ustuvor mezonlardan biri etib belgiladi: “Biz raqobatdosh davlat qurishni o‘z oldimizga maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bundan buyon maktab, litsey, kollej va oliv o‘quv yurti bitiruvchilari kamida ikkita chet tilini mukammal bilishlari shart. O‘zbekistonning ochiqlik siyosati, dunyo bozoriga faol kirib borayotgani, barcha sohalarda xalqaro hamkorlik kengayotgani xorijiy tillarni bilishga ehtiyojni oshirmoqda”[1]. Ingliz tilini dunyoning aksariyat qismlarida so‘zlashadigan til sifatida ko‘rib, bugungi kunda bu tilni o‘rganishga bo‘lgan talab va ahamiyatni e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Ingliz tili o‘rganishga bo‘lgan talab va qiziqish shunchalik kuchaydiki, bog‘cha yoshidagi bolalardan boshlab katta yoshdagi mutaxassislargacha ingliz tili o‘rganishga harakat qilyaptilar. Ingliz tili bugungi jamiyatning tili. Uni bilmay turib yaxshi ishga joylasha olish, birorta sayohatga jo‘nab ketib, usiz bemalol muloqotda bo‘lish amri mahol. Bu til har bir mamlakatda alohida ehtiromga sazovor. Uni yaxshilab o‘rganib olib siz o‘zingiz uchun yangi texnologik olamni kashf etasiz va shu olamda juda ko‘p qiziqarli ma’lumotlarga ega bo‘lishingiz mumkin.. 2018- yilda Amerikalik fan olimlari o‘tkazgan tadqiqot, o‘yin metodi o‘quvchilar fanlarni yaxshiroq tushunishida katta va muhim rol o‘ynashini yana bir bor isbotlab berdi. O‘yin metodidan foydalanish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarining faolligini oshiradigan qiziqarli o‘quv muhitini yaratishlari mumkin. Ingliz tilini o‘qitish borasida juda ham ko‘p metodlar mavjud. Bu metodlarni ba’zilarini ko‘rib chiqamiz.

1. Board race. Bu o‘yin o‘rgatilgan lug‘atni qayta takrorlash uchun mo‘ljallangan juda quvnoq o‘yin hisoblanadi. Bir hafta oldingi o‘rgatilgan lug‘at

bo‘ladimi yoki aynan o‘sha kun o‘rgatilgan lug‘at bo‘ladimi farqi yoq bu o‘yin o‘quvchilarga so‘zlarni tezda yodlashda va qayta takrorlashda katta yordam beradi. O‘yin darsni boshida o‘quvchilarni aktiv holatga keltirish uchun foydalaniladi. Bu o‘yin qanday olib boriladi? Bu o‘yin sinfdagi o‘quvchilarni ikkita guruhga (joiz bo‘lsa, o‘quvchilarning soniga qarab 3 yoki 4 ta guruhga) ajratib olishdan boshlanadi. Har bir o‘quvchiga doskaga yozishga mo‘ljallangan har hil rangdagi markerlar beriladi. Va so‘zlarni yozish uchun har bir guruhga doskadan chiziqlar chiziq orqali joy ajratiladi. Va birorta mavzu aytiladi. O‘quvchilar shu mavzuga doir sozlarni 2 daqqa(har bir guruh ishtirokchisi uchun) ichida yozishlari kerak. Har bir guruh har to‘gri yozilgan va mavzuga doir so‘z uchun 1 ballni qo‘lga kiritadi. Bu o‘yin grammatika va lug‘at boyligini oshirishda yordam beradi.

2. The Mime Miming. Bu o‘yin o‘quvchilar o‘zlari o‘rgangan zamon va fe’llarni mashq qilishning ajoyib usuli. Ushbu o‘yin har qanday yosh guruhida ishlaydi, hattoki kattalar yosh bolalarga qaraganda tez charchab qolishiniyam ko‘rishimiz mumkin. Bu o‘yin lug‘at boyligini oshirishda va asosan og‘zaki nutqni rivojlantirishda yordam beradi. Qanday olib boriladi? Darsdan oldin o‘qituvchi kichkina qog‘ozchalarga har xil harakatlarni yozib (misol uchun idishlarni yuvish, suv ichish) chiqadi va bitta qutichaga soladi. O‘quvchilar jamoa qilib birlashtiriladi. Va har bitta jamoadan bitta oquvchi chiqadi. Ikkala jamoa ishtirokchisiga bir xil harakat ko‘rsatish uchun beriladi. Ikkala o‘quvchi ham mimika va qo‘l harakatlari orqali qog‘ozdagi mashqni guruhdoshlariga ko‘rsatishadi. Qaysi jamoa birinchi bo‘lib to‘g‘ri javobni topsa, osha guruh ball oladi. O‘yin har bitta o‘quvchi biitadan harakatni ko‘rsatib bergunga qadar davom etadi. O‘yin ohirida ballar hisoblanib, g‘olib jamoa aniqlanadi. O‘quvchilar bilan ishlash jarayonida o‘qituvchining o‘zi kognitiv o‘yinlarni ishlab chiqishi va ularning samaradorligini amalda sinab ko‘rishi mumkin. O‘yinlarni tashkil etishda quyidagi printsiplardan foydalanish muhim:

- Hayrat
- Jamoviy yoki guruhli ish
- Tabaqalashtirilgan yondashuv

➤ Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish.

3. Taboo words . Bu o‘yini qiziqarli o‘yin hisoblanib, o‘quvchilarga sinonim so‘zlar va ularning tariflarini qo‘llashda yordam beradi. Sinonimlardan foydalanish nutqning ravonligi, so‘zlashuvning chiroyli bo‘lishini ta’minlaydi. Ayniqsa ingliz tili fanida so‘z qo‘llash bilan bog‘liq xatolikga yo‘l qo‘ymaslik kerak, chunki ingliz tilidagi ko‘plab bir xil ma’noni anglatuvchi so‘zlar, gap mazmuniga ko‘ra foydalaniladi. Aynan ushbu o‘yin shu jihatda ehtiyyotkor bo‘lishga yordam beradi. Bunda guruhlar tashkil qilinadi, ya’ni o‘quvchilar qarama-qarshi holda o‘tiradilar. Har bir jamoa o‘z jamoasidan bir kishini ro‘parasidagi stulga o‘tirishi uchun tanlaydi. O‘qituvchi esa o‘quvchilar ortiga o‘tib katta qog‘ozda yozilgan so‘z ushlab turadi. O‘rindiqda o‘tirgan o‘quvchilar bu so‘zni ko‘ra olmasligi kerak bo‘ladi. Jamoaning o‘rindiqda o‘tirgan a’zosiga o‘qituvchi ushlab turgan so‘zni ayttirish uchun biroz vaqt bo‘ladi.

Bugungi kunda ta’lim jarayoni asosan an’anaviy tarzda olib borilayotgan bo‘lsada, ta’lim tizimining barcha bosqichlarida chet tillarini uzluksiz o‘rganishni tashki qilish, shuningdek, o‘qituvchilar malakasini oshirish hamda zamonaviy o‘quv-uslubiy materiallar bilan ta’minalash yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiyalari bilan ta’lim berishning ilg‘or uslublarni joriy etish yo‘li bilan o‘sib kelayotgan yosh avlodni shu o‘rganayotgan tillarining mutaxasisi bulishi va buning negzida ular shu tillarda bermalol so‘zlash olishlari maqsadga muvofiqdir. Zero, barchasi yoshlarimizning buyuk kelajagi, yurtimiz ravnaqi uchundir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Намазова А.А., Досжан Г.А. Modern methods of using games in teaching English. 2019.
2. Qodirova G.O., Xudoyerova F., Til o‘qitishda o‘yin metodidan foydalanish. - Samarqand.:2021
3. Komiljonova Shahrizoda Xushnud qizi Ingliz tili darslarida o‘yin metodidan foydalanish (yuqori sinflar uchun)

4. Gulyora Olmos qizi, Qodirova Farangiz Xudoyorova TIL O'QITISHDA O'YIN METODIDAN FOYDALANISH Samarqand davlat universiteti .

**BO'LAJAK PROFESSIONAL TALIM O'QITUVCHISI TAYANCH
KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING AMALDAGI HOLATI VA
MUAMMOLAR**

Yarova Sevara

"TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti assistenti

Annotasiya. Mazkur maqola Respublika fan va texnologiyalarini rivojlantirishning "demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-ahloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion hamkorlik va iqtisodiyotni shakllantirish" ustuvor yo'naliishiga muvofiq bajarilgan bo'lib, professional ta'limini rivojlanish jarayoni va tendensiyalari, mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda tayanch kompetentligini innovatsion hamkorlik (Innovatsion hamkorlik – turli yo'naliishlarda soha egalarining o'zaro ishbilarmonlik qobiliyatini muloqot, muomala va kompetentligi orqali amalga oshiriladi. Demak, innovatsion hamkorlikga samarali erishish uchun innovatsion kompetentlik muhim o'rinni egallaydi. Innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyatga muvaffaqiyatli tatbiq etish) hamda ta'lim texnologiyalarni qo'llash muammolari, faoliyatning muayyan turlarida mutaxassisda "tayanch kompetentlik"ni shakllantirish masalalari, bo'yicha mamlakatimiz va xorijiy olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: innovasiya, qiziqish, ishtiyoqni tarbiyalash, pedagogik faoliyat, tayanch kompetentlik, estetik bilim, hamkorlik pedagogikasi, ishtiyoqni tarbiyalash, pedagogik faoliyat.

Jamiyatimiz talab etayotgan har tomonlama yetuk, komil insonni tarbiyalashda o'qituvchining o'rni beqiyosdir. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev o'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdag'i nutqida "Bugun har bir o'qituvchi va tarbiyachi, oliygoh domlesi ta'lim va ilm-fan sohasidagi eng so'nggi ijobjiy yangiliklarni o'quv jarayonlariga tatbiq eta oladigan, chuqur bilim va

dunyoqarash egasi, bir so‘z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg‘or vakillari bo‘lishlari kerak” degan edilar.

O‘qituvchi hozirgi zamon talablariga javob beradigan yuksak axloqiy-ma’naviy sifatlarga ega bo‘lgan, chuqur bilim va mahorat egasi bo‘lishi lozim. O‘quvchilarda bilimga qiziqish va ishtiyoqni tarbiyalash, ularni hozirgi zamon dunyo taraqqiyoti darajasida bilimlar bilan qurollantirish kerak. Shu bilan birga o‘qituvchi yosh avlodni hayotga, ongli mehnat va kasb tanlashga tayyorlashi, ularning axloqiy, huquqiy, etik va estetik bilim va mahoratlarining rivojlanishiga e’tibor qaratishi lozim. Muvaffaqiyatli ishslash uchun har bir o‘qituvchi pedagogik mahoratga ega bo‘lishi zarur. Pedagogik ishga qobiliyatli, iste’dodli kishidagina pedagogik mahorat bo‘lishi mumkin.

O‘qituvchilik sharaqli, lekin juda murakkab kasb. Yaxshi o‘qituvchi bo‘lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o‘zagina etarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarmi o‘qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun qoidalar, umumlashtirilgan uslubiy g‘oyalar bayon etiladi, o‘quvchining yosh individual hususiyatlarini e’tiborga olish ta’kidlanadi. Maktab hayoti kichik pedagogik jarayon esa juda xilma - xildir. Pedagogik nazariyaga mos kelmaydigan vaziyatlar uchrab turadi. Bu esa o‘qituvchidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab qiladi.

Inson faoliyatining boshqa turlari kabi pedagogik faoliyat ham o‘z xususiyatlari bilan bir-biridan ajralib turuvchi: maqsad, obyekt va subyekt va vositalardan tashkil topadi.

Eng avvalo, pedagogik maqsadning o‘ziga xosligini tushunishiga harakat qilamiz. Ular quyidagilardan iborat:

1. Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya’ni pedagog faoliyatning natijasi jamiyat manfaatlari bilan boylikdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi zarur. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligini (ketma-ketligini) ta’minlaydi, bir avlod tajribasini ikkinchi avlodga o‘tkazadi, yoshlarni ijtimoiy munosabatlar tomon

yo'llaydi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.

2. Pedagog faoliyatni doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Unga erishishi osonlikcha bo'lmaydi. Pedagog o'z faoliyatni maqsadini va unga erishishi yo'llarini aniq tasavvur qilish va maqsadga erishishi o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olish zarur. Gyote ta'kidlaganidek, "Ishonch bilan gapir, ana shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilishi ham o'z-o'zidan kelaveradi".

3. Pedagogik (ta'lim, tarbiya) jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki-pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Bu maqsadni o'quvchidan ko'ra pedagog yaqqolroq tasavvur qiladi. o'quvchi esa ko'p hollarda, hayotiy tajribasi yetishmasligi sababli hozirgi hayot, shu bugun tashvishlari bilan yashaydi, keljakni esa to'la tasavvur qila olmaydi. Bunyodkor pedagoglardan biri Sh.A.Amonashvili bu nomuvofiqlikni "tarbiyadagi asosiy fofija" deb ataydi. Buni anglagan holda, mohir pedagoglar o'z faoliyatni mantig'ini o'quvchilar eshtiyorlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasining tub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini (masalan, muhandis-pedagoglar tayyorlashni) to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarining "O'sib", uning pedagogik nuqtai nazariga aylanishi;

- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondashishi;

O'quvchilar qiziqishlarini e'tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish. o'quvchilar bilan kasbga yo'naltirish ishlarini olib boorishda bunga e'tibor berish zarur.

Bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilaridan ta'lim jarayonidagi vaziyatlarni to'g'ri tushunish va tahlil qilish, professional pedagog obrazini o'zlashtirishi, uning tayanch kompetentligini oshirishi, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olishga yordam beradi.

Kompetentlik - biz yosh mutaxassisning biror narsadan xabardorligi, kompetensiya esa ma'lum bir sohadagi mutaxassisning bilimini anglatishini tushunamiz.

Tayanch kompetentlik ta'rifiga ko'ra: bo'lajak professional ta'lim o'qituvchilarining faoliyat jarayonida, ta'limiy – tarbiyaviy texnologiyalar va professional faoliyat vositalariga ega bo'lish, qo'yilgan talab va vazifalarni amalga oshirish qobiliyati, ta'limiy maqsadlarni aniq taqsimlash va ularga erishishga imkon beradigan bilim, ko'nikma va malakalarning mujassamligi, kasbiy faoliyatda ma'lum natijalarga erishishni ta'minlaydigan xususiyatlar (motivlar, e'tiqodlar, munosabat) to'plami, bo'lajak mutaxassisning professional faoliyatidagi etuk motivatsion kasbiy harakatlar strategiyasining talablarga muvofiqligi.

Tayanch kompetentlik- kasbiy mahorat, kasbiy qobiliyat va kasbiy faoliyatdagи individual fazilatlarning integral tizimi bo'lib, bunda bo'lajak professional ta'lim o'qituvchisining ta'lim jarayonidagi shaxsiy pozitsiyalari muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bugungi innavatsion ta'lim jarayonining dolzarbligini oshirish maqsadida bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi, ularning tayanch kompetentligi kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, turli vaziyatlarda ta'limda didaktik tajribasini o'zlashtirishi, shuningdek, innavatsion hamkorlikka tayyor bo'lishi kerak¹¹. Tadqiqot ishimizni o'rganish davomida bir qator belgilangan vazifalarni hal etishni maqsad qilib qo'ydik. Tayanch kompetentlikni talabalar individual hususitlarida rivojlantirish maqsadida quyidagi ta'lim metodlariga tayanib ish ko'rdik; suhbat, anketa so'rovlar o'tkazish, bilsits so'rov, aqliy hujum, muz yorar, SWOT tahlil, sinkveyn va boshqa metodlari talabalarning tayanch kompetentligini rivojlantirish borasidagi xalqaro tajribalarni o'rganish, umumlashtirish, ma'ruza, seminarlar tashkil etishda yordam vositasida xizmat qildi.

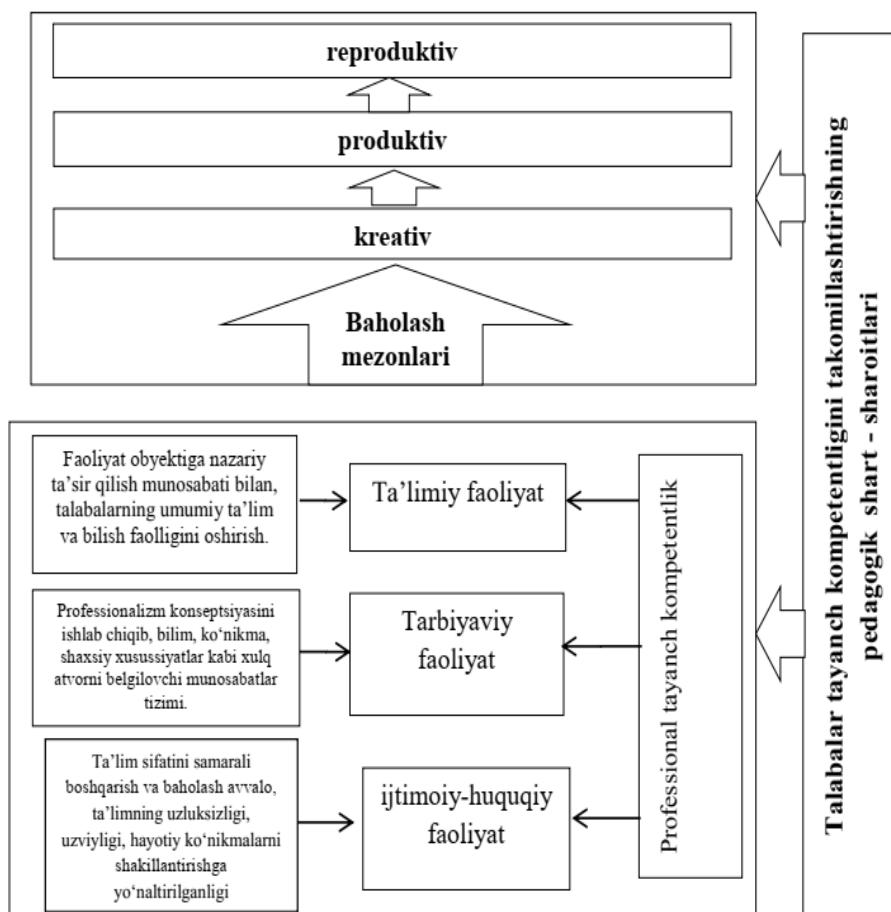
¹¹ Хамидов Ж.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини тайёрлашда ўқитишининг замонавий дидактик воситаларини яратиш ва қўллаш технологияси: Педагогика фанлари бўйича докторлик (DSc) диссертацияси автореферати. – Тошкент: 2017.

Shunday ekan, tayanch kompetentlikni rivojlanishida uning kasbiy o‘ziga hosligida namoyon bo‘lib, talabalarda tayanch kompetentlikni innavatsion hamkorligi, jamiyatdagi huquqiy me’yorlarini o‘zlashtirishi orqali rivojlantirib borishning pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. (1-rasm)

Tayanch kompetentligini rivojlantirishning pedagogik shart–sharoitlari 3 xil xususiyatlarni namoyon qiladi va aynan bir qator mezonlar ko‘rsatgichlari ta’lim jarayonida innavatsion hamkorlik asosida o‘z-o‘zini takomillashtirishga undaydi.

1-rasm.

Tayanch kompetentlikni takomillashtirishning pedagogik shart – sharoitlari

Yuqoridagilardan kelib chiqib, tayanch kompetentlikni rivojlantirishda innavatsion hamkorlik muhim omil hisoblanib quyidagi qirralari shakllantirilishi kerakligi aniqlandi:

- talabalar va pedagoglar o‘rtasidagi munosabat;
- talabalar o‘rtasidagi salomlashish munosabati;
- ijtimoiy foydali mehnat jarayonidagi munosabat;

- mashg‘ulotlar jarayonidagi munosabatlar;
- bo‘lajak pedagoglarning xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ommaviy ishlar jarayonida rasmiy munosabatning elementlarinishakllantirish;
- hamkasblar o‘rtasidagi munosabat;
- minnatdorchilik hamkorlikning davomiyligi.

Yuqoridagilardan hulosa qilib imizda tayanch kompetentlikni innavatsion hamkorlik asosida rivojlantirish metodikasini takomillashtirishda yuqoridagi aniqlovchi me’zonlar – indikator sifatida xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017yil, 6-son,70-modda.
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi - inson manfaatlarini ta’minlash taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. “O‘zbekiston”, 2017.
3. Axmedova M.T. Pedagogik konfliktologiya. -T.: Adabiyot uchqunlari, 2017. - 320 b.
4. Azizzodjaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. -T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi, 2006.-159 b.
5. Ziyomuhammedov B. Pedagogik maxorat asoslari. -T.: Tib-kitob, 2009.- 183 b.
6. Ibragimov X., Yoldoshev U. va boshqalar Pedagogik psixologiya. -T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2007. -410 b.
7. Bekmirzayev N. Notiqlik san’ati asoslari. – Toshkent: Yangi asr, 2008.
8. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Innovatsion ta’lim texnologiyalari / – Toshkent: “Sano-standart” nashriyoti, 2015. 106-b.
9. Turg‘unov S.T., Maqsudova L.A. Pedagogik jarayonlarni tashkil etash va boshqarish. - T.: “Fan”, 2009. - 168 b.

III-SHO'BA: QURILISH SOHASIDA KADRLAR **TAYYORLASH**

QURILISH UCHUN KADRLAR TAYYORLASHDA FAN, PROFESSIONAL TA'LIM VA BIZNES HAMKORLIGI

Mamarasulov Fazliddin Umarovich

Professional ta'lismi rivojlantirish instituti kafedra mudiri, i.f.n., dotsent

Qurilish sohasi uchun kadrlar tayyorlashda fan, professional ta'lismi va biznes o'rtaida ijtimoiy sheriklikning ijtimoiy va statistik (sifat va miqdor) jihatlari birinchi navbatda fan, professional ta'larning va tadbirkorlik subyektlarining o'z faoliyat sohalarida erishgan natijalariga bog'liq. Shu munosabat bilan, bugungi kunda qurilish sohasida erishilgan innovatsion yutuqlarning eng muhimlari ta'lismi sohasi uchun ham istiqbolni belgilaydi. Ular:

- Qurilishning robotlashtirilishi. Robotlar va avtomatlashgan tizimlar qurilish ishlarini maksimal jdarajada aniq, tez va xavfsiz bajarishlari qayd etilmoqda; Masalan, g'isht teruvchi robotlar – ishchilar qiyin yetib boradigan binolarda ishladigan robotlar; 3D-pechatlangan robotlar – suyuq mateialdan binolar barpo etishadi; qurilishlarni inspeksiya qiluvchi dronlar va h.
- Qurilishda aqlii asboblarning (masalan, "aqlii" uylarni qurish texnologiyalari, "aqlii" datchiklarning, binolarda sovutish. Isitish, havo almashtirish tizimlarining) qo'llanilishi;
- Virtual haqiqiylik (xayoliy obyektlarning kompyuterda bajarilishi, kompyuterda loyihalashtirish, sinovdan o'tkazish, o'qitish va b.);
- Tosh, granit kabi materiallarni maydalab qurilishda ishlatish (ekologiya, tejamkorlik, mustahkamlik va h.);
- Nanomateriallardan foydalanish (nanotarkiblangan, nanoqoplamlalar, nanokompozitlar va b.);
- Aqlii uylarni boshqarish tizimlari (integratsiya, tejamkorlik, kompleks nazorat va b.);
- Additiv texnologiyalar va hokazo innovatsiyaviy g'oyalalar kabi.

O‘zbekistonda ham zamonaviy qurilish tarmoqlari shiddat bilan rivojlanmoqda. Mamlakat Prezidenti bu borada 2023 yilning 13 avgustida quyidagilarni ta’kidladi:

qurilish sohasi xodimlarining mehnati bilan barpo etilayotgan yangi-yangi turarjoylar, ishlab chiqarish obyektlari, yo‘l va kommunikatsiya tarmoqlari, ta’lim, sog‘liqni saqlash, madaniyat va sport maskanlari O‘zbekiston qiyofasini tubdan o‘zgartirib, o‘zbek xalqi hayotining yanada obod va farovon, fayzli bo‘lishiga xizmat qilmoqda.

O‘tgan yetti yil davomida O‘zbekistonda qurilish ishlari hajmi bir necha barobar ortib, 2016 yildagi 30 trillion so‘m o‘rniga 2022 yilda 131 trillion so‘mga, joriy yilning birinchi yarmida esa 68 trillion so‘mga yetgani O‘zbekiston buniyodkorlari qisqa davrda qanday katta yo‘lni bosib o‘tganidan dalolat beradi.

“Bugungi kunda¹² mamlakatimiz qurilish sohasida ham yangi davr boshlandi, desak, to‘g‘ri bo‘ladi. Avvalo, sohaning huquqiy va moddiy-texnik bazasi mustahkamlanib, respublikamizning barcha hududlarida ilg‘or texnologiya va yondashuvlar asosida faoliyat yuritadigan yangi-yangi qurilish tashkilotlari paydo bo‘layotgani, qurilish materiallari industriyasi yuqori sur’atlar bilan rivojlanayotgani, malakali yetuk kadrlar tayyorlash tizimi yo‘lga qo‘yilgani shunday deb aytishga asos beradi”, - dedi Prezident.

2023-2024 yillarda Toshkent shahrida yiliga 1000 kv metr HPL (yuqori bosim ostida presslangan) panellar, Farg‘ona viloyatida energiya tejamkor texnologiyalar asosida 2500 kv metr keramogranit plitalar ishlab chiqarish, Jizzax viloyatida 60 ming tonna yangi turdag‘i bazaltdan kompozit trubalar, 150 ming tonna polipropilen/polietilenterftalat tolasi, geotekstil kabi yangi turdag‘i qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari hamda yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Mamlakatda shuningdek, sement klinkeri ishlab chiqarishda vodorod yoqilg‘isiga o‘tish texnologiyasi, qurilish materiallari ishlab chiqarishda suv-ko‘mir yoqilg‘isiga o‘tish texnologiyasi kabi innovatsion loyihalarni ishlab chiqish bo‘yicha

¹² <https://sputniknews.uz/20230813/mirziyoev-ozbekiston-qurilish-sohasi-xodimlarini-tabrikldi-37809864.html>

ishlar olib borilmoqda. Jumladan, rossiyalik olimlar tomonidan nanoko‘pikli beton, nanokeramik qoplamlar hamda Litracon injenerlik kompaniyasi tomonidan nur o‘tkazuvchi nanobeton kabi qurilish materiallari yaratilgan. “O‘zsanoatqurilishmateriallari” uyushmasi qoshidagi qurilish materiallari sanoati ilmiy-texnikaviy kengashiga jami 60 dan ortiq innovatsion loyihalar kelib tushgan. 30 ta loyiha qoniqarli deya baholangan. Hozircha 30 ta loyihadan 13 ta innovatsion loyihalarga ilmiy-texnik kengashning qarori bilan 16,963 mlrd. so‘m ajratilgan¹³.

1.1-jadval

Qurilish sohasidagi asosiy ko‘rsatkichlar dinamikasi¹⁴

(amaldagi narxlarda; mlrd.so ‘m)

Ko‘rsatkichlar	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil
YaIMda qurilish salmog‘i, %	6,2	6,7	6,6	6,7
Bajarilgan qurilish ishlari hajmi, amaldagi narxlarda, mlrd so‘m	71156,5	88130,3	107492,7	130790,9
Oldingi yilga nisbatan, %	122,9	109,5	106,8	106,6
Asosiy fondlarning ishga tushirilishi	122317,2	127 291,6	173 631,1	183 979,4

Umuman olganda, O‘zbekistonda qurilish sohasi eng tez rivojlanayotgan ishlab chiqarish tarmog‘iga aylandi. Bu quyidagi jadvaldan ham ko‘rinadi (1.2-jadval). Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, iqtisodiy jarayonlarning va ijtimoiy rivojlanishning universal ko‘rsatkichlaridan biri bo‘lgan o‘rtacha oylik ish haqi oxirgi yillarda muttasil o‘sish sur’atlariga ega.

¹³ <https://sputniknews.uz/20230511/ozbekistonda-qurilish-sohasida-yangi-22-ta-loyiha-ishga-tushadi-34842565.html>

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги статистика агентлиги. Ўзбекистонда курилиш. Тошкент, 2023. 22-бет.

Xuddi shuningdek, ilm-fan yangiliklarini amaliyotgan joriy qilish jarayoni ham qurilish va qurilish ishlab chiqarishiga o‘ziga xos xususiyatlarni orttirishga, uning milliy qiyofasini shakllantirishga, sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlarini jonlantirishga, amaliyot va nazariyani ta’lim jarayoniga joriy qilishga xizmat qilmoqda.

Davlat va jamiyatning hamjihatlikdagi say’ harakatlari tufayli O‘zbekistonda qurilish miqdor va sifat jihatdan o‘sish jarayonlariga ega bo‘lmoqda. Buni 1.1-jadval ma’lumotlaridan kuzatsa bo‘ladi.

So‘ngi to‘rt yil davomida mamlakat YaIM da qurilish salmog‘i o‘sishi barqarorlashdi va 2022 yili 6,7 foizdan iborat bo‘ldi va o‘tgan yilga nisbatan 106,6 foizni tashkil etdi.

Bajarilgan qurilish ishlari hajmi, amaldagi narxlarda, 2022 yili 130,8 trln so‘mdan iborat bo‘ldi. Bu ko‘rsatkich bo‘iyach o‘sish bir yilda oldingi yilga nisbatan 6,6 foizni tashkil etmoqda.

Qurilish ishlaringin borishi ko‘lamiga, albatta, investitsiyalar hajmining o‘sishi ham ta’sir etadi (1.1-jadvalda oxirgi qator).

1.2-jadval

Iqtisodiyot tarmoqlari bo‘yicha ish haqi¹⁵, so‘mda

Identifikator	2010 yil	2015 yil	2020 yil	2022 yil
O‘rtacha oylik hisoblangan nominal ish haqi, so‘m*	504797	1171669	2600476	
Iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha o‘rtacha oylik hisoblangan nominal ish haqi				
Sanoat	789275	1704546	3539895	
Qurilish	882456	1528410	3133570	
Savdo	625982	1362265	2572917	
Tashish va saqlash	710670	1564120	3364421	
Aloqa va axborot	741255	1759678	4275408	

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Президенти хузуридаги статистика агентлиги. Ўзбекистонда курилиш. Тошкент, 2023. 22-бет.

Identifikator	2010 yil	2015 yil	2020 yil	2022 yil
Moliya va sug‘urta	510313	1812658	5746370	
Ta’lim	399001	933703,3	1994210	
Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar	384776	812115,4	1800327	
San’at va dam olish sohalari	463304	1140952	2237560	
Boshqa	313160	995623,4	2682343	

*) qishloq xo‘jaligi va kichik tadbirkorlik subyektlarisiz, hisob-kitob ma’lumotlari

Qayd etish zarurki, keying 4 yil davomida o‘rta maxsus, professional ta’lim muassasalari bo‘yicha yangi obyektlarni (professional ta’lim muassasalari) foydalanishga topshirish ishlari amalga oshirilmagan. Bu ham, bilvosita bo‘lsa-da, professional ta’lim muassasalarini taraqqiy ettirish va qurilish kasblari bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashning orasida muayyan darajada nomutanosiblik mavjudligini ko‘rsatadi.

Tahlillar qurilish tarmog‘ining mamlakatimiz imqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha o‘rtacha oylik hisoblangan nominal ish haqiga nisbatan 20,5 foiz balandroq ekanligini ko‘rsatmoqda. Bu esa qurilish tarmoqlarining O‘zbekiston iqtisodiyotining boshqa tarmoqlari bilan solishtirganda iqtisodiy jihatdan jozibali tomonlaridan dalolat hisoblanadi.

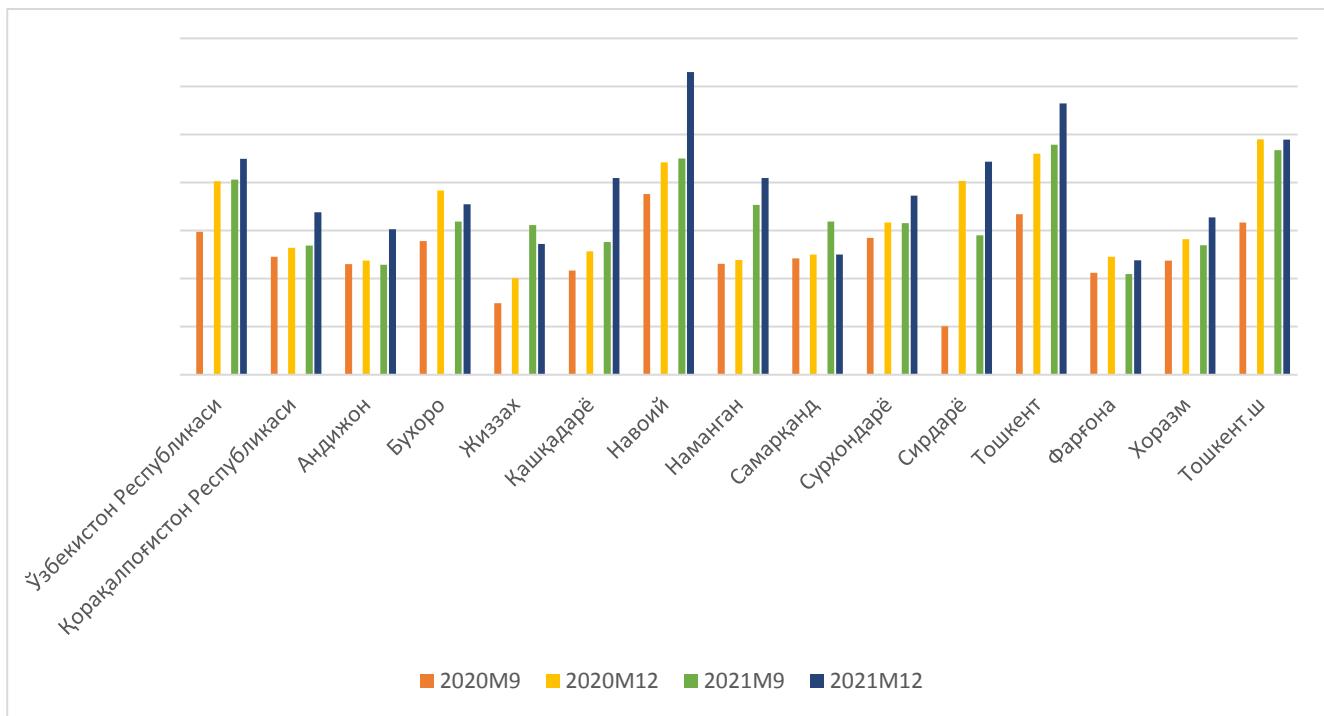
Sotsiologik ma’lumotlar tahlili ham qurilish va professional ta’lim orasidagi yuqorida nomutanosiblikning haqiqatda mavjudligini ko‘rsatmoqda.

Qurilish sohasi uchun kadrlar tayyorlashning mamlakatimizdagи zamonaviy ishlab chiqarish talablariga moslashuvi, soha professional ta’lim muassasalarining o‘qituvchilari orasida Qorqalpog‘imton Respublikasi va Andijon viloyatlarida 2023 yil o‘tkazilgan sotsiologik so‘rovda intervyular fan, professional ta’lim va biznes orasidagi ijtimoiy hamkorlik zarurligini ma’qullab, ustivor e’tiborni jahon mamlakatlari ilg‘or tajribasining amaliy jihatlariga ko‘proq qaratish

1.3-jadval va 1.1-diagramma

Asosiy iqtisodiy faoliyat turi “Qurilish” bo‘lgan yuridik shaxslarda ishlovchilarning o‘rtacha oylik nominal hisoblangan ish haqlari to‘g‘risida ma’lumot, O‘zbekiston Respublikasi, viloyatlar kesimida (dekabr)

Hududlar	2020M12	2021M12	2022M12	2023M9
O‘zbekiston Respublikasi	4 027 750,9	4 492 104,0	5 207 092,2	5 067 681,4
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	2 640 143,7	3 382 472,6	3 653 144,2	3 876 985,0
Andijon	2 373 119,4	3 029 784,4	2 451 461,1	3 878 014,5
Buxoro	3 831 753,8	3 548 965,9	4 043 190,7	4 092 617,2
Jizzax	2 006 446,7	2 722 361,3	3 387 928,4	3 600 476,2
Qashqdaryo	2 571 354,9	4 092 761,9	5 531 602,5	4 541 736,6
Navoiy	4 418 383,2	6 300 180,4	5 768 756,7	6 193 926,9
Namangan	2 388 063,5	4 090 407,5	3 295 499,9	3 608 715,1
Samarqand	2 502 550,1	2 503 004,0	4 113 889,7	3 667 248,1
Surxondaryo	3 166 264,1	3 724 575,0	4 727 183,9	4 008 354,4
Sirdaryo	4 033 981,7	4 431 538,7	2 718 291,4	3 129 100,6
Toshkent	4 598 583,3	5 645 844,2	7 440 481,1	7 446 138,5
Farg‘ona	2 454 767,9	2 383 397,3	3 349 101,3	3 494 424,0
Xorazm	2 823 855,3	3 273 709,9	3 640 713,9	3 975 766,9
Toshkent.sh	4 902 393,8	4 892 400,9	5 693 772,8	5 778 244,8

zarurligini ta'kidlashgan (1.4-jadval). Respondentlarning aksariyati (76,3 foizi) “**Ijtimoiy sheriklikning zamonaviy xalqaro tajribalarini mamlakatimizda joriy etishning qaysi jihatlari ko‘proq samaralar beradi?** (faqat bitta javobni belgilang)” degan savolga fan, professional ta’lim va tadbirkrlilikning “Amaliy jihatlarini” mamlakatimizda joriy etish maqsadga muvofiqligini qayd etishgan. **Ijtimoiy sheriklikning zamonaviy xalqaro tajribalarini mamlakatimizda joriy etishning nazariy** (18,6 foiz respondent), uslubiy jihatlari (5,1 foiz) respondentlarning adolatli mushohadalariga ko‘ra amaliyotdagidek dolzARB emas.

1.4-jadval

Ijtimoiy sheriklikning zamonaviy xalqaro tajribalarni mamlakatimizda joriy etishning asosiy yo‘nalishlari

T/r	Savol	Amaliy jihatlarini		Nazariy jihatlarini		Usulubiy jihatlarini	
		soni	%	soni	%	soni	%
1.	Ijtimoiy sheriklikning zamonaviy xalqaro tajribalarini mamlakatimizda joriy etishning qaysi jihatlari ko‘proq samaralar beradi? (faqat bitta javobni belgilang)	90	76,3	22	18,6	6	5,1

Bir vaqtning o‘zida, intervyu beruvchilarning umumlashma fikrlariga ko‘ra, ijtimoiy sheriklikni tashkil etishning zamonaviy xalqaro tajribalarini taqqoslama tahlil etishning aynan qaysi jihatlari diqqatga sazovorligini aniqlash haqidagi savolga respondentlarning 59,3 foizi xalqaro tajribaning eng diqqatga sazovor tomoni oldin “amaldagi haqiqiy muammoni anglash” bilan bog‘liqligini e’tirof etishgan. Muhimligi jihatdan 2-o‘rinda “ijtimoiy sherikchilikda tomonlarning asosiy vazifalarini anglash” vazifasi turganligi aniqlandi: ijtimoiy sherikchilikda qatnashayotgan har bir tomonning o‘zining aniq vazifasi borligi – xalqaro tajribaning muhim jiahtlaridan ekanligini professional ta’lim tizimining o‘qituvchilari yaxshi bilishi professional ta’limda amalga oshirilayotgan islohotlarning istiqbolini belgilaydigan muhim xislatlardandir. Xalqaro tajribaning natijadorligi esa oxirgi o‘rindagi vazifa ekanligi aniqlandi (1.5-

jadval), sababi – xalqaro tajribani joriy qilish oxir-oqibatda muayyan ijobiy natija beradi.

1.5-jadval.

Ijtimoiy sheriklikni tashkil etishning zamonaviy xalqaro tajribalarini diqqatga sazovor jihatlari

T/r	Savol	Tomonlarning isosiy vazifalarini belgilash		Real muammoni anglash		Yuqori samaradorlikka erishish	
		soni	%	soni	%	soni	%
1.	Ijtimoiy sheriklikni tashkil etishning zamonaviy xalqaro tajribalarini taqqlasma tahlil etishning aynan qaysi jihatlari diqqatga sazovor? (javoblarning faqat bittasini belgilang)	37	31,4	70	59,3	11	9,3

Ijtimoiy sherikchilikning zamonaviy muammolarini anglash, uning xalqaro jihatlarini o’rganish, bu boradagi ilg‘or ijobiy milliy tajribalarni aniqlash va, nihoyat, sherikchilikning samarali joriy etilishini ta’minalash uning dolzarb muammolarini belgilashni talab etadi. Mazkur so‘rovnoma danagi “Ijtimoiy sheriklik sharoitida malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonida quyidagilardan qaysilari dolzarb masala sifatida turibdi?” degan savolga so‘rovnoma da ishtirok etgan o‘qituvchilar tomonidan quyidagi dolzarb masalalarga tubandagi ustivorlik darajalari berilgan (1.6-jadval):

- O‘quv dasturi – 37,3 %;
- Texnik-texnologik taraqqiyot talablariga javob berish darajasi (texnologik ta’minot) – 33,9 %;
- Ta’lim jarayonini yuqori malakali o‘qituvchilar bilan ta’minalash zarurati – 15,3 %;

- Qurilish tarmog‘ida ishchi kuchiga bo‘lgan professional talablarning mavjud emasligi yoki talab darajasida

1.6-jadval

Ijtimoiy sheriklik sharoitida malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonidagi dolzARB masalalar

T/r	Savol	O‘quv dastur		Texnologik ta’minot		O‘qituvchi		Xalqaro kvalifikatsiya		Qurilish tarmog‘ida talablarning mavjud emasligi	
		soni	%	soni	%	soni	%	soni	%	soni	%
1.	Ijtimoiy sheriklik sharoitida malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonida quyidagilardan qaysilari dolzARB masala sifatida turibdi? (bir nechta javobni belgilash mumkin)	44	37,3	40	33, 9	18	15,3	10	8,5	6	5,1

Fan, professional ta’lim va ish beruvchilar orasida ijtimoiy sheriklikning talab darajasida rivojlanmaganligi natijasida professional ta’lim muassasalarida quyidagi yo‘nalishlarda muammolar mavjud (kamayib borish tartibida qayd etilmoqda, 1.7-jadval):

- Nazariyaga tayanib qolinayotganligimiz (28 %);
- Amaliyotning yetarli tashkil etilmasligi (47,5 %);
- Laboratoriyaning yetishmasligi (12,7 %);
- Darsliklar muammosi (5,1 %);

- O‘qituvchilar muammosi (4,2 %);
- Xorijiy tajribalarni joriy etishdagi muammolar (2,5).

1.7-jadval

Ijtimoiy sheriklik sharoitida bilim, malaka va ko‘nikmalarni rivojlantirishda bugungi kundagi dolzARB masala

T/r	Savol	Nazariya ga tayanib qolayotga nligimiz		Amaliyotning yetarli tashkil etilmasligi		Darsliklar muammosi		Laboratoriyaning yetishmasligi		O‘qituvchilar muammosi		Xorijiy tajribalarni maromida joriy etish	
		soni	%	soni	%	soni	%	soni	%	soni	%	soni	%
1.	Ijtimoiy sheriklik sharoitida bilim, malaka va ko‘nikmalarni rivojlantirishda bugungi kunda quyidagilardan qaysilari dolzARB hisoblanadi? (bir nechta javobni belgilash mumkin)	33	28,0	56	47,5	6	5,1	15	12,7	5	4,2	3	2,5

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, so‘rovda ishtirok etgan respondentlar, ya’ni o‘qituvchilar professional ta’lim tizimida quyidagi ustivor yo‘nalishlarda malakali mutaxassislar tayyorlash tizimini taraqqiy ettirish zarurligini qayd etishgan (kamayib borish tartibida javoblar respondentlar salmog‘ining javoblar bo‘yicha kamayib borish tartibida taqsimlangan, 1.8-jadval):

- OTM lar bilan aloqalarni rivojlantirish (33,1 %)
- Rivojlangan mamlakatlarning xalqaro tan olingan xalqaro kvalifikatsiyali (25,4 %)
- O‘quv jarayoniga sun’iy intellektni joriy etish (23,7 %)
- Xorijiy o‘qituvchilarni jalb qilish (5,1)

- Malakani baholash bo‘yicha sertifikat beriladigan o‘quv tizimiga o‘tish (2,7 %).

1.8-jadval

Ijtimoiy sheriklik sharoitida malakali mutaxassislar tayyorlashni yaxshilash bo‘yicha takliflar

T/r	Savol	Rivojlangan mamlakatlarning xalqaro tan olingan xalqaro kvalifikatsiyali		Xorijiy o‘qituvchil arni jalb qilish		OTM lar bilan aloqalarni rivojlantirish		Sertifikat beriladigan o‘quv tizimiga o‘tish		O‘quv jarayoniga sun’iy intellektni joriy etish	
		soni	%	soni	%	soni	%	soni	%	soni	%
1.	Ijtimoiy sheriklik sharoitida malakali mutaxassislar tayyorlash jarayonida quyidagi takliflardan qaysisi ustivor ahamiyatga ega? (faqat bittasini belgilang)	30	25,4	6	5,1	39	33,1	15	2,7	28	23,7

Xulosa qilib aytganda, nafaqat qurilish, balki iqtisodiyotning boshqa barcha ilg‘or sohalari ham fan, professional ta’lim va biznes o‘rtasida faol ijtimoiy sherikchilik munosabatlarini qaror toptirishga tayyor va birinchi darajada haqli tarmoqlar hisoblanadi. Ijtimoiy sherikchilikni an’anaviy iqtisodiy munosabatlarning ajralmas qismiga aylantirish iqtisodiyotning yuqori samaradorligini ta’minalash, hamkorlik munosabatlarini esa zamonaviy bozorning haqiqiy mazmuniga aylantirish imkoniyatini yaratadi.

PROFESSIONAL TA’LIM USTALARI METODIK FAOLIYATINING O’ZIGA

XOS JIHATLARI

Maxsudov Po‘lat Maxsudovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqola professional ta’lim ustalari metodik faoliyatining o’ziga xos jihatlariga bag‘ishlangan. Maqlada professional ta’lim ustalarini tayyorlash holati to‘g‘risida fikr va mulohazalar bildirilgan. Amaliy ta’limni loyihalash jarayonidagi maqsadli (didaktik va tarbiyaviy); mazmuniy (tuzilmaviy) va tashkiliy-metodik aspektlari to‘g‘risida matreiallar berilgan.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim o‘qituvchisi, professional ta’lim ustasi, industrial pedagogika texnikumi, maqsadli (didaktik va tarbiyaviy) aspekt, mazmuniy (tuzilmaviy) aspekt, tashkiliy-metodik aspekt, metodik faoliyat.

Professional ta’lim muassasalaridagi o‘quvchilarga o‘zlari tanlagan kasblari bo‘yicha yetarli bilim, ko‘nikma va malakalar berish oliv ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan professional ta’lim yo‘nalishi bitiruvchilarining metodik tayyorlik darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Professional ta’lim o‘qituvchi va ustasining asosiy vazifasi professional ta’lim muassasalaridagi o‘quvchilarni o‘z sohalari bo‘yicha kasbiy o‘qitish hisoblanadi [1].

Professional ta’lim muassasalarida ta’lim olayotgan o‘quvchilarning o‘z kasblarini har tamonlama chuqur egallashga erishishlari profssional ta’lim o‘qituvchilari ayniqsa, profssional ta’lim ustalarining pedagogik tayyorligi va kasbiy mahoratlariga ko‘p jihatdan bog‘liq. Aynan professional ta’lim ustasi o‘quvchilarga ularning bo‘lajak kasblari sir-asrori bo‘yicha amaliy ko‘nikma va malakalarni egallashlarida bevosita yordam beradi. SHu sababli professional ta’lim ustasiga *kasbga o‘rgatuvchi o‘qituvchi* sifatida u o‘rgatayotgan sohaning mohir ustasi bo‘lishligi katta ahamiyatga ega. Professional ta’lim ustasi faoliyati o‘quvchilarning undan o‘zlari egallayotgan hunarlariga oid haqiqiy bilimlarni olayotganlariklarini qalbdan his qilganlaridagina samarali bo‘ladi Bunday haqiqiy bilimlarni faqat shu hunarni yuksak kasbiy mahorat darajasida egallagan, ishlab chiqarish va hayotiy tajribalarga ega bo‘lgan professional ta’lim ustasi bera oladi Demak, profssional ta’lim o‘qituvchi

(usta)lari kasbiy fanlar bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarga ega bo‘lishlari, pedagogik-psixologik bilimlarni egallagan bo‘lishlari bilan birga o‘zlarining o‘rgatayotgan kasbning ham mohir ustalari bo‘lishligi ham talab etiladi [2].

1997 yilgacha O‘zbekistonda kasb-hunar ta’limining alohida bir bo‘g‘ini sifatida industrial-pedagogika texnikumlari faoliyat yuritgan. Bu davrda industrial-pedagogika texnikumlari kasb-hunar bilim yurtlari, shuningdek boshqa turdagি kasb-hunar ta’lim muassasalari (o‘quv-ishlab chiqarish kombinatlari, avtomaktablar va boshqalar) uchun ishlab chiqarish ta’limi ustalarini tayyorlagan.

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin kasb-hunar ta’limi tizimi jahon standartlari talablari asosida tubdan qayta isloh qilindi. Kasb-hunar ta’limi tizimida avvalgi hunar-texnika bilim yurtlari va texnikumlari o‘rnida o‘qish muddati 3 yildan iborat bo‘lgan o‘rta maxsus kasb-hunar kollejlari tashkil etildi. SHu asnoda industrial pedagogika texnikumlari bazasida ishlab chiqarish ta’limi ustalarini tayyorlash jarayoni tugatildi.

1995-1996 o‘quv yilidan boshlab Respublikamizdagi oliy ta’lim muassasalarida “Kasb ta’limi” (Professional ta’lim) yo‘nalishlarida o‘qish muddati 4 yildan iborat bo‘lgan bakalavrular tayyorlanishi yo‘lga qo‘yilgan. Ushbu yo‘nalishlarni tugatgan bakalavrular hozirgi kunda professional ta’lim muassasalarida professional ta’lim o‘qituvchisi va ustalari lavozimlarida faoliyat yuritmoqdalar.

Professional ta’lim ustasining metodik faoliyati nazariy ta’lim sohasida faoliyat olib boruvchi professional ta’lim o‘qituvchisiga nisbatan bir qator tavsifli jihatlarga ega. Metodik faoliyatning bunday o‘ziga xos jihatlari professional ta’lim muassasalaridagi amaliy ta’lim mazmuni va tuzilishi, shuningdek, mehnat jarayoni tuzilishi va mazmunining o‘ziga xos jihatlari bilan belgilanadi.

Masalan, 60118200 – Professional ta’lim (60800100 – qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash) yo‘nalishini tugatgan mutaxassislar professional ta’lim muassasalarida “3130200 – Qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash” yo‘nalishi bo‘yicha kichik mutaxassislarni tayyorlashda faoliyat olib boradilar. Ayni shu yo‘nalishdagi professional ta’lim ustasining amaliy ta’limdagi metodik faoliyatini o‘ziga xos jihatlari quyidagilar bilan belgilanadi:

- o 'quv-ishlab chiqarish ustaxona, laboratoriya, o 'quv poligoni, korxona tsexi va boshqalarda o 'quvchilarning ishchi o 'rinlarini tashkil etish;
- u yoki bu o 'quv-ishlab chiqarish topshiriqlari yoki muayyan ish turini bajarishdagi xatti-harakat, usul va metodlarni bilish va qo 'llash;
- amaliy ta 'lim mobayni yoki ish kunida ish vaqt va dam olishning almashinuvini ta 'minlaydigan faoliyat sharoiti, mehnat va dam olish tartiblarini o 'ziga xos jihatlarini bilish va qo 'llash;
- zaruriy sanitar-gigienik talablar, texnika xavfsizligi va mehnat muhofazasi qoidalarini bilish va qo 'llash;
- o 'quvchilarning yoshini hisobga olib o 'rnatilgan mehnat me 'yorlarida nazariy ta 'limni amaliy bilan maqbullikda almashinuvini bilish va qo 'llash;
- o 'quv va o 'quv-ishlab chiqarish mehnatini rag 'batlantirish;
- o 'quv, o 'quv-ishlab chiqarish va mustaqil mehnat intizomini qaror toptirish.

Amaliy ta 'lim sohasida professional ta 'lim ustasi loyihalash faoliyatining o 'ziga xos jihatlari yana shundaki, uning ta 'limiy faoliyati o 'quvchilarni muayyan malakaviy daraja (toifa) orqali ko 'nikma va malakalarning shakllanishiga erishish uchun shart-sharoitlar yaratishga yo 'nalgan bo 'lishligi lozim. Ularning shakllanish texnologiyasini rejalashtirilgan ishlab chiqarish va mehnat topshiriqlarini hisobga olgan holda tanlash kerak bo 'ladi.

Amaliy ta 'limni loyihalash jarayonida quyidagi: maqsadli (didaktik va tarbiyaviy); mazmuniy (tuzilmaviy) va tashkiliy-metodik aspektlarni hisobga olish lozim bo 'ladi [3].

Maqsadli aspektning vazifasi o 'quv reja va dastur talablari bilan o 'quvchilarni tayyorlash darajasi (bilim va ko 'nikma)ning mos kelishligi mezonlari va ularning muvaffaqiyati me 'yorlarini aniqlashtirishdan iborat. Tasdiqlanadigan me 'yor va mezonlar aniq shakllangan hamda o 'quvchilarga tushunarli bo 'lishi lozim. Tarbiyaviy aspektda axloqiy me 'yorlar va holatlar, ularni o 'zaro aloqadorlikda ishlaydigan bo 'lishligi, o 'quv materiali mazmuni, ularni ijobiy baholash uchun imkoniyati va boshqalar zarur bo 'ladi.

Mazmuniy (tuzulmaviy) aspekt bevosita maqsadli aspekt bilan bog‘langan. Uning o‘ziga xos jihat shundaki, u har bir o‘quvchi uchun maqbul topshiriqlarni tanlash, o‘quv materialini tuzish; mos keladigan mashqlarni ajratish, o‘quv-ishlab chiqarish ro‘yxatini ishlab chiqishga yo‘nalgan.

Tashkiliy-metodik (texnologik) aspekt. Uning amaliy ta’lim sohasidagi o‘ziga xos jihat mashq va topshiriqlarni loyihalash, joriy mashg‘ulot yoki yangi o‘quv yiliga moddiy-texnik baza (dastgoh, jihoz, asbob, birlamchi materiallar, o‘quv-texnologik hujjat), frontal va individual o‘qitishni loyihalash, yozma yo‘riqnomani qo‘llashning o‘ziga xos jihatlari bilan bog‘liq.

Demak, professional ta’lim ustalarini tayyorlash professional ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashdan unga xos metodik faoliyatning asosan amaliy faoliyatga yo‘nalganligi bilan mazmunan farq qiladi. Professional ta’lim ustalari o‘zlarining amaliy faoliyatlarida o‘quvchilarga ular egallashi lozim bo‘lgan kasbga xos hatti-harakatlar, usullarni eng qulay yo‘llar bilan o‘rgatish bo‘yicha faoliyat olib borishlari lozim bo‘ladi. Bizningcha hozirgi kunda oliv ta’lim muassasalarining 60118100 – Professional ta’lim (sohalar bo‘yicha) bakalavrular tayyorlash bo‘yicha amaldagi o‘quv rejalarini yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan talablarning bajarilishini yetarlicha ta’minlay olmaydi. Ularda asosan professional ta’lim muassasalarida yo‘nalishlar bo‘yicha kasbiy fanlardan nazariy ta’lim beradigan professional ta’lim o‘qituvchilarining metodik faoliyatigagina mos keladigan kasbiy-pedagogik faoliyat e’tiborga olingan. SHu sababli kelgusida professional ta’lim muassasalarida amaliy ta’lim bo‘yicha faoliyat olib boradigan professional ta’lim ustalarini tayyorlashni hozirgi kundagi mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh ishchilarni tayyorlashga qo‘yilayotgan talablar asosida modernizatsiyalash maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kasbiy pedagogic faoliyatning nazariy asoslari. J.“Mug‘allimlik xem uzliksiz bilimlendirio” Nukus, №2. – 2020 y. 29-32 b
2. Professional ta’limda o‘quvchilarni kasb-hunarga o‘rgatishning o‘ziga xos jihatlari J. Xalq ta’limi. T.: №5. – 2020 y. 87-89b

PROFESSIONAL TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA YANGI IMKONIYATLAR OCHMOQDA

Otayarov Javohir Odiljon o'g'li

Professional ta'lismi rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

ANNOTATSIYA

Maqolada axborot texnologiyalarining (IT) ta'limga o'rni, ularning dars sifatiga ta'siri va yoshlarning IT sohasiga bo'lgan qiziqishi muhim mavzu sifatida o'rganiladi. Ta'limga, ayniqsa aynan professional ta'limga multimedia vositalarining afzalliklariga alohida e'tibor beriladi. Shuningdek, maqola ta'limga sifatini yaxshilash va yoshlarning IT sohasiga qiziqishini rag'batlantirish uchun axborot texnologiyalarini ta'limga integratsiya qilish muhimligini ochib beradi.

Kalit so'zlar: *ta'lim, elektron ta'lim, raqamli ta'lim, pedagogika, axborot, kommunikatsiya, texnologiya, audio signal, video signal, multimedia, individual, motivatsiya, kompyuter, informatika.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль информационных технологий (ИТ) в образовании, их влияние на качество уроков, а также интерес молодежи к сфере ИТ как важной темы. Особое вниманиеделено преимуществам мультимедийных средств в образовании, особенно в профессиональном образовании. Также в статье раскрывается важность интеграции информационных технологий в образование для повышения качества образования и стимулирования интереса молодежи к ИТ.

Ключевые слова: *образование, электронное образование, цифровое образование, педагогика, информация, коммуникация, технология, аудиосигнал, видеосигнал, мультимедиа, личность, мотивация, компьютер, информатика.*

ABSTRACT

The article examines the role of information technology (IT) in education, its impact on the quality of lessons, as well as the interest of young people in the IT field as an important topic. Particular attention is paid to the advantages of multimedia in

education, especially in vocational education. The article also reveals the importance of integrating information technology into education to improve the quality of education and stimulate the interest of young people in IT.

Keywords: *education, e-education, digital education, pedagogy, information, communication, technology, audio signal, video signal, multimedia, personality, motivation, computer, computer science.*

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) hayotning turli sohalarida, shu jumladan iqtisodiyot, menejment, fan va ta'limda muhim rol o'ynaydi. Milliy axborot va kommunikatsiya tizimini jahon axborot makoni bilan birlashtirish milliy hayotning turli jihatlari samaradorligini ta'minlash uchun zaruratga aylanmoqda.

Ta'lim sohasi zamonaviy AKT integratsiyasidan samarali foyda ko'radi. Turli xil o'quv fanlari bo'yicha elektron o'quv vositalarini yaratish, bilimlarga kirishni kengaytirish va ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi. Shuningdek, u har bir o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirilgan interaktiv o'qitish usullaridan foydalangan holda o'quvchilar tomonidan bilimlarni chuqurroq va barqaror o'zlashtirishga yordam beradi.

Ta'limni samarali axborotlashtirish nafaqat o'quv jarayonini boyitibgina qolmay, balki o'zgaruvchan dunyo va mehnat bozoriga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan vakolatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Shunday qilib, ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining milliy tizimini rivojlantirish zamonaviy axborot jamiyatida muvaffaqiyatga erishish uchun strategik muhim omil hisoblanadi.

Bunday sa'y-harakatlarni amalga oshirish ta'lim sohasini takomillashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish yanada moslashuvchan o'quv muhitini yaratadi, bu bilimlarni yaxshiroq o'zlashtirishga va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash va mustaqil ishslash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'lim beruvchilar tarkibini ilg'or pedagogik bilim va texnologiyalar bilan jihozlash ta'limning yuqori sifatini ta'minlashda muhim qadamdir. O'qituvchilarni

zamonaviy o‘qitish usullari va vositalariga o‘rgatish ularni o‘quv jarayonida samarali qo‘llashga yordam beradi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ta’lim natijalarini yaxshilaydi. Shuningdek xorijiy professional ta’lim muassasalar tajribasini chuqur o‘rganish va undan samarali usul va vositalarni joriy etish milliy ta’lim tizimimizni yanada raqobatbardosh va mehnat bozori va umuman jamiyatning zamonaviy talablariga moslashtirishga imkon beradi.

Professional ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini yuqori saviyada tashkil qilish uchun davlat ta’lim standarti hamda xalqaro ta’lim standartlariga javob beradigan yangi shakldagi zamonaviy o‘quv adabiyotlari yaratish va o‘quvchilarga yetkazib berish masalasi dolzarb hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim muassasalarida foydalanish uchun tavsiya etilgan o‘quv hamda elektron o‘quv adabiyotlarning tahlili o‘z yechimini kutayotgan masalalardan biriga aylanmoqda. Sababi yangi o‘quv tizimini shakllantirishda o‘quvchilarni eng so‘nggi ma’lumotlar bilan tanishtirib borish talab etiladi. Bundan tashqari iqtisodiyot tarmoqlaridagi o‘zgarishlar va texnologik yangilanishlar hamda mehnat bozorida bitiruvchiga qo‘yilayotgan talablarning o‘zgarib borishi natijasida o‘quv adabiyotlarni doimiy yangilab borish taqozo etilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy, o‘rta maxsus va professional ta’lim muassasalari o‘rtasida ta’lim jarayoni hamda tarmoq tashkilotlari bilan ishlab chiqarish amaliyoti uzviyligini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2021-yil 31-avgustdagи PQ-5241-sон qaroriga muvofiq oliy ta’lim muassasalari o‘zlariga biriktirilgan texnikumlarni o‘quv-metodik materiallar (o‘qitish materiallari to‘plamlari, didaktik materiallar, praktikumlar, texnologik xaritalar, elektron resurslar, xorijiy o‘quv-ilmiy va boshqalar) bilan ta’minalash ishlarini amalga oshirib kelmoqda.

Tajribalar shuni ko‘rsatdiki, ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirishning asosiy bo‘g‘ini - o‘quv adabiyotlar bilan ta’minalishi bilan bir qatorda, sohaga oid turli adabiyotlar, o‘quvchilarning qiziqishlari, internet yangiliklari va hozirgi kunda rivojlanib kelayotgan elektron adabiyotlar ham o‘quvchining kasbiy shakllanishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shulardan kelib chiqib, elektron adabiyotlar yaratish va undan foydalanish imkoniyatini yaratish hozirgi zamon talablaridan biriga aylandi.

Elektron qo'llanmalar didaktikaning asosiy tamoyillarini ishonchli va yuqori darajada joriy qilish imkonini beruvchi, samarali o'qitish vositasi hisoblanadi. Elektron qo'llanmalarni yaratishda zamonaviy texnologiyalarga tayangan holda, o'quvchilar uchun o'rghanish usullarini keng joriy qilish borasida ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: animatsiya, ko'p darajali va ko'p variantli topshiriqlar, gipermatnlar va hokazo. Bular foydalanuvchilarning turli doiralari uchun elektron qo'llanmalar mazmuniy qismining adaptivligini ta'minlaydi.

Shu o'rinda aytish joizki, elektron adabiyotlarning farqli xususiyatlari va afzalliklari mamlakatimiz ta'lim muassasalariga kirib kelayotgan zamonaviy kompyuterlar asosida ta'lim muassasalarini axborotlashtirishga intilish jarayoni ta'limda elektron adabiyotlar uchun yangi imkoniyatlar ochib bermoqda. Elektron adabiyotlarni yaratishda asosiy tamoyillarga amal qilish, ularga qo'yiladigan didaktik, texnik-texnologik, ergonomik, estetik va talablarga rioya qilish tavsiya etiladi.

Shu munosabat bilan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 24-maydagi "Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-162-son qaroriga muvofiq Professional ta'lim tizimida ham axborot texnologiyalarini qo'llashga doir keng ko'lAMDAGI ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 26-iyundagi "Professional ta'lim tizimida "Eng yaxshi raqamli ta'lim resurslari" Respublika ko'rik-tanlovini o'tkazish to'g'risida"gi buyrug'iga asosan, professional ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, professional ta'lim muassasalari boshqaruv va pedagog kadrlarini metodik ta'minlashni yaxshilash, ta'limni raqamlashtirish, axborot tizimlari hamda elektron ta'lim resurslarini (kontent) yaratish, pedagoglar tomonidan yaratilgan va o 'quv jarayonida keng qo'llanilayotgan sifatli raqamli ta'lim resurslarini ommalashtirish maqsadida 3 bosqichli "Eng yaxshi raqamli ta'lim resurslari" Respublika ko'rik-tanlovini o'tkazildi.

Unga ko'ra, tanloving so'ngi boshqichida 362 ta raqamli ta'lim resurslari Respublika Tanlov hay'ati tomonidan baholandi hamda jami 44 ta raqamli ta'lim resurslari amaliyotga joriy etildi. Shuningdek, ushbu yangiliklar bugungi kunda

professional ta’lim tizimida faoliyat olib borayotgan pedagog xodimlar ijobiy qarshi olinmoqda va ushbu raqamli ta’lim resurslaridan o‘z faoliyatlarida foydalanib kelmoqdalar. Aytish joizki, ta’lim tizimi rivojlangan mamlakatlarda ham ta’limda axborot texnologiyalarini qo‘llash muhim va dolzab masala hisoblanadi.

Demak ko‘rinib turibdiki, ushbu sa’y-harakatlarni amalga oshirish nafaqat ta’lim tizimini takomillashtirishga, balki jahon mehnat bozorida muvaffaqiyatli raqobatlasha oladigan va jamiyatimiz rivojiga hissa qo‘shadigan malakali mutaxassislarni tayyorlashga ham yordam beradi.

To‘g‘ri, multimedia turli xil ma’lumotlarni bitta dasturiy mahsulotga birlashtirgan rivojlanayotgan va ko‘p funksiyali axborot texnologiyasidir. Uning o‘ziga xos xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

1. Har xil turdagি ma’lumotlarni birlashtirish: Multimedia matn, jadvallar va grafikalar kabi an’naviy axborot shakllarini nutq, musiqa, video segmentlar, animatsiyalar va boshqalar kabi original media resurslari bilan birlashtiradi. Bu bitta dasturiy mahsulotda taqdim etilishi mumkin bo‘lgan boy va ko‘p o‘lchovli tarkibni yaratadi.

2. Turli xil qurilmalardan foydalanish: Multimedia ma’lumotlari kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar, televizorlar va boshqalarni o‘z ichiga olgan turli xil qurilmalarda ishlatalishi va namoyish etilishi mumkin. Bu foydalanuvchilar uchun qulay foydalanish imkonini beradi.

3. Haqiqiy vaqtda ishslash: matn va grafika kabi statik formatlardan farqli o‘laroq, multimedia ma’lumotlarini real vaqtda qayta ishslash va ijro etish mumkin. Bu foydalanuvchi tarkib bilan o‘zaro aloqada bo‘lishi va tezkor fikr-mulohazalarni qabul qilishi mumkin bo‘lgan interaktiv dasturlarni yaratishga imkon beradi.

4. Dinamizm va interaktivlik: Multimedia dinamik va interaktiv bo‘lishi mumkin, bu esa uni foydalanuvchilar uchun yanada jozibali va samaraliroq qiladi. Masalan, animatsiyalar, videolar va ovoz effektlari yanada jonli va esda qolarli tajribalarni yaratishi mumkin, interaktiv elementlar esa foydalanuvchilarga kontent bilan ishslash jarayonida faol ishtiroy etish imkonini beradi.

Shunday qilib, multimedia axborotni samarali uzatish va idrok etishga yordam beradigan turli xil va jozibali axborot mahsulotlarini yaratish uchun kuchli vositadir.

Multimedia-bu matn, audio, video, grafika va animatsiya kabi turli xil ma'lumotlarni bitta dasturiy mahsulot yoki tarkibga birlashtirishga imkon beradigan texnologiyalar to'plami. Bu shuni anglatadiki, foydalanuvchilar ma'lumotni nafaqat matn orqali, balki ovoz, rasmlar va harakatlanuvchi rasmlar orqali ham idrok etishlari mumkin.

Multimedia texnologiyalari nafaqat har xil turdag'i ma'lumotlarni qayta ishslash va namoyish qilishni, balki foydalanuvchiga ekrandagi elementlarni bosish, javob variantlarini tanlash yoki turli bo'limlarda harakat qilish kabi tarkib bilan o'zaro aloqada bo'lishga imkon beradigan interaktiv xususiyatlarni ham o'z ichiga oladi.

Ta'limda multimedia o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladigan interaktiv o'quv materiallarini yaratish uchun ishlatiladi. Masalan, o'quvchilar interaktiv taqdimotlar, video darsliklar, audio ma'ruzalar yoki grafik simulyatsiyalar orqali materiallarni o'rganishlari mumkin. Bu ularga ma'lumotni yaxshiroq o'rganish va turli ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Bundan tashqari, multimedia texnologiyalari korporativ ta'lim va kasbiy tayyorgarlikda, shuningdek virtual muzeylar, elektron kitoblar yoki multimedia saytlari kabi ko'ngilochar va axborot resurslarini yaratishda foydali bo'lishi mumkin. Umuman olganda, multimedia axborot uzatish va hayotning turli sohalarida, jumladan, ta'lim, biznes va o'yin-kulgida interaktiv va jozibali kontent yaratish uchun kuchli vositadir.

Ta'limda ayniqsa, professional ta'limda multimedia vositalaridan foydalanib o'qitish o'quv jarayoni va materialni o'zlashtirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan bir nechta afzalliklarni o'z ichiga oladi. Masalan quyidagilar shular jumlasidan:

1. Materialni chuqur o'zlashtirish: Multimedia o'quv vositalari audio, video, grafik va interaktiv elementlar kabi turli formatlarda ma'lumotlarni taqdim etish imkonini beradi. Bu ko'proq ko'p o'lchovli va jozibali tarkibni yaratadi, bu esa materialni chuqurroq tushunish va o'zlashtirishga yordam beradi.

2. O'rganishga qiziqishni rag'batlantirish: turli xil multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning e'tiborini tortadi va o'quv jarayonini yanada qiziqarli

qiladi. Bu ularning yangi sohalarni o‘rganishga va o‘quv materiallarini chuqr tushunishga intilishlarini rag‘batlantiradi.

3. **Vaqtni tejash:** interaktiv multimedia darslarini o‘quvchilar o‘zлari uchun qulay vaqt va sur’atda materialni mustaqil ravishda o‘rganishlari uchun tashkil qilish mumkin. Bu o‘rganishga sarflangan vaqtni qisqartirishga va ma’lumotni o‘zlashtirish samaradorligini oshirishga imkon beradi.

4. **Bilimlarni uzoq muddatli saqlash:** multimedia o‘qitish usullari tufayli ma’lumotlar yanada esda qolarli shaklda taqdim etiladi, bu esa uni uzoq muddatli eslab qolishga yordam beradi. O‘quvchilar olgan bilimlarini uzoq vaqt davomida xotirada saqlashlari va kelajakda ularni muvaffaqiyatli qo‘llashlari mumkin.

5. **O‘quv jarayoni samaradorligini oshirish:** Multimedia materiallari o‘quv materialini yanada vizual va qiziqarli qiladi, bu esa ma’lumotni yaxshiroq o‘zlashtirishga va o‘quvchilar faoliyatini yaxshilashga yordam beradi.

6. **Samaradorlikni oshirish:** Multimedia resurslari o‘quv jarayonini yanada vizual va interaktiv qiladi, bu esa materialni yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

7. **O‘quvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish:** multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilarda bilimga chanqoqlik, mustaqillik, ijodkorlik va bilimlarni amalda qo‘llash qobiliyati kabi turli xil shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam beradi.

8. **Shaxsiy fazilatlarni rivojlantirish:** multimedia vositalaridan foydalanish mustaqillik, ijodkorlik, shuningdek o‘quvchilarning o‘zini o‘zi rivojlantirish va o‘zini takomillashtirish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

9. **Muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish:** Multimedia o‘quv materiallari ko‘pincha guruhlarda ishlashni yoki materialni muhokama qilishni o‘z ichiga oladi, bu esa o‘quvchilarning muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

10. **Ta’limni individuallashtirish va farqlash:** Multimedia vositalari o‘rganishni har bir o‘quvchining individual ehtiyojlariga moslashtirishga imkon beradi, bu esa o‘rganish samaradorligini oshiradi va turli xil o‘quv uslublarini qondiradi.

12. **Mustaqil o‘quv faoliyati:** Multimedia vositalari mustaqil o‘quv faoliyati ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi, bu erda o‘quvchi materialni mustaqil ravishda tanlaydi va o‘zlashtiradi.

13. **Zamonaviy ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish:** multimedia vositalaridan foydalangan holda o‘qish o‘quvchilarni kelajakdagi kasbiy faoliyat va kundalik hayotda zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga tayyorlaydi.

14. **Interaktivlik:** multimedia materiallari bilan o‘zaro aloqada bo‘lish qobiliyati o‘rganishni yanada qiziqarli va qiziqarli qiladi, bu esa bilimlarni yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Ushbu afzalliklar nafaqat professional ta’limda, balki umuman zamonaviy ta’lim tizimida axborot texnologiyalarini, ayniqsa multimediyani qo‘llashning ahamiyati va istiqbollarini tasdiqlaydi.

Multimedia vositalaridan foydalangan holda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni rivojlantirish zamonaviy, ko‘p tarmoqli va mavzuga yo‘naltirilgan ta’lim resurslarini yaratishni talab qiladi. Ushbu manbalar keng ma’lumotlar bazalarini, turli xil ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha bilim bazalarini, shuningdek, sun’iy intellekt va ekspert tizimlarini o‘z ichiga olishi kerak.

Informatika va axborot texnologiyalari zamonaviy jamiyatda muhim rol o‘ynaydi, ular nafaqat axborotni qayta ishlash, saqlash va uzatish vositalarini taqdim etadi, balki axborot tizimlarini qurish va ishlash tamoyillarini o‘rganadigan asosiy fan hisoblanadi. Informatika fanining asosiy vazifalaridan biri bu kompyuter axborot tizimlari asosida boshqaruv jarayonlari uchun axborot ta’mintoni yaratish metodologiyasini ishlab chiqishdir. Bunga axborot tizimlarining tuzilishini, ularning ishlashini, ular boshqaradigan qonunlarni aniqlash va ularni samarali yaratish va ulardan foydalanish usullari va texnologiyalarini ishlab chiqish kiradi. Yevropada informatika sohasidagi asosiy ilmiy yo‘nalishlar tarmoq tuzilmalarini, kompyuter integratsiyalashgan jarayonlarini ishlab chiqish, shuningdek, iqtisodiyot, tibbiyot, ijtimoiy sug‘urta, atrof-muhitni muhofaza qilish va boshqa sohalarda informatika fanidan foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Multimedia tizimlarining paydo bo‘lishi ta’lim, fan, san’at, tibbiyot, biznes va boshqalar kabi turli xil professional sohalarda sezilarli o‘zgarishlarga olib keldi. Multimedia tizimlari axborot taqdimotini boyitadi, uni yanada qulayroq va tushunarli qiladi, bu esa ta’lim, ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va jamoatchilik xabardorligini rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, professional ta’limda multimedia vositalaridan foydalanishda bir nechta jihatlarni hisobga olish kerak:

- Materiallarning qulayligi va mavjudligi: o‘quv materialini idrok etish oson va turli darajadagi o‘quvchilar uchun qulay bo‘lishi kerak;

- O‘qituvchilarini qo‘llab-quvvatlash: ta’limda multimedia texnologiyalarining imkoniyatlarini to‘liq ochib berish uchun ushbu resurslardan o‘quv jarayonida samarali foydalana oladigan malakali o‘qituvchilarning ko‘magi zarur;

- Ta’lim strategiyasini boyitish: o‘qituvchi nafaqat ma’lumot berishi, balki o‘quvchilar uchun o‘quv jarayonini qo‘llab-quvvatlash va boshqarish orqali faol ishtirok etishi kerak;

- Shaxsiy ehtiyojlarni hisobga olish: Multimedia resurslari har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari va o‘qitish uslublariga moslashishi kerak;

- Hissiy ta’sir: Multimedia materiallari o‘quvchilarning hissiy ishtiroki va qiziqishini uyg‘otishi kerak, bu esa yanada samarali o‘rganishga yordam beradi.

Multimedia vositalari ta’lim sohasidagi kuchli vosita bo‘lib, o‘quvchilarga bilimlarni qulay va jozibali shaklda olish, o‘qituvchilar esa o‘quv jarayonini diversifikatsiya qilish va har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Umuman olganda, o‘qitishda multimedia vositalaridan foydalanish o‘quvchilar uchun o‘quv jarayonini yanada samarali, qiziqarli va esda qolarli qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy, o‘rta maxsus va professional ta’lim muassasalari o‘rtasida ta’lim jarayoni hamda tarmoq tashkilotlari bilan ishlab chiqarish amaliyoti uzviyligini kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2021-yil 31-avgustdaggi PQ-5241-son qarori

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli xizmatlar qamrovi va sifatini oshirish hamda soha, tarmoq va hududlarni raqamli transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori, 2023 yil 24-maydagi PQ-162-son.

3. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 26-iyundagi “Professional ta’lim tizimida “Eng yaxshi raqamli ta’lim resurslari” Respublika ko‘rik-tanlovini o‘tkazish to‘g‘risida”gi buyrug‘i

4. S.S.G‘ulomov va boshqalar. Axborot tizimlari va texnologivalari: Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik / Akademik S.S. G‘ulomovning unuimiy tahriri ostida. - T., «Sharq», 2000.

5. A.O.Dedaxanov / Ta’limda axborot texnologiyalari // Scientific progress volume 2 | issue 2 | 2021 issn: 2181-1601.page 1397.

6. Professional ta’lim muassasalari uchun yangi shakldagi zamonaviy o‘quv adabiyotlari yaratish masalalari// Academic Research in Educational Sciences// Volume 4 | Issue 5 | 2023. Pages 162-167

7. www.lex.uz.

8. <https://www.edu.uz/uz/news/view/6329#gsc.tab=0>

IV-SHO'BA: MAKTABGACHA TA'LIM SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA O'ZBEK ADABIY TILINING AHAMIYATI

Abdusattorova Sarvinoz

Bulung‘ur pedagogika kolleji maxsus fan o‘qtuvchisi.

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek adabiy tilining imkoniyatlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o‘sirishda o‘zbek adabiy tilining ahamiyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: *adabiy til, nutq, so‘z boyligi, ohang, nutq o‘siruvchi vositalar, adabiy til shakllanishi.*

Ma’lumki, adabiy til muayyan umumxalq tilining qayta ishlangan va me’yorlashtirilgan, mazkur tilda so‘zlashuvchi xalqning madaniy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi shakli. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng adabiy tilni rivojlantirishga bo‘lgan e’tibor ya’nada kuchaydi. Keyingi yillarda ayniqsa ta’lim sohasining bosh bo‘g‘ini bo‘lgan maktabgacha ta’lim tizimiga ahamiyat siyosat darajasiga ko‘tarildi.

Prezidentimizning 2019 yil 8 may kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori, 30 sentabrdagi “Maktabgacha ta’lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni hamda “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq bu sohada yangi tizim yaratildi. Yurtboshimiz Sh.Mirzoyev o‘z ma’ruzalaridan birida quyidagi fikrlarni ta’kidlab o‘tadi “Hayotimizda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lgan ta’lim-tarbiya tizimi haqida gapirganda, Abdulla Avloniy bobomizning dono fikrlarini takror va takror aytishga to‘g‘ri keladi: ta’lim-tarbiya – biz uchun hayot-mamot masalasidir”.¹⁶

¹⁶ <https://kun.uz/uz/news/2017/10/20/mirzieev-maktabgaca-talim-tizimi-bujica-jigilis-utkazdi>.

Darhaqiqat, qaysi sohani olmaylik, biz zamonaviy yetuk kadrlarni tarbiyalamasdan turib biron-bir o'zgarishga, farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni, millatning sog'lom genofondini tayyorlash, avvalo, maktabgacha ta'lim tizimidan boshlanadi. Maktabgacha ta'lim tizimi uzlusiz ta'limning birlamchi, eng asosiy bo'g'ini hisoblanadi. Mutaxassis va pedagoglarning ilmiy xulosalariga ko'ra, inson o'z umri davomida oladigan barcha axborot va ma'lumotning 70 foizini 5 yoshgacha bo'lgan davrda oladi. Ana shu dalilning o'zi bolalarimizning yetuk va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida bog'cha tarbiyasi qanchalik katta ahamiyatga ega ekanini yaqqol ko'rsatib turibdi. Bunga qo'shimcha isbot qidirib uzoqqa borishning hojati yo'q. Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtaida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas. Shuning bilan birga farzandlarimizni yetuk va barkamol shaxs qilib tarbiyalashda o'zbek adabiy tilining ahamiyati qanchalik zarurligini ham unutmaslik kerak.

Til ijtimoiy hodisa bo'lganligi uchun ham u kishi^arda mustaqil holda mavjud boladi. Til tarixiy taraqqiyot davomida odamlarning nutq orqali aloqa boglashi jarayonida viijudga kelgan va rivojlangan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning nutqi tashqi olam bilan bog'langan holda uchta vazifani bajaradi: 1) kommunikativ; 2) bilish, 3) tartibga solish.

Nutqning kommunikativ vazifasi bolada juda erta paydo bo'ladi. Bolaning ilk bor aytgan birinchi so'zi kommunikativ vazifani bajaradi. Keyinchalik esa bu so'z bolaning atrofdagi kishilar bilan muomala qilish ehtiyoji o'sib borgani sari nutq sifatida takomillashib boradi. Ikki yoshdan boshlab bola o'z istak-xohishini atrofdagi kishilarga tushunarli tarzda ifodalay oladi, o'ziga qarata aytilgan nutqni, so'zlar ma'nosini tushuna boshlaydi.

Uch yoshdan keyin bola ichki nutqni egallaydi. Bu vaqtida nutq uning uchun muomala vositasi bo'libgina qolmay, balki boshqa vazifani — bilish vazifasini bajara boshlaydi; yangi so'zlar va so'z shakllarini o'zlashtira borib, tevarak-atrof haqidagi, predmet va hodisalar, ular o 'rtasidagi o 'zaro bog'liqlik haqidagi tasavvurlarini

kengaytiradi. Bola nutqning kommunikativ va bilish vazifasi bilan birgalikda xulqini tartibga soluvchi nutqni ham egallay boshlaydi.

Bola xulqini tartibga soluvchi birinchi so‘z—*bu mumkin, mumkin emas* hamda buyruq fe’li shaklidagi *ye, bor* kabi so‘zlar bolib qoladi. - *Mumkin emas! Qo‘ling kuyadi!* - deb taqiqlash ohangi bilan aytigan gap, qo‘lini issiq choyga olib borayotgan bolani bu harakatdan to‘xtatadi. Yoki kitobni yirtishga harakat qilayotgan kichkintoy qo‘lidan kitobni olayotgan onaning qat’iy ravishda: *-Mumkin emas! Kitob ketib qoladi.* „*Vali yomon bola ekan* deb aytadi, degan so‘zları bolani tartibli, intizomli bolishga undaydi.

Tartibli, intizomli bolish esa shaxsning asosiy sifatlaridan biri bo‘lib, undagi xarakter xususiyatlarining rivojlanishi uchun manba bolib hisoblanadi. Shuni ta’kidlab o‘tish lozimki, bolaga qaratilgan nutq uning xulq-atvorini tartibga solib turuvchi, qilinadigan ishlarni rejalashtirishga undovchi vositadir. Biz nutq orqali, ya’ni til vositasi bilan har xil mulohazalar yuritamiz. Tafakkur hamisha til vositasida ifodalanadi. Til va tafakkur o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lgan jarayondir. Shuning uchun hamfikrning realligi tilda namoyon boladi, deyilishi bejiz emas. Tafakkur jarayonida nutq - hukm, xulosa chiqarish va tushuncha shakllarida namoyon bo‘ladi.

MTTlarida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga ta’lim va tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o‘rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga. muomalaga o‘rgatishdir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida og‘zaki adabiy tilni rivojlantiramiz, bolalar bilan ko‘proq og‘zaki nutqda gaplashamiz. Nutq tug‘ma qobiliyat emas balki u hayot davomida bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan parallal ravishda shakllanib boradi. Bolalarning nutqi kattalarning, atrofdagilarning nutqi asosida rivojlanib boradi. Farzandlarimiz uchun ularning atrofidagi ota-onalar va tarbiyachilar nutqiy namuna hisoblanadi. Xo‘sish, shu kichkinagina oila makonimizda to‘liq adabiy tilda gaplashamiz deb ayta olamizmi? Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyachilarimiz to‘liq adabiy tilda so‘zlaydi deb ayta olamizmi, yo‘q, chunki biz ota-onalar va tarbiyachilar ko‘proq shevada gaplashamiz.

Farzandlarimiz adabiy og‘zaki nutqi mактабгача та’лим yoshida ya’ni 7 yoshgacha 70 -80 % rivojlanadi. Agar ota-onan o‘z farzandini maktabgacha ta’lim tashkilotlariga bersa, farzandim shu yerda adabiy tilda gapirishni so‘zlashni o‘рганади deb o‘yaydi. Tarbiyachi esa ota-onalarni bolalar bilan ko‘проq adabiy tilda gapplashishi muhim deb o‘zining nutqiga e’tibor qilmaydi. Bu ketishda qachon bolalarimiz chiroyli nutq sohiblari bo‘ladi?

Hozirda biz ota-onalar va tarbiyachilar hamkorlikda ishlagan holda bolalarimiz bilan to‘liq adabiy tilda gapplashish vaqt keldi. Buning uchun biz bir necha vazifalarni belgilab olishimiz kerak:

1. Maktabgacha ta’lim yo‘nalishida taylorlanayotgan kadrlarning sifat ko‘rsatkichiga ko‘проq e’tibor ko‘rsatish kerak.
2. O‘zbek adabiy tilini maxsus kurs yoki tanlov fan sifatida chuqur o‘ргатиш zarur. Chunki bo‘iajak tarbiyachilarning o‘zi o‘zbek adabiy tilini yaxshi bilishi lozim.
3. Talabalar o‘rtasida “O‘zbek adabiy tilida kim chiroyli so‘zlaydi” kabi ko‘rik-tanlovlarni o‘tkazishni tashkil etish kerak.
4. Yosh ota-onalar uchun badiiy asarlarni, ertak kitoblarni ko‘проq o‘qishni tavsiya etish lozim.
5. Ota-onan uyda bolaga ko‘проq vaqt ajratishi, bola bilan suhbat qurishni adabiy tilda olib borishi lozim.
6. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan adabiy tilda so‘zlashish uchun ota-onalarga uslubiy qo‘llanmalar ishlab chiqish lozim.

MTT bolalarni har tomonlama, ya’ni jismoniy, aqliy, axloqiy, estetik tomondan tarbiyalashdek maqsadni o‘z oldiga qo‘ygan. Bu maqsad esa bolalarga ona tilini o‘ргатиш jarayonida amalga oshiriladi. Bog‘chada og‘zaki nutqni o‘stirish natijasida bolalar aqlan rivojlanib, umumiy madaniy saviyasi oshadi. Ular tevarak-atrofdagi voqeа-hodisalar, tabiat va jamiyat qonuniyatlarini tushunib boradilar. Bolalarda nutqning rivojlanishi ularning ruhiy jihatdan ham takomillashib borishiga yordam beradi.

Bola tashqi dunyoni xotira, tasavvur, xayol, tafakkur kabi ruhiy jarayonlar yordamida, shuningdek nutq yordamida bilib olish qobiliyatiga cga. Ammo bolalardagi

intellekt, ya’ni ruhiy jarayonlar (xotira, tasavvur, xayol, tafakkur va h. k.) shunchaki bola organizmining o’sib borishi va takomillashishi bilangina paydo bolmay, balki nutqining rivojlanishi bilan paydo bo‘ladi va takomillashadi. Agar bola kichik yoshidan boshlab to‘g‘ri gapistishga (so‘zlashishga) o‘rgatib borilsa, u vaqtda bunday bola normal holatda rivojlanadi, ya’ni awa 1 tasavvur etish, keyin esa fikr yuritish, xayol qilish qobiliyati paydo bo‘ladi va bu qobiliyat har bir yosh bosqichida takomillashib boradi. Bolalarda intellekt bilan barobar (parallel) ravishda iroda kabi mhiy jarayon ham takomillashib boradi. Ko‘pgina tajribalar shuni ko‘rsatdiki, nutqi rivojlanmagan bola toliq shaxs sifatida kamol topmaydi. Demak, tarbiyachi bar doim shuni csda tutishi kerakki, nutq bu muktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda barcha jarayonlar rivojlanishiga ko‘maklashuvchi vositadir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hozirgi zamon tarbiyachisi kasbiy mahoratini doimiy tarzda oshirib borishi, ilg‘or pedagogik texnologiyalarning izchil metodlari mohiyatini to‘liq anglashi va ulardan mashg‘ulotlarida mohirona foydalanishi bilan bir qatorda til me’yorlarini ham puxta o‘zlashtirmog‘i zarur. Ta’lim jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni faol qo‘llash, ta’lim samaradorligini oshirish, tahlil qilish va amaliyotga joriy etish jarayonida millay tildan foydalanish bugungi kunning muhim vazifalaridan biri. Zero, tarbiyalanuvchilarning ongi, dunyoqarashini o‘sirish, ularni mashg‘ulotlarda erkin fikrlaydigan erkin ishtirokchiga aylantirish nihoyatda muhimdir. Tarbiyachi mashg‘ulotda boshqaruvchi, bolalar esa ishtirokchiga aylanmog‘i lozim. Ana shu vazifani uddalashda til me’yorlaridan samarali foydalanish ko‘p qirrali samara keltiradi. Muktabgacha ta’limda ko‘proq bolalarning yoshi, fiziologik holatini hisobga olgan holda u bolan muloqot qilish lozimligini unutmaslik kerak. Oddiy, oson va soda so‘z va jumlalar ishlatib o‘yin mashqlarini olib borish yaxshi samara beradi. Ko‘proq atrof-muhit bilan bog‘lab o‘tilgan mashg‘ulotlar bolalar ongi, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatlarini, mustaqil ishlash ko‘nikmasini, ya’ni hayotiy kompetensiyasini rivoj-lantiradi. Yuqorida ta’kidlab o‘tilganidek, farzandlarimizning o‘zbek adabiy tilda chiroyli nutq egasi bo‘lishini ta’minlash ota-onada va tarbiyachilarga bog‘liq. Shunday ekan, bolalarimiz bilan birga ko‘proq badiiy kitoblarni o‘qisak va MTT-oila

hamkorligini yo‘lga qo‘ysak, farzandlarimiz, albatta, kelajakda chiroyli adabiy til sohiblari bo‘lishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi”. -T., “Istiqlol”, 2006.
2. Babayeva D.R. “Nutq o‘stirish metodikasi” -T.: TDPU 2016-yil. O‘quv qo‘llanma.
3. Asqarova M., Matchonov S. va boshqalar. Kichik yoshdagi bolalar nutqini o‘stirish. Toshkent. “O‘zbekiston”, 2001 y.
4. Rozboyeva E.M., Ahmedova Q.A. Nutq o‘stirish metodikasi. -Toshkent. 2004 yil
5. Fayzullayeva M., Rustamova M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning og‘zaki nutqini o‘stirish. (Tayyorlov guruhi uchun mashg‘ulotlar ishlanmasi). - Toshkent. 2009 yil
6. G‘ulomov A., Qobulova B. Nutq o‘stirish mashg‘ulotlari. -Toshkent, “O‘qituvchi”. 2001 y.
7. Zokirova H., Qobiljonova G. O‘qituvchi nutq madaniyati. -Andijon, 2010.
8. Abdullayeva M.A., Raxmatullayeva D.R. O‘yin mashg‘ulotlarini boshqarish orqali maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalar faolligini oshirish. -Toshkent. 2016 - yil.

«ONA-BOLA» TIZIMIDA MAKRO VA MIKRONUTRIYENTLAR DISBALANSI VA ULARNING SABABLARI

Baymanova Saodat Giyazovna,

Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi

Kalit so‘zlar: ona, bola, salomatlik, mikronutriyentlar, tanqislik, sabablari, profilaktika

Dolzarbli. Ma’lumki, bolalar orasida kasallanishni kamaytirish, shuningdek ularning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta’minklash erta yoshidagi bolalar va onalari iste’mol qiladigan oziq-ovqatlarning tarkibini yaxshilash orqali erishish

mumkin. Onalarning to‘g‘ri ovqatlanishi homilaning va ko‘krak yoshidagi bolalarning optimal rivojlanishini, ularda endemik xususiyatga ega bo‘lgan kasalliklarning oldini olishni ta’minlaydi [1]. Ovqat nafaqat energiya manbai, shuningdyek uning tarkibida inson hayoti uchun muhim bo‘lgan oqsil, yog‘ va uglevodlar bilan bir qatorda organizmdagi biokimyoviy, immunologik jarayonlarda ishtirok etuvchi, barcha hujayra va to‘qimalar tarkibiga kiruvchi, suyak va mushaklarning normal o‘sishi va rivojlanishi, qon hosil bo‘lishi uchun o‘ta muhim hisoblangan vitaminlar xamda makro- va mikroelementlarning ham manbaidir.

JSST (2009) tomonidan Yevropa hududlarida insonlarning o‘rtacha umr ko‘rishi rivojlanayotgan mamlakatlar aholisiga nisbatan yuqoriligining sabablaridan biri, go‘daklar va erta yoshdagi bolalar o‘rtasida kasalliklarning ko‘p uchrashi bilan bog‘liq deb izohlangan [2].

Aholi o‘rtasida mikronutriyent yetishmovchiligi profilaktikasi sohasidagi munosabatlarni tartibga solish maqsadida «O‘zbekiston Respublikasi aholisi o‘rtasida mikronutriyent yetishmovchiligi profilaktikasi to‘g‘risida» gi qonunida(2010) mikronutriyent yetishmovchiligini aniqlashni zamonaviy texnologiyalarini va uning profilaktikasi usullarini rivojlantirishda ilmiy tadqiqotlarni qo‘llab quvvatlash ko‘zda tutilgan.

Homiladorlik davrida onalarda makro- va mikroutriyentlar yetishmovchiligi holatlari nafaqat ona salomatligiga, shu bilan birga uning homilasiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatib, perinatal patologiyalarga va bolalar o‘limiga, muddatdan oldingi tug‘ruqlarga, nuqsonli bolalar tug‘ilishi sonining ortishiga, bolalarning jismoniy va aqliy rivojlanishida buzulishlariga olib keladi [4]. Homiladorlik davrida homilaning o‘sishi va rivojlanishi uchun qo‘sishma energiya talab qilinadi va shu bilan birga xomilador ayolning vitamin va minerallarga bo‘lgan talabi yuqori darajada ortadi. Bunday talab asosan temir, folat kislotasi, kalsiy, rux va vitamin V₆ va V₁₂ kabi mikronutriyentlar.

Ta’kidlash joizki, asosan emizikli onalarning, ko‘pchilik holatlarda esa bolalarga qo‘sishma ovqat kiritishda makro- va mikroelementlar tarkibi inobatga olinmaydi. Qo‘sishma ovqat mahsulotlari tarkibida zaruriy mikroelementlarning me’yoridan

kamligi bolalar salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatib, kasallikga moyillikni oshiradi. Ona va bola tizimida barcha mikronutriyentlar miqdorini aniqlashning imkoniyatlari sog'liqni saqlashg tizimining ayniqsa birinchi bo'g'inida va hattoki viloyat markazlarida ham chegaralangan. Shu bois mikronutriyentlar tanqisligini sabablarini va klinik belgilarini anketa-savolnoma usulida aniqlash onalar tva bolalar o'rtasida mikronutriyentlar tanqisligi bo'lgan va moyil guruhlarni aniqlash, hamda muammoning yechimini hal qilish imkonini beradi.

Shundan kelib chiqib ushbu tadqiqotdan maqsad "Ona-bola" tizimida makro – va mikroelementlar tanqisligining bola salomatligiga ta'sirini va unga olib keluvchi sabablarni anketa-savolnomasini to'ldirish orqali o'rganishdan iborat.

Tadqiqot manbalari va usullari. Samarqand viloyatining Qo'shrabot, Jomboy, Urgut, Bulung'ur, Oqdaryo tumanlarida, hamda Samarqand shahrida yashovchi 100 nafar onalar va ularning 100 nafar go'daklariga surashtiruv orqali alohida-alohida tuzilgan 20 savollardan iborat bo'lgan anketa varaqalari to'ldirildi.

Anketa so'rovnomalari bizlar tomondan ishlab chiqilgan erta yoshli bolalar salomatligini kompleks baholash algoritmi asosida olib borildi[3]. Ishlab chiqilgan anketa savolnomalari asosan onalar va go'daklarda mikronutriyentlar yetishmovchiligiga olib keluvchi sabablar, hamda ularning belgilarini aniqlashga qaratilgan.

Anketa varaqalari Qo'shrabotda - 9, Jomboyda-14, Urgutda -32, Bulung'urda-11, Oqdaryoda 9 va Samarqand shahida -25 nafardan onalar va ularning ko'rik vaqtida o'tkir kasallik alomatlari bo'limgan go'daklariga mualliflar va medisina xodimlari tomonidan to'ldirildi.

Natijalar va muhokama. Quyidagi jadvalda onalarda homiladorlik va emizish davrida makro-va mikroelementlar yetishmovchiligi natijasida kelib chiqadigan holatlar va bunga olib keluvchi sabablarini aniqlash bo'yicha to'ldirilgan anketa varaqalari bo'yicha olingan umumiylar ma'luotlar keltirilgan (jadval 1).

Jadval 1.

Onalarga to'ldirilgan anketa varaqalariga olingan javob natijalari (n=100)

Avollar		Jami	Qushrabot	Urgut	Jomboy	Bulung' ur	Samarqand sh	Oqddaryo
		=100	=9	=32	=14	=11	=25	N
1	Bir kunda 2-3 marotaba dukkakli maxsulotlardan tayyorlangan ovqatlar iste'mol qilmaydiganlar	6,0	6,7	6,3	5	3	9	5
2	Har kuni meva va meva sharbatlari iste'mol qilmayotganlar	6,0	3,3	1,9	7	5	4	6
3	Sut va sut mahsulotlarini har kuni iste'mol qilmaydiganlar	9,0	3,3	2,5	6	3	4	5
4	Go'shtli mahsulotlarni bir kunda ikki martadan kam iste'mol qiladiganlar	7,0	7,8	4,4	8	3	5	4
5	Quruq mevalarni kam iste'mol qiladiganlar	6,0	3,3	8,1	7	6	7	7
6	Baliqni bir oyda 2 marotabadan kam iste'mol qiladiganlar	6,0	00,0	1,9	7	4	1	6
7	Ko'katlarni har kuni iste'mol qilmaydiganlar	3,0	8,9	5,6	6	5	6	5,6

8	Har kuni suniy shirinliklar iste'mol qiladiganlar	7,0	8,9	6,9	2,9	3,6	2,0	5,6
9	Choyni doimiy iste'mol qiladiganlar	8,0	00,0	3,8	2,9	0,9	6,0	7,8
10	Kofe iste'mol qiladiganlar	3,0	,0	,4	8,6	6,4	4,0	1,1
11	Iqtisodiy kamchilik mayjud oilalar	8,0	4,4	0,0	4,3	8,2	8,0	,0
12	Sho'r mahsulotlarni ko'p iste'mol qiladiganlar	7,0	1,1	,4	8,6	7,3	0,0	1,1
13	Homiladorlikda va ayni vaqtda kamkonlik kuzatilganlar	1,0	8,9	0,6	5,7	00,0	6,0	7,8
14	Toksikoz kuzatilganlar	7,0	8,9	1,9	4,3	5,5	4,0	6,7
15	Homila tushush xavfi kuzatilganlar	5,0	1,1	8,1	,0	5,5	8,0	3,3
16	Qon bosimi oshishi kuzatilganlar	1,0	,0	,4	4,3	7,3	2,0	,0
17	Tez-tez shamollash kasalliklariga chalinganlar	3,0	5,6	1,9	5,7	5,5	6,0	2,2
18	Homiladorlik davrida dori-darmon qabul qilganlar	2,0	5,6	6,9	0,0	6,4	0,0	1,1
19	Surinkali kasalliklarga chalinganlar	9,0	,0	1,9	1,4	6,4	0,0	,0
20	Bola parvarishi bo'yicha tajrbasi yetarli bo'limgaganlar	2,0	8,9	8,1	2,9	3,6	0,0	6,7

Tekshiruv natijasida onalarning aksariyat qismi makro- va mikronutriyentlarning asosiy tabiiy manbai hisoblangan mahsulotlarini, ya’ni 57% go’sht, 49% sut, 56% dukkakli mahsulotlardan tayyorlangan mahsulotlarni va baliqni, 63% ko’katlarni, 56-66% meva va meva sharbatlarini va quritilgan mevalarni me’yordan ancha kam miqdorda iste’mol qilishlari aniklandi. Aksincha, ularning 87% har-xil shirinliklar, alohida hududlarda esa, 100 foiz onalar choyni muntazam ravishda istemol qilishadi.

Surishtiruv natijasida onalarning 77-91% kamqonlikka, 25-45% homila tushish xavfiga, 67-90% homiladorlik toksikozlari, 33-45% xomiladorlik davrida shamollash kasalliklariga chalinishlari aniqlandi. Surunkali kasalliklarga chalinish ko’rsatkichi ham yuqori: 19-36% piyelonefrit, xolesistit, gastrit, bo’kok va boshqa surinkali kasalliklar mavjudligi, 42-50% onalar homiladorlik davrida turli dori-darmonlarni qabul qilganlik holatlari qayd qilindi.

Yuqoridagi ko’rsatkichlar bilan bir qatorda tyekshiruv o’tkazilgan onalarning jami 62%, ayrim hududlarda ularning 90% qadari bola parvarishi bo‘yicha yetarli bilim va tajribaga ega emasliklari, bu borada joylarda tegishli qo’shimcha tadbirlarni amalga oshirish lozimligini taqozo etadi.

Go’daklarga to’ldirilgan anketa varaqalari umumlashtirilib, tahlil qilib chiqilganda quyidagi natijalar qayd qilindi (jadval 2.)

Jadval 2

Go’daklarga to’ldirilgan anketa varaqasi bo‘yicha olingan natijalar (n=100).

Savollar	Jami	Qushrabot	Urgut	Jomboy	Bulung’ ur	Samarqand sh	Oqdadaryo
	=100	=9	=32	=14	=11	=25	=9

	Muddatdan oldin tug‘ilganlar	4,0	1,1	5,0	5,7	4,5	2,0	1,1
	Og‘ir akusherlik anamnezi bo‘lganlar	1,0	1,1	2,5	,1	8,2	2,0	,0
	Yig‘lashi sust tug‘ilganlar	0,0	,0	5,6	7,1	,1	4,0	,0
	Tug‘ilgandan 3 soat o‘tgandan so‘ng emizishga berilganlar	7,0	4,4	3,1	2,9	5,5	6,0	1,1
	6 oyligiga qadar qo‘sishma ovqat berilganlar	7,0	4,4	3,8	2,9	4,5	0,0	2,2
	Emizish bilan birga har-xil shirinliklar berilganlar	3,0	8,9	9,4	2,9	5,5	,0	3,3
	O‘tiradigan uyiga quyosh nuri tushmaydiganlar	8,0	2,2	6,9	8,6	3,6	8,0	1,1
	Quyoshli xavoda sayr qildirilmaydiganlar	4,0	8,9	3,8	8,6	5,5	0,0	1,1
	Qo‘sishma sifatida faqat qozon ovqat berilganlar	3,0	5,5	3,1	5,7	5,5	6,0	2,2
0	Qogoz, kesak, bo‘r yeishga moyillik bo‘lganlar	2,0	1,1	8,8	4,3	,0	,0	1,1
1	Ich ketish, ich qotish, korin dam bo‘lish kuzatiladiganlar	9,0	5,6	6,9	2,9	4,5	6,0	3,3
2	Toshma toshib turadiganlar	9,0	2,2	8,1	2,9	5,5	2,0	4,4
3	Ko‘p terlash, injiqlik kuzatiladiganlar	0,0	7,8	8,8	8,6	3,6	8,0	6,7
4	Sababsiz ko‘p yig‘laydiganlar	3,0	3,3	6,9	7,1	7,3	,0	2,2
5	Soch to‘kilishi, lablarda yorilish kuzatiladiganlar	0,0	5,6	3,1	5,7	5,5	0,0	3,3
6	Baland ovozlarga cho‘chib tushadiganlar	1,0	5,6	1,9	5,7	5,5	4,0	3,3
7	Tishlari 8 oyligidan keyin chiqganlar	0,0	,0	8,8	8,6	5,5	0,0	,0
8	Tez-tez kasallanuvchilar	0,0	5,6	8,1	4,3	6,4	,0	,0

9	Talvasa kayd qilinganlar	,0	,0	,4	,0	,0	,0	,0
0	Og‘ir kasallliklarga chalinganlar	6,0	3,3	1,3	,0	8,2	,0	1,1

Onalar va bolalarga to‘ldirilgan anketa savollariga olingan umumlashtirilgan natijalarni taqqoslagan holda onalarda makro- va mikronutriyentlar muvozanati buzilishi holatlariga muvofiq ravishda go‘daklarining salomatlik holatida ham sezilarli o‘zgarish belgilari mavjudligi kayd kilindi. Jami 100 nafar go‘daklarning 24% muddatdan oldingi tug‘ruklar (ayrim hududlarda 45,5% gacha), 11% tug‘ruk jarayoni og‘ir o‘tganligi, 20% tug‘ilgandan so‘ng chaqaloqning yig‘isi sust bo‘lganlik holatlari kuzatilgan. Tug‘ilgandan so‘ng jami go‘daklarning 47%, ayrim hududlarda 56% i 3 soatdan so‘ng emizishga berilgan.

O‘tkazilgan tekshirish natijsida jami go‘daklarning 37%, ayrim hududlarda esa, 54% gacha 6 oyligiga qadar emizish bilan bir qatorda turli qo‘sishimcha oziq-ovqatlar, jami 43% dan, ayrim hududlarda 89% gacha go‘daklarga turli shirinliklar, 43-55% gacha go‘daklarga qo‘sishimcha ovqat sifatida faqat umumiyligi ovqatlar berib kelinayotganlar tashkil qildi. Go‘daklar parvarish qilinayotgan xonadonlarning jami 43% kuyosh nuri yetarli darajada tushmasligi, 54% go‘daklar ulushini esa quyoshli havoda kam sayr qildiriladiganlar tashkil kiladi.

Yuqorida keltirib o‘tilgan xavf omillari oqibatida tekshiruv o‘tkazilgan go‘daklarning 12% kesak, qog‘oz, bo‘r yeyishga moyillik, 39% bolalarda ovqat xazm qilish tizimining funksional buzilishlari, 29% allergik holatlar, 60% ko‘p terlash, sababsiz injiqliklar, 40% soch to‘kilishi, lablarda yorilishlar kuzatilib turish holatlari mavjudligi aniqlandi.

Makro va mikroelementlar yetishmovchiligi holatlarining oldini olish va tegishli davolash choralar o‘tkazilmaganligi oqibatida 20% go‘daklarda tez-tez o‘tkir respirator infeksiyalar va diareya kasalliklarga, 16% og‘ir kasalliklarga chalinish, 3% talvasa sindromi qayd qilinganlik holatlari aniqlandi.

XULOSALAR: 1. «Ona-bola» tizimida mikronutriyentlar yetishmovchiligin erta aniqlashda bizlar tomondan ishlab chiqilgan anketa savolnomasini qo‘llash ijobjiy

natijalar beradi, hamda o‘z vaqtida tegishli profilaktik tavsiyalar ishlab chiqish va davo choralarni ko‘rish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Borovik. T.E., Ladodo K.S i dr. Nasionalnaya strategiya vskarmlivaniya detey pervogo goda jizni v rossiyskoy federasii. Organizatsiya prikorma. «Praktika pediatra». 2008; 9:81-87.
2. Kodensova V.M., Vrjesinskaya O.A., Lukyanova O.L. Vitaminny i pitanii kormyashcheye yepishchiny i yevo rebenka. Ginekologiya.-2002.- T.4. --№4.
3. Rasulov S.K., Boboyorov Sh.X. Sposob kompleksnoy osenki sostoyaniya zdorovya mladensa putem ispolzovaniya anketa-oprosnika. Rasionalizatorskoye predlojeniye № 1746 ot 15 oktyabrya. 2010 g. vydannoye SamMI.
4. Strijakov A.N., Budanov. V.P. Sinergichnaya vitaminoterapiya–osnova optimizasii predgravidarnoy podgotovki i vedeniya beremennyykh. Voprosy ginekologii, akusherstva i perinatologii-2006.
5. Hernandes-Diaz, S. et al. Association of maternal short stature with stunting in Mexican children: common genes vs common environment. European journal of clinical nutrition. 2009; 53:938-945.

MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA TASHKIL ETILGAN FAOLIYAT

MARKAZLARINING BOLALARNING IJODIY RIVOJLANISHIDAGI

AHAMİYATI

Bozorova Ziyoda Shuhratovna

Denov pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim-tarbiya jarayonlarini olib borishda foydalanilayotgan faoliyat markazlarining o‘rnii, ahamiyati hamda bu marzlarni tashkil etishga va jihozlashga qo‘yiladigan talablar haqida atroficha fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, faoliyat markazlari, til va nutq markazi, sa’nat, ilm-fan va tabiat, matematika, ijodkorlik, rivojlanish sohalari, ijodkorlik.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “Zamonaviy mактабгача та’лим sog‘лом ва barkamol avlodni voyaga yetkazishda muhim o‘rin tutadi” [1] - deya ta’kidlaydi. Respublika Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori [2] hamda, 2016-yil 29-dekabrdagi PQ-2707-son “2017-2021-yillarda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori [3] ga muvofiq Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi to‘g‘risida” gi Nizomi maktabgacha ta’limga bolalarni sifatli tayyorlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida moddiy texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlarining davlat va nodavlat tarmog‘ini kengaytirish va shu orqali maktabgacha ta’limga bolalar qamrovini oshirish va sohaga ilg‘or xorij tajribalarini tadbiq qilish imkonini beradi[4] . Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlantirish kompetensiyalari orasidagi “Ijodiy rivojlanish” kompensiyasi quyida biz amalga oshiradigan ta’lim-tarbiya ishlarining asosi hisoblanadi. Hozirgi kunda maktabgacha katta yoshdagi bolalarda aynan ijodiy sifatlar, qobilyatlarni “Faoliyat markazlari” da olib boriladigan ta’limiy-tarbiyaviy ishlar orqali rivojlantirib borilmoqda. Bolalar ham xuddi katta odamlar singari doim ma’lum faoliyat bilan mashg‘ul bo‘ladilar. Katta odamlar boshqa odamlar uchun kerak bo‘ladigan ijtimoiy foydali narsalar ishlab chiqarish faoliyati bilan band bo‘lsalar, bolalar faoliyatining asosiy maqsadi bilib olish, o‘rganishga asoslanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning faoliyatлари – o‘yin, rasm chizish, plastilin yoki loydan biron narsa yasash, applikatsiya, qurish-yasash va shu kabilardan iborat bo‘lishi mumkin. Bolalar odatda katta kishilarning topshiriq va takliflari bilan ma’lum faoliyatga kirishadilar. Ayrim hollardagina bolalarning o‘zлari mustaqil ravishda u yoki bu faoliyatni bajaradilar. Har ikki holatda ham bolalar faoliyati ma’lum natijaga ega bo‘ladi. Faoliyat markazlarida olib boriladigan ta’lim-tarbiya jarayoni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida ” gi qarorining 1-va 2-ilovalarida qabul qilingan “Ilk va maktabgacha

yoshdagи bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan Davlat talablari” va “Ilk qadam” davlat o‘quv-dasturi asosida rejalashtiriladi.

Faoliyat markazlari mакtabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun ajoyib vositadir. Ushbu markazlar guruh yoki o‘yin maydonchasining turli joylarida tashkil etilishi mumkin va bolalarga amaliy, interaktiv ta’lim tajribasini taqdim etish uchun mo‘ljallangan.

Faoliyat markazlarining asosiy afzalliliklaridan biri shundaki, ular bolalarga turli xil qiziqish sohalarini o‘rganish, o‘z qobiliyatlari va iste’dodlarini rivojlantirish imkonini beradi. Misol uchun, san’atga yo‘naltirilgan markaz bolalar uchun o‘z durdonalarini yaratish uchun turli materiallar va vositalarni taklif qilishi mumkin, ilmiy markaz esa tadqiqot va tajribalarni rag‘batlantiradigan eksperimentlar va tadbirlarni taqdim etishi mumkin. Faoliyat markazlari, shuningdek, mustaqil ta’lim va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rag‘batlantiradi, chunki bolalarga o‘z faoliyatini tanlash va o‘z tezligida kashf qilish erkinligi beriladi. Bu bolalarda mustaqillik va o‘ziga ishonch hissini rivojlantirishga yordam beradi, shu bilan birga ijodkorlik va tasavvurni rivojlantiradi. Samarali faoliyat markazlarini yaratish uchun mакtabgacha ta’lim tashkilotlarda bolalarning qiziqishlari va rivojlanish ehtiyojlarini hisobga olish muhimdir. Har bir markaz musiqa, dramaturgiya, ilm-fan yoki san’at kabi ma’lum bir qiziqish sohasiga moslashtirilgan bo‘lishi va qiziqarli va ta’lim beruvchi bo‘lishi kerak. Faoliyat markazlari mакtabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Amaliy o‘rganish tajribasini taqdim etish va mustaqil izlanish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rag‘batlantirish orqali faoliyat markazlari bolalarga tanqidiy fikrash qobiliyatlarini va butun hayoti davomida yaxshi xizmat qiladigan o‘rganishga bo‘lgan muhabbatni rivojlantirishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Mакtabgacha ta’lim Vazirligi tasarrufidagi mакtabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalarni ijodiy siaftalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim tashkilotining ishchi o‘quv dasturi tashkilot pedagoglari tomonidan ota-onalarni jalb etgan holda tuziladigan va amaldagi qonunchilik tartibida tasdiqlanadigan qilib belgilandi. Mакtabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar “Ilk

qadam” davlat o‘quv- dasturi asosida 5 ta markazda faoliyat yuritadilar. Bular quyidagilardir:

1. Til va nutq markazi. (Nutq o‘stirish, tabiat, atrof-olam va badiiy adabiyot bilan bog‘liq mashg‘ulotlar)
2. Qurish-yasash, konstruksiyalash va matematika markazi. (Qurish yasash va matematika mashg‘ulotlari)
3. San’at markazi (Rasm, applikatsiya, loy qurish, yasash mashg‘ulotlari va origami)
4. Syujetli-rolli o‘yinlar va dramalashtirilgan markaz. (Guruh yoshiga mos bo‘lgan syujetli qoidalari o‘yinlar)
5. Ilm-fan va tabiat markazi. (Tabiat, atrofi olam bilan tanishtirish mashg‘ulotlari)

“Takomillshtirilgan Ilk qadam” davlat o‘quv dasturiga asosan yana bir markaz “Musiqa va ritmika markazi” ham tashkil etildi. Bu markazda bolalar musiqiy bilimlar va ritmik harakatlarni o‘rganib boradi .

Rivojlanish markazlari bolalar va kattalar bilan aloqa qilish va birgalikdagi faoliyatni, shuningdek o‘z o‘zi bilan shug‘ullanish imkoniyatini ta’minlashi kerak. Tematik rejalashtirishga ko‘ra, pedagog rivojlanish markazlarini didaktik materiallarlar va o‘yin uskunalarini bilan ta’minalash ustida o‘ylashi va to‘ldirishi kerak. Markazlarni bolalar va pedagoglarning birgalikdagi faoliyati va hunarmandchilik mahsulotlari bilan to‘ldirish mumkin. Har bir markazning maqsadiga muvofiq haftaning boshida pedagogning tematik rejasiga binoan, materiallarlar tayyorlanadi va jihozlanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etiladigan faoliyat markazlari har biri o‘z xususiyatidan farq qilgan holda jihozlanadi. Ular quyidagilar:

- Qurilish, konstruktorlik va matematika markazi: har xil qurilish to‘plamlari - kublar, legolar, bloklar, konstruktorlar, o‘ynash uchun didaktik o‘yinlar va boshlang‘ich matematik tasavvurlarni rivojlanirish uchun o‘quv materiallarlari.
- Syujetli-rolli o‘yinlar va dramalashtirish markazi: teatrning barcha turlari uchun atributlar va o‘yin materiallarlari, rolli, dramatik, rejissyorlik va dramatizatsiya

o‘yinlari, shlyapalar - maskalar, o‘yin to‘plamlari va burchaklarda o‘ynash uchun o‘yinchoqlar - masalan “Sartarosh”, “Kasalxon” va “Do‘kon” o‘yinlari atrebutlari.

➤ Til va nutq markazi: didaktik o‘yinlar, tematik mavzuli, katta va kichik formatdagi rasmlar, tasviriy materiallarlar, voqealar ketma-ketligini belgilash uchun rasm seriyalari, turli mezonlarga ko‘ra guruhlash va boshqalar, bolalar kitoblari kutubxonasi, tematik albbomlar, topishmoqlar albbomlari, magnit harflar to‘plami, “Rasml Alifbo” kubiklari.

➤ Ilm, fan va tabiat markazi: atrof-muhit madaniyati bo‘yicha didaktik materiallarlar, “Tabiat va odam” rasmlari va illyustratsiyalari, valiologiya bo‘yicha maketlar, tabiiy materiallarning xususiyatlarini o‘rganish uchun materiallarlar, to‘plamlar, tadqiqotlar va tajribalar uchun, bilim to‘plamlari, o‘ynash uchun o‘yin mavzular to‘plamlari - uy va yovvoyi hayvonlar, dengiz hayoti, hasharotlar, qushlar.

➤ San’at markazi: tasviriy faoliyat zarur jixozlar, xalq hunardmanchilik mahsulotlari tasvir etilgan albomlar va illyustratsiyalar, dekorativ-amaliy san’at, turli xil xalqlarning hayoti, madaniyati, urf-odat aks ettirilgan rasmlar, bolalar yozuvchisi va O‘zbekiston shoirlari portretlari, tematik rang-barang kitoblar, erkin ijod uchun rasm chizish albomlari [5] .

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tashkil etiladigan rivojlanish markazlaridagi jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o‘zlashtirishga, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarni o‘z bilimini mustaqil ravishda to‘ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o‘rgatish rivojlanish markazlarining asosiy maqsadidir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida olib boriladigan rivojlanish markaz faoliyatlarida bolalarga yuqorida keltirilgan ijobiy sifatlar rivojlantirib boriladi. Yuqorida keltirilgan vazifalarni bajarishda esa MTT rahbari hamda uslubchisi va butun pedagogic jamoa hamkorlikda ishlashi lozim. Muhimi har bir faoliyat markazida bolalarning ijodiy fikrlashi uchun qulay muhit yaratilishi lozim [6] .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Mirziyoyev Shavkat Miromonovichning O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaning 25-yilligiga bag‘ishlangan “Konstitutsiya — erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir” nomli ma’ruzasidagi nutqidan 2017-yil 1-sentyabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori. 2017.09.30

3. Respublika Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi qarori. 2017.09.30

4. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 929-son “O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi to‘g‘risida” gi Nizomi. 2017.11.21

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi qabul qilingan “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida ” gi qarori lex.uz

6. Babayeva D.R , G‘afforova D.A “Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida markazlar faoliyati” SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 7 UIF-2022:

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA YO‘L HARAKATI QOIDALARIGA O‘RGATISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDOSHUVI

Yu.R. Jumayev

MTTDMQTMOI Maktabgacha ta’lim menejmenti katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqola O‘zbekiston ta’lim tizimi darajalarining barcha me’yoriy talablariga keng joriy etilgan, yo‘l harakati xavfsizligi qoidalarini o‘rgatishda malakali yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan ta’limga kompetent yondashuvga bag‘ishlangan va tegishli tavsiyalar berilgan. milliy ta’limni yanada shakllantirish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: Tarbiyalanuvchi, yo‘l harakati qoidalari, kompetensiya, ta’lim, atrof-muhit, makabgacha ta’lim, yo‘l-transport hodisalarini, yo‘l harakati xavfsizli.

O‘zbekistonda 2021-yilning o‘zidayoq 10 mingdan ziyod avariya sodir etilib, ularda 9 mingdan ortiq odam jarohatlandi, 2,5 mingga yaqin, jumladan 263 nafar bola halok bo‘lgani katta fojiadir. Shuning uchun ham yo‘l harakati qoidalari yanada takomillashtirish, yo‘l-transport hodisalarining oldini olish, yo‘l harakati xavfsizligini nazorat qilish va samaradorligini oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Avtomobil yo‘llarida inson xavfsizligini ishonchli ta’minalash va o‘lim holatlarini keskin kamaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2022-yil 4-apreldagi PQ-190-son qaroriga muvofiq ravishda 2022-yilning 12-aprelida Vazirlar Mahkamasining “Yo‘l harakati xavfsizligi to‘g‘risida”gi 172-sonli qarori qabul qilindi va ilova tariqasida yangi mazmundagi “Yo‘l harakati qoidalari” amalga joriy etildi. Unga “Aholi punktlarida transport vositalarining tezligini soatiga 70 kilometrdan, mакtab va maktabgacha ta’lim tashkilotlari atrofidagi yo‘llarda 300 metrgacha bo‘lgan masofada 30 kilometrdan, turar joy dahalari va yondosh hududlarda (uy-joy binolari orasidagi yer uchastkasida) esa soatiga 20 kilometrdan oshirmsandan harakatlanish” kabi qoidalari kiritildi.

Pedagoglar yo‘l harakati xavfsizligini o‘rgatishda ta’lim oluvchida diqqat, kuzatish, harakatlarni muvofiqlashtirish, fikrlashning moslashuvchanligi kabi fazilatlarni rivojlantirishga alohida e’tibor berishlari kerak. Bunday sharoitda barcha yoshdagi kishining imkoniyatiga tayangan holda, uning ko‘cha va yo‘llarda xavfsiz xulq-atvor qoidalari o‘rgatish bo‘yicha ishlarni olib borish o‘ta muhimdir. Bunda ilk qadam maktabgacha yoshdagи tarbiyalanuvchida atrof-muhitdagi hayotiy faoliyatning poydevori qo‘yiladi va butun umri davomida uning xulq-atvorida “toshdek qotadi”.

Yo‘l harakati kompetensiya – shaxsni yo‘l harakati qoidalariغا dior layoqat, qobiliyat va mahorat darjasiga yoki tajribasiga egaligi. Uni jismoniy shaxs hayot faoliyatining turli jabhalari, jumladan ta’lim uchun ham ishlatishi mumkin. Kompetenitsiya degan tushunchani ta’limga ilk bor BMTning YuNESKO tashkiloti qoshida tuzilgan E.For boshchiligidagi komissiyaning 1972-yildagi “o‘qimoq” degan ma’ruzasi orqali kirib kelgan. Komissiya o‘zining “Hayot uchun ta’lim” konsepsiysi,

ya’ni qarashlar tizimida uzlucksiz ta’lim jarayonida kishini kompetentligini to‘rt darajada baholashni taklif qilgan:

- ✓ bilimlardan foydalanmoq – ta’lim oluvchini keng umumiy bilimlar orqali tor doiradagi chuqurlashtirilgan holda harkat qilishi;
- ✓ ishni bajarmoq – ta’lim oluvchini standart shaxsiy ko‘nikmalardan tashqari komanda bilan ishlash;
- ✓ birgalikda yashamoq – ta’lim oluvchini o‘zgarlarni tushunish va muammolarni xal qilishi;
- ✓ rivojlanmoq – ta’lim oluvchini shaxsiy hislat va imkoniyatlarini kengaytirish orqali inson resursini oshirishga tayyorlash.

Ushub ta’lim oluvchining kompetentlik darjasini egallashi uning butun umri davomida amalga oshiriladi va unga shaxsiy muammolar tug‘ilgan tarzda ta’lim olish imkoniyatini beradi. Keyingi 15-20 yil davomida pedagogikada kolmpetentlikka qaratilgan ilmiy ishlar soni 70-90 barobarga ortgan. Lekin hanuzgacha uning asl ma’nosiga oid turli va qarama-qarshi mulohazalar mavjud. Odatda yo‘l harakati bo‘yicha ta’lim oluvchi:

- fanda – yo‘l harakatida sodir bo‘ladigan hodisa, jarayon, holat yoki voqeani ilmiy jihatdan asoslaydigan shaxs;
- ta’limda – rasmiy ta’limda belgilangan yo‘l harakati xavfsizligi standartlariga mos bilim, ko‘nikma va malakaga ega bo‘lgan hamda ularni o‘z hayotida qo‘llaydigan shaxs;
- amaliyatda – yo‘l harakati bo‘yicha hayot tajribasiga ega bo‘lgan va o‘z faoliyatida kishilarga ustozlik qila oladigan shaxs sifatida qaraladi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida yo‘l harakati xavfsizligi kompetentlik atamasini qo‘llashada turlicha qarashlar mavjud. Masalan, **birinchisi** – tegishli yo‘nalishdagi nazariy jihatdan olgan bilimlarini amalda qo‘llay olish, deb tushuncha berish. Maktabda “Fizika” fanini to‘rt yil o‘qigan bitiruvchilarning aksariyati shaharlarda avtomobil tezligini cheklash qoidalarini belgilash sabablarini bilmaydilar, deb vaj keltiradilar. Aytish mumkinki, kompetensiya – bu nazariy olgan bilimlarini amalda qo‘llay olish emas ekan.

Yo‘l harakati ta’lim – kishini hayotga, jumladan mehnatga tayyorlash uchun unga tizimlashgan, muddatli, rasmiy ravishdagi yo‘l harakati xavfsizligiga doir, bilim, ko‘nikma, malaka berish. Shuning uchun ham yo‘l harakati xavfsizligiga doir ta’limda o‘quvchilarda “kompetensiyani shakllantirish” emas, balki “kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim” deyish kerak. Unga quyidagicha ta’rif berish mumkin: **yo‘l harakatiga doir kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim** – kishini hayotga tayyorlashni tizimlashgan, muddatli, rasmiy ravishdagi yo‘l harakati xavfsizligiga tegishli bilim, ko‘nikma va malakalarni berish orqali uni muayyan layoqat, qobiliyat va mahorat darjasiga yetkazish vositasi.

Bolani yo‘l harakatida xavfsiz ishtirok etishga o‘rgatishda unga haydovchilar orasida, ko‘chalarda ko‘rinadigan qoidabuzarliklarni ko‘rsatish kerak. Shunda yo‘l va chorrahalarni kesib o‘tishda kichik piyoda boshqa harakat ishtirokchilariga nisbatan kompensatsiya choralarini ko‘rishni o‘rganadi. Bolalarning e’tiborini piyodalar qoidalarini buzuvchilarga qaratish va kattalarning o‘zлari uchun yo‘l harakatida xavfsiz ishtirok etishning to‘g‘ri namunasini ko‘rsatishlari kerak. Bola uchun kattalar taqlid qilishning asosiy obyekti bo‘lib hisoblanadi.

Yo‘l harakati xavfsizligi nuqtayi nazardan mактабгача yoshdagi tarbiyalanuvchilar tanasi shakllanish holatda bo‘lganligi uchun ham unda ko‘plab jarayonlar beqaror bo‘lib hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi arbiyalanuvchilar katta yoshdagilar singari yo‘l harakatlarida xavfsiz ishtirok etish qobiliyatiga ega emas.

Foydalilanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 12-aprel 2022-yilda “Yo‘l harakati qoidalarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 172-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun ilk qadam davlat o‘quv dasturi / takomillashtirilgan ikkinchi nashr/ Toshkent-2022. 102 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik to‘plami, 2013. 20-son, 251 b.
4. Kompetensiya. Inglizcha-o‘zbekcha, o‘zbekcha-inglizcha lug‘at.-T.: “O‘qituvchi”, 2007.; Slovar inostrannix slov.-M.: “Akademiya”, 2014.- S.191.
5. Yermakov D.S.. Kompetentnyy podxod v obrazovanii // J. Pedagogika. № 4.-M.,2011.- S. 8-15.

6. Chomsky N. Fspekt of the theory of syntax. Cambridge.- R.198-199.
7. Mayburov M. Vysshee obrazovaniye v razvityx stranax // J. Obrazovaniye za rubejom. № 2, 2003.- S. 132-144.
8. D.S.Yermakov. Kompetentnyy podxod v obrazovanii. J. Pedagogika. № 4.- .M.- 2011. S. 8-15.
9. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 28-dekabrdagi “Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1026-son qarori.
10. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 17-yanvardagi “Xalq ta’limi xodimlarini uzlusiz kasbiy rivojlantirish tizimini tashkil etish tartibi to‘g‘risidagi nizomni tasdiqlash haqida”gi 25-son qarori.

O‘QUVCHILARINI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK SHARTLARI

Kadirova Gulnora Xasanovna

Professional ta’limni rivojlantirish instituti doktoranti

Insonning amaliy harakat usullari avval boshdan borliqning qonunlari va xususiyatlari, uning bevosita muloqot buyumlari obyektiv mantig‘i bilan o‘zaro muvofiqlashuvini taqozo qilgan.

Ilmiy tadqiqotchilik faoliyatlarining asosiy mazmuni, birinchi navbatda, amaliyot asosida tekshirilgan ilmiy nazariyalardir. Shuning uchun ham amaliyot va nazariya o‘rtasida mavjud tafovutlar funksional xarakterga ega: amalga oshirilgan tadqiqotning nazariy natijasi sifatida shakllangan faoliyat dastlabki tadqiqotlarning yuzaga kelish sharti hisoblanadi.

Tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatining o‘ziga xos jihatlari tegishli bo‘lgan metodik masalalarga to‘xtalib o‘tamiz va tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini aniqlaymiz.

O‘quvchilarning tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatini biz Yu.K.Belov, B.D.Stepin, S.V.Pankova kabi tadqiqotchilarning fikrlariga qo‘silgan xolda, ularning ma’lum bo‘limgan faktlarni ochishlariga olib keladigan izlanish xarakteridagi harakatlar majmui, nazariy bilimlari v faoliyat turlarini tushunamiz. O‘quvchilar shunday yo’llar bilan kimyoda

mavjud asosiy tadqiqot usullari bilan tanishadilar, bilimlarni mustaqil egallash ko‘nikmalariga ega bo‘ladilar.[1],[3],[5]

Tadqiqotchilik ko‘nikma va malakalari - bu tadqiqotlarni mustaqil amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan intellektual, taktik namunalar tizimidir.

Tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyati o‘quvchilar tomonidan turli maqsatlarda amalga oshirilishi mumkin:

- a) yangi bilimlarni egallash maqsadida;
- б) nazariy holatlarni tekshirish maqsadida;
- в) olingan bilimlarni umumlashtirish maqsadida;
- г) o‘quvchilar tomonidan avval o‘zlashtirilgan bilimlarini yangi nostandart sharoitlarda qo‘llash ko‘nikmalarini o‘zlashtirish maqsadida.
- д) o‘quvchilarda kimyoviy tajribalarni tashkil etish va o‘tkazish kompetensiyalarini shakllantirish maqsadida.

Tajribaviy – tadqiqot faoliyati usullarini shakllantirish tashkiliy, asosiy va yakunlovchi bosqichlarni o‘z ichiga oladi.[1]

Tashkiliy bosqich. Nazariy bilimlarni takrorlash, tadqiqotchilik faoliyatini maqsad va vazifalarini belgilash, farazlarni ilgari surish, amaliy mashg‘ulot rejasi va algoritmini tuzish, texnika xavfsizlik qoidalari bilan tanishish va shu kabi xarakatlar majmuidan iborat. asosiy bosqichi amaliy mashg‘ulotlar shaklida o‘tkaziladi.[3]

Asosiy bosqich amaliy mashg‘ulotlar shaklida o‘tkaziladi. Tashkiliy bosqichda o‘quvchilarning zarur boshlang‘ich ko‘nikma va malakalari shakllangach, ularga amaliy va laboratori ishlarini bajarishlariga ruxsat beriladi. Amaliy mashg‘ulotlar uchun taklif etiladigan variantlar o‘quv dasturlariga mos tarzda amalga oshiriladi, lekin u yoki bu ishning qanday (produktiv, reproduktiv) metodlar asosida qiziqarli va tushunarli tarzda o‘tkazilishi o‘qituvchining bilim darajasi, mahorati, mashg‘ulotlarga bo‘lgan kreativ yondashuviga bog‘liq bo‘ladi.

Yakunlovchi bosqich. Amaliy mashg‘ulotga o‘tkazilgan tajribalar, kuzatuvlari va olingan natijalar asosida xulosalar beriladi. Ish joyi tartibga keltiriladi.

Yuqorida keltirib o‘tilgan o‘quvchilarning tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash tamoyillari va amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish bosqichlarini amalga

oshirish kutilgan natijalarni bera oladi. O‘quvchilarni tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirish, ularda tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek o‘quvchilarning kimyoviy tajribalarni tashkil etish va ularni amalga oshirish kompetensiyalarini shakllantirishga hizmat qiladi. Kreativ yondashuv asosida o‘quvchilarni tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlashni amalga oshirish uchun quyidagi tashkiliy - pedagogik shartlarning bo‘lishi talab qilinadi:[4]

-O‘quvchilarning tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatga tayyorlash motivatsiyani rivojlantirish;

-Uzluksiz o‘z-o‘zini tahlil qilish, nazorat qilish va boshqarish;

-O‘quv - metodik ta’minotni yaratishda pedagogik innovatsiyalar va innovatsion faoliyat natijalaridan foydalanish;

-Kompetentli yondashuv asosida innovatsion – metodik loyihalarni bajarish;

Shu o‘rinda tashkiliy - pedagogik shartlarga alohida to‘xtalamiz.

Birinchi shart. Motivatsiya - bu har bir faoliyatga, jarayonga, harakatga sabab bo‘lgan turki. Shuning uchun o‘quvchilarni tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishda motivatsiya alohida o‘rin tutadi.

Ikkinci shart. Fikrlash - bu ong, xulq-atvori, ichki aqliy harakatlari, o‘z tajribasi, shaxsiy tarkibi mavzusida o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayoni va natijasi. Fikrlash orqali shaxs o‘z harakatlarini tahlil qiladi (muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz). Bunda o‘z - o‘zini boshqarish va nazorat qilish mexanizmlari aks ettirilgan. Fikrlash yordamida ta’sirning qanchalik izchil, maqsadga muvofiq va samarali ekanligi va oldindan rejalahtirilgan natijaga qanchalik erishilganligi aniqlanadi.

Uchinchi shart. O‘quv jarayonini o‘quv-uslubiy ta’minoti o‘quvchilarning o‘quv faoliyati uchun asosiy darsliklar, o‘quv qo‘llanmalarini va axborot resurslarini o‘z ichiga oladi, ya’ni o‘quv jarayonini tashkil etish uchun qo‘llanmalar va axborot resurslarining to‘plami, o‘quv jarayonini amalga oshirish uchun moddiy-texnika shart-sharoitlari majmui.

To‘rtinchi shart. Kompetentlik yondashuvni ta’minlash. Kompetentlik kasbiy shakllanish va kasbiy yetuklikni baholovchi me’yor bo‘lib, mazkur tushunchaga nisbatan ilmiy doirada turli munosabatlar ilgari suriladi. U mehnat subyektiga nisbatan

aniq faoliyat talablari yoki aynan subyektning aniq faoliyatining o‘ziga xos jihatlariga nisbatan munosabatini tavsiflovchi xususiyat sifatida qo‘llaniladi.[2]

Xulosa o‘rnida quyidagi mulohazalarimizni keltirib o‘tamiz:

O‘quvchilarni tajribaviy-tadqiqotchilik faoliyatga tayyorlashda dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlarni tabiat hodisalari, kundalik turmushda, tabiatda kuzatilayotgan jarayonlarni mohiyatini anglashga qaratilgan muammoli vaziyatlarni yaratish va ularga javob topish tarzida tashkillash kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni amalga oshirish uchun hizmat qila oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Белов, П.С. Лабораторный практикум как эффективный способ формирования знаний и развития экспериментальных умений студентов химико-биологических специальностей в педагогическом вузе / П.С. Белов // НЕОФИТ. Выпуск 3: Сборник материалов научно-практической конференции студентов и магистрантов НГПУ. – Н. Новгород, 2006. – С.
2. Muslimov N.A., Usmonboeva M D ., Sayfurov D.M., Turaev A.B.Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / Toshkent, 2015. -120 bet.
3. Панькова, С.В. Из опыта формирования химической компетенции / С.В. Панькова // Химия в школе. – 2009. – № 4. – С. 29 – 32.
4. Pozilova Sh.X., Matkurbanova N.Sh. Innovatsion pedagogik texnologiyalarning asosiy prinsip va qoidalari // Высшая школа- Москва, 2017. - №10. S.62-65.
5. Степин, Б.Д. Занимательные задания и эффективные опыты по химии / Б.Д. Степин, Л.Ю. Аликберова. – М.: Дрофа, 2002. – 432 с.

TA'LIM JARAYONI ISHTIROKCHILARINING O'ZARO HAMKORLIGINI

TA'MINLASH JARAYONINI OPTIMALLASHTIRISH

Kadirova Gulnora Xasanovna

Professional ta'limgan rivojlantirish instituti doktoranti

“Muammoli ishtirokchilar bilan ishlash” mavzusi ta’limning dolzarb mavzularidan biri sifatida e’tirof etib kelingan. Muammoli ishtirokchilar bilan ishlashda ularga nisbatan qarashlarni o‘zgartirish eng samarali tamoyil hisoblanadi. Ularni muammoli emas “Rivojlanayotgan” ishtirokchilar sifatida qarash vaziyatni engilllashtiradi. Bunday vaziyatda trener yoki androgog, pedagog muammoli ishtirokchilarning muammoli vaziyatlarni yuzaga keltirish sabablarini o‘rganishi va tahlil etishi maqsadga muvofiq.

Odatda auditoriya yoki trener jarayonida muammoli ishtirokchilarni asosiy 4 turi ajratiladi;

- Indamas
- Ko‘p gapiradigan
- Fikrlarga qo‘silmaydigan
- Maslahatchilar

Odatda muammoli ishtirokchilarni bunday holatda o‘zini tutishiga tashqi va ichki sabablar vaziyat yaratuvchi omillar sifatida rol o‘ynaydi.[2]

Tashqi sabablar: Auditoriya yoki trening sharoitini ishtirokchilar ehtiyojlariga nomuvofiqligi, taqdim etilayotgan materialning ishonchli emasligi, trener yoki androgogning o‘ziga ishonchi yetarli emasligi, akademik yoki tashkiliy yoki boshqa omillarning nomutananosibligi.

Ichki sabablar: Androgog yoki trenerga nisbatan antipatiya ya’ni yoktirmaslik, havotir, charchoq, ishtirokchining shaxsiy muammolari yoki uning xarakteri va temperamentiga hos bo‘lgan boshqa omillar

Bunday vaziyatda ta’lim beruvchi quyidagi tamoyillar asosida faoliyat yuritishi maqsadga muvofiq:

- ❖ Emotsional hotirjamlikni saqlashi ya’ni shaxsiy ruhiy barqarorlik

- ❖ Ishtirokchini o‘rganishi, uni his etishi ya’ni unga yo‘naltiruvchi uni ”uyg‘otuvchi” tadbirlar qo‘llash
- ❖ Ishtirokchi bilan ishlash shakli va turini aniqlash ya’ni uni qanday ishlash usuli qoniqtirishini aniqlash
- ❖ Muammodan chiqish va ishtirokchining ichki dunyosiga kira olish va uni ruhan auditoriya yoki seminar teningda bo‘lishini ta’minlash
- ❖ Murabbiylit maqsadlariga erishish yo‘llidan chetlanmaslik
Muammoli tinglovchilar bilan ishlash texnikasi
- Individual usul-bevosita ta’sir. Ya’ni tinglovchiga murojaat etish, ehtiyojlarini o‘rganish imkon bo‘lsa auditoriyadan tashqari tanaffus paytida shunday o‘zaro suhbatni olib borish lozim.
- Guruhli usullar: trener vaziyatni guruh bilan hal etishi. Savollarani guruhga yo‘naltirishi yoki guruh ishtirokchilari e’tiborini muammoli ishtirokchilarga yo‘naltirish
- Strukturaviy usullar: ta’lim shakllarini o‘zgartirish. Ya’ni agar seminar frontal uslubda bo‘lsa guruhli yoki kichik guruhsiz bilan ishlash shakliga o‘zgartirish. Yoki individual, variativ topshiriqlardan foydalanish usullarini qo‘llash.[1]
- Muammoli ishtirokchilar bilan ishlash usullari
- AGAR sizda muammoli ishtirokchi go‘p gapiradigan bo‘lsa buning sabablari ushbu ishtirokchida hayajon, temperamentiga xos liderlik yoki xukmronlik qilish istagi bo‘lishi mumkin. Bunday vaziyatda uning nuktai nazarini umumlashtirish, guruh savollarini unga yo‘naltirish, mavzudan chetga chiqayotganligini bilvosita yoki bevosita bildirish
- AGAR sizda muammoli ishtirokchi indamas bo‘lsa buning sabablaritashqi jarayondan qoniqmaslik yoki ichki sabab temperament yoki shaxsiy fazilatlarga mos holat bo‘lishi mumkin. Bunday ishtirokchilar odatda rolli o‘yinlarni mexanik bajaradi. Yoki soxta sayoz fikrlar bildirishi mumkin. Bunday vaziyatda ularga etakchilik rolini berish, ularni motivasion nuqtasini topish, tanaffusda aloqaga chiqish samarali usullar hisoblanadi

➤ AGAR sizda fikrga qo'shilmaydigan tinglovchi bulsa buning sabablari ushbu ishtirokchining o'ziga xos tajribaga ega ekanligi, akademik bilimlari yoki xarakteriga xos beqarorlik bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatda trenerning xarakatlari uning fikrlarini guruhgaga yo'naltirish ya'ni "Ishlaydigan mexanizmlar bormi?" "Siz nima qila olasiz?" Kabi savollar orqali fikrlarini tahlil qilish va guruhi fikrlari bilan umumlashtirish lozim.

➤ Quyida Keys topshirig'iga yechimlar taklif etish orqali ta'lim jarayonida muammoli ta'lim oluvchilar bilan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan jarayonlarga turlicha yondashuvlarni keltirishimiz mumkin.

Keys topshirig'i: Nizolarni boshqarish» fani bo'yicha dars berasiz. Guruhingizda treningning o'zida ziddiyatli vaziyat yaratadigan ishtirokchilar bor:

- sizni va boshqa ishtirokchilarni doimo to'xtatib turuvchi

Bunday vaziyatda ijobiy munosabat o'rnatish uning bu harakatlaridan ishtirokchining o'ziga motivasion holat shakllantirishga harakat qilish mumkin. Bunday ishtirokchilarni odatda guruhi eksperti yoki guruhi maslahatchisi roliga o'tkazish maqsadga muvofiq.

- har qanday sabab bilan hamma bilan bahslashadigan;

Bunday holatda bahslashayotgan mavzusi bahslashishga mos emasligi, har bir shaxs individual va eksklyuziv fikrlash qobiliyatiga ega ekanligini turli yo'llar orqali tushuntirish yordam bera oladi.

- treningda qatnashishdan voz kechadigan, bee'tibor;

Bunda ushbu ishtirokchiga liderlik rolini berishga yoki bunday ishtirokchilar tajribasidan foydalanish guruhi uchun muhimligi yoki o'ning fikrlari qimmatliliginis asoslashga intilish natija berishi mumkin.

- mavzuni murabbiydan yaxshiroq bilaman deb o'ylaydigan;

Ushbu vaziyatga ijobiy tus bergen holda inversion ta'lim texnologiyalaridan foydalangan ma'qul. Masalan: mavzuni turli tomonlari yuzasidan birga ishlashni taklif qilish.

- mavzudan uzoqlashadigan;

Bir muddat bunga izn berish ammo bunda trener yuz ifodalari orqali unga befarqligi yoki e'tirozi borligini bildiradi. Agar bu mimika va jestlar ta'sir etmasa boshqa tinglovchilarga so'z berish yoki trener yo'nalishini o'zgartirish orqali mavzuga olib kirishi mumkin

- nima bo'lishidan qat'iy nazar g'azablanadigan.

Bunday vaziyat ko'p uchraydigan vaziyatlar qatoriga kiradi. Bunday xolatlarda tinglovchining va guruhning enegriyasini ko'taruvchi trenerlar va enerjayzerlarni qo'llash auditoriyada ijobiy aurani hosil bo'lishini ta'minlaydi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki muammoli tinglovchilar bilan ishslashning samaradorligi guruh dinamikasi va ishchanlik qobiliyatiga ijobiy ta'sir etadi. Bunda ta'lif beruvchining tashabbuskorligi asosiy ahamiyat kasb etuvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Вербиский, А.А. Развитие мотивации студентов в контекстном обучении: монография / А.А.Вербиский, Н.Л. Бакшаева. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. –200 с.

2. Кадирова Г.Х. Педагогические условия творческого саморазвития старшеклассника в креативном образовании // Инновационное развитие науки и образование. Сборник международной дистанционной конференции. – Казахстан, 2020. - С.197-199.

MAXSUS MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGLAR TAYM MENJMENTI

Madraximov Baxodir Sa'dullayevich

MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maktabgacha ta'lif tashkilotlarida vaqtini boshqarish-bu maktabgacha ta'lif tashkilotining o'quv jarayoni samaradorligini oshirishga qaratilgan, ya'ni maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lif sifatini oshirishga qaratilgan printsiplar, usullar, tashkiliy shakllar va boshqaruv usullari tizimi. Hozirgi

vaqtda mактабгача та’лим ташкilotлари ногирон болалар билан ишлайдиган педагогларга жуда муҳтој.

Статистик ма’лумотлар шундан иборатки, аksariyat педагоглар 30 yildan ortiq tajribaga ega va yosh xodimlar ish joyida bir yildan ortiq qolishmaydi. Ushbu muammo nogiron bolalar bilan o‘zaro munosabatlar katta energiya xarajatlari va aqliy qobiliyatlarni talab qilishi bilan bog‘liq bo‘lib, педагоглар darhol bunday toifadagi bolalar bilan ishlashda o‘zlarining kasbiy faoliyatining to‘g‘riligida, band ish jadvalida qiyinchiliklarga duch kelishadi. Inklyuziv ta’lim sharoitida педагоглар o‘zlarini yangi psixologik makonda topadilar, бuning uchun nogiron bolalarning maxsus ehtiyojlariga moslashuvchan javob berish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur bo‘ladi. Barcha педагоглар ushbu ko‘nikmalarni etarli darajada shakllantirmaydilar, бuning natijasida ma’lum bir toifadagi bolalar bilan ishlashda noqulaylik paydo bo‘ladi. Ushbu ko‘nikmalarni maxsus vaqtini boshqarish kurslarini o‘tkazish jarayonida shakllantirish tavsiya etiladi. Maktebgacha ta’lim tiashkiloti rahbarining vazifasi har bir pedagogga o‘z kasbiy mahoratini oshirish uchun kuch va amalga oshirilmagan imkoniyatlarni topishga yordam berishdir.

Шундан келиб чиқиб, мактабгача та’лим ташкilotida ishslashning birinchi haftalaridan boshlab педагогларни vaqtini boshqarish texnikasi bilan tanishtirish juda muhimdir "o‘z vaqtingizni boshqarish". Maktebgacha ta’lim tashkiloti педагоглари faoliyatida vaqtini boshqarish zamonaviy menejmentning dolzarb yo‘ndashuvlaridan бiri bo‘lib, uning asosiy vazifasi vaqtini samarali boshqarish tamoyillarini aniqlashdir.

Hozirgi kunda vaqtini boshqarish-bu motivatsiya, pedagogning salohiyatini ochib berish. Vaqtini boshqarish asoslarini o‘rganib чиқиб, ish vaqtingizni samarali boshqarishingiz, faoliyatizingizni oqilona tashkil qilishingiz, psixologik stressli vaziyatlardan xalos bo‘lishingiz va dam olish vaqtini to‘g‘ri rejalashtirishingiz ish samaradorligini oshirishi mumkin. Vaqtini boshqarish mutaxassislarning ishiga ham, ta’lim tashkiloti педагогларining kasbiy faoliyatiga ham tegishli. Bizning fikrimizcha, ish vaqtি sifatini oshirishning samarali vositalaridan бiri vaqtini boshqarish texnologiyasini joriy etishdir.

Vaqtni boshqarish-bu ma'lum bir faoliyatga sarflangan vaqt miqdorini ongli ravishda nazorat qilishni o'rgatish harakati yoki jarayoni bo'lib, unda samaradorlik va samaradorlik ayniqsa oshadi. Vaqtni boshqarish muayyan vazifalar, loyihalar va maqsadlar uchun ishlataladigan bir qator ko'nikmalar, vositalar va usullarga yordam beradi. Bu jarayon keng ko'lamli tadbirlarni o'z ichiga oladi, ya'ni rejalashtirish, taqsimlash, maqsadlarni belgilash, vaqt xarajatlarini tahlil qilish, monitoring, tashkil etish, ro'yxatlar tuzish va ustuvorlik va shunga o'xhash boshqa masalalar.

Dastlab taym menejment faqat biznes yoki ish bilan bog'liq edi, ammo vaqt o'tishi bilan bu atama kengayib, xuddi shu asosga ega bo'lgan shaxsiy faoliyatni o'z ichiga oldi. Vaqtni boshqarish tizimi jarayonlar, vositalar, texnikalar va usullarning kombinatsiyasini tashkil qiladi

Biz vaqt tanqisligining sababi deb hisoblaymiz:

- Va doimiy shoshqaloqlik
- Uyni doimiy ravishda takomillashtirish
- Haddan tashqari ish
- Juda notinch
- Ish rejasizligi
- Zaif mehnat motivatsiyasi
- Maktabgacha ta'lim tizimiga vaqtni boshqarish tizimini joriy etish quyidagi maqsad va vazifalarni o'z ichiga olishi kerak.

Maqsadlar:

- Pedagoglarga vaqtidan unumli foydalanishni o'rgatish;
- Shaxsiy ish samaradorligini oshirish, ko'proq natijalarga erishish va kamroq vaqt va kuch sarflagan holda mazmunli maqsadlarga erishish;
- Rejalashtirish, maqsadlarni belgilash, rad etish qobiliyati, samarasiz vaqtni engib o'tish.

Vazifalar:

- Pedagoglar o'rtasida samarali ko'nikmalarni shakllantirish o'z faoliyatini yuqori sharoitlarda rejalashtirish
- noaniqlik, vaziyatning doimiy o'zgarishi;

- Vaqtni boshqarishning asosiy ko‘nikmalarini amalda mashq qilish;
- Vaqtni yozma ravishda qayd etish;
- Pedagoglar uchun vaziyatlar haqida g‘oyalarni yaratish,
- vaqt ni yo‘qotish va bunday vaziyatlarda vaqt ni tashkil qilish usullari haqida;

Maktabgacha ta’lim muassasasida vaqt ni boshqarishning ikki bosqichini shartli ravishda ajratish mumkin:

1. Direktor-mutaxassislar-pedagoglar jamoasi nogiron bolalar bilan ishlash;
2. Pedagoglar va nogiron bolalar.

Vaqtni boshqarishning birinchi bosqichi pedagoglar bilan "o‘z vaqtini boshqarish" o‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazishni va oquv kurslarini yaratish o‘z ichiga oladi. Kursning maqsadi: pedagoglarga vaqt dan unumli foydalanishni o‘rgatish. Katta natijalarga erishishga va muhim maqsadlarga erishishga imkon beradigan shaxsiy ish samaradorligini oshirishga kamroq vaqt va energiya sarflagan holda erishishni ko‘zda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim-tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni T.: 2019 y.

2.“2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi prezidentining PF-60 sonli Farmoni 2022y.

3. O‘zbekiston Respublikasi VMning “Pedagog xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 1026-sun qarori/ T.: 2017y.

4.Djurayev R.H., Turg‘unov S.T. “Ta’lim menejmenti” Qo‘llanma. –T.: “Voris nashriyot”, 2006y.

5. Personalni boshqarish. O‘quv qo‘llanma. Mualliflar jamoasi: K.Abduraxmanov va boshqalar. — T.: Sharq, 1998. — 272 b.

6. Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия (учебное пособие). - М.: «Новосибирск», 1998.

7. Kalmuratov T.N. Issues of Improving the Management of Family Non-Governmental Preschool Education Organizations. International Journal of Social Science Research and Review, <http://ijssrr.com> editor@ijssrr.com Volume 4, Issue 4 November, 2021 Pages: 135-139.5 bet

8. Valiyeva F.R. To Develop Professional Training of Professional Education Specialists by Ensuring //International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Special Issue on International Research Development and Scientific Excellence in Academic Life Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470 2021

9. Olimov Q.T, Li D.Ye, Mavlonov N.Sh, Technology of creation electronic textbooks on special disciplines for vocational education, J: Xalqaro ilmiy jurnal “Vestnik nauki” 2020-yil 23-fevral № 2 (23)

MTTDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMGA BOSQICHMA-BOSQICH O‘TISH FAOLIYATINI REJALASHTIRISH

Masharipova Barno Erkin qizi

Nukus innovatsion instituti assistent o‘qituvchi

Annotatsiya. Har bir faoliyatni amalga oshirishdan oldin mazkur faoliyat bo‘yicha aniq rejalar ishlab chiqiladi. Ishlab chiqilgan reja asosida har bir MTT boshlang‘ich ta’limga tayyorlov guruqlarini tashkil etish bo‘yicha foliyat yo‘nalishlari tashkillashtiradi. Rejalar aniq, mazmunli bo‘lsa va og‘ishmay amalga oshirib borilsa, birgalikdagi ishlar bo‘yicha istalgan natijalarga, muvaffaqiyatlarga erishish mumkin. Bu esa bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda, ularning maktabda qiyalmay o‘qib ketishlarida yaxshi samaralar beradi.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruqlari faoliyatini rejallashtirishda MTTda ta’lim-tarbiya jarayonining davlat talablariga muvofiq tashkil etilganligi, tarbiyalanuvchilarning ta’lim-tarbiya dasturlarini o‘zlashtirishida tarbiyachi-pedagog kadrlar salohiyati, ijro intizomi, me’yoriy-huquqiy hujjalilar bilan ishslashning ahvoli, maktabgacha ta’lim tashkilotlarini moddiy texnik bazasi holati, milliy madaniy-tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalikdan kitob

o‘qishga qiziqishni uyg‘otuvchi o‘kuv-metodik, didaktik materiallar, o‘yin va o‘yinchoqlar va badiiy adabiyotlar bilan ta’minlanganligi, byudjetdan tashqari ishlab topilgan va qonun hujjatlarida ta’qilanganmagan boshqa manbalardan olingan mablag‘lar va ularning maqsadli sarflanishi, shuningdek, MTT faoliyatiga beriladigan jamoatchilik fikri hisobga olinishi kerak. Shuningdek, boshlang‘ich ta’limga tayyorlashni tashkil etish bo‘yicha tuzilgan rejada faoliyat vazifasi, mazmuni, ish shakllari, vaqt, bajarish uchun javobgar shaxslar ko‘rsatilishi lozim.

Boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruhlari maktabgacha ta’lim tashkiloti hududining demografik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Majburiy boshlang‘ich ta’limga maktabgacha ta’lim tashkilotiga bormaydigan shu yilning sentyabr oyida 5 yosh olti yoshga to‘lgan bolalar jalb qilinadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari maktabgacha yoshdagi bolalarni operativ ravishda hisobga olish uchun formalari, muddatlari, mas’ul kishilar belgilanadi. Vasiylik ostidagi bolalar bilan ishslash, meditsina nazorati, bemor bolalar bilan ishslash, ularni olib kelish rejalashtiriladi. Ota-onalar, jamoa tashkilotlarini jalb etib, bolalar bilan hamkorlikda qilinadigan ishlar belgilanadi, o‘zlashtirishi qiyin bolalarga yordam qilish yo‘llari o‘ylab chiqiladi, maktabgacha ta’lim bo‘yicha jamoalar bilan aloqada bo‘lish formalari ko‘rsatiladi. Boshlang‘ich ta’limga tayyorlov guruhlariga bolalarni qabul qilish maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarining buyrug‘i asosida amalga oshiriladi.

6-7 yoshli bolaning muktab ta’limiga tayyorligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchilar asosiy shart hisoblanmish – bolaning muktabga tayyorligi maktabgacha va muktab davridagi hayot tarzi hamda faoliyati uchun ko‘prik vazifasini o‘tashini, oila yoki MTTdagi ta’lim-tarbiya sharoitlarida muktab ta’limiga moslashuvi, ijtimoiylashuvini ta’minalash zarurligini hisobga olishlari lozim. Maktabgacha yoshdagi bolaning muktab ta’limiga o‘tishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabatlarida anchayin jiddiy o‘zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun bolani MTTda muktab ta’limiga tayyorlash, ijtimoiylashuviga ko‘maklashish, boshlang‘ich ta’limiga tayyorlov guruhlarida “Ilk qadam” davlat dasturi asosida ta’lim-tarbiya berish bolalarning jamiyatda o‘z o‘rinlarini topishlariga yordam beradi.

Maktabgacha pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatishicha boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruhi tarbiyalanuvchilar hayotini tashkil etishning quyidagi tamoyillari ishlab chiqilgan:

1. Har bir yosh guruhida bolalarni jamoatchilik ruhida tarbiyalash va ularning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydigan bir xil shart-sharoitlar yaratish.
2. Bolalarni guruhlariga taqsimlashda har bir guruhga faqat bir xil yoshdagagi bolalarni tanlash va shunga qarab ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish.
3. Bolalarning har xil faoliyat bilan shug‘ullanishlari va bir-birlari bilan muloqotga kirisha olishlari uchun zarur bo‘lgan moddiy muhitni yaratish. Buning uchun guruh xonasi va maydonchani gigiyenik, pedagogik, estetik talablar darajasida kerakli asbob-anjomlar bilan ta’minalash.
4. Bolalarning yoshiga mos kun tartibiga rioya qilish va uning barqarorligini ta’minalash.
5. Bolalar shaxsini shakllantiradigan faoliyat turlarini tashkil etish va bu faoliyatlar uchun kun tartibidan ma’lum vaqt ajratish. Bolalarning har xil faoliyatlarini ilmiy asoslangan tamoyillar asosida almashtirib borish bolalar bog‘chasing har xil yosh guruhlarida bolalar hayotini to‘g‘ri tashkil etishni ta’minalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Grosheva I.V, Yevstafeva L.G, Maxmudova D.T, Nabixanova Sh.B, Pak S.V, Nazarova V.A, Isxakova M.R, Abdunazarova N.F. "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) – T:2022
2. Fayzullaeva M.Z., Jo‘raeva N. T. “Men va mening oilam” – T:2022
3. A’zamova M, M.Fayzullaeva va boshqalar. “Zumradoylar davrasi” dasturi. – T:2016
4. Kalmuratov T.N. Evaluation of the Effectiveness of Management of the Activities of Non-State Pre-School Educational Organizations on the Basis of Public-Private Partnership. <http://ijmmu.com> editor@ijmmu.com ISSN 2364-5369 Volume 9, Issue 9 September, 2022 Pages: 336-340. 4-bet

5. Valiyeva F.R. Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi didaktik jarayonlarda shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyalarni qo‘llashning ahamiyati //Bosma// Multi disciplinary research studies and education, Kuala Lumpur, Malasiya 2021

**TA’LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAQAMLI
TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI**
N.Sh.Mavlonov, MTTDMQTMOI Ilmiy kotibi, p.f.f.d.,(PhD)

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta’limning dunyo ta’lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va insonparvarlashtirish jarayonlarining rivojlanishi, ta’lim-tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvlar va maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalaridan foydalanish zarurligini taqozo etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev “Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma’naviy salohiyatga ega bo‘lib, dunyo miqyosida o‘z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo‘sh kelmaydigan insonlar bo‘lib kamol topishi, baxtli bo‘lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz” degan so‘zlari bugungi kunda ta’lim jarayonining bosqichma-bosqich o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda.

Jahondagi globallashuv va ta’limning integratsiyalashuvi jarayonlarida Shimoliy va Markaziy Osiyoning ko‘plab mamlakatlarida ta’lim tizimini raqamlashtirishga oid tadbirlar, tadqiqotlar va ishlanmalarni keng targ‘ib qilib kelinmoqda. Ilg‘or xorijiy tajribalar asosida innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish, interfaol o‘qitish metodlari va texnologiyalarini amaliyotga keng tatbiq etish asosida ta’lim oluvchi va ta’lim beruvchilarda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini yanada takomillashtirish muhim o‘rin tutadi.

Ta’limni boshqarishda raqamli ta’lim texnologiyalarini keng targ‘ib qilish va dunyo ta’lim tizimidan foydalanish uchun ta’lim beruvchi va ta’lim oluvchilar bir qator ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari kerak.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yilning 28-yanvardagi “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi

to‘g‘risida”gi 60-Farmoni bilan 2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Butun dunyoni boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish barcha sohalarga jadal kirib bormoqda. Bugungi kunda ta’lim sohasini strategik boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish va yo‘lga qo‘yish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar yo‘lga qo‘yilib kelinmoqda.

XXI asr yangi tanlovlар, yangi texnologiyalarni o‘z ichiga olgan imkoniyatlar va hayotning barcha sohalarida texnologiyalarning keng tarqalganligi bilan bog‘liq muammolar: biznes va boshqaruv, hukumat, ta’lim va boshqa akademik sohada o‘tgan yangilik haqidagi fikrlar bilan mактабгача ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammolari bo‘lib qolmoqda.

Ta’lim muassasalarini boshqarishda rahbarlar tomonidan raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlaridan oqilona va refleksiv foydalanish bo‘yicha ko‘nikma, malaka va mahoratga erishishga imkon beradi.

Raqamli texnologiyalar bilan ishslash ularni rivojlantirishga refleksiv va tanqidiy, shu bilan birga izlanuvchan, ochiq va kelajakka qaratilgan munosabatni talab qiladi. Biz aniqlagan texnologiyalar o‘quvchilarning ta’lim faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini rag‘batlantiradi, ularning mantiqiy va ijodiy fikrashi hamda raqamli kompetensiyasini rivojlantiradi. Taqdim etilgan raqamli texnologiyalar kasb-hunar ta’limi mutaxassislarining mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lishiga xizmat qiluvchi vazifalarni to‘liq bajarmoqda. O‘qituvchilar va talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rov natijalariga ko‘ra, ta’lim jarayonini raqamlashtirishda yo‘l qo‘yilayotgan asosiy kamchiliklar aniqlandi. Xususan, o‘quvchilarning o‘z-o‘zidan ta’lim olishda raqamli texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha tayyorgarligi yetarli emasligi tasdiqlanadi. Aniqlik kiritilishicha, raqamlashtirishning past darajasi metodik ta’minotning yetarli emasligi va alohida didaktik vaziyatlarda bunday texnologiyalardan foydalanish yo‘llarining noto‘g‘ri tavsiflangani bilan bog‘liq.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish mavzusi bo‘yicha kutilayotgan ilmiy yangiliklar:

1. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb pedagogik muammo ekanligi asoslanadi.
2. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish jarayonining mavjud holati va bu sohadagi ilg‘or xorijiy tajribalar tahlil qilinadi.
3. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish usullari, yo‘llari, metodlari va mexanizmlari ishlab chiqiladi.
4. Nazariy qoidalar, ijtimoiy-iqtisodiy sohaning raqamli transformatsiyasini boshqarish metodologiyasi va amaliy vositalari ishlab chiqiladi.
5. Raqamli platformalarni yaratish va rivojlantirishga asoslash.

Ushbu maqolada biz maktabgacha ta’lim tashkilotlarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqish, raqamli texnologiyalarga asoslangan mактабдаги о‘згаришларга умид ва ишонч боғлаш hamda o‘qitishda texnologiyadan foydalanishning haqiqiy holati o‘rtasidagi tafovutni bartaraf yetishimiz zarur degan xulosaga keldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mavlonov N.Sh. Malaka oshirish jarayonida tinglovchilarning axborot texnologiyalarini o‘zlashtirishda mustaqil qobilyatlarini rivojlantirish. // Maktabgacha ta’limda davlat va nodavlat sektorini rivojlantirish: yangi shakillari va ta’lim mazmuni (Xalqaro ilmiy amaliy konferensiya) 2020-yil 13-may – B. 209-210
2. Olimov Q.T., Mavlonov N.Sh. O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim tizimini pedagog kadrlar bilan ta’minalash va ularning kompetentsiyasini oshirish jarayonining rivojlanish tendensiyasi va istiqbollari. /– B. 21-23

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MAKTABGACHA TA'LIM

TASHKIOTLARI DIREKTORLARINING AXBOROT

KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

N.Sh.Mavlonov, MTTDMQTMOI “Ilmiy kotibi” pedagogika fanlari bo‘yicha

falsafa doktori, (PhD) dotsent.

**B.T.Xalilayev, Toshkent shahridagi Belorus-O‘zbekiston qo‘shma tarmoqlararo
amaliy texnik kvalifikatsiyalar intstituti o‘qituvchisi.**

Annotatsiya: Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda yoshlarni intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish va ularning har tomonlama rivojlangan shaxs etib voyaga yetkazish - davlatimiz siyosatini ustivor yo‘nalishga aylangan.

Jamiyatning har tomonlama ravnaq topishi, taraqqiy etishi ta’limning rivojlanishiga va mazmunan takomillashib borishiga bog‘liq. Mamlakatimizda maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarmog‘ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta’minalash, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta’lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta’lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida bir qator prezident farmonlari va qarorlari qabul qilingan. Mazkur farmonlardan biri, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PF-6079-son Farmonida ta’limning barcha sohasida jahon talablariga to‘liq javob beradigan axborot texnologiyalarini joriy etish shartligiga alohida e’tibor qaratildi. Boshqaruv jarayoniga raqamli platformalarni joriy etishda maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktorlarining axborot kompetentligi yetarli yemasligi, maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning axborot kompetenligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib hisoblanmoqda.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoyevning ma’ruza va chiqishlarida axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari rivoji barcha sohaning jadal taraqqiyotoda xizmat qiladi, odamlarga qulaylik yaratadi. Yurtboshimizni fikrlarini diqqat bilan

tahlil qilsak, raqobatbardoshlikni oshirish masalasi O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimi modernizatsiya qilinayotgan ayni paytda bu jarayonning obyektiv metodologik asoslarini aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda zamon talablaridan kelib chiqadigan bo‘lsak har bir pedagog o‘z fanining ustasi o‘zining kasbiy kompetentligiga ega bo‘lishi kerak.

Inson hayotiga kirib keladigan har qanday yangilik unda sergaklikni, hattoki norozilikni uyg‘otadi. Shunga ko‘ra uzoq yillar davomida an’anaviy usullar bilan ishlab kelgan pedagoglar, bugungi kunning o‘zidayoq takomillashtirilgan Davlat ta’lim standartlari asosida darslarni tashkil etish talab etilmoqda. Buning uchun avval o‘qituvchining kasbiy ongini tubdan o‘zgartirish kerak. Ta’limning globallashuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani, ayni paytda keng ko‘lamli axborotlar oqimi ta’lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi.

Maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan direktorlarni axborot kompetentligini rivojlantirishda, maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash institutining roli va ahamiyati yanada ortib borayotganini anglash mushkul emas. Ushbu kurslarga endi tashkilotning rahbar va xodimlari faqat yangi bilimlarni olish uchungina emas, balki kasbiy mahorati va kasbiy kompetentligini rivojlantirish uchun kelayotganini unutmasligimiz zarur.

Direktorlar axborot kompitentligini rivojlantirish bo‘yicha malakasini oshirish jarayonini loyihalashtirishda konseptual asosini tizimli, kompitentli, shaxsga yo‘naltirilgan, andragogik va kontekstli yondashuvlar malaka oshirish va kattalar ta’limini amalga oshirish tizimi, qo‘srimcha ta’lim talab hamda maqsadlariga to‘la mos keladi.

Malaka oshirish jarayonida direktorlarning axborot kompitentligini rivojlantirish samaradorligiga sezilarli darajada ta’sir qiladigan asosiy loyihalashtirish shartlari sifatida quyidagilarni ajratib ko‘rsatish mumkin:

1. Offline tarzda qisqa muddatli masofaviy talimni yo‘lga quyish.
2. Modullar kisimidagi mavzularga zamonaviy pedagogik dasturiy ta’mintlardan foydalanish algoretmini kiritish.
3. Kasbiy faoliyatida kerakli bo‘ladigan internit saytlaridan foydalanish

ko‘nikmalarini rivojlantirish.

4. Direktorlarni malaka oshirish jarayonida axborot kompetentligini rivojlantirish mexanizimini ishlab chiqish.

5. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari direktorlarini axborot kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan dasturiy ta’minot.

Direktorlarning axborot texnologiyalarini egallash bo‘yicha tajribalarini ta’lim jarayoniga olib kirishda o‘zida mavjud amaliy tajribalarni yangi faoliyat turlarini o‘zlashtirishga yo‘naltirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Direktorlar kasbiy kompetentligini samarali rivojlantirish uchun o‘quv faoliyatini alohida amalga oshirish talab qilinadi, uning kompitentli yondashuvga asoslangan boshqa muhim xarakteristikasi kompitensiyalarni amaliy tajribada qo‘llashga yo‘naltirilganligi sanaladi.

O‘zbek pedagog olimlaridan N.A. Muslimov pedagogning kasbiy kompetensiyasi mazmuniga o‘qituvchi, tarbiyachi, pedagogning, unga mustaqil ravishda va yetarli darajada samarali tarzda pedagogik vazifalarni yechishga imkon beradigan shaxsiy imkoniyatlarini kiritadi. U yoki bu pedagogik masalalarni yechish uchun pedagogik nazariyani bilishi, uning ko‘rsatmalarini amaliyotda qo‘llash mahorati zarurligini tahmin qiladi.

Xulosa kompetensiya ham, kompetentlik ham direktoring kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlik darjasini, sifatining integral tavsiflari bo‘lib hisoblanadi. Kompetensiya direktoring mehnatga tayyorlik darjasini me’yorini, kompetentlik esa mutaxassisda, avvaldanoq, shakllantirilgan, bilimlarga asoslangan, maktabgacha ta’lim tashkilotidagi haqiqiy boshqaruv faoliyati va ish tajribasi bilan mustahkamlangan, amaliy jihatdan tayyorgarligini belgilaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi 5-oktyabrdagi “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PF-6079-son Farmoni

2. Mavlonov N.Sh. Raqamlashtirish muhitida maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachilarining axborot kompetentligini rivojlantirish.//Diss. Toshkent. – 2023.

3. Muslimov N.A. Kasb ta’limi o‘qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: Ped.fan.dokt. ... diss. –T., 2007.-349.

MAKTABGACHA TA’LIM YOSHDAGI BOLALARINI MAKTAB TA’LIMIGA MOSLASHTIRISH USULLARI

Musayeva Aziza Ashirboy qizi

Bulung‘ur pedagogika kolleji maxsus fan o‘qtuvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta’lim tizimi va maktab o‘rtasidagi hamkorlik va maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda qo‘laniladigan usullar yozilgan.

Kalit so‘zlar :Maktabgacha ta’lim tashkiloti oila maktab jismoniy, aqliy ijtimoiy.

Maktabgacha ta’lim bolalarning individual va yosh xuxusiyatlarini inobatga olgan holda uning jismoniy va psixik rivojlanishini taminlovchi uni uzlucksiz ta’limning keyingi bosqichiga borishga zamin yaratuvchi har tamonlama maqsadli yo‘naltirilgan ta’lim va tarbiya jarayonidir. O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim to‘g‘risidagi nizomga muvofiq bola maktabgacha ta’limni uyda ota onalarining mustaqil ta’lim berishi orqali yoki doiy faoliyat ko‘satiloyotgan maktabgacha ta’lim tashkilotlarida shuningdek MTT larida jalb qilinmagan bolalar uchun MTTlarida mahalalarida tashkil etilgan maxsus guruhlar yoki markazlarda bo‘ladi.

Bu yerda ular haftada 2-3 ta shug‘ullanadi. Ota onalarga maktabgacha ta’lim shakilarini tanlash huquqi beriladi.

Maktabgacha ta’lim o‘zing shakillari usullaridan qat’iy nazar vazifalarini belgilashi lozim.

- bolalarni jismoniy va psixik sog‘lig‘ini mustahkamlash.
- bolalrning milliy umuminsoniy qadriy va ma’naviy qadriyatlarga jalb etish.
- bolalarning aqliy va intelektual solahiyatini rivojlantirish.

- milliy ananalar va udumlar asosida tarbiyalash.
- bolalarni tizimli va maqsadli ravishda maktab ta'limga tayyor qilish.
- bolalarning ruhiyatini cho'ktirmasdan doimo rag'barlantirib boorish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bola har tamonlama jismoniy, psixik,jihatdan tarbiyalab qolmasdan balki bolalarni maktab ta'limiga moslashtirish boradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'tkaziladigan mashg'ulotlarmavzulari jihatdan boshlang'ich ta'lim dasrlariga ancha o'xshashtir. Aynan maktabgacha ta'lim tashkilotining tayyorlov guruhi uchun mo'ljalangan mashg'ulotlar 1-chi sinf darsliklari mavzulari bilan uyg'undir.Biz ularni quydagi solishtirish asosida o'rganib chiqdik maktabga tayyarlov guruhi mashg'ulotlari va 1-sinf mashg'ulotlariga o'tiladigan fanlarning o'zoro bog'liqliklari quyda keltirib o'tilgan .

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mashg'ulotlar o'tiladi.

Elementar matematika 1-sinfda matematika darsligi:

Atrofi olam bilan tanishtirish mashg'uloti 1-sinfda atrofi olam darsligi bilan aynan o'xshash hisoblanadi.

Nutq o'stirish mashg'uloti 1-sinf jismoniy tarbiya darsligi bilan.

Musiqa mashg'uloti1-sinf musiqa darsligi bilan.

Ayni paytda bolani maktabga tayyorlashning 3 ta mavjud.

-Maktabgacha ta'lim mashqulotlarida.

-Nodavlat maktabgacha ta'lim mashg'ulotlarida.

-Oila davrasida.

Xulosa o'rnida bolani maktab ta'limga tayyorlashda bolalar bog'chasi maktab ishining uzluksizligi uzluksiz ta'limning yagona tizimi ushbu aloqalari o'rtasida maxsuz yaxlit ta'lim muhiti yaratishni anglatadi. Ta'lim tashkilotlarida bunday yagona ta'limni muhitni tashkil etishdagi asosiy maqsadi ta'lim tarbiya masalariga yagona yondashishni asosli rivojlantirishdir. Maktab bilan bolalar bog'chasingin uzluksizligi bo'yicha ishlarni tashkil etish uchta asosiy yo'naliш bo'yicha amalga oshirilishi kerak.

Bolalar bilan ishslash.

- maktabga ekuskursiyalar:
- maktab muzayiga tashrif:

- maktabgacha yoshdagi bolalalarning o‘qituvchilar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan tanishishi va o‘zaro munosabati:

- qo‘shma o‘quv tadbirlarida,o‘yin dasturlarida ishtirok etish:

- rasmlar va hunarmanchilik ko‘rgazmalari:

- bolalar bog‘chasingning sobiq tarbiyalanuvchilari bilan uchrashuvlar va suhbatlar:

- maktabgacha yoshdagi va birinchi sinf o‘quvchilarning qo‘shma bayramlari va sport musobaqlari:

- teatr tadbirlarida qatnashish:

- maktabgacha yoshdagi bolalarning mактабда tashkil etilgan moslashuv kurslarida qatnashlari:

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Davlat ta’lim standartlari.

2.”Takomillashgan ilk qadam”o‘quv dasturi -Toshkent,2018.

3. Hasanboyeva O.U.va boshqalar.Maktabgacha ta’lim pedagogikasi.- Toshkent:Ilm ziyo, 2006.

4. Qayumova N.M.Maktabgacha pedagogika. —

Toshkent:TDPUnashriyoti,2013.

5. Yusupova P.Maktabgacha tarbiya pedagogikasi.-Toshkent.1997.

ZAMONAVIY SHAROITDA PEDAGOG O‘QITUVCHINING

INNOVATSION FAOLIYATI

Mustafoyeva Barno G‘iyosiddin qizi

Navoiy pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy sharoitda pedagog o‘qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish usullari va vositalarini tatbiq etish va pedagog o‘qituvchilarning innovatsion faoliyati konpetensiyasini o‘rganish haqida so‘z borgan.

Kalit so‘zlar. Innovatsiya, pedagog, kreativ, kompitensiya, ijodkor.

Bugungi kunda har qanday davlatning barqaror taraqqiyoti asosini innovatsion faoliyat tashkil etadi.2020-yil 24-iyulda O‘RQ-630-sonli «Innovatsion faoliyat

to‘g‘risida»gi qonuni qabul qilindi, unda mazkur sohadagi davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlari, uning sub’yektlari, ob’yektlari, infratuzilmasi, sohani tartibga solish tizimi va uni moliyalashtirish mexanizmi belgilangan.

Vazirlar Mahkamasining “Ilmiy va innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Hujjat prezidentning “Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” 2021 yil 1 apreldagi PF-6198-son farmoni ijrosi yuzasidan qabul qilingan. Pedagog o‘qituvchining kreativligi va innovatsion munosabati rivojlanayotgan muhit ta’siri ostida shakllanishi kerak, tekshirishlarga asoslanib ularga binoan ijodni qandaydir tahliliy vaziyatda yoki mavjud bo‘lgan chegarasiga chiqish deb belgilab shunday tasdiqlash mumkin. Kreativ muammo shaxsiy fikrlarga to‘la dolzarb ifoda etilgan chuqur xususiyatdir. Shuning uchun biz mikromuhit orqali to‘g‘ridan-to‘g‘ri bo‘lmagan shakllantiruvchi ta’sir ko‘rsatishga intildikki, o‘qituvchi dolzarblashda oladigan muhit yuqori darajalari noaniq va potensial ko‘p variantlikka ega bo‘lishi kerak, boy imkoniyatlar noaniqlik tayyor yo‘nalishlarini qabul qilmay o‘zлari izlanishlarini rag‘batlantiradi, ko‘p variantlilik topishga imkoniyat beradi. Ta’limdagi innovatsion faoliyat o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchi xususiyat, innovatsion jarayon subyektlari bolalar, ota-onalar va o‘qituvchilar. Agar bu e’tiborga olinmasa, unda pedagogik innovatsiya haqiqatan ham ta’limiy bo‘lgan hamma narsani, innovatsion faoliyatning butun gumanistik tarkibiy qismini tashlab yuboradi. Pedagogik innovatsiyalarning ikkinchi ajralib turadigan xususiyati iloji boricha ko‘proq pedagogik muammolarni muntazam ravishda yoritib berish zarurati. Pedagogik innovatsiyalar samaradorligini belgilovchi shart bu xususiy metodologiyaning muammolarini hal qilishda umumiy savollar beriladigan va mavjud didaktik tamoyillarni yangicha qayta ko‘rib chiqishni boshlaydigan o‘qituvchilarning tadqiqot faoliyati. Ta’lim sohasiga kelsak, innovatsiyalarni yangi mazmun, usul, o‘quv jarayonini tashkil etish shakli yoki ta’lim sohasidagi ijtimoiy xizmatlarni ko‘rsatishga yangi yondashuv shaklida, ota-onalarning haqiqiy iltimoslari asosida, ya’ni yangi innovatsiyalarning yakuniy natijasi deb hisoblash mumkin.

Innovatsion faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etish va amalga oshirish o‘qituvchilar tarkibiga, ularning innovatsion g‘oyadan xabardorligiga bog‘liq, chunki innovatsion rejim sharoitida o‘qituvchining shaxsini o‘zi belgilashning faol jarayoni mavjud bo‘lib, MTT xodimlari o‘rtasidagi munosabatlar tabiatida o‘zgarishlar mavjud. Bu jarayonni amalga oshirish uchun ma’lum shart-sharoitlar zarur.

Bo‘lg‘usi o‘qituvchining innovatsion tayyorligi uzluksiz ta’lim sharoitida pedagogik innovatsiyaning to‘liq mazmun-mohiyatini egallash bo‘yicha uning nazariy, amaliy va psixologik-fiziologik saviyasidir. Bunday tayyorlik pedagogik tizim natijasi sifatida nazariya va amaliyotning bir butunligini ta’minlash, o‘quv ishlariga vijdonan munosabatda bo‘lishni tarbiyalash hamda ijodiy faollikni rivojlantirish asosida o‘quvchilarda ma’lum fanlar, umumkasbiy faoliyat ko‘rinishlari bo‘yicha bir butun bilimlar va malakalarni shakllantirishga ko‘mak berishi kerak.

Bugungi kunda zamonaviy o‘qituvchi qanday fazilatlarga ega bo‘lishi kerak degan savol faol muhokama qilinmoqda. Turli xususiyatlar pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish deb ataladigan zamonaviy o‘qituvchi faoliyatining zaruriy tarkibiy qismi deb ataladi. Ushbu yondashuvni rivojlantirish uchun kelajakdagi o‘qituvchilarning shaxsiy ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish bosqichida muhim ahamiyatga ega. Ijodkorlik inson faoliyati turlarining asosidir, u inson ongi, tafakkuri, tasavvuri va boshqalarga xosdir. N.A. Berdyaev shunday deb yozgan edi: “Ijod deganda men doimo madaniy mahsulotlar yaratishni emas, balki butun insoniyatning boshqa, yuksak hayotga yo‘naltirilgan zarba va yuksalishini nazarda tutyapman. Insonning ijodiy harakatini to‘liq aniqlab bo‘lmaydi, dunyo beradigan material, unda dunyodan tashqaridan aniqlanmagan yangilik bor. Bu har qanday haqiqiy ijodiy harakatga kiradigan erkinlik elementidir.”

Xulosa qilib aytganda, ijodiy o‘qituvchi ko‘pincha tadqiqot jarayonida nafaqat o‘zi uchun yangi bilimlarni oladi, balki xuddi shu bilim fan uchun kashfiyotga aylanadi. Bunday o‘qituvchi, qoida tariqasida, yuqori ilmiy va pedagogik darajada ishlaydi va uning pedagogik faoliyatini haqiqatan ham ilmiy deb atash mumkin.

O‘qituvchi o‘z ishida o‘z tajribasiga tayangan holda ko‘p narsaga erishishi, bilimni sezgi bilan uyg‘unlashtirishi, test natijalarini tahlil qilishi, yo‘l qo‘yilgan

xatolarni tuzatishi kerak. Hatto yo‘riqnomada bolalar faoliyatini tashkil etishning mazmuni va usullari ko‘rsatilganligi ham o‘qituvchi 100% ijobiyligi ta’sirni kafolatlovchi tayyor pedagogik ta’sir algoritmini olganligini anglatmaydi.

Zamonaviy sharoitda padagog o‘qituvchi ilmiy yutuqlarni o‘zi yaratishi kerak. Bu shuni anglatadiki, u hamma narsani o‘zi uchun yana "qayta kashf etishi" kerak va muammoli o‘rganish va farqlangan va shaxsiydir yo‘naltirilgan yondashuvlar va boshqalar. Pedagogik jarayon faol va dinamik bo‘lib, doimiy ravishda ijtimoiy hayotning yangi, ham ma’naviy, ham moddiy yutuqlari bilan boyitiladi, shuning uchun pedagogikaning barcha sirlarini bir marta va umuman tushunish mumkin emas - ular doimo "qayta kashf etilishi" kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. «Innovatsion faoliyat to‘g‘risida»gi qonun. O‘RQ-630-son, 24.07.2020-yil;
2. “Ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish bo‘yicha davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish to‘g‘risida” 2021 yil 1 apreldagi PF-6198-son farmoni.

Darslik va o‘quv qo‘llanmalar

1. Azizzxo‘jayeva N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". - Toshkent. O‘zbekiston nashriyoti, 2006. - 160 bet;
2. A. Abduqodirov, R. Ishmuhammedov. “Ta’limda innovatsion texnologiyalar” T.: 2008. – 128 b.
3. Panfilova A.P. Innovatsion pedagogik texnologiyalar: Faol o‘rganish: Oliy o‘quv yurtlari talabalari uchun darslik / A.P. Panfilov. - M., Akademiya, 2009

Elenktron resurslar

1. www.pedagog.uz;
2. www.hozir.org.uz.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM SIFATINI BOSHQARISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Narimanova Saida Narimon qizi

MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lismi tashkilotlarida ta'lismi sifatini oshirish tamoyillari, ta'lismi sifatini oshirishda zamonaviy yondashuvlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lismi sifati, MTT ta'lismi sifatini boshqarish, maktabgacha ta'lismi, zamonaviy yondashuv, standart

Maktabgacha ta'lismi kontekstida uzlucksiz takomillashtirish va mijozlarga yo'naltirilgan nazariyaga kiritilgan sifat boshqaruvi tamoyillari ta'lismi faoliyatining yuqori standartlarini shakllantirish va saqlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu tamoyillar nafaqat xizmatlarni takomillashtirish falsafasini, balki ta'lismi jarayonlarini bolalar va ularning oilalarining dinamik o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashtirish uchun amaliy vositalarni ham taqdim etadi.

Doimiy takomillashtirish printsipi. Maktabgacha ta'lismi doimiy ravishda takomillashtirish printsipi ta'lismi va tarbiya jarayonlarini optimallashtirish imkoniyatlarini doimiy ravishda izlashdir. Bunga ta'lismi amaliyotini tizimli baholash va ta'lismi samaradorligi va sifatini oshirishga qaratilgan o'zgarishlarni amalga oshirish orqali erishiladi. Doimiy takomillashtirishning muhim jihatlari:

* Monitoring va o'z-o'zini baholash: bolalarning rivojlanishi, ota-onalarning qoniqishi va pedagogik yutuqlari to'g'risida ma'lumotlarni toplash va tahlil qilish orqali ta'lismi muassasasi faoliyatini muntazam tahlil qilish.

* Takomillashtirishni rejorashtirish: aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish va muvaffaqiyatli amaliyotlarni kuchaytirish maqsadida to'plangan ma'lumotlar asosida takomillashtirish rejalarini ishlab chiqish.

Mijozlarga yo'naltirish printsipi. Maktabgacha ta'limga mijozlarga yo'naltirish ta'lismi muassasasining asosiy "mijozlari" sifatida qaraladigan bolalar va ularning ota-onalarning qiziqishlari va ehtiyojlariga e'tibor qaratishda namoyon bo'ladi. Ushbu printsipni samarali qo'llash quyidagilarni o'z ichiga oladi:

* Shaxsiy yondashuv: har bir bolaning o‘ziga xos imkoniyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan ta’lim dasturlari va metodlarini ishlab chiqish.

* Qayta aloqa: ta’lim jarayonlarini to‘g‘rilash va ularning qoniqishini oshirish uchun ota-onalar va bolalarning fikr-mulohazalarini tizimli yig‘ish va tahlil qilish.

Innovatsion ta’lim dasturlari. Bolalarning kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini rag‘batlantiradigan innovatsion ta’lim dasturlarini yaratish va amalga oshirish mакtabgacha ta’lim muassasalarida sifat boshqaruvining asosiy jihatni hisoblanadi. Ushbu dasturlarda quyidagilar bo‘lishi kerak::

* Eng yangi ilmiy tadqiqotlarni birlashtirish: ta’lim jarayoniga pedagogika, psixologiya va bolalar antropologiyasi sohasidagi so‘nggi yutuqlarni kiritish.

* Texnologiyani qo‘llash: ta’lim olish imkoniyati va sifatini yaxshilash uchun ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish.

Shunday qilib, mакtabgacha ta’limda sifat boshqaruvi nazariyasini tamoyillarini joriy etish nafaqat o‘quv jarayonining barcha ishtirokchilarining qoniqish darajasini oshirishga, balki bolalarning rivojlanishining dastlabki bosqichida zarur hayotiy kompetentsiyalarni shakllantirishga imkon beradi. Bu, o‘z navbatida, ularni muvaffaqiyatli moslashtirish va mакtab yoshida keyingi o‘rganish uchun asos yaratishga yordam beradi.

MTTda sifat boshqaruvi metodologiyasi

Mакtabgacha ta’lim tashkilotlarida sifat boshqaruvi nazariyasini qo‘llash ta’lim faoliyatining hozirgi holatini tekshirish va takomillashtirish uchun asosiy sohalarni aniqlashdan boshlanadi. Keyingi qadam ma’lum sifat mezonlariga erishishga qaratilgan standartlar va protseduralarni amalga oshirishdir. Bunga pedagoglar tarkibini zamonaviy ish metodikalari bo‘yicha o‘qitish, ta’lim mazmuni va jismoniy ta’lim muhiti sifatini boshqarish kiradi.

MTTda sifat boshqaruvi nazariyasini qo‘llash dastlabki auditdan boshlab standartlarning bajarilishini tizimli monitoring qilishgacha bo‘lgan bir necha asosiy bosqichlarni o‘z ichiga oladi. Ushbu metodologiya o‘quv jarayonining barcha darajalarida sifat boshqaruviga kompleks yondashuvni o‘z ichiga oladi.

1-bosqich: Joriy holatni tekshirish

Sifat boshqaruvi metodologiyasidagi birinchi qadam ta’lim faoliyatining hozirgi holatini bat afsil tekshirishdir. Audit MTT faoliyatining barcha jihatlarini baholashni o‘z ichiga oladi, jumladan:

- * Zamonaviy ta’lim talablari va bolalarning rivojlanish ehtiyojlariga muvofiqligini aniqlash uchun o‘quv rejalarini va dasturlarini tahlil qilish.
- * Ilg‘or pedagogik amaliyotlarni samarali qo‘llash qobiliyatiga ishonch hosil qilish uchun pedagogik xodimlarning malakasi va ish metodlarini baholash.
- * Ta’lim muhitining jismoniy holatini o‘rganish-o‘quv va o‘yin zonalarining jihozlari, xavfsizligi va rag‘batlantiruvchi salohiyati.

2-bosqich: yaxshilash uchun asosiy sohalarni aniqlash

Auditdan olingan ma’lumotlar asosida takomillashtirishni talab qiladigan asosiy sohalar aniqlanadi. Bu o‘qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, shuningdek o‘quv va moddiy bazani modernizatsiya qilish yoki o‘quv dasturlarini sozlash bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

3-bosqich: standartlar va protseduralarni ishlab chiqish va amalga oshirish

Keyingi qadam yuqori sifat mezonlariga erishishga qaratilgan standartlar va protseduralarni ishlab chiqish va amalga oshirishdir. Ushbu bosqich quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- * Bolalarning o‘qishi va rivojlanishidagi muvaffaqiyat va taraqqiyotni baholash uchun aniq mezon va ko‘rsatkichlarni belgilashni o‘z ichiga olgan o‘quv jarayoni standartlarini yaratish yoki yangilash.
- * Xodimlarni maktabgacha ta’limda zamonaviy metod va yondashuvlarga o‘rgatish, professional treninglar va seminarlarni tashkil etish.
- * O‘quv materiallari, o‘yinlar va didaktik qo‘llanmalarni yangilashni, shuningdek, rag‘batlantiruvchi va xavfsiz muhitni yaratish uchun maktabgacha ta’lim muassasasining infratuzilmasini yaxshilashni o‘z ichiga olgan ta’lim mazmuni va ta’lim muhiti sifatini boshqarish.

4-bosqich: Monitoring va baholash

Yakuniy bosqich amalga oshirilgan o‘zgarishlarning samaradorligini kuzatish va belgilangan sifat standartlariga erishishni baholashdan iborat. Bunga quyidagilar kiradi:

O‘quv dasturlari va metodikalarini amalga oshirishni monitoring qilish va tahlil qilish uchun muntazam ravishda o‘z-o‘zini baholash va tashqi baholash.

* Ta’lim jarayonlarini sozlash va qo‘srimcha takomillashtirish uchun ota-onalar va o‘qituvchilarning fikr-mulohazalarini to‘plash.

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim muassasalarida sifat boshqaruvi nazariyasini qo‘llash tizimli yondashuvni va barcha manfaatdor tomonlarni ta’lim faoliyatini takomillashtirish jarayoniga kiritishni talab qiladi, bu esa ta’lim sifatini oshirishga va har bir bolaning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi 2019-yil 17-dekabrda qabul kilingan 595-sonli O‘RQ.

2.O‘zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagি bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari. – Toshkent 2018.

3.Grosheva I., Yevstafeva L., Maxmudova D., Nabixanova Sh., Pak S., Djanpeisova G., Isxakova M. “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturi maktabgacha ta’lim muassasalari uchun. 2018-y.

4. Say Ye.F., Grosheva I.V., Nazarova V.A., Ismailova M.A.. Posobie dlya trenerov “Vnedrenie gosudarstvennoy uchebnoy programmy “Ilk qadam” dlya doshkolnykh obrazovatelnykh uchrejdeniy i gosudarstvennykh trebovaniy k razvitiyu detey rannego i doshkolnogo vozrasta Respubliki Uzbekistan”. – Tashkent, 2019 g.

5. F.R. Valiyeva To Develop Professional Training of Professional Education Specialists by Ensuring //International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Special Issue on International Research Development and Scientific Excellence in Academic Life Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470 2021/

PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAKTABGACHA
TA'LIMNING ASOSIY XUSUSIYATLARI

Nazarova Muxlisa Husnidin qizi

Buxoro pedagogika kolleji o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kunda o'quv jarayonini ilg'or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini, iqtisodiyotning barcha sohalarida malakali va zamonaviy kasbiy ko'nikmalarga ega o'rta bo'g'in kadrlarini tayyorlash hamda yoshlarning kasblar va mutaxassisliklarni o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratilayotganligi, yoshlar va xotin-qizlarning bandligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish uchun ta'larning dual shaklini joriy etish, ta'lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim o'qituvchisi, kasbiy standart, kasbiy kompetensiyalar, o'quvchi, kasbiy tayyorgarlik, malaka oshirish markazi, simulyatsiya markazi, bolalar rivojlanish markazi bolalar bog'chasi, o'qituvchi.

Zamonaviy maktabgacha ta'lim sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda: turli xil maktabgacha ta'lim muassasalarining paydo bo'lishi, barcha maktabgacha ta'lim muassasalari uchun bolalarni tarbiyalash va o'qitishning yagona dasturidan foydalanish va nihoyat, maktabgacha ta'larning metodologiyasi, mazmuni va usullarini qayta ko'rib chiqish. mutaxassislar tayyorlash. Ta'lim islohotining asosiy maqsadlaridan biri uning sifatini oshirishdir. Bu ta'larning barcha darajalariga, shu jumladan maktabgacha ta'lim muassasalariga ham tegishli. Modernizatsiya maktabgacha ta'larning yangi mazmuniga erishish, kelajakda o'z-o'zini anglay oladigan bolaning shaxsiyatini rivojlantirish uchun sharoit yaratish vazifasini qo'yadi.

Hozirgi bosqichda maktabgacha ta'limdagi tarbiyaviy ishlarning maqsadi o'zgarmoqda: bolaning ijodkorlik, tasavvur, ijtimoiy va kommunikativ kompetentsiya kabi shaxsiy fazilatlarini shakllantirish, shuningdek, bu yoshda uni mustaqil ravishda kerakli bilimlarni olishga o'rgatish kerak. Ma'lumot, bu oxir-oqibat maktabga va keyingi hayotga yuqori sifatli tayyorgarlikni ta'minlaydi.

Ammo mактабгача та’лим соҳасида о‘рта та’лимда касбиј педагогика нима? Авало, у ко‘п тармоғли мутаксис. О‘қиш давомида у гар xил турдаги мактабгача та’лим муассасаларининг ота-оналари ва о‘қитувчиларига, шу жумладан болалар уйлари ва меҳрибонлик уйларининг о‘қитувчиларига erta ва мактабгача ўюндан болани тарбиялаш ва о‘қитишнинг ко‘плаб масалалари бо‘йча маслаҳат юрдамини ко‘рсатишга имкон берадиган ваколатларга ега бо‘лди. Ammo малакали маслаҳатни о‘қиш жароянида болаларни ривожланиси ва тарбијаси, ular билан ишлashing мазмуни ва усуллари то‘г‘рисида пuxta асосиъ билиmlarga ега бо‘лган талаба берishi mumkin. О‘тган yillarda biz odatda o‘quvchilarni an’anaviy maktabgacha ta’lim muassasasida ishlashga tayyorlardik. Endi vazifa yanada qiyinlashdi. Bilimlarni kengroq qo‘llash doirasi bo‘lajak mutaxassisni tayyorlash mazmunini ham o‘zgartirishni talab qiladi. O‘zgarishlar, bizning fikrimizcha, bir nechta yo‘nalishlarda amalga oshirilishi kerak: o‘қитиш мазмуни, о‘кув жароянини ташкіл etish ва талабалар билан ishlashning ustuvor shakllarini belgilash. Keling, ushbu sohalarni batafsил ko‘rib chiqaylik.

1. Kadrlar tayyorlashning yangi tizimi har bir fanning mazmunini bola rivojlanishining асосиъ qonuniyatлari bilan boyitib, унга тузатишлар киритишни taqozo etadi. Talabaning umumiъ qonuniyatлarni bilishi va tushunishi унга qanday yashash sharoitida bo‘lishidan qat’i nazar, bolaning shaxsiyatining u yoki bu jihatlarining rivojlanish darajasini obyektiv baholashga, тузатиш ва тарбијавиъ ishlarning мазмуни ва bosqichlarini rejalashtirishga имкон beradi.

Har bir o‘қитирадиган fan бо‘йча билиmlar мазмуни boshqa fanlar bilan mantiqiy uzviy bog‘langan bo‘lishi kerak, bu esa pirovard natijada o‘quvchida болани ijtimoiy mavjudot sifatida yaxlit tushuncha hosil qilishi kerak. Ushbu talabni bajarish o‘quvchiga u yoki bu bolaning namoyon bo‘lishiga turli yo‘nalishlarda tushuntirish izlashga имкон beradi, унга ко‘плаб hodisаларни bir-biri bilan "bog‘lashni" o‘rgatadi, ularning tegishli sohalarda paydo bo‘lish sababini ko‘radi va hokazo. Barchamizga ma’lumki, iqtisodiyotni rivojlantirishda o‘rta bo‘g‘in kadrlari alohida o‘rin tutadi. Ishlab chiqarish, сanoat va xizmat ko‘rsatish соҳасида ko‘k rangli kasblar бо‘йча mutaxassislarga talab juda yuqori . An’anaviy та’лим shaklida talaba oliv yoki kasb-hunar та’limi muassasasida ko‘proq nazariy bilim oladi va amaliyot bir necha soat

ichida korxona va tashkilotlarda amalga oshiriladi, shuning uchun rivojlangan mamlakatlarning ta’lim tizimi o‘rganildi. shundan so‘ng O‘zbekistonda korxona va tashkilotlarda amaliy mashg‘ulotlardan o‘tish, bir vaqtning o‘zida yangi texnologiyalardan foydalangan holda zamonaviy asbob-uskunalar ustida ishslash bo‘yicha tegishli ko‘nikmalarni egallash imkonini beruvchi o‘qitish shakli dual tizim joriy etildi.

Lotin tilidan tarjima qilingan "ikki" so‘zi "ikki qismdan iborat" degan ma’noni anglatadi. O‘rta kasb-hunar ta’limi ta’lim muassasalarining asosiy vazifasi innovatsion iqtisodiyot talablariga, hududiy va tarmoq mehnat bozorlari talablariga javob beradigan ishchi va mutaxassislarni tayyorlashdan iborat. Bu muassasalar ish beruvchilar, aholi va yoshlarga imkon qadar yaqin.

Dual ta’lim – bu o‘quvchi va talabalarga o‘z mutaxassisligi bo‘yicha mos tashkilotda ishlagan holda bilim olish imkonini beruvchi tizim bo‘lib, yoshlar 2-3 kun ichida ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni, 3-4 kun ichida esa amaliy ko‘nikmalarga ega bo‘ladilar. korxona va tashkilotlarda ish jarayonida dual ta’lim shaklida o‘qiyotgan talaba korxona yoki tashkilotga ishga qabul qilinganda unga usta tayinlanadi va oylik ish haqi to‘lanadi. Bugungi kunda ushbu tizim Germaniya, Avstriya, Shveytsariya, Koreya Respublikasi kabi davlatlar iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunining 15-moddasiga muvofiq ta’lim shakllaridan biri sifatida dual ta’lim tizimi joriy etildi. Shunday qilib, dual ta’lim to‘g‘risidagi qonunga dual ta’limni tashkil etish tartibi xorij tajribasini o‘rgangan holda, bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi belgilab qo‘yilgan alohida modda kiritildi ta’lim, milliy qonunchilikka o‘zgartish va qo‘srimchalar kiritish bo‘yicha tegishli ishlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur tizimni joriy etishdan ko‘zlangan maqsad iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida zamonaviy kasb-hunar ko‘nikmalariga ega, malakali o‘rta bo‘g‘in kadrlarini tayyorlash, yoshlarning kasb va mutaxassisliklarga qiziqishini qo‘llab-quvvatlash uchun keng imkoniyatlar yaratishdan iborat. Yuqorida ta’kidlaganimdek, yoshlar ta’lim olish bilan birga, haqiqiy ish joyida o‘z kasbiy mahoratini oshiradi.

2021-2022 o‘quv yilidan boshlab maktabgacha ta’lim kabi yo‘nalishlarda o‘rtalig‘in kadrlarini tayyorlash maqsadida.

Shunday qilib, jahon kasbiy ta’lim amaliyotida Germaniyada paydo bo‘lgan kasbiy tayyorgarlikning dual tizimi keng ma’lum bo‘ldi va e’tirof etildi. Kasbiy ta’limning dual tizimi rasmiy tan olingan kasbiy ta’lim doirasida, ya’ni kasb-hunar ta’limi to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshiriladigan tashkiliy-huquqiy jihatdan ikkita mustaqil ta’lim beruvchining o‘zaro hamkorligiga asoslanadi. Bu tizim korxona va davlat kasb-hunar maktabi kabi ikki xil ta’lim va ishlab chiqarish muhitini o‘z ichiga oladi, ular yagona maqsad – o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligi yo‘lida birgalikda faoliyat yuritadi Mashinasozlik va asbobsozlik sanoati uchun ishchilar va mutaxassislar tayyorlaydigan muassasalar qator muammolarni hal qilish bilan bog‘liq:

- ishchilar va mutaxassislarni tayyorlash hajmlari, tuzilmasi va mazmunining yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarni rivojlantirish istiqbollari bilan nomuvofiqligi;
- muayyan korxonalar uchun kadrlar tayyorlash bo‘yicha amaliyotga yo‘naltirilganlikning etarli emasligi;
- ta’lim muassasalarining o‘quv-moddiy bazasining yuqori texnologiyali ishlab chiqarishning hozirgi rivojlanish darajasiga, shuningdek, ta’lim muassasalarining kadrlar salohiyati darajasining ishlab chiqarishni rivojlantirishning innovatsion vazifalariga mos kelmasligi;
- ta’lim muassasalarining dasturiy, uslubiy va texnologik bazasining zamonaviy raqobatbardosh mutaxassisning umumiyligi va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan kadrlar tayyorlash vazifalariga mos kelmasligi;
- o‘qitishning innovatsion shakl va usullarining yetarli darajada joriy etilmaganligi; ish beruvchilar tomonidan mutaxassislar tayyorlash sifatini mustaqil baholash (attestatsiya) tizimining yo‘qligi;
- kadrlar tayyorlash sifat menejmenti tizimlarining xalqaro standartlar talablariga mos kelmasligi;

- kasbiy ta’lim dasturlarini amalga oshirish uchun ko‘p kanalli, ko‘p bosqichli (shu jumladan korporativ) moliyalashtirishning yo‘qligi va aholining byudjetdan tashqari mablag‘larini jalb qilgan holda, asosan bir darajali (federal yoki mintaqaviy) byudjetdan moliyalashtirishning davom etishi.

Kollejda umuman o‘quvchilarning kasbiy tayyorgarligini sifat jihatidan yangilash va rivojlantirishni, xususan, maqsadli kasb-hunar ta’limining dual tizimini ta’minlovchi muhim elementlardan biri uning ilmiy-uslubiy ta’minoti bo‘lib, ishlab chiqilgan o‘quv-metodik materiallarni nazariy asoslab beradi. pedagogik amaliyatga tatbiq etiladi. Loyihani amalga oshirish yuqori texnologiyali ishlab chiqarishning asosiy tarmoqlari uchun ishchilar va mutaxassislarni kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlashning zamonaviy sifatini ta’minlaydi.

Davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish sharoitida; shaxsning ta’lim va kasbiy manfaatlari, O‘zbekiston mehnat bozori ehtiyojlari va e’lon qilingan profillar bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlash hajmi o‘rtasidagi mos kelishiga erishish pedagog kasblar nufuzini tiklash va amaliyatga yo‘naltirilgan ta’limning qadr-qimmatini tan olish.

Loyihaning aniq natijalari:

- pedagoglar sohasida ishchilar va mutaxassislarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo‘yicha innovatsion korporativ resurs markazi faoliyatini tashkil etish;

- kompetensiyalarga asoslangan yangi kasbiy va ta’lim standartlariga muvofiq profillarini yuqori texnologiyali ishlab chiqarish uchun ishchilar va mutaxassislarni tayyorlash bo‘yicha yagona yuqori xarajatli o‘quv-ishlab chiqarish bazasini yaratish;

- kollejning yangi funksiyasini amalga oshirish pedagoglar uchun ishchilarni malakasini oshirish, ularda yangi kasbiy malakalarni rivojlantirish;

- aniq ish o‘rinlari uchun moslashuvchan amaliy o‘quv modullarini shakllantirish, amaliy mashg‘ulotlar ulushini umumiyl vaqtning 60 foizigacha oshirish;

- standart asosida sifat menejmenti tizimini ishlab chiqish va ish beruvchilar ishtirokida kadrlar tayyorlash sifatini mustaqil baholash mexanizmlarini joriy etish;

- ijtimoiy sheriklikning innovatsion mexanizmini shakllantirish - resurslar (moddiy-texnik, mehnat, intellektual, o‘quv, uslubiy, axborot, huquqiy va boshqalar)

o‘zaro manfaatli almashinuvida ish beruvchilarning real ishtiroki. Shunday qilib, yangi sharoitlarda o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantirish muammosi ilmiy tadqiqot mavzusi bo‘lishi kerak.

Yuqorida aytilganlarning barchasidan kelib chiqqan holda, ta’lim sohasida davlat siyosatini yurituvchi, maktabgacha ta’lim faoliyati natijalariga qo‘yiladigan yangi talablar sifatida tuman hududiy metodik xizmatining muhim rolini saqlab qolish va uning bevosita o‘zaro hamkorligini ta’minalash zarur, deb hisoblaymiz. har bir o‘qituvchi va rahbarning kasbiy vakolatlarini rivojlantirishga yondashuvni farqlash va individuallashtirishga qodir maktabgacha ta’lim tashkiloti.

Uslubiy xizmat ta’lim tashkiloti, uning rahbarlari va o‘qituvchilari bilan hamkorlikda ish olib borishi, o‘z faoliyati mazmuni va uslublarini doimiy ravishda takomillashtirib borishi, yangi texnologiyalarning rivojlanishiga, qonunchilik bazasidagi o‘zgarishlarga, pedagogik xodimlar va aniq o‘qituvchilarning so‘rovlariiga tayanishi kerak. Bu o‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyalarini rivojlantiradigan ta’lim maydonini yaratadi, bu esa pirovardida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida bolalar uchun ta’lim sifatini yaxshilaydi va barqarorlashtiradi.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni ta’kidlash joizki, dual yondashuvga asoslangan innovatsion dasturni amalga oshirish yuqori darajadagi mashinasozlik va asbobsozlik sanoati uchun yuqori malakali ishchilar va mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashning sifat jihatidan yangi bosqichiga o‘tishga xizmat qiladi. - texnologik ishlab chiqarish; kollej bitiruvchilarining kasbiy kompetentsiyalarini shakllantirish, ularning mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta’minalash; kasb-hunar ta’limi sohasida davlat-xususiy sheriklikning samarali tizimini rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni.
2. Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 29-martdagi “Kasb-hunar ta’limi tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 163-sod qarori.

3. Sinitsyn Yu. Dual ta'lism - tez-tez ishlab chiqarishdan keyingi ta'lism. "Dual ta'lism: tajriba, muammolar, istiqbollar" Butunrossiya ilmiy-amaliy konferentsiyasi. Krasnadar 2019. st. 6-11.

4. Qoraev S.B. O'rta maktablarda o'quvchilarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirish Xalqaro psixososyal reabilitatsiya jurnali, jild. 24, 01-son, 2020 yil ISSN: 1475-7192 1734-1742 bet.

5. Tereshchenkova E.V. Dual ta'lism tizimi mutaxassislar tayyorlash uchun asos sifatida // "Konseptsiya" ilmiy-metodik elektron jurnali. - 2014. - 4-son (aprel). - 41-45-betlar.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARGA AXLOQIY

TARBIYA BERISH VAZIFALARI VA VOSITALARI

O'rolboyeva Durdona Sayfiddin qizi

JDPU Maktabgacha ta'lism metodikasi stajyor-o'qituvchisi

nnotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lism yoshidagi bolalarga axloqiy tarbiya berishning vazifalari va vositalari ya'ni ertak, rivoyat va hikoyalardan foydalanish mazmuni yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: tarbiya, sharq falsafasi, xalq og'zaki ijodi, axloq, ezgulik, vatanparvarlik, hikoya, rivoyat, barkamol shaxs, odob, madaniyat, tarbiyachi, yaxshilik.

Maktabgacha ta'lism yoshidagi bolalarni komil inson qilib tarbiyalash jarayonlarida, biz ota-bobolarimiz tomonidan shakllantirilgan tarbiya tizimiga asoslanamiz. Chunki ota-bobolarimiz barkamol avlodni tarbiyalash g'oyasida ham milliy, ham umuminsoniy qadriyatlarga tayanganligi bois ham butun dunyoda sharq falsafasi va sharq tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ham bugungi kunda maktabgacha ta'lism yoshidagi bolalarga milliy qadriyatlarni singdirish davr talabi hisoblanadi. Bizning ota-bobolarimiz tomonidan bebaho tarbiya tizimi ishlab chiqilgan. Xalqimiz doimo bola arbiyasi ona qornida paytidayoq boshlanmog'i lozim deb ta'kidlab kelgan

Tarbiya vositalari ichida xalq og‘zaki ijodi, aynan uning rivoyatlari keng imkoniyatlarga ega, chunki ular aholi tomonidan barcha yoshlarda ishlatib kelinadi. rivoyatlar vositasida o‘tmishdanoq axloq, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, ezgulik, mardlik, insoniylik va shu kabi boshqa ijobiy hislatlar yoshlarga singdirib kelingan.

Rivoyatlarning tarbiyadagi imkoniyatlaridan yana biri shundaki, hikoyat va rivoyatlar uchun maxsus tayyorgarlik talab qilinmaydi, chunki ular xalq ichida og‘izdan –og‘izga o‘tib yuradi va xalqimizning ma’naviy boyligi hisoblanadi. Tarbiyalanuvchilarga milliy qadriyatlarni singdirishda boy va sermazmun o‘tmishimizga tayanishimiz va ular orqali har bir yosh avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalashda xalqimizning tarbiya borasidagi fikrlariga amaliy o‘gitlariga xalq pedagogikasiga tayanib ish ko‘rish har doim ham dolzarb muammo bo‘lib qolaveradi. Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarga rivoyatlar asosida tarbiya berish o‘tmishdagi ota–bobolarimizning axloq - odoblari, mehnatsevarligi, vatanparvarligi, ezgu – niyatligi, madrligi, insoniyligi va shu kabi boshqa ijobiy fazilatlarni yoshlar ongiga singdirish mumkin.

Ma’lumki, hikoyat va rivoyatlar xalq ichida og‘izdan – og‘izga o‘tib yuradi va xalqimizning ma’naviy boyligiga aylanadi. Shu sababli ham talabalar ma’naviy tarbiyasida ulardan foydalanish ijobiy pedagogik samaralarni beradi, deb ishonch bilan ayta olamiz. Bu o‘rinda rivoyatlar ko‘pincha ibrat – namuna sifatida qo‘llaniladi.

Chunki, rivoyatlarda aytishicha, ulardan yaxshi va yomon hislatlar, pand – nasihatlar

qilingan, ezgu ishlar hikoyat qilinadi Xulosa qilib aytganda, biz yoshlarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashimiz muhim pedagogik muammo ruhida tarbiyani maktabgacha ta’lim muassasalari va maktablarning butun faoliyati asosida amalga oshirishimiz kerak.

Bolalikda berilgan tarbiya bolaning butun hayoti davomida abadiy yo‘ldosh bo‘lib qolaveradi. Sharqning buyuk allomalaridan biri Muslihiddin Sa’diy Sheroziy, Sa’diy bolani tarbiyalash vazifasini ularning ota-onalariga, ayniqsa otaga yuklaydi, ya’ni oilaviy tarbiyaga katta e’tibor beradi. Shuning uchun u ko‘proq ota-onalarga, ko‘proq otaga murojaat qiladi. Sa’diy ota-onalarga har bir farzandning xulq atvorini

hisobga olgan holda bolalarni qobiliyatli qilib o'stirishni, axloqiy tarbiyani yoshligidan boshlashni tavsiya etadi. Sa'diyning uqtirishicha, xulq – atvor shakllanib bo'lsa, bolaga tarbiya uncha kor qilmaydi deydi. Ota-onalar, ayniqsa, ota bolasi tarbiyasiga e'tibor bermasa, bola yomon odamlarga aylanib qolishi mumkinligini aytadi. U mehnat tarbiyasiga katta e'tibor beradi va har bir yosh avlod oiladagi ahvoldidan qat'iy nazar, hunar o'rganishi kerakligini aytadi:

Hunar lozim, naqshni chizsa bo'lgay,

Devorlarga buyoqlar pushti, zangori.

Agar bo'lmas ekan fazli hunar hech,

Bilib bo'lmas odamni, naqshi devor

Insondagi insonparvarlik – bu tabiat ato qilgan his, mol-dunyodan tashqari, yana eng yaxshi xulq – atvorni, eng yaxshi fazilatlarni o'zida mujassamlashtirgan odamiylikdan ham iboratdir. Shuni aytish lozimki, yoshlardagi insonparvarlik uning odobi orqali amalga oshadi, ma'lumki har qanday odobli, yuksak madaniyatli, mehnatsevar bolalar jamiyatimizning eng ishonchli kishilardir.

Jamiyatda yashayotgan har bir fuqaro u kim bo'lishidan qat'iy nazar, u xoh ishchi bo'lsin, xoh xizmatchi, xoh ilm tolibi bo'lsin, xoh murabbiy, xoh oila boshlig'i bo'lsin, xoh farzand insonparvarlik tarbiyasi uzluksiz olib boorish ishida ishtirok etishi lozim. Bu jarayon bog'chadan boshlanib maktab va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida ayniqsa faol amalga oshirilishi talab etilmoqda.

Shuni unutmasligimiz lozimki, Vatan va xalq faravonligi uchun buyuk yangiliklar, kashfiyotlar yarata oladigan, uning o'tmishi, buguni va ertasini kafolatlay oladigan qudratli va zabardast farzandlarga aynan ana shu tarbiyachi, o'qituvchi, pedagoggina yagona tayanch va ishonch bo'la oladi. Bu narsa barcha pedagoglar uchun yuksak ma'suliyatdir.

Bu orqali tarbiyalanuvchilarga najotni ham mehrda va yaxshilikda rivoyatlar orqali

yaxshilik, insoniylik, o'zaro hurmat va shu kabi xislatlarni shakllantirishni amalga oshirish mumkin. Bu bilan aqliy tarbiyaning bir yo'nalishini ham mazmunan, ham ma'nan boyitishga eshiriladi.

Xulosa qilib aytganda bolalarni yoshlikdan boshlab insonparvarlik ruhida tarbiyalash biz o‘qituvchilar, ota-onalar oldidagi ma’suliyatli va sharaflı vazifadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyayev.”Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”-T.,2017 “O‘zbekiston”
2. “Xalq so‘zi”2009.14-son. 3-bet.
3. Axloq odobga doir hadis namunalari. – T.: «Fan», 1990 – 169 bet.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: “O‘qituvchi” 1992 y. 160 bet.
5. Zunnunova A. va boshqalar. O‘rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar. – T.: «Fan» , 1996.- 184 – bet.
6. Musurmonova O Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – T.: «O‘qituvchi», 1996. – 189 bet.
7. Hasanboyeva O., Hasanboyev J., Hamidov X. Pedagogika tarixi. –
8. T.: «G‘ulom nashiriyoti», 2004 – 200 bet.
9. Hasanboyev J va boshqalar. Ma’naviy – axloqiy tarbiya asoslari. – T.: «G‘ulom nashiriyoti», 1998 – 60-bet

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARINI KREATIVLIGINI OSHIRISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O‘QITISH TAJRIBASINING AMALIY AHAMIYATI

O‘rolboyeva Durdona Sayfiddin qizi

JDPU Maktabgacha ta’lim metodikasi stajyor-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning kreativligini rivojlantirishda TRIZ texnologiyasi asosida o‘qitish tajribasining amaliy ahamiyati mazmuni yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. TRIZ texnologiyalari, ijodiy qobiliyatlar, salohiyat, ijodkorlik, faoliyat ,ijodiy tasavvur , tajriba, texnologiya.

Inson salohiyatini shakllantirishning boshlang‘ich bosqichi maktabgacha ta’limdir, chunki rivojlanishning eng yuqori darajasi, individuallikning namoyon

bo'lishi aynan maktabgacha yoshda sodir bo'lishi ma'lum. Bu yerda shaxsning poydevori qo'yiladi, asosiy ijtimoiy munosabatlar, dunyoqarash asoslari, odatlar intensive ravishda shakllanadi, bilim qobiliyatları, hissiy-irodaviy soha rivojlanadi, xilma-xil qarashlar shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sifatini oshirish uchun pedagoglarning ijodiy salohiyatini faollashtirish, ularning dunyoqarashini kengaytirish, faoliyat jarayonlariga yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish kerakligini ko'rsatdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni mashg'ulotlarda ixtirochilikka yo'naltirishda TRIZ(ixtirochilikka oid muammolarni hal qilish nazariyası) texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatini aniqlashga doir olib brogan tadqiqotlar natijalari maktabgacha yoshdagi matabga tayyorlov guruhi bolalarni o'qitish g'oyalarini ishlab chiqishga ma'lum hissa qo'shdi, ammo kam bo'limgan dolzarb masalalar ushbu ishlar doirasidan tashqarida qoldi, bu TRIZ masalalarini hal qilish dolzarbligini asosladi:

- Bolani matabga tayyorlash jarayonini o'rganishda individual va differentsial yondashuvlarni amalga oshirish borasida bolalarni ixtirochilik qobiliyatlarini shakllantirish; maktabgacha ta'lim tashkilotining rivojlanayotgan ta'lim makonini tashkil etishda maktabgacha yoshdagi bolalarni shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi TRIZ - ta'lim nazariyasini qo'llash;
- Maktabgacha ta'lim va boshlang'ich matab ta'limi maqsadlarini aniq belgilash;
- Maktabgacha ta'lim tashkilotining rivojlanayotgan ta'lim makonini modellashtirish;
- Bolaning matabga tayyorligini ta'minlaydigan tashkiliy va pedagogik sharoitlarni yaratish;
- Bolaning matabga tayyorligi va maktabgacha yoshdagi bolalar uchun "teng boshlang'ich imkoniyatlar" mazmunini tushunish uchun yagona mezon tizimini yaratish zarurligi;
- bola matabga kirganda kompetentlikka asoslangan yondashuv nuqtai nazaridan tayyorligini asoslash muhim deb topildi..

Maktabgacha yoshdagi bolalarga moslashtirilgan TRIZ texnologiyasi bolani “Hamma narsada ijodkorlik!” Shiori ostida o‘qitish imkoniyatini yaratdi. TRIZ texnologiyasining noan’anaviy usullaridan foydalanish uni bolalar faoliyatining har xil turlarida, kundalik hayotda, kelajak hayotida hamqo‘llanilishiga yordam berdi.

Bugungi kunda yurtimizda TRIZ texnologiyasi maktabgacha ta’lim tashkilotlari ishi tizimiga tatbiq etilmagan, chunki TRIZ dasturining mazmuni, shuningdek o‘qitishning shakllari va usullari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Shunday qilib, obektiv ijtimoiy sharoitlar maktabgacha yoshdagi bolalarningijodiy fikrlash, tasavvur va nutqini shakllantirishning samarali usullari vashartlarini izlash zaruriyatini tug‘diradi. Pedagogik tajribani taqdim etish shakli bu pedagogik texnologiya – ta’lim jarayonida tizimli ravishda qo‘llaniladigan ta’lim va tarbiya vositalarining to‘plami, maxsus shakllari va usullaridir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda TRIZ asosida o‘qitish tajribasining amaliy ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ldi:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar faoliyatining rivojlanish effekti va ijodiyxususiyatini ta’minlaydigan taniqli TRIZ texnologiyalarining metodlari va usullarining kombinatsiyasi.

2. Ishlab chiqilgan texnika va usullarni bolalardagi ijodiy fikrlash, hayolot, nutqni rivojlantirish samaradorligini oshirish, shuningdek, pedagoglarning oila bilan o‘zaro ta’sirini oshirish uchun ta’lim tashkilotlarida, oilada moslashtirish mumkin.

Barchamizga ma'lumki, maktabgacha yoshda bolaning bilish jarayoni hissiy va amaliy tarzda amalga oshiriladi. Har bir maktabgacha yoshdagi bola ozgina kashfiyotchidir, atrofidagi dunyoni quvonch va ajablanib kashf etadi. Bola kuchli faoliyatga intiladi va bu istakni so'nishiga yo'l qo'ymaslik, uning keyingi rivojlanishiga hissa qo'shish muhimdir. Bolalarning faoliyati qanchalik to'la va xilmashil bo'lsa, u bola uchun qanchalik ahamiyatli va uning tabiatiga mos keladigan bo'lsak, uning rivojlanishi qanchalik muvaffaqiyatlari bo'lsa, potentsialimkoniyatlar va dastlabki ijodiy namoyishlar amalga oshiriladi. Shuning uchunmen katta maktabgacha yoshdagi bolalarni matematik tasavvurlarini shakllantirishda TRIZ metodlari va usullaridan foydalanishni muhim xususiyatdeb bilaman. Shuni hisobga olgan holda, mashg'ulotlar quyidagi qoidalarga muvofiq tuzilishi mumkin:

1. Minimal axborot aloqasi, maksimal mulohaza yuritish.
2. Muammoli vaziyatlarni muhokama qilishni tashkil qilishning maqbul shakli - bu aqliy hujum.
3. Tizimli yondashuv (dunyodagi hamma narsa bir-biriga bog'liq va harqanday hodisani rivojlanishda ko'rib chiqish kerak).
4. Bolaga mavjud bo'lgan barcha aqliy operatsiyalar va idrok etishvositalarini bilish jarayoniga kiritish (analizatorlar, mustaqil ravishda tuzilgansababiy xulosalar boshqalar).
5. Ijodiy tasavvurni faollashtirish juda muhimdir.

Umuman olganda, maktabgacha yoshdagi bolalalarga ta'lim berishda TRIZ texnologiyasi metodlaridan foydalangan holda mashg'ulotlar o'tilsa, tarbiyalanuvchilarni nafaqat mакtabga balki hayotga ham sifatli tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda biz farzandlarimizni tayyorini o'zlashtiradigan qilib emas, o'zgaruvchan dunyoga moslasha oladiganhamda ijodkorlik va yaratuvchanlik ruhida tarbiyalashimiz muhimligini guvohi bo'ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi O'RQ 595-sonli Qonuni 2019-yil, 16-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. –

T.:O‘zbekiston, 2020 yil, 23 sentyabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiysi. 2019 yil 8 may.

4. Norqo‘ziyeva M. “Yangi innovatsiyalarni kasbiy faoliyatda qo‘llash fanidan ma’ruzalar matni”. / Uslubiy qo‘llanma / – Jizzax: JDPU “Tahririyl-nashriyot bo‘limi nashri”, 2023. – 108 bet.

5. Antonova, Yu.A. Bolalar va ota-onalar uchun qiziqarli o‘yinlar va o‘yinkulgilar / Yu.A. Antonova. M: 2007. 280 -288 b.

6. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta’limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. - T.: Fan, 2007. - 160 b.

MAKTABGACHA YOSHDA BOLALARDA PREDMETLARNING O‘LCHAMINI IDROK QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

**Qilichova Marxabo Xudoyqulovna, Maktabgacha ta’lim metodikasi
kafedrasi o‘qituvchisi**

**Bozorova Saodat, Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha
ta’lim yo‘nalishi talabasi.**

Annotatsiya

Ushbu maqolada uzlusiz ta’lim jarayonining asosiy bog‘ini hisoblangan maktabgacha yoshdagi bolalarda predmetlarning o‘lchamini idrok qilishning o‘ziga xos xususiyatlari, bolalar idrokini ijodiy o‘yinlar orqali rivojlantirishning psixologik jihatlari yoritib berilgan. Ijodiy oyinlarning ko‘rinishlari, ularning bolalar tomonidan qabul qilinishi va bola idrokini rivojlantirishdagi ahamiyati haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, idrok, ijodiy oyin, diqqat, sezgi, sahna o‘yinlari, qurishyasash, soda va murakkab idrok, suv va qum oyinlari, struktura, predmet, fazo tushunchasi.

Har tomonlama yetuk, barkamol shaxsni tarbiyalash hozirgi kun ta’lim tizimi oldidagi dolzarb muammolardan biridir. Barkamol shaxsni tarbiyalashda u dunyoga kelganidan boshlab, to maktabgacha tarbiya yoshigacha bo‘lgan davrdagi psixologik

xususiyatlarini bilish tarbiyachilar, pedagoglar va psixologlar, ota-onalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Maktabgacha yosh bola rivojlanishining eng qulay davri hisoblanadi. Ayniqsa bola psixologiyasida ko‘plab o‘zgarishlar ko‘zga tashlanadi. Buni bolaning kognitiv rivojlanishida kuzatish mumkin. Mukammal, sog‘lom sezgilar bilan tug‘ilgan chaqaloqda idrok etishning dastlabki ko‘rinishlari shakllana boshlaydi. Keyingi rivojlanish bosqichi yoshma-yosh ulg‘aygani sari namoyon bo‘lib boradi.

Maktabgacha yoshdagi bola idroki sodda ko‘rinishga ega bo‘lib, tevarak-atrofda sodir bo‘layotgan voqeа-hodisalar va predmetlarni tushunishi, o‘zlashtirishi asosiy faoliyati bo‘lgan o‘yinlar asosida yuzaga keladi. O‘yin doimo hayotni aks ettiradi. Shuning uchun uning mazmuni ijtimoiy voqelikda o‘zgarib turadi.

O‘yin – maqsadga qaratilgan o‘ylangan jarayondir. O‘yin jarayoni asosida o‘quv faoliyati rivojlanadi. Bola yoshligida qancha ko‘p o‘ynasa, maktabda yaxshi o‘qishiga va keyinchalik mehnat faoliyatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘yin nazariyasining asosiy masalalari quyidagilardan iborat:

- O‘yinning mohiyati va o‘ziga xos xususiyatlari.
- O‘yinning bola hayoti va tarbiyasidagi o‘rni.
- O‘yinning mohiyati va o‘ziga xos xususiyatlari.

O‘yin - buyumli-predmetli va ijtimoiy voqelikda harakat qilish va uni anglashga yo‘naltirilgan jarayondir. U o‘zining kelib chiqishiga ko‘ra, yo‘nalish va mazmuniga ko‘ra ijtimoiy voqelik hisoblanadi. O‘yin, bu bola faoliyatining yorqin turi. Unda maqsadning mavjudligi, sabablar, amalga oshirish vositalarining rejali harakatlari natijaning mavjudligi uning o‘ziga xosligidir. Xususiyatlarning orasida sabablarning o‘ziga xosligi asosiy hisoblanadi. O‘yin jarayonida bolaning psixik bilish jarayonlari, irodasi, hissiyoti, ehtiyoji va qiziqishlari, ta’sirchanligi – uning butun shaxsiyati shakllanadi.¹⁷

¹⁷ Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences VOLUME 2 | ISSUE 2 ISSN 2181-1784
Scientific Journal Impact Factor SJIF 2022: 5.947 Advanced Sciences Index Factor ASI Factor = 1.7

Sezgi a'zolariga bevosita ta'sir etib turgan narsa va xodisalarning kishi ongida butunligicha aks etishi *idrok* deyiladi. Idrokning sezgidan farqi, narsalarni umumlashgan xolda, uning hamma xususiyatlari bilan birgalikda aks ettirilishidir. Idrokning muhim xususiyatlari uning predmetliligi, yaxlitligi, strukturaliligi, doimiyligi (konstantligi) va anglashilganligidir.¹⁸

Predmetlilik idrokning belgisi sifatida hatti-harakatni boshqarishda alohida rol o'ynaydi. Biz narsalarga ularning ko'rinishiga qarab emas balki ularni amaliyotda qay tarzda ishlatishimizga muvofiq xolda, yoki ularning asosiy xususiyatlariga qarab ham baholaymiz. Predmetlilik pertsevtiv jarayonlarning o'zini ya'ni idrok jarayonlarning bundan keyingi shakllanishida ham rol o'ynaydi.

Idrokning yana bir xususiyati uning yaxlitliligidadir. Sezgi a'zolariga ta'sir qiladigan narsaning ayrim xususiyatlarini aks ettiradigan sezgilardan farqli o'laroq, idrok narsaning yaxlit obrazi hisoblanadi. Yaxlit obraz narsaning ayrim xususiyatlari va belgilari haqida turli xil sezgilar tarzida olinadigan bilimlarni umumlashtirish negizida tarkib topadi.

Narsalarning shakli, katta kichikligi, rangini doimo bir xilda idrok qilish amaliy jihatdan nihoyatda katta ahamiyatga egadir. Idrokning konstantliligina tevarak atrofdagi narsalarni aslida qanday bo'lsa shundayligicha ob'ektiv ravishda bilishga imkon beradi.

Shu jumladan maktabgacha ta'lif yoshidagi bolalarda predmetlarning o'lchamlarini idrok qilishda biz ularga harakatli o'yinlar, texnologik metodlar orqali predmetlarning o'lcham va shakillarini idrok qilishlari uchun imkoniyat yaratmog'imiz darkor.

Bola o'z o'yinlarida o'zlashtirgan hatti-harakatlarni taqlid asosida namoyish qiladi. O'yining turlari ko'p. O'yin turlari ichida ijodiy o'yin turi bola uchun qulay va qiziqarlidir. Ijodiy o'yinlar mazmunining o'ziga xosligi uning eng muhim xususiyatlaridan hisoblanadi. Mashhur pedagog va psixologlardan D.B.Elkonin, D.V. Mendjeritskiy, P.Y. Samorukova va boshqalaming fikricha, ijodiy-rolli o'yinlar

¹⁸ <http://uz.denemetr.com/docs/134/index-4959.html>

kattalarning ijtimoiy hayotidagi rang-barang hatti-harakatlari, ko‘rinishlari – bolalar o‘yinlarining asosiy mazmuni bo‘lib xizmat qilib, kattalar ijtimoiy hayotining namunasini oladigan faoliyat turidir. Ijodiy o‘yin faoliyatida asosiy komponent bo‘lib, u personajni, hayotiy vaziyatni, harakat va personajlar munosabatini o‘z ichiga oladi. Ijodiy o‘yinlar o‘z mazmun va mohiyatiga ko‘ra jamoa o‘yini bo‘lib hisoblansada, yakka holda uynalmaydi, degan fikrni keltirib chikarmasligi kerak. Ijodiy o‘yinlar bolaning aqliy, ahloqiy, jismoniy, fiziologik va psixologik rivojlanishlarida muhim ahamiyat kasb etib, bunda bola ehtiyoji va malakasi tarbiyalanib, shakllanib boradi.

✓ *Ijodiy o‘yin turlaridan biri bu* - sahnalashtirish o‘yinlaridir. Sahnalashtirish o‘yinlari, bu bolalarning mustaqil ijodiy o‘yin turi bo‘lib, unda badiiy asar va hikoyalar bolalar tomonidan rollarga bo‘lib ijro etiladi. Bu o‘yinlar bolalarda iroda, intizom va o‘z xatti-harakatlarini boshqara olish, boshqalarning harakatlari bilan hisoblashish kabi ijobjiy ma’naviy xislatlarni shakllantiradi. Shu bilan birga bola idrokini rivojlantiradi.

Sahna o‘yinida rol ijro etayotgan bola o‘z qahramonining ijobjiy va salbiy xususiyatlarini tushunadi, o‘zlashtiradi. Sahnalashtirish o‘yinlarida bolalar o‘yin jarayoniga kirib boradilar, voqeа va ertak kahramonlarining ichki hayotiga bevositaaloqador bo‘lgan qahramonlik, jasurlik, mehribonlik, jonbozlik, jonkuyarlik kabi ijobjiy fazilatlarni o‘zlarida yaqqol namoyon qiladilar. Bu jarayonda bolalarning voqeliklarni idrok etishi va tushunchalar hosil qilishi, nutq faolligi, lug‘at boyligi, dunyoqarashi kengayib boradi. Sahnalashtirish uchun badiiy asar, ertaqlar tanlash katta yoshdagilardan bolalarning yosh xususiyatlari, kizikishlari, istaklarini hisobga olishni talab etadi. Sahnalashtirish o‘yinlari qizikarli o‘tishi va uzok vakt davom etishi uchun kerakli jihozlar tayyorlanishi ham muhim hisoblanadi. Kattalar o‘yin rejissyori rolini amalga oshira borib, bolalarning xatti-harakatlari, qobiliyatlarini, intilishlarini hisobga olib boradilar. O‘yinda faol ishtirok etgan bolalarni alohida rag‘batlantirilib, kelgusida kaysi asarlarni sahnalashtirish kerakligini aniqlaydilar. Tayyorgarlik jarayoni ham bolalarda barcha ishtirokchilarni idrok etish, barchani tanib olish, jamoa bo‘lib ko‘maklashish, topshiriqlarni birgalikda bajarish, o‘z qahramonidan tashqari boshqa qahramonlarni ham o‘rganish imkrnini beradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, demak ijodiy o‘yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o‘yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, psixologik, bilish jarayonlari, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatları takomillashadi. Buning uchun quyidagi tavsiyalarga amal qilish kerak:

- Bolalar bilan tez-tez ijodiy o‘yinlarni tashkil qilish;
- Ijodiy uyinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish;
- Bola bilan hamkorlikda o‘ynash va so‘ralgan savollarga javob berish;
- Bolani kuzatuvchan bo‘lishga va o‘rtoqlari fikrini eshita olishga o‘rgatish;
- O‘yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslikka o‘rgatish;
- O‘yin qoidasini tushuntirish va bajarishga o‘rgatish;
- O‘z xatosini tan olishni o‘rgatish lozim;
- Bolaning qiziqishlarini bilish;
- Bolani fikrlarini hurmat qilish.

Yuqoridagi tavsiyalarga amal qilgan holda maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarda predmetlarning o‘lchamlarini idrok qilish qobiliyatini yanada oshirishingiz mumkin. Shu jumladan bunda nafaqat ota-onan balki tarbiyachilar bilan ham hamkorlikda ish olib borilsa maqsadga muvoffiq bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sodiqova Sh.A. “Maktabgacha pedagogika” darslik T.: “Fan va texnologiya”, 2012
2. Nishonova Z.T, Alimova G.K. “Bolalar psixologiyasi va uni o‘qitish metodikasi” 2005
3. Qodirova, M. (2020). Bolalar idrokini rivojlantirishda mashg‘ulotlarning o‘rni.
4. U. Tolipov, M. Usmonboyeva. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. T., «Fan», 2005.
5. Sh. Shodmonova. Maktabgacha pedagogika. T., «Fan va texnologiyalar», 2005.

6. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. (Tuzuvchilar: J. Hasanboyev, X. To‘raqulov, O. Hasanboyeva, N. Usmonov). T., «Fan va texnologiyalar», 2009.
7. «Barkamol avlod yili» davlat dasturi. T., «O‘zbekiston», 2010.
8. Oilada barkamol avlod tarbiyasi. (O . Hasanboyeva tahriri ostida). T., «Fan va texnologiyalar», 2010.
9. O. Hasanboyeva. Barkamol avlod ma’naviyati. T., «O‘zbekiston», 2010. «Bolajon» tayanch dasturi.

**PEDAGOGIKA KOLLEJLARIDA DUAL TA’LIM SHAKLI ASOSIDA
TA’LIM OLUVCHILARGA “MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR
PSIXOLOGIYASI” FANIDAN BERILADIGAN NAZARIY BILIMLARINI
AMALIYOTDA QO‘LLANILISHI**

Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Respublika professional ta’lim muassasalari pedagogika kollejlarida Dual ta’lim asosida qabul qilingan guruhlar o‘quvchi va o‘qituvchilari uchun “Maktabgacha yoshadi bolalar psixologiyasi” fanidan mehnat faoliyati davomida beriladigan nazariy, amaliy topshiriqlar va ularning bajarilishi yuzasidan uslubiy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: professional ta’lim, o‘rta professional ta’lim, kollej, pedagogika, dual ta’lim, ta’lim dasturlari, maxsus fan, psixika, bilish jarayonlari, psixik xususiyatlar.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 6 noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son farmonining 16-bandida 2021/2022 o‘quv yilidan amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlarini joriy etish maqsadida professional ta’lim muassasalarida dual ta’lim tizimi joriy etilishi va dual ta’lim tizimi asosida ishlab chiqarish amaliyotini o‘tayotgan o‘quvchilarga ish beruvchi bilan tuzilgan muddatli mehnat shartnomasiga muvofiq ish haqi to‘lanishi belgilab berildi.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29

martdagи “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-son qarori bilan Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risida nizom tasdiqlandi.

Dual ta’lim–ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni tashkilotda olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limining asosiy maqsadi ta’lim muassasasi va ish beruvchilarining sa’y-harakatlari amaliy mashg‘ulotlarning asosiy omili sifatida birlashtirib, talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat. Professional ta’limda dual ta’limi tizimini joriy etishdan asosiy maqsad o‘quv va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirish orqali mutaxassislarni tayyorlashda amaliy yo‘nalishni kuchaytirishga asoslanadi, bu esa o‘quv muassasalari bitiruvchilarining kasbiy harakatchanligini sezilarli darajada oshiradi.

Dual ta’lim tizimi samarali va moslashuvchan mexanizm bo‘lib, turli soha korxonalari tomonidan bozor iqtisodiyotining zamonaviy sharoitlarida talab yuqori bo‘lgan malakali mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi.

Bu yerdagi dual ta’limning o‘ziga xos tomoni shundaki, ta’lim muassasasida olingan nazariy bilimlarniayni vaqtdaish joyida amalda sinab ko‘rish imkoni mavjud

O‘zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A. Karimov «Tarbiyachi — ustoz bo‘lishi uchun boshqalarning aql-idrokini o‘sirishi, ma’rifat ziyosidan bahramand qilishi, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun eng av- valo tarbiyachining o‘zi aynan shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo‘lishi kerak» — degan edi. Ta’limning yangi modelida jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsni shakllantirishga e’tibor berilar ekan, psixologiya fanining vazifalari ham malakali mutaxassislar sifatida o‘zligini, o‘z qobiliyatlari, individualligi, ya’ni shaxsiy fazilat, xislatlarini bilgan tarzda ta’lim-tarbiya faoliyatini oqilona tashkil etish va ijtimoiy foydali mehnatning barcha sohalarida iqtidorli kasb sohibi sifatida faoliyat ko‘rsata oluvchi shaxslarni tarkib toptirishdir.

Maktabgacha yoshdagи bolalar psixologiya fanini o‘qitishning asosiy maqsadi o‘quvchilarni psixologiya fanining asoslari, tarixiy taraqqiyoti, hozirgi zamon psixologlarining ilmiy yondashishlari bilan, shuningdek, turli yoshdagи insonlarda

o‘qish jarayonida shaxs fazilatlarini shakl- lantirish qonuniyatları va kasbiy malakalarini egallash xususiyatlari bilan tanishtirishdir. Hozirgi zamon tarbiyachisi ijtimoiy-kasbiy vazifalarini bajarish uchun yuksak ma’naviy xislatlarga ega bo‘lishi, umumiy va kasb madaniyati, ziyoliligi, axloqiy pokligi, faolligi, shaxsiy hissiyotlarga berilmasligi, ijodiy tasavvur egasi, psixik jihatdan sog‘lom, davlatimiz fuqarosi sifatida mas’uliyatni his eta bilishi lozim. Tarbiyachilik kasbiga xos psixik holatlar va xarakter mактабгача yoshdagi bolalar psixikasining o‘ziga xos xususiyatlarini tarbiyalashning psixik asoslari va qonuniyatları haqida bilim, ko‘nikma va malakalar berishdan va ularni kasbiy faoliyatga tatbiq etishdan iborat.

Pedagogika kollejlaridagi “Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi”, “Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachi yordamchisi” mutaxasislariga Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi fanining asosiy vazifasi o‘quvchilarni barcha psixik jarayonlar va hodisalarning mohiyatini, hamda maktabgacha yoshda shaxsning shakllanishi bilan bog‘liq holda shu jarayon va hodisalarning rivojlanishini ilmiy jihatdan to‘g‘ri tushuntirib berishga o‘rgatishdir. O‘quvchilar psixologiyani o‘rganish natijasida bolalarning psixik xususiyatlarini tushuntirib bera oladigan tarbiyachi bo‘libgina qolmay, balki shaxsning voyaga yetishida mas’ul o‘rin egallaydilar.

Pedagogika kollejilarida Dual ta’lim shakli bo‘yicha ta’lim olayotgan “Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi”, o‘quvchilariga Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi fani bo‘yicha o‘quv dasturining asosiy talablari qo‘yidagicha berilgan.

Dasturning maqsadi	Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta’lim-tarbiya berish, ularni har tomonlama rivojlantirish, sog‘lom, yetuk shaxs qilib tarbiyalash qonuniyatlarini ta’lim oluvchilarga o‘rgatish uchun xizmat qiladi. Shu bilan birga u bo‘lajak maktabgacha ta’lim tashkilotlari tarbiyachlari uchun maktabgacha ta’lim pedagogika fanining nazariy va amaliy masalalarini yoritib berib, ularda pedagogik kasbga nisbatan qiziqishlarini shakllantirishdan iborat
O‘zlashtirish (o‘qitish) natijalari	mактабгача pedagogikaning umumiy masalalari bo‘yicha bilimlar; мактабгача yoshdagi bola tarbiyasining tarkibiy qismlari; -o‘yin

	maktabgacha yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyati ekanligi; maktabgacha ta’lim tashkilotlarida hamkorlik ishlarini to‘liq o’zlashtiradi
Bilimlar	maktabgacha pedagogikaning umumiylar; maktabgacha pedagogika fanining maqsad va vazifalari; pedagogning kasbiy kompetensiyalarini, pedagogik etika; maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi va tarbiyasi; bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim, bola shaxsini sog‘lom yetuk qilib tarbiyalash; maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama: jismoniy,aqliy, axloqiy, huquqiy, ekologik, iqtisodiy, mehnat, estetik tarbiyalash; oilalar va mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik; bolalarni maktabdagagi ta’lim jarayoniga tayyorlash.
Ko‘nikmalar	- bola shaxsiga yo‘naltirilgan ta’lim asosida ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish, bola huquqlarini himoya qilish; - maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishslashda ta’lim metodlardan foydalanish; - MTTda oilalar va mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlikda ishslash .

Bolajak tarbiyachilar haftada 2 kun ta’lim muassasasida nazariy bilimlarni egallashsa, 4 kun maktabgacha ta’lim tashkilotida yuqorida ishlab chiqilgan talablar asosida faoliyat olib borishadi.

Maktabgacha yoshadi bolalar psixologiya fanini o‘rganish jarayonida tarbiyachilar o‘z-o‘zini tarbiyalash, kasbiy xislatlar: diqqatlilik, kuzatuvchanlik, esda qoldira olish, oqilona ishslash xislatlarini o‘stirish bilan shug‘ullanishi, o‘z xayoli, ijodiy mustaqil fikrlashi, o‘z hislarini boshqara olishi, qobiliyatini o‘stirish zarurligi masalasi qo‘yiladi va rivojlantiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 25 yanvardagi «Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va kasb-hunarta’limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5313-sonli Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida uzluksiz boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta’lim tizimini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi 466-sonli qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 29 martdagи “Professional ta’lim tizimida dual ta’limni tashkil etish chora-tadbirlari haqida”gi 163-sonli qarori.

4. Dual ta’lim: O‘quv reja va o‘quv jarayoni grafigini ishlab chiqish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar: O‘.Alijonov. Toshkent 2021

5. P.I. Leventuyev, A.A. Asqarxojayev, V.E. Chudnovskiy, M.V. Vohidov. Bolalar psixologiyasi ocherklari. — Toshkent. «O‘qituvchi» nashriyoti.

6. S. To‘ychiyeva. Yosh davrlari va pedagogic psixologiya (o‘quv-metodik qo‘llanma). TDPU, — T.: — 2004.

7. M. Rasulova, D. Abdullayeva, S. Oxunjonova. Bolalarning maktabga psixologik tayyorligi. — Toshkent. — 2003.

8. S.X. Jalilova va boshqalar. Shaxsning psixik taraqqiyoti diagnostikasi. — Toshkent. — 2009.

MTTDA DUAL TALIM TIZIMIDA TALIM TEXNALOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR ALMASHISH.

Sulaymonova Elnora Maksudovna

Qashqadaryo viloyati Shahrisabz pedagogika kolleji MTT kafedra mudiri

Annotatsiya. MTTda dual talim tizimi, talim texnologiyalarini joriy etishda xalqaro tajribalarni olish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu tizim o‘rganuvchilarga turli mamlakatlardan kelgan o‘qituvchilar va talabalar bilan aloqalar o‘rnatish, xalqaro hamkorlik qilish, va yangi texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini beradi. Xalqaro tajribalar almashish orqali, o‘rganuvchilar turli mamlakatlardagi yangi metodlar, ilovalar va innovatsiyalarga oid eng yangi ma’lumotlarga ega bo‘lishlari mumkin. Bu esa ularning o‘zining o‘qish va o‘zlashtirish

jarayonlarida o‘zlarining ilmiy va amaliy bilimlarini yanada rivojlantirishiga imkon beradi.

Kali so‘zlar: O‘quv jarayoni, dual ta’lim, tamoyillar, modellar, amaliyotlar , mamlakat, ta’lim, tajriba. xorijiy tajriba, ta’lim inspeksiyasi, ta’lim, integrasiya, o‘qitish natijalari, xususiyatlar, korxona.

Ta’limdagi muvvafaqiyat, aksariyat dadil harakat qiluvchilar tarafida bo‘ladi.

Dadil harakat, shijoat tufaylifdir. Shijoatni esa insonga, o‘zbek milliy pedagogikasining mumtoz namoyondasi Abdulla Avloniy takidlaganlaridek maktab ilm- ma’rifat baxsh eta oladi.

Professional ta’lim muassasalarida jahon andozalariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ko‘p jihatdan professional ta’limida zamonaviy ta’lim tendensiyalarini joriy etilishiga bog‘liqdir. O‘z navbatida bu o‘quv jarayonini ilg‘or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini taqozo qiladi. Bu esa ta’lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli o‘qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta’lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta’minotni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Mutlaqo professional ta’limning asosiy

missiyalarini amalga oshirish professional ta’lim tizimiga dual ta’limni joriy etish hamda mutaxassislarni tayyorlashda zamonaviy o‘qitish texnologiyalari bilan uzviylikda kasbiy faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish va uni pedagogik nuqtai nazardan tadqiq qilish hamda uni yangi sifat bosqichiga olib chiqish texnologiyalari va metodikalarini yaratish talabini qo‘yadi.

MTTda dual talim tizimining joriy etilishi yoki o‘rganishida xalqaro tajribalar o‘z muhim o‘rinini egallaydi. Bu tajribalar turli mamlakatlarda olib borilmoqda, va ular ko‘p joylarda muvaffaqiyat bilan amalga oshirilmoqda. MTTda dual talimni joriy etish uchun xalqaro tajribalar quyidagi asosiy sabablar bilan muhimdir:

Ko‘p tomondan tajribalar: Xalqaro tajribalar, bir nechta mamlakatlarning ta’lim sohasidagi eng yaxshi amaliyotlari va tajibalari bilan tanishishga imkon beradi. Bu, har bir mamlakatning o‘zining xizmatlarini va muammolarini tushunishga yordam

beradi va eng yaxshi amaliyotlardan o‘rgangilgan narsalar o‘qituvchilarga va talabalar uchun o‘zgaruvchilarni taqdim etishga yordam beradi.

O‘zaro o‘rganganlik: Xalqaro tajribalar, o‘rganishning kengayishini ta’minlaydi, chunki har bir mamlakat o‘z xizmatlarini, uslublarini va o‘zgarishlarini ularga o‘rganishda qo‘llab-quvvatlanadi. Bu, talabalar uchun global o‘qish va ish bozorlarida muvaffaqiyatga ega bo‘lishlari uchun muhimdir.

Ko‘p tomondan ko‘rish: Xalqaro tajribalar, turli mamlakatlarning o‘zaro ta’sirini tushunishga yordam beradi. Bu, o‘qishchilarga dunyoqarashi, global muammolar va halqaro munosabatlarga oid tushunchalarni oshirishga yordam beradi.

Innovatsiyalar va yangiliklar: Xalqaro tajribalar, innovatsiyalarni kengaytirish va yangiliklarni amalga oshirishga olib keladi, chunki turli mamlakatlar o‘zlarining yangiliklari va texnologiyalari bilan boshqalar uchun ilhomlarni olib kelishadi.

MTTda dual talim tizimi, turli mamlakatlarning xalqaro tajribalarini qo‘llash orqali o‘rganishning kengayishi va o‘rganuvchilarga global bozorlarda muvaffaqiyatli bo‘lishlari uchun yaxshi tayyorlashda muhim rol o‘ynaydi. Hozirgi davrda o‘qitishning dual shakli nazariy va ishlab chiqarish, amaliy mashg‘ulotlar bir vaqtning o‘zida amalga oshiriladigan dunyodagi professional va texnik kadrlar tayyorlashning eng samarali shakllaridan biridir. Bu o‘quvchilarning kasbiy ta’limida korxonalarning bevosita ishtirokini o‘z ichiga oladi. Korxonada amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun sharoitlar yaratilgan va o‘quvchilar uchun har oylik to‘lovlarni hisobga olgan holda barcha xarajatlar qoplanadi. Ta’lim muassasalari korxonalar bilan teng asosda hamkorlik qiladi. Dual ta’lim shaklining ta’rifi va asosiy xususiyatlari. Dual ta’lim tizimi akademik va kasb hunar ta’limini o‘zida mujassam etgan o‘ziga xos yondashuv bo‘lib, ayniqsa, kasb-hunar ta’limida keng tarqalgan. Bu model nazariya va amaliyotni o‘zaro almashish, ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi faol o‘zaro hamkorlik, shuningdek, muayyan kasb uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirish tamoyillariga asoslanadi.

“Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi” nomli ishida T.V.Goncharova dual ta’lim tizimining batafsil tahlilini taqdim etadi. Uning fikricha

dual ta’limni ta’lim muassasasidagi nazariy ta’lim ish joyidagi amaliy mashg‘ulotlar bilan to‘ldiriladigan tizim sifatida belgilaydi [1].

Dual ta’lim tizimining yana bir muhim xususiyati ta’lim muassasalari va korxonalar o‘rtasidagi faol hamkorlikdir. A.A.Frolova ta’kidlaganidek, korxonalar talabalarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida, ularga bilim va ko‘nikmalarni amaliy qo‘llash imkoniyatlarini taqdim tishda asosiy rol o‘ynaydi [2].

Bu tadqiqotlarda dual ta’lim tizimining zamonaviy ta’lim jarayonida, ayniqsa, kasb-hunar ta’limi sharoitidagi ahamiyati ko‘rsatilgan. Shuningdek, ushbu tizimning samaradorligi va dolzarbligini ta’minalash uchun uni yanada o‘rganish va takomillashtirish muhimligini ta’kidlamoqdalar. Yevropa ta’lim tizimining amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, ikki tomonlama ta’lim-bu bo‘lajak mutaxassisning muvaffaqiyatli kasbiy va ijtimoiy moslashuvi uchun ta’lim tashkiloti va ish beruvchilarining o‘zaro ta’siri samarasidir. O‘quvchi o‘quv jarayonining dastlabki bosqichlarida tahsil oluvchi korxona xodimi sifatida ishlab chiqarish jarayoniga jalb qilinadi. Adam Smit mashhur asarida, ikki tomonlama ta’limda shogirdlik va murabbiylik tizimini ish joyida kasbiy

ta’limning an’anaviy usullari deb hisoblash kerakligini ta’kidladi, chunki usta yonida ishlaydigan yosh mutaxassislar tanlagen kasbining asoslarini o‘zlashtirib boradi [3].

Dual ta’lim tizimi ishlab chiqarish korxonalarini kadrlar tayyorlash jarayoniga jalb qilishni nazarda tutadi, bu esa xodimlarni o‘qitish bilan bog‘liq juda katta xarajatlarga olib keladi, chunki ular sifatli kasbiy ta’lim xarajatlari ishonchli hissa ekanligini yaxshi biladilar [5]. Shu bilan birga, ular nafaqat ta’lim natijalari, balki ta’lim mazmuni, tashkilot va boshqalar sohalari bilan qiziqishadi. Bizning fikrimizcha o‘quvchilar o‘qitishning dual ta’lim shaklida biror bir kasb yoki mutaxassislikni o‘rganishda mustaqil o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘lish hamda ustozlarning ta’lim va tarbiyalarini olish uchun ajoyib imkoniyatdir. Dual ta’lim tizimi - bu professional ta’limning tarixan yig‘ilib kelingan shakli bo‘lib, Yevropaning siyosiy, iqtisodiy, diniy va texnologik tarixiga kirib kelgan. Bugungi kunda ushbu ta’lim tizimi Germaniya, Avstriya, Daniya, Gollandiya, Shveysariyada muvaffaqiyatli qo‘llanilmoqda.

Mehnat bozori talablariga mos kadrlarni tayyorlashda ta’lim jarayonini bevosita amaliyot bilan uyg‘unlashtirilgan holda tashkil etish ish beruvchilarining ehtiyojlarini qondirishda eng samarali usullardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. T.V.Goncharova “Dual ta’lim: tamoyillar, modellar, amalga oshirish tajribasi”, “Ta’lim va fan xabarnomasi” jurnali, 2017 y 34-42 b.
2. A.A.Frolova “Dual ta’limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli”, “Ta’limdagi innovatsiyalar” jurnali, 2018 y. 76-85-b.
3. Smit A. “xalqlar boyligining tabiati va sabablarini o‘rganish”. O‘tish: Saytda Harakatlanish, Qidiruv - Series: iqtisodiy fikr antologiyasi-960 p). Ta’lim muassasalari va korxonalar // sirtqi elektron konferentsiyalarining o‘zaro ta’siri mexanizmining asosi sifatida ta’limning Dual modeli. Kirish tartibi: <http://econf.rae.ru/pdf/2014/09/3687.pdf> (murojaat sanasi 21.01.2016).
4. Сидакова Л.В. Сущност и основные признаки дуальной модели обучения // Журнал «Образование и воспитание». № 2 (7). 2016.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРОСТКОВ

Турганова Комила Исламовна,

Главный специалист института развития профессионального образования

Сидиков Элёрхон Эргашхонович,

Главный специалист института развития профессионального образования

Аннотация: в данной статье описано о формировании мотивационно ценностной сферы у подростков.

Ключевые слова: мотивация, мотив, способности, подростковый период, ценности учащихся, поддержка, рекомендации.

В нашей стране с первых лет независимости вопросы воспитания физически здорового и духовно зрелого молодого поколения подняты на уровень государственной политики.

Одной из важных детерминант влияющей на развитие мотивации учебной деятельности являются ценности личности. Исследованию ценностных ориентаций школьников посвящено достаточно много исследований.

Между тем типологический анализ ценностно-мотивационных особенностей школьников позволяет судить в определенной мере об их индивидуальных различиях и конкретизировать варианты проявления содержания ценностных ориентаций при разной мотивации в учебном процессе, предложить практические технологии повышения мотивационного значения учебной деятельности за счет ее ценностного насыщения.

Проблема исследования особенностей содержания ценностных ориентаций школьников с различными типами учебной мотивации заключается в том, что наблюдается усиление в последние годы понимания роли мотивации в регуляции учебной деятельности на фоне неопределенности и неразвитости ценностных ориентаций современных школьников и деструктивных проявлений их мотивации при выполнении учебных заданий и даже полного ее отсутствия.

Внимание к мотивационно-ценостной сфере школьников–будущих активных работников, граждан с определенной позицией по поводу проблем общественной и личной жизни–должно обеспечиваться путем выработки общенаучных представлений о разных ее составляющих (мотивов, ценностных ориентаций и др.) и их взаимодействии. На это и ориентирована данная работа.

Специфика содержания ценностных ориентаций школьников заключается в значительной сосредоточенности на процессе ценностного осмыслиения действительности. Для современных школьников в целом большую значимость имеют материальное обеспечение, общественное признание и личная свобода. Они не ориентированы на развитие своего духовного мира.

Тип учебной мотивации описывается в литературе в основном исходя из преобладающих в ее содержании мотивов. Позитивная мотивация учения отличается тем, что личность видит цели обучения отчетливо и в состоянии поставить иные, выходящие даже за рамки требований учебной ситуации, у него рождаются новые мотивы и смыслы ее реализации. Но естественно, что в

определенном оптимуме она хотя бы проявляет любознательность и действия по образцу. Негативная мотивация же отличается беднотой и узостью мотивов только относительно результата деятельности и недостаточно старательно ее выполнение как раз и демонстрирует недочеты в мотивационном плане. Основополагающим для дифференциации первой от второй можно считать выраженность внутренних/внешних, познавательных/непознавательных мотивов. Резюмируя сказанное можно отметить, что исследования особенностей содержания ценностных ориентаций школьников с различными типами учебной мотивации заключается в том, что наблюдается усиление в последние годы понимания роли мотивации в регуляции учебной деятельности на фоне неопределенности и неразвитости ценностных ориентаций современных школьников и деструктивных проявлений их мотивации при выполнении учебных заданий и даже полного ее отсутствия. Между тем внимание к мотивационно-ценостной сфере школьников – будущих активных работников, граждан с определенной позицией по поводу проблем общественной и личной жизни – должно обеспечиваться путем выработки общенаучных представлений о разных ее составляющих (мотивов, ценностных ориентаций и др.) и их взаимодействии.

Нам известно, что для старших школьников наиболее значимыми терминальными ценностями являются здоровье, любовь, материальная обеспеченность, друзья и счастливая семья. Наиболее значимыми инструментальными ценностями для подростков являются независимость, твердая воля и жизнерадость. Значимые различия между терминальными и инструментальными ценностями подростков не выявлены. Наиболее выраженным в исследуемой группе подростков является мотив социального одобрения, в первую очередь со стороны родителей, и только потом от педагогов и одноклассников. Еще один значимый мотив – престижность учебы в целом и в семье. Это говорит о том, что большое влияние на учащихся оказывает семья. Также немаловажным является мотив – боязнь наказания. Ученики бояться наказания, как в семье, так и в школе. Еще одним из преобладающих типов

учебной мотивации является осознание социальной необходимости. Подростки воспринимают учебу как социально важную деятельность, возможно и не понимая ее необходимость. Наименее выраженными мотивами являются мотив социальных одобрения одноклассниками и внеучебная школьная мотивация.

Рекомендации:

В связи с этим, для педагогов общеобразовательных учреждений, сформируем перечень первоочередных мероприятий, которые должны повысить эффективность учебного процесса с учетом ценностно-мотивационных особенностей учащихся:

1. Создавать условия для реализации потребности в самовыражении и само презентации

2. Помогать детям удовлетворить потребность в самопознании и самовоспитании

3. Создавать условия для осознания значимости происходящего для себя и для других

4. Создавать ситуацию успеха и социального признания

5. Использовать детский интерес к людям, организующим процесс обучения

6. Поддерживать и стимулировать интерес к способу действия

7. Поддерживать и формировать интерес к информации

8. Актуализировать творческую позицию детей

9. Использование мотивов избегание наказания, получение материальных выгод и преимуществ

Таким образом, полученные данные позволяют сделать вывод о том, что гипотеза, о существовании связи между ценностными ориентациями и мотивацией учебной деятельности подростков была подтверждена.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Каримов И.А. Узбекистан, устремленный в 21 век./Доклад на 14 сессии Олий Мажлис РУз первого созыва 14 апреля 1999г.-Ташкент: Узбекистан, 1999-48с

2. Мирзияев Ш.М. Сегодня как никогда важно внимание к просвещению.
– Т., 2016. 19 октября.
3. Каримов И.А. Здоровое поколение – будущее нашей страны. Идеология национальной независимости. – Т., 2000, т.8.
4. Ценности – цели подрастающего поколения: На первом месте – здоровье, а творчество на последнем // Артюхова И. Директор школы. – 2001. – №10. – С.84-87.
5. Мотивация поведения и формирование личности. – Асеев В.Г. М.: Мысль, 1976. – 158 с.
6. Психологический анализ значения отметки как мотива учебной деятельности. – Божович Л.И. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1971. – 131 с.
7. Изучение мотивации поведения детей и подростков: сб. статей / Под ред. Л. И. Божович. – М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
8. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2004. – 509 с.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
10. Леонтьев В.Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности. – Новосибирск: НГПИ, 1987. – 92 с.

**MTTDA BOSHLANG‘ICH TA’LIMGA TAYYORLASH GURUHLARI
FAOLIYATINING UZOQ MUDDATLI YO‘NALISHLARINI
SHAKLLANTIRISH**

Valiyeva Feruza Rashidovna

MTTDMQTMOI “Maktabgacha ta’lim menejmenti”

kafedrasi mudiri, p.f.f.d, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni boshlang‘ich ta’limga tayyorlashni tashkil etish, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruhlari faoliyatining uzoq muddatli yo‘nalishlarini shakllantirishda MTT oldiga qo‘ygan strategiyani joriy etishning asosiy ma’muriy vazifalar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, maktabgacha pedagogika, tayyorlov guruhi, maktab ta’limi, tamoyil.

Mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq jamiyatning barcha sohalarini qamrab olgan siyosiy va iqtisodiy tub islohotlar amalga oshirila boshlandi. Ta’lim sohasida, jumladan uning birinchi pog‘onasi hisoblanmish maktabgacha ta’lim sohasida ham katta o‘zgarishlar qilinmoqda. Boshlang‘ich ta’lim guruhlariga bolalarni qabul qilish maktabgacha ta’lim tashkilotlari rahbarining buyrug‘i asosida amalga oshiriladi. Ta’lim-tarbiya jarayoni bolalarning ovqatlanishini tashkil etish shartisiz bir haftada kamida 15 soat o‘qitishni nazarda tutuvchi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun davlat o‘quv dasturi asosida tashkil etiladi. Tajriba guruhlarida bolalarning bo‘lishi vaqtি 3-4 soatni tashkil etadi, bir yoki ikki smenada ta’lim-tarbiya jarayoni tashkil etiladi. Bitta guruhdagi bolalar soni 30 nafardan oshmasligi kerak.

MTTda boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruhlari faoliyatining uzoq muddatli yo‘nalishlarini shakllantirishda MTT oldiga qo‘ygan strategiyani joriy etish asosiy ma’muriy vazifadir, u o‘z ichiga quyidagi asosiy jihatlarni oladi:

- faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishga qodir muassasa tuzish;
- ko‘zlangan maqsadga jadal erishishga yo‘naltirilgan asoslashni xodimlar uchun ishlab chiqish;
- mukofatlash tizimini qo‘yilgan maqsadlarga erishish natijalar bilan bog‘lash;
- MTTda tayyorlov guruhlari faoliyati strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun imkoniyat tug‘diruvchi muhit va ishonchli vaziyatni yuzaga keltirish;
- tayyorlov guruhi faoliyatining har bir a’zosiga kunma-kun o‘z vazifasini samarali bajarishiga imkon beradigan qo‘llab-quvvatlash ichki tizimini barpo qilish;
- muntazam takomillashtirish amaliyoti va rejasini (malaka oshirish yoki qayta tayyorlashni) tadbiq etish;
- faoliyatni rivojlanishini olg‘a siljitishni boshqarish va uni amalga oshirishni muntazam yaxshilash uchun zarur bo‘lgan ichki yetakchilik tizimini joriy etish.

Ma'muriy vazifa tayyorlov guruhlari faoliyatini tashkillashtirishda nima qilinayapti va strategiyani samarali amalga oshirish uchun nimalarni qilish kerakligining mutanosibligiga erishishdan iboratdir. Strategiya bilan tashkiliy imkoniyatlar, strategiya bilan mukofotlash tizimi, strategiya bilan qo'llab-quvvatlash ichki tizimi, shuningdek, strategiya bilan tashkiliy madaniyat (qadriyatlar va e'tiqodlar shaklida namoyon bo'luvchi) o'rtasida mutanosiblik qancha yuqori bo'lsa, strategiya shuncha muvaffaqiyatli amalga oshiriladi. 6-7 yoshli bolaning maktab ta'limiga tayyorligini aniqlashda maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanuvchilar asosiy shart hisoblanmish – bolaning maktabga tayyorligi maktabgacha va maktab davridagi hayot tarzi hamda faoliyati uchun ko'prik vazifasini o'tashini, oila yoki MTTdagi ta'lim-tarbiya sharoitlarida maktab ta'limiga moslashuvi, ijtimoiylashuvini ta'minlash zarurligini hisobga olishlari lozim. Maktabgacha yoshdagi bolaning maktab ta'limiga o'tishi hamisha uning hayoti, axloqi, qiziqishi va munosabatlarda anchayin jiddiy o'zgarishlarni yuzaga chiqaradi. Shuning uchun bolani MTTda maktab ta'limiga tayyorlash, ijtimoiylashuviga ko'maklashish, boshlang'ich ta'limga tayyorlov guruhlarida "Ilk qadam" davlat dasturi asosida ta'lim-tarbiya berish bolalarning jamiyatda o'z o'rinalarini topishlariga yordam beradi.

Ishlarni baholash, yangi yo'nalishlarni o'rganish va to'g'rilovchi harakatlarni amalga oshirish, faoliyatni boshqaruv strategiyasining yuqorida ko'rib o'tilgan vazifalarini birdaniga va doimiyga hal etib bo'lmaydi. Uzoq muddatli maqsadlar o'zgartirishni taqozo etishi mumkin: ular oshirilishi yoki pasaytirilishi ehtimoldan xoli emas, bu to'plangan tajriba va kelajakdagi istiqbol bilan bog'liq. Boshlang'ich ta'limga tayyorlash guruhlari faoliyatining uzoq muddatli yo'nalishlarini shakllantirishda strategiyani amalga oshirish yo'llarini qabul qilish tahlil etiladi va yangi, yanada samaraliroq yo'llarini izlash amalga oshiriladi.

Faoliyatni amalga oshirish maqsadi, vazifasi va strategiyasi, shuningdek, strategiyani amalga oshirishga yondashuv hech qachon tugal bo'lmaydi. Ishlarni baholash va to'g'rilash harakatlarni amalga oshirish me'yoriy hol hisoblanadi va strategik boshqaruv jarayonining uzluksiz davom etadigan zarur elementi bo'lib qoladi. MTTda boshlang'ich ta'limga tayyorlash guruhlari faoliyatining uzoq muddatli

yo‘nalishlarini shakllantirishning MTT ichki va tashqi holatini tahlil qilamiz. Buning uchun biz SWOT tahlil usulidan foydalanamiz. Maktabgacha pedagogika sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar ko‘rsatishicha boshlang‘ich ta’limga tayyorlash guruhi tarbiyalanuvchilar hayotini tashkil etishning quyidagi tamoyillari ishlab chiqilgan:

1. Har bir yosh guruhida bolalarni jamoatchilik ruhida tarbiyalash va ularning har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydigan bir xil shart-sharoitlar yaratish.
2. Bolalarni guruhlariga taqsimlashda har bir guruhga faqat bir xil yoshdagagi bolalarni tanlash va shunga qarab ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil etish.
3. Bolalarning har xil faoliyat bilan shug‘ullanishlari va bir-birlari bilan muloqotga kirisha olishlari uchun zarur bo‘lgan moddiy muhitni yaratish. Buning uchun guruh xonasi va maydonchani gigiyenik, pedagogik, estetik talablar darajasida kerakli asbob-anjomlar bilan ta’minalash.
4. Bolalarning yoshiga mos kun tartibiga rioya qilish va uning barqarorligini ta’minalash.
5. Bolalar shaxsini shakllantiradigan faoliyat turlarini tashkil etish va bu faoliyatlar uchun kun tartibidan ma’lum vaqt ajratish. Bolalarning har xil faoliyatlarini ilmiy asoslangan tamoyillar asosida almashtirib borish bolalar bog‘chasining har xil yosh guruhlarida bolalar hayotini to‘g‘ri tashkil etishni ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standarti – T.:2020
2. Grosheva I.V, Yevstafeva L.G, Maxmudova D.T, Nabixanova Sh.B, Pak S.V, Nazarova V.A, Isxakova M.R, Abdunazarova N.F. "Ilk qadam" davlat o‘quv dasturi (takomillashtirilgan ikkinchi nashr) – T:2022
- 3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 13-maydagi “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 391-sonli qarori.
4. Maktabgacha ta’lim vazirining 2021-yil 12-iyuldagagi “Maktabgacha ta’lim tizimida uzlusiz metodik xizmat ko‘rsatish ishlarini yanada rivojlantirish to‘g‘risida” 128-sonli buyrug‘i

5.O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi huzuridagi Maktabgacha ta’lim Agentligining 2023-yil 28-avgustdagи “Maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglarining ish hujjatlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 99-sonli buyrug‘i.

MUSOBAQALARNI TASHKIL QILISH VA O‘TKAZISHNI METODIKALARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xoliqov Farxod Karamatullo o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotasiya: Musobaqalarda xar bir sportchi uz rakibini engishga intiladi va bu intilish sportchidan butun kuchni safarbar etishni talab kiladi.

Kalit so‘zlar: Musobaqa, sport, jismoniy tarbiya, texnik, taktik, egiluvchanlik, ruhiy-psixologik sifatlar.

Sport musobaqalari sportchilarning malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ular jismoniy, texnik, taktik, ruhiy, funksional tayyorgarliklarni aniqlashga va takomillashtirishga yordam beradi hamda qilinayotgan mehnatni natijasini ko‘rsatadi. To‘g‘ri va yaxshi tashkil qilingan musobaqalar katta tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki musobaqalar faqat jismoniy sifatlargagina (kuchlilik, chidamlilik, tezkorlik va egiluvchanlik) emas, balki ruhiy-psixologik sifatlarga ham katta ta’sir ko‘rsatadi. Musobaqa davrida sportchilarning tashkilotchilik, o‘zini tuta bilishlik, jamoa maqsadini o‘z maqsadidan yuqori qo‘ya olishlik kabi yana bir qancha sifatlari ham takomillashadi.

Musobaqalarda qatnashuvchilar avvalombor, tajriba almashadilar, trenerlar esa yangi trenirovka usullarini sinovdan o‘tkazish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Shuningdek, sport musobaqalari sport turlarini targ‘ib qilishning eng yaxshi va hammabop shakllaridan hisoblanadi. Mamlakatimizda musobaqalar o‘tkazilishi tufayligina sport o‘yinlaridan basketbol, voleybol, futbol, gandbol, yengil atletika, va boshqalar ommaviylyashdi. Demak, musobaqasiz sportning bo‘lishi mumkin emas.

Musobaqalar qo‘ylgan vazifalargagina qarab: birinchiliklar yoki championatlar, kubok musobaqalari, qisqartirilgan, baravarlashtirilgan, klassifikatsiya va saralash musobaqalari, match va o‘rtoqlik uchrashuvlar kabi turlarga bo‘linadi. Birinchiliklar

yoki championatlar eng katta musobaqalardan bo‘lib, ularda kollektiv, tuman, shahar, respublika championi degan faxriy unvon beriladi. Ular yilda bir marta o‘tkaziladi. Birinchilik g‘oliblari oltin, kumush va bronza medallari bilan mukofotlanadilar.

Kubok musobaqalari “yutkazgan chiqib ketish” prinsipida o‘tkaziladi. Bu musobaqalar ko‘p vaqt talab qilmaydi va ko‘p qatnashuvchilarni jalb qilish imkonini beradi. Qatnashuvchilarning tayyorgarligi har xil bo‘lganligi uchun kuchlirok jamoalarning uchrashuvlarini oxirgi bosqichlarga mo‘ljallash kerak. Qisqartirilgan musobaqalar (blitsturnirlar)da ko‘p jamoalar qatnashganlari holda bir kunda o‘tkaziladi. Buning uchun o‘yin vaqtiga 30 minutgacha qisqartiriladi. Bunday musobaqalar mavsumning ochilishiga yoki bayramlarga bag‘ishlab o‘tkaziladi.

Baravarlashtirilgan musobaqalar tayyorgarligi har xil bo‘lgan jamoalar orasida o‘tkaziladi. Jamoalarning qiziqishini saqlab qolish uchun kuchsizrok jamoaga oldindan yoki uchrashuv tamom bo‘lgandan so‘ng qo‘sishma ochkolar beriladi. Klassifikatsiya musobaqalari jamoalarning (o‘yinchilarning) tayyorgarligini aniqlash, sport klassifikatsiyasining razryad talablarini bajarish maqsadida o‘tkaziladi.

Saralash musobaqalari tayyorgarligi eng yaxshi jamoalarni (o‘yinchilarni) aniqlab, keyingi yirik musobaqalarda qatnashtirish uchun o‘tkaziladi. Match uchrashuvlari musobaqalar kalendarida ko‘zda tutilgan va an’anaviy hisoblanadi. Uchrashuvlarda ikki va undan ortiq jamoalar qatnashishi mumkin. Musobaqalarning bunday turlari alohida shaharlar, viloyatlar hamda chet davlatlar orasida do‘stlik munosabatlarining rivojlanishiga yordam beradi. O‘rtoqlik uchrashuvlari bo‘lajak musobaqalarga va sport trenirovkasining ba’zi bir bo‘limlari bo‘yicha tayyorgarlikni aniqlash maqsadida ayrim jamoalar o‘rtasida o‘tkaziladi.

Sport musobaqalari o‘ziga xos faoliyat bo‘lib raqiblarning harakatini tartibga solishda katta rol o‘ynaydi, ularning ayrim qobiliyatlarini obyektiv ravishda solishtirib ko‘rishga va jismoniy sifatlarni maksimal darajada namoyon bo‘lishini musobaqa davomida harakatlanishni maksimal darajada ta’minlashga imkoniyat yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni 04.09.2015 yil.

2. T.S.Usmonxodjayev, X.A.Meliyev va boshqalar “Maktabgacha ta’lim muassasalarida jismoniy tarbiya. Toshkent “ Shodlik “ nashriyoti 2019 yil.

3. Q.Davulov. Jimoniy madaniyat va sport. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. O‘z kitob savdo nashiryoti. 2020 yil.

4. X.A.Meliyev и др. “Теория и методика физической культуры”. Джизак. Изд. «Руҳсора сервис», 2021 год.

5. X.A.Meliyev, A.I.Olimov. “Bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchilarini o‘qitishda mobil ilovalarni qo‘llash metodikasini takomillashtirish”. Monografiya. Toshkent. “Ilm ziyo zakovat”. 2022 yil.

6. X.A.Meliyev, D.X.Abdullayev, N.Ochilov. “Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyati”. O‘quv qo‘llanma (xorijda nashr qilingan). 2023 yil.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IQDORINI SHAKLLANTIRISHDAO‘YINNING AHAMIYATI AHAMIYATI

Xoliqov Farxod Karamatullo o‘g‘li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya: Farzandining iqtidorli, uddaburro, barcha fanlardan “a’lo” baholarga o‘qishini, ishbilarmon va zukko, iqtidorli, faxr-iftixorga to‘lgundek bo‘lib katta bo‘lishini qaysi ota-onal istamaydi deysiz? Ota-onalar go‘dagining oqil, o‘ziga xos iste’dod qirralariga ega bo‘lishini juda-juda xohlashadi.

Kalit so‘zlar: bola, o‘yin, rang, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, ota-onal.

O‘z farzandining oddiygina, o‘rtamiyona, el qatori bola emas, balki iqtidorli ekanligini bilish har qanday ota-onaning qalbiga iliqlik, kuch-quvvat baxsh etadi. Shu o‘rinda haqli savol tug‘iladi: iste’dodni o‘z vaqtida ilg‘ab olish, uni rivojlantirish mumkinmi? Bu savolga olimlar: mumkin va zarur, deb javob beradilar. Endilikda, ota-onalar orzularini ruyobga chiqarish uchun barcha imkoniyatlar mayjud. XI asrda bolalar qobiliyati va iqtidorini rivojlantirishga qaratilgan juda ko‘p maxsus o‘rgatuvchi, ishbilarmonlik o‘yinlari ishlab chiqilgan, o‘yinchoqlar bolalar qobiliyatini takomillashtiruvchi xususiyatlari aniqlangan. Bolaning iste’dod zahirasiga mansub xarakter belgilarini barvaqt aniqlash mumkin va bu xususiyatlar qay darajada

farzandlarimizda tarkib topishi, asosan, ota-onalarga bog‘liqligini barchamiz yaxshi bilamiz.

Sharqda: “Bola boshidan, o‘g‘lon yoshidan” deb bejizga aytmaydilar. “Bo‘ladigan bola to‘qqizida bosh bo‘lur, bo‘lmaydigani to‘qsonida ham yosh bo‘lur” maqolini ham dono xalqimiz yaratgan axir. Oila muhiti boladan bo‘lajak Mirzo Ulug‘bek, Abu Ali ibn Sino yoxud Eynshteynni etishtirishi yoki, aksincha, Alisher Navoiy va Mosart kabi ijodiy iqtidor sohibini halok etishi mumkin.

Bu farzandning iste’dodi yo‘qligi tufayli emas, balki aynan ota-onaning undagi qobiliyatni aniqlay olmaganligi va tarbiyalab, rivojlantirib borishga e’tibor qilmaganligi tufayli sodir bo‘ladi. Ba’zi ota-onalar o‘z farzandlarini alohida iqtidor sohibi – “vunderkind” bo‘lishini shu qadar istashadiki, farzandining har qanday qiziqishini: masalan, bolakayning maqtov va chapaklar ostida qaydaydir qo‘shiqni xirgoyi qilib berishi, bir-ikki misra she’rni yoddan aytishi, boringki, kompyuterni yoqa olishi yoki mozaika tera bilihini ham Olloh tomonidan ato etilgan iste’dod deb qabul qilishga tayyor turishadi. Vaholanki, daho zotlar o‘zlarining kamyobligi bilan favqulorra inson hisoblanadilar, O‘zbekistonimiz bir qancha iste’dodlarni insoniyatga tuhfa etish sharafiga noil bo‘lgan bo‘lsa ham iste’dodlarning kunda tug‘ilavermasliklarini barchamiz bilamiz. Farzandingizdagagi iqtidor va qobiliyatni, hattoki dohiyona iqtidorni qanday qilib aniqlashingiz mumkinligi haqida hech o‘ylab ko‘rganmisiz Aloida qobiliyatga ega bo‘lgan bolaning qanday o‘ziga xos, birdan sizni qoniqtiradigan yoki aksincha, o‘ylantirib, muammolarga to‘qnash keltiradigan jihatlari mavjud? Tangrining o‘zi ato etgan qobiliyatni so‘ndirmasdan, aksincha rivojlantirib borishning iloji bormikan?

Bizning keyingi mulohaza, maslahat va tavsiyalarimiz yuqoridagi kabi sizni qiziqtirayotgan savollar va muammolar echimiga qaratiladi. Iqtidorning biz o‘ta muhim belgilari deb hisoblaydigan jihatlari, masalan, bola nutqining favqulorra teranligi va boyligi, bolaning ziyrakligi va tiyrakligi, qiziquvchanligi hamda quvvai hofiza (xotira)ning o‘ta kuchliligi hamisha ham go‘daklikdan namoyon bo‘lavermaydi. Ushbu soha bo‘yicha bosh qotirayotgan olim va psixolog-mutaxassislar fikriga ko‘ra, boladagi qobiliyat belgilarini quyidagi mezonlar asosida aniqlash mumkin: kuchli aqliy

salohiyat; turli ma'lumot va bilimlarni tez o'zlashtira olish; ijodiy tafakkur san'at sohasidagi favqulodda qobiliyatlar.

O'z buyumlari va o'yinchoqlarini kattalar ko'magisiz yig'ishtira oladi. Qizaloq (bolakay) o'z tengdoshlari orasidan o'rtoq topib oladi. Uy yumushlarini ado etish mas'uliyatini o'z zimmasiga oladi, singlisi yoki ukasiga qaraydi, uy hayvonlari parvarishi bilan jon-dilidan shug'ullanadi. Sodda maishiy yumushlar, masalan, jamoat transportida yurish, pul bilan muomala qilish, muloqot va xizmat ko'rsatish vositalari bilan muloqotga kirishish oddiy va odatiy holga aylanadi. Bola 6-8 yoshida televizorni yoqib yoki o'chirib qo'ya olishi, pulning qadr-qimmatini bilishi, jamoat transporti yoki telefondan foydalanishi uchun u alohida layoqat sohibi (vunderkind) bo'lishi mutlaqo shart emas. Bunga o'xshash yumushlarni har qanday bola ham uddalay oladi. Bolaning o'z xavfsizligini ta'minlashga intilish layoqatining rivojlanishi ham bu yosh davri uchun odatiy va me'yoriy holatdir.

7-8 yoshda yo'l harakati xavsizligiga rioya etish, maishiy asboblardan foydalana olish, 8-9 yoshda xulq-atvorning maqbul jihatlarini namoyon etish bolaning alohida qobiliyatga egaligini ko'rsatmaydi, albatta...

Bu yosh davrida bolalarda namoyon bo'ladigan asosiy layoqat va ko'nikmalar quyidagilardan iborat: o'zgalar fikri bilan hisoblashish;

o'z ehtiyojlariga mos ishlarni rejalshtirib olish va bo'sh vaqtini mustaqil tashkil eta olish; mustaqil o'qish, bilimlarni egallashda sabrli bo'lish;

do'stlashish va hamjihatlikda yashash; oilada murakkabroq ishlarni mustaqil uddalay olish (uy yig'ishtirish, kir yuvish va b.);

o'zini tuta bilih va harakat qilish natijasida hayot xavfsizligi va sog'ligiga zarar keltiruvchi holatlarning oldini olish.

Bolaning aqliy rivojlanishini tavsiflovchi bir qancha ilmiy sxemalar mavjud. Buning uchun bola aqliy rivojlanishining uchta yirik pog'onalarini ajratib ko'rsatamiz.

Bola tug'ilganidan to 2 yoshga to'lgunga qadar faoliyatga undovchi xatti-harakatlar va hissiy layoqatlarni o'zlashtiradi. Boshqacha qilib aytsak, u eshitadi, alanglaydi, itaradi, g'ijimlaydi, tepinadi, to'kib-sochadi. Shunday qilib, dastlabki nasliy mexanizmlar va ilk xatti-harakatlar ta'sirida o'zaro bog'liq harakatlarni amalgalashishga imkon beradi.

oshira boshlaydi. Bu esa muayyan maqsad yo‘lida uning yangidan yangi vositalarni qo‘llashiga sabab bo‘ladi. Boshqacha qilib aystsak, bolakay muayyan harakatlar ta’sirida biror narsani yasash yoki, aksincha, buzish mumkinligini, harakatlar narsaning miqdori, kattaligi, soni, joylashishi, og‘irligi, hajmiga ta’sir qilishini anglaydi. Qisqa qilib aytganda, bolalarimizni iqtidorini aniqlashda biz ota-onalarning o‘yining qanchalik ahamiyati kattaligini hisobga olishimiz zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin desangiz... -T.: Ma’naviyat, 2013. 107-111-132-betlar.
2. Maxmudov O. Farzandnoma. –T.: O‘qituvchi, 2018.
3. Tilavov A. Bolalarga gap uqtirish san’ati. –T.: Sano-standart, 2016.
4. Yusupova N. Musiqa savodi metodikasi va ritmika.- Toshkent.; 2010.“Musiqa”nashriyoti. .(o‘quv qo‘llanma)
5. Boltayev B.”Maktabgacha ta’lim muassasalarida musiqa tarbiyasi”.- “SamDU” nashriyoti .(o‘quv qo‘llanma) -2019 .
6. F.Xodjaev., X.A.Meliev. Jismoniy tarbiya tarixi. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. “Moliya iqtisod”. 2010 yil. 208 b.

PEDAGOGIKA KOLLEJLARI VA MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARI UYG‘UNLIGIDA DUAL TA’LIM SHAKLINING JORIY ETILISHI

Xolniyazova Zilola Jabborovna

Paxtachi pedagogika kolleji, maxsus fan o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada biz pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlarida dual ta’limning transformatsion salohiyatini o‘rganib, yanada inklyuziv ta’lim ekotizimini yaratish uchun hamkorlik, innovatsiyalar va mukammallik birlashadigan keljakni ko‘zda tutgan holda ushbu yangi tashabbusning nozik tomonlarini ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim,pedagog,ilg‘or tajribalar,nazariya,amaliyat.

Ta’limda o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta’lim natijalarini yaxshilash va zamonaviy dunyo talablariga moslashishga bo‘lgan majburiy ehtiyojdan kelib chiqqan holda doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Bunday dinamik sharoitda pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari uyg‘unligida dual ta’lim shaklini joriy etish O‘zbekistonda ta’lim amaliyotini inqilob qilishga va ’da beradigan ilg‘or tashabbus sifatida ajralib turadi. Pedagogika kollejlari pedagog kadrlar tayyorlashning poydevori bo‘lib, tarbiyachilarni ta’lim sohasida yuksak natijalarga erishish uchun zarur bilim, ko‘nikma va pedagogik tushunchalar bilan rivojlantiradi. Boshqa tomondan, maktabgacha ta’lim tashkilotlari bolalarning ta’lim olish yo‘lining poydevorini yaratishda, ularning shakllanish davrida ularning kognitiv, ijtimoiy va hissiy rivojlanishini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.[5,12-b.];

Nazariya va amaliyot o‘rtasidagi tafovutni bartaraf etish orqali pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlarida dual ta’limning integratsiyalashuvi pedagoglar tayyorlash va maktabgacha ta’lim tizimidagi bolalar ta’limi o‘rtasida simbiotik munosabatlarni yaratish uchun noyob imkoniyat yaratadi. Bu hamkorlik nafaqat akademik bilimlarni amaliy tajriba bilan birlashtirish va an’anaviy chegaralardan oshib ketadigan va ta’lim sohasini transformativ ta’limning yangi davriga olib boradigan innovatsiyalar, hamkorlik va mukammallik madaniyatini rivojlantirish haqidadir. O‘zbekiston yuqori sifatli ta’lim barcha uchun ochiq bo‘lgan keljak sari qadam tashlar ekan, pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari uyg‘unligida dual ta’limning joriy etilishi ana shu g‘oyani amalga oshirish yo‘lidagi dadil qadamdir. Ushbu tashabbus tarbiyachilarga amaliy tushunchalar berish, bolalarning ta’lim tajribasini boyitish va millat kelajagini shakllantiradigan ta’lim sohasidagi yuksaklikka erishishga va ’da beradi. [1,50-b.];

Pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamkorligida dual ta’lim shaklining joriy etilishi O‘zbekistonda maktabgacha ta’lim evolyutsiyasida muhim bosqich bo‘ldi. Ushbu innovatsion yondashuv pedagogikaning nazariy asoslarini maktabgacha ta’lim muassasalaridan olingan amaliy tushunchalar bilan birlashtirib, kelgusi avlod pedagoglarini tarbiyalaydigan va yosh o‘quvchilarga foyda keltiradigan dinamik ta’lim muhitini yaratadi. Pedagogika kollejlari tajribasini

maktabgacha ta’lim tashkilotlarining amaliy tajribasi bilan uyg‘unlashtirgan holda, ushbu hamkorlikdagi sa’y-harakatlar pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish va bolalar uchun mazmunli ta’lim tajribasini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu hamkorlik orqali o‘qituvchilar nazariyani amaliyot bilan bog‘lash, bolalar bilan bevosita ishslash orqali qimmatli tushunchalarga ega bo‘lish va real hayotdagi kuzatishlar asosida o‘qitish usullarini takomillashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamkorligidagi dual ta’lim shakli o‘qituvchilar malakasini oshirish, akademik o‘quv dasturlari va amaliy qo‘llash o‘rtasidagi uyg‘unlikni yaxshilash, yosh o‘quvchilarning noyob ehtiyojlariga moslashtirilgan innovatsion o‘qitish strategiyalarini ishlab chiqish kabi ijobiy natijalar berishi kutilmoqda. Bundan tashqari, ushbu integratsiya maktabgacha ta’limi sektorida uzlucksiz o‘rganish, hamkorlik va mukammallik madaniyatini rivojlantirishi kutilmoqda. O‘zbekiston maktabgacha ta’lim sohasida pedagogika va amaliy tajribaning kuchli tomonlarini uyg‘unlashtirish bo‘yicha ushbu ilg‘or tashabbusga kirishar ekan, dual ta’lim shakli yaratgan sinergiya pedagoglarni tayyorlash, bolalarni o‘qitish va ta’lim natijalariga erishish usullarini o‘zgartirishni va’da qilmoqda. Innovatsion pedagogik amaliyotlar va ta’limning mukammalligi sari ushbu qiziqarli sayohat mamlakatdagi maktabgacha ta’lim kelajagi uchun yangi standartni belgilaydi.[2,76-b.];

Ta’lim sifatini oshirish va o‘qitishning innovatsion amaliyotini qo‘llab-quvvatlash yo‘lidagi izchil qadamda O‘zbekiston pedagogika kollejlari va maktabgacha ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlikda dual ta’lim shaklini joriy etish bo‘yicha ilg‘or tashabbus bilan chiqdi. Ushbu strategik hamkorlik maktabgacha yoshdagi bolalar ta’limi sohasida tarbiyachilarni tayyorlash, bolalarni o‘qitish va ta’lim amaliyotlarini amalga oshirish usullarini tubdan o‘zgartirishga qaratilgan. Ushbu tashabbusning markazida pedagogik nazariyani maktabgacha ta’lim muassasalaridan amaliy tajriba bilan birlashtirish yotadi. Pedagogika kollejlarining akademik tajribasini maktabgacha ta’lim tashkilotlari tomonidan taqdim etilgan amaliy ta’lim imkoniyatlari bilan birlashtirib, ushbu hamkorlik o‘qituvchilar va yosh o‘quvchilar uchun foydali bo‘lgan dinamik ta’lim muhitini yaratishga intiladi.Pedagogika kollejlari va

maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan birlgilikda dual ta'limni amalga oshirish pedagoglar tayyorlash va malakasini oshirishda inqilob qilishga tayyor. Pedagoglar nazariyani amaliyat bilan bog'lash, bolalar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish orqali o'z o'qitish yondashuvlarini takomillashtirish va maktabgacha ta'limining nozik jihatlari haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lish uchun noyob imkoniyatga ega bo'ladilar.Ushbu hamkorlikdagi sa'y-harakatlar orqali O'zbekiston ta'lim sektori yosh o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan innovatsion o'qitish amaliyotini targ'ib qilishni maqsad qilgan. Hamkorlik madaniyatini, uzluksiz o'rganish va mukammallikni rivojlantirish orqali ushbu tashabbus maktabgacha ta'lim standartlarini yuksaltirishga va tarbiyachilarga bolalarning ta'lim natijalariga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan yuqori sifatli ta'lim berish imkoniyatini berishga intiladi.Pedagogika kollejlari va maktabgacha ta'lim muassasalarida dual ta'lim shakli ildiz otganligi sababli, O'zbekiston ta'lim sohasi mukammallik va o'quvchilar muvaffaqiyati sari tubdan o'zgarishlarga guvoh bo'lmoqda. O'qituvchilarning jamoaviy tajribasi, hamkorlikdagi hamkorlikning innovatsion salohiyati va yuqori sifatli ta'limga bo'lgan intilishidan foydalangan holda, ushbu tashabbus ta'limda yuksak natjalarga erishish va o'quvchilarga o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyatini beradi.[3,54-b.]

Pedagogika kollejlari va maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan birlgilikda dual ta'limning joriy etilishi ta'limni qayta ko'rib chiqish, maktabgacha ta'lim sohasining kelajagini shakllantirish, pedagoglar va o'quvchilarning ertangi kunini yanada yorqinroq ta'minlash yo'lidagi dadil qadamdir. Hamkorlik, innovatsiyalar va mukammallikka e'tibor qaratilgan ushbu tashabbus O'zbekistondagi ta'lim amaliyotlari uchun yangi standart o'rnatadi hamda o'qitish va o'rganishga yanada inklyuziv, dinamik va ta'sirchan yondashuvga yo'l ochadi.[4,82-b.];

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.A.A.Frolova "Dual ta'limda innovatsion yondashuvlar: korxonalarining roli", "Ta'limdagi innovatsiyalar" jurnali, 2018[1,50-b.];

2.Muslimov N.A. va bosh. Innovatsion ta’lim texnologiyalari– T.: “Sano standart” nashriyoti, 2015[2,76-b.];

3.Ro‘zieva D. va bosh.Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi, Met.qo‘ll. – T.: TDPU, 2013[3,54-b.];

4.Dual ta’lim: O‘quv reja va o‘quv jarayoni grafigini ishlab chiqish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar: O‘.Alijonov. Toshkent 2021[4,82-b.]

5.Xo‘jaqulov S. Ta’limni modernizatsiyalash sharoitida dars berish sifatini takomillashtirish. Toshkent 2015[5,12-b.].

**MOLIYA VA MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI UNING
BO‘G‘INLARI BO‘YICHA TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI**
R.R.Zulfiqorov
**Maktabgacha ta’lim agentligi buxgalteriya bosh buxgalteri,
MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi**

O‘zining lug‘aviy ma’nosi jihatidan “moliya” so‘zi “daromad” yoki “to‘lov” degan ma’nolarni anglatadi. Moliya davlatning vujudga kelishi va uning resurslarga bo‘lgan ehtiyojining rivojlanishi bilan doimiy (uzluksiz) tovar-pul munosabatlari sharoitida paydo bo‘ldi. Davlatning mavjudligi yaratilayotgan iqtisodiy (moddiy) ne’matlarni taqsimlash va qayta taqsimlash bo‘yicha oliy hokimiyat organi (shaxsi) sifatida davlat va takror ishlab chiqarish munosabatlarining boshqa ishtirokchilari (subyektlari) o‘rtasida ma’lum bir munosabatlarning o‘rnatalishini taqozo etadi. Xususan, ana shu munosabatlar “moliya” tushunchasi orqali ifodalangan. Moliya va moliyaviy munosabatlar iqtisodiyotda, xususan, aholining iqtisodiy-ijtimoiy hayotida juda keng qo‘llaniladigan pul mablag‘lari harakatining ko‘p jabhasi shakli sifatida namoyon bo‘ladi. Bu o‘z navbatida, ushbu munosabatlarni chuqur o‘rganish, tadqiq etish va amaliyotda to‘g‘ri hamda samarali tatbiq etishning dolzarbligini oshiradi.

Hozirgi zamon iqtisodiy adabiyotida molianing mohiyatini talqin etishning turli qarashlari mavjud[1]. Ushbu qarashlardagi umumiylasos sifatida pul shaklidagi qiymat maydonga chiqadi. Tovar shaklidagi qiymat

moliyaviy munosabatlarning bosh omili hisoblanmaydi va jamiyat taraqqiyoti iqtisodiy asoslarining tubdan o‘zgarganligi bilan bog‘liqdir.

Xorijlik iqtisodchi-olimlardan E.Bodi va R.K.Mertonlar moliyaning mohiyatini izohlashga o‘ziga xos tarzda yondashganlar. Ularning fikricha, «Moliya (finance) – kishilarning ma’lum vaqt davomida o‘ta taqchil bo‘lgan pul resurslarining kelib tushishi va ishlatilishini qay tarzda boshqarishlari haqidagi fandir»[2]. Mualliflar ta’kidlashlaricha, moliyaviy qarorlar yana shu bilan xususiyatlanadiki, xarajatlar va daromadlar:

- davriyligiga ko‘ra farqlanadi, ya’ni ixtiyoriy vaqtda turli xil hajmni izohlashi va o‘zaro mos kelavermasligi ham mumkin;

- ularning aniq oqibatlarini oldindan aytib bo‘lmasligi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqotchilar pragmatik tarzda moliyaga qiymat kategoriyasi sifatidagi eskicha qarashlarini aktivlar va risklarni samarali boshqarish hamda bitimlar tuzish yuzasidan moliyaviy qarorlar qabul qilishga asoslangan zamonaviy yondashuvlar bilan muvofiqlashtira olmaganlar.

Demak, ta’kidlash joizki, “moliya” tushunchasi dastavval davlat ehtiyojlarini qondirish maqsadida “pul fondlarining shakllanishi” prizmasi ostida, keyinchalik esa pul fondlarining ishlatilishini ham birga qo‘shgan holda izohlandi. Keyinchalik esa mazkur tushuncha “davlat moliyasi” (ingl. “Public Finance”) nomini oldiki, hozirda uning tarkibiga umumdavlat va mahalliy moliya kiritilmoqda.

Davlat, mahalliy hokimiyat organlari darajasida yaratiladigan pul mablag‘lari fondlari – markazlashgan fondlar deb, xo‘jalik subyektlari darajasida, uy xo‘jaliklari miqyosidagi pul fondlari esa markazlashmagan fondlar deb nomланади.

Xo‘jalik subyektlarining turli faoliyatdan oladigan daromadlaridan pul mablag‘larining maxsus fondlari amortizatsiya ajratmalarining jamg‘arilishi, ish haqi bo‘yicha qarzlar, byudjetga va nobyudjet fondlarga to‘lovlar bo‘yicha qarzlar, shu bilan birga foyda ko‘rinishida shakllanadiki, uning bir qismi soliq tizimi orqali davlat organlari ixtiyoriga o‘tadi, qolgan qismi esa tadbirkorlik daromadi sifatida, dividentlar va h.k.lar ko‘rinishida takror ishlab chiqarishni kengaytirishga safarbar etiladi. Shuni ta’kidlash joizki, mazkur fondlarning shakllantirilishi qat’iy belgilanganlik

xususiyatiga egadir va bu holat moliyaviy munosabatlarning yana bir muhim farqli belgisini ifodalaydi.

Moliya va moliyaviy munosabatlarning asosiy mohiyati — davlat va xo‘jalik yurituvchi subyektlarni moliyaviy resurslar bilan ta’minalash, shuningdek, mablag‘larning ishlab chiqarish jabhalari rivojidagi balanslashuvida namoyon bo‘ladi. Xususan, “moliya” – keng qo‘llanilayotgan va umumlashgan iqtisodiy kategoriyalar turkumiga taalluqli bo‘lib, u o‘zida pul munosabatlarini tavsiflaydi [3].

“Moliya” kategoriyasining etimologiyasiga chuqurroq to‘xtaladigan bo‘lsak, shuni ta’kidlash mumkinki, unga juda ko‘p xorijiy va mamlakatimiz iqtisodchi olimlari o‘z asarlarida turlicha yondashganlar. Masalan, iqtisod fanlari doktorlari A.Vaxobov va T.Malikovlar tomonidan nashr ettirilgan darslikda “moliya” — arabcha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “pul mablag‘lari” ma’nosini anglatishi ta’kidlanadi[4]. Shuningdek, mualliflar tomonidan “moliya” iqtisodiy termini mohiyatan qanday talqinlarda qo‘llanilishi ham bayon etilgan.

Moliya va moliya munosabatlarining tadrijiy rivojlanishi tadqiqi shuni ko‘rsatdiki, mazkur tushunchalar etimologik jihatdan davlat g‘aznasini shakllantirish va undan maqsadli foydalanish muammolarini o‘rgangan merkantalizmning varianti sifatida namoyon bo‘lgan kameralizm ta’limoti bilan bevosita bog‘liqdir [5]. Xususan, kameralizm ta’limoti davlat byudjeti daromad va xarajatlari oqimini aks ettirishga asoslangan. Unga ko‘ra, ma’lum hisobot davrida byudjet daromad va xarajatlari solishtirilishida mazkur oqimlar boshlang‘ich nuqta hisoblanadi. Moliya va moliyaviy munosabatlar kameralistlar tomonidan davlat ehtiyojlari uchun yo‘naltiriladigan daromadlarni boshqarish jarayoni sifatida qaralganligi e’tiborga molikdir [6].

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida iqtisodiy adabiyotlarda “moliya” termini turlicha talqinda qo‘llanilgan. Xususan, 1886-yilda nashr etilgan Webster lug‘atida, moliya – “hukmdor yoki davlat daromadi (revenue)”, “jismoniy shaxs daromadi” sifatida qaralganligini keltirib o‘tish mumkin[7]. Bunday aniqlashtirishda [8], *birinchidan*, moliya sohasi birmuncha cheklanib, faqat davlat daromadlari tushunilsa-da, *ikkinchidan*, moliya tushunchasi iqtisodiyotning nafaqat ijtimoiy, balki xususiy jabhasiga nisbatan ham qo‘llanilganligini keltirib o‘tish

mumkin. Aynan, “moliya” mazmunan nafaqat davlat daromad va xarajatlari, balki uning muhim jihatlari — qimmatli qog‘ozlar savdosi, kapitalni jamlash, qarz va bank kapitalining foiz stavkasi kabilarni ham o‘zida mujassam etganligi yuzasidan fikrmulohazalar bildirilgan[9]. Masalan, ingliz iqtisodchi-olimi G. Kingning “Moliya nazariyasi” kitobida iqtisodiyotning ijtimoiy sohasi umuman qayd etilmagan, balki foyda, aktual hisob-kitoblar, qarz kapitali bo‘yicha oddiy va murakkab foizlarni qo‘llash masalalariga keng o‘rin berilganligi[10], shuningdek, F.Klivlendning “moliya — biznes sohasi sifatida korxonani boshqarish va uning ta’minoti uchun tegishli fondlarni shakllantirish hamda xarajat qilish bilan bog‘liq faoliyat”, deb bergen talqini buning dalilidir [11]. Bu o‘rinda, xo‘jalik yurituvchi subyektlar tomonidan amalga oshirilayotgan foydani taqsimlash va fondlarni shakllantirish, yoxud soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni davlat byudjeti, shuningdek, maqsadli fondlarga o‘tkazish kabi moliyaviy operatsiyalar jarayonida pul mablag‘lari harakati kuzatiladi. Iqtisodiyotda moliya davlatning asosiy funksiya va vazifalarini amalga oshirish maqsadiga yo‘naltirilgan pul mablag‘lari fondini shakllantirish, taqsimlash va ulardan foydalanish bilan bevosita bog‘liq iqtisodiy munosabatlarni o‘zida aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘tgan asrning 90-yillarida ko‘plab nashr etilgan qator iqtisodchi-olimlar, jumladan, I.T.Balabanov, A.M.Babich, V.V.Kovaleva, D.S.Molyakov, L.N.Pavlova, V.M.Rodionova, M.V.Romanovskiy va boshqalarning moliyaga oid ishlariga qarang.
2. Bodi E., Merton R.K. Finansы./Per.s angl. Ucheb.posobiye. M.: Vilyams, 2000.-38-b.
3. Karimov N.G.Moliya va moliyaviy munosabatlarning ayrim nazariy jihatlari//”Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali, №2-mart-aprel 2016yil.
4. Vaxobov A.V., Malikov T.S. Moliya. Darslik./Toshkent moliya instituti. –T.: “Noshir”, 2012. 5-b.
5. Pay K. G. Osnovnye nachala finansovoy nauki. — perev. 5-go nem. izd. — S.-Peterburg, 1867. — T. 1. s.3.

6. Manbalar: Pay K. G. Osnovnye nachala finansovoy nauki. — perev. 5-go nem. izd. — S.-Peterburg, 1867. — T. 1. s. 1-4; Adams H. C. Science of Finance, an Investigation of Public Expenditure and Public Revenues. — N.Y.: Henry Holt &Co, 1899. s. 5.; Backhaus J. G., Wagner R. E. Handbook of public finance. — Massachusetts: Kluwer Academic Publishers, 2004 s. 4-6.; Cohn G. The Science of Finance. — Chicago: Chicago Press, 1895. s. 15-24.; Plehn Carl. C. Introduction On Public Finance. — London: Macmillan&Co, 1909. s. 1-6.

7. Websters Complete Dictionary of the English Language. — London: George Bell&Sons, 1886. s. 512.

8. Manbalar: Adams H. C. Science of Finance, an Investigation of Public Expenditure and Public Revenues. — N.Y.: Henry Holt &Co, 1899. s. 20-21.; Bastable Ch. F. Public Finance. 3-th ed.- N.Y.: Macmilan&Co, 1903. s. 7.; Yanjul I. I. Osnovnye nachala finansovoy nauki: Ucheniye o gosudarstvennykh doxodax. — M.: Statut, 2002. s. 52-53. .

9. Patterson R. H. The science Of Finance: a practical treatise. — London: William Blackwood&Sons, 1868.

10. King G. Theory Of Finance: Being a Short Treatise on the Doctrine of Interest and Annuities-certain./ 3-rd ed. — London: Ch.&Edw. Layton, 1898.

**OLIY TA'LIM TIZIMI BO'LAJAK MUTAXASSISLARINING KREATIV
FIKRLASHINI TAKOMILLASHTIRISHNING ZARURIYATLARI**
Shoiraxon Solijonova
Xalqaro NORDIK universiteti talabasi.

Annotatsiya. Bugungi kunda shiddat bilan rivojlanayotgan davrda bo'lajak mutaxassislarining eng muhim sifatlaridan biri- mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishidir. Bu esa kreativ potensialni rivojlantirish va takomillashtirishni, doimiy ravishda o'rganish qobiliyatini talab qiladi.Ushbu tezisda oliy ta'lim tizimi bo'lajak mutaxassislarining kreativ fikrlashini takomillashtirishning zaruriyatlari haqida gap boradi. Ushbu tezisda kreativ fikrlashning oliy ta'lim tizimida qanday rivojlanishi kerakligi, talabalar va o'qituvchilar uchun muhimlik, o'qitish usullari, innovatsion

texnologiyalar, kreativ muhit yaratish, ta'sirchan kuzatish va baholashning roli keltiriladi. Tezis, mutaxassislik sohasidagi kreativ fikrlashni o'rgatishning o'quvchilar va o'qituvchilarning shaxsiy rivojlanishiga ta'sirini ham ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lif tizimi, mutaxassislar, kreativ fikrlash, takomillashtirish, talabalar, o'qituvchilar, o'quv usullari, innovatsion texnologiyalar, kreativ muhit, kuzatish va baholash.

Kreativ fikrlash, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda talabalarni muvaffaqiyatli va samarali karyera yo'liga olib borishning muhim aspekti hisoblanadi. Tezisda, kreativ fikrlashni o'rgatishning oliy ta'lif tizimida qanday rivojlanishi kerakligi, kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun talabalar va o'qituvchilar uchun muhimlik, o'quv usullari va innovatsion texnologiyalardan foydalanish, kreativ muhit yaratish, talabalar va o'qituvchilar uchun kuzatish va baholashning roli ko'rsatiladi. Ushbu tezis oliy ta'lif tizimida kreativ fikrlashni rivojlantirishning muhimligi va uning talabalar va o'qituvchilar uchun foydali bo'lgan ko'rsatkichlari bilan bog'liq muhim fikrlarni o'z ichiga oladi.

Oliy ta'lif tizimi bo'lajak mutaxassislarining kreativ fikrlashini takomillashtirishning zaruriyatlarini hayotimizning har bir sohasida katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, yangi masalalar va muammolar bilan yuzlashishning yanada murakkab va o'zgaruvchan hollarda sodir bo'lishi bilan, kreativ fikrlash qobiliyati mutaxassislar uchun kritik muhimlik kasb etmoqda.

O'quv usullari va innovatsion texnologiyalar kreativ fikrlashni o'rgatishda muhim aspektlardir. Interaktiv darslar, amaliyotlar, o'quv tajribalar, loyihamalar va ijodiy mashqlar o'quvchilarning o'z fikrlarini o'rgatish, muhokama qilish, ijodiylikni oshirish va yaratuvchanlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Innovatsion texnologiyalar, masalan, internet, kompyuterlar, mobil qurilmalar va o'quv dasturlari, talabalar uchun yangiliklarni o'rghanish va ijodiylikni oshirish imkoniyatlarini yaratishda foydali bo'ladi.

Kreativ muhit yaratish muhim aspekt hisoblanadi. O'quvchilar va o'qituvchilar uchun ergashtiruvchan, o'zgartiruvchan va qo'lida qolmaslik muhit, qo'llab-quvvatlash

va egallangan fikrlarni o‘zlashtirishga imkoniyat beradi. Bu muhit talabalarni fikr bildirishga ishonch va iste’dodlarini oshirishga imkoniyat beradi.

Kreativ fikrlashni takomillashtirishda kuzatish va baholashning roli ham juda muhimdir. Talabalar va o‘qituvchilar o‘z faoliyatlarini boshqalar bilan taqqoslash, ijtimoiy tajribalarni baholash va qo‘llab-quvvatlash orqali o‘zlarini rivojlantirishlari mumkin. Kuzatish va baholashning amaliyoti talabalarni o‘z fikrlarini erkin bayon etishga, xatolarni aniqlashga, o‘zlashtirilgan fikrlarini yaxshilashga va yaratuvchanliklarini oshirishga imkoniyat beradi.

Kreativ fikrlash, bugungi dunyoda talabalarni muvaffaqiyatli va samarali ish olib borishning muhim aspekti hisoblanadi.

Oliy ta’lim tizimida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun, talabalar va o‘qituvchilarning kreativlikni qo‘llash, bastakorlik va ijodiylikni oshirishga tayyorgarliklari kuchli bo‘lishi zarur. Bu tezisda, o‘quvchilarning o‘z fikrlarini o‘rganish, yangiliklarni topish va yaratish, muammolarni yechish, ijodiy yondashuvlarni topish va amaliyotlarda kreativ fikrlash qobiliyatini oshirishga yo‘l qo‘yish uchun qanday tadbirlar olib borilishi kerakligi aytib o‘tiladi.

Kreativ fikrlashni o‘rgatishda o‘quv usullari va innovatsion texnologiyalar muhim ahamiyatga ega. Interaktiv darslar, loyihamalar, o‘quv tajribalar, amaliy mashqlar, ijodiy mashg‘ulotlar va qo‘srimcha resurslardan foydalanish talabalarining o‘z fikrlarini erkin bayon qilish, yangi interaktiv texnologiyalarni o‘rganish, muhokama qilish va ijodiylikni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Innovatsion texnologiyalar, masalan, internet, kompyuterlar, mobil qurilmalar va o‘quv dasturlari, o‘quvchilarning kreativ fikrlashni rivojlantirish va ijodiyliklarini oshirish uchun imkoniyatlar yaratishda foydali bo‘ladi.

Kreativ fikrlashni takomillashtirishda kreativ muhit yaratish ham ahamiyatlidir. Talabalar va o‘qituvchilar uchun ergashtiruvchan, o‘zgartiruvchan muhit- fikr bildirishga ishonch va iste’dodlarini oshirishga imkoniyat beradi. Bu muhit o‘quvchilarning o‘zlarini erkin his qilish, o‘z fikrlarini erkin ifoda qilish, ijodiyliklarini oshirish va innovatsiyalar yaratishga undaydi.

Kreativ fikrlashni takomillashtirishda kuzatish va baholash ham muhim ahamiyatga ega. Talabalar va o‘qituvchilar o‘z faoliyatlarini kuzatib borish, ijtimoiy tajribalarni baholash va qo‘llab-quvvatlash orqali o‘zlarini rivojlantirishlari mumkin. Kuzatish va baholashning amaliyoti talabalarni o‘z fikrlarini davom ettirishga, xatolarni aniqlashga, o‘zlashtirilgan fikrlarini yaxshilashga va yaratuvchanliklarini oshirishga imkoniyat beradi.

Ushbu tezis, oliy ta’lim tizimida kreativ fikrlashni takomillashtirishning zaruriyatları haqida muhim muhokama va tushunchalar taqdim etadi. Ushbu tezisda oliy ta’lim tizimida kreativ fikrlashni takomillashtirishning zaruriyatları haqida muhim ma’lumotlar berilgan. Bu zaruriyatlar quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Kreativ fikrlashning talaba va o‘qituvchilar uchun ahamiyati: Kreativ fikrlashning talabalar uchun qay darajada muhimligiga e’tibor qaratish;
2. Kreativ fikrlash talabalarning iste’dodlarini, o‘z fikrlarini ifoda qilish va yaratuvchanliklarini oshirishga ta’siri yuqori ekanligi;
3. Kreativ fikrlashni o‘rgatishda ba’zi usullar: interaktiv darslar, amaliyotlar, loyihibar, ijodiy mashqlarning ahamiyati;
4. Innovatsion texnologiyalar, masalan, internet, kompyuter, mobil qurilmalar va o‘quv dasturlari kreativ fikrlashni o‘rgatishdagi ahamiyati va bu texnologiyalar o‘quvchilarning o‘zlashtirilgan bilimlarini oshirish, yangiliklarni o‘rganish va ijodiyliklarini rivojlantirishdagi o‘rni;
5. Kreativ fikrlashni o‘rgatish uchun kreativ muhit yaratishning muhimligi;
6. Kuzatish va baholashning ahamiyati;

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib aytish mumkinki, talabalarning kreativligini rivojlantirishda faol ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, mashg‘ulotlarning noan’anaviy shakl, metod va vositalar yordamida qiziqarli va mazmunli tashkil etish kutilgan samaralarni bera oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmoni PF-5847 08.10.2019. Manba: www.gov.uz

2. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To,,raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015. – 72-92-betlar
3. Fayzullayeva N. “Pedagogik bilimlar – o‘qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi” / Uzlucksiz ta’lim jurnali. – T.: 2006. 6- son. -102-b.
4. Torrance E.P. / Developing creative thinking through school experience // - N.V., 1962. –с. 215,
5. Башина Т.Ф., Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. – СПб.: Питер, 2009.
6. Махмудов А.Х. Узлуксиз таълим жараёнига компетентлик ёндошувини жорий қилишнинг дидактик асослари // Узлуксиз таълим. - 2012. - № 4. 8-12 бетлар.

MUNDARIJA

I-SHO'BA: DUAL TA'LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

1.	DUAL TA'LIMDA MUTAXASSIS TAYYORLASH OMILLARI Xudayberdiyev Zayniddin Yavkachevich, Professional ta'limga rivojlantirish instituti direktori, i.f.d., professor	2
2.	ZAMONAVIY TALABLAR ASOSIDA DUAL TA'LIM SIFATINI OSHIRISH Alimonov Utkirjon Maxamadaliyevich, Professional ta'limga tizimini rivojlantirish departamenti boshlig'i, i.f.d., dotsent Ashurova Sanobar Yuldashevna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti bo'lim boshlig'i, p.f.d., professor	5
3.	BO'LAJAK TARBIYACHILARNI TAYYORLASHDA DUAL TA'LIMNING AFZALLIKLARI VA ULARNING KASBIY BILIM VA AMALIY KO'NIKMALARINI BAHOLASH PLATFORMASI G'affarov Feruz Xasanovich, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi huzuridagi Maktabgacha ta'lim agentligi boshqarma boshlig'i o'rinnbosari, p.f.d, (DSc)	8
4.	TA'LIM NATIJALARINI ANIQLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI N.K.Abduraxmonova, Professional ta'limga rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi N.R.Sirojiddinova, Professional ta'limga rivojlantirish instituti kafedra mudiri	11
5.	TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI DUAL TA'LIM TIZIMIDA JORIY ETISHDA ELEKTRON DARSLIKLARNING O'RNI Adizova D.G'. Buxoro pedagogika kolleji direktori, Haydarova Sh.H. Buxoro pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi	16
6.	PROFESSIONAL TA'LIMDA "KREDIT-MODUL TIZIMI" JARAYONI Adxamova Moxira Raxmatillayevna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti mustaqil tadqiqotchisi	20
7.	MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI Alimnazarov Olim Mengliboy o'g'li, Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti	25
8.	PROFESSIONAL TA'LIMDA AMALIYOTGA YO'NALТИRILGAN YONDASHUVNING MOHIYATI Avliyaqulov Abdurashit Karimovich, Professional ta'limga rivojlantirish instituti professori	30
9.	KASB-HUNAR MAKTABLARIDA TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH Bobojonov Dilmurod O'rolovich, Samarqand viloyati oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar boshqarmasining ta'lim sifati nazorati bo'yicha bosh mutaxassisi	35
10.	VIRTUAL O'QUV ILG'OR TA'LIM KELAJAGI UCHUN ZAMIN Burxonov Jasur Jahongir o'g'li, Toshkent shahridagi Puchon universiteti 1-kurs magistranti	43
11.	Интеграционные процессы между системой профессионального образования и производственными организациями в рамках дуального обучения	48

	Гафурова Зебохон Орифжоновна, Институт развития профессионального образования		
12.	DIE DUALE AUSBILDUNG AM BEISPIEL DES AUSBILDUNGSBERUFES INDUSTRIE MECHANIKERIN Kurt Gerard, CIM Experte im Institut fuer die Entwicklung der Berufsbildung		50
13.	PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMI O'QUVCHILARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI EGALLASHLARIDA PEDAGOGIK STRATEGIYALAR Ergashev Bobirjon Boxodirovich, Professional ta'lismi rivojlantirish instituti dekani, p.f.d., dotsent		69
14.	DUAL TA'LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING TA'LIM TEKNOLOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR, ISTIQBOLLARI Husenova S.S. Buxoro pedagogika kolleji o'qituvchisi Bo'ronova N.I. Buxoro pedagogika kolleji o'qituvchisi		74
15.	TEXNIKA OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TIZIMINING KONSEPTUAL MODELI Ismailova Zuxra Karabaevna, Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti-milliy tadqiqot universiteti professori Choriev Ruzimurod Kungratovich, Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti-milliy tadqiqot universiteti professori		77
16.	O'QUVCHILARNI MUTAXASSISLIGI BO'YICHA KO'NIKMA VA MALAKALARINI MUSTAHKAMLASHDA DUAL TA'LIMINING AHAMIYATI Isroilova Mahbuba Axmatovna, Andijon shahar pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi		89
17.	DUAL TA'LIMDA O'QUVCHILARNING SHAKLLANTIRISHDA AMALIY MAXSUS FANLARINING O'RNI Karimova Nozima Nurmuxamadovna, Professional ta'lismi rivojlantirish instituti o'qituvchisi p.f.d., dotsent		94
18.	DUAL TA'LIM YO'NALISHIDA MAK TABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MATEMATIK TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISH Kodirova Gulmira Baxtiyorovna, Bulung'ur pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi		97
19.	MUNOSIB INSON KAPITALINI SHAKLLANTIRISH AMALIYOTI: DUAL TA'LIMNING TA'LIM SIFATIGA TA'SIRINI BELGILOVCHI OMILLAR Mamarasulov Fazliddin Umarovich, Professional ta'lismi rivojlantirish instituti kafedra mudiri, i.f.n., dotsent		99
20.	KASB-HUNAR MAK TABI O'QUVCHILARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING AHAMIYATI Mirjanova Nargiza Norkulovna, Professional ta'lismi rivojlantirish instituti, tayanch doktoranti		102
21.	PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARINING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA PDCA TSIKLIDAN FOYDALANISH. (Dual ta'lismi tizimida)		106

Mirsaidov Ibroximbek Tolib O'g'li, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
22. PEDAGOGIK QOBILIYATLAR VA UNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TAVSIFI.	112
D.I.Muqumova, TIQXMMI Milliy tadqiqot universiteti dotsenti	
23. DUAL TA'LIM TIZIMINING O'ZIGA XOS TEKNOLOGIYALARI	119
Mustafoyeva Durdon, "Toshkent irrgatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti dotsenti, PhD	
Baratov Ma'rufjon, "Toshkent irrgatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" Milliy tadqiqot universiteti tayanch doktoranti, "ISFT" instituti o'quv-uslubiy boshqarma mutaxassisiga	
24. PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIMNI JORIY ETILISHI MALAKALI MUTAXASSISLAR YETISHTIRISHDAGI MUHIM OMIL	122
Muminov Bobirbek Xabibulloevich, Marg'ilon Pedagogika kolleji direktori	
25. INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA O'RTA BO'G'IN KADRLARNI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH KO'NIKMALRINI RIVOJLANTIRISH	125
F.H.G'affarov, Maktabgacha va maktab ta'lumi vazirligi huzuridagi Maktabgacha ta'lim agentligi p.f.d.,(DSc)	
Z.F.Ne'matova, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
26. O'ZBEKİSTONDA PEDAGOGLAR MALAKA OSHIRISH TİZİMİ TARIXI VA TARAQQIYOTI	129
Nosirov Bunyodjon G'offorali-o'g'li, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
27. RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASHDA DUAL TA'LIMNING AHAMIYATI	134
Otayarov Javohir Odiljon o'g'li, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
28. ISHLAB CHIQARISHDAN AJRALMAGAN DUAL TA'LIMNING SAMARADORLIGI	142
Qosimov Shavkat Urolovich, Termiz davlat pedagogika instituti, maktabgacha ta'lim fakulteti dekani, dotsent	
29. PROFESSIONAL TA'LIMGA DUAL TA'LIM TIZIMINI TADBIQ ETISHNING ILMIY ASOSLARI	147
Qurbanova Dilafroz Komiljonovna, Andijon shahar pedagogika kolleji direktori.	
30. GLOBALASHUV JARAYONLARI VA MA'NAVIY TAHIDIDLAR	151
Rahimov Jurabek Qadamovich, Nordik Xalqaro Universiteti magistri	
31. PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA AMALIYOTGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM	155
Raxmatullayeva Durdon Ravshanovna, PTRI "Ta'limga boshqaruv" kafedrasi professori p.f.d.(DSc)	
Agaliyeva Xabiba Narmaxmad qizi, PTRI tayanch doktoranti	
32. DUAL TA'LIM TIZIMI ASOSIDA RAQOBATBARDOSH KADRLAR TAYYORLASH	159
D.R. Raxmatullayeva.– Professional ta'limga rivojlantirish instituti professori (v.b.), p.f.d. (DSc)	

O. Baqoev – Vobkent tuman 2-son kasb-hunar maktabi direktori, mustaqil izlanuvchi	
33. DUAL TA'LIMNING PROFESSIONAL VA OLIY TA'LIM UZVIYLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI	162
V. Q. Raxmonova, NamMQI katta o'qituvchi	
M.M. Sotvoldiyev, Uchqo'rg'on sanoat-texnologiyalari texnikumi	
34. TA'LIMDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA PEDAGOGIK DASTURIY VOSITALAR.	165
Ro'ziyev Dilshod Ubaydullayevich, Professional ta'limga rivojlantirish instituti direktor o'rinosari texnika fanlari nomzodi, dotsent.	
Sharipov Begzod Dilmurodovich, Professional ta'limga rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi	
35. TA'LIM VA TARBIYA, DUAL TA'LIM SHAKLI, TA'LIMDA INNOVATSİYANING SHAKLLANISHI	174
Saydaliyeva Tursinay Mamadasimovna, Olmaliq kon-metallurgiya kolleji uslubchisi	
36. PROFESSIONAL TA'LIMDA DUAL TA'LIM: AFZALLIK VA MUAMMOLAR	179
N.R.Sirojiddinova, Professional ta'limga rivojlantirish instituti kafedra mudiri	
N.K.Abduraxmonova, Professional ta'limga rivojlantirish instituti bosh mutaxassis	
D.D.Yosinov, Toshkent kimyo-texnologiya instituti Yangiyer filiali boshqarmasi boshlig'i	
37. DUAL TA'LIMNING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI AFZALLIKLARI	187
Tangrakulova Muhabbat Kenjayevna, Denov pedagogika kolleji maxsus fan o'qituvchisi	
38. DUAL TA'LIM TIZIMIDA O'QUVCHILARNI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA "TAYM MENEGMENT" TEXNOLOGIYASINING O'RNI VA AHAMIYATI.	191
Tolipova Malika Salohiddinovna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
39. PROFESSIONAL TA'LIM O'QUVCHILARINING O'QUV-BILISH KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI (KREDIT-MODUL TIZIMIDA)	196
Ubaydullayev Mirjalol Baxodir o'g'li, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
40. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ ДУАЛЬНОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ В СИСТЕМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.	202
Уматалиева Камила Тахировна, (PhD) Институт развития профессионального образования	
41. DUAL TA'LIMDA KORXONALARDAN BIRIKTIRILGAN USTOZNING PEDAGOGIK FAOLIYATI TARKIBLARI	206
Umidov Aziz, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
Uralov Sirojiddin, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
Muratov Umirzak, Mustaqil tadqiqotchi	

42. DUAL TA'LIMDA USTOZLARNI PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHNING MAZMUNI	209
Uralov Sirojiddin, Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
Muratov Umirzak, Mustaqil tadqiqotchi	
43. DUAL TA'LIM TIZIMIDA TALABALARNI AMALIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA “PROBLEM BASED LEARNING” TEKNOLOGIYASINI QO'LLASHNING AFZALIKLARI	214
Xasanova Nargiza Athamovna, Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi	
44. DUAL TA'LIM PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASA VA KORXONALAR O'RTASIDAGI INNOVATSION HAMKORLIK TIZIMINI TASHKIL QILISH OMILI SIFATIDA	218
Xushmatova Nilufar Axatovna, Professional ta'lini rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi	
45. DUAL TA'LIMDA USTOZ VA O'QITUVCHILARNING ROLI	222
Yusupova Adolat Primqulovna, Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
46. PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA DUAL TA'LIM TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	225
Yusupov Nodir Baxriddinovich, Professional ta'limni rivojlantirish instituti direktor o'rribosari, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa dokori (PhD)	
47. O'QITUVCHILARNING KOMPETENTLIGINI OSHIRISHNING YO'LLARI HAMDA TA'LIM SIFATIGA TA'SIRI	233
Yo'ldasheva Muhayyo Saparbayevna, UrDU huzuridagi Urganch tumani ko'p tarmoqli texnikumi O'quv-tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rribosari	
48. PROFESSIONAL TA'LIMDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR	238
Yo'ldasheva Muhayyo Saparbayevna, UrDU huzuridagi Urganch tumani ko'p tarmoqli texnikumi o'quv-tarbiyaviy ishlar bo'yicha direktor o'rribosari	
49. XORIJY TAJRIBALAR ASOSIDA YURTIMIZDA DUAL TA'LIM TIZIMINING JORIY ETILISHI	243
Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li, Professional ta'limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti	
50. ZAMONAVIY RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANILGANDAN HOLDA AMALIYOTINI TASHKIL ETISH TENDENSIYALARI	246
Sharipov Abror Anvar o'g'li, Professional ta'limni rivojlantirish instituti 2- bosqich tayanch doktoranti	
51. PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM JARAYONINI RAQAMLI AVLODGA MOSLASHTIRISH	251
Sharipov Begzod Dilmurodovich, Professional ta'limni rivojlantirish instituti mustaqil izlanuvchisi	
52. KASBIY MAHORAT SIFATLI TA'LIM NEGIZIDIR	258
Shodmonova Marhabo O'ktamovna, Qiziltepa tuman 1- son kasb-hunar maktabi ishlab chiqarish ta'lim ustasi	
53. DUAL TA'LIM TIZIMIDA KADRLAR TAYYORLASHNING TA'LIM TEKNOLOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI.	263

- Shukurova Gulnoz Muhammadovna, Buxoro Pedagogika kolleji o‘qituvchisi
54. **PROFESSIONAL TA’LIM MUASSASALARIDA DUAL TA’LIMNING ASOSIY XUSUSIYATLARI** 266
Shukrullayeva Zulfiya Nasrullayevna, Buxoro pedagogika kolleji o‘qituvchisi

**II-SHO‘BA: QISHLOQ XO‘JALIGI SOHASIDA
KADRLLAR TAYYORLASH**

55. **ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОВЫШЕНИЯ ВАЛЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА** 271
Базовый докторант Азизова А.Р., Институт развития профессионального образования
56. **“PEDIATRIYADA HAMSHIRALIK ISHI” FANINI O‘QITISHDA “XIM” USULIDAN FOYDALANISH TAJRIBASIDAN** 275
Bayanova Saodat Giyazovna, Professional ta’limni rivojlantirish instituti
N.Uraqova, Samarqand Abu Ali ibn Sino Jamoat salomatlik texnikumi maxsus fan o‘qituvchisi
57. **ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕЗУРСОВ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ** 283
Директор ООО "Mechanics Parts" Бурибаев О.Р., Ташкентский институт ирригации и мелиорации
58. **PROFESSIONAL TA’LIM O‘QUVCHILARIDA TADBIRKORLIK MADANIYATINING INNOVATSION XUSUSIYATLARI** 287
Dustov Baxodir Toshpo‘latovich, Professional ta’limni rivojlantirish instituti bosh mutaxassisi
59. **РОЛЬ БИОЛОГИИ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ** 292
Гафурова Мадинахон Фарход кизи, Студентка 3- курса Национального Университета имени Мирзо Улугбека
60. **O‘QITUVCHNNING RIVOJLANTIRNSHDA KASBIY PEDAGOGIK MAHORATINI REFLEKSIYANING AHAMIYATI** 298
Ubaydullaeva Sayyora Xasanovna, Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktaranti
61. **CHEZ TILINI PROFESSIONAL MAQSADLARDA O’RGANISH BO‘YICHA CHEZ OLIMLARNING YONDASHUVLARI** 301
Xolxodjayeva Dilfuza Shoakrom qizi, Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti
62. **XORIJUY TIL (INGLIZ TILI) NI O’RGANISHDA O‘YIN METODLARDAN FOYDALANISH** 303
Xolxodjayeva Dilfuza Shoakrom qizi, Professional ta’limni rivojlantirish instituti tayanch doktoranti
63. **BO‘LAJAK PROFESSIONAL TALIM O‘QITUVCHISI TAYANCH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING AMALDAGI HOLATI VA MUAMMOLAR** 307
Yarova Sevara, “TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti assistenti

**III-SHO'BA: QURILISH SOHASIDA KADRALAR
TAYYORLASH**

64. **QURILISH UCHUN KADRALAR TAYYORLASHDA FAN, PROFESSIONAL TA'LIM VA BIZNES HAMKORLIGI** 313
 Mamarasulov Fazliddin Umarovich, Professional ta'limga rivojlantirish instituti kafedra mudiri, i.f.n., dotsent
65. **PROFESSIONAL TA'LIM USTALARI METODIK FAOLIYATINING O'ZIGA XOS JIHATLARI** 324
 Maxsudov Po'lat Maxsudovich, Namangan muhandislik-texnologiya instituti dotsenti
66. **PROFESSIONAL TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA YANGI IMKONIYATLAR OCHMOQDA** 328
 Otayarov Javohir Odiljon o'g'li, Professional ta'limga rivojlantirish instituti tayanch doktoranti

**IV-SHO'BA: MAKTABGACHA TA'LIM SOHASIDA
KADRALAR TAYYORLASH**

67. **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA O'ZBEK ADABIY TILINING AHAMIYATI** 338
 Abdusattorova Sarvinoz, Bulung'ur pedagogika kolleji maxsus fan o'qtuvchisi
68. **«ONA-BOLA» TIZIMIDA MAKRO VA MIKRONUTRIYENTLAR DISBALANSI VA ULARNING SABABLARI** 343
 Bayanova Saodat Giyazovna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti bosh mutaxassisni
69. **MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA TASHKIL ETILGAN FAOLIYAT MARKAZLARINING BOLALARING IJODIY RIVOJLANISHIDAGI AHAMIYATI** 351
 Bozorova Ziyoda Shuhratovna, Denov pedagogika kolleji o'qituvchisi
70. **MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA YO'L HARAKATI QOIDALARIGA O'RGATISHDA KOMPETENSIYAVIY YONDOSHUVI** 356
 Yu.R. Jumayev, MTTDMQTMOI Maktabgacha ta'limga menejmenti katta o'qituvchisi
71. **O'QUVCHILARINI TADQIQOTCHILIK FAOLIYATIGA TAYYORLASHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK SHARTLARI** 360
 Kadirova Gulnora Xasanovna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti doktoranti
72. **TA'LIM JARAYONI ISHTIROKCHILARINING O'ZARO HAMKORLIGINI TA'MINLASH JARAYONINI OPTIMALLASHTIRISH** 364
 Kadirova Gulnora Xasanovna, Professional ta'limga rivojlantirish instituti doktoranti
73. **MAXSUS MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA PEDAGOGLAR TAYM MENJMENTI** 367
 Madraximov Baxodir Sa'dullayevich, MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi

74.	MTTDA BOSHLANG'ICH TA'LIMGA BOSQICHMA-BOSQICH O'TISH FAOLIYATINI REJALASHTIRISH Masharipova Barno Erkin qizi, Nukus innovatsion instituti assistent o'qituvchisi	371
75.	TA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH TEXNOLOGIYASI N.Sh.Mavlonov, MTTDMQTMOI Ilmiy kotibi, p.f.f.d.,(PhD)	374
76.	MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI DIREKTORLARINING AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI N.Sh.Mavlonov, MTTDMQTMOI "Ilmiy kotibi" pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD) dotsent. B.T.Xalilayev, Toshkent shahridagi Belorus-O'zbekiston qo'shma tarmoqlararo amaliy texnik kvalifikatsiyalar intstituti o'qituvchisi	377
77.	MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAKI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA MOSLASHTIRISH USULLARI Musayeva Aziza Ashirboy qizi, Bulung'ur pedagogika kolleji maxsus fan o'qtuvchisi	380
78.	ZAMONAVIY SHAROITDA PEDAGOG O'QITUVCHINING INNOVATSION FAOLIYATI Mustafoyeva Barno G'iyosiddin qizi, Navoiy pedagogika kolleji o'qituvchisi	382
79.	MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM SIFATINI BOSHQARISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI Narimanova Saida Narimon qizi, MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi	386
80.	PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAKTABGACHA TA'LIMNING ASOSIY XUSUSIYATLARI Nazarova Muxlisa Husnidin qizi, Buxoro pedagogika kolleji o'qituvchisi	390
81.	MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAKI BOLALARGA AXLOQIY TARBIYA BERISH VAZIFALARI VA VOSITALARI O'rolboyeva Durdona Sayfiddin qizi, Jizzax davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lism metodikasi kafedrasi stajyor-o'qituvchisi	396
82.	MAKTABGACHA YOSHDAKI BOLALARNI KREATIVLIGINI OSHIRISHDA TRIZ TEXNOLOGIYASI ASOSIDA O'QITISH TAJRIBASINING AMALIY AHAMIYATI O'rolboyeva Durdona Sayfiddin qizi, JDPU Maktabgacha ta'lism metodikasi stajyor-o'qituvchisi	399
83.	MAKTABGACHA YOSHDA BOLALARDA PREDMETLARNING O'LCHAMINI IDROK QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI Qilichova Marxabo Xudoyqulovna, Maktabgacha ta'lism metodikasi kafedrasi o'qituvchisi Bozorova Saodat, Jizzax davlat pedagogika universiteti	403
84.	PEDAGOGIKA KOLLEJLARIDA DUAL TA'LIM SHAKLI ASOSIDA TA'LIM OLUVCHILARGA "MAKTABGACHA YOSHDAKI BOLALAR PSIXOLOGIYASI" FANIDAN BERILADIGAN NAZARIY BILIMLARINI AMALIYOTDA QO'LLANILISHI Shomurotov Ulugbek Melikboboyevich, Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'qituvchi	408
85.	MTTDA DUAL TALIM TIZIMIDA TALIM TEXNALOGIYALARI JORIY ETISHDA XALQARO TAJRIBALAR ALMASHISH.	412

	Sulaymonova Elnora Maksudovna, Qashqadaryo viloyati Shahrisabz pedagogika kolleji MTT kafedra mudiri	
86.	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРОСТКОВ	416
	Турганова Комила Исламовна, Главный специалист института развития профессионального образования	
	Сидиков Элёрхон Эргашхонович, Главный специалист института развития профессионального образования	
87.	MTTDA BOSHLANG'ICH TA'LIMGA TAYYORLASH GURUHLARI FAOLIYATINING UZOQ MUDDATLI YO'NALISHLARINI SHAKLLANTIRISH	420
	Valiyeva Feruza Rashidovna, MTTDMQTMOI "Maktabgacha ta'lismenejmenti" kafedrasi mudiri, p.f.f.d, dotsent	
88.	MUSOBAQALARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNI METODIKALARINI TAKOMILLASHTIRISH	424
	Xoliqov Farxod Karamatullo o'g'li, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
89.	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IQDORINI SHAKLLANTIRISHDA O'YINNING AHAMIYATI AHAMIYATI	426
	Xoliqov Farxod Karamatullo o'g'li, Jizzax davlat pedagogika universiteti	
90.	PEDAGOGIKA KOLLEJLARI VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKIOTLARI UYG'UNLIGIDA DUAL TA'LIM SHAKLINING JORIY ETILISHI	429
	Xolniyazova Zilola Jabborovna, Paxtachi pedagogika kolleji, maxsus fan o'qituvchisi	
91.	MOLIYA VA MOLIYAVIY MUNOSABATLARNI UNING BO'G'INLARI BO'YICHA TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI	433
	R.R.Zulfiqorov, Maktabgacha ta'lism agentligi buxgalteriya bosh buxgalteri, MTTDMQTMOI mustaqil izlanuvchisi	
92.	OLIY TA'LIM TIZIMI BO'LAJAK MUTAXASSISLARINING KREATIV FIKRlashini TAKOMILLASHTIRISHNING ZARURIYATLARI	437
	Shoiraxon Solijonova, Xalqaro NORDIK universiteti talabasi	

ILMIY – AMALIY KONFERENSIYA

100095, Toshkent sh, Olmazor
tumani, 2-Chimboy ko'chasi,
96-uy
+99871-246-90-37
pedagoginnovatsiyalar@edu.uz

